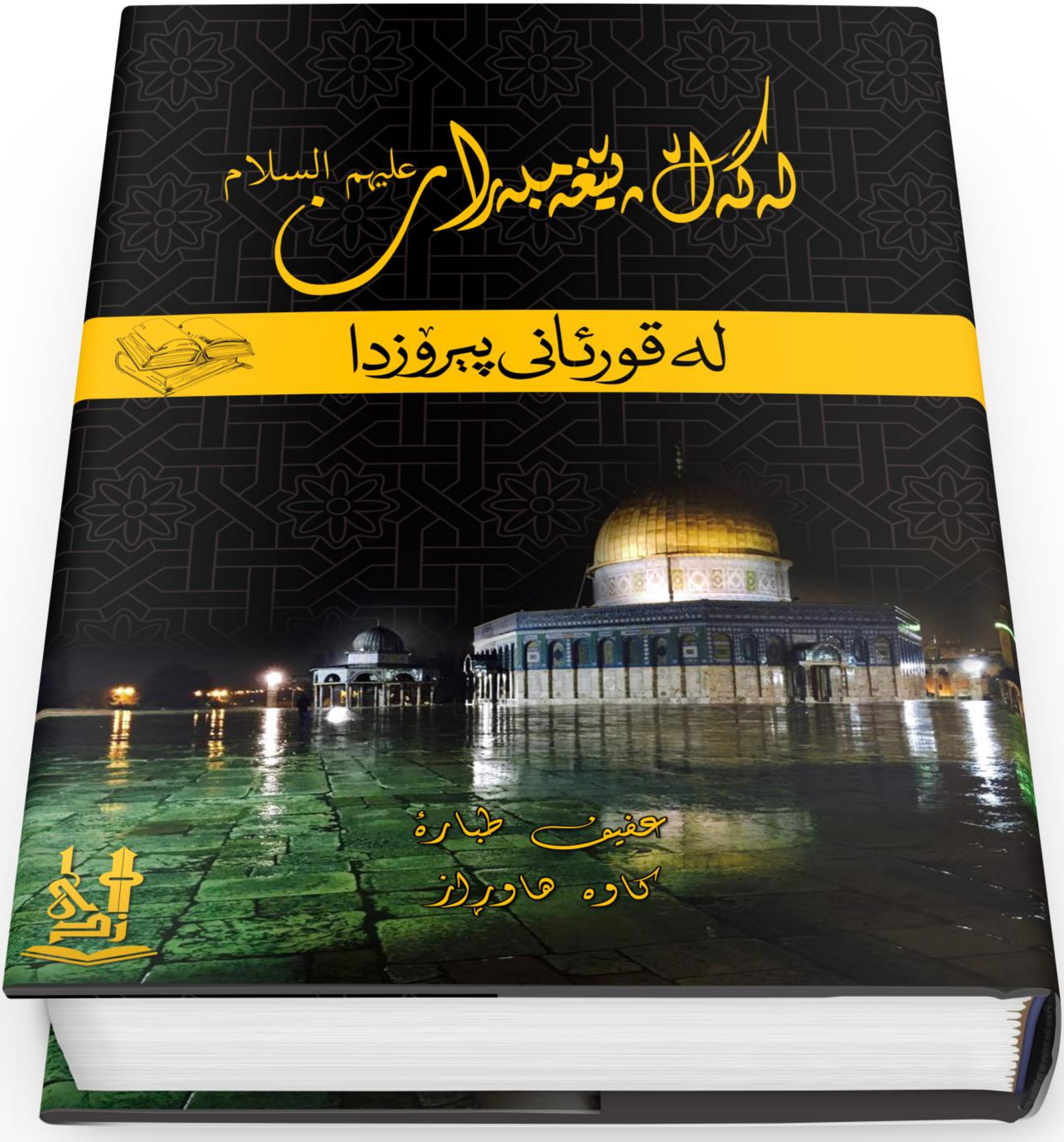
لەگەڵ پێغەمبەران علیهم السلام
لە قورئانی پیرۆزدا
عفیف طبارة
کاوە هاوڕاز

بسم الله الرحمن الرحيم

لەگەڵ پێغەمبەران (علیهم السلام)
لە قورئانی پیرۆزدا

لەگەڵ پێغەمبەران علیهم السلام
لە قورئانی پیرۆزدا

نوسینی:

عفيف عبدالفتاح طبارة

وەرگێڕانی:

کاوە هاوڕاز

لەگەڵ پێغەمبەران
عليهم السلام

کـــتـــێـــبـــــــی: لەگەڵ پێغەمبەران
نوســـــــــــینی: عفيف طباره
وەرگێڕانــــــــــی: کاوە هاوڕاز
بۆپــــــــــــۆلی: دووەمی ئامەد
ساڵـــــــــــــــی: ١٤٣٩ك-٢٠١٨ز

بسم الله الرحمن الرحيم

إِنَّ الحَمْدَ للهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ ونَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أنْفُسِنا وَمِنْ سَيِّئاتِ أعْمَالِنا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلِ فَلا هادِيَ لَهُ. أَشْهَدُ أنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا الله وَأَشهَدُ أنَّ محمداً عَبدُهُ وَرَسُولُهُ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءًۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا * يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۗ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا

أمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيثِ كِتابُ اللهِ، وَخَيرَ الهَدِي هَدْيُ محمد صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ

وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثاتُها، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ.

ژیاننامەی

ئادەم دروودی لەسەر بێت
ئیدریس دروودی لەسەر بێت

١- دروستکردنی ئادەم و ڕێزلێنانی

٢- ئادەم و ئیبلیس

٣- چەند وانەو پەندێک

٤- پێغەمبەرێتی ئیدریس

بەندی یەکەم

((دروست کردنی ئادەم و ڕێزلێنانی))

(دەرکەوتنی ئادەم - پلەو پایەی ئادەم - ڕێزلێنانی ئادەم - کڕنووش بردنی مەلائیکەو سەرکێشی ی ئیبلیس.)

"دەرکەوتنی ئادەم"[١]

چیرۆکی خەلق کردنی (ئادەم) بەو گفت و گۆ بەناوبانگەی نێوان خوداو مەلائیکەتەکانی دەست پێ دەکات کە لەچەند جێگایەکی قورئان دا هاتووە... لەو گفتوگۆیەدا خودا هەواڵی ئەوە بەفریشتەکان (ملائکة)ی خۆی دەدات کەوا لەسەر (زەوی) جێنشینێك بۆ خۆی دادەنێت، کە (ئادەم و وەچەو نەوەکانی یەتی)و باڵادەستیان دەکات لەزەوی دا و دەیانکات بەخاوەنی دەسەڵات تیای دا، بەڵام فریشتەکان لەبیستنی ئەم هەواڵە سەرسام دەبن، چونکە ئەوەی دەبێتە جێنشینی خودا لەسەر زەوی یەکەی، ناتوانێت وڵات و موڵکێکی گەورەو فراوان دامەزرێنێت و بەرێوە ببات، کەلە ڕووی ڕەحمەت و پاکی یەوە وەك موڵکە فراوانەکەی ئاسمان بەرێوە بچێت، چونکە خودا پێش "ئادەم"یش خەڵکی تری لەسەرزەوی دا دروست کردووەو بەڵام هەر کردەوەی خراپیان لەسەر زەوی دا هەبووە، لەبەر ئەمە فریشتەکان دوای بیستنی هەواڵەکە ڕوودەکەنە خودای پەروەردگاریان و دەڵێن: (ئایا لەسەرزەوی ئەو مرۆڤانە دادەنێیت کە بە (خراپە و بەدکاری) زەوی دەشێوێنن و خوێنی تێدا دەڕێژن لەکاتێك دا ئێمەش بەپاك و بێگەردو پیرۆزت ڕادەگرین لەهەر شتێکی وا، کە شایستەی شکۆو ڕێزت نی یەو بۆ شوکرانە بژێری و سوپاسگوزارییشت بەگەورەو مەزنت دادەنێین؟) فریشتەکان ئەمەیان بەخودای خۆیان دەگوت چونکە بەحوکمی پاکیزەیی ی خۆیان، خۆیان بەباشتر دەبینی لەو مرۆڤە دروست کراوەی کەدەبێتە جێنشین، هەروەها خۆیان بە شایستەترو لەپێشتر دادەنا بۆ جێنشینایەتیی زەوی، بەڵام خودا لەوەڵامی پرسیارە قەتیس ماوەکەیان دا ڕازونهێنییە شارراوەکەی ئەو مەسەلەیەو حیکمەتی خەلق کردنی ئادەمیشیان پێ ڕادەگەیەنێت کە (ئەوەی خودا خۆی دەیزانیت ئەو فریشتانە نایزانن). هەروەك فەرموویە: ﴿وَإِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ خَلِيفَةٗۖ قَالُوٓاْ أَتَجۡعَلُ فِيهَا مَن يُفۡسِدُ فِيهَا وَيَسۡفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحۡنُ نُسَبِّحُ [٢] بِحَمۡدِكَ وَنُقَدِّسُ [٣] لَكَۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ﴾البقرة / ٣٠.

---

(١) تێبینی: قورئان زاراوەی (پێغەمبەرێتی)ی بۆ -ئادەم- بەکارنەهێناوە وەك ئەوەی کە بۆ پێغەمبەرانی دوای -ئادەم-ی بەکارهێناوە، بەڵام ئەوەی دیاری کردووە کە خودا بەبێ میانگیر و (واسطة)یەك وت و وێژی لەگەڵدا کردووەو "فەرمان بەچاکە"و "ڕێگیری لە خراپە"و "حەڵاڵ"و "حەرام"ی بۆ دیاری کردووە، ئەمەش خۆی لەخۆی دا مانای پێغەمبەرێتی دەگەیەنێت. ئێمەش لەسەر ئەم بناغەیە چیرۆکی ئادەم دەخەینە ڕوو هەروەك چۆن لەقورئان هاتووە, ئەمەش هەر لەچوارچێوەی خستنەڕووی هەموو چیرۆکەکانی تری پێغەمبەران دا بەپێی چاخ و مێژووی مرۆڤ.

(٢) نسبح: (تسبیح) واتە دوورخستنەوەی سیفەتی جەستەداری لە (ذات)ی پاکی خودا.

(٣) نقدس: (تقدیس) واتە دوورخستنەوەی کردارەکانی خودا لە سیفەتی خراپ کردن.

پلە و پایەی ئادەم

خودای مەزن دوای خەلق کردنی ئادەم ناوی هەموو شتێکی لەگەڵ حەقیقەت و خاسیەتەکانی دا فێردەکات تاکو لەسەر زەوی باڵادەست بێت و سوودی تەواویشیان لێ ببینێت. پاشان خودا دەیەوێت ئەوە پیشانی فریشتەکان بدات کە ئەم بوونەوەرە تازەیەی لەکاروبارویان کەم دەکردەوە لەوان زیاتر زانست و زانیاری ی هەیەو دەبێت بەچاوی خۆشیان ئەو دیاردەیە ببینن. هەر بۆیە داوایان لێ دەکات، ناوی چەند شتێکی دیاری کراوو خاسیەتەکانیان پێ بڵێت گەر ئەوان بەگومان و بۆچوونی خۆیان وای دادەنێن گوایە لەئادەم زیاتر شایستەی جێنشینایەتی سەرزەوین.. بەڵام لەوەڵام دا دەستەوسان دەبن و داوای لێ بووردن لەخودای پەروەردگاریان دەکەن و دەڵێن (خودایە ئێمە هەر بەو پاك و بێگەردی و پیرۆزی یەت ڕادەگرین کە هەر شایستەی خۆتەو هیچ بەرهەڵستی یەکیشت بەرامبەر خواستی خۆت ناکەین چونکە هیچ زانستێکمان پێ نی یە تەنها ئەوە نەبێت کە خۆت فێرت کردبین و پێت بەخشیبین، هەرخۆیشت زاناو ئاگاداری لەهەموو شتێکداو دانایت لەهەر کارێکدا کە دەیکەیت).. پاشان خودای پاك و کاربەجێ داوا لە (ئادەم) دەکات کە فریشتەکانیش فێر بکات و لەو زانستەی خۆییان پێ بگەیەنێت، بۆیە پێی دەفەرموێت: (ئەی ئادەم هەواڵی ئەو ڕاستی یانەیان پێ بڵێ کە من پرسیارم لێ کردبوون) ئادەمیش وەڵام دەداتەوەو پلەی خۆی لەسەر فریشتەکان دەردەخات کەخودا پێی بەخشیوە. ئیتر لێرەدا خوداش ڕووی گفتار دەکاتەوە فریشتەکان و دەفەرموێت: (ئایا من پێم نەگوتن کە هەر خۆم دەزانم چی لەئاسمانەکان و زەوەی دا هەیە لەو شتانەی کەجگە لەخۆم کەسی تر نایانزانێت، هەروەها ئاگادارم لەهەر وتەو گفتارێکتان و لەهەر نهێنی یەکی نێو دڵ و دەروونەکانیشتان؟).

پوختەی ئەم باسەی پێشووش لەم ئایەتانەوە وەرگیراوە کە خودا تیایان دا فەرموویە: ﴿ وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا [1] ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِى [2] بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ

(١)(وَعَلَّمَ آدَمَ الاَسْمَاءَ كُلَّهَا) واتە خودا ناوی هەموو شتێکی فێری ئادەم کرد، مەبەست لە وشەی (أسماء) لێرەدا ناوبراوەکان(المسميات)ـە، واتە خودا زانیاری شتەکانی بەبێ‌دیاری کردن و دەستنیشانکاری یەك خستە دڵی ـ ئادەم- ـەوە. خوداش بەگوێرەی توانای ئامادەیی خودی مرۆڤ زانستێکی پێویستی خستۆتە دڵیەوە کە دەربارەی راستی شتەکان و ڕێساو دەستورەکانی خودان کە لەژێر حوکمی زانست و یاساکانی قازانج و زیان دان. واقیعیش پشتگیری ئەم بیروڕایە دەکات، چونکە ڕەگەزی بەشەری بە (میرات) ئەو ئامادەیی یە سروشتیەی لە (ئادەم)ی باوکی یەوە بەتێپەڕبوونی چاخەکان بۆ ماوەتەوە. هەر بەمەش نهێنی‌یەکانی ئەم زەوی یەو یاساکانی شێوەی پێکهاتەی ڕۆژبەڕۆژ بەپێی توانای کۆنترۆڵ کردنیان دەدۆزنەوە لەگەڵ بەدی هێنانی فەرمایشتەکەی خوداش (إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً) (من لەسەر زەوی جێنشینم داناوە).

هەروەها دەربارەی زانستەکەی ئادەم گوتراویشە خودا لەناخی ئادەمدا زانستێکی خولقاندووە دەربارەی ناوی هەموو بوونەوەران و گیانەوەران و ئاسمانەکان و زەوی‌و ئاژەڵ و رووەك و چیاو دەریاکان و هەرشتێکی تر لەو شتانەی کە هاوزەمان و هاوژیانی خەڵکی دنیا دەبن و دانیشتوی نێو دنیا ئاتاجی بە ناسینیان دەبێت تاکو بەئاسانی بتوانێت ژیانی تێدا بەسەر بەرێت. نەخاسمە ئەو کەسەش جێنشینی خودا دەبێت لەسەر زەویەکەی خودا.

(٢) أنبئوني: (أخبروني): هەواڵم پێ‌بدەن، ئاگادارم کەن لەناوەکان.

﴿٣١﴾ قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَأَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا كُنتُمۡ تَكۡتُمُونَ ﴾البقرة/٣١-٣٣.

ڕێزلێنان لە ئادەم

قورئان باسی ئەو مادەیەمان بۆ دەکات، کە (ئادەم)ی لێ دروست کرا، هەروەك خودا فەرموویە: ﴿إِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرٗا مِّن طِينٖ﴾ص/٧١. واتە (ئەی پێغەمبەر ئەو چیرۆکە بۆ بێباوەڕەکانی - مەککە- بگێڕەرەوە کەکاتێك خودا لەسەرەتاوە ڕووی کردە فریشتەکان و پێی گوتن ئەوا من مرۆڤێك لەقوڕ دروست دەکەم)، قوڕ واتە: (ئەو خۆڵەی، کە بەئاو تێکەڵ کراوەو شێلراوە)... هەروەها خودا لەم ڕووەوە فەرموویە: ﴿وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِن صَلۡصَٰلٖ مِّنۡ حَمَإٖ مَّسۡنُونٖ﴾الحجر/٢٦.. واتە: (ئێمە مرۆڤمان لەقوڕێکی بۆش و ڕەنگ ڕەش و لەسەر شێوە و تەرزی ئینسانێك دا دروست کرد)...هەروەها فەرمویە:﴿خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ مِن صَلۡصَٰلٖ كَٱلۡفَخَّارِ﴾ الرحمن /١٤ واتە (خودا مرۆڤی لەو قوڕە وشکە دروست کرد، وەك ئەو قوڕەی کە تاڕادەی ڕەقبوونەوە دەسوتێنرێت)...

بەپێی ئەم ئایەتانە خودا ئادەمی لەقوڕێکی ڕەش لەسەر پەیکەرو تەرزی مرۆڤێك دروست کردووە تا ئەو کاتەی کەقوڕەکە بەڕادەیەکی وەها وشك بووەتەوە کە ئەگەر فووی پیابکرایە دەنگی دەهات، قۆناغ بە قۆناغیش گۆرانکاری ی بەسەر قوڕەکەدا هێناوەو پاشان لەڕۆحی خۆی فووی پیاداکردووەو ئیتر بووەتە مرۆڤێکی پێك هاتوو لە گۆشت و خوێن و ئێسك و ئەو ئەندامانەی کە بزووتن و هەست بەرهەم دێنن و بەخواستی خوداو تێفکرینی مرۆڤیش لە جم و جووڵدا دەبن.. پاش ئەم خەلق کردنە خودا فەرمان بە فریشتەکانی دەکات کە کڕنووش بۆ ئادەم بەرن (کڕنووشی ڕێزلێنان) نەك (کڕنووشی پەرستن) چونکە خودا فەرمان بەهیچ کەسێك ناکات کەجگە لەخۆی دروست کراوێکی تر بپەرستن. خودا فەرموویە: ﴿وَإِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرٗا مِّن صَلۡصَٰلٖ مِّنۡ حَمَإٖ مَّسۡنُونٖ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيۡتُهُۥ وَنَفَخۡتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ﴾الحجر/٢٨-٢٩. لەم ئایەتانەدا بەسێ خەڵات خودا ڕێزی لە -ئادەم- نا:

یەکەم/ بەدەستی خۆی خەلقی کرد.

دووەم / لەرۆحی خۆی فووی وەدەیهێنانی پێداکرد.

سێ یەم/ فەرمانیشی بەفریشتەکانی کرد، کە کڕنووش(سووژدە)ی ڕێزی بۆ بەرن.

کڕنووشی مەلائیکەو سەرکێشی ی "ئیبلیس"

فریشتەکان (مەلائیکە)ی خودا هەر هەموویان بۆ بەجێهێنانی فەرمانەکەی خودای پەروەردگاریان کڕنووشیان بۆ -ئادەم- برد، تەنها (ئیبلیس) نەبێت کە ملی نەداو بەنەریتی خۆ بەزل زانین و نکوولی کردنەوە قایل نەبوو کڕنووش بۆ -ئادەم- ببات.. خودا لەم ڕووە لە (ئیبلیس)ی پرسی (هەرچەندە خودا خۆی زانایەو ئاگاداری هەموو شتێکیشە) لێ ی پرسی دەربارەی هۆی سوژدەنەبردنی بۆ -ئادەم- دوای ئەوەی کە فەرمانیشی پێ کردووە، کەچی (ئیبلیس) بەوە پاساو بۆ خۆی دێنێتەوە گوایە لەڕووی پێکهاتەو ماددەی جەستەیی یەوە لە -ئادەم- باشترەو خۆی لە (ئاگر) دروست کراوە بەلام -ئادەم- لە (قوڕ) دروست کراوەو ئیتر بەڕای خۆی ئاگر لە قوڕ باشترەو بەڕێزترە، بەم ڕەنگەش ئەوپەڕی لووتبەرزیی پیشان دا. لەم کاتەداو بەهۆی ئەم بەزل زانینەوەی، خودا لەبەهەشت دەری دەکات و نەفرەتێکی ئەبەدیو هەمیشەییشی هەر بەهۆی خۆ بەگەورەدانانیەوە تا ڕۆژی دوایی لێ دەکات. خودا لەم ڕووەوە فەرمووویە: ﴿ فَسَجَدَ [1] ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمۡ أَجۡمَعُونَ ٧٣ إِلَّآ إِبۡلِيسَ [2] ٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٧٤ قَالَ يَٰٓإِبۡلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسۡجُدَ لِمَا خَلَقۡتُ بِيَدَيَّۖ أَسۡتَكۡبَرۡتَ أَمۡ كُنتَ مِنَ ٱلۡعَالِينَ ٧٥ قَالَ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُۖ خَلَقۡتَنِي مِن نَّارٖ وَخَلَقۡتَهُۥ مِن طِينٖ ٧٦ [3] قَالَ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا [4] فَإِنَّكَ رَجِيمٞ ٧٧ وَإِنَّ عَلَيۡكَ لَعۡنَتِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴾ص/٧٣-٧٨ [5]

([1]) کڕنووش بردن (سجود) لەبنچینەی زمان دا مل کەچی یە (تذلل) لەگەڵ خۆدانەواندن بەشێوەی سەرخوارکردنەوە. پاشان لەشەرع دا بەمانای (دانانی ناوچەوان لەسەرزەوی بەمەبەستی پەرستن و بەندایەتی) بەکارهاتووە. بەلام لەم ئایەتانەدا مەبەست لەکڕنووشەکە ڕێزلێنانە..

([2]) أبليس "ئیبلیس" ناوێکی بیانی (اعجمي)ی غەیرە عەرەبی یە بۆ (عەلەم). بەلام "ابوعبیدة" گوتوویەتی کە ناوێکی عەرەبیەو لەوشەی (إبلاس)ەوە وەرگیراوە بەمانای دوورخستنەوە لەخێرو چاکەیان بێئومێدی لەڕەحمەتی خودا (الأبعاد عن الخير او اليأس من رحمة الله).

([3]) دیاری کردنی ئەو چەمکەی کە ئاگر لە قوڕ باشترە لەبەر ئەوەیە چونکە ئاگر خاوەن تیشکی هەلاتووی بەرزو جوان و هاوشانی سروشتی ئەستێرەو هەسارە ئاسمانی یەکانە، بەلام قوڕ تاریکە، هەروەها چونکە ئاگر کارو کاریگەریی ی بەهێزی هەیە، بەلام خاك و خۆڵ تەنها کارلێکراوی (انفعال) و پەسندکردنی لەسەرە.

([4]) "منها" واتە (من الجنة) واتە لەبەهەشت دەربچۆ.

([5]) تێبینی/ تەفسیری ئەم ئایەتانەی پێشوو لەو بڕگەیەی پێش ئایەتەکان و لێکدانەوەی ئەم وشانەی پەراوێزەکانی نووسەردایە. "وەرگێڕ"

بەندی دووەم

((ئادەم و ئیبلیس))

(دەرکردنی ئیبلیس لەبەهەشت - خەلق کردنی (حەواء) - فریودانی ئادەم لەلایەن ئیبلیسەوە - هەڵەی ئادەم – لێبوردن لە ئادەم و دەرکردنی لەبەهەشت – ئەو بەهەشتەی کە خودا ئادەمی تیا دانابوو.)

دەرکردنی - ئیبلیس - لەبەهەشت

سزای ئیبلیس لەسەر سەرکێشی و خۆ بەگەورەدانان و سەرپێچی کردنی لەکڕنووش بردن بۆ ئادەم -" دەرکردنی بوو لەبەهەشت" بەسەرشۆری و ڕیسواکراوی- بەڵام داواکاری ی ئیبلیس - لە بەرامبەر ئەم سزایە-دا لە خودای پەروەردگار ئەوەبوو، کە تا ڕۆژی قیامەت مۆڵەتی پێ بداو بەزیندوویی بیهێڵێتەوە، خوداش لەبەر حیکمەتێك " کەتەنیا خواست و ئیرادەی خۆی تیادابوو" داواکاری یەکەی -ئیبلیس-ی پەسندکردو بۆی جێبەجێکرد... (ئیبلیس) لەمەڕ هۆی داواکاری یەکەی گوتی (خودایە لەبەر ئەوەی لەبەهەشتت دەرکردم و سزات دام بەو حوکمەی کە لەناوم دەبەیت لە دۆزەخ دا، ئەوا سوێند دەخۆم کە ئەوپەڕی هەوڵ و کۆششم بخەمە کار بۆ گومڕاکردن و لەڕێلادانی نەوەکانی -ئادەم- و لە ڕێگاڕاستەکەی تۆش دووریان خەمەوە، بۆ ئەم مەبەستەش دەبێت هەموو شێوازو ئامڕازێك بەکاربێنم، هەروەها لەهەموو ڕوو و ئاڕاستەیەکەوە بچمە سەریان و کاتەکانی بێئاگایی و غەفڵەت بوون ولاوازییان بەهەل بزانم تاکو دەگەمە نیازی گومڕاکردن و تێکدانیان، ئیتر زۆربەی بەندەکانت وا لێ بکەم پێنەزان بن و سوپاسگوزار نەبن، بەڵام خودا بەرپەچی دایەوەو فەرمووی: (بەسەرشۆڕی و سەرگەردانی و دەرکراو لەڕەحمەتی خۆمەوە بڕۆ دەرەوە لەبەهەشت، سوێندیش دەخۆم کەمن دۆزەخ پڕ بکەم لە تۆو هەموو ئەوانەی شوێنت دەکەون.

ئەمەش دەقی وتووێژەکەیە هەروەك لەقورئان دا دیاری کراوەو خودا تیای دا فەرمووییە: ﴿ قَالَ فَٱهۡبِطۡ مِنۡهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَٱخۡرُجۡ إِنَّكَ مِنَ ٱلصَّٰغِرِينَ [1] ﴿١٣﴾ قَالَ أَنظِرۡنِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ [2] ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ ٱلۡمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَآ أَغۡوَيۡتَنِي [3] لَأَقۡعُدَنَّ لَهُمۡ [4] صِرَٰطَكَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَأٓتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ وَعَنۡ أَيۡمَٰنِهِمۡ وَعَن شَمَآئِلِهِمۡۖ وَلَا تَجِدُ أَكۡثَرَهُمۡ شَٰكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ ٱخۡرُجۡ مِنۡهَا مَذۡءُومٗا [5] مَّدۡحُورٗاۖ [6] لَّمَن تَبِعَكَ

---

(1) (الصاغرین) واتە سەرشۆڕەکان، بێدەسەڵاتەکان.

(2) (یبعثون)لە وشەی(بعث)ـەوە هاتوە، واتە ئەو ڕۆژەی کە خودا خەڵکی لەگۆڕەکانیانەوە زیندوو دەکاتەوە.

(3) (أغویتني) لەسەرچاوەی (إغواء)ـەوەیە بەمانای (تیاچوون). گوتراویشە دانانی گومڕاییە لەدڵدا کە ئەمەش بیروباوەڕی پووچەڵ دروست دەکات.

(4) (لأقعدن لهم)پسپۆڕانی ڕێزمان لەوبڕوایەدان،کەئامڕازی (علی)لێرەدا لابراوەو وای دادەنێن بنەڕەتی ڕستەکە (لأقعدن لهم علی صراطك المستقیم)بێت، واتە:(دەبێت لەسەر ڕێگاراستەکەت بۆسەیان بۆ دابنێم و لایاندەم).

(5) (مذؤما) واتە (محقورا) سەرشۆڕو بێنرخ.

(6) (مدحورا) واتە دەرکراوو دوورخراوە.

﴿تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ﴾الأعراف/١٣-١٨..

قورئانی پیرۆز لەجێگایەكی تردا دوای هەڵخەڵەتاندنی -ئادەم- لەلایەن (ئیبلیس)ـەوەو دەركردنی (ئیبلیس) لەبەهەشت و بەڵێن دانی بەوەی گوایە لەسەر ئەو سزایە هەموو ئادەمیزادێك لەسەر ڕێ لادەدات، بەڵام لێرەدا قورئان (واتە لەم جێگایەو چەندین جێگای تردا) بەڵێن و سوربوونی (ئیبلیس) بەرامبەر بەندەڕاست و چاكەكانی خودا پووچەڵ دەكاتەوەو ئەو مژدەیەش بەباوەڕداران دەگەیەنێت كە فێڵ و تەڵەكەی -شەیتان- بەرامبەر خواناسان و بەندە باوەڕدارەكانی خودا هیچ كاریگەری یەكی نی یە، هەروەك خودا لەم ئایەتانەدا دەفەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَءَيْتَكَ[1] هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ[2] ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ ٱذْهَبْ[3] فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَٱسْتَفْزِزْ[4] مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم[5] وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم[6] بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ[7] وَشَارِكْهُمْ فِى ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ ۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا﴾ الأسراء/٦١-٦٥...

واتە: (خودا بەفریشتەكانی گوت" هەمووتان بەشێوەی خۆچەماندنەوە بۆ - ئادەم- سڵاوی لێ بكەن وڕێزی لێ بنێن"، فریشتەكان هەموویان ئەم فەرمانەیان جێبەجێ كرد تەنها -ئیبلیس- نەبێت كە بە نكوولّی كردنەوە گوتی (چۆن كڕنووش بۆ كەسێك دەبەم كە لەقوڕ دروست كردووە) خوایە تۆ هۆی ئەوەم پێبڵێ كە بۆچی ـ ئادەم ـ ت لەسەروو منەوە داناوەو داوای كڕنووش بۆ بردنیم لێ دەكەیت؟ بۆچی لەمن بەڕێزترو باشترت داناوە لە كاتێكدا من لەو باشترم؟ جا ئەگەر بەهۆی ئەم كڕنووش نەبردنەمەوە -كە فەرمانی تۆم تیادا پشت گوێخست- بم هێڵییەوە تا ڕۆژی دوایی تاكو هەموو نەوەكانی ئەم مرۆڤە (ئادەم) بەفریودان و گومڕاكردن لەناوبەرم تەنها ئەو چەند نەوە كەمە نەبێت كە بەهۆی خواپەرستی و وریاییانەوە دەیانپارێزیت و لەگوناه بە دووریان دەكەیت، ئەگەر ئەم داوایەم وەرگریت و بۆ ئەم مەبەستە بمهێڵیتەوە، ئەوا منیش لەسەر ئەم مەبەستەم و ئاكامەكانیشی سوور دەبم).

خوداش لەگەڵ وەڵامی داواكەی دا بەهەڕەشەكردنەوە لەو جۆرە وەچەو نەوانەی ئادەمیزاد

---

[1] (أرأيتك) واتە (هەواڵم پێبدە) ئاگادارم كە... هۆیەكەیم پێ بڵێ.
[2] (لأحتنكن) واتە رایاندەكێشم بەرەو گوناه و یاخی بوون.
[3] (أذهب) واتە بڕۆ بەلای كارو خواستی خۆتەوە.
[4] (أستفزز) وشەی (استفزاز)لێرەدا بۆ بەكەم گرتنە، واتە فریویداو خستیە ئەو داوەوە كە بۆی نابووەوە.
[5] (بصوتك) واتە بەو بانگەشەیەت بۆ سەرپێچی كردن لەفەرمانی خودا توانای فریودانی هەركەسێكت هەبوو فریوی بدەو بیانخەرە ناو داوی خۆتەوە چونكە هەر دۆزەخ جێی تۆو ئەوانیشە.
[6] (وأجلب عليهم) واتە (هەرچی لەفڕوفێڵ و تەڵەكەبازی دەیزانیت و دەتوانیت بۆیان كۆبكەرەوە).
[7] (بخيلك ورجلك)واتەهەر(سوارە)و (پیادە)یەك بن لەسەرپێچی كردنی خودا لەشوێنكەوتوانی ـ ئیبلیس-

فەرمووی:(دەبڕۆ بەلای کارو نیازەکەتەوەو هەرکەسێکیش لەوەچەو نەوەی ئادەم گوێ ڕایەڵی ی تۆ بکات ئەوا دۆزەخ سزای تۆو ئەوانیشە، ئەمەش سزایەکی تەواوو پڕ بەپێستی کردارەکانیانە).

پاشان خوای مەزن لەسەر هەڕەشەکەی بەردەوام بوو و فەرمووی: (چەندە توانیت سوور بە لەسەر لەڕێ لادان و هاندانی نەوەکانی ئادەم لەسەر گوناەو یاخی بوون، هەروەها ئەوپەڕی کوڕونەوەیان و فریودانیان دا بۆ فەساد ـ هاوبەشیان بە- هەوڵ و تەقەللا بدە لەهەموو جۆرە شێوازێکی فڕیودان دا و لەماڵو سامانی حەرام و بێباوەڕکردنی کوڕو نەوەیان و فریودانیان دا بۆ فەساد - هاوبەشیان بە- پاشان بەڵێنی درۆو پوچەڵێشیان پێ بدە)...

ئینجا خودای پەروەردگار بۆ روون کردنەوەی ئەو وەڵامەی خۆی دەفەرموێت:(هەر بەڵێنێك کەشەیتان بیخاتە دڵی گوناهکارو یاخی یانەوە تەنها فریودان و ڕازاندنەوەی کردارە نابەجێکانە. دەنا بەندە خواویست و دڵسۆزەکانی خودا، کە باوەڕێکی بەتینیان هەیە هیچ بوارێك بە -شەیتان-نادەن و-ئیبلیس- هیچ تواناو دەسەڵاتێکی بەسەریاندا نی یە، چونکە تەنها پشتیان بەخودای خۆیان بەستووەو هەرخوداش بەسە بۆ پشت پێ بەستن و بەپشتیوان دانان).

خەلق کردنی حەواء

خودای مەزن کەئادەمی دروست کرد هاوسەری ژیانیشی بۆ داناو داوای لێ کرد کە لە بەهەشت دا پێکەوە دانیشن و ژیانی تیادا بەرنەسەر. زانایان ئیختیلاف و بیروڕای هەمەجۆریان لەسەر کاتی خەلق کردنی هاوسەرەکەی ئادەم هەیە، هەندێکیان دەڵێن: کاتێك خودا -ئیبلیس-ی لەبەهەشت دەرکردو - ئادەم-ی تیادا نیشتەجێ کرد، ئادەم خۆی لەبەهەشت دا مابووەوەو کەسێك نەبوو کەهاوژین و هاونشینی بێت، بۆیە خودا خەوی لێ خست و پاشان پەراسوویەك لەپەراسووەکانی لای چەپی لێ کردەوەو لەجێگایدا گۆشتی بۆ داناو ئیتر لەو پەراسووەوە -حەوا-ی دروست کرد.

کاتێك ئادەم لەخەو هەستا دیتی ئەوا ئافرەتێك لەلای سەریەوە دانیشتووە. ئینجا لێی پرسی: (تۆ کێیت)؟ ئەویش گوتی (من ئافرەتم). گوتی (ئەی بۆچی دروست کراویت؟). حەواش گوتی (تاکو لەگەڵم دا بژیت).. لەقورئانیش دا ئاماژەیەك بۆ ئەم لایەنەکراوە، هەروەك خودا فەرموویە: ﴿ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا﴾النساء/١ واتە (ئەو خودایەی کە ئێوەی لەیەك نەفسەوە دروست کردو لەو نەفسەشەوە هاوسەری خۆی بۆ دروست کرد). هەروەها فەرموویە: ﴿وَجَعَلَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا لِيَسۡكُنَ إِلَيۡهَاۖ﴾الأعراف/١٨٩.

فریودانی ئادەم لەلایەن ئیبلیسەوە

کاتێك خودا ئادەم و هاوسەرەکەی لەبەهەشت دا دانا ڕێگەی دان کەتام و چێژ لەهەموو شتێکی نێو بەهەشت وەرگرن و بەئارەزووی خۆیان لەهەموو بەروبوومێکی بخۆن، تەنها لەبەروبوومی درەختێك نەبێت و فەرمانیشی پێکردن هەرگیز لێ ی نزیك نەبنەوەو تامی بەرەکەشی نەکەن، دەنا گەر وابکەن ئەوا بەو

سەرپێچی کردنەی فەرمانی خودا ستەمێکی گەورە لەخۆیان دەکەن و بەم پێیەش سزای لەسەر وەردەگرن. "ئیبلیس" لەدڵی خۆیدا بەمە دڵشاد بوو چونکە دەروازەیەکی تێدادەبینی کە لێ یەوە بچێتە نێو دەروونی ئادەم و ژنەکەیەوە، ئەمەشی کرد بەبابەتی گفت وگۆو ئاخاوتن لەگەڵیانداو دەستی‌کرد بە لێدوان بۆیان و فریودانیان تاکو لەبەروبوومی درەختە قەدەغەکراوەکە بخۆن و پاشان ئاکامی ئەوەش دەرکەوتنی ئەو بەشانەی عەورەتیان بێت کە داپۆشرابوون و شارراوەبوونەوە. "ئیبلیس" زیادەڕۆیی یەکی زۆری کرد لەهاندانیان و سووربوونی لەسەر خواردنی بەروبوومی درەختەکە بەو فێڵەی گوایە خودا بۆیە نەیهێشتووە لەو درەختە بخۆن تاکو نەبنە مەلائیکەو لەبەهەشتی پڕنازو نیعمەت دا بەنەمری نەمێننەوە. ئینجا گەلێك سوێندی بۆ خواردن لەسەر ئەوەی گوایە ئەو زۆرو دڵسۆزو بەپەرۆشە بۆیان و ئامۆژگارییان دەکات.

خودای گەورە لەم بەسەرهاتەدا فەرموویە: ﴿وَيَـٰٓـَٔادَمُ ٱسۡكُنۡ أَنتَ وَزَوۡجُكَ ٱلۡجَنَّةَ فَكُلَا مِنۡ حَيۡثُ شِئۡتُمَا وَلَا تَقۡرَبَا هَـٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ[1] فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسۡوَسَ[2] لَهُمَا ٱلشَّيۡطَـٰنُ لِيُبۡدِيَ لَهُمَا مَا وُۥرِيَ عَنۡهُمَا مِن سَوۡءَٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَىٰكُمَا رَبُّكُمَا عَنۡ هَـٰذِهِ ٱلشَّجَرَةِ إِلَّآ أَن تَكُونَا مَلَكَيۡنِ[3] أَوۡ تَكُونَا مِنَ ٱلۡخَـٰلِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَآ[4] إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ ٱلنَّـٰصِحِينَ﴾الأعراف/١٩-٢١.

هەڵەی ئادەم

دیارە ـ ئادەم و حەوا ـ ئەوەیان لەبیرچووبوو، کە ئیبلیس" دوژمنیانەو فریویان دەدات، هەر بۆیەش کەوتنە نێو داوەکانی پیلانەکەوەو لەدرەختەکەیان خواردو جا هەر، کە تامەکەشیان چەشت یەکسەر عەورەتی هەردووکیان بۆ یەکتر دەرکەوت، چونکە لە وەوپێش نە عەورەتی خۆیان و نەعەورەتی یەکتریشیان نەدی بوو، ئیتر لەبەر زۆری ی شەرم کردنیان کەوتنە کۆکردنەوەی هەندێك گەڵای درەختەکان و خۆیان پێ دادەپۆشی. لەو ساتەوەختەش دا خودا بانگی لێ کردن و بەتوندی سەرزەنشتی کردن لەسەر ئەو گوناهەیان و بەگلەیی یەوە فەرمووی:(ئەرێ ئەوە من داوام لێ نەکردن، کە لەو درەختە نەخۆن و پێم ڕانەگەیاندن کەشەیتان دوژمنێکی دیارو ئاشکراتانە)؟!

بێگومان "ئادەم و حەواء" هەستیان بەڕادەو بارستایی ئەو گوناهەیان کرد لەدەرچوونی لەفەرمانی

---

(١) دەربارەی ناووجۆری درەختەکە (الشجرة) خیلاف وجیاوازی بیروڕا لەنێو وتەی زانایان دا هەیە، هەندێکیان گووتویانە (گەنم)یان (دارخورما) بووە، گوتراویشە (داری هەنجیر) بووە، هەروەك گوتراویشە کە درەختی خۆشەویستی بووە، جگە لەچەند بۆچوونێکی دیکە. بەڵام باشتر وایە ناوی هیچ درەختێکی بۆ دیاری نەکەین، چونکە خودای گەورە خۆی هیچ ناوێکی بۆ دانەناوە.

(٢) وەسوەسەی شەیتان لێرەدا بەمانای خورپەی خراپ و چرپەی نهێنی دەگەیەنێت، چونکە وەسوەسەی شەیتان بۆ مرۆڤ ئەوەیە کە خەڵکی چەند خورپەیەکی خراپ بەدڵیان دا دێت لەو خورپەو خەیاڵانەی کە لەڕووی جەستەیی‌و گیانی و هەڵس و کەوتیشیانەوە زیانیان پێ دەگەیەنێت.

(٣) (تکونا ملکین) کە مانای "بۆ ئەوەی ببنە دوو فریشتە" دەگەیەنێت، مەبەستی لەوە بووە کە چۆن مەلائیکەو فریشتەکان چەندین خاسیەت و و تایبەتمەندیی ی وەك (هێز و تەمەندرێژی و نەکەوتنە بەر گۆڕانکارییە ئازاربەخش و وەڕسکارەکان)یان هەیە تۆ و حەواش با وابن گەر لەدرەختەکە بخۆن.

(٤) (قاسمهما) واتە سوێندی گەورەی بۆ خواردن کە ڕاستگۆو دڵسۆزە بۆیان و بەو سوێندە فریوی دابوون.

خودادا، بۆیە زۆر زۆر پەشیمان بوونەوەو لەخودا پاڕانەوەو بەم نزایەوە ڕووی دوعایان کردە پەروەردگارو گوتیان: (خودایە ئێمە بەو سەرپێچی کردن و دەرچوونەمان لەفەرمانی تۆ ستەممان لەخۆمان کرد، جا تۆش لێمان خۆش بەو بەزەییت پێمان دا بێتەوە، خۆ ئەگەر لێمان خۆش نەبیت و بەزەییت پێمان دا نەیەتەوەو بە (لوطف) و بەخششی خۆت لێمان نەبووریت ئەوا لەزەرەرمەندان و ڕەنج بەخەسار دەبین)..

لەم ڕووەشەوە خودا لەبەسەرهاتیان دا فەرموویە: ﴿فَدَلَّىٰهُمَا بِغُرُورٍ[١] فَلَمَّا ذَاقَا ٱلشَّجَرَةَ بَدَتۡ لَهُمَا سَوۡءَٰتُهُمَا[٢] وَطَفِقَا[٣] يَخۡصِفَانِ[٤] عَلَيۡهِمَا مِن وَرَقِ ٱلۡجَنَّةِۖ وَنَادَىٰهُمَا رَبُّهُمَآ أَلَمۡ أَنۡهَكُمَا عَن تِلۡكُمَا ٱلشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَآ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمۡنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمۡ تَغۡفِرۡ لَنَا وَتَرۡحَمۡنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ﴾الأعراف/٢٢-٢٣.

لێبوردن لەئادەم و دەرکردنی لەبەهەشت

خودای گەورە تەوبەو پاشگەزبوونەوەی ـ ئادەم ـ ی پەسند کرد:﴿فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٖ فَتَابَ[٥] عَلَيۡهِۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ﴾البقرة/٣٧.. واتە(خودا چەند وشەیەکی نزاو پاڕانەوەی خستە دڵی ئادەمەوەو فێری داوای لێبوردن کردنی بوو و خوداش داواکەی پەسند کردو تەوبەی لێ وەرگرت، بێگومان خودا هەر خۆی وەرگری تەوبەیەو میهرەبان و بەڕەحمیشە).

بەڵام دوای وەرگرتنی ـ تەوبە ـ خودا (ئادەم و حەوا)ی لەبەهەشتەوە بۆ سەر زەوی دابەزاندو هەواڵی ئەوەشی پێدان کە وەچە و نەوەیان دەبێت و لەنێوان نەوەکانیان دا دژایەتی دروست دەبێت (گەر خۆیان بدەن بەدەم خۆپەسندی و ئارەزووپەرستی یەوە)، هەورەها ئەوان لەسەرزەوی نیشتەجێ دەبن و ئاوەدانی دەکەنەوەو ماوەیەکی کەمی تیادا بەسەر دەبەن کە تەمەنی ژیانی دنیایانەو دوای ئەوە هەر کەسە بۆ لای خودا دەگەڕێتەوە. خوداش لەماوەی ژیانیان دا ڕێ ی ڕاست و هوشیارییان پیشان دەدات، جاهەر کەسێك دوای ڕێبازی خودا بکەوێت ئەوا ناکەوێتە نێو هەڵەو گوناهەکانی دنیاوە، هەروەك بەدبەختیش نابێت تیای دا. خودای مەزن پێی فەرموون: ﴿قَالَ ٱهۡبِطُواْ بَعۡضُكُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوّٞۖ وَلَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُسۡتَقَرّٞ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٖ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحۡيَوۡنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنۡهَا تُخۡرَجُونَ﴾الأعراف/٢٤-٢٥.

---

(١) (فدلاهما بغرور): لەم ڕستەیەدا وشەی (دلاهما)، کەمانای (ڕێ نیشاندانیانە بۆ خواردن لەبەری درەختەکە) مەبەست پێ ی ئەوەیە کە تامیان چەشتووە، گوتراویشە (ڕێنیشاندانەکە (الدالة)) جورئەتە، واتە جورئەتی ناونەتەبەر بۆ خواردن لەبەروبوومی دەرختەکە. وشەی (بغرور)یان (غرور)ـەکەش بەمانای فریودانە بەشتی پووچەڵ و بەتاڵ.. . گوتراویشە (واتە: خستوونیە نێو دۆخی تیاچوون و هەلاکەتەوە).

(٢) دەربارەی "فلما ذاقا الشجرة بدت لهما سوآتهما"، شێخ رشید رضاـ وای بۆ چووە کە (ئارەزووی جنسی لەلای هەردوکیان (ئادەم و حەووا) دروست بووە، ئەویش بەکاریگەریی خواردن لە درەختەکە، بەڵام خێرا ئاگاداربوونەتەوە لەوەی کە لێ یان پەنهانی بووەو بەم ڕەنگەش لە دەرکەوتنی عەورەتیان شەرمەزار بوون و هەستیان بەپێویستی ی داپۆشینی کردووە.

(٣) (طفقا): دەستیان کردووە بەشاردنەوەی.

(٤) (يخصفان): واتە گەڵا بە گەڵا یەك لەسەر یەك خستوویانەتە سەر عەورەتیان.

(٥) فتاب علیە: واتە خودا تەوبەی لێ وەرگرت، بەڵام -تابَ العبدُ- واتە بەندەکە گەڕایەوە بۆ سەر گوێڕایەڵی خودای خۆی، چونکە ڕیشەی (توبة) -رجوع- واتە گەڕانەوەیە.

هـەروەها پێـی فـەرموون: ﴿ قَالَ ٱهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًۢا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّى هُدًى فَمَنِ ٱتَّبَعَ هُدَاىَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴾طه/١٢٣.

ئەو بەهەشتەی، کە خودا ئادەمی تێدا دانابوو

زانایان بیروڕای جیاجیایان لەبارەی ئەو بەهەشتەوە هەیە کە لەقورئان دا باس کـراوەو خـودا ئـادەمی تیادا نیشتەجێ کردبوو و دوایش فەرمانی لێ دەرچوونی پێدابوو، بیروڕایان وایە کە داخۆ لەسەرزەوی یـان لەئاسمان دا بووبێت؟ ڕای ﴿إِنِّى جَاعِلٌ فِى ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ دەچێت ئەو بەهەشتە لەسەر زەوی بووبێت، چونکە خودا ئادەمی لەسەر زەوی دروست کردووە هەروەك فەرموویـە: ﴿إِنِّى جَاعِلٌ فِى ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ ئیتر خودا باسی گواستنەوەی ئادەمی بۆ ئاسمان نەکردووە. پاشان لەلایەکی ترەوە خودا وەسـفی بەهەشـتە بەڵێن لەسەردراوەکەی ئاسمانی بە بەهەشتی نەمری (جنة الخلد) کردووە، جا ئەگەر ئەم بەهەشتی نەمرییە بوایە کە خودا ئادەمی تیا دانابێت ئەوا "ئیبلیس" جورئەتی ئەوەی نەدەبوو کە بـە ئـادەم بڵێـت: ﴿قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ ٱلْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ﴾طه/١٢٠.. واتە: (ئەرێ —ئادەم- ڕێنماییت نەکەم بۆ خواردن لە بەروبوومی درەختی نەمری کە هەرکەسێك بیخوات نامرێت و بۆ موڵکێکیش کە هەرگیز لەناو ناچێت و کۆتایی نایەت)؟. بەهەشتی نەمری(جنة الخلد)یش خانەی پڕ نازو نیعمەتە، نەك ئەرك پێسپاردن، خوداش ئەو ئەرکەی بە ـ ئادەم و حەوا ـ سپارد کە لە بەری ئەو درەختە دیاریکراوە نەخۆن.. (جنـة الخلـد) کە لە ئاسمان دایە وەها بۆ شایستەبوانی وەسفکراوە کە ﴿وَأَمَّا ٱلَّذِينَ سُعِدُواْ فَفِى ٱلْجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا﴾، ئەمە لەکاتێك دا کە ئادەم و حەوا لەبەهەشتێك دا دەرکراون کە تیای دا دانرابوون، بەمەش وا ڕوون دەبێتـەوە، کە (ئەم بەهەشتە) ئەو بەهەشتە بەڵێن پێدراوە نەبووە، کە لەقورئان دا باسی کراوەو لەڕۆژی ئـاخیرەت دا خودا بۆ باوەڕدارە چاکەخوازەکانی داناوە. لە روویەکی تریشەوە گـەر ئـەم ڕاسـتی یـە بسـەلمێنین دەبیـنین کاتێك (ئیبلیس) ئامادە نی یە کڕنووشی ڕێز بۆ (ئـادەم) ببـات، نـەفرەتی لێ دەکرێـت و لەبەهەشـتەکە دەردەکرێت، جا ئەگەر ئەم بەهەشتەش بەهەشتی نەمری(جنة الخلد)ـەکە بوایە، ئەوا هـەرگیز نەیـدەتوانی لەکاتی ڕق و تووڕەیی ی خوادا لەسەری بگاتە ئەو بەهەشتی نەمری یەو بەخورپە دروست کردن بۆ ئادەم و حەوا وەسوەسەی خۆی بکات و فریویان بدات.

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت ئەو بەهەشتەی کە خودا ئادەمی تیا دانـابوو ئـەو بەهەشـتی نـەمری یـە نەبووە،کە لەئاسمان دایە. هەروەها ئەو بەهەشتەی کـەخودا ئـادەمی تیادانـابوو لەپارچـەکانی تـری زەوی بەرزترنەبووەو دارودرەخت و بەروبووم و سێبەرو هەر نیعمەتێکـی دیکەشـی هەر تێـدا هـەبووە، هـەروەك خـوداش وەسـفی کـردووەو فەرموویـە:

﴿ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ۝١١٨ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُاْ فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴾طه/١١٨-١١٩. واتـە: (تـۆ لـەم بەهەشتەدا نەبرسیت دەبێت و نەبێ بەرگ و بێپۆشاك دەبیت، نە تووشی گەرماو تینوێتی دەبیت و نەبـەر

گەرمیی خۆر دەکەویت).. کەچی کاتێك ئادەم و حەوا بە پیلانەکەی شەیتان لەدرەختەکە دەخۆن دادەبەزنە سەر خاکی بەدبەختیو ماندوێتیو گرفتاریو تەجرەبەی سەختی ژیان.

جا هەرکەسێك بۆ بەڵگەی بوونی (ئادەم و حەوا) لەبەهەشتی نەمریی ئاسمان داو فەرمان پێکردنیان بەدابەزین(هبوط) بۆ سەرزەوی ئایەتی ﴿قُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ مِنْهَا جَمِيعًا﴾ دیاری دەکات، واتە گەر هەر کەسێك وشەی دابەزین(هبوط)ـەکە بکات بەبەڵگەی بەهەشتی نەمریی ئاسمان، ئەوا لەوەڵام دا پێی دەڵێین کە وشەی (هبوط) بەمانای گواستنەوە دێت لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دی، هەروەك چۆن خوداش فەرمانی بە ـ موساـ(سلاوی خوای لێ بێت) و گەلەکەی کردووە، کە لە وڵاتێکی گەورە بگێرسێنەوە:﴿ ٱهْبِطُوا۟ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ﴾البقرة/٦١. واتە (ڕووبکەنە -یان- بگوازنەوە بۆ وڵاتێکی گەورە چونکە لەوێ پێویستییەکانتان دەست دەکەوێت).. هەروەها خودای مەزن کاتێك فەرمان بە پێغەمبەرەکەی خۆی(نوح) دەکات بەکەشتی یەکەوە لەو ناوچەیە بگوازنەوەو دەربچن پێیان دەفەرموێت: ﴿قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهْبِطْ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا ﴾هود/٤٨.

بەندی سێ یەم

((چەند وانەو پەندێك))

(ڕێزلێنانی مرۆڤ - ئاكامی لوتبەرزیی - داوایەك بۆ شكۆمەندیی گیان – ئادەم یەكەم كەس نەبووە كە نیشتەجێی زەوی بوبێت - ڕوانینی زانست بۆ ماددەی مرۆڤ – وانەیەك بۆ خوپاراستن لەخراپە.)

ڕێزلێنانی مرۆڤ

یەكێك لەو تیرو توانجانەی لەئیسلام دراون ئەوەیە گوایە ڕێـزی لـەمرۆڤ نـەناوەو پلـەو پایەشـی بـەرز نەكردۆتەوە، هەروەك لەكتێبی "شارستانێتی ی ئیسلام"ی خۆرهەلاَتناسی نەمسـایی (ج. أ. گرۆنبـاوم)دا هاتووە كە نووسەر دەلێت: (ئیسلام لەسەرەتای سەرهەلّدانی یەوە دانـی بـە ڕێـزی مـرۆڤ دانـەناوە تـەنها بەنەختێكی دانەبێت. قورئانیش دەیەوێت مرۆڤ بەو قەناعەتە بگەیەنێت كە بەچاوی سووك سەیری بنەڕەتە جەستەیی یەكەی خۆی بكات). هەر كەسێك بەوردی سەرنج لەم وتەیەی -گرۆنباوم- یـان هـەر وتەیـەكی هاوشێوەی بدات دەبینێت، كە بەسەرهاتی ئادەم لەقورئان دا ولە سەرەتایەوە تا كۆتایی ی بەسەرهاتەكەی، وەلاَمێكی تەواوە بۆ ئەو جۆرە تیرو توانجانە، قورئانی پیرۆز بە ڕاددەیـەك لـە پلەوپایـە و قـەدری مرۆڤـی بەرزكردووەتەوە، كەهیچ فەلسەفەیەك، یان ئاینێك، یان هیچ ڕێبازێكی كۆمەلاَیەتی بەو ڕاددەی ڕێزلێنانە نەگەیشتووە، سەبارەت بەو توانجەی دیكەش، كە گوایە قورئان دەیەوێت مرۆڤ قانع كات بەوەی سووكایەتی بەبنەڕەتە جەستەیی یەكەی بكات، ئەوە هەر خودی ئـەو كەسـە، كـە بـەوردی سـەرنج لـەقورئان دەدات دەبینێت چۆن قورئان مرۆڤ لەلاوازی و بێدەسەلاَتی خۆی ئاگاداردەكاتـەوە، چـونكە سـەرنجی بـەلای ئـەو ڕاستی یەدا ڕادەكێشێت كە لە خۆلّ یان لەقوڕ یان لە ئاو(نطفـة) دروست كراوەو زانستیش دانی بەم ڕاستی یەدا ناوە. قورئان بۆیە ئەم ڕاستی یە بەبیر مرۆڤ دەخاتەوە تاكو ئارەزووی لەخۆبایی بـوونی لێ دابڕێـت و بەم پێیەش لەسنووری خۆی تێ نەپەڕێت و وای لێ بێـت بـاوەڕ بـەخودای خـالقی نـەهێنێت و لەتاوانـدا ڕۆبچێت و خۆی لەسەروو هەموو ئەوانەی دەوروبەریەوە دابنێت.

خودای مەزن لەبەسەرهاتی ئادەم دا هەوالّی ئەوەی پێداوین، كەبۆیـە مرۆڤـی خـەلق كـردووە، تـاكو جێنشـینێك بێـت لـە سـەر زەوی و ئـاوەدانی بكاتـەوەو گیـان بەبـەر شـتە بـێ گیانـەكانی دا بكـات و بیانجوولێنێت و ماددەو كەرەسە خاوەكانی بەكاربێنێت و جوانكاری و داهێنانیان تێدا بەدی بێنێـت و بـەم ڕەنگەش، تا بەرزترین ئاست خۆی پێش خـات پێیـــان ...﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَـٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَـةً﴾ هاوكات لەگەلّ ئەم هەوالّەدا ڕووی گفتار لەنەوەی ئادەمی دەكـات ودەفـەرموێت: ﴿هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا﴾، واتە (هەر خودایە كە هەموو شـتێكی پێویسـت و تایبـەتی

بەژیانتانی لەزەوی دا بۆ خولّقاندوون. گومانیشی تێدا نی یە کە خودا هەموو ئەو ئامێرو کەرەسەو شت و مەکە پێویستانەی سازکردووە کە ڕێگا بۆ مرۆڤ خۆش دەکەن لەکاری جێنشینیی ی دا، ناوی هەموو ئـەو کەرەسەو ئامرازانەشی فێرکردووە: ﴿ وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ﴾ واتە: (خودا ئەو شتانەی فێـری ئـادەم کردو پەرەی بەمیزاج و بەهرەو هۆیەکانی زانینی ڕاستی یەکانی داو ناووسیفەتی هەموو ئـەو شـتانەی بـۆ دیاری کرد کە ئاتاجی پێ یان دەبێت).

دوای ئەمە دیمەنێکی تری ڕێزلێنانی -ئادەم-ی مرۆڤمان دێتە بەرچاو، ئەویش فەرمان کردنی خودایـە بە فریشتەکان(ملائکة)، کە کڕنووشی ڕێزی بۆ بەرن وەك سلاولێکردنێکی بەشکۆیانەو بەگـەورەدانان نـەك کڕنووشی پەرستنی و بەندایەتی بـۆ کردنـی. ﴿ فَإِذَا سَوَّيۡتُهُۥ وَنَفَخۡتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴾.. دیارە لەکاتی بـاس کردنـی بەسـەرهاتی ڕێزلێنـان لـەئادەم دا هـەمان ڕێـزو تەقـدیر کـە لـەئادەم نـراوە لەنەوەکانیشـی نـراوە. خـودا لـەم بارەیـەوە فەرموویـە: ﴿وَلَقَدۡ كَرَّمۡنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلۡنَٰهُمۡ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ وَرَزَقۡنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ كَثِيرٖ مِّمَّنۡ خَلَقۡنَا تَفۡضِيلٗا ﴾الأسراء/٧٠..

واتە: (بێگومان ئێمە ڕێزمـان لەنـەوەکانی ئـادەم نـاوەو هـەموو کەرەسـەو ئـامرازێکی هـەڵگرتن و گواستنەوەیمان لەوشکانیو دەریادا بۆ فەراهەم هێناوەو لەخۆراك وخواردەمەنی بـاش ڕۆزیمـان بـۆ تـەرخان کردووەو بەسەر زۆربەی مەخلووقاتی تریشمان دا ڕێزو -فضل-مان پێداوە).

کەوا بوو لەم ئایەتەدا ڕێزو تەقدیر بۆ هەموو تاکێکی گرۆی ئینسانی دیاری کراوە، چـونکە خـودا بـە (بـني آدم) ناودێریان دەکات... واتە: (ئـادەمیزاد)، یـان (نـەوەی ئـادەمی)... ئیـدی جیـاوازی لـەنێوان ڕەگەزێك و ڕەگەزێکی دیکەدا نی یە، هەروەك لەنێوان ڕەنگ و ڕەچەڵەکیشیان دا نی یە، سپی پێست بن، یان ڕەشپێست، ئاری بن یان سامی تەنانەت لەنێوان نێرومێ و بەهێز و لاوازیش دا جیاوازی نی یە.

هەروەها وردبەرەوە لەم ڕستەیەی نێو ئایەتەکە ﴿وَحَمَلۡنَٰهُمۡ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ ﴾ ئەمە وێنەگرتنێکی دیمەنی پایەبڵندی یە ومرۆڤیش لەهەر شوێنێك دابێت خزمـەت کـراوە، چـونکە خـودا هـۆی گواسـتنەوەو هـات وچۆکردنی لەوشکانی و دەریادا بۆ بەیدەست کردووە. ئەوە بوو لە ڕابردوودا ئاژەڵان بۆ وشـکانیو پـاپۆری بچووك بۆ نێو دەریا ئامرازی گەیاندن و گواستنەوە بوون. بەڵام ئەمڕۆ ئێمە وشەی (حملنـاهم)ی ئایەتەکـە لەسەر ڕووبەرێکی فراوانتری واتاکەی دەبینین و زیاتر لێی تێدەگەین، ئەویش بـەو سـرووش و ئیلهامـەی کەخودا بەمرۆڤی بەخشیوەو بەهۆیەوە توانیویـە فڕۆکـەو شـەمەندەفەرو ئۆتۆمبێـل و کەشـتی ی گـەورە دروست بکات. پاشان وردبـەرەوە لـەم ڕسـتەیەی تـری ئایەتەکـە ﴿وَرَزَقۡنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ﴾ ئەمـەش وێنەگرتنێکی ئەو ئاستە باڵایەی مرۆڤە لەچۆنیەتی خۆراك و خواردنـەوەی دا، هـەروەها فەرمایشـتەکەی تری خوداش ﴿وَفَضَّلۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ كَثِيرٖ مِّمَّنۡ خَلَقۡنَا تَفۡضِيلٗا ﴾ ڕوون کردنەوەیەکی جوانی شان و شەوکەتی مرۆڤە کە ڕێزو -فضل-ی بەسـەر هـەموو گیانـەوەران و مـەخلووقاتی دیکـەدا هەیـە.. بـەم ڕەنگـەش هەستکردنی مرۆڤ بەو ڕاستی یەی کە جێنشـینی خودایـە لەسـەرزەوی و فریشـتەکانیش کڕنووشـیان بـۆ بردووەو شایستەی ڕێزلێنان بووەو شکۆو -فضل-ی بەسەر زۆربەی مەخلووقاتی خـودادا دراوە، گـرنگترین هاندەرن بۆی لەسەر بەرزبوونەوەی گیان و کەڵك وەرگرتن لە ئامڕازە هێزبەخشە ئاکاری و ڕەوشتی یـەکان.

ئیتر ئەمە لەکوێو ئەو فەلسەفە تازە داتاشراوو نامۆیانە لەکوێ کاتێك بۆ مرۆڤ دەڕوانن بەچاوی بەدبینی و ڕەشبینی یەوە سەیری دەکەن و بەنەگبەت ترین و بەدبەخت ترین مەخلوقی لەقەڵەم دەدەن و ڕەچەڵەك و بنەچەی بۆ جانەوەرێکی بێزراو یان کرمێکی پیس دەگێڕنەوە، کە لەزبڵخانەی ژیان دا گوزەران دەکات هەروەك (سارتەر) گومان دەبات و وا دەڵێت... یان وەك (نیتشە) دەڵێت، کە گوایە مرۆڤ مەیمونێك بووەو خودا خولقاندوویەتی بۆ ئەوەی لەژیانە ئەبەدی یە درێژو جەنجاڵی یەکەی دا گەمەی پێبکات.

دیارە ئەم ڕوانینە دەردەدارانە هەموو ئومێدێك لەناخی مرۆڤ دا دەکوژێت و دەیکاتە نیشانی تیرەکانی بێئومێدی و ڕەشبینی، لەکاتێکدا ڕوانینی قورئان بۆ مرۆڤ هەموو ئاوات و خواست و شکۆیەکی تێدا دروست دەکات و وای لێ دەکات هەست بە واتا بەرزەکانی سەربەرزی و ئابڕوومەندی بکات.

ئاکامی لوتبەرزیی

هەر لەو بەسەرهاتەی -ئادەم-ەوە وانەیەکی تر وەردەگرین دەربارەی دوورکەوتنەوە لەسیفەتی لووتبەرزی و خۆ لێ لادانی، ئەویش دوای ئەوەی کە خودا ئاکام و دەرەنجامەکەی بۆ دیاری کردووین، چونکە -ئیبلیس- کاتێك خۆی بەگەورە زانی و ملی بەفەرمانی خودا نەداو سەری بۆ کەچ نەکرد، خوداش لەبەهەشت دا بەسەرشۆڕی دەری کرد، هەروەك فەرموویە: ﴿ قَالَ فَٱهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَٱخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴾الأعراف/١٣. واتە (دەبڕۆ دەرەوە لە بەهەشت چونکە بۆت نی یە لووتبەرزو خۆبەزلزان بیت تیای دا، لەبەر ئەوە دەبێت لێ ی دەرچیت وئیتر تۆ لەڕیسواکراو و سەرشۆڕەکانیت). لەم ڕووەوە پێغەمبەریش ﷺ فەرموویە ((مَنْ تَوَاضَعَ لله رِفَعَهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ الله)).. واتە (هەر کەسێك لەبەرخودا خۆ بەکەم گرو لەخۆبووردوو بێت ئەوا خوداش لە پلەو پایەو ڕێزی بەرز دەکاتەوە، بەڵام هەر کەسێك خۆی بەگەورە دانێت خوداش بچووك و سەرشۆڕی دەکات). هەروەها پێغەمبەر ﷺ لەشیکارو لێکدانەوەی واتای لووتبەرزی وکیبر وخۆبەزل زانین دا فەرموویە: ((الْكِبْرُ بَطْرُ الحَقّ وَغَمطُ النَّاسِ))اخرجە مسلم.. واتە (لووتبەرزیو خۆبەزل زانین لادانە لە هەق و ماف پێشێل کردنەو بەسووك سەیرکردنی خەڵکیشە).. لەو فەرموودەیەدا وشەی (غمط الناس) مانای بەکەم گرتنی خەڵك و کەم کردنەوەی ڕۆڵ و وزەو ڕێزیان دەگەیەنێت، کەوا بوو (کیبر) و خۆبەزل زانی (لەسەر ئەم پێوەرە) خۆپەسندی و منی گەرایی یەکی وەهاشە کە خاوەنەکەی دەیەوێت خۆی بە پەرستراوێکی سەر زەوی بچوێنێت و مل بەهەقێك نەدات و ئامۆژگاریش لەکەسێکەوە وەرنەگرێت. چونکە بە (ئیدیعای خۆی) نایەوێت سەر بەکەسێکی تر بێت یان لەژێر فەرمان و ڕاسپاردەی لەخۆی بەرزتردابێت. بەم پێیەش ستەمکارێکی بەزەبرو زەنگیشە دەرهەقی هەموو ئەو کەسانەی کە لەژێر دەستی دا دەبن و کە هیچ ڕێزو خێرو بێرێکیشیان پێ ڕەوا نابینێت، چونکە خۆی لەوان بەشایستەتری هەموو ئەو ڕێزو خێرو بەرژەوەندییانە دادەنێت.

هەر بۆیەش لەقورئان دا ئاکامێکی سەخت و دژوار بۆ لووتبەرزی و کیبر دانراوە، چونکە بابای خۆ بەزل زان لەخوداوە بێزراوە: ﴿إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْتَكْبِرِينَ ﴾.. واتە (بێگومان خودا کەسانی خۆبەزل زان و لووتبەرزی خۆش ناوێت) بەمانای ڕقی لێ یانەو دیارە گەر خوداش ڕقی لەهەر کەس و تاقمێك هەبێت چارەنووسیان خراپ دەبێت، هەروەها ئەم ڕەوشتە ناپەسندە سزایەکی سەختی لەبەرامبەردا هەیە جگە

لەوەش کە لەکۆمەڵی باوەڕداران دەردەکرێت بۆ نێو کۆمەڵی نەفرەت لێکراوان...

لەبەر ئەمەشە خودا بەم شێوەیە ڕووی هەڕەشە لە "ئیبلیس"ی خۆبەزل دانەر کردو فەرمووی: ﴿ قَالَ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٞ ٧٧ وَإِنَّ عَلَيۡكَ لَعۡنَتِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴾ص/٧٧-٧٨. واتە: (ئەی ئیبلیس لەبەهەشت برۆ دەرەوە چونکە ئیتر تۆ لەهەموو خێرو کەرامەتێك دابڕاویت و تارۆژی سزاو لێپرسینەوەی ئاخیرەتیش نەفرەتی منت لەسەرە). هەروەها لووتبەرزی دەبێتە هۆی کەم بوونەوەی عەقڵ. لەم بارەیەوە (ئیمام جعفری صادق) خودا لێ خوشبێت گوتوویە: (گەر چەندێك لەسیفەتی لووتبەرزی بچێتە دڵی مرۆڤەوە بەو ڕادەیەش لەعەقڵی کەم دەکاتەوە).

داوایەك بۆ شکۆمەندیی گیان

لەبەسەرهاتەکەی ئادەم دا داوایەك لەمرۆڤ کراوە بۆ شکۆمەندیی گیان و زاڵ بوون بەسەر هۆکارەکانی خراپە لەنێو دەروونی دا، چونکە خودا لە ڕۆحی خۆی بەئادەمی بەخشیوە: ﴿ إِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرٗا مِّن طِينٖ ٧١ فَإِذَا سَوَّيۡتُهُۥ وَنَفَخۡتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴾.. ئینسان هەروەك ـ قورئانیش ئاماژەی بۆ کردووە- لەماددەیەك دروست کراوە، کە قوڕەو لەلاشەی مرۆڤدا خۆی دەنوێنێت، لە ماسولکەکانیو ئەندامەکانی لەشی و لە گۆشت و خوێنی دا.. زانستیش دانی بەوە داناوە کەلاشەی مرۆڤ لەهەموو ئەو ئۆرگان و ماددانە پێکهاتووە کە لاشەی زەوییان لێ پێك دێت. پێکهاتنی مرۆڤ لەمادده چەند فاکتەرێکی لێ دەبێتەوە، وەك هۆگریی مرۆڤ بەخود(ذات)ـە مرۆڤی یەکەیەوە بۆ حەزکردنی لەخۆراك و خواردنەوەو پۆشاك و نیشتگەو ماڵ و سامان و پلەوپایەو چالاکی ی جنسی. هەروەها مرۆڤ لەسروشتی مادەکەیەوە پەل دەهاوێت بۆ ئازاردان و لێدان و کوشتن و تۆڵەسەندنەوە و خوێن سەندن و خۆ زاڵکردن و گەورەبوون. جا وەك چۆن مرۆڤ لەو ماددەیە دروست بووە بەڵام رازی فوو(نفخة)یەك لە گیانی خودا(روح الله) بەبەردا کراوە﴿ فَإِذَا سَوَّيۡتُهُۥ وَنَفَخۡتُ فِيهِ مِن رُّوحِي ﴾... گیان بەبەرداکردنی مرۆڤ (نفخ الروح) رازو نهێنی یەکە لەلایەن خودا خۆیەوە، کە لەمرۆڤ دا دانراوە تاکو بیبات بەرەو باوەڕهێنان بەخودای خەڵقەندەی و بۆ سوپاسگوزاریی و گەڕانەوەش بۆ لای. هەروەها بانگیشی دەکات بۆبەدی هێنانی ئیرادەی خودا لەم دنیایەداوخۆڕازاندنەوە بەئاکاری بەهادارو جوانی وەك دادگەری و ڕاستگۆیی و چاکەکردن و خۆشویستنی هەق و چاکە. خوداش دەربارەی بەندە باوەڕدارەکانی دەفەرموێت: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلۡإِيمَٰنَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٖ مِّنۡهُۥ﴾ المجادلة/٢٢.. واتە (خودا بەرۆحی خۆی کە ڕووناکی یەکە ودەیخاتە دڵی باوەڕدارانەوە ئیمان و باوەڕ لەدڵیاندا جێگیرو بەهێز دەکات).. مەبەست لەگیانە، کە (ڕۆح)یش تەنها ئەو ژیانە نی یە کە بەهزری مرۆڤ دابێت چونکە ژیانی زیندوێتی ئەندازەیەکی هاوبەشی نێوان مرۆڤ و ئاژەڵیشە. کەوابوو ئەوە پلەی شکۆمەندی و گیان بلندییش نی یە گەر گیانەکە تایبەت بێت بەژیانی زیندوێتی(حیواني)یەوە و خوداش فەرمانی بە فریشتەکان نەدەکرد کە کڕنووش بۆ مرۆڤە گیان بەبەرداکراوەکە (ئادەم) ببەن.. هەروەها لەقورئانیش دا باسکردنی گیان بەبەردا کردنەکە بەمەبەستی دەسپێکردنی ژیانی زیندەوەری لەبەدەن دا نی یە. چونکە ئینسان لە-چەمکی قورئان-دا

بەفیطرەتی خۆی "ماددی و ڕۆحییشە" و (ڕازی ئیمان بەخوداو گەڕانەوە بۆ لای خوداو شکۆی ڕەوشتمەندی)[1]ی لەگەڵ (خۆ پەلکێش کردن بۆ زەوی و سەرکردنە سەر تام وچێژی زیندەوەرێتی ی)دا کۆکردووەتەوە.

لەم باسەی پێشووەوە لەو چەمکەی قورئانەوە بۆمان دەردەکەوێت، کە باوەڕو ڕەوشت (ئیمان و ئەخلاق) لەگشتگیرترین واتاکانیان دا شتێکی دابڕاو لەمرۆڤ نین هەروەك شتێکی واش نین کە لەدەرەوەی قەوارەکەیەوە بەسەری دا سەپێنرابێت، بەڵکو هەردووکیان (واتە باوەڕو ڕەوشت) لەقووڵایی فیطرەت(سروشت)یەوە سەرچاوە دەگرن، ئەویش بەهۆی ئەوەی خودا لەرۆحی خۆی بەبەرداکردووە. هەر لەمەشەوە جودایی و پێچەوانەیی ی قورئانمان لەبۆچوونە گەندەڵەکەی (دۆرکایمی جوولەکە)وە بۆ ڕوون دەبێتەوە کە-دۆرکایم-دەڵێت: (بێگومان کۆمەڵەی ڕێسا ڕەوشتی یەکان هیچ وجودێکیان لەخودی خۆیان دا نی یە)، هەروەها پێچەوانەبوونی قورئانمان لەگەڵ تەفسیرە مەتریالی یەکەی مێژووش دا بۆ ڕوون دەبێتەوە، (کە ئەو تەفسیرە ماددەگەرایی یە) دەڵێت: (بێگومان بەها ڕەوشتی یەکان شتێك نین، کە لەقەوارەی مرۆڤەوە سەرچاوەیان گرتبێت، بەڵکو ڕەنگدانەوەیەکی ئەو گۆڕانکارییە ئابووری و کۆمەڵایەتی و مەتریالی یەن کەمرۆڤی تیادا دەژی و لەدەرەوەی قەوارە مرۆیی یەکەیەوە بەسەری دا سەپێنراوە). جودایی و پێچەوانەبوونی قورئان لەگەڵ ئەم ڕێبازە مەتریالیانەدا مەسەلەیەکی سەیرو نامۆ نی یە، چونکە لەڕاستی دا ئەو جۆرە لێکدانەوانە بەبۆچوونی خۆیان سروشت و فیطرەتە چاکەکەی مرۆڤ و هەڵس وکەوتیشی دەڕوخێنن، چونکە لەسەر بناغەی تەفسیرو لێکدانەوەیەکی زیندەوەری و حەیوانیانەیە بۆ ئەو مرۆڤەی، کە ڕێچکەی -داروینیزم- ڕەچەڵەکەکەی بۆ حەیوان دەباتەوەو لەزۆربەی ڕێبازە ئەوروپی یەکانی سەدەی نۆزدەش و بنەماکانی سەدەی بیستەمیان دا پەیڕەو کرا. ئەم تەفسیرە داروینی یەش مرۆڤ لە مرۆڤایەتی یەکەی خۆی دادەبڕێت و لە نێو چاڵە هەرە قووڵەکانی حەیوانێتی دا نغرۆی دەکات.

"ئادەم " یەکەم کەس نەبوو کە نیشتەجێی زەوی بوبێت

ئایینی ئیسلام لەهیچ ماوەو سەردەمێکی دا دژی زانست و بەتاڵکەرەوەی نەبووە بەڵکو هەمیشە ئامێزی بۆ بڕیارو دەسکەوتەکانی کردۆتەوە. زانستی (ئەنثرۆپۆلۆژیا)ش باسی ئەوە دەکات کە لەپێش - ئادەم-دا چەندان جۆری تر لە مرۆڤ لەسەر زەوی نیشتەجێ بوون. لەمەشدا پشتیان بەستووە بەلێکۆلینەوەو پشکنینی ئەو کەللەسەرو ئێسقانە ڕەق بووە لەبەردچوانەی کەلە سەرانسەری دنیادا دۆزراونەتەوەو بەمەزەندەی زانایان تەمەنی هەندێکیان بۆ یەك ملیۆن ساڵ لەمەوبەر دەگێڕنەوە و هەندێکی تریشیان بۆ سێ چارەکە ملیۆن و هەندێکی دیکەیان بۆ کەمتر لەو تەمەنە دەگێڕنەوە.

بۆ نموونە مرۆڤی (جاوە) بەکۆنترین مرۆڤی چاڵنشین دانراوە، دواى ئەویش مرۆڤی (بەکین)و ئینجا

(1) هەر لەقورئان دا جەخت لەسەر ئەم ڕاستی یە کراوە کە خودا تیای دا فەرموویە: ﴿فأقم وجهك للدين حنيفاً فطرة الله التي فطر الناس عليها﴾.

مرۆڤی (سۆلۆ)و، پاشان مرۆڤی (بیلتداون) و دوای ئەویش (هێڵدبرج) و پاشان مرۆڤی (ڕۆدیسیا). لەکۆتایی ئەم پۆلێنکاری یە زەمەنی یەی جۆرەکانی بەشەردا مرۆڤی (نیاندەرتاڵ) دێت کە وا پێ دەچێت باپیرەی ڕاستەوخۆی مرۆڤی عاقڵ بوو بێت، ئەم جۆرەی دوایش لەماوەی نێوان (١٣٠٠٠٠) ساڵ تا (٧٠٠٠٠) ساڵ پێش زایین ژیاوەو لەزۆر شوێنی دنیاش دا بڵاوبوونەتەوە.

قورئانیش ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە لەپێش ئادەم دا مرۆڤ هەبووە، هەروەك لەم فەرمایشتەی خوادایە ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾، بۆ مانای وشەی (خليفة) لەم فەرمایشتەی نێو قورئان دا زانایانی تەفسیر دوو بۆچوونیان هەیە:

یەکەم/ بەر لە خەلق کردنی ئادەم کۆمەڵێك، یان پتر لەکۆمەڵێك لەجۆری مرۆڤ هەبووە، بەڵام قڕیان تێکەوتووە، چونکە خراپەو فەسادییان لەسەر زەوی کردووەو خوێنی یەکتریان ڕشتووە. جا بۆیە فریشتەکان کاتێك هەواڵی دروست کردنی مرۆڤی جێنشین(خليفة) لەخوداوە دەبیستن یەکسەر سەرسام دەبن، چونکە وایان گومان دەبرد، کە جێنشینەکە دەبێت هەر لەو مرۆڤەی ئەوسای سەرزەوی بچێت و لەسەر تەرزو هەیئەتی ئەوەی پێشوو بێت، هەر بۆیەش گوتبوویان ﴿..قَالُوٓاْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ..﴾ البقرة/٣٠...واته: (ئایا ئەو مرۆڤەی تێدا نیشتەجێ دەکەیت و دەیکەیتە جێنشینی خۆت کە خراپەو بەدکاری ی تێدا دەکات و خوێنی نارەوای بەستەم و دوژمنکاری تێدا دەڕێژێت، لەکاتێك دا ئێمەی مەلائیکەت بەپاك و بەرزو بێ خەوش ڕاتدەگرین و بەپیرۆزو گەورەت دادەنێین و بەدوورت دەگرین لەهەر ڕواڵەتێك، کەشایانی مەزنی و سەروەریت نی یە؟!).

دووەم/ بۆچوونی دووەمی زانایانی تەفسیر لەسەر وشەی (خليفة)ی نێو ئایەتەکە ئەوەیە" خودا بۆیە ناوی (خليفة)ی لێ ناوە تاکو خەلافەتی خودا بکات (واتە جێنشینایەتی بکات لە حوکم و فەرمانڕەوایی ناو خەڵکی داو مافی هەڵسوکەوتیشی لەسەر زەوی و باڵادەستی بەسەر مەخلووقاتی تردا پێداوە. بەم ڕەنگە دەبینین چۆن قورئان شان بەشانی لێکۆڵینەوەکانی ئەو زانستە دەڕوات کە هەواڵی بوونی کۆمەڵێك لەبەشەرمان لەپێش دروست کردنی ئادەم دا پێ دەدات کەلەسەر زەوی نیشتەجێ بوون و دواییش قڕیان تێ کەوتووە.

ڕوانینی زانست بۆ ماددەی مرۆڤ

قورئان باسی ئەو ماددەیەشی بۆ کردووین، کە ئادەم و نەوەکانی لێ دروست کراون. ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾، لەم ئایەتەدا (طين)-قوڕە-کە بنەڕەتی ئەو شتەیە، کە مرۆڤی لێوە دروست بووە، وێرای ئەوەش قوڕەکە بەچەندین قۆناغ دا ڕۆشتبێت تاکو مرۆڤەکەی لێوە پەیدابووە. قوڕ(طين)یش وەك زانراوە لە خۆڵی تێکەڵ کراو بە ئاو گیراوەتەوە. خودای مەزن فەرموویە: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾ مەبەست لە (حمأ مسنون)یش ئەو قوڕە ڕەشەیە، کە بۆنەکەی دەگۆڕێت. (بيضاوي) لەتەفسیرەکەی دا دەڵێت: (ئەو قوڕە گۆڕاوە ڕەش داگەڕاوەیە،

کە بەهۆی درێژخایەنی ی ئاوەوە لەسەری ڕەش بووەتەوە. قورئان بەڕاشکاوی دەڵێت: کە خەلق کردنی ئینسان و بنەڕەتیشی لەخۆڵ و ئاوە. خەلق بوونی ئینسانیش لەخۆڵ مەسەلەیەکەو واقیع پشتگیریی دەکات و زانستیش دانی پێدادەنێت. بۆ نموونە گەر پارچەیەك لەلاشەی مرۆڤ بگرێت و چەند کردارێکی شیتەڵ کاری ی بەسەردا ئەنجام دەیت دەبینیت پێك هاتووە لەهەمان ئەو ئۆرگان و ماددانەی، کە خۆڵی زەوی لێ پێك دێت. هەروەها جگە لە خۆڵ دەربارەی ئاوەکەش زانایانی زیندەوەرناسی لەو باوەڕەدان، کە ژیان لەناو ئاوی سوێری ئۆقیانووسەکانی زوودا دروست بووە، بەڵام چەند کەسێکی کەم لەو زانایانە لەسەر بیردۆزەیەکن، کە دەڵێت: ژیان لەناو ئاوی شیرین دا دەست پێکراوە. ژیان تەنها لەنێو ئاودا دەست پێ نەکراوە، بەڵکو بەبێ ئەوەی (زۆر لە وردبینی ی زانستیانە) لابدەین دەتوانین بڵێین، کە ژیان هەرگیز لەنێو ئاودا دەستی پێ نەکردووە، چونکە هەموو شێوەکانی ژیان بەهۆی (پرۆتۆپلازم)ـەوە بەردەوام دەبن و مومارەسەی چالاکی خۆیان لەناوی دا دەکەن. یەکێك لەفەرهەنگەکانیش (پرۆتۆپلازم) بەوە پێناسە دەکات، کە (ماددەیەکی شیرینی ئاوی ی نیو شلەیی یەو بەبناغەی یەکەمی ئەو ژیانە سروشتی یە دادەنرێت، کە هەموو زیندەوەرە گیانلەبەرەکانی تری لێوە گەشە دەکەن) ئەو ماددانەش، کە (پرۆتۆپلازم)یان لێ پێك دێت لەئاودا دەتوێنەوە یان پێوەی دەنووسێن، چونکە ئاو شتێکی بنچینەیی یە بۆی.. پرۆتۆپلازمیش شتێکی بنچینەیی یە بۆ ژیان. ژیان و ئاویش لەم هەسارەیەدا دوو شتی پێکەوە لکاوو هۆگری یەکترن هیچیان لەوی تر جیانابێتەوە، خوداش ئاماژەی بۆ ئەم ڕاستی یە کردووەو فەرموویە: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ..﴾ الأنبياء/٣٠.. واتە (ئاومان وا لێ کردووە کە هەر شتێك لەدنیادا ژیان و هۆی ژیانی تێدا بێت بەوەوە پەیوەست و زیندووبێت).

وانەیەك بۆ خۆپاراستن لەخراپە

لەم چیرۆکەدا خودای مەزن هەواڵی دوژمنایەتیکردنی "ئیبلیس" بەرامبەر باوکمان "ئادەم" پێ دەگەیەنێت، هەروەك ڕوونیشی کردۆتەوە کە چۆن هەڵی خەڵەتاندووە بە خواردن لەو درەختەی کە نەدەبوو هەر لێیشی نزیك بێتەوە، کەچی بەوە خستی یە ناو هەڵەو سەرپێچی کردن لەفەرمانی خودایەوەو بەدرۆ و فرو فێڵ وای لێ کرد لەبەهەشت دەربکرێت، ئەویش وەك سزایەك بۆ سەرپێچی کردنی لەفەرمانی خودا. بەڵام لەوکاتەوە دوژمنایەتی یەکەی (ئیبلیس) بەرامبەر -ئادەم- بەردەوام بووەو نەبڕاوەتەوە.. تارۆژی ئاخیرەتیش لەدژی نەوەکانی-ئادەم- بەردەوام دەبێت..

هەر بۆیە خوداش نەوەکانی ئادەم لەفێڵ وتەڵەکەی شەیتان ئاگاردەکاتەوە:﴿ يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ ..﴾ الأعراف/٢٧.. واتە (هۆ نەوەکانی ئادەم وریابن شەیتان گومڕاتان نەکات و تەفرەتان نەدات، وەك چۆن باوك و دایکتان -ئادەم و حەوا- ی فریوداو لەبەهەشت دەری پەڕاندن).

دیارە شەیتان بەو جۆرە ئادەم و حەوای لەبەهەشت دەرپەڕاندووە کە بەهۆی فریودانیانەوە خستبوونیە بەر سزای خوداو لەبەهەشت دەری کردن. وەك لەمەوپێشیش باسمان کرد خودا لە ڕۆحی خۆیی ی کردووە بەبەر ئادەم داو بەم ڕەنگەش مرۆڤ ڕەوشتەکانی چاکەو دادپەروەریو خێرخوازیی ی تیادایە. بەڵام کەوتۆتە

بەر ئەگەری فریودانی ئەو شەیتانەی کە هەوڵ دەدات ئەم ڕەوشتە بەرزانەی داپۆشیت و بەرەو خراپەی ببات. لەمەوە ناکۆکی ی نێوان چاکەو خراپە (خێرو شەڕ) لەمرۆڤ دا دروست بووەو ئەمەش تاقی کردنەوەیەکە بۆی و هەڵسەنگاندنی ناخیەتی. جا ئەگەر مرۆڤ بەرامبەر هەواو ئارەزووەکانی دەروونی بووەستێت و بەسەریاندا زاڵ بێت ئەوا بەنیعمەت و ڕەزامەندیی خودا شاددەبێت و دەیخاتە بەهەشتەوە. بەڵام گەر خۆی بدات بەدەم هەواو خراپەوە دەبێت بەیەکێك لەزەرەرمەندان.

لێرەشدا وا باشە نەختێك دەربارەی (شەیتان و وەسوەسەکانی و کاریگەریی ی لەسەر مرۆڤ) بدوێین، تاکو خوێنەری بەڕێز سڵی لێ بکاتەوەو جیهادی نەفسی خۆی بکات و ئیتر بگاتە پلەی شکۆمەندیی گیان و سەروەریی ڕۆح، کە بەختەوەریی دنیاو قیامەتی ی تێدایە.

سروشتی ئیبلیس و شەیتانەکان

(ئیبلیس) باوکی هەموو شەیتانەکان و یەکەم ڕەگەزیشیانە. ئەو خۆیو نەوەو وەچەکانی ئەو هەڵگەڕاوانەن کە سەر بەجیهانی جنۆکەن"جن".. هەروەك خوداش لەبارەیانەوە فەرموویە: ﴿ إِلَّآ إِبۡلِيسَ كَانَ مِنَ ٱلۡجِنِّ فَفَسَقَ عَنۡ أَمۡرِ رَبِّهِۦٓۗ ﴾الکهف/٥٠..واتە (تەنها-ئیبلیس- کەلەکۆمەڵەی -جن- بوو کڕنووشی ڕێزی بۆ ئادەم نەبردو لەفەرمانی خودای خۆی دەرچوو).

(جن) جورێکن لەو ڕۆحە عەقڵدارە نادیارو یاخی یانەی، کە وەك مرۆڤ بەگوێڕایەڵی و بەندایەتی ڕاسپێرراون، بەڵام لە (ماددەی بەشەری) دابڕراون و بەر هەستەکانی مرۆڤ ناکەون و بەشێوەی خۆیان نابینرێن و بەوێنە ڕاستەقینەکەشیان بەرچاوی مرۆڤ نەخراون. خودا لەبارەی (ئیبلیس)ەوە فەرموویە: ﴿ إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمۡ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنۡ حَيۡثُ لَا تَرَوۡنَهُمۡ [1] ﴾الأعراف/٢٧. واتە (ئیبلیس خۆی و کۆمەڵەکەی بەنەوەو سەربازانیەوە دەتانبینن، بەڵام ئێوە نایانبینن). هەروەها -جن-یش لەئاگر دروست کراون، ﴿ وَٱلۡجَآنَّ خَلَقۡنَٰهُ مِن قَبۡلُ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ [2] ﴾ الحجر/٢٧. واتە (جن-یشمان لەوەوپێش بەر لەدروست کردنی ئادەم لەئاگرێکی گەشی بێ دووکەڵ دروست کردووە).. هەروەها لەچیرۆکەکەی قورئان دا (ئیبلیس) ڕوو دەکاتە خوداو دەڵێت: ﴿خَلَقۡتَنِي مِن نَّارٍ﴾. واتە(منت لەئاگر دروست کردووە).(جن) چەند دەستەو تاقمێکی جۆراوجۆریان هەیە، لەنێویان دا چاکەخوازو خواپەرست هەیە، هەروەك گومڕاو بێباوەڕیشیان تێدایە..﴿ وَأَنَّا مِنَّا ٱلصَّٰلِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَۖ كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدٗا [3] ﴾الجن/١١..

([1]) بێگومان ئێمە کە جن و شەیتانەکان نابینین مانای ئەوە نیيە کە ئیتر وجودیان نەبێت، چونکە لەسروشت دا زۆر شت هەیەو لەهەستەکانی مرۆڤیش نادیارن، زانایانیش گەیشتوونەتە ئەو ڕاددەیەی هەندێك لەو شتە شارراوانە لەماوەیەکی کەم لەمەوبەرەوە بدۆزنەوە وەك میکرۆبەکان و کارەباو چەندان شتی تر. جا ئایا ئەو شتانە لەوەوبەر نەبوون و ئەو کاتە هاتوونە وجودەوە کە مرۆڤ دۆزیانەوە؟ نەخێر.. هەرگیز هیچ مرۆڤێکی عاقڵ وا نالێت.. دیارە هێشتا چەندین شتی دیکە ماون و مرۆڤ نەی دۆزیونەتەوەو بەنهێنی یەکانی نەگەیشتووە. جن و شەیتانەکانیش لەو جیهانە نادیارانەن کە قورئانی پیرۆز هەواڵی وجودیانی پێ داوین. هەریەکە لەم دووانەش (جن وشەیتان) لەو بوونەوەرانەن کە نەکەوتوونەتە ژێر هەستەکانی مرۆڤەوە. واتە هەستەکانی (بینین و بیستن و بۆن کردن و دەست لێدان و.. هتد).

([2]) نار السموم: بەبلێسەی گەشی ئاگرێك دەگوترێت کە دووکەڵی نەبووە گوتراویشە (دۆزەخ) چەند کونێکی بچووکی هەیەو لەو کونانەشەوە ئاگر دەردەچێت. (وەرگێڕ).

([3]) طرائق قددا: واتە چەند ڕێچکەیەکی هەمەچەشن و لێك جودا.

شەیتانەکان دوژمنانی مرۆڤن

-ئیبلیس- چ خۆی و چ ئەو شەیتانانەی کە لەگەڵی دان ئەو دوژمنە سەرسەختانەی مرۆڤن کەبەردەوام خوویان گرتووە بەزیادکرن و بەهێزکردنی هۆوئامرازی خراپەو شەڕانگێزی لە دەروونی ئینسان دا. خودای مەزن فەرموویە: ﴿..وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِٱلسُّوٓءِ وَٱلْفَحْشَآءِ وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾البقرة/ ١٦٨-١٦٩. واتە (خەڵکینە دوای ڕێچکەو ئاسەوارو فەرمانەکانی شەیتان مەکەون، چونکە بەڕاستی ئەو دوژمنێکی دیارو ئاشکراتانە، هەروەها ئەو بەچرپەو وەسوەسەکانی خۆی هانتان دەدات بۆ بەدکاریەو ناشیرینترین کاری خراپ و واشتان لێ دەکات شتێك دەربارەی خودا بیلێین کە نایزانن). خودای پەروەردگار بۆ هەر مرۆڤێك شەیتانێکی داناوە کە وەسوەسەی بۆ دەکات. واتە (لەناخەوە دەروونی دەدوێنێت و خەیاڵی دەخاتە سەر ئەو شتانەی کە هیچ سوودو بەرژەوەندییەکی ڕەوای تێدانییە بۆی) وخراپەشی لەبەرچاو دەڕازێنێتەوەو بەکاری ناپەسندو نالەبار فریوی دەدات، دیارە نەك هەر مرۆڤی ئاسایی، بەڵکو پێغەمبەرانیش هەریەکەیان خودا شەیتانێکی بۆ داناوە، لەو تاقیکرنەوانەیاندا. هەروەك فەرموویە:﴿ ﮉ ﮊ ﮋ ﮌ ﮍ ﮎ ﮏ ﮐ ﮑ ﮒ ﮓ ﮔ ﮕ ﮖ ..﴾الأنعام/١١٢. لەپێغەمبەریشەوە ﷺ گێراوەتەوە کە فەرموویە: ((**ما منكم من أحد إلا وقد وكل بة قرين من الجن. قالوا: واياك يارسول الله؟ قال: وأياي الا ان الله اعانني عليه فأسلم، فلا يأمرني إلا بخير**))رواه مسلم، واتە: (هیچ کەسێك لەئێوە جیانەکراوەتەوە لەوەی کە هاوڕێیەکی لەڕەگەزی (جن وشەیاتین) بۆ دانەنرابێت.. گوتیان: تەنانەت بۆ تۆش دانراوە ئەی پێغەمبەری خودا؟ فەرمووی: تەنانەت بۆ منیش تەنها بەوە نەبێت کە خودا یارمەتی داوم لەسەری و موسڵمان بوە و تەنها بە خێرو چاکە فەرمانم پێ دەکات).

شەیتانەکان سەرچاوەی خراپەن لەدنیادا

هەروەها شەیتانەکان بانگکەرانی شەڕو تێکدانن لەسەر زەوی. هەر شەیتانە کە نەفسی مرۆڤ ئارەزووی لە هەرشتێك بێت بۆی جوان دەکات و وخۆشەویستی ی جنس و پلەو پایەشی لەلا بەهێز دەکات، جگە لە خواستی خۆسەپاندن و ستەمکاری و شێواندنیش. هەر شەیتانە کە دوژمنایەتیەو ڕق و کینە لەنێو خەڵکی دا پەرە پێ دەدات و برا لە برا جیادەکاتەوە و مێرد لەژن دەکات و تەنانەت هۆزو تیرە و کۆمەڵە هەمەجۆرەکانی نەتەوەی ئیسلامیش لە یەك دادەبڕێت. خودای مەزن فەرموویە: ﴿ وَقُل لِّعِبَادِى يَقُولُوا۟ ٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ﴾الأسراء/٥٣.. واتە (بەبەندەکانم بڵێ کە باشترینی قسەو گفتاریان هەبێت، چونکە بەڕاستی شەیتان لەڕێی قسەی نابەجێیانەوە نێوانیان تێك دەدات و شەڕو فیتنەو ئاژاوەیان لەنێودا دەورووژێنێت). جا شەیتانیش نێوانی بڕواداران بەوتەی ڕەق و ئازاردەر تێك دەدات کە هەندێك جار لە هەندێك کەسەوە دەبیسترێت بێ ئەوەی هوشیارییەکی هەبێت لەسەر زیان و

ئاسەواری ئەو وتە ڕەق و ناخۆشانە. هەروەها نێوانی ئیمانداران بەوەڵامی ئەو وتە ڕەق و ئازاربەخشانەش تێك دەدا کە لەبەرامبەریان دا دەگوترێنەوە، ئیدی کەشی سۆزو خۆشەویستی دەبێت بە دوژمنایەتی و ناکۆکی... بەڵام وتەی خۆش وجوان شەیتان دوور دەخاتەوەو زامی دڵانیش سارێژ دەکات.

هەر شەیتانە ئەو بەدگومانی یە دەخاتە دڵی مرۆڤەوە کە گوایە بەیارمەتی دانی هەژاران و دەسگیرۆیی‌کردنیان ماڵ و سامان لەناودەچێت، بەمەش فەرمانی‌بەدەسگرتنەوەو چاوچنۆکی و بەخیلی پێ دەکات و وای لێ دەك ات سووربێت لەسەر بەندکردنی پارەو ماڵی و نەدانی زەکات بەوانەی شایستەو نەدارن.. هەروەك خوداش فەرموویە: ﴿ ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ﴾البقرة/ ٢٦٨.

واتە: (بێگومان شەیتان بەوەسوەسەکانی خۆی واتان تێدەگەیەنێت گوایە خەرج کردنی پارەو سامان لەڕێی خێردا دەبێتە هۆی نەمانی سامان و هەژاریتان بۆ پەیدا دەبێت، هەروەها شەیتان بەو وەسوەسانە فەرمانتان بەکاری بەدڕەفتاریو چاوچنۆکی پێ دەکات).

مەی خواردنەوەو قومارکردنیش لەو کردارە هەر گەندەڵانەن کەشەیتان فەرمان بە کردنیان دەکات وسوورە لەوەسەوەسەکردنی دا بۆ خەڵکی، چونکە دوو ئامرازی دیارن لە ئامرازەکانی سەرپێچیو تێکدان و دوژمنایەتی ی نێوان خەڵکی و لادانیان لە یادو (ذکر)ی خودا.

لەم بارەیەشەوە خودای مەزن فەرموویە: ﴿إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ فِى ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴾المائدة/ ٩٠-٩١

واتە: (بێگومان مەیو قومارو پەرستنی بەردو شتی بەپیرۆز دانراوو بەخت گرتنەوە چەند کارێکی پیس و چەپەڵن لەکاروباری شەیتان و ئێوەش دەبێت لێیان دوورکەونەوە تاکو لەزەرەری دنیاو سزای ئاخیرەتیش ڕزگاربن. بەڕاستی شەیتان دەیەوێت لەڕێی مەی خواردنەوەو قومار کردنتانەوە دوژمنایەتیو ڕق و کینە بخاتە نێوانتانەوەو لەیادی خوداو نوێژەکانتان دابڕێت. جا ئایا ئیتر دەست لەم کارانە هەڵدەگرن؟) دەست بڵاوی و بەفیڕۆ خەرج کردنی پارەو پوولیش یەکێکە لەسیفەتەکانی شەیتان و فەرمانی بۆ مرۆڤیش پێ دەکات. چونکە دەست بڵاوی دەبێتە هۆی پێ‌نەزانین بەنیعمەت و باوەڕنەمان بە بەخششەکانی خودا، هەروەك فەرموویە:﴿ إِنَّ ٱلْمُبَذِّرِينَ كَانُوٓا۟ إِخْوَٰنَ ٱلشَّيَٰطِينِ ۖ وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِرَبِّهِۦ كَفُورًا ﴾ الأسراء/٢٧..

واتە (بەبێ‌شك کەسانی دەست بڵاو هاوڕێو هاوڕێبازی شەیتانن، شەیتانیش لەوپەڕی سپڵەییو نکوولی کردنی نیعمەتی خودا دابووە).

ئەو تێکچوونە جنسیی یەش کە ئەمڕۆ لەدنیادا بڵاوبۆتەوە بەتایبەتیش بەهۆی داهێنانی جل وبەرگی تەنك و تەسکی وەهاوە کە شوێنە ڕووتەکانی جەستەی ئافرەت و جوانی یە سەرنج ڕاکێشەکانی دەردەخات و خەڵکیش بۆ بەدڕەفتاری هاندەدات هەر لەفەرمان پێدانی پەنهانی ی شەیتانن. هەروەها ئەو تێك چوونی ڕەوشتی‌یەی لەجیهان دا بڵاوەو، کە لەئەنجامی کردنەوەی یانەکانی شەوانەو خانەی ڕووت و قووتانەوە پەرەی سەندووەو پیاوان و ژنان تیایان دا بەبێ پوشاك دەبینرێن و ئەو بەدکاریو زیناو داوێن پیسی‌یانەی نێو بارەکان و تلیاك کێشان و ڕەوتی شێوانکارییان هەمووی لەوەسوەسەکانی شەیتانن. خوداش پێش ڕوودانی ئەم هەموو بەدکاریانەو پێش بڵاوبوونەوەو کەڵەکەبوون و زۆربوونیشیان هەواڵی پێ‌داوین و

ئاگاداری کردووینەوە، هەروەك فەرموویەتی ﴿ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ لَا يَفۡتِنَنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ كَمَآ أَخۡرَجَ أَبَوَيۡكُم مِّنَ ٱلۡجَنَّةِ يَنزِعُ عَنۡهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوۡءَٰتِهِمَآۚ ﴾الأعراف/٢٧.. واتە: (ئەی نەوەکانی ئادەم وریابن شەیتان فریوتان نەداو گومڕاتان نەکات وەك ئەو فریودانەی کە دایك وباوکی ی ئێوە"ئادەم و حەوا" ی پێ لەبەهەشت دەرکردن کاتێك بەتەفرەدانیان لەخواردنی بەری درەختەکە جل و بەرگەکەیانی لەبەر داماڵین و وایان لێ هات کە ئەوان واتە -ئادەم و حەوا- عەورەتی یەکتر ببینن و شەیتان پێی بینین).

شەیتان هیچ دەسەڵاتێکی بەسەر مرۆڤی باوەڕداردا نییە

باوەڕ ڕۆشنایی‌یەکی زۆر دەخاتە دەرونەوەو دڵیش پڕدەکات لەنوور. جا ئەگەر دڵو دەروون ڕۆشن بووەوە ئەوا هیچ وەسوەسەو تەفرەدانێکی شەڕخوازانەی شەیتان لەئارادا نامینێت، هەروەك خوداش فەرموویە: ﴿ فَإِذَا قَرَأۡتَ ٱلۡقُرۡءَانَ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ٩٨ إِنَّهُۥ لَيۡسَ لَهُۥ سُلۡطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ﴾النحل/٩٨-٩٩.. واتە (کاتێك قورئانت خوێند پەنابگرە بەخودا لەدەست شەیتانی دەرکراوو نەفرەت لێکراو و بڵێ (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم) چونکە شەیتان هیچ دەسەڵاتێکی بەسەر ئەوانەدا نی‌یە کە باوەڕیان هێناوەو پشتیان بە پەروەردگاری خۆیان بەستووە).

هەروەها فەرموویەتی: ﴿إِنَّا جَعَلۡنَا ٱلشَّيَٰطِينَ أَوۡلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾الأعراف٢٧. واتە: (ئێمە شەیتانەکانمان کردووە بەدۆست و هاوڕێی بێباوەڕان).

هیچ شتێکیش لەویردو یادو زیکری خودا بەهێزتر نی یە بۆ دەرپەراندنی شەیتان لە ناو دڵداو چاودێری کردنی لەئاشکراو نهێنی دا. زیکرو یادکرنەوەی خوداش چاو ڕۆشن دەکاتەوەو خۆشەویستی‌ی هەق وهۆکارەکانی چاکەشی لەدەروون دا بەهێز دەکات. مەیلی خراپەو شتی پووچەڵیشی تێدا لاواز دەکات تاوای لێ دێت شەیتان هیچ دەروازەیەك بۆچوونە نێو دەروونەوە بەدی ناکات..

خودای مەزن فەرموویە: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ إِذَا مَسَّهُمۡ [1]طَٰٓئِفٞ مِّنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ تَذَكَّرُواْ فَإِذَا هُم مُّبۡصِرُونَ ﴾الأعراف/٢٠١.. واتە: (تەقواکارو خواپەرستان ئەگەر خەیاڵێك یان وەسوەسەیەکی شەیتانیان تووش ببێت لەو خەیالانەی، کە مرۆڤ هەڵدەنێن بەرەو یاخی بوون و سەرپێچی، یەکسەر ئەوەیان بەبیردێتەوە، کە ئەم خەیاڵە لەشەیتانی دوژمنیانەوەیەو ئامرازێکی گومڕاکاری‌یەتی. ئەوەشیان بەبیردێتەوەو، کە سزای خودا هەیە بۆ هەرکەسێك گەر دوای شەیتان بکەوێت، بەڵام پاداشتی تەواو بۆ هەرکەسێکە کە گوێڕایەڵی‌ی فەرمانەکانی خودا دەکات، ئیتر لەسەر بنایی‌و چاوڕۆشنی هەڵس و کەوت

---

[1] (مسهم)" وشەی (مسّ) بەهەر خراپەو ئازارو زیانێك دەگوترێت کە تووشی مرۆڤ دەبێت.

دەکەن و خاوەنی ئەو چاوە هەق بینەش دەبن کە جیاوازیی نێوان چاکەو خراپە و هەق و ناهەقی پێ دەکەن و دوایش خورپەو وەسوەسەی شەیتان لەخۆیان دووردەخەنەوە).
زۆر پێویستیشە لێرەدا ئاماژە بۆ ئەو ڕاستیيە بکەین کە شەیتان هەرگیز ناتوانێت مرۆڤ لەخشتە بەرێت تەنها کاتێك نەبێت کە مرۆڤ ڕوو لەیادی خوداو زیکرو ویردەکان وەردەگێڕێت، لەم بارەیەوە خودا دەفەرموێت: ﴿ وَمَن يَعْشُ [1] عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴾الزخرف/٣٦.. واتە (هەر کەسێك خۆی بێ ئاگاکات لەزیکرو یادی خودا ئەوا خوداش شەیتانێکی لێ نزیك دەکاتەوەو دەبێتە هاوڕێی، دیارە بەپێچەوانەشەوە گەر کەسێك بەردەوام بێت لەسەر یادو زیکری خودا، خوداش شەیتانی لێ دوور دەخاتەوە).

***

پوختەی قسان لێرەدا ئەوەیە لەجیهانی نادیاردا دروستکراوێکی پەنهانیش هەیەو ناوی "شەیتان"ـە کە هەستەکانمان دەرکی پێ ناکەن، بەڵام کاریگەریی لەسەر دڵ و دەروونمان هەیە، تەنانەت پەیوەندیی پێوە دەکات و هۆکارو ئامرازی خراپەشی تێدا بەهێز دەکات.. خوداش لەقورئاندا ئەم پەیوەندییەی بە (وسواس-و-نزغ-و-مَس) ناوبردووەو لەمەوپێش مانای هەریەکەیانمان لێك داوەتەوە. ئێمە شوێنەواریان لەدەردوومانمدا دەبینین ئەگەرچی سەرچاوەکەشی پێ نەزانین. کاتێکردنی ئەو شەیتانانەش لەڕۆحەکان وەك کارتێکردنی میکرۆبەکانە لەجەستەکاندا، میکرۆب هەلی هەرجۆرە لاوازی یەکی جەستە دەقۆزێتەوە، گەر مرۆڤیش هەر سستی یەك لەخۆپاراستن و هەر بێ ئاگایی بوونێك لەو میکرۆبانەدا بنوێنێت، واتە کەمتەرخەم بێت لەبەکارهێنانی ئامێرە پزیشکی یەکان و دەرمانەکان دا، ئەوا میکرۆبەکان دزە بۆ ناو جەستەی دەکەن و هەوڵی لەناوبردن و کوشتنی دەدەن. دیارە شەیتانەکانیش بەهەمان شێوە هەوڵ دەدەن، بەڵام ئێمە دەتوانین خۆمانیان لێ بپارێزین بەڕێگای بەهێزکردنی ڕۆح و گیانمان بە ئامرازی (باوەڕی تەواو بەخوداو بەچاودێریی لەسەرمان و بەپاڕانەوە لێ ی و بەندایەتی ی پوخت و پەرستنی تەواو هەر بۆ خوداو وازهێنان لەبەدکرداری بەهەموو جۆرێکی ئاشکراو نادیاری یەوە)، تاکو سیفەتە جوانەکانی چاکەو خۆشەویستی ی هەق و ڕقەبەرایەتیی ناهەق لەدەروون دا بچەسپێن.. بەم ڕەنگەش قەڵاکانی دەروون پتەو دەکرێن بەرامبەر ئەو شەیتانانەی کەبانگەشە بۆ خراپەو بەتاڵ دەکەن. حیکمەتیش لەئاگادارکردنەوەی قورئاندا بۆ ئێمە کە لەشەیتان بێ ئاگا نەبین ئەوەیە چاودێری فیکرو خەیاڵ و حەزەکانمان بکەین و لێ یان بێدار بین وەك چۆن چاودێریی جەستەمان و نەخۆشی یەکانی دەکەین و لەگەڵ وجودی هەر ئازارێکی جەستەیی دا پەنا دەبەینە بەر چارەسەر بەئامرازی پزیشکی. جا هەر کاتێك هەستمان بەوجودی (مەیلێکی دەروونمان بۆ خراپە یان بەتاڵ) کرد ئەوا پەنا دەبەینە بەر خوداو دەروونمان بەم فەرمایشتە ڕاست دەکەینەوە: ﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾الأعراف/٢٠٠. واتە: (هەر کاتێك

([1]) (يعش) لەعەرەبیدا دەگوترێت (عشي الرجل) واتە کاتێك بەرچاوی خۆی تاریك دەکات، لێرەشدا مەبەست لەتاریکیی دڵ و چاوە.

لەشەیتانەوە وەسوەسەی فەرمان بەگوناهێکت پێدرا یەکسەر پەنا بەرە بەر خودا، چونکە بێگومان خودا بیسەرو ئاگاداری بارودۆختانە). هەروەها خودا فەرموویەتی: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ ٱلنَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَـٰهِ ٱلنَّاسِ ﴿٣﴾ مِن شَرِّ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ ٱلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ﴾الناس/١-٦. واتە: (بڵێ پەنا دەبەمە بەر خودای پەروەردگارو خالق و هەڵسوڕێنەری کاروباری خەڵکی. خودای حاکم و خاوەنی خەڵکی. خودای پەرستراوی ڕاستەقینەی خەڵکی. پەنادەگرم بەم خودایە لەخراپەی ئەو وەسوەسەکارەی دێت و دەڕواتەوەو دێتەوەو خورپەو وەسوەسەی فەرمان بەکاری خراپە دەخاتە دڵی خەڵکی یەوە. سا ئیتر ئەو وەسوەسەکارانە لەکۆمەڵەی (جن) بن یان کۆمەڵەی ئینسان من هەر پەنا بەخوا دەگرم لێیان).

لەقورئان دا تەنها شەیتان بەسەرچاوەی وەسوەسەو خورپەی نەفس دانەنراوە، بەڵکو چەند مرۆڤێکیش هەن کت ومت وەك شەیتانەکان هەڵس و کەوت و ڕەفتاریان هەیەو لەفریودانی خەڵکی و هاندانی خراپەو شەڕانگێزی دا وەك شەیتان وان، ئەم جۆرە مرۆڤانەش بەئەندامانی حیزبی شەیتان دادەنرێن، هەروەك خوداش فەرموویە: ﴿ ٱسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ ٱلشَّيْطَـٰنُ فَأَنسَىٰهُمْ ذِكْرَ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ حِزْبُ ٱلشَّيْطَـٰنِ ۚ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ ٱلشَّيْطَـٰنِ هُمُ ٱلْخَـٰسِرُونَ ﴾المجادلة/١٩.. واتە: (ئەو موشریك و بێباوەڕانە شەیتانیان بەسەردا زاڵ بووەو خوداو زیکری خودای بیربردوونەوە، ئەوانە لەکۆمولەو حیزبی شەیتانن، حیزبی شەیتانیش بێگومان زەرەرمەندو ڕەنجەڕۆن).

تەوبەکردن شەیتان ڕاودەنێت

بێگومان شەیتان توانی (ئادەم و حەوا) بەهۆی (خواردن لەدرەختەکە)وە هەڵخەڵەتێنێت و بیانخاتە چاڵی ئەو کردەوەیەی، کە لێ یان قەدەغەکرابوو. بەڵام ئارەزووەکانی خێرو چاکەخوازی لەدڵی (ئادەم و حەوا)دا بێداربوونەوە دوای ئەوەی کەوتبوونە نێو داوەکەوە. هەرئەو ئارەزووە جوانانەی چاکەخوازییشیان بوو کە سەرکەوت بەسەر خورپەو وەسوەسەکانی شەیتان داو وای لێکردن بگەڕێنەوە بۆ لای خوداو تۆبە بکەن و پەشیمان بوونەوەیان ڕابگەیەنن و بڵێن: ﴿ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴾الأعراف/٢٣.. واتە: (خودایە ئێمە ستەممان لەخۆمان کرد و ئەگەر تۆش لێمان نەبووریت و بەزەییت پێمان دا نەیەتەوە ئەوا لەخەسارەتمەندان و ڕەنجەڕۆیان دەبین). خوداش (تەوبە)ی لێ پەسندکردن و بەدەم نزاو پاڕانەوەکەشیانەوە هات و دووعای لێ وەرگرتن: ﴿فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَـٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴾البقرة/٣٧.. واتە: (کاتێك ئادەم پەشیمان بووبووەوە خودای پەروەردگاریشی ئیلهامی چەند

وشەیەکی بۆ داواکردنی لێبوردن پێ گەیاندو ئەویش بەو وشانەوە تەوبەی کردو گەڕایەوە بۆ لای خودای خۆی، بێگومان خوداش وەرگری تەوبەو لێبوردووەو میهرەبان و بەبەزەیی یە بۆ بەندەکانی).

بێگومان هەر بە تەوبەو پەژیوان بوونەوە چاکە بەسەر خراپەو خێر بەسەر شەڕدا زاڵ دەبێت، هەر کاتێک خێریش بەسەر شەڕو خراپەدا زاڵ دەبێت ئەوا شەیتانیش دەبەزێت و مرۆڤیش بەهیدایەت و ڕێنموونی خودا بەهرەمەند دەبێت. جا ئەی مرۆڤی باوەڕدار.. ئەگەر هات و (خوانەخواستە) پێت هەڵخلیسکاو گوناهێکت کرد تەنها ئەو ڕێگەیەت لەبەردەم دایە کە (ئادەم)ی باوکت پێش خۆت وەبەری ناو کە ڕێگەی تەوبەو دەسپێکردنەوەی ژیانێکی باشترو پاکترە. هەر بەم شێوەیەش لەدەسەڵاتی شەیتان و وەسوەسەو خورپە فریودەرییەکانی دەرباز دەبیت.

بەندی چوارەم

((چیرۆكی قابیل و هابیل))

" قابیل" و "هابیل" كە دوو كوڕی -ئادەم- بون (سڵاوی خوای لەسەر) قورئان بەسەرهاتەكەیانی گێڕاوەتەوە، چونكە چەندین پەندو حیكمەتی بەسوودی بۆ باوەڕداران تێدایە.

(قابیل) خاوەنی كەسێتی (شخصية)یەكی دەردەداربوو كە توخمەكانی شەڕخوازیو خراپەكاری تێدابوو و نەریتەكانی (تەماعكاری و گوناهباری و یاخی بوون لەحوكمی هەق) كۆنترۆڵی بیروهۆش و ئاكاری كردبوو ولەهەق دووری خستبوونەوە.

بەڵام (هابیل)ی برای، پیاوێكی چاكەخوازو لەخواترس و هەقپەروەربوو، لەنێوان ئەم و براكەی دا ململانێیەكی عادەتی درووست ببوو كە زۆرجار لەسەر شتێك دەكەوێتە نێوان ئادەمیزادانی دیكەوەو بەدرێژایی ژیانی بەشەری هەمیشە دووبارەو چەندبارە دەبێتەوە، ئەم ململانێیەش ململانێی نێوان چاكەو خراپەیەو یەكەمین ئاكامی بەوە دەركەوت كە "قابیل" براكەی خۆی "هابیل" بكوژێت.

دەربارەی هۆی ناكۆكی یەكەی نێوان ئەو دوو برایە، دوو وتە هەیە:

یەكەم/ دەڵێن -هابیل- خاوەنی ڕانەمەرێك بووەو -قابیل-یش خاوەنی كێڵگەیەك بووە. هەریەكەیان بۆ نزیك بوونەوە لەخودا قوربانی یەك پێشكەش دەكەن. قوربانیەیەكەی (هابیل) ئەوەبوو كە باشترین مەڕی لەنێو مەڕەكانی دا هەڵبژاردو كردیە قوربانی. بەڵام (قابیل) خراپترین جۆری گەنمی لەكێڵگەكەی هەڵبژرادو كردی بەقوربانی. پاشان هەردووكیان قوربانیەكەیان پێشكەش بەخودا كرد. لەئاسمانیشەوە ئاگرێك نێررایەخوارەوەو قوربانی یەكەی (هابیل)ی خوارد، بەڵام قوربانی یەكەی (قابیل)ی پشت گوێ خست. بەمەش (قابیل) زانی ی كەوا خودا قوربانی ی براكەی پەسندكرد، بەڵام قوربانی یەكەی خۆیی پەسند نەكردووە. لەبەر ئەمە ئێرەیی (حەسوودی)ی پێ بردو كوشتی ی.

دووەم/ وتەی دووەمیش دەربارەی هۆی ناكۆكی یەكەی نێوان (قابیل) و (هابیل) ئەوەیە دەڵێن گوایە (ئادەم) سڵاوی خودای لەسەربێت- هەموو جارێك لەكاتی منداڵبوونی (حەوا)ی هاوسەری دا خودا دوو منداڵی پێ دەدا، واتە دوانەیەكی كوڕو كچی پێ دەبەخشی. ئەوە بوو یەكەم جار (قابیل) لەگەڵ كچێكدا بەشێوەی دوانە (توأم) لەدایكبوون، دوای ئەوانیش (هابیل) لەگەڵ كچێكی تردا بەدوانە لەدایكبوون. ئەو كچەی لەگەڵ (قابیل)دا لەدایك ببوو جوانترین ئافرەت بوو، ئادەمیش دەیویست بیكات بەهاوسەری (هابیل)، بەڵام (قابیل) ئەوەی پێناخۆش بوو، بەڵكو گوتی (من زیاتر شایستەی ئەو كچەم دەبێت لەمن مارە بكرێت، چونكە (هابیل) دەبێت ئەو خوشكەی پێبدرێت، كە لەگەڵ خۆی دا لەدایك بووە. ئەم فەرمانەش لەخوداوە نی یە بەڵكو تەنها بیروڕای خۆتە [1]).

([1]) لەهەندێك تەفسیردا واهاتووە كەبەپێی شەریعەتی ئەو سەردەمەی سەرەتای ژیانی مرۆڤایەتی كوڕ بۆی نەشیاوە ئەو كچە بخوازێت كەبەدوانە لەگەڵ خۆی دا لە دایك بووە. (حەووا)ش لەهەر جارێكی منالبوونیدا بەسكێك دوانەیەكی كوڕوكچی دەبوو ئەم دووانە نێرومێیەش بەیەك نەدەشیان،

(ئادەم)یش (سلاوی خوای لیّ بیّت) رووی کردە کورەکانی وپیّی گوتن (کەوابوو هەریەکەتان قوربانی یەك پیّشکەش بەخودابکەن و هەرکەسیّکتان قوربانی یەکەی لیّ وەربگیریّت ئەوا منیش ئەو کچەی لیّ مارە دەکەم).

ئەوانیش قوربانی یەکانیان پیّشکەش کرد و خودای مەزنیش تەنها قوربانیەیەکەی (هابیل)ی پەسندکرد، نیشانەی پەسندکردنەکەش ئەوە بوو لەئاسمانەوە ئاگریّکی ناردە خوارەوەو قوربانی یەکەی قووت داوبردی.

(قابیل) کەزانی قوربانی یەکەی رەتکراوەتەوە لەداخ و حەسوودیدا براکەی خۆی کوشت.

سەبارەت بەوەرنەگرتنی قوربانی یەکەی (قابیل) قورئان لەئاماژەیەکیدا هۆیەکەی روون کردۆتەوە، هەروەك تیای دا فەرموویە: ﴿وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱبۡنَيۡ ءَادَمَ بِٱلۡحَقِّ إِذۡ قَرَّبَا قُرۡبَانٗا فَتُقُبِّلَ مِنۡ أَحَدِهِمَا وَلَمۡ يُتَقَبَّلۡ مِنَ ٱلۡأٓخَرِ قَالَ لَأَقۡتُلَنَّكَۖ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقۡتُلَنِي مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٖ يَدِيَ إِلَيۡكَ لِأَقۡتُلَكَۖ إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثۡمِي وَإِثۡمِكَ فَتَكُونَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُاْ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتۡ لَهُۥ نَفۡسُهُۥ قَتۡلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُۥ فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ﴾المائدة/٢٧-٣٠.واتە: (ئەی پیّغەمبەر داستانی هەردوو کورەکەی ئادەم (قابیل و هابیل)یان بۆ بخویّنەرەوەو بەراستی بۆیان بگیّرەوە کاتیّك هەردووکیان بۆ نزیك بوونەوە لەخوداو لەرەزامەندی خودا قوربانی یان پیّشکەش کرد، بەلاّم لەیەکیّکیان پەسندکراو لەوی تریان پەسندنەکرا، وئەوەی لیّ ی پەسندنەکرا رووی کردە براکەیو پیّی گوت (دەبیّت بتکوژم) ئەویش گوتی (من بیّتاوانم، هیچ زیانیّکم لیّ نەداویت، خوداش تەنها لەخواپەرستان و تەقواکاران قوربانی وەردەگریّ. جا ئەگەر دەست دریّژکەیت بۆم و بمکوژیت ئەوا من لەرەتدانەوەی تۆدا دەستم دریّژناکەم بۆت تابت کوژم، من بیّگومان لەخودای پەروەردگاری جیهانییان دەترسم، من دەمەویّت گوناهی کوشتنی من و گوناهەکەی پیّشووشت لەئەستۆ بگریت کە بەهۆیەوە قوربانی یەکەت لیّ پەسند نەکراو بەم پیّیەش ببیتە یەکیّك لەدۆزەخی یەکان، ئەوەش سزای ستەمکارانە).ئیتر دەروونە شەرخوازەکەی (قابیل)کاری کوشتنی براکەی بۆ ئاسان کردو کوشتی ی. بەو تاوانە دزیّوەش سەرگەردان و زەرەرمەند بوو و بووە یەکیّك لەخەسارەتمەندان).

با نەختیّك هەلّوەستە بکەین لەبەردەم ئەم فەرمایشتەی خودادا: ﴿فَتُقُبِّلَ مِنۡ أَحَدِهِمَا وَلَمۡ يُتَقَبَّلۡ مِنَ ٱلۡأٓخَرِ قَالَ لَأَقۡتُلَنَّكَۖ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلۡمُتَّقِينَ﴾ بیّگومان هەر خودی وشەی "تقوی" [1] لەم فەرماییشتەدا کە لەسەرزاری (هابیل)ـەوە لەکاتی دواندنی براکەیدا باسکراوەو ئاراستەیی کردبوو، بەس بووە بۆ ئەوەی خواستی شەرخوازی و خراپەکاری لەدەروونی (قابیل)دا ریشەکیّش کات.. بەلاّم ئەم ئەگەرە زۆر دووربووە لەبەدیهاتنی کردەیی ی نیّو دەروونیّکی یاخی ی وەك دەروونی (قابیل)دا چونکە (قابیل) خاوەنی "تقوی" و "طاعة" نەبووە. واتە "لەخواترس" و "گویّرایەلّی فەرمان" نەبووە، هەربۆیەش خودا

بەلّکو هەریەکەیان دەبوو بە هاوسەری یەکیّك لەدوانەیەکی تر، بەم رەنگەش (قابیل) بۆی نەبووە ئەو کچەی لەگەلی دا لەدایك بووە بخوازیّت، بەلّکو دەبوایە خوشکەکەی (هابیل) بخوازیّت. بەلاّم وادیارە خوشکەکەی خۆی جوانتر بووە، بۆیە سووربووە لەسەری.(وەرگیّر).

(١) وشەی "تقوی" مانایەکی زۆر گەورەوبەرفراوانی هەیەو واتاکانی (ترسان لە خودا) و (خۆپاراستن لەسزای خودا) و (پەیرەویکردنی فەرمانەکانی) و (دوورکەوتنەوە لەو شتانەی قەدەغەی لیّکردوون) و (وریایی‌و بیّداری) و.. چەندان واتای تری لەم جۆرە دەگریّتەوە (وەرگیّر).

قوربانیەکەی لێ وەرنەگرتووە، ئیدی ئەو چکۆسی و (حەسوودی)یەی کە هەموو ڕووبەندی دڵی داگیر کردبوو و دڵی پڕکردبوو لەڕق و کینە، وای لێ کردبوو سووربێت لەسەر کوشتنی براکەی.

دوای ئەمە دێینە سەر فەرمایشتەکەی تری خودا کەلەسەر زاری برای مەزلۆوم و بێچارەوە حاڵ و هەڵوێستی دەگێڕێتەوەو دەفەرمویێت: ﴿ لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقۡتُلَنِي مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٖ يَدِيَ إِلَيۡكَ لِأَقۡتُلَكَۖ إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾المائدة/٢٨. لێرەش دا دەروونە چاکەخوازەکەی (هابیل)مان پیشان دەدرێت کە ئاوێتەی "تقوی"یەو خواستی چاکەو خێرخوازی کۆنترۆڵی کردووە چونکە نایەوێت بەخراپە بەرامبەر خراپە بجووڵێتەوەو (کوشتن)یش لە ڕەوشت و سیفەتەکانی ئەو نی یە، چونکە (هابیل) لەخودای پەروەردگاری جیهانییان دەترسێت. هەر کەسێکیش لەخودا بترسێت دەستدرێژی بۆسەر کەس ناکات. (ترسان لەخوداش) گەورەترین ڕێگرە لەتاوان کردن لەسەر زەوی دا. جائەگەر پەروەردیار و چاکسازی خوازان بزانن چۆن خەڵکی ڕێنمایی دەکەن بۆ (باوەڕهێنان بەخودا)و (بەچاودێری و ئاگاداری خودا لەکاروبارو هەڵس و کەوتیان)و (سڵکردنەوە لە سەرپێچی کردنی) ئەوا کۆمەڵگەیەکی پتەوی وەهایان بۆبنیات دەنرێت، کە ئاشتی و ئاسوودەیی باڵی بەسەردا دەکێشێت. بەڵام (قابیل)، کە (ڕەوشتی شەڕخوازی)ی بەسەردا زاڵ ببوو کردارە چەپەڵ و ناشرینەکەی ئەنجام دا: ﴿ فَطَوَّعَتۡ لَهُۥ نَفۡسُهُۥ قَتۡلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُۥ فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴾ المائدة/٣٠.. ناکۆکی یەکەش لەنێوان (قابیل) و (هابیل)دا نەبووە، بەڵکو لەنێوان (قابیل)و دەروونە شەڕخوازەکەیدا بووە، ئەو دەروونەی کە فەرمانی بەخراپە پێکردووە، ناکۆکی لەنێوان خۆی و ئارەزووە خراپەخوازی یەکانی وخواستە پیسەکانی دابووە. ئینجا هەر دەبوو، کە (قابیل) پەنا بەرێتە بەر ئەم هەواو ئارەزووە شەڕەنگێزانەیە تاکو دایانمرکێنێتەوەو خۆی لەدیلی ی و ئەسارەتیان پێ قورتارکات. وەلێ لەبەردەم بێ دەسەڵاتی خۆیو ڕۆچوونی ئارەزووەکانی دا دەستەوەسان دەبێت و لەنگەری خۆی بۆ ڕاناگیرێت و تاوانکاریشی دەگاتە ڕادەی کوستنی براکەی. ئەم تاوانەش توندوتیژترین نموونەی حەسوودی یە.. (حەسوودی)یش یەکەم گوناه بووە کەسەرپێچی خودای لەئاسماندا پێ کراوە، هەورەك یەکەم گوناهی سەرپێچی لێ کردنیشی لەسەرزەوی دابووە. ئەوەبوو لەئاسماندا -ئیبلیس- حەسوودی بە -ئادەم- برد، بەڵام لەسەر زەویدا -قابیل- حەسوودی بە -هابیل- برد.

وانەیەك لەقەلەڕەشەکەوە

کاتێك (قابیل) براکەی کوشت، نەیدەزانی چی ی لێ بکات و لاشەکەی لەویدا کەوتبوو.. خوداش لەوکاتەدا دوو قەلەڕەشی ناردە خوارەوە کە شەڕیان لەگەڵ یەکتردا دەکردو لەئەنجامی شەڕوکوشتاری نێوانیان دا یەکێکیان ئەوی دیکەیانی کوشت، دوای کوشتنی، بەدەنوکی خۆیو بەهەردوو قاچیشی چاڵێکی بۆ هەڵکەندو هەڵیدایە ناویو ناشتی. جا کاتێك (قابیل) دیتی ئەوا قەلەڕەشە بکوژەکە قەلەڕەشە کوژراوەکە دەنێژێت، ئەویش دڵی نەرم بوو و قایل نەبوو کە ڕەحمی لەو قەلەڕەشە کەمتر بێت و خێرا تەرمی براکەی لەژێر خاك دا شاردەوەو لەهەمان کاتیش دا دڵی پڕبوو لەحەسرەت و پەشیمانی لەسەر

کردەوە نابەجێکەی [١] بۆیە لەدڵی خۆیدا گوتی (تۆ بڵێی من بەزەییم لەو قەلەڕەشەش کەمتر بێت؟!).."هەمان هەست" لەقورئانیش دا گێڕاوەتەوە، کە خودا دەربارەی کۆتایی بەسەرهاتەکە دەفەرموێت: ﴿فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا يَبۡحَثُ فِي ٱلۡأَرۡضِ لِيُرِيَهُۥ كَيۡفَ يُوَٰرِي سَوۡءَةَ أَخِيهِۚ قَالَ يَٰوَيۡلَتَىٰٓ أَعَجَزۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِثۡلَ هَٰذَا ٱلۡغُرَابِ فَأُوَٰرِيَ سَوۡءَةَ أَخِيۖ فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ﴾ المائدة/٣١..

---

(١) گوتراویشە کاتێك (قابیل) براکەی دەکوژێت و نازانێت چی لەتەرمەکەی بکات، خودا قەلەڕەشێك دەنێرێت کە چاڵ هەڵدەکەنێت و خۆڵ دەکات بەسەر تەرمی کوژراوەکەدا. کاتێك (قابیل)ی بکوژیش دەبینێت کە چۆن خودا ڕێز لەکوژراو دەنێت دوای مردنی، ئیتر دڵتەنگ و پەشیمان دەبێت.

بەندی پێنجەم

((پێغەمبەرێتی ئیدریس))

ئیدریس (سڵاوی خوای لەسەر) یەکێکە لەو پێغەمبەرانەی کەناویان لەقورئان دا هاتووە. خودا لەبارەیەوە فەرمووویە: ﴿وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا ٱلْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾الأنبياء/٨٥. هەروەها فەرمووویە: ﴿ وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِدْرِيسَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا [1] ﴾مريم٥٦-٥٧.. واتە: (هەروەها لەم کتێبەدا(قورئان) باسی(ئیدریس) بەیادبێنەوەکە بەڕاستی ئەو ڕاستگۆ و سەرڕاست و پێغەمبەرێك بووەو، ئێمەش لەدنیاو لەئاخیرەتیش دا پلەو پایەیەکی بەرزمان پێداوە).

قورئان -ئیدریس-ی بە ڕەوشتەجوانەکانی (ئارام گری و ڕاستگۆیی و پایەبەرزی) وەسف کردووە. پوختەی وتەی زانایان دەربارەی ئەم پێغەمبەرە ئەوەیە کە ئەو یەکەم کەسە (جبریل)ی مەلائیکەت سرووشی بۆ هێناوەتە خوارەوە بە مەبەستی ڕێنموونی و هیدایەت دانی نەوەکانی (قابیل) تاکو لەگومڕایی و بێباوەڕییان پاشگەز ببنەوەو بگەڕێنەوە بۆ لای خوداو-تەوبە- بکەن و پاشان بەپێی شەریعەتەکەی بجوولێنەوە. بەڵام قورئان بەدرێژی باسی ژیان و بەرنامەی پێغەمبەرایەتی یەکەی نەکردووە. هەروەها سەرچاوەیەکی پشت پێبەستراو و جێگیری مێژووییش دەربارەی ژیانی نی یە. دیارترین سەرچاوەش دەربارەی دوابێت کتێبی (تأريخ الحكماء)[2] یە کەلێرەدا چەند بڕگەیەکی لێ دەخەینە ڕوو، بەڵام نەك بەو پێودانگەی کەبەچەند ڕاستی یەکی جێگیری دابنێین، بەڵکو تەنها لەدەرووی زانیاری بەخشینەوە: (حەکیمان بیروڕای لێك جوداو جیاوازیان دەربارەی شوێنی لەدایك بوون و ژیانی - ئیدریس- هەیە، هەندێك زانایان دەڵێن: ئەو لە -میسر- لەدایك بووە و ناوی (هەرمس- ی هەرمسان)یان لێ ناوە، واتە (پادشای پادشایان) و لە (منف) لەدایك بووە. گوتووشیانە (بەزمانی یۆنانی (ئەرمیس)ـەو لەعەرەبی دا کراوە بە (هرمس) [3]) لەلای (عیبرانی یەکان)یش بە (خنوخ) ناوبراوەو لەعەرەبیشدا کراوە بە (اخنوخ). خوداش لەقورئانە ڕۆشنە عەرەبی یەکەی دا بە (ادريس) ناوی بردووە.. ئینجا (هرمس) واتە (ئیدریس) لە-میسر- دەرچووە وبەسەرانسەری زەوی دا گەڕاوەو دوایی بۆ میسر گەڕاوەتەوە و خوداش بۆ لای خۆی بەرزی کردووەتەوە، ئەمەش دوای هەشتاو دوو ساڵ لەتەمەنی).. کۆمەڵێکی دی لە (حەکیمان) دەڵێن: (ئیدریس) لەبابل لەدایك بووەو لەوێ پێگەیشتووەو ژیاوە. لەسەرەتای تەمەنی دا زانستی لە (شیث)ی کوڕی (ئادەم) وەرگرتووە کە باپیری باپیرەی بووە. کاتێك-ئیدریس- گەورە دەبێت خودا ئەرکی

---

[1] (ورفعناه مكانا عليا) واتە خستمانە پلەیەکی بەرزەوە- پلەی بەرز(مكاناً عليا) واتە: شەرەف و پلەی پایەی پێغەمبەرێتیو ڕێزی نزیکی لە خوداوە. خوداش ناوو ڕێزی –ئیدریس–ی لەنێو خەڵکیدا بەرز ڕاگرتووە، وەك چۆن بە پێغەمبەری خۆشمان (محمد ﷺ)ی فەرمووە: (ورفعنا لك ذكرك). گوتراویشە مەبەست لە (مكانا عليا) ئەوەیە کە خودا بەرزی کردۆتەوە بۆ ئاسمان. لەهەردوو کتێبی فەرمووده ڕاستەکان (الصحيحين)دا بەڵگەی پشتگیریکردن و بەهێزکەری ئەم وتەیە هەیە.

[2] لێرەدا لە (مختصر الزوزني)یەوە وەرمان گرت کە بە (المنتخبات الملتقطات) ناوبراوەو لەکتێبی (اخبار العلماء)ی (جمال الدين ابي الحسن علي بن يوسف القفطي)یەوەیە.

[3] هرمس: یان هورمس یان هورمزیش نازناوێکە وەك چۆن دوگوترێت (قەیسەر)یان (کیسرا).

پێغەمبەرێتی ی پێ دەسپێرێت، ئەویش ڕێگە بەخراپەکارانی نێو نەوەکانی ئادەم نادات کەسەرپێچی لەشەریعەتەکەی (ئادەم وشیث) بکەن. ژمارەیەکی کەمیان گوێڕایەڵی ی دەکەن، بەڵام زۆربەیان بەقسەی ناکەن و پەیڕەوی ی ئامۆژگارییەکانی ناکەن. ئەویش خۆیو شوێنکەوتووەکانی لەو ناوچەیە دەردەچن و ملی ڕێگە دەگرنەبەر، تا دەگەنە میسر، لەوێش خۆی و ئەوانەی لەگەڵی دابوون بانگەواز بۆ ڕێ ی خودا دەکەن و خەڵکی بانگ دەکەن بۆ فەرمان بەچاکە و ڕێگری لەخراپەو گوێڕایەڵیو بەندایەتی بۆ خودا. هەروەك گوتراویشە (ئەو بانگەوازی بۆ (ئاینی خودا)و (ڕێبازی خوابەیەك گرتن)و (پەرستنی خودای خالق)و (پاکژکردنەوەی دەروون لەسزای ئاخیرەت بەکاری چاك لە دنیادا) کردووە، جگە لەهاندانی خەڵکی لەسەر خۆگرتنەوە (زوهد) لەدنیادا و کارکردن بەدادگەری، هەروەها فەرمانی پێکردوون بە جۆرە نوێژێك کە خۆی بەچەند سیفەت و کردارێك بۆی ڕوون کردوونەوەو فەرمانی بەرۆژوگرتنیش پێ‌کردوون کە لە هەرمانگێك دا چەند رۆژێکی دیاریکراو بەرۆژوو بن، پاشان داوای جیهادی لێ کردوون بۆ بەرەنگار بوونەوەی دوژمنانی ئایینەکەیان، جگە لە بەخشینی زەکاتی ماڵ و سامانیان وەك کۆمەکێك بۆ نەداران. لەسەر نقێم(فص)ی ئەنگوستیلەکەشی نوسرابوو (باوەڕبەخودا سەرکەوتن دەستەبەر دەکات). لەو شوێنەش دا کە نوێژی مردووی لەسەر دەکرد نوسرابوو (بەختیار ئەو کەسەیە کە بەخۆی دادەچێتەوە، هۆی شەفاعەت و تکاکاری لای خودایشی کردەوە چاکەکانیەتی) لەوتەکانیشی:

هیچ کەسێك ناتوانێت بەڕادەی (نیعمەت بەخشینی خودا بە عەبدەکانی) سوپاسی خودا لەسەر نیعمەتەکانی بکات.

ئەگەر نزاتان لەلای خودا کرد، نیازتان پاك بکەنەوە، هەمان نیازی پاکیشتان لە نوێژکردن و ڕۆژووگرتنتان دا هەبێت.

حەسوودی بەخەڵکی مەبەن لەسەر خۆشبەختییان لەهەندێك شتی دنیادا چونکە چێژوتامی ئەو شتانەیان ماوەیەکی کەمە.

هەر کەسێك بەبەشی خۆی قەناعەت نەکاو لەوە تێپەڕێت هیچ شتێك دەوڵەمەندی ناکات.

ژیانی مرۆڤ لەدانایی دایە.

نوح دروودی لێ بێت

١- چیرۆکی نوح

٢- لافاوەکە

٣- چەند وانەو پەندێک

بەندی یەکەم

((چیرۆکی نوح))

(پەرستنی بت و خواوەندەکان - بانگەواز بۆ لای خودا - خۆبەزل زانینی بێ باوەڕان - بەردەوامی(نوح) لەسەر بانگەوازەکەی — نکوولّی ی کوشندە - سکالاّ لەلای خودا - ئاوەڕپێدانەوەیان بەلای توانای خودا - هەڕەشەکردنیان لە نوح)

پەرستنی بت و خواوەندەکان

نوح (سلاّوی خوای لێ بێت) یەکـەمین پێغەمبـەرە، [١] کـە خـودا بەپـەیامی ئیلاهـی ی خۆیـەوە بـۆلای گەلەکەی ناردبێت کاتێك سەریان کردۆتە سەر بت پەرستی و ڕۆچووبوون لـە کفـرو گـومڕایی دا. خـودای مەزن لەقورئان دا ناوی ئەو بتانەشی هێناوە کە گەلەکەی -نوح- دەیانپەرست، ئەویش لەسەرزاری گەورەو پیاوماقووڵانیانەوە کە دەیـانگوت:﴿ لَا تَذَرُنَّ ءَالِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ [٢]وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّواْ كَثِيرًا نوح/٢٣و٢٤. واتە.. (نەکەن دەسبەرداری خواوەندەکانتان بن، بەتایبـەتیش بتـەکانی وەك -وەدد، سواع، یەغوث، یەعووق, نەسر- فەرامۆش نەکـەن). جابێگومـان بـەم بتانـەش خـەڵکێکی زۆریان لەڕێ لاداوەو گومڕایان کردوون).

گەلەکەی -نوح- چەند خواوەندێك(آلهة)یەکی دیکەشیان بۆ خۆیان دانـاوە، هـەروەك لەئایـەتی (ولاتـذرن آلهـتکم)دا ئاماژەی پێدراوەو گوتراوە کە ئەو خواوەندانە ئەستێرە گەڕۆکەکان بوون، چونکە لەبـەر ئـەوەی ئەم ئەستێرانە بەشەو دەردەکەوتن و بەرۆژ بزر دەبوون، لەبەر ئەوە بتەکانیان کردبـوو بـەهۆ(واسـطة)، تـا لەخواوەندەکانیان نزیك بکەنەوە.

(نوح) ماوەیەکی ئیجگار زۆر لەنێو گەلەکەی دا مابووەوەو بانگی دەکردن بۆ پەرستنی خودا. لەم بارەیەوە خودا ماوە زەمەنی یەکەی دیاری کردووەو فەرموویە ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ ٱلطُّوفَانُ وَهُمْ ظَـٰلِمُونَ ﴾العنکبوت/١٤. واتە (بێگومان ئێمە -نوح-مان نارد بۆلای گەلەکەی کە ماوەی نۆسەدو پەنجا ساڵ لەنێویان دا مایەوەو بانگی دەکردن بۆ لای خودا). بەڵام ئەم ماوە زۆرەش بەرێکی نەگرت و ئەنجامێکی بۆ دەستەبەرنەکردن، چونکە ژمارەیەکی کەم نەبێت کەباوەڕی پێهێنا، زۆربەیان باوەڕیان پێی نەهێنا، لەنێو ئەو گەلە بەدبەختەدا ئەگەر کوڕ بگەیشتایە تەمەنی ژیری(سن الرشد) یەکسەر باوکی ئامۆژگاریی ئەوەی دەکرد کە هەرگیز دوای -نوح- نەکەوێت، بەم

(١) ئەمەش هەروەك لەهەردوو کتێبی (صحیح)دا جێگیرەو لەپێغەمبەرەوەﷺ لە (حدیث الشفاعة)وە هاتووە کە فەرموویە: (بێگومـان -نـوح- یەکەم پێغەمبەرێکە کە بۆ خەڵکی سەرزەوی نێررابێت) هەندێك لە زانایانیش لەکاتی لێکدانەوەی فەرموودەکەدا پەیامی -ئادەم- بەیەکـەم پـەیام و هی -ئیدریس-یش بەدووەم و پاشان -نوح- بەسێیەم پێغەمبەر دادەنێن.

(٢) (لاتذرن) واتە دەسـبەرداریان مەبن.

ڕەنگەش میراتی سووربوون لەسەر (شیرك)یان بۆ یەکتر بەجێ دەهێشت و لەسەرپێچی و یاخی بوون دا نغرۆ دەبوون.

بانگەواز بۆ لای خودا

"نوح" بەگەلەکەی خۆی گوت: (من هۆشداری و ئاگاداریتان پێدەدەم لەسەر سزای توندی خودا و ڕێ ی ڕزگاربوونیشتان بۆ ڕوون دەکەمەوە، جا ئێوەش تەنها خودا بپەرستن و هیچ شتێك مەکەن بەهاوەڵ(شریك) بۆی، چونکە من زۆر دەترسم لەوەی گەر ئێوە غەیری خودا بپەرستن یان هاوەڵی بۆ دانێن خوداش لەڕۆژی دوایی دا سزایەکی سەخت و توندتان بدات: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴾ هود/٢٥-٢٦..

هەروەها (نوح) پێ ی گوتن: (گەر ئێوە گوێڕایەڵی ی خودا بکەن و لەخراپەو بەدکاری دوورکەونەوە، خوداش لەگوناهانی پێشووتان خۆش دەبێت و ماوەی زیاترتان بۆ کاری چاکەو قەرەبووکردنەوەی ڕابردوو پێ دەبەخشێت و هەر لەم دنیایەش دا نیعمەتی خۆیتان بەسەردا دەڕژێنێت تا ئەو وادەیەی کە خودا بۆ کۆتایی ژیانی داناوە. دەنا گەر هەر سەرپێچی لەخودای پەروەردگارتان بکەن ئەوا چی دی مۆڵەتتان پێ نادات، بەڵکو سزاکەتان پێشتریش دەخات و کت وپڕ هەرلەم دنیایەدا بەشێوەیەك ئەو سزایەتان بۆ دەنێریت، کە هیچ هەستی پێ ناکەن و نازانن لەکوێوە هاتووە. ﴿ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ أَنِ ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى[1] إِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾نوح/٢-٤.

خۆ بەزل زانینی بێ باوەڕان

بەڵام گەلەکەی -نوح- بەدەم ئامۆژگاری یەکەیەوە نەچوون و ئاوڕێکی وایان لەهەڕەشەو ئاگاداری خودا نەدایەوە، تەنانەت نکوڵی ی ئەوەشیان لێ دەکرد کە ئەو پێغەمبەرێك (واتە نێرراوێك) بێت بۆلایان، ئەمەش لەبەرچەند هۆیەك، وەك:

یەکەم: ئەویش " واتە نوح " مرۆڤێکە وەك خۆیان کە هەروەك ئەوان دەخوات و دەخواتەوە ئیتر (بەڕای ئەوان) چۆن کەسێك وەك ئەوان مرۆڤ بێت پێغەمبەر دەبێت؟ چونکە پێغەمبەر"لەدیدوبۆچوونی ئەو

---

(١)زانایان ئەم ئایەتەیان کردۆتە بەڵگەیەك لەسەرئەوەی کە (بەگوێڕایەڵی ی خوداو چاکەکاری و گەیاندنی (صلەی ڕەحم ـ تەمەنی مرۆڤ زیاد دەبێت).

گەلەدا"دەبوایە مەلائیکەیەك بوایە نەك لەڕەگەزی بەشەر بێت.

دووەم: ئەوانەی دوای کەوتبوون لەبێکەس و چەوساوان بوون، مەبەستیان لەم کەسانەش ئەو هەژارانەی نێو چینەکانی کرێکاران و جوتیاران و خاوەن پیشە ساکارەکان بووە. ئەم جۆرە کەسانەش لەلای ئەو گەلە وا وەسف دەکران گوایە بەبێ تێڕامان و تێفکرین و بیرکردنەوە دوای –نوح– کەوتوون و دیارە بەکەسانی خاوەن هەیبەت و پیاوماقوولیان دانەدەنان.

سێیەم: خەتابارکردنی –نوح– و باوەڕداران بە تۆمەتی –درۆکردن– لەم خەتابارکردنەشیاندا دڵنیانەبوون چونکە لەسەر " گومان" هەڵیان چنیبوو.

﴿ فَقَالَ ٱلۡمَلَأُ(١) ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوۡمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرٗا مِّثۡلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمۡ أَرَاذِلُنَا (٢) بَادِيَ ٱلرَّأۡيِ (٣) وَمَا نَرَىٰ لَكُمۡ عَلَيۡنَا مِن فَضۡلِۭ بَلۡ نَظُنُّكُمۡ كَٰذِبِينَ ﴾ هود/٢٧. لەئایەتێکی دیکەشدا خودا وێنەی خۆبەزل دانانی ئەو گەلە لەو بەتەنگەوە نەهاتنی بانگەوازی (نوح)مان پیشان دەدات و ڕوخساری دزێوی گومڕاییشیان دەردەخات، هەروەها وێنەی (نوح)یشمان وا پیشان دەدات کە پیاوێکی بەئارام و بەسۆزەو هەوڵ دەدات ئەو وەهم وبۆچوونە هەڵەیە لەعەقڵیان دەربێنێت و پێیان دەڵێت: (گەلۆ بڕوا بکەن من ئەو گومڕایی یەم تێدانی یە کە ئێوە گومان دەبەن لەسەری، من سەرم لێ تێك نەچووە.. من نێرراوێکم(رسول) لەپەروەردگاری جیهانییانەوەو ئەو ڕاسپاردەو فەرمان و حوکمانەتان پێ دەگەیەنم کە بە من دانادرووە بۆ ڕاست کردنەوەی کاروبارتان.. من بەوە ئامۆژگاریتان دەکەم کە بەختیارییتانی تێدایەو هۆشدارییشتان پێ دەدەم لەسەر بەدبەختییتان، بێگومان ئەو زانستەش کە خودا پێی بەخشیوم ئێوە نایزانن). پاشان ـ نوح ـ ئەوەیان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە هیچ شتێکی سەیرو سەمەرە نی یە گەر (پیاوێکی وەك خۆی) لەنێو ئەوانەوە ببێت بەپێغەمبەرو بە پەندو ئامۆژگاری ڕێنمونییان بکات و ئاگاداریشیان بکاتەوە لەسزای سەختی خودا گەر سەرپێچی ی لێ بکەن، هەروەها بانگیشیان بکات بۆ ڕێی شادبوون بەڕەحمەتی خوداو ڕازی بوونی: ﴿قَالَ ٱلۡمَلَأُ مِن قَوۡمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ٦٠ قَالَ يَٰقَوۡمِ لَيۡسَ بِي ضَلَٰلَةٞ وَلَٰكِنِّي رَسُولٞ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٦١ أُبَلِّغُكُمۡ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمۡ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ٦٢ أَوَعَجِبۡتُمۡ أَن جَآءَكُمۡ ذِكۡرٞ مِّن رَّبِّكُمۡ عَلَىٰ رَجُلٖ مِّنكُمۡ لِيُنذِرَكُمۡ وَلِتَتَّقُواْ وَلَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴾الأعراف/٦٠-٦٣.

---

(١) (الملأ): واتە کەسانی پیاوماقووڵ و ـ ئەشراف ـ وخاوەن پلەی کۆمەڵایەتی.
(٢) (أراذلنا): واتە هەژارە ئاست نزمەکانمان و بێ هێزو لاوازەکانمان.
(٣) (بادي الرأي): بەڕای سەرپێیی و بێ تێفکرین دوات کەوتوون.

بەردەوامیی نوح لەسەر بانگەوازەکەی

-نوح- هەر بەردەوام بوو لەسەر بانگەوازەکەی بەمەبەستی قەناعەت پێکردنی گەلەکەی. ئەوە بوو هەر وت و وێژی لەگەڵدا دەکردن و دەیدواندن و پێ ی دەگوتن: (ئەرێ باشە ئێوە بیرو‌ڕاتان چی دەبێت لەسەر حاڵ و بارودۆخی من لەگەڵتان دا گەر خودا بەڵگەی ڕۆشنم بۆ بنێرێت و پێغەمبەرێتی و پەیامم پێببەخشێت و بەڕەحمەت و بەخششی خۆی ڕێنماییم بکات، بەڵام ئێوە خۆتان لەم ڕێنمایی یەو هیدایەتە خودایی یە کوێرکەن و بەنەزانین و لەخۆبایی بوونتان ڕووی لێ وەرگێڕن و بەماڵ وسامان و پلەو پایەتانەوە بنازن، جا ئایا لەم بارودۆخەدا دەشێت من بەزۆر ناچارتان بکەم لەسەر وەرگرتنی دین و ڕێنمایی ی خودا لەکاتێکدا ئێوە ناتانەوێت؟! هەروەها من داواتان لێ ناکەم کە لەبەرامبەر گەیاندنی پەیامی خوداو پەندو ئامۆژگاری یەکانم دا (کرێ)، یان پاداشتێکی وەك ماڵ و پلەو پایەم پێ بدەن، بەڵکو پاداشتی من تەنها لەلای خودای میهرەبانە).

وادیارە گوتار(خطاب)ی - نوح- بۆ گەلەکەی کاریگەری هەبووە، بەڵام دیتیان کەوا شوێنکەوتوانی لەهەژاران و بێدەسەڵاتانن ولەنێوان ئەمان و ئەو گەلەش دا چەندین جیاوازی قەبەی دارایی و کۆمەڵایەتی هەبوو، هەربۆیەش ئەو مەرجە گرانەیان لەسەر -نوح- دانا کە (بۆ ئەوەی باوەڕی پێبێنن دەبێت ئەو هەژارو بێدەسەڵاتانە لەخۆی دوورخاتەوەو لەدینەکەش دەریان کات)..

بەڵام -نوح- لەوەڵامی مەرجەکەیان دا پێیان دەڵێت: (من هەرگیز کەسێکیان–لەو باوەڕدارانە– دەرناکەم بەهۆی داواکاری ئێوە وڕق هەڵگرتنتان لێیان، چونکە ئەوان نزیکن لەلای خوداو ڕۆژی دوایش بەسەربەرزی دەچنەوە بەردەم خودای خۆیان و پاداشتی خۆیانیان لێ وەردەگرن. بەڵام ئێوە وا دەبینم کە گەلێکی نەزانن و نازانن مرۆڤ بەچی لای خودا بەختەوەر دەبێت..

گەلۆ هیچ کەسێکیش ناتوانێت من ڕزگاربکات و سزای خودام لێ قەدەغە بکات گەر ئەو باوەڕدارانە دەرکەم دوای ئەوەی باوەڕی ڕاستیان بە پەیامەکەم هێناوە.. مەگەر ئێوە نازانن ئەم شوێنکەوتوانەی من پەروەردگارێکیان هەیەو سەرخەرو یارمەتیدەریانە؟.. پاشان من پێتان ناڵێم خاوەنی گەنجینەکان(خزائن)ی ئاسمانم و بەئارەزووی خۆم هەڵس و کەوتیان پێوە دەکەم. ناشڵێم لەغەیب و نادیار دەزانم، هەروەك ناشڵێم من یەکێکم لە مەلائیکەتەکان تاکو دوام کەون، چونکە من تەنها مرۆڤێکم.

هەروەها دەربارەی ئەوانەی کە ئێوە بەچاوی سووك وبێحورمەتیان سەیر دەکەن -کەباوەڕدارەکانن- دەربارەی ئەوان ناڵێم (خودا پاداشتی خێریان ناداتەوە) تاکو بەم وتەیە ئێوەی پێڕازی کەم، چونکە هەر تەنیا خودا خۆی بەنیازی دڵسۆزیی نێو دەروونیان دەزانێت. جا ئەگەر من بەگوێرەی خواست و داواکاری یەکانی ئێوە بجووڵێمەوە گومانی تێدا نییە کە دەکەومە نێو گرووپی ستەمکارانەوە: ﴿ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ

إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا[١] وَأَنتُمْ لَهَا كَٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا[٢] إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَٰقَوْمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ[٣] ﴿٣٠﴾ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِيٓ[٤] أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمْ إِنِّيٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ هود/٢٨-٣١.

نكووڵی كوشنده

قسەكانی -نوح- كاریگەریی لەسەر دەروونی گەلەكەی نەبوو، بەڵكو بەوپەڕی سەركێشی وبەربەرەكانێیەوە ڕەدیان دایەوەو گوتیان (هەی نوح تۆ زۆر دژایەتیت كردین و درێژەشت پێی داوەو جا ئەگەر لەبانگەوازت دا ڕاستگۆیت دە ئەو سزایەمان بۆ بێنە كە هەڕەشەمان لێ دەكەیت لەسەری. -نوح- یش لەوەڵامی ئەو بەبەركانی یەیان دا گوتی (ئەم كارە تەنها بەدەستی خودایە، چونكە هەرخۆی سزاكەتان تووش دەكات گەر بیەوێت، گەر ویستیشی وابوو ئەوا هیچ ڕێگرێكی لەبەردەم دا نییە. هەروەها ئەو ئامۆژگارییەی كەمن پێم گەیاندن سوودی نابێت بۆتان گەر خودا خواستی وابێت (بەهۆی خراپەی خۆتانەوە كە هەق پەسند ناكەن) لەسەر گومڕاییی‌یەكەتان بتانهێڵێتەوە ئەگەرچی من لەملاوە هیوای خێرو خۆشیشتان بۆ بخوازم. هەرخودای پاك و بێهاوتاش پەروەردگارتانە و هەر بۆلای ئەو لەڕۆژی دواییدا دەگەڕێنەوەو ئەو كاتەش لەسەر كردەوەكانتان لێتان دەپرسێتەوە: ﴿ قَالُوا۟ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَٰلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ[٥] ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِيٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ[٦] هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾هود/٣٢-٣٤.

---

(١) (أنلزمكموها): واتە ئایا ناچارتان بكەین لەسەر وەرگرتنی؟! ئەمەش یەكەم دەقی ئاشكرایە لەئاینی خودادا كەبەڵگەیە لەسەر ئەوەی هەگیز ناشێت ئاین بەزۆركاریو بەناچاركردن بگەیەنرێت.

(٢) (لا أسألكم عليه مالا): واتە داوای كرێیەكتان لێ ناكەم. لەم دوورەپەرێزییەی ـ نوح ـ لەوەرگرتنی "كرێ لەسەر بانگەوازەكەی" ڕووكارێكی پیرۆز هەیەو شایانی لێ ووردبوونەوەیە، هەروەها نیشانەیەكەلەنیشانەكانیڕاستگۆییولەخۆبڕانی و ولەخۆبوردنی بۆ خزمەتی ڕێبازی پەروەردگاری، ئەمەش ڕەوشت و ڕەفتاری هەموو پێغەمبەرانی خوداو تێكرای پیاوچاكان و چاكسازانیش بووە.

(٣) (تذكرون): ئەرێ ئەوە پەندو عیبرەت وەرناگرن؟

(٤) (تزدري): واتە بەچاوی سووك و عەیب و عارەوە بۆیان دەڕوانن.

(٥) (بمعجزين): ئێوە زەفەرنابەن و ئەگەرچی زۆریش بن سەركەوتوو نابن.

(٦) (يغويكم): گوتراوە (بەمانای يهلككم ـ ە واتە لەناوتان دەبات) گوتراویشە: بەمانای (يضللكم) واتە گومڕاتان دەكات)..

سكاڵا لەلای خودا

دوای ئەوەی نوح بەدەست گەلەكەیەوە زۆر وەڕس و زویر بوو، پەنای بردە بەر پەروەردگار و داوای لێ كرد فریای كەوێت لەو ئازارانەدا كە بەدەستیانەوە دەیچێژێت، ئەوەبوو گوتی (خودایە بانگەوازی گەلەكەمم كرد بۆ باوەڕهێنان بە تۆو وازهێنان لەبت پەرستن. زۆر رژدو سووریش بووم لەسەر باوەڕهێنانیان، لەم پێناوەش دا هیچ بۆنەو موناسەبەیەكم لەكیس نەداوەو تیایدا دەعوەتم كردوون، سائیتر بەشەو بووبێت یان بە رۆژ، بەڵام لەباتی ئەوەی بەو (ڕژدیەو بانگەوازو داواكاریانەم لێ یان بۆ پەرستنی تۆ) بێنە سەر ڕێی ڕاست و ڕەوان، كەچی یاخی بوون و سەرپێچی كردنیان زیاتربووە، من هەر جارێك بۆ پەرستنی تۆ بانگم كردبن تاكو لە گوناهەكانیان ببووریت، كەچی ئەوان لەجیاتی ئەوەی گوێم بۆ ڕادێرن دەستیان دەخستە ناو گوێچكەكانیانەوە تا نەبادا گوێ یان لەبانگەوازەكەم بێت، لەمەش دا زیادەڕۆیی‌یان لەڕوو وەرگێران داكردووەو كراسەكانیان بەسەروگوێ‌یان دا دەدا تا نەمبینن و گوێ یان لەو بانگەوازەش نەبێت كە بۆت ناردوون. بێگومان ئەوان سووربوون لەسەر ڕوو وەرگێڕانیان لە بانگەوازی خودا وخۆیان زۆر بەزل دەزانی لەبەرامبەر شوێنكەوتنم و بەدمەوەهاتنی پەیامەكەمدا. پاشان خودایە من جار لەدوای جار بانگم كردوون بۆ پەرستنی تۆ، بانگكردنیشم بەچەندین شێوازی هەمەڕەنگ و هەمەجۆر بووە، بۆ نموونە هەندێك جار بەئاشكرا لە كۆڕو كۆبوونەوەكانیان دا بانگم كردوون، هەندێك جاریش بەجیاجیا و یەك بەیەك بانگم كردوون، پێم دەگوتن: (داوای لێخوشبوون لەپەروەردگاری خۆتان بكەن، تەوبە لەكفرو سەرپێچی یەكان بكەن، چونكە خودای مەزن تەوبەی بەندەكانی وەردەگرێت و لەگوناهانیش دەبوورێت، پاداشتان لەسەر تەوبەكانتان دەداتەوەو زەوی و زارتان لەدوای وشكانی و بێ داهاتی بۆ تەڕو پاراوو بەپیت دەكاتەوە و بەماڵ وسامانێكی زۆر ڕزق ڕۆزیتان پێ دەداتەوەو ئێوەش سوودو بەخششی زۆری لێوە دەستەبەر دەكەن. هەروەها خودا كوڕونەوەیەكی زۆرتان پێ دەبەخشێت كە پاڵپشتی بەهێز دەبن بۆتان، جگە لەوەی چەندین باخ و دارستان و بێستانی پڕ بەرووبوومیشتان بۆ خۆشگوزەرانتان فەراهەم دێنێت لەگەڵ چەندین ڕووبارو جۆگەلەدا بۆ ئاودانی زەوی‌یەكانتان: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ [١] وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا [٢] ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ [٣] وَيَجْعَلْ

---

(١) (واستغشوا ثيابهم): واتە كراس و پۆشاكەكانیان بەسەر هەموو لاشەیان دا دەدا بەتایبەتی سەریان، تاكو گوێ بۆ ـ نوح ـ نەگرن و شەرمەزاری بكەن.

(٢) (مدراراً): واتە یەك بەدوای یەك (متتابع).

(٣) (جنات): كە كۆ (جمع)ی (جنة)یە، لێرەدا واتە (چەند باخ و بێستانێك).

لَكُمْ أَنْهَـٰرًا ﴾ نوح/٥-١٢.

ئاوەڕ پێدانەوەیان بەلای توانای خوادا

-نوح- دوای ئەوەی سوودی "داوای لێخۆشبوون لەخودا-استغفار"ی بۆ گەلەکەی ڕوون کردەوەو جگە لەوەش ئاکام و بەروبوومی لەبەختەوەری ی نێو دنیاش دا بۆ بەدیارخستن، سەرنجی ڕاکێشان بەلای قودرەت و توانای خوادا تاکو بەمەیان باوەڕبێنن، ئەوە بوو پێی گوتن: (ئەرێ ئێوە چۆن لەگەورەیی و دەسەڵاتی ئەو خودایە ناترسن کە بەچەند قۆناغێك و لەڕێگەی پلەکانی -هەر لە- ئاولینجەکەوە تا خوێنە مەیبوەکە و، تا گۆشتپارە هێناونی و خەلقی کردوون پاشان لەویشەوە ئێسقان و گۆشتی خستوونەسەر ﴿مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴾ نوح/١٣-١٤.

پاشان (نوح) بەردەوام دەبێت لەسەر دواندنیان و ئاوەڕپێدانەوەیان بەلای قودرەتی خوادا لەسەرروویانەوە کە چۆن ئەستێرە گەڕۆکەکانی دروست کردووەو مانگی لەماوەی سووڕانەوەکانی خۆیدا سووڕاندۆتەوە تاکو زەوییان لەشەودا بۆ ڕووناك بکاتەوە، هەروەك چۆن خۆریشی کردووە بەچرای ڕۆژگارو ئێوەی لەسەر زەوینیشتەجێ کردووەو خۆراکیشتانی لەو ڕووەکانەوە دەستەبەرکردووە کەلەو خاکەوە دەڕوێن، پاشان هەر دەتانخاتەوە نێو ئەو خاکە لەپاش مردنتان ولەڕێی ناشتن و (دفن) کردنتانەوە، دوایش لە ڕۆژی قیامەت دا بۆ حساب و لێپرسینەوە زیندووتان دەکاتەوە هەروەها سەیرکەن چۆن زەویی ی بۆ تەخت و ئاسان کردوون تاکو ڕێگای فراوانی بۆ بەدەست هێنانی ڕزق و بەدی هێنانی ئامانجەکانی ترتان لێوە ڕاکێشن:

﴿ أَلَمْ تَرَوْا۟ كَيْفَ خَلَقَ ٱللَّهُ سَبْعَ سَمَـٰوَٰتٍ[١] طِبَاقًا[٢] ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ ٱلْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ ٱلشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَٱللَّهُ أَنۢبَتَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِّتَسْلُكُوا۟ مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا[٣] ﴾نوح/١٥-٢٠

(١) (سماوات): لەعەرەبیدا وشەی (سماء) بەوە دەگوترێت کە لەسەروو مرۆڤەوە بێت و سێبەری لەسەر بکات و بەو فەزا فراوانەش دەگوترێت کە چواردەوری زەویی گرتووە.

(٢) (طباقاً): دەگوترێت (طابق طباقاً مطابقة) واتە هەنگاوێك لێی نزیك بووەتەوە یان وای لیّ کردووە کەلەسەر یەك ڕێرەوبن.

(٣) (فجاجاً): واتە فراوان، کۆی (فج)ـە کە بەڕێگایەکی فراوان دەگوترێت.

هەڕەشەکردنیان لە نوح

کۆمەڵێکی کەم نەبێت هیچ کەس لەو ماوە درێژەدا بەدەم بانگەوازەکەی -نوح- ـەوە نەچوو، هەروەك قورئانیش ئاشکرای کردووە ﴿ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴾هود/٤٠.. کەواتە زۆربەیان بەدەنگیەوە نەچوون و بگرە بەدرۆشیان دەخستەوەو تەنانەت وەسفی (شێتی)یان دەدایە پاڵ ـ نوح ـ وبەجۆرەها ترساندن و ئازاردانیش ڕێیان لەگەیاندنی پەیامەکەی دەگرت.. ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُواْ عَبْدَنَا وَقَالُواْ مَجْنُونٌ وَٱزْدُجِرَ [١] ﴾القمر/٩. هەروەها هەڕەشەی بەردباران (ڕەجم کردن)یان لێ کرد: ﴿عَلِيمٌ ۝٨٣ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا ﴾ الشعراء/١١٦. بەڵام ـ نوح ـ هیچ باکی لەم هەڕەشەو گورەشەیە نەبوو، بەڵکو بەباوەڕە پتەوو پۆلاینەکەیەوە بەرەوڕوویان بووەوەو گوتی: (گەلۆ.. ئەگەر وجودی من لەنێوانتان دا (بۆ گەیاندنی پەیامی پەروەردگارم پێتان) بووەتە شتێکی ناڕەحەت لە سەرتان، ئەوا من وای نابینم و، بەڵکو هەر بەردەوام و جیددیم لەسەر بانگەوازەکەم و پشتم بەخودا بەستووە. جا ئێوەش چیتان بۆ دەکرێت بیکەن و لەسەر کاری خۆتان سووربن و ئەوەی بەخەیاڵتان دا دێت پێم بکەن و بەسەرمی بێنن، ئیتر پشت بەهاوبەشەکانیشتان ببەستن لەوانەی باوەڕیان بەوە خواوەندە باطل و بێناوەڕۆکانە هەیە، باهیچ پەنهایی یەکیش لەدژایەتی کردنم وئازاردانم دا نەبێت، بەڵکو بەئاشکرا پێی بەرەو ڕووم ببنەوەو هیچ مۆڵەتێکی دواخستنم بۆ دامەنێن. بەڵام دڵنیابن هەرگیز ئێوە ناتوانن نیازی خۆتان لە دژی من بەدی بێنن، چونکە خودای پەروەردگارم بەڕەحمەتی خۆی سەرپەرشتی ی من دەکات، جا ئەگەر هەر ڕوو لەو بانگەوازەم وەرگێڕن ئەوە هیچ زیانێك بەمن ناگەیەنێت، چونکە من بۆ مەسەلەی (بەدەست هێنانی پاداشتی خۆم لە ئێوە) ئەم کارەم ڕانەپەڕاندووە، بەڵکو پاداشتی ی من هەر لەلای خودا خۆیەتی کە فەرمانی پێکردووم تەنها ملکەچ و فەرمانبەرداری خۆی بم: ﴿ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ [٢] عَلَيْكُم مَّقَامِى [٣] وَتَذْكِيرِى بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَعَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوٓاْ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً [٤] ثُمَّ ٱقْضُوٓاْ إِلَىَّ وَلَا تُنظِرُونِ [٥] ۝٧١ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾ یونس/٧١-٧٢.

---

(١)(ازدجر): واتە ڕێی لێ گیرا بەجنێوولێدان و هەڕەشەی ڕەجمکردنی گەر واز نەهێنێت.
(٢) (كَبُرَ): لێرەدا واتە: (گەر ئەرکی پێغەمبەرێتی ی من لەسەرئێوە قورس و ناڕەحەت بووەو پێی وەڕس بوون، ئەوە من باکم لەوە نی یە).
(٣) (مقامي): واتە (اقامتي) بەمانای ژیان و گوزەرانم لەنێوتان دا.
(٤) (غمة): واتە هیچ ئاتاجێکم بەوە نی یە کە کاردانەوەتان شارراوەو نادیار بێت وپێویست بەدڵەڕاوکێ و واق وڕمانیش ناکات.
(٥) (اقضوا الي ولا تنظرون): واتە بەردەوام بن لەسەر بەدی هێنانی ئەو نیازانەی نێو دڵتان بەرامبەر بە من و چی دەکەن بیکەن و هیچ دوام مەخەن.

بەندی دووەم

((لافـاوەکە))

(نزاکردن لەبەدرۆخەرەوان – دروست کردنی کەشتیی ڕزگاربوون – دەسپێکردنی لافاوەکە – ڕوودانی لافاوەکە – سەرنگووم بوونی کوڕەکەی (نوح) – (نوح) داوای ڕزگاربوونی کوڕەکەی دەکات – کۆتاییهاتنی لافاوەکە – دابەزین لەکەشتی یەکە – دۆزینەوەی چەند شوێنەوارێکی لافاوەکە لەعێراقدا)

نزاکردن لەبەدرۆخەرەوان

دوای ئەوەی (نـوح پێغەمبـەر) (سـلاوی خـوای لیٚ بیٚـت) ئەوپـەڕی کۆششـی لـەپێناوی ڕێنمـاییکردنی گەلەکەیدا خستەگەڕ و دوای ئەوەش هەموو ڕێگەیەکی بەردەمی بۆ راست کردنەوەیان تـەنگ دەبـووەوە، ئیتر پەنای بردەوە بەر پەروەردگاری خۆی و سکالای لەدەست گەلەکـەی لـەلا کـردن: ﴿ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴾الشعراء/١١٧-١١٨.. واتە: (-نوح- گوتی: خودایە گەلەکەم بەدرۆیان خستوومەوە، جا تۆش حوکمی خۆت لەنێوان من و ئەوان دابدەو خۆم و ئەو بڕوادارانەی لەگەڵم دان ڕزگاربکە).

هەروەها نزای تیاچوونی لەو گەلـەی کـرد: ﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ دَيَّارًا[1] ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا۟ عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا۟ إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴾ نوح/٢٦-٢٧. نزاکەی ـ نوح ـ هـەروەك لـەم ئایەتەدا هاتووە مانای ئەوە دەگەیەنێت داوا لەخودا دەکـات کـە تاکەکەسـێکیش لـەکافران لەسـەرزەوی نەهێڵێت، چونکە گەر خودا واز لەکافران بێنێت و ئەوانیش لەگومڕایی خۆیـان دا ڕۆبچـن ئـەوا کەسـانی تریش لەسەر هەق لادەدەن و گوناهی خۆیان لەهەموو شوێنێك بلاودەکەنەوەو فەسادو خراپەیان بەمیرات بۆ وەچەو کوڕو نەوەکانیشیان بەجیٚدێڵن، چونکە ئەوان هەر منداڵ و نەوەی کافرو بەڕەفتار دەخەنەوە.

دروستکردنی کەشتیی ڕزگاربوون

خـودا نزاکـەی -نـوح-ی پەسـندکرد و دووعاکـەی بەجیٚگەیانـد.. بـەلام پـێش ئـەوەی گەلـە بەدرۆخەرەوەسەرکەشەکەی لەناوببات خواستی پەروەردگار وابووکە بەپەیامی خۆی هۆیەکانی ڕزگاربوون بۆ (نوح) وباوەڕداران سازکات..

ئەوە بوو خودا سروشتی بۆ نارد کە ئیتر کەسی دی باوەڕناهێنێت و نابێت بەهۆی ڕەفتاری بەدرۆخستنەوەی

(١) (دیّارا): واتە هەرکەسێك کە نیشتەجیٚی خانوویەك بێت، واتە کەسیان لیٚ مەهێڵەرەوە.

كافران و ئازار بەدەست چەشتنیانەوە دڵتەنگ بێت، چونكە خودا هەموویان سەرنگووم دەكات. هەربۆیەش خودا فەرمانیدا بە (نوح) كەبا كەشتی یەكی ڕزگاربوون دروست بكات. هەواڵی ئەوەشی پێدا كەلەكاتی دروست كردنی كەشتی‌یەكەدا لەژێر سەرپەرشتی‌و پارێزگاریی خودا خۆی دایە، هەروەها داوای لێ كردبانگی هیچ كەسێك لەكافران بۆ ڕزگاربوون نەكات دوای ئەوەی ڕژدبوون لەسەر كفرو بێباوەڕییان، چونكە حوكمی سەرنگووم بوونی بەسەردا داون. (نوح) دەستی كرد بەدروست كردنی كەشتی‌یەكەو هێنانی تەختەو داروبزمارو، وەك دارتاشێك كاری دەكرد. ئەم گۆڕانكاری‌یەش لەهەڵس و كەوتی‌دا كە لە (بانگەوازكارێكی دینی خودا) وە ببوو بە (دارتاشێك) هۆیەك بوو بۆ سەرسام بوونی كافران و پاشان گاڵتە پێكردنی. (نوح)یش لەبەرامبەر گاڵتەپێكردنیان دا پێی دەگوتن (ئەگەر ئێوە گاڵتە بەمن و بەو باوەڕدارانەی لەگەڵم دان دەكەن، ئەوا ئێمەش بەم زوانە گاڵتەتان پێدەكەین، چونكە من ئەزانم چیتان بەسەر دێت و چ سزاوتیاچوونێك چاوەڕێتان دەكات، ئیدی ئەوسا دەزانن كێیە تووشی سزایەكی وەها دەبێت كە لەدنیادا سەرشۆڕو سەرگەردانی دەكات و لە ئاخیرەتیش دا تووشی سزایەكی هەمیشەیی و نەبڕاوە دەبێت:

﴿وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ[١] بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا[٢] وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَٰطِبْنِى فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعُ ٱلْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِۦ سَخِرُوا۟ مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا۟ مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ[٣] وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ[٤]﴾ هود/٣٦-٣٩.

دەسپێكردنی لافاوەكە

(نوح) لەدروست كردنی كەشتی یەكە بووەوەو ئینجا نیشانەكانی دەسپێكردنی سزا دەركەوتن، كە تەقینەوەی ئاوبوو لەژێر زەوی یەوە، خوداش خێرا فەرمانی بە (نوح) كرد كەلەهەر جۆرێكی گیانەوەران و ئاژەڵان جووتێك (واتە: نێرو مێیەك) لەگەڵ خۆی لەكەشتی یەكەدا هەڵگرێت تاكو دوای سەرنگووم بوونی

(١) (فلا تبتئس): واتە "هێندە دڵتەنگ و پەرێشان مەبە".
(٢) (بأعيننا): واتە لەژێرچاودێری و سەرپەرشتیمان دایت.
(٣) جوان وردبەرەوە لەدەستەواژەی (عذاب يخزيه) واتە: (سزایەك سەرشۆڕی دەكات) هەندێك سزا(عذاب)،كە پێغەمبەران و موجاهیدانی ڕێی خودا بەدەست ستەمكارانەوە دەیچێژن ئەوا هەر ئەو سزایەیە، كە(سزادراوان) دەگەیەنێتە پلەی بەرزی ئینسانی و هەر ئەم سزایەش سزایەكی شیرین كراوو سەربەرزی یەلەلای ئەو ئالوودەبوانەی، چونكە لەدوای ئەم سزایە ژیانێكی خۆشو شادمانی هەمیشەیی لەئاخیرەت دا هەیە، بەڵام ئەو سزایەی، كەتووشی ستەمكاران دەبێت سزایەكی سەرشۆڕكەرەو لەدنیادا پەردەیان لەسەر ڕوو هەڵدەماڵێت. جگەلەوەش، كەلەڕۆژی دوایش دا سزایەكی ئێجگار سەخت ترو كاریگەرتریان تووش دەبێت.
(٤) (مقيم): واتە (دائم) بەمانای سزایەكی هەمیشەیی‌و نەگۆڕ.

هەموو زیندەوەرانی سەرزەوی بمێننەوەو زاووزێ بکەن و بەم ڕەنگەش جۆرو رەگەزیان لەسەر زەوی بمێنێت و قڕیان تێ نەکەوێت. هەروەها خودا فەرمانی ئەوەشی بە (نوح)دا، کە هەموو کەس و کاروخزمان و ئاشنایانی لەباوەڕداران لەگەڵ خۆی لەگەشتی یەکەدا هەڵگرێت تەنها دووکەسیان لەو (کەس و کارە نزیکانەی) هەڵنەگرێت چونکە باوەڕیان بەخودا نەهێنابوو، ئەو دوو کەسەش یەکێکیان هاوسەرەکەی (واتە ژنەکەی خۆی) ودووەمیشیان یەکێك لەکوڕەکانی بوو. بێگومان دیارە خودا فەرمانی پێدابوو ئەو چەند باوەڕدارەی تریش هەڵبگرێت کە لەخزم و کەس و کاری نەبوون و ژمارەشیان کەم بوو، (نوح)یش کەشتی یەکەی ئامادەکردو بەئیمانداارانی گوت (سواربن و خۆتان بەیادی خودا سەرفراز کەن ولەکاتی ڕۆشتنی کەشتییەکەو لەکاتی وەستانیشی دا ناوی خودا بێنن، تەبەڕوك بەناوە پیرۆزەکەی بکەن) چونکە خودی کەشتی یەکە تاکە هۆی دەسکەوتنی ڕزگاری نییە، بەڵکو هەموو دڵیان ئاڕاستەی خودا بکەن و هەر خوداش لێخوڕو ڕاگیرکاری کەشتییەکەیە. جگە لەمەش (نوح) بەیادی خستنەوە، کەخودا زۆر لێبوردوو بەڕەحمە بەرامبەر بەندە باوەڕدارەکانی، بەتایبەتیش کاتێك لەو تیاچوونە ڕزگاری کردوون، پاشان دوای ئەوەی ئاوەکە گەیشتە ناوەڕاستی شەپۆلێکی زۆر توندی وەهاوە کەلە قەبەیی وبەرزی دا لەئاست قەبەیی و بەرزی چیاکان دا بوو، کەشتی یەکە دەڕۆشت:

﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمۡرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ (١) قُلۡنَا ٱحۡمِلۡ فِيهَا مِن كُلّٖ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ وَأَهۡلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ وَمَنۡ ءَامَنَۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٞ ﴿٤٠﴾ ۞وَقَالَ ٱرۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ ٱللَّهِ مَجۡرٜىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآۚ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجۡرِي بِهِمۡ فِي مَوۡجٖ كَٱلۡجِبَالِ ﴾ هود/٤٠-٤٢.

ڕوودانی لافاوەکە

هەورەها قورئان هەواڵی ئەوەشی بۆ گێڕاوینەوە کە کاتێك –نوح– نزای لەکافران کرد لەلای خوداو داوای لێکردبوو کە تۆڵە لەگەلەکەی بسێنێت، خوداش نزاکەی گیراکردو لەئاسمانەوە بارانێکی زۆروبەلێشاوی وەهای ناردەخوارەوە کە هەرگیز لەوەوپێش زەوی بارانی وای بەخۆوە نەدی بوو، هەروەك خودا فەرمانی بەزەویش کرد کەلەهەموو بەشەکانیەوە ئاو بتەقێنێتەوەو ئیدی ئاوی ئاسمان و ئاوی زەویش یەکیان گرت و کۆبوونەوەو تا ئەو لافاوە گەورەیەی لێ پێك بێت کە خودا بەو ئەندازەیە داینابوو بۆ لەناوبردنی بێباوەڕان، ئەمەش لەسەر داواکاری ی پێغەمبەرەکەی خۆی،جگە لەسازکردنی ڕێی ڕزگاربوون بۆ (نوح)و ئەو باوەڕدارانەی لەگەڵی دا بوون بەهۆی ئەو کەشتی یەوەی کەبەچاودێری و پارێزگاریی خودا دەڕۆشت. خودا ئەم بەسەرهاتەی دیاری کردووەو فەرمووویە:

---

(١) (وفار التنور): سەرچاوەی ئەم فەرمان (فعل)ـە کە لە (فور ـ و ـ فوران)ـەوەیە مانای بەرزبوونەوەی بەهێز دەگەیەنێت، ئەم وتەیەش کاتێك بۆ ئاو بەکاردێنرێت ئەگەر هەڵقولێت و بڕواتو بەرزبێتەوە. وشەی (تنور)یش مانای سەڕووی زەوی دەگەیەنێت، کەواتە (فار التنور) واتە: (زەوی لەهەموو جێگا جۆربەجۆرەکانیەوە ئاوی هەڵقولاند).

﴿ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَآ أَبْوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ (١) ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ (٢) ﴿١٣﴾ تَجْرِى بِأَعْيُنِنَا (٣) جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴾القمر/١٠-١٤.

سەرنگوم بونی کوڕەکەی "نوح"

(نوح) لەسەرەتای لافاوەکەدا کوڕەکەی خۆی بیرکەوتەوەو سۆزی باوکایەتییش وای لێ کرد بانگی لێ بکات بۆ سواربوونی نێو کەشتی یەکە لەگەڵ تەواوی کەس و کاری دا، بێگومان ئەو کوڕەش بەهۆی سوربوونی یەوە لەسەر کفر دووور‌بوو لەکەشتی یەکەوە، بۆیە (نوح) پێی گوت (کوڕم سواربە لەگەڵمان دا تاکو لەسەرنگووم بوون ڕزگاربیت، لەگەڵ ئەو کافرانەدا مەبە کە دانیان بەدینی خوادا نەناوە).. بەڵام ئەو کوڕە بەدەم هاواری باوکی‌یەوە نەهات و سووربوو لەسەر یاخی‌بوون، سەبارەت بەڕووداوەکەش وای گومان دەبرد کە ئەوە چەند کارەساتێکی ئاسایی‌ی سروشتی بێت، لەبەر ئەوە بەتەما بوو بەبێ سواربوونی کەشتی‌یەکە ڕزگاری ببێت، ئینجا بەباوکیشیی گوت (من پەنا دەبەمە بەر چیایەك کە ئاوی لافاوەکەی پێ‌ناگات و لەسەرنگووم بوونیش ڕزگاربیم) بەڵام باوکی وەڵامی دایەوە و پێی‌گوت (هیچ هێزێك نی‌یە بتوانێت کەسێك لەو سەرنگوومی یە ڕزگار بکات، کە خودا وەك سزایەك بۆ بێ‌باوەڕانی داناوە). وەلێ کوڕەکە هەر نەیویست بەدەم هاوارەکەی باوکی‌یەوە بچێت، گومانیشی وابوو، کە بەتەقەللای گەیشتنە سەر لوتکەی چیاکە لەغەرق بوون ڕزگار دەبێت. بەڵام هێزی ئاوەکەو هەڵچوونی شەپۆلەکان ئەو کوڕە گومڕاو بێ باوەڕەی لوول دا:

﴿ وَهِىَ تَجْرِى بِهِمْ فِى مَوْجٍ كَٱلْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبْنَهُۥ وَكَانَ فِى مَعْزِلٍ يَٰبُنَىَّ ٱرْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ ٱلْكَٰفِرِينَ (٤) ﴿٤٢﴾ قَالَ سَـَٔاوِىٓ إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِى مِنَ ٱلْمَآءِ ۚ قَالَ لَا عَاصِمَ ٱلْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا ٱلْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ يَٰٓأَرْضُ ٱبْلَعِى مَآءَكِ وَيَٰسَمَآءُ أَقْلِعِى

---

(١) (ماء منهمر): بارانێکی ئیجگار زۆری خێرا وبەلێزمە.

(٢) (ذات الواح ودسر): مەبەست لەم وەسفە کەشتی یەکەیە. (دسر) کۆی (دسار)ـە وماناى بزمار دەگەیەنێت. گوتراویشە (دسر) لایەنەکانی کەشتی یەکەیە.

(٣) (تجري باعيننا): واتە: کەشتی یەکە لەسەر ئاوەکە بەچاودێری و پارێزگاریی ئێمە دەڕۆیشت.

(٤) لەم بارەیەوە گوتراوە: (نوح ـ بەکفرو بێ‌باوەڕی ی کوڕەکەی خۆی نەزانیبوو، واتە کاتێك بانگی دەکرد بۆ نێو کەشتی یەکە نەیدەزانی، کە باوەڕی نەهێناوە، چونکە کوڕەکەی ئەو بێ‌باوەڕێتی و کافرێتی یەی خۆی لەلا ئاشکرا نەکردبوو. دەنا نوح پێی نەدەگوت (لاتکن مع الکافرین)، واتە: (لەگەڵ کافران دا مەبە).

وَغِيضَ ٱلْمَآءُ وَقُضِىَ ٱلْأَمْرُ وَٱسْتَوَتْ عَلَى ٱلْجُودِىِّ ۖ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾هود/٤٢-٤٤.

(نوح) داوای ڕزگاربوونی کوڕەکەی دەکات

سۆز و بەزەیی یەکی زۆر لەدڵی ـ نوح ـ دا خرۆشا کاتێك دیتی ئەوا خەریکە کوڕەکەی لەناودەچێت. بۆیە بەملکەچی یەوە لەخودا پاڕایەوە کە کوڕەکەی ڕزگار بکات.. ئەی مەگەر لەوەپێش خودا خۆی بەڵێنی ڕزگارکردنی خۆی و کەس و کاریشی پێ نەدابوو؟ ئێ خۆ کوڕەکەشی یەکێکە لەو کەس وکارەی و خوداش بەڵێن لەسەر هەر شتێك بدات دەیباتە سەر، چونکە دادخوازترینی حاکمانە. بەڵام خودا لەوەڵامی ـ نوح ـ دا هەواڵی ئەو ڕاستی یەی پێ دەدات کە (کوڕەکەی بێباوەڕەو مادام بێباوەڕیشە ئەوا بەیەکێك لەکەس و کاری دانانرێت لەوانەی کە خودا بەڵێنی ڕزگاربوونیانی پێداوە، چونکە کوڕەکەی نەك هەر باوەڕی نەهێناوە بەڵکو سووریش بووە لەسەر کفرو بێباوەڕی، جگە لەوەش چەندین کرداری ناهەمواری هەبووە). پاشان خودا ڕێگە لە (نوح) دەگرێت، کە داوایەك نەکات ئەگەر دڵنیانەبێت لە شیاوی و ڕەوایی ی ئەو داواکاری یەی، هەروەها ئاگاداریشی کردەوە لەوەی نەکەوێتە نێو کۆمەڵی نەزان و ستەمکارانەوە (ئەوانەی شەفاعەت لەسەر سزای خودا دەکەن ئەگەرچی تاوانبارەکە کوڕیشیان بێت) هەروەك نابێت، کە ـ نوح ـ وەك ئەو جۆرە کەسانە (سۆزی باوکایەتی)یەکەی بەسەر خواستی حوکمی خوادا لەسەر زاڵ ولەپێشتر بێت، بێگومان –نوح– بەم نەهی و ئاگادارکردنەوەیەی خودا پەشیمان بووەوە لەو (داواکاری یەی تایبەت بەڕزگارکردنی کوڕەکەی) و دانی بە گوناهەکەشی داناو گوتی (خودایە من هەر پەنا بە تۆ دەگرم و خۆم دەخەمە ژێرسایەی پشتیوانی و پارێزگاریی تۆوە گەر لەمەولا داوای شتێکت لێ بکەم کە پێی ڕازی نەبیت. جائەگەر لێم نەبووریت و بە ـ فضل ـ و بەخششی خۆت ڕەحمم پێ نەکەیت ئەوا لە کەسانی خەسارەتمەندو ڕەنجەڕۆیان دەبم):

﴿ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُۥ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ٱبْنِى مِنْ أَهْلِى وَإِنَّ وَعْدَكَ ٱلْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰنُوحُ
إِنَّهُۥ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ[1] ۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۖ إِنِّىٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ
﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِى وَتَرْحَمْنِىٓ أَكُن مِّنَ
ٱلْخَٰسِرِينَ ﴾ هود/٤٥-٤٧.

(١) (انه عمل غیر صالح): ئەمە وەڵامی خودایە لەبەرامبەر نزای ـ نوح ـ دا دەربارەی ڕزگاربوونی کوڕەکەیو هەر لەمەشدا ئاماژەیەکی ئاشکرا هەیە لەسەرئەوەی ناشێت مرۆڤی باوەڕدار داوای ئەو شتانە لە نزادا بکات کەپێچەوانەی ڕێساکانی خودان لەنێو مەخلووقاتی دا، هەروەك ناشێت داوای شتێك بکات کە بەپێی (شەرع) حەرام کرابێت.

کۆتایی هاتنی لافاوەکە

کاتێك بەهۆی سەختی و کاریگەریی ی لافاوەکەوە هەموو کافران لەناوچوون و نەمان، خودا فەرمانی بەزەوی کرد کە ئاوەکەی قووت بداتەوەو فەرمانی بەئاسمانیش کرد کە چیدی باران نەبارێنێت و دەستی لێ هەڵگرێت، بەم ڕەنگەش ئاو لەزەویدا نەما دوای ئەوەی خودا بڕیاری لەناوبردنی ستەمکارانی داو کەشتی یەکەش لەسەر چیای ناوبراو بە (چیای –جودی–) گیرسایەوە. لەو چرکەساتانەدا بەزمانی "قودرەتی خودایی" یەوە بەوکافرە لەناوچوانە گووترا: ((هەر لەناوچوو و دووربن لەڕەحمەت و لێخوشبوونی خودا، ئەی کافرانی گومڕا)) هەروەك خوداش لەوەسفی ئەو چرکەساتانەدا فەرموویە: ﴿ وَقِيلَ يَٰٓأَرۡضُ ٱبۡلَعِي مَآءَكِ وَيَٰسَمَآءُ أَقۡلِعِي وَغِيضَ ٱلۡمَآءُ وَقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ وَٱسۡتَوَتۡ عَلَى ٱلۡجُودِيِّ(١) وَقِيلَ بُعۡدٗا لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ هود/٤٤. واتە (فەرمان کرا بەزەوی‌و پێی گوترا (ئەی زەوی ئاوەکەت هەڵمژەو ئەی ئاسمان تۆش دەست هەڵگرە لەباران). ئیدی ئاو کەم بووەوەو چووە ژێر زەوی یەوەو کاری تەفرو توونا کردنی بێباوەڕان ئەنجام درا، پاشان کەشتی یەکە لەسەر چیای (جوودی) گیرسایەوەو جێگیربوو، لەدوایی دا گوترا: (هەڕ قڕکراوو لەناوچووبن گەلی ستەمکار).

دابەزین لەکەشتی یەکە

دوای ئەوەی کەشتی یەکە لەسەر چیاکە ڕاوەستاو زەویش ئاوی لافاوەکەی هەڵمژی، خودا فەرمانی بە (نوح) کرد، کەلەکەشتی یەکە دابەزێت و بچێتە سەرزەوی. ئەویش لەسەر خاکی "موصل" دابەزی و خێروبەرەکەتی خوداش بەسەر خۆی و ئەو باوەڕدارانەی لەگەڵی دابوون ڕژاو بەسەر ئەو وەچەونەوەپاکانەش دا ڕژاوە کە چەندین نەتەوەی باوەڕداریان لێ بۆتەوەو بەردەوام لێشیان دروست دەبێتەوە، هەندێك نەتەوەش تەنها لەدنیادا تام وچێژی خۆشی‌یەکانی ژیان دەچێژن، بەڵام بەپیت وبەرەکەتی خودا شادنابن چونکە لەسەر ڕێی ڕاست لادەدەن وشەیتان فریویان دەدات و دەیانبات بەرەو سزای خودا چ لە دنیاو چ لە ڕۆژی دوایش دا. هەروەك خوداش فەرموویە: ﴿ قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهۡبِطۡ بِسَلَٰمٖ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيۡكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٖ مِّمَّن مَّعَكَۚ وَأُمَمٞ سَنُمَتِّعُهُمۡ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴾هود/٤٨.. واتە: (فەرمان کرا بەنوح و پێی گوترا: (ئەی نوح بەئاشتی و ئاسایشی ئێمەوە لەکەشتی‌یەکە دابەزەو بەچەند خێرو بەرەکەتێکی جێگیریشەوەبۆ خۆت و ئەو گەل و نەوانەی کە لەتۆوە پەیدادەبنەوە. چەند گەلێکی دیکەش لە ئارادا دەبن کەخۆشی و نازو نیعمەتیان پێدەدەین و بەڵام بەهۆی بێباوەڕی‌و ستەمکاری‌ی خۆیانەوە تووشی سزایەکی سەختیان دەکەین).

---

(١) (جودي): کە چیایەکە لەکوردستانی تورکیا، بەڵام دانەری ئەم کتێبە لەم پەراوێزەدا دەڵێت: (جبل بالموصل کان معروفا فی القدیم). (وەرگێڕ)

پوختەی چیرۆکەکە

خودا لەکۆتایی چیرۆکەکەدا ڕووی گوتار (خطاب)ی دەکاتە دوایین پێغەمبەری خۆی -محمدﷺ- و دەفەرمووێت (ئەم چیرۆکەی کەدەربارەی (نوح) و گەلەکەی بۆمان گێڕایتەوە لەهەواڵەکانی نادیار (أخبار الغیب)ـە.. تۆش نەخۆت و نەگەلەکەشت ئەم چیرۆکەتان بەم شێوە ڕاست و دروست و لێکدانەوەیەی لەمەوپێش نەبیستبوو کەوا بەسرووش بۆمان ناردوویت، جا تۆش ئەی (محمد) لەسەر ئازاردانی گەلەکەت ئارام بگرە وەك چۆن (نوح) لەپێش تۆدا ئارامی گرت، چونکە بێگومان سەرەنجامی کاری تۆش هەر سەرکەوتنە وەك (نوح). سەرەنجامی باشیش هەمیشە بۆ خواپەرستانە): ﴿ تِلْكَ مِنْ أَنبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ ۖ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَا أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَٰذَا ۖ فَاصْبِرْ ۖ إِنَّ الْعَاقِبَةَ[1] لِلْمُتَّقِينَ ﴾ هود/٤٩.

بێگومان خودا بەڵێنەکەی بەجێ‌گەیاندو پێغەمبەری خۆی (محمد ﷺ)ی بەسەر دوژمنانیدا سەرخست وەك چۆن لەوەو پێش -نوح-ی سەرخستبوو. ئەو بەڵێنی سەرخستنە لەگەورەترینی ئەو بەڵێنانەیە کە دەربارەی قورئان دەهێنرێنەوەو کەوا سرووشێکی خودایی (وحي الهي)یەو ناردنی -محمد-یش ﷺ ڕاستی یەکی تەواوو حەقیقەتێکە، چونکە خودا لەو سرووشەدا (کە قورئانە) هەواڵی چەند کاروبارێکی نادیارو نەزانراوی ڕاگەیاندووە کە ڕوودەدەن و دوایش بەڕاستی ڕوویان داوە، دیارە نادیار (غەیب)یش کەس نایزانێت تەنها خودا نەبێت.

دۆزینەوەی چەند شوێنەوارێکی لافاوەکە لەعێراق دا

ئەوەی لەقورئان و فەرموودەی پێغەمبەرەوە زانراوە دەربارەی بەسەرهاتەکە دەلالەت لەسەر ئەوە دەکات کە لافاوەکە تەنها گەلەکەی (نوح)ی گرتۆتەوە، ئەمەش وا ناگەیەنێت کە لافاوەکە بەگشتی هەموو ناوچەکانی سەرزەوی گرتبێتەوە، چونکە هیچ بەڵگەیەکیش نیە لەسەر ئەوەی مرۆڤ لەهەموو ناوچەکانی زەوی دا ژیابن، بەڵکو لەناوچەیەکی تایبەتی و سنووردار دا ژیاون، ئەویش ئەو ناوچەیەیە کە بەر لافاوەکە کەوتووە. هیچ کەسێکیش لەزانایان جورئەتی ئەو تێڕوانین و بۆچوونەی نەبووە لەسەر ئەوەی دەشێت گەر بەڵگەیەکی ماددی بەدەست خرێت بۆ سەلماندنی ڕوودانی فیعلی ی لافاوەکە، چونکە وا دیارە (دۆزینەوەی چەند ئاسەوارێکی مێژوویی بۆ سەلماندنی ڕوودانی لافاوە گەورەکە) لە مەحاڵ و نەشیاوەکان بێت.

کاتێك (سێر لیۆنارد وولی)یش لەسەرەتای ساڵی (١٩٢٠ز)دا هات بۆ عێراق و سەرکردایەتی وەفدێکی نێرراوی دەکرد کە مۆزەخانەی بەریتانیاو زانکۆی "پەنسلڤانیا"ی ئەمەریکاش بەشداربوون تیای دا بەمەبەستی بیرکردنەوە لەچۆنیەتی و شوێنەواری لافاوەکە نەبوو، بەڵکو مەبەست لەناردنی ئەو وەفدە گەڕان بوو بەدوای بەشێك لەمێژووی ڕابردوودا. ئەو چالانەی لەچەند بەرزایی یەك هەڵی کەندبوون کە

---

(١) (العاقبة): سەرەنجام و عاقیبەت واتە سەرفرازی لەدنیاداو سەرکەوتنی ئاخیرەت.

ماوەی چوار میل لەسەروو (ئوور)ـەوەن لەجێگایەك دا كە بەناوی (تل العبيـد) ناسـراوەو هـەروەها ئـەو چالآنەش كەلەشاری (ئوور)دا هەڵی كەندن لەو جێگایەی كە چەند گۆڕستانێكی شاهانەی تێدابوو، هەموو ئەو چالآنە بوونە هۆی دۆزینەوەی چەند چینێك لە قوڕاو بەقوولآیی یەكی گەورە، كە بڕێكی زۆری لەقاپ و دەفرە گڵێنەكان و كەرەسە بەردینە پارێزراوەكانی داپۆشی بـوو، لـەو ئـامرازو ئامێرانـەی كـە لەچـاخی بەردین(العصر الحجري)دا بەكارهێنراون، هەروەها چەند پەیكەرێك لەقوڕی سووركراو و چەند پارچەیەك لەو دیوارە بەقوڕ سواغ دراوانەی كە شوێنەواری داری چیغیان پێوە بووەو بـە پاڵەپەسـتۆ لەسـەریان دانـراون. پشكنینی میكرۆسكۆبیش دەری خستووە كە هەر ئاوەكە ئەو قـوڕو لیتاوانـەی (بەتـەڕی یـان بەوشـكی) خستۆتە ژێر چەند چینێكی زەوی یەوەو كۆیكردوونەتەوە، ئەمەش چەند مادەیـەكی تێـدا بـووە كـە ئـاو لەناوچەی ناوەڕاستی ڕووباری (فورات)ـەوە ڕای ماڵیون. هەموو ئەمانەش بەڵگەیەك دروست دەكـەن كـە دژی وجودی لافاوێك نی یە كەوا لە سەردەمێكی دوور لەوەوبەرەوە هەموو ئەو ناوچـانەی داپۆشـی بـوو. توێژینەوەكانی (سێرلیۆنارد) ئاماژە بۆ ئەوە دەكەن كە بەرزایی لافاوەكە لە (بیست وپێـنج پـێ) كـەمتر نەبووە.

هەر بەڕای (سێر لیۆنارد) لافاوەكە هەموو دنیای نەگرتۆتەوە، بەڵكو لافاوێكی بـەهێزی بـاران بـووە كـە سەرتاپای دۆڵی نێوان (دیجله) و (فورات)ی گرتۆتەوەو هەموو ئەو ناوچـە قەرەباڵغـە ئاوەدانـەی كەوتۆتـە نێوان چیاكان و بیابانەوە سەرنگووم كردووە.

ئەم ناوچەیەش بەنیسبەت دانیشتوانەكانیەوە بەهەموو دنیا دانراوە. دانیشـتوانی ئـەو دۆڵـەی نێـوان دوو ڕووبارەكەش دوای لافاوەكە بەسەرهاتی لافاوەكەیان لەسەر دوازدە تەختە (یان تابلۆ) نووسیبووەوە وتیایدا باسی سەرنگووم بوونی گشت دانیشتوانی ئەو ناوچەیەیان كردووە كە تەنها پیاوێكی خواپەرست و كـەس و كاری و چەند كەسێكی كەم و هەندێك لەگیانەوەران و ئاژەڵان ڕزگاریان بووە بەهۆی ئەو كەشتی یەوەی كە پیاوە خواپەرستەكە (واتە -نوح-) دروستی كردووە و سواری بوون، هەر ئەمانیش بەتەنها ڕزگاربوونیان بۆ نووسرابوو.[١]

---

(١) ئەم چەند دێرە كەمەی دوایی لەكتێبی (ئەو زەوییەی لەسەریی دەژین) ـ رۆث مۆر- وەرگێڕانی (اسماعيل حقي). ل٢٦ـ٣٥ وەرگیراوە

بەندی سێیەم

((چەند پەندو وانەیەك))

(ڕەوانبێژیی قورئان لەوەسفی لافاوەکەدا - چەند ڕاستییەکی زانستیی قورئان - یەکسانی لەنێوان چینەکان دا - وانەیەك لەهێزی خۆڕاگری - کودەتا بەسەر پەیوەندییە نادروستەکانی کەسایەتیو خزمایەتی دا)

ڕەوانبێژیی قورئان لەوەسفی لافاوەکەدا

لافاوی "نوح" دیارترین ڕووداوی مێژوویی یەو توندترین کاریگەرییشی لەدەروونی ئینسانی دا هەیە، نەخاسمە لەو ڕووەوەی دژوارترین سزایە لەو سزایانەی کەوا خودا تووشی کافرانی کردووە، هەروەك لەنیشانەکانی قودرەتی بێهاوتای خوای گەورەشە:﴿ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةً وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ۝١٠٧ قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ ﴾الفرقان/٣٧.. واتە (هەورەها گەلی(نوح) کاتێك پێغەمبەریان بەدرۆخستەوە بەئاووباران سەرنگوومان کردن و کردمانن بەپەندو عیبرەت بۆخەڵکی وسزایەکی سەختیشمان لەئاخیرەت دا بۆ ستەمکاران ئامادەکردووە).

﴿كَذَّبَتۡ قَبۡلَهُمۡ قَوۡمُ نُوحٖ فَكَذَّبُواْ عَبۡدَنَا وَقَالُواْ مَجۡنُونٞ وَٱزۡدُجِرَ (١) ۝٩ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَغۡلُوبٞ فَٱنتَصِرۡ ۝١٠ فَفَتَحۡنَآ أَبۡوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ بِمَآءٖ مُّنۡهَمِرٖ ۝١١ وَفَجَّرۡنَا ٱلۡأَرۡضَ عُيُونٗا فَٱلۡتَقَى ٱلۡمَآءُ عَلَىٰٓ أَمۡرٖ قَدۡ قُدِرَ ۝١٢ وَحَمَلۡنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلۡوَٰحٖ وَدُسُرٖ ۝١٣ تَجۡرِي بِأَعۡيُنِنَا جَزَآءٗ لِّمَن كَانَ كُفِرَ﴾ القمر/٩-١٤. واتە: (پێش ئەم بێباوەڕانەی سەردەمی تۆ (ئەی پێغەمبەر) گەلەکەی -نوح- ئەو بەندە نێرراوەی منیان بەدرۆ خستەوەو باوەڕیان پێ نەهێناو گوتیان ئەمە کابرایەکی شێتەو دەریان کرد و نەیانهێشت، کە پەیامی خودایان پێ بگەیەنێت. ئەویش(واتە نوح) هاواری لەخودای پەروەردگاری کردو گوتی ئەوا من بەزێنراوم و تۆڵەم بۆ بسێنەرەوە، ئێمەش لە تۆڵەی دا دەروازەکانی ئاسمان (واتە هەورەکانمان) بەگەڕخست و ئاوێکی زۆرو بارانێکی بەلێزمەمان بەسەردا باراندن، هەروەها چەندین کانیمان تەقاندەوەو زەویمان لێك هەڵتەقاندو ئیتر ئاوی زەویو ئاوی بارانەکەش پێکگەیشتن لەسەر بەجێهێنانی فەرمانێك کەلەوەوپێش دەرمان کردبوو بۆ سزادانی ئەو گەلە ستەمکارە بە سەرنگووم کردنیان. (نوح)یشمان سواری ئەو پاپۆڕە کرد کەبەتەختەو بزمار بەشێوەیەکی مەحکەم دروست کرابوو، بەڵام کەشتی یەکە لە ژێر سەرپەرشتی و چاودێری ئێمەدا دەرۆیشت. ئەو سەرنگووم کردنەش سزایەك بوو بۆ ئەو کەسانەی کافر بووبوون). چەند قەشەنگە ئەو وێنەیەی، کە قورئان بۆ لافاوەکەی کێشاوە.. بارانێك لەئاسمانەوە، بەڵام نەك وەك باران بێت، بەڵکو ئاوێکە ئێجگار زۆر کە لافاوێکی بەهێزو لوول دەری هەر شتێك بێت، لەملاوە زەویش ئاوی بەخوڕ لێوە هەڵقوڵێت، نەك هەر

(١) (ازدجر): واتە دەرکراو بەڕوویا هەڵشاخان.

لەیەك جێگایشیەوە، بەڵكو لە چەندین جێگای هەمەجۆری یەوە، هەروەها تەنانەت هەر لەو زەوی یەوە چەندین كانیاوی بەهێز بتەقێتەوەو لافاوەكە بەهێزتركەن.. جا ئەگەر لەقورئان دا وا بهاتبایە، كە (ئێمە كانی یەكانی زەویمان تەقاندەوە– وفجرنا عیون الأرض) ئەوا مانای خوازراوی نەدەبەخشی، چونكە"زەوی"هەمووی یەكپارچە ببوو بە چەند كانی یەك... پاشان بڕوانە ئەوا: ئاوی زەوی و ئاوی ئاسمان بەیەك دەگەن تاكو لەئاكامی ئەوەوە لافاوە گەورەكە ڕوویدات. بەناوڕاستی ئەو لافاوەش دا پاپۆڕەكە بەئیمانداره سەرنشینەكانی یەوەو بەهێمنی و چاودێری و ئاگاداری ی خودا ڕێگادەبڕێت.

پاشان خوێنەری بەرێز..سەرنجی ورد بدە لەشێوازی ئەو ئایەتانەو ئەو ئیقاعە مۆسیقی یەی تێیدان و چۆن (بەئاسانی ی بێژە(لفظ) و شیرینی ی قاڵبەكانی) ئاخاوتنی پێ ڕێك دەخرێت، هەروەها بەوردی سەرنج بدە لەدانان و ڕێكخستنی نێوانە جیاكەرەوەكانی[1] كۆتایی ئایەتەكانی كە لەسەر سیستمێكی دیاری كراوەو هێزێكی دیكەی لەدەربڕین و كارتێكردنی دەروون بەقورئان داوە.

بڕوانە چۆن خودا وەسفی كۆتایی هاتنی لافاوەكە لەم ئایەتەدا بەو دەربرینە ئەدەبیيە دێنێتەوە كە گەشتۆتە بلندترین پلەی ڕەوانبێژی(بلاغة)، هەروەك فەرموویە: ﴿ وَقِيلَ يَٰٓأَرۡضُ ٱبۡلَعِي مَآءَكِ وَيَٰسَمَآءُ أَقۡلِعِي وَغِيضَ ٱلۡمَآءُ وَقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ وَٱسۡتَوَتۡ عَلَى ٱلۡجُودِيِّۖ وَقِيلَ بُعۡدٗا لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾هود/٤٤. واتە: (فەرمان كراو بەزەوی گوترا ئاوەكەی خۆت قووت بدەرەوەو هەڵمژەرەوە، بەئاسمانیش گوترا تۆش دەست لەباران بارین بگرەوە. ئیدی ئاو كەم بووەوەو نەماو فەرمانەكەش جێبەجێ كراو ستەمكاران سەرنگووم بوون و پاپۆڕەكەی –نوح–یش لەسەر چیای –جوودی– ڕاوەستاو جێگیربوو، لەوساتانەدا بەگەلی ستەمكاران گوترا: هەر لەناوچن و نەمێنن).

ئەو كەسەی لەم ئایەتە ورد دەبێتەوە دەبینێت، كەدیمەنی لافاوەكە بەكورت ترین بێژەو كاریگەرترینی وەسف دەكات، بۆ نموونە جوانیی بەستنەوە(حسن النسق)[2]ی تێدا بەدی دەكەیت چونكە خودا ڕستەكانی پێكەوەگرێداوە بەپیتی (واو)ی گەیاندن و لەسەر ئەو ڕێكخستنەی كە ڕەوانبێژییەكە ئاتاجی پێی دەبێت. خوداش بەدیاری كردنی گرنگترین دیاردەی لافاوەكەدەستی پێكردووە ئەویش دەرچوونی خەڵكی نێوكەشتی یەكەیە بۆ سەر وشكانی، ئەمەش تەنها لە كاتی نەمانی ئاو لەسەر زەوی دا دەشێت، هەربۆیەش خودا فەرمان بەزەوی دەكات كە ئاوەكەی هەڵمژێتەوە، هەروەك لەفەرمایشتەكەیدا هاتووە: (ابلعي ماءك[3]).. پاشان دیارە گەر هەر تەنیا زەوی ئاوەكە هەڵمژێت و بەڵام بارانە بەلێشاوە زۆرەكە

---

(١) نێوانی جیاكەرەوە(**فاصلة**): زاراوەیەكە بەو وشەیە دەگوترێت كە ئایەتێكی قورئانی پێ كۆتایی دێت. پلەی ئەمەش لەئایەتەكەدا وەك پلەی سەروا(**قافیة**)ی شیعرەو كارایی مۆسیقی ی خۆی لەڕێكخستنی گوتاردا هەیە.

(٢) جوانی ی بەستنەوە(حسن النسق)/ ئەوەیە، كە بگۆ(متكلم) چەند وشەیەك لەپەخشان و چەند دێرە شیعرێك بێنێت كە هەموویان یەك لەدوای یەك و یەكگرتوو و پێكەوە بەستراوبن بەشێوەیەكی ساغ و جوان كراو، نەك دزێو و پڕ لە خەوش بن و تێكدەری سیماو ناوەرۆكی مەبەستەكان بێت.

(٣) (ابلعي ماءك): لەم فەرمانەدا بڕوانە چۆن قورئان ئاوی خستۆتە پاڵ زەوی، ئەمەش لەبەر پەیوەستی ی ئاو بەزەوی یەوەو لەبەر ئەوەش كەلە بنەڕەت دا لە زەوی یەوەیەو خۆر دەیكات بەهەڵم و دەبێتە هەورێك وپاشان وەك باران دەڕژێتەوە زەوی.

نەبڕێت ئەوا خەڵکی کەشتیەکە لەکاتی دەرچوون و دابەزینیان دا ئازاریان پێ دەگەیشت، لەوانەیە ئەو ئاوەی لەئاسمانەوە دەهاتە خوارەوە قەرەبووی ئەو ئاوە بووبێت کە زەوی قووتی دەدا، لەبەرئەمەش خودا بەم فەرمایشتەی **(ویا سماء اقلعي)** [1] فەرمانی بەئاسمان کرد کە (بەسەو ڕاوەستە لەناردنی باران).
لێرەش دا بەجوانی ڕامێنە لەو جیناس و ئیقاعە مۆسیقی یەی نێوان هەردوو وشەی **(ابلعي)** و **(اقلعي)** کەقورئان بێژەی **(ابلعي)**ی لەجیاتی **(ابتلعي)** هەڵبژاردووە چونکە کورت و زیاتر ڕێکەوتووە لەگەڵ وشەی **(اقلعي)**دا.. هەروەها سەیرکە چۆن قورئان کاتێك فەرمانی (هەڵمژە –ابلعي)ی هێناوە بەدوای دا نەیگووتوە (ئیتر ئەویش هەڵیمژی) یان بۆ ئاسمانیش هەر بەم شێوەیە، واتە ئایەتەکە بەم جۆرە نەبووە **(یا أرض ابلعي فبلعت، ویاسماء اقلعي فأقلعت)**، چونکە ئەمە خەیاڵی ئەوە دەخاتە هزری مرۆڤەوە کە ئەگەری سەرپێچی و یاخی بوون لەشان و شکۆی بەرزی ئیلاهی لەئارادا دەبێت، بەڵکو قورئان تەنها هێندەی فەرمووە **(یا أرض ابلعي)**... **(ویاسماء اقلعي)**، چونکە فەرمانی ئیلاهی ڕەت ناکرێتەوەو گەردوونیش سەراپا هەمووی ملکەچی ئەم وشەیەتی **(کن فیکون)** واتە (ببە.. دەبێت).
لەدوای ئەمە خودا ئاماژە بۆ ئەنجامی پێویستی ئەو فەرمانە دەکات بەم ڕستە خەبەریە (وغیض الماء)[2] واتە (ئاوەکە ڕۆشت و بزربوو)، وشەی (غیض)یش ئاماژەیە بۆ بڕانی ماددەی ئاو لە ناخی زەوی و بڕانی بارانی ئاسمانیش، دەنا گەر وانەبوایە ئاوەکە بزرو بەند نەدەبوو. پاشان خودا ئەو نیازەی لەلافاوەکەی هەبوو بەم ڕستەیە (وقضي الأمر[3]) ڕوون دەکاتەوەو ماناکەشی ئەوەیە کە هەر کەسێك خودابڕیاری لەناوچوونی دابوو، لەناوچوو و هەرکەسێکیش کەخودا قەدەری ڕزگاربوونی بۆ دانابوو ڕزگاری بوو. ڕستەی "وقضي الأمر" ئەو شعوورە پەخش دەکات کەلەناوبردن و ڕزگارکردن بەپێی فەرمانێکی جێبەجێکراوو بڕیار (قضاء)ێکی ئەو خودایە بووە کەهەرگیز بڕیارو فەرمانی ڕەت ناکرێنەوە.
هەورەها قورئان ڕاوەستان و لەنگەرگرتنی پاپۆڕەکە لەسەر چیای (جوودی) بە بێژەی (استوت) وەسف دەکات، واتە (بەڕێکی جێگیر بوو) چونکە لە ڕێك جێگیربوون (استواء) دا هەواڵی دانیشتنێکی تەواوی وای تێدایە کە هیچ خواری ولاری وجووڵەیەکی تێدا نیەو، (بەو جێگیربوونەشی) دڵی خەڵکی نێو کەشتیەکەش هێمن بۆتەوەو دەرچوون و دابەزینیشیان بەبێترس ئاسان کراوە، ئەمەش بەپێچەوانەی وشەی لەنگەرگرتنە چونکە مانای لاربوون هەڵدەگرێت. لەدوایش دا قورائان ئایەتەکە بەڕستەی (وقیل بعداً للقوم الظالمین) کۆتایی دێنێت کە نزاکردنێکە لە دژی قەڵاچۆبوان و وەسف کردنیشیانە بەستەم (ظلم) تاکو ئەو کەسانەی دوای ئەوان دەژین بزانن کە هەموو ئەوانەی قەڵاچۆکران شایستەی لەناوچوون بوون، ئەمەش بۆ ئەوەی نەبادا وەهمێك بێتە کایەوە لەمەڕ ئەوەی لەناوچوون (بەبارە گشتیەکەی) ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە شایستەی سزاکە نەبوون.

---

(١) (یا سماء اقلعي): لەم فەرمانەدا ئەوە دەردەکەوێت کە لە زانستی ڕەوانبێژی دا بە (مەجاز) ناسراوە، حەقیقەتی وتەکەش ئەمەیە (یا مطر السماء اقلع) واتە: (ئەی بارانی ئاسمان بەسە خۆت بگرەوەو مەبارێ).
(٢) (وغیض الماء): ئەمەش لەزانستی ڕەوانبێژی دا بەهونەری (ئیشارەت) ناسراوەو ئەوەیە دەبێت بێژەی کەم دەلالەت لەسەر مانای زۆربکات.
(٣) (وقضي الأمر): ئەمەش لەزانستی ڕەوانبێژیدا بەناوی هاوواتاکان (الأرادف) ناسراوەو ئەوەیە بگۆ (متکلم) مانایەکی بوێت وبەو شێوەیە تەعبیری لێنەکات بەڵکو بەبێژەیەکی دی تەعبیری لێ بکات کە هاوواتای مەبەستەکەو وشێنکەوتەی بێت.

چەند ڕاستی یەكی زانستی ی قورئان

قورئان لەوەسفكردنی توانای خودا بەسەر ئەم گەردوونەدا گوزارشت(تعبیر)ێكی ورد بەو وەسفە دەبەخشێت كەگەلی عەرەب چواردە سەدە لەمەوپێش بەجۆرێك تێی دەگەیشتن و ئەو تێگەیشتنەیان گونجاو بوو لەگەڵ ئەو پەی بردن (ادراك)ـەیان دا كە عەقڵیان پێی گەیشتبوو، كت و مت وەك چۆن مرۆڤی مەدەنیەت خوازی ئەمڕۆ بەفەهمێكی تازەوە پێشوازی دەكات و ئەم فەهم و تێگەیشتنەیشی بەزانست و زانیاریيە هاوچەرخەكانیەوەیەتی، هەروەك بەو داهێنانە زانستیانەشەوەیە كەلەبواری ئەم گەردوونەدا پێی گەیشتووە. نموونەش لەم بارەیەوە لەقورئان دا زۆرە، بەڵام لێرەدا تەنها دوو نموونەی زانستی دەخەینە ڕوو كە دەربارەی چیرۆكی (نوح) هاتوون:

یەكەم/ ئایەتی ﴿وَجَعَلَ ٱلْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ ٱلشَّمْسَ سِرَاجًا﴾نوح/١٦.. واتە (خودا لەنێو ئاسمانەكان دا مانگی كردووە بەڕووناك كەرەوەی زەوی لەكاتەكانی تاریكی داو، خۆریشی كردووە بەچرایەكی ڕۆشن كەرەوەی لەناوبەری تاریكی).

لەم ئایەتەدا خودا ئەو ڕاستی یە دەردەخات كە خۆر لەچرایەكی پرشنگدار(السراج الوهاج) دەچێت، واتە چرایەكی ڕۆشن كەرەوەی داگیرساو بەبڵێسەیەك كە بە (ڕۆن زەیت) و (كحول) دەبریسكێتەوە، چراش ڕووناكیيەكی خۆیی (ذاتي)ی هەیە، زانست (علم)یش ڕوونی كردۆتەوە كە (خۆر) تۆپەڵە(كتلة)یەكی گازیی گڕگرتووەو وزەی خۆی لەچەند كارلێك و تەقینەوەیەكی ناوكيیەوە وەرگرتووە. لەمەدا زانست لەگەڵ قورئان تەباو هاوڕایە كە خۆر لەبڵێسەیەكی ئاگرین پێك هاتووە. ئەم بڵێسەیەش وزەی خۆی لە چەقی ناوخۆیی خۆیەوەوەردەگرێت.

هەروەها قورئان وەسفی مانگ(قمر)ی بە"ڕووناكی" كردووە، كەوابوو ئەمیش تۆپەڵەیەكی تاریكە و ڕۆشناییيەكی وەرگیراو(مكتسب)ی هەیە و لێ یەوە ڕەنگ دەداتەوە، زانستیش ئەمەی سەلماندووە كە مانگ هەسارەیەكی تاریكەو ڕۆشنایی ی خۆی لەخۆرەوە وەردەگرێت.

دووەم/ نمونەی زانستی ی دووەم لەچیرۆكی ـ نوح ـ ەوە ئەو ئایەتەیە كەلەقورئان دا لەسەر زاری ـ نوح ـ خۆی دا هاتووە ﴿وَٱللَّهُ أَنۢبَتَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ نَبَاتًا﴾نوح/١٧. لەم ئایەتەدا وا ڕاگەیەنراوە كە خودا ئێمەی لەڕووەكیشەوە(نبات) دروست كردووە و بەردەوامیی ژیانیشمان لەسەر ڕووەك بەندە. ئەم ئایەتەش حەقیقەتێكی زانستی یە، هەروەك لەكتێبی (ئاو موعجیزەی سروشتە)ی نووسەر (تۆمسۆن كینگ)دا هاتووە وتیای دا دەڵێت: (زانایانی زیندەوەرناسی گەیشتونەتە ئەو دان پیانانەی كە هەموو گیانەوەران لەنێوانیان دا من و تۆش و گشت بەكتریایەك لەسەر خواردنی ڕووەك و بەرهەمە رووەكی یەكان دەژین، یان لەسەر خواردنی گۆشتی ئەو گیاندارانەی كەڕووەكیان خواردووە، بۆ نموونە ماسی یەك دەخۆین و ئەو ماسی یەش لەسەر خواردنی چەند ماسی یەكی بچووك ژیاوە، ئەو ماسی یە بچووكانەش لەسەر خواردنی ماسی ی بچووكتر یان لەسەر خواردنی چەند كرمێك ژیاون یان لەسەر زیندەوەرانی ترو، كە ئەو زیندەوەرانەش بە ڕووەك ژیاون.. ئیدی لەهەر شتێك وردبینەوەو ئەڵقە بەئەڵقەی زنجیرەكەی ژیانی لێكدەینەوە دەبینین

لەوسەری کۆتایی یەکەیەوە هەر دەچێتەوە سەر ڕووەك. کەوا بـوو ڕووەکـەکان بنکـەو بناغـەی هـەرەمی ژیانن، کە ڕەگەزی مرۆیی(جنسی بەشەری) لوتکەی هەرەمەکـەی داگیرکـردووە). بـەم ڕەنگـەش دەبیـنین قورئان بەکورتی وەسفی خۆراکی مرۆڤ و ئەو ڕەگەزو ئۆرگانە خـۆراکی یانەشـی کـردووە کـەپێیان دەژی. هەروەك زانستیش لە چەرخی نوێدا دانی پێداناوە)...

یەکسانی لە نێوان چینەکان دا

قورئانی پیرۆز هەر لەسەردەمی ـ نوح ـ ەوە سروشتی کۆمەڵگـەی بەشـەریی بەسـەر دوو چـین دا دابـەش کردووە، چینی یەکەم چینی دەوڵەمەندان و گەورە پیاوان و دەسـەڵاتدارانن کـە لـە سـەردەمی نـوێدا بـە دەرەبەگ و بۆرژواکان ناوبراون، چینی دووەمیش کرێکاران و هەژاران و چەوساوەکانن، کـە ئـەوانیش لـەم سەردەمەدا بەچینی –پرۆلیتاریا– ناو دەبـران. جا قورئـانیش لە بەسەرهاتەکەی ـ نـوح ـ دا وێنـەی ئـەو دیاردە ڕاستەقینەیەمـان پیشـان دەدات، کە هەر چینی هەژاری زەحمەتکێش و کارگەر بـەدەم بانگـەوازی پێغەمبەرانەوە چوون، چونکە لەو بانگەوازەدا دادگەری و یەکسانی و سۆز و بەزەییان بەدی کردووە و بـەم ڕێسایانەش یەکسانی دەخرێتە نێوان ئەوان و دەوڵەمەندانەوە و هـەموو شـتێکیان لەگـەڵ زاڵمـان و زەوت کاران دا پێ دەکەن بە دوو بەشەوەو ناهێڵرێت بێبەش و مەحرووم بن. دیارە چینی ئەشراف و دەوڵەمەندان لەبانگەوازی –نوح– یاخی بوون و بەم جۆرە وتانەش بەرپەرچی بانگەوازەکـەیان داوەتـەوە: ﴿ وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمۡ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ ﴾هود/٢٧.. واتە: (ئەو کەسە بەناو پیاو مـاقووڵ و گـەورەپیاوو دەوڵەمەندە بێباوەڕانەی گەلەکەی (نوح) لەوەڵامی بانگەوازەکەیدا پێیان گووت: بۆچی باوەڕت پێ بێنین، ئاخر ئێمە دەتبینین مرۆڤێکیت وەك خۆمان و دەشبینین تەنها کەسە بچووك و گەمژەو بێ دەسـەڵاتەکانمان باوەڕیان پێ هێناویت لەوانەی کە بێ بیرکردنەوەو تێفکـرین دوات کـەوتوون).. ئـەم وتەیـەی ئـەو کەسـە بێباوەڕە دەسەڵاتدارانەش وەسفێکی شێوازی بیرکردنەوەیان دەکات کە ئاوێتەی لووتبەرزیو بێ باکی یـە، ئەوان (هەروەك قورئان لەسەر زاریان دەیگێڕێتەوە) لەکاتی دوانـدنی چـینی هـەژارو نـەداریش دا پێیـان گوتـوون: ﴿وَمَا نَرَىٰ لَكُمۡ عَلَيۡنَا مِن فَضۡلِۭ بَلۡ نَظُنُّكُمۡ كَٰذِبِينَ ﴾هود/٢٧.. واتـە: (ناشـبینین ئێـوە فەزڵێکتان بەسەر ئێمەی دەوڵەمەندو ئەشراف دا هەبێت، بەڵکو تەنانەت واگومان دەبەین ئێوە درۆزنـن و هەڵخەڵەتێنەر بن). بەمانای گوایە ئەم دەوڵەمەندو خۆبەئەشراف دانەرانـە لـەو هـەژارو نەدارانـە باشـترو بەرێزترن و ئیدی دەرفەتێك نی یە بۆ بەیەکدی گەیشتن لەهەر بیروباوەڕێك یان خەباتێکی هاوبەش دا.

واش دەردەکەوێت، کە چینی باڵادەستان بەڵێنیان بە –نوح– دابێت لەسەرئەوەی گەر ئەو کرێکارو ڕەش و ڕووت و بێ دەسەڵاتانە لە کۆڕو ئەنجوومەنی خۆی دەرکات ئەوا ئەمان لە گەڵی دا دادەنیشن و بانگەوازەکەی پەسندەکەن.. بەڵام ئەم ڕەفتارە هەرگیز لەپێغەمبەرێکی وەك (نوح) نەوەشاوەتەوەو بەڵێنەکەیان لێوەرناگرێت و پێشنیارەکەشیان ڕەت دەکاتەوەو ئەم وتەیەیان بەڕوودا دەدات: ﴿ وَيَٰقَوۡمِ لَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مَالًاۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِۚ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْۚ إِنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمۡ

قَوۡمٗا تَجۡهَلُونَ ٢٩ وَيَٰقَوۡمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمۡۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾هود/٢٩-٣٠. واتە (من هەرگیز ئەوانە دەرناکەم کەباوەڕیان پێ‌هێناوم، سائیتر لەهەر چینێك بن، چونکە بەڕاستی ئەوان بە خودای پەروەردگاریان دەگەن، بەڵام دەبینم ئێوە گەلێکی نەفام و نەزانن. جائەی گەلی خۆم گەر لەبەر خاتری ئێوە ئەو باوەڕدارە هەژارانە دەرکەم دوایی کێ دەتوانێت من لەسزای خودا ڕزگارکات، دەی، ئایا بیرناکەنەوەو تێ ناگەن؟). پاشان (نوح) بەردەوام دەبێت لەسەر پووچەڵ کردنەوەی بیرو بۆچوونەکانیان: ﴿ وَلَآ أَقُولُ لَكُمۡ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٞ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزۡدَرِيٓ أَعۡيُنُكُمۡ لَن يُؤۡتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيۡرًاۖ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمۡۖ ﴾ هود/٣١. واتە: (هەروەها ناڵێم ئەوانەی کە ئێوە بەچاوی سووك و بێ‌ڕێزی بۆیان دەڕوانن و کە لەچینی هەژارو کەم دەستانن، ناڵێم خودا پاداشتێکیان ناداتەوە، تاکو ئێوە بەم قسەیەم ڕازی بکەم، چونکە هەرخوداش ئاگاداری نێودڵ و دەروونیانە)..

قورئانی پیرۆز لەچواردە سەدە لەمەوبەرەوە کاری کردووە بۆ ڕووخاندنی ئەو جیاوازییە نابەجێیە کۆمەڵایەتییانە، ئەویش لەو ڕێسایانەدا کە بەچەندین ئایەت دیاری کردوون وداوای یەکسانی ی نێوان خەڵکییان کردووە. بێگومان خودای مەزن لەبەسەرهاتی (نوح)دا ویستوویەتی ئەوە ڕوون بکاتەوە کە دەوڵەمەندان و دەستڕۆیشتوان هیچ سیمایەکی باشترو جیاکەرەوەیان لەکەسانی دی زیاتر نی یە، چونکە ئەو کۆمەڵگە مرۆڤی یەی کە خودا خوازیاریەتی کۆمەڵگەی چەسپاندنی یەکسانیی نێوان خەڵکی یە لە ماف و ئەرکەکان دا. بەباشتردانانی هەندێك کەس لە خەڵکییش لەهەندێکی تریان تەنها لەسەر بناغەی زانست و تەقواو لەخواترسانە، هەروەك لەسەر بناغەی ئەو خێروچاکە زیادەیەشە کە هەر تاکێکی کۆمەڵ بۆ کۆمەڵگەکەی بکاتە دیاری..

خوداش لەقورئاندا لەم بارەیەوە فەرموویە: ﴿ ..إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡ.. ﴾ الحجرات/١٣. واتە (بێگومان بەڕێزترین کەستان لەلای خودا بەتەقواترین تانە). هەروەها فەرموویەتی: ﴿هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلَّذِينَ يَعۡلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَۗ ﴾ الزمر/٩. واتە (ئایا وەك یەك و یەکسانن ئەوانەی دەزانن و زانست وباوەڕیان هەیە لەگەڵ ئەوانەدا کە نەزان و بێ‌زانست و بێ باوەڕن)؟!.

جا قورئان وای داناوە گەر پیاوانی خاوەن سامان و دەوڵەمەند گوێ بیستی دەنگی هەق بن، پەیڕەوکاری هەق بن ئەوا ململانێ و ناکۆکی نێوان چینەکانی کۆمەڵ لەئارادانەدەبوو.

وانەیەك لەهێزی خۆڕاگریدا

لەو سیفەتە جوانانەی کە مرۆڤ خۆییان پێ برازێنێتەوە ئەو خواست و ئیرادەی خۆڕاگری یە بەهێزەیە کە بەهۆیەوە بەرەو ڕووی هەموو کۆسپ و نارەحەتی یەکی سەر ڕێگەی پێ دەبێتەوە، پێغەمبەرەکەی خوداش

(نــوح) (ســڵاوی خــوای لێ بێــت) پلەیــەکی بــەرزی لــەهێزی خــۆڕاگری و ســووربوون و بــەردەوامی ئــەو بانگەوازەیان پیشـان دەدات کەماوەیــەکی زۆر درێــژی خایانــدووە بێئــەوەی ئیرادەیــەکی لاوازبێــت یــان عەقیدەیەکی بلەرزێت. لەو وێنە دیارانەی ئەم بەسەرهاتەش کە قورئان دەربـارەی ئـەو ئـیرادە پۆڵایینــەی خۆڕاگرتنی دەدوێت بەردەوامیی بێپسانەوەیەتی لەبانگکردنی گەلەکەی دا بۆ سەر ڕێبازی خودا بەشەو و بەڕۆژ وبەئاشکراو نهێنی، بەڵام ئەو گەلە زۆربەی هەرەزۆریان بانگەوازەکەیان پەسـند نـەکردو بەدەمیـەوە نەدەچوون، تەنانەت وایان لێ هاتبوو کە تۆزقاڵێك گوێیان بۆ ڕانەدەگرت و تەماشاشیان نـەدەکرد، دیـارە ئەمەش دواپلەی ڕووڵێ وەرگێران و ئازاردانی هەست و شعووری بووە..جگە لەمـەش لەکـەداریان دەکـردو بەشـــێت و بێعـــەقڵیان وەســـف دەکـــرد: ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلُۢ بِهِۦ جِنَّةٌ[1] فَتَرَبَّصُواْ بِهِۦ حَتَّىٰ حِينٖ ﴾ المؤمنون/٢٥.. واتە: (گەلەکەی –نوح– بەو پێغەمبەرەی خۆیان دەگوت ئەم کابرایـە شـێتە (یـان جنۆکـە شێتیان کردووە) وجائێوەش ڕاوەستن و دان بەخۆدابگرن تا ئەو کاتەی چاك دەبێتـەوەو واز لـەم شـێتی یـە دێنێت).

هەر سەبارەت بە پتەوی و تۆکمەیی خواستی خۆڕاگری ی (نـوح) وێنەیـەکی دیکـەمان لـەم ڕووەوە دێتـە بەرچاو کەکاتێ هەڕەشەی زۆری لەگەلەکەیەوە لێ دەکرا، کەچی ئەو بەچەلەنگی و ئازایەتی یەوە بەرامبەر هەڕەشەکانیان دەوەستا و لە بانگـەوازی خـۆی پاشــگەز نــەدەبووەوە ﴿عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبۡنَا لَهُۥٓ إِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَۚ كُلًّا ﴾ الشعراء/١١٦. واتە: (ئەی (نـوح) گـەر وازنـەهێنیت و کۆتـایی بـەم بانگـەوازەت نەهێنێت ئەوا بەشێوازی بەردباران کردن دەتکوژین، کە ناشیرینترین و دڕندانەترین شێوازی پیاوکوشتنە).. بەڵام بێگومان –نوح– لەبەردەم ئـەو هەڕەشـەیەدا پاشـگەز نـەبووەوە، بـەڵکو پـەنای بـردە بـەر خـوای پـــــــەروەردگاری﴿ وَنُوحًا هَدَيۡنَا مِن قَبۡلُۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيۡمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَۚ ﴾ الشعراء/١١٧-١١٨. واتە: (خودایە وا دەبینیت گەلەگەم بەدرۆیان خستمەوە، جاتۆش حوکمی خۆت لەنێوان من و ئەوان دا بکەو خۆم و ئەو باوەڕدارانەی لەگـەڵم دان ڕزگاربکـە لـەزوڵم و سـتەمیان). لەلایەکی تریشەوە هەر دەربارەی هێزی ئیرادەی بەئارامی و خۆڕاگری ی "نوح"وێنەیەکی ڕۆشنی دیکەمان لەهەڵس و کەوتی دەکەوێتە بەرچاو، ئەویش لەکاتی دروست کردنی کەشتییەکەدا کەگەلەکەی گاڵتەی پێ دەکـەن، کەچـی ئـەو زۆر بـەهێمنیو سـینەفراوانییەوە چاوپۆشـییان لێ دەکـات و بەپـەڕی ئـارامی و دڵنیاییشەوە بەتەمای سەرکەوتنی خودایەکە کە پێی ببەخشـــێت: ﴿وَيَصۡنَعُ ٱلۡفُلۡكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيۡهِ مَلَأٞ مِّن قَوۡمِهِۦ سَخِرُواْ مِنۡهُۚ قَالَ إِن تَسۡخَرُواْ مِنَّا فَإِنَّا نَسۡخَرُ مِنكُمۡ كَمَا تَسۡخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن يَأۡتِيهِ عَذَابٞ يُخۡزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيۡهِ عَذَابٞ مُّقِيمٌ ﴾ هود/٣٨و٣٩.. واتــە: (نوح– سـەرقاڵی دروسـت کردنـی

---

(١) (بِهِ جِنة): واتە (شێتی)یان (شێتێتی) یەکی هەیە.. وشەی (جِنة) لە (جنون)ـەوە هاتووە یان لە (جن)یشـەوە، واتـە (جنۆکـە).. کـەوابوو واژەی (بە جِنة) مانای ئەوەش دەگەیەنێت، کە (جنۆکەی لەگەڵدایەو شێتی دەکەن).. (وەرگێڕ)

کەشتیی ڕزگاربوون بوو و هەر جارێکیش چەند کەسێك لەبێ باوەڕان بەلای دا تێپەڕینایە گاڵتەیان پێ دەکردوسەریان بادەدا لەسەر ئەوەی کە تادوێنێ هەر بانگەوازی بۆ ئیمان دەکردن و ئەمڕۆش بۆتە دارتاش و کەشتی دروست دەکات.. -نوح-یش لەوەڵامی ئەو گاڵتە پێکردنەیان دا دەیگووت (گەر ئێوە گاڵتەمان پێ دەکەن ئەوا بێگومان لەڕاستیدا ئێمە گاڵتە بەئێوە دەکەین و دەزانین بەم زوانە چیتان بەسەر دێت، ئەوساش چاك دەزانن کە کێیە تووشی سزای سەرشۆڕکەر دەبێت و پاشان لەئاخیرەت دا سزایەکی هەمیشەیی ی شایستە دەبێت)؟!.

جا داخۆ هۆکاری دروست بوونی ئەو خواستە بەهێزەی خۆڕاگری و سووربوونی و ئەو ڕەگ و ڕیشاڵە توندەی خۆڕاگری ی نێو دەروونی (نوح)ی پێغەمبەری خودا لەکوێوە هاتبن؟ بێگومان چاوگی هەموویان ئەو باوەڕە بەهێزو پتەوەی بوو بەخودای پەروەردگاری و پشت پێ بەستنی بووە کەلەهەموو تەنگژەو بارگرانی و ئازار چەشتنێکدا پشتی پێ بەستووە.

کودەتا بەسەر پەیوەندی یە نادروستەکانی کەسایەتی و خزمایەتیدا

بێگومان "پەیوەندی کەسایەتی و لێك نزیکی ی خانەوادەیی و خزمایەتی" هەمیشەو هەردەم لەگرنگترین ئەو هۆکارە بزوێنەرانەی مرۆڤ بووە کە جێی بایەخ و بەتەنگەوەهاتنیان بووەو بڕێکی گەورەی سۆزی شەخصی و قوربانی دانیشی بۆ تەرخان کردووە، ئیسلامیش بایەخێکی فرەو دیاری بەم لایەنی پەیوەندی کەسایەتییە داوە چونکە میزاجی مرۆڤ و بەرژەوەندییەکانیشی لەسەر ئاوڕ لێ دانەوەو ڕاپەڕاندنی ئەرکەکانی ئەم پەیوەندییە حەسساسە هاتوونە ئاراوە.

وەلێ مەرجێکی بنەڕەتی لەپەیرەوییکردنی پەیوەندی خزمایەتی و کەسایەتی دا هەیە تاکو مافە تەواوی خۆی پێبدرێت، ئەویش باوەڕهێنان بەخودا و جێبەجێکردنی فەرمانەکانی شەریعەتەکەیەتی، چونکە مرۆڤی موسڵمان نابێت کەسانی بێباوەڕو سەرپێچی کارو گوناهبار بخاتە ڕیزی خۆشەویستانی یەوەو خۆشی ی بوێن تەنانەت گەر ئەو جۆرە کەسانە لەنزیکترین کەسو کاری یان خزمانی بن.. هەروەك خوداش لەم بارەیەوە لەقورئان دا فەرموویە:

﴿ لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ [1] ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَوْ كَانُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ أَوْ أَبْنَآءَهُمْ أَوْ إِخْوَٰنَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْإِيمَـٰنَ ﴾ المجادلة/٢٢.. واتە: (نابێت کەسانێك گەر باوەڕیان بەخوداو ڕۆژی دوایی هێنابێت بێباوەڕان و سەرپێچی کارانیان خۆش بوێت تەنانەت گەر ئەو جۆرە کەسانە باوکیان یان کوڕیان یان برایان یان لەهۆزوعەشیرەتیان بن، چونکە کەسانی خاوەن باوەڕ خودا نیعمەتی ئیمانی پێ بەخشیون و لەدڵ و دەروونیان دا ئەو ئیمانەی

(١) (حاد الله): واتە: (عصی الله) بەمانای (سەرپێچی یان لەفەرمانی خودا کردووە).

بەهێزو جێگیر کردووە، هەر کەسێکیشیان خۆش بوێت تەنها لەپێناوی خوداو سەرخستنی دینی خوادا خۆشیان دەوێن).

لە داستانەکەی "نوح"یش دا نموونەیەکی دیاروو زیندوو و زۆر گرنگمان پێش چاو دەخات لەکاتێك دا سۆزو بەزەیی پیاهاتنەوە یەخەی – نوح– دەگرێت کاتێك دەبینێت ئەوا خەریکە کوڕەکەشی لە لافاوەکەدا نغرۆ بێت و بەو سۆزو عاتیفەی باوکانەیە داوا لە خودای مەزن دەکات و لێ ی دەپاڕێتەوە ئەو کوڕەی لەتیاچوون قوتار کات، بەڵام خودا لەسەر ئەو داواکاری یە گلەیی ی لێ دەکات و کاری پاڕانەوەکەشی بەو جەهل و نەفامی یە دادەنێت کە هەرگیز ناشێت بەئاوێنەی ڕەفتاریەوە بلکێت، وەك دەیگێڕێتەوەو دەفەرمووێت:

﴿ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُۥ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ٱبۡنِي مِنۡ أَهۡلِي وَإِنَّ وَعۡدَكَ ٱلۡحَقُّ وَأَنتَ أَحۡكَمُ ٱلۡحَٰكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيۡسَ مِنۡ أَهۡلِكَۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيۡرُ صَٰلِحٖۖ فَلَا تَسۡـَٔلۡنِ مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٌۖ إِنِّيٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلۡجَٰهِلِينَ ﴾ هود/٤٥-٤٦.. واتە: (کاتێك لافاو هەستابوو –نوح– هاواری بۆ خوا بردو داوای ڕزگاربوونی کوڕەکەی دەکرد و گوتی: (خوایە بێگومان کوڕەکەم لەکەس و کارو خانەوادەی منەو تۆش بەڵێنت هەربەجێ گەیەنراوە دەربارەی ڕزگاربوونی کەسو کاری من. هەر خۆشت دادگەرترین حاکمیت)، بەڵام خودا لەوەڵامی هاوارو داواکەی دا فەرمووی (ئەی نوح ئەو کوڕە کەسی تۆ نی‌یەو لەئەهلی تۆ نی‌یە، چونکە خاوەنی کردەوەی خراپە کە بێباوەڕی یە، ئیتر داوای شتێکم لێ مەکە کە زانستت لەسەری نی‌یەو نازانیت ڕەوایە یان نا؟ من ئامۆژگاریت دەکەم کە نەبیت بەیەکێك لەوانەی نازانن). نیاز لەو بنەما جوان و بێوێنانەی کە قورئان لەپشت ئەم ئایەتانەوە دایاندەڕێژێت ئەوەیە ڕێنمایی ی مرۆڤ بکات بۆ کردارو هەڵس و کەوتی چاك وپێویست کە هەر ئەم کردارانەش بەدی هێنەری بەختەوەرین لە ئاخیرەت دا، واتە: هیچ شەفاعەت و پەیوەیندییەکی کەسایەتی و لێکنزیکی، کارایی‌یەکیان نیيە لە ڕزگار بوون لە سزای خودا گەر ئەوکەسە شەفاعەت بۆ کراوە نزیکە بێ باوەڕو یاخی بێت، هەر لە قورئاندا تەئکید لەسەر ئەم ڕاستیەش کراوەتەوە،وەك خودای مەزن فەرموویە: ﴿ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱمۡرَأَتَ نُوحٖ وَٱمۡرَأَتَ لُوطٖۖ كَانَتَا تَحۡتَ عَبۡدَيۡنِ مِنۡ عِبَادِنَا صَٰلِحَيۡنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمۡ يُغۡنِيَا عَنۡهُمَا مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗا وَقِيلَ ٱدۡخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّٰخِلِينَ ﴾ التحريم/١٠. واتە: (خودا بۆ نموونەی ئەوانەی بێباوەڕ بوون ژنەکەی –نوح– و ژنەکەی – لوط– ی بەوێنە هێناوەتەوە بۆیان، ئەو دوو ژنە لەژێر عیصمەت و سەرپەرشتی هاوسەریی دوو بەندە پێغەمبەرەکەمان دابوون، بەڵام ناپاکییان لێ کردن و هاوبیروباوەڕیان نەبوون، ئەو دوو پێغەمبەرش نەیانتوانیوە لەلای خودا شتێك لەسزایان کەم کەنەوە یان شەفاعەت و سوودێکیان پێبگەیەنن، چونکە ژنەکانیان دوژمنی خوداو پەیامەکانیان بوون، لەسزای ئەوەش دا ئاگر بەقیسمەتیان بوو و پێیان گوتراوە بڕۆنە نێو ئاگری دۆزەخەوە لەگەڵ دۆزەخی یەکان دا).

لە ڕووداوی لەناو وچوونی هاوسەری (نوح) وهاوسەری (لوط) بەهۆی گوناهباری و ستەم و لادانیان لەڕێگای ڕاستەوە پەندێکی کاریگەری قورئانی هەیەو ئەوەیە کە: (کەسایەتی و لێك نزیکی هەر چەندێك پتەوو سۆزدارو مەحکەم بێت بەڵام ناشێت بۆ مرۆڤ سوودمەندبێت ئەگەر مرۆڤەکە بێباوەڕو بەدکار بێت..

زۆر جاریش خەڵکی بەهەڵە لەچەمکی ڕێگای ڕزگاربوون تێگەیشتوون و بەمەش تووشی گـومڕایی بـوون، چونکە وایان زانیوە گوایە ڕزگاربوون لەخۆشویستنی پیاوانی ئایینی و خۆ لێ نزیك کردنـەوەیان دایـە بـە (دیاری بۆ بردن و گوێڕایەڵی کردنی کوێرانەی فەرمانیان) بێ ئەوەی ئـەرکی خۆچـاکردن و لێپرسـینەوەی ویژدانیان لەئەستۆ بگرن. ئەم تێگەیشتنە هەڵەیـەش خراپـەی دەرهـەقی دیـن کـردووەو بووەتـە هۆیـەك لەهۆیەکانی دواکەوتن و مت بوون و تێك دان، لەجیاتی ئەوەی لـەگرنگ تـرین پاڵنـەرەکانی چاکسـازی و پێشکەوتن و شکۆمەندی بێت.

صالح دروودی لەسەر بێت
هود دروودی لەسەر بێت

١- چیرۆکی هود

٢- چیرۆکی صالح

٣- چەند وانەو پەندێك

سەرەتايەك

داستان گێڕەوان و شارەزايانی مێژوو و دەنگ و باسی گەلان میللەتی عەرەبی دێرینیان بۆ سێ چین دابەش كردووە:

عەرەبی " بائدة"عەرەبی " عاربة" عەرەبی " مستعربة "

لەعەرەبی "بائدة" دا چەندین گەلی وەك (عاد) و (ثەمود) هەبوون. گەلی (عاد) لەوەچەی (عاد-ی كوڕی -عوص-ی كوڕی -إرم) بوون.

گەلی (ثەمود)یش لەوەچەی (ثەمود-ی كوڕی -جاثر-ی كوڕی -إرم) بوون. ئیرەم-یش كوڕی (سام)ی كوڕی (نوح) بووە. هۆی ناوبردنیشیان بە عەرەبی "بائدة" لەبەر ئەوەیە ئەوان ئیبادەبوون و لەنێوچوون و هیچ كەسێكیان لەو وەچەیە لەسەر زەوی نەماوە، هەروەها هۆی ناوبردنی (عاد) و (ثەمود) بەعەرەبی "عاربة" لەمانای جێگیریو ڕەگ داكوتانیان لە (عروبة)دا وەرگیراوە.[1] بەپێی ڕاوبۆچوونی داستان گێڕەوان(رواة) دوو چین لەگەلی "عاد" هەبوون بەناوی عادی یەكەم (عاد الاولی) و عادی دووەم (عاد الثانية).

ـ عادی یەكەم بە سامترین و بە هێزترین نەتەوە بوون و لە چەندین هۆز و تیرە پێك هاتبوون و ماوەی پتر لە هەزار ساڵ ژیاون. قورئانیش ئاماژەی بۆ ئەو ڕووداوە كردووە، كە خودا " عادی یەكەم " و " ثەمود"ی لە نێو بردووە: ﴿ وَأَنَّهُۥٓ أَهۡلَكَ عَادًا ٱلۡأُولَىٰ ۝٥٠ وَثَمُودَاْ فَمَآ أَبۡقَىٰ ﴾النجم/٥٠٥١.

خودای مەزن پێغەمبەرێكی بەناوی (هود)ەوە بۆ گەلی (عاد) نارد كە لەخێڵی (عبدالله-ی كوڕی -خلود-ی كوڕی -عاد-ی كوڕی -عوص- ی ارم) بووە. (خلود) یەكێك بووە لەو هۆزانەی (عاد) كە ژمارەیان (واتە ژمارەی هۆزەكان) بەڕای هەندێك لەشارەزایانی ئەم بوارە یازدە هۆز بووە. هەروەها خودای پەروەردگار پێغەمبەرێكی بەناوی (صالح)ـەوە بۆ گەلی (ثەمود) ڕەوانە كرد كە لە خێڵی (صالح-ی كوڕی-عبید-ی كوڕی-أسف-ی كوڕی -ماسخ-ی كوڕی -عبید-ی كوڕی -خادر-ی كوری -ثەمود-ی كوڕی -جاثر-ی كوڕی -إرم) بووە.

---

(١) دەربارەی هۆی ناوبردنی چینی سێیەمی عەرەب بەعەرەبی (مستعربة)ش دوو مانا هەیە: یەكەمیان ئەوانەن كەبوون بەعەرەب وەڕەچەڵەكیان لەنێو میللەتی عەرەب دا ون بووە، دووەمیش: مانای ئەو نەوەیە دەگەینێت كە لەكوڕانی (اسماعیل)ی كوڕی (إبراهیم) بوون. (سڵاوی خودایان لەسەر بێت). بڕوانە (المعجم الوسیط) ص٥٩١. (وەرگێڕ)

بەندی یەکەم

((چیرۆکی هود))

(خانووەکانی (عاد) و خواوەندەکانیان ـ بانگەواز بۆ خودا ـ بەبیرخستنەوەی بەخششەکانی خودا ـ وت وێژ لەگەڵ بت پەرستان دا ـ بانگەوازێك بۆ گەڕانەوە ـ ڕزگاربونی باوەڕداران و لەناوچونی بێ باوەڕان)

خانووەکانی (عاد) و خواوەندەکانیان

لەقورئان وا دەفامرێتەوە کە خانوو و شوێنی نیشتەجێی گەلی (عاد) لەدۆڵی (أحقاف)ی ناوچەی(حضرموت)دا بوویێت. خودا فەرموویە: ﴿وَٱذۡكُرۡ أَخَا عَادٍ إِذۡ أَنذَرَ قَوۡمَهُۥ بِٱلۡأَحۡقَافِ﴾الأحقاف/٢١. وشەی (أحقاف) کۆی (حقف)ـە ومانای ناوچەی لماوی دەگەیەنێت. لەقورئان دا ناوی مەوقیعەکەی دیاری نەکراوە. بەڵام زانایانی هەواڵی گەلان دەڵێن: (مەوقیعەکەی لەنێوان –یەمەن– و –عومان–دا تا –حضرموت– و –شحر–ە).

گەلی (عاد) شارێکیان بنیات نابوو ناوی (ئیرەم)[1] بوو کە لە قورئانیش دا باسی کراوە:﴿ أَلَمۡ تَرَ كَيۡفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝٦ إِرَمَ ذَاتِ ٱلۡعِمَادِ﴾الفجر/٦-٧. واتە (ئایا نەت زانیوە خودای پەروەردگارت چی ی کرد بە گەلی (عاد)؟ واتە بەو گەلەی کە ـ هود ـ ی پێغەمبەریان بۆ ڕەوانە کراوەو ناوی باوکیان (عاد) بووەو هۆزێك بوون لە (ئیرەم) واتە لەو شارەی بە بینا و ساختمانی بەرز و مەحکەم ناوبانگی دەکردبوو، خانووەکانیان بەچەندین ستوون(عەموود)ی پتەو ڕاگیرابوو).

زانایانی شوێنەوارەکان بەپێی چەندین کرداری پشکنین و لێکۆڵینەوەی وردیان پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کە شوێنی (ئیرەم) چیای (رەم) بێت کەوا (٢٥) میل لە خۆرهەڵاتی شاری (عەقەبە)ـەوە دوورە، چونکە بێگومان لەتەنیشت چیاکەوە چەندین شوێنەواری دێرینی سەردەمی جاهیلی دۆزراوەتەوە.

هەروەها زانایانی هەواڵ و کاروباری گەلانی کۆن دەڵێن کە گەلی (عاد) سێ بتیان پەرستووە، یەکێکیان ناوی (صداء) بووە و دووەمیش ناوی (صمود) بووەو سێیەمیشیان ناوی(هباء)[2] بووە. ئەمەی پێشوو کورتە باسێك بوو دەربارەی گەلی (عاد) تاکو بیکەینە دەروازەیەکی لێدوان دەربارەی پێغەمبەری خودا (هود).

---

(١) "ابن خلدون" لەمێژووەکەی دا ڕای وایە، کە گوایە شارێك بەناوی (ئیرەم)ـەوە لەکایەدا نەبووە، بەڵکو ئەمە لەشتە ئەفسانەیی‌یەکانی نێوداستانەکانەو تەفسیرنووسە کەم ئەزمونەکان باسی دەکەن، دەنا وشەی (ئیرەم) کەلەفەرمایشتی خودا (ارم ذات العماد) داهاتووە مانای هۆز دەگەیەنێت نەك شار و وڵات.

(٢) مێژووی (طبري)، تأريخ الطبري / بەرگی یەکەم.

بانگەواز بۆ خودا

(هود پێغەمبەر) بانگی گەلەکەی کرد بۆ پەرستنی بەتەنها و وازهێنان لەپەرستنی بتەکان، چونکە ئەمە ڕێگای خۆپاراستنە لەسزای ڕۆژی قیامەت. لەم بارەیەوە خودا فەرموویە: ﴿وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ الأعراف/٦٥، واتە: (بۆ لای گەلی -عاد-، هودی برایانمان بۆ ڕەوانە کردن، کە پەیامی خودایان پێ بگەیەنێت و پێ یان بڵێت: (گەلۆ تەنها خوداپەرستن چونکە جگە لەو هیچ پەرستراوێکی دیکەتان بەهەق نی یە، دەی ئایا لەخوا ناترسن و خۆتان لەسزای سەختی ناپارێزن؟)). هەروەها خودای مەزن فەرموویە: ﴿وَٱذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُۥ بِٱلْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ ٱلنُّذُرُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦٓ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ الأحقاف/٢١.. واتە: (هەورەها باسی داستانی برای گەلی عاد (هود) بەبیربێنەوە کاتێك ڕەوانەکرا بۆ لایان و گەلەکەی خۆی لە پێش خۆیو دوای خۆی بۆ هۆزو گەلەکانیان نێررابوون و هەمویان داوایان ئەوەبوو کە: تەنها خودا بپەرستن و بەڕاستی من ترس و نیگەرانیم لەسزای ڕۆژێکی گەورە هەیە بۆ ئێوە). گەلی (عاد) بیروباوەریان وابوو گوایە بتەکان چەند هاوەڵێك(شرکاء)ی خودان و لەلای خودا نزاو شەفاعەتیان بۆ دەکەن. بەڵام (هود) لەوەڵامیان دا پێی ڕادەگەیاندن کە (ئێوە لەم ئیدیعایەتان دا درۆ دەکەن، چونکە کەس شایانی پەرستن نی یە تەنها خودا نەبێت، هەروەك لەسوورەتی (هود)دا خودا فەرموویە:﴿ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ﴾هود/٥٠.. واتە: (بۆ گەلی عاد،هود-ی برایانمان بۆ ناردن کەپێی گوتن: ئەی گەلی خۆم تەنها خودا (الله) بپەرستن، چونکە بێجگە لەو هیچ پەرستراوێکی دیکەتان نی یە، بێگومان ئێوەش کە هاوەڵتان بۆ خودا داناوە درۆتان هەڵبەستووە لەسەر ئەوەی کە گوایە خودا هاوەڵێکی هەبێت). بەڵام داخۆ کارایی ئەم بانگەوازە لەسەر گەلی (عاد) چەند بووبێت؟

بێگومان ئەوان بە چاوی سووك سەیری ـ هود ـ یان دەکرد و ڕێزیان لێ نەدەگرت و بە (شێت و گەمژەو درۆزنیان وەسف دەکرد). دیارە ـ هود ـ یش ئەو سیفەت و تۆمەتانەی ڕەت دەکردەوە و بەچاکی بۆی ڕوون دەکردنەوە کە ئەو خۆی پێغەمبەرێکی ڕەوانەکراوی خودای پەروەردگاری جیهانیانە و تەنها ئامۆژگاری و ڕێنمایی یان پێ دەگەیەنێت و بەتەمای هیچ دەسکەوتێکی تایبەتی نی یە لێ یان. هەروەك خوداش بەسەرهاتەکەی لەقورئان دا گێڕاوەتەوەو فەرموویە: ﴿ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ

فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ (١) وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴾ الأعراف/٦٦-٦٨. واتە:(گەورە پیاوان و دەسەڵاتدارە چاوسوورەکەرەوە بێباوەڕەکانی ئەو گەلە بە (هود)یان گوت (ئێمە بەگەمژە دەتبینین و واش گومان دەبەین درۆ بکەیت). ئەویش پێی گوتن (ئەی گەلی خۆم هیچ گەمژەیی یەکم تیادانی یە، بەڵکو من پێغەمبەرێکم لەخودای پەروەردگاری جیهانیانەوە بۆ لای ئێوە نێرراوم و پەیامەکانی خوداتان پێ دەگەیەنم، هەروەها من پەندو ئامۆژگاریتان بەئەمانەتەوە پێ ڕادەگەیەنم وڕێ پێشاندەرێکی سەر ڕاستانم).

بەبیرخستنەوەی بەخششەکانی خودا

"هود" (سلاوی خودای لەسەر بێت)، لەهەوڵدانی زۆری دا بۆ قایل کردنی گەلەکەی بەگەڕانەوە بۆ سەر ڕێ ی ڕاست، بەردەوام بوو لەسەر دواندنیان و لە بەشێکی دیکەی ئەو هەولانەی دا دەیویست نیعمەت و بەخششە زۆرەکانی خودایان بەبیربێنێتەوە.. ئەوە بوو پێی دەفەرموون: ئەرێ ئەوە لاتان سەیرو سەمەرەیە گەر ڕێنمایی و ئامۆژگاری یەکانی خودای پەروەردگارتان لەسەر زمانی یەکێك لەخۆتانەوە -کە منم- پێتان بگەیەنرێت و لەئاکامی خراپ وریاتان کاتەوە بەهۆی ئەو گومڕایی یەوەی ئێوە تێی کەوتوون؟ ئایا بە بیرتان دا نایەتەوە خودا کردوونی بە میراتگری زەوی لە دوای گەلی (نوح)، کە خودا بەهۆی گوناهەکانیانەوە لەناوی بردن، یان سەیر کەن چۆن خودا هێزی زیاتری لە جەستەتان و لەدەسەڵاتیشتان دا پێ داون، ئەم نیعمەتەش ئەوەتان لێ دەخوازێت کە باوەڕ بەخودا بێنن و سوپاسی ی لەسەر بکەن نەك سپڵەو پێ نەزان و بێباوەڕبن. جا ئامۆژگاریی من بۆتان ئەوەیە کە نیعمەت و بەخششی خودا بەیاد بێننەوەو لە بیریان مەکەن تاکو بەختیاری دنیاو ئاخیرەتیشتان دەستەبەر کەن، ﴿أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى ٱلْخَلْقِ بَصْۜطَةً ۖ فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ الأعراف/٦٩.

بەڵام گەلەکەی (هود) مافی سوپاسگوزارییان بەرامبەر ئەو هەموو بەخشش و نیعمەتەی خودا بەجێ نەگەیاند، بەڵکو لەهەواو ئارەزووەکانیان دا نغرۆبوون و لەسەرزەویش دا لوتبەرزو بێ پەروابوون. (هود)یش پێی گوتن: (باشە ئێوە، کە لەسەر هەر بەرزایی یەك ساختمانێکی گەورە بۆ شانازی بەخۆوە کردن و بێ هوودەیی بنیات دەنێن و جوانترین کۆشك و تەلاریش دروست دەکەن وەك ئەوانەی بەتەمای نەمریو ژیانی هەمیشەیی ی سەرزەوین و ئەگەر پەلاماری خەڵکیش بدەن زۆر بوتوندو تیژی و زۆرداری یەوە پەلامار

---

(١) (ليس بي سفاهة):کە ماناکەی(واتە: هیچ گەمژەیی و عەقڵ سووکی یەکم نی یە)وەڵامی پێغەمبەری خودا -هوود-ە بۆ گەلەکەیو، ئەم وەڵامەش لەوپەری بەئەدەبیو ڕێزداری دایە چونکە نەیویستووە وەك خۆیان بدوێت و بەو شێوەیە وەڵامیان بداتەوە لە کاتێك دا هەر خودی ئەو نەیارو ناحەزانەشی لەو پەری نەفامیو گەمژەیی دابوون، لەم هەڵس و کەوتەی (هوود)دا خووڕەوشتی گەورەو پێشرەوی (قدوة)ی چاك بەدی دەکرێت.

دەدەن و زەبر دەوەشێنن لەکاتێك دا تووڕە دەبن و ڕەحم ناکەن، بۆچی لەخواناترسن و ناگەڕێنەوە بۆ سەر ڕێ ی ڕاست؟ دەبێت لەخوا بترسن و گوێ ڕایەڵی ی فەرمانەکانی بکەن و پەیرەوی ئەو ڕێگاڕاستەش بکەن، کە من ئێوەی بۆ بانگ دەکەم. گەلی خۆم بترسن لەو خودایەی کە ئەو هەموو خێروبێرە فرەیەی بۆ فەراهەم هێناون چ لەماڵ و مناڵ و نەوە بێت یان لەوڵاخ و گیانداران و ئەو هەموو باخ و بێستان و جۆگەو کانی و ڕووبارانە. جا ئێوەش چی دی بەرامبەر بەو هەموو نیعمەت و بەخششانەی خودا بێباوەڕو پێ نەزان و بێباك و لووتبەرزو زۆردار مەبن، دەنا گەر وابن ئەوا سزای سەختی ڕۆژی دوایی شایستەتان دەبێت و لەناوتان دەبات):

﴿ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا(١) قَوْمًا(٢) لَّيْسُواْ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾(٣) أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ(٤) هَدَى ٱللَّهُۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْۗ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًاۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾ ﴾ الشعراء/١٢٨-١٣٥.

وتوویژ لەگەڵ بت پەرستان دا

گەلی (عاد) بەپیر بانگەوازەکەی (هود)ــ ەوە نەچوون، سەرکردەکانیشیان سووربوون لەسەر پەرستنی بتەکانیان، هەربۆیە بە (هود)یان گووت: (تۆ بەڵگەیەکی ڕوونت لەسەر ڕاستیی ئەو بەرنامەیە بۆ دەرنەخستووین، ئێمەش واز لەپەرستنی خوداوەندەکانمان ناهێنین و باوڕت پێ ناکەین، لەو باوەڕەش داین کە وا دیارە هەندێك لەخواوەندەکانمان خراپەیان دەرهەق کردبیت، بۆیە تۆش قسەی نابەجێیان پێ دەڵێیت).. (هود) لەوەڵامیان دا گوتی: (خودا دەکەم بەشایەت(شاهد) لەسەر ڕاستیی وتەکانم، ئێوەش دەکەم بە شایەت لەسەر ئەوەی کە بێتاوانم لەو شیرکەی ئێوە تێی کەوتوون، دە ئێوەش خۆتان و خواوەندەکانتان هاوکاروپشتگیری ی یەکتر بن لەسەر پیلان گێران لەمن و لەسەر سزادانم پاشان بۆ ساتێکیش سزاکەم دوا مەخەن گەر توانیتان، منیش هیچ ترسێکم لەو پیلان و فڕوفێڵانەی ئێوە نییە چونکە پشتم بەستووە بەو خودایەی کە خاوەنی من و ئێوەشە، تەنانەت هەر گیانەوەرێك و هەر بوونەوەرێکی زیندوو ڕوو لەم بانگەوازەی من وەرگێرن ئەوە هیچ زیانێکم پی ناگەیەنێت، چونکە ئاگادارم کردوون و ئەوەی خودا پێی سپاردووم پێم گەیاندن، خوداش توانای لەسەر لەناوبردنتان هەیەو دەتوانێت گەلێکی تر جگە لە ئێوە بێنێت و لەخاکی ئێوەدا نیشتەجێ بکات. بێگومان خودا تواناو دەسەڵاتی لەسەر هەموو شتێك هەیە):

﴿ قَالُواْ يَٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِيٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِن

---

(١) (ريع): واتە شوێنی بەرز.. بەرزایی.

(٢) (آية): واتە کۆشکێکی بەرز و پتەو کە لە ئاڵا(علم) بچێت. (عَلَم)یش بەیداخە یان منارەیە یان چیاو هەر شوێنێکی بەرزایی یە.

(٣) (مصانع): واتە حەوزو ئەستێرکی ئاو، گوتراوە کەمانای قەڵاکانیش دەگرێتەوە.

(٤) (تخلدون): واتە بۆیە وا دەکەن تاکو لەدنیادا بەتەمای نەمریو ژیانی هەمیشەیی بن.

نَّقُولُ إِلَّا ٱعۡتَرَىٰكَ (١) بَعۡضُ ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٍۗ قَالَ إِنِّيٓ أُشۡهِدُ ٱللَّهَ وَٱشۡهَدُوٓاْ أَنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِۦۖ فَكِيدُونِي جَمِيعٗا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلۡتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمۚ مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذُۢ بِنَاصِيَتِهَآۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٦﴾ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقَدۡ أَبۡلَغۡتُكُم مَّآ أُرۡسِلۡتُ بِهِۦٓ إِلَيۡكُمۡۚ وَيَسۡتَخۡلِفُ رَبِّي قَوۡمًا غَيۡرَكُمۡ وَلَا تَضُرُّونَهُۥ شَيۡـًٔاۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٍ حَفِيظٞ ﴾ هود/٥٣-٥٧.

پاشان ئەو گەلە داخ و نیگەرانی یەکی زۆریان لە (هود) و لە بانگەوازەکەشی دەربڕی و تەنانەت لە زۆری ی ئامۆژگاری یەکانی بێزار ببوون، بەم ڕەنگەش وازیان لەپەرستنی خواوەندەکانیان بۆ پەرستنی خودای پەروەردگار نەهێنا کە (هود) بانگی ی دەکردن بۆ ئەو ڕێگەیە، بەڵکو بەرەبەرەکانی ی ئەوەشیان دەکرد کە مەحاڵە هەڕەشەی ئەو سزا سەختانەیان بەسەردا بهێنرێت، (هود)یش لەو ساتەوەختانەدا پێی گوتن: (هەر دەبێت ڕق وتووڕەیی خوداتان بەسەردا ببارێت و چاوەڕێی سزای خودابن، ئەوا منیش لەگەڵ ئێوەدا چاوەڕوانم): ﴿ قَالُوٓاْ أَجِئۡتَنَا لِنَعۡبُدَ ٱللَّهَ وَحۡدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدۡ وَقَعَ عَلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡ رِجۡسٞ وَغَضَبٌۖ أَتُجَٰدِلُونَنِي فِيٓ أَسۡمَآءٖ سَمَّيۡتُمُوهَآ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلۡطَٰنٖۚ فَٱنتَظِرُوٓاْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ ٱلۡمُنتَظِرِينَ ﴾ الأعراف/٧٠و٧١.

لەم دەقە قورئانیەدا دەبینین جۆرە بەندکاریی یەکی ڕۆحی باڵی بەسەر گەلەکەی (هود)دا کێشاوە، چونکە لاسایی کردنەوەی کوێرانەی باووباپیرانیان هەموو سەربەستی یەکی تێڕوانێت وبیرکردنەوەی لێ زەوت کردوون، هەروەها دەبینین هێزی بەڵگەکەی(هود) لە چ ئاستێکی بالآدایە کاتێك هەموو خواوەندەکانیان دەکات بە چەند ناوێکی بەتاڵ کە لەجیهانی ڕاستی دا هیچ شتێکی ناوبراو (مسمیات)یان تێدا بەدی ناکریت، هەروەك لەڕادەی ئەو شتانەش دا نین کە ناوەکانیان لێ بنرێت، چونکە هیچ بەڵگەیەك لەسەر خواوەندی (ألوهیة)ی ئەو بتانە نی یەو هێزێکیشیان نی یە، کە وجودی پەرستنیان بسەلمێنێت.

بانگەوازێك بۆ گەڕانەوە

گەلەکەی (هود) تووشی سێ ساڵی لەسەریەکی بێبارانی بوون دوای بانگ کردنیان بۆ سەر ڕێی ڕاست و ڕوو لێ وەرچەرخانیان. ئەم سێ ساڵی وشکانی و باران نەبارینەش وەك نامەیەکی ئاگادارکردنەوە بوو دەربارەی نزیك بوونەوەی هاتنی سزایەك لەسەریان. لەو ساتانەش دا (هود)ی پێغەمبەری خودا هەر بەردەوام بوو لەئامۆژگاریکردنیان و هوشیارکردنەوەیان و، پێی گوتن: (ئێوە لەخوداتان بپاڕێنەوە و نزا لەلای خودای خالقتان بکەن کەلەو گوناهانەی پێشووتان خۆش بێت، پاشان بەتۆبەکردن بگەڕێنەوە بۆ لای

(١) (اعتراك): (مَسّك) واتە تووشت بووە. خراپەی هەندێك خواوەندمانت تووش بووە.

خودا، گەروا بکەن ئەوا تۆبەشتان لێ وەردەگیرێت و بارانی بەلێشاوی زۆرو بێ زیانتان بۆ دەنێریت و بەوەش داهاتی چاندن و کشتوکاڵتان زۆر دەبێت. جگە لەوەش هێزی زیاتر دەخاتە سەر هێزتان، جا تکاتان لێ دەکەم لەم بانگەوازەش ڕوو وەرمەگێرن و لەسەر کفرو ستەمکاری سوورمەبن): ﴿وَيَٰقَوۡمِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُرۡسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيۡكُم مِّدۡرَارٗا وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ وَلَا تَتَوَلَّوۡاْ مُجۡرِمِينَ﴾ هود/٥٢.

ڕزگاربونی باوەڕداران و لەناوچونی بێباوەڕان

دوای بڕانی باران بۆ ماوەی سێ ساڵ و دوای ئەوەی گەلەکەی-هود- نکوولی یان لە پەیامی پێغەمبەرەکەیان کردو هەر بەردەوام بوون لەسەر کفرو گومڕایی و ڕۆچوونیان لەتاواندا، فەرمانی خودا لەمەڕ دابەزاندنی سزای سەخت لەسەریان جێبەجێ کراو لەو سزا سەختەدا خودا(هود)و ئەو باوەڕدارانەی لەگەڵی دا بوون ڕزگارکردو گەلی تاوانبارانیان لەناوبرد:﴿ وَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا[1] نَجَّيۡنَا هُودٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَنَجَّيۡنَٰهُم مِّنۡ عَذَابٍ غَلِيظٖ﴾ هود/٥٨.

دەربارەی چۆنیەتی ڕزگاربوونی -هود- یش قورئان ئەوەی بۆ ڕوون نەکردووینەتەوە، بەڵام هەندێك لەمێژوونووسان پێیان وایە کە مەسەلەی ڕزگاربوونی -هود- بەهۆی دوورکەوتنەوەی لەگەلەکەی بووە دوای بێهیوا بوونی لێ یان لەوەرگرتنی بانگەوازەکەیان و ڕۆشتنی لەگەڵ ئەوانەی باوەڕیان پێی هێنابوو بۆ شاری(مەککە) و ژیان تیای دا بۆ ماوەیەك تا کاتی کۆچی دوایی ی لەوێو بەخاك سپاردنیشی هەر لەوێ[2]. سزاش بۆ سەر گەلی(عاد) ئەوە بوو خودا بۆ ماوەی حەوت شەوو هەشت ڕۆژی لەسەریەك ڕەشەباو زریانێکی سەختی بۆ ناردن و هەمویانی تەفروتونا کرد و لاشەکانیان بەسەر زەوی دا بڵاوبووەوە وەك چۆن دارخورمای ناوبەتاڵ لەڕەگ و ڕیشەوە هەڵدەکەنرێت و هیچیان لێ نامینێت، ئیدی لەو گەلەی کە لەناوچوون هیچ نەدەبینرا تەنها خانوو ونیشتگاکانیان نەبێت..خودای مەزن دەربارەی ئەم سزایەش فەرموویە:﴿ وَأَمَّا عَادٞ فَأُهۡلِكُواْ بِرِيحٖ صَرۡصَرٍ[3] عَاتِيَةٖ[4] ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيۡهِمۡ سَبۡعَ لَيَالٖ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومٗا[5] فَتَرَى ٱلۡقَوۡمَ فِيهَا صَرۡعَىٰ كَأَنَّهُمۡ أَعۡجَازُ[6] نَخۡلٍ خَاوِيَةٖ ﴿٧﴾ فَهَلۡ تَرَىٰ لَهُم مِّنۢ بَاقِيَةٖ﴾الحاقة/٦-٨. هەر لەم بارەیەوە خودا مەزن لەئایەتێکی دی دا فەرموویە:﴿ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡ

---

(١) (أمرنا): واتە فەرمانی خودا بەهاتنی سزا.
(٢) بڕوانە (احبار مكة- للأزرقي): ١/٣٠.
(٣) (بريح صرصر): واتە: بایەکی ئێجگار گەرم یان زۆر سارد.
(٤) (عاتية): واتە ئەوپەڕی توندو بەهێز.
(٥) (حسوما): یەك لەدوای یەکی لەبن هێنەر.
(٦) (اعجاز): واتە ڕەگ و لق و پۆپ.

وَإِخْوَٰنِهِمْۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِي[1]﴾الذاريات/٤١-٤٢.
واتە:(بۆ سزادانی گەلی-عاد-بایەکی بەهێزی لەناوبەرمان بۆناردن،کە توخمو وەچەشیانی لیٚ نەهێشت و بایەکی وەهابوو، کە هیچ شتێکی نەدەهێشتەوە، تا لەناوی دەبردو لێکی هەڵدەوەشاند).

(١) (الرميم: وشكی وردبوو وەك ڕووەكی زەردی وەریو.

بەندی دووەم

((چیرۆکی صالّح))

(خانووەکانی "ثەمود" و خواوەندەکانیان ـ بانگەواز بۆ خواپەرستی ـ زیادەڕۆیی کوشندە ـ "ثەمود" داوای موعجیزەیەك دەکەن ـ تەقینەوەی دوژمنایەتی ـ سەربڕینی حوشترەکە ـ پیلان دانان بۆ وشتنی "صالّح" ـ لەناوچوونی گەلی "ثەمود")

خانووەکانی "ثەمود" و خواوەندەکانیان

قورئان شێوەی خانووەکانی گەلی"ثـەمود"ی دیاری نەکردووە، بەڵکو هەر هێندە لەفەرمایشـتێکی خـوادا دەردەکەوێت کە خانوو و شوێنی نیشتەجێ، یان لەچەند ناوچەیەکی شاخاوی یان لەچـەند بـەرزایی یـەکی بەردین دابووە:﴿وَثَمُودَ ٱلَّذِينَ جَابُواْ ٱلصَّخۡرَ بِٱلۡوَادِ﴾الفجر/٩.. واتە:(هەروەها بڕوانە خودا چی کرد بەگـەلی- ثـەمود-کە بەردی گەورەی نێوچیاکانیان دەبڕی و خانووەکانیان لێ دروست دەکرد و لەدۆڵەکەدا نیشـتەجێ ببوون).. لەم ئایەتەدا مەبەست لە وشەی دۆڵەکـە (الـواد) ئـەو (وادی القری)یـە بـووە کـە شـوێنەکانی نیشتەجێبوونی ئەو گەلەی لەخۆگرتووە. زۆربەی داستان گێڕەوانیش (الرواة) گوندی (الحجـر) بـەو شـوێنە سەرەکی‌یەی خاکی نیشتمانی - ثەمود- دادەنێن و باسی بیرێکیش دەکەن، کە بە (بیری ثـەمود) ناوبراوە. پێغەمبەری پێشەواشمان -محمد- ﷺ لەگەڵ هاوەڵانی دا لەجەنگی ـ تبوك ـ بەلای ئەو بـیرەدا ڕۆشـتوون، بەڵام ڕێی نەداوە بەهاوەڵان (صـحابة) لەئاوی بیرەکـە بخۆنـەوەو لەدەوروبـەری ئـەو ناوچـەیەش دانیشـن. هەروەها گەلی -ثەمود- چەندین بتیان پەرستووە، لەوانەش بتی (ود)و (جـد- هـد)و (شمـس)و (منـاف)و (مناة)و (لات)و[1]... هتد.

بانگەواز بۆ خوا پەرستی

خودای مەزن (صالح)ی نێراوو پێغەمبەری خۆی بۆ لای گەلی "ثـەمـود" نـارد تـاکو بانگیـان بکـات بـۆ پەرستنی خوداو وازهێنان لە(بت پەرستی)، ئەم پێغەمبەرەش بەگەلەکەی خۆی گوت: (گەلی خـۆم تـەنها خودا خۆی بپەرستن و هیچ کەسێك مەکەن بە هاوەڵی، چونکە هەر خودایە کە لەخاك دروسـتی کـردوون و یارمەتی داون، کە ئەو خاکە ئاوەدان بکەنەوە و هۆو ئامرازەکانی ئـاوەدان کردنەوەشـی بـۆ سـازکردوون. جاکەوا بوو مادام خودا خاوەنی ئەوبەخشش و (فضل)و چاکانەیە لەسەرتان، دەبێـت ئێـوەش وەك ئـەرکی

(١) بڕوانە (تأريخ العرب قبل الأسلام. للدكتور جواد علي. ج١).

سەرشانتان داوای لێخۆشبوونی لێ بکەن لەسەر ئەو گوناەو سەرپێچی یانەی پێشووتان و تۆبەی لەلابکەن و دڵنیاش بن خودا لێتان نزیکەو نـزای نزاکـار گیرادەکـات و لـەگوناهی تۆبـەکار دەبوورێت گـەر بـاوەڕی پێهێنابێت و لە نزاکەش دا دلسۆزو ڕاستگۆ بێـت: ﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ (١) أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَٱسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُّجِيبٌ﴾ هود/٦١.

زیادەڕۆیی ی کوشندە

گەلی -ثـەمود- پێغەمبەرەکەی خودایان بەدرۆخستەوەو بەدەم بانگەوازی خواپەرستیەو خوا بەیـەکگرتن و لەخواترسانەوە نەچوون لەکاتێك دا ئەو (واتە: صالح) پێغەمبـەرێکی سەرڕاسـت و دەسـپاك بـوو و هـیچ پاداشت و کرێ یەکی لەسەر گەیاندنی پەیامەکەی لێ یان نەدەویست.

یەکێك لە داب و نەریتەکانی ئەو گەلە ئەوە بوو زیادەڕۆیی یان کرد لە تام و چێژە هەست پەرستی یەکانی خۆیان دا وەك خواردن و خواردنەوەو دانیشتن لە خانووی گرنگ و قەشەنگ دا. (صالح)ی پێغەمبەریشیان بەرهەڵستی ی ئەو داب و نەریتەیانی دەکرد وپێی دەگوتن: (ئایا واگومان دەکەن گوایە خودا دەسبەردارتان دەبێت لەسەر ئەو حاڵەتی نازو نیعمەتە زیاد لەڕادەیەو لەخۆشتان دڵنیان کە سزای خوداتان تووش نابێت؟ ئایا هەروا بەئارەزووی خۆتان لەو باخ و بێستان و کارێز و ڕووبارانە و لەو بەروبووم وخورما شیرین و پێگەیشتوانە بخۆن و خانوو نیشتگای جوان و گرنگ لەبەردی داتاشراوی چیاکان دروست بکەن و بەبێباکی و نامەسئولانە تیایان دا بژین و پاشان سوپاسی خودا نەکەن لەسەریان و کڕنووشی بەندایەتی ی بۆ نەبەن لەسەر ئەو هەموو نیعمەتە گەورانە؟ دە ئیتر لەخودا بترسن و گوێڕایەڵی ی من بکەن لەو فەرمانانەدا، کە ڕێنمایی ی ئێوەی پێ دەکەم. هەروەها گوێڕایەڵی ی فەرمانی ئەو دەست بڵاوانە مەکەن کە زیادەڕۆیی لەسەر خۆیان بەکفرو سەرپێچی و یاخی بوون دەکەن، ئەوانەی کەخراپەو بەدکاری لەزەوی دا بڵاودەکەنەوەو ڕێگایەکی چاکسازی نازانن: ﴿وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ (٢) وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ (٣) مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ (٤) مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم﴾ الشعراء/١٤١-١٥٢

---

(١) (والى ثمود): واتە بۆلای گەلی ثەمود ـ صالح ـ ی برایانمان بۆ ناردن. واتە لەکەس و کاری خۆیان.

(٢) (طلعها هضيم): واتە بەرووبوومەکەی نەرم و گەیشتووە.

(٣) (فارهين): واتە شارەزان لەداتاشینی بەردو بیناسازیداو زیادڕەوو لووتبەرزن.

(٤) (ولا تطيعوا أمر المسرفين): لەم فەرمانەدا ئاماژەیەك بۆ ئەو ڕاستی یە گرنگە هەیە کە باشتر وایە لەدنیادا بەڕادەی پێویستی ی ژیـان مـرۆڤ هەوڵ بدات نەك هەموو هەولێکی هەر بۆ بەرژەوەندیـیە دنیاییـیەکانی بێت و تام وچێژی خواردەمەنیو هەواو ئارەزووە نەفسیـیەکانی زیادبکات.

هەر لە وتەكانی دیكەی (صالح) ئەوەبوو كەپی ی دەگوتن:

﴿ وَٱذۡكُرُوٓاْ إِذۡ جَعَلَكُمۡ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعۡدِ عَادٖ وَبَوَّأَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورٗا وَتَنۡحِتُونَ ٱلۡجِبَالَ بُيُوتٗاۖ فَٱذۡكُرُوٓاْ ءَالَآءَ (١) ٱللَّهِ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ﴾ الأعراف/٧٤.. واتە (هەروەها ئەوە بەیاد بێننەوە كە خودا دوای گەلی عاد ئێوەی نیشتەجێ كردو لەزەویش دا جێی چاكی بۆ كردنەوە كە لە قەدپاڵ و دەشتاییەكانی زەوی دا كۆشكی جوان دروست دەكەن و لەچیاكانیش خانوو دروست دەكەن و لەبەردی شاخ دایدەتاشن. جا ئێوەش نیعمەت و چاكەی خودا بە یادبێننەوەو لەسەر زەوی خراپەو ئاشووب مەنێنەوەو لەسەر فەسادو خراپە بەردەوام مەبن).

"ثەمود" داوای موعجیزەیەك دەكەن

ثەمودی یەكان باوەڕیان بەو بەرنامەیە نەهێنا كە (صالح) ئامۆژگاری پێ دەكردن، ئەو ڕێگە ڕاستەشیان نەگرتەبەر كەپیشانی دابوون، بەڵكو هەر بەخەڵەفاویان دادەناو گوایە عەقڵی تێك چووەو سیحریش هەموو هۆش و هەست و نەستی داگیركردووەو وای لێكردووە تا خۆی بەپێغەمبەرێكی ڕەوانەكراوی خودابزانێت. ئەوان داوایان لێ كرد موعجیزەیەكیان بۆ بەڵگە لەسەر پێغەمبەرێتی یەكەی پیشان بدات و بیسەلمێنێت كەبەڕاستی پێغەمبەرە. ئەویش لەبەرامبەر ئەو داوایەدا حوشترێكی هێنا كە خودا بەشێوەیەكی نائاسایی و ناوازە (غیر مألوف)[٢] خەلقی كردبووو فەرمانی پێكردن،كە خراپەی دەرهەق نەكەن و نابێت ئازار بدرێت و دەربكرێت و سواری پشتی ببن و سەری برن، هەروەها خودا ڕۆژێكی دیاری كردبوو بۆ ئاودانی حوشترەكەو بۆ ئەوانی تریش ڕۆژێكی تری دانابوو، هەڕەشەی سزای سەختیشی لێ كردن گەر دەستدرێژی بكەنە سەر وتێ ی گەیاندن، كە ساغی و سەلامەتی ی حوشترەكە بەندە بە سەلامەتی ی ئەوانەوە: ﴿كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحُكۡمَ وَٱلنُّبُوَّةَۚ فَإِن يَكۡفُرۡ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدۡ وَكَّلۡنَا بِهَا قَوۡمٗا لَّيۡسُواْ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقۡتَدِهۡۗ قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا﴾الشعراء/١٥٣-١٥٦.

هەر لەم بارەیەوە خودای مەزن فەرموویە: ﴿ إِنَّا مُرۡسِلُواْ ٱلنَّاقَةِ فِتۡنَةٗ لَّهُمۡ فَٱرۡتَقِبۡهُمۡ وَٱصۡطَبِرۡ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئۡهُمۡ أَنَّ ٱلۡمَآءَ قِسۡمَةُۢ بَيۡنَهُمۡۖ كُلُّ شِرۡبٖ مُّحۡتَضَرٞ (٣) ﴾ القمر/٢٧-٢٨. واتە (ئێمە حوشترێكمان داناوەو (ناردووە) بۆ تاقیكردنەوەیان و تۆش (ئەی صالح) چاوەڕوان و چاودێری سەرەنجامیان بەو ئارامیش لەسەر ئازارو

(١) (آلاء الله): واتە بەخشش ونیعمەتەكانی خودا.

(٢) هەر دەربارەی ئەو شێوە نائاساییە یەی خەلق كردنی حوشترەكە گوتراوە كە ئەو حوشترە لەبەردێكی گەورەوە دەرچووە.

(٣) (كل شرب محتضر): واتە (هەر بەشە ئاوێك خاوەنەكەی بەندی دەكات بۆ خواردنەوەی لەو ڕۆژەی دا كەبۆی تەرخان كراوە). واتە لەڕۆژی سەرەی خۆی ئامادە دەبێت.

ئەشکەنجەیان بگرە و پەلە مەکە. پێشیان ڕاگەیەنە ئاوی ئـەو بـیرەی لێیـان دەخـواردەوە دابـەش کـراوە لەنێوان ئەوان و حوشترەکەدا (ڕۆژێك بۆ ئەوان و ڕۆژێك بۆ حوشـترەکەیە) و هەرلایەنـەش لـەڕۆژی سـەرە (نۆبە)ی خۆی دا ئامادەبێت).

تەقینەوەی دوژمنایەتی

حوشترەکە بۆ ماوەیەك لەنێویان دا مایەوەو لەگژوگیای سەرەزەویی دەخوارد. بەلام ڕۆژێـك دەچـووە سـەر ئاوەکەو ڕۆژێکی تریش ڕێی لێ دەگیرا. بێگومان ڕاگرتنی لەسەر ئـەم حاڵـەش بـەپێی ویسـتی زوربـەی خەڵکی بوو لەگەلەکەی (صالح) چونکە لـەوەدا ڕاسـتی پێغەمبـەرێتیی (صـالح)،یان بـۆ دەرکـەوتبوو. ئەمەش چینی پیاوماقوولان و دەسەلاتدارانی ئەو گەلـەی ترسـاندبوو و لـە نـەمان وتیاچـوونی مولـك و دەسـەلاتیان دەترسـان. هـەر بۆیـەش لەناخـەوە ڕقیـان لەحوشـترەکە هەسـتاو هەلۆیسـتی ڕکەبـەریو دوژمنایەتییان بەرامبەر (صالح) و باوەڕداران گرتەبەر، (صالح)یش هەستی بەو هەلۆیستە شەڕخوازیانەی ئەوان کردو پێیشی گوتن: (ئەی گەلی خۆم بۆچی پەلە لەداوای ئەو سـزایە دەکـەن کـە پـێش تەوبـەکردن هەڕەشەتان پێی لێ کراوە)؟ بۆچی داوای لێخوشبوون لـەخودای پـەروەردگارتان ناکـەن تـاکو ڕەحمێکتـان پێبکات)؟!... کەچی ئەو گەلە بەدبەختە لەوەلام دا وتیان (ئێمە تووشی نەگبەتی و شوومی بووین بەهۆی تۆو ئەوانەی باوەڕیان لەگەلتاهێناوە، هەروەها تووشی بێبارانی و ڕەنجەرۆیی بووین لەو ڕۆژەوەی کـە بـەو بانگەوازەوە هاتووینە لامان).. (صالح)یش گوتی: (لەڕاستی دا شتێکی ئەوتۆ بۆ نەگبەتی و شـوومی لـە ئارادا نی یە، چونکە هەموو هۆیەکانی چاکەو خراپە و خێروشەڕ لەلای خوداوەیە، خوداش بـەم نارەحـەتی یە تاقیتان دەکاتەوە تاکو باوەڕبێنن و بزانن هـەر خـودا پشـت و پەناتانـە: ﴿ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ [1] إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن [2]﴾ النمل/٤٦-٤٧.. دەسـەلاتدارە پایـەدارە لووتبـەرزەکانی ئـەو گەلـەش سەرزەنشتی باوەڕدارانیان دەکرد لەسەر باوەڕهێنانیان بە-صالح- و بەرنامەکەی بەلام ئـەو بـاوەڕدارە بـێ دەسەلاتانەش لەچینی هەژاران و چەوساوان بوون و داکـۆکی یـان لەهەلۆیسـتی خۆیـان دەکـرد و بۆشـیان دووپات دەکردنەوە کە ئەوان باوەڕیان بەپەیامەکەی ـ صالح- هێناوە:

﴿ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا بِٱلَّذِىٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾ الأعراف/٧٥-٧٦.

---

(١) (اطيرنا بك): وات ئێمە شووم ونەگبەت بووین بەهۆی تۆوە.

(٢) (تفتنون): واتە تاقی دەکرێنەوە.

سەربڕینی حوشترەکە

دەسەڵاتداران و سەرانی ئەو گەلە چی دی بەو حاڵەتەدا چاویان بەدیتنی باوەڕداران هەڵنەدەهات. تەنانەت بەوجودی حوشترەکەش لەنێوانیان دا. لەوانەشە هێندە زل بووبێت کە ئاژەڵەکانی ئەوانی ترساندبێت، یان ئاوەکەی لیٚ زەوت کردبن لەکاتی زۆربوونی ئاتاج دا بە ئاو، هەورەها وادیارە لەوەش ترسابن ژمارەی باوەڕداران بەهۆی ئەو حوشترەوە زۆربێت، وادیاریش بووە ئەمانە هەمووی وای لیٚ کردبن هەوڵی کوشتنی حوشترەکە بدەن سەرەڕای ئەو ئاگاداری و هۆشداری یەی لەلایەن پێغەمبەرەکەیانەوە ئاڕاستەیان کراوە دەربارەی سزادانیان و هەڕەشە لیٚ کردنیانشیان بەتیاچوون گەر بەخراپی توخنی حوشترەکە بکەون، کەچی ئەوان بیٚباکانە حوشترەکەیان سەربڕی و داواشیان لەپێغەمبەرکەیان کرد کە ئەو سزایەی هەڕەشەی پیٚ لیٚ کردوون پێشی خات بۆیان تاکو بۆیان بسەلمێنێت، کە ئەو خۆی پێغەمبەرێکە لەلایەن خوداوە بۆیان ڕەوانە کراوە. لەئاست ئەو بەرەبەرکانی کردنەیاندا بەرامبەر فەرمانی خودا) (صالح) هەواڵی پیٚ دان کەوا سزای خودا دوای سیٚ ڕۆژ پیٚیان دەگات و بەسەریاندا جێبەجیٚ دەکرێت:

﴿ فَعَقَرُواْ ٱلنَّاقَةَ وَعَتَوْاْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُواْ يَٰصَٰلِحُ ٱئْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾الأعراف/٧٧..هەر دەربارەی وادەی سزاکەیان خودا فەرموویە: ﴿ فَعَقَرُوهَا(١) فَقَالَ تَمَتَّعُواْ فِي دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴾هود/٦٥.

پیلان دانان بۆ کوشتنی صالح

لەنێو گەلی -ثەموود-دا نۆ پیاوی دەسەڵاتدار هەبوو کە هەریەکەی چەند کەسێکیان لەگەڵدا بوو و هەر یەکەشیان سەرسەخت ترین بیٚباوەڕ و بەدکارترین کەس بوون لەسەر زەوی و پێکەوە لەنێوخۆیان دا کۆببوونەوەو پیلانێکیان دانابوو بۆ کوشتنی (صالح). سوێندیشیان بە خودا خواردبوو لەسەر ئەوەی، کە بەنهێنی خۆی و کەس و کارەکانیشی بکوژن، پاشان گەر لایەنگران و خزمانی بێن و بەدوای بکوژانیان دا بگەڕێن و داوای خوێنەکەی بکەن، ئەوانیش نکووڵی لە تاوانەکەیان بکەن و پیٚ دابگرن لەسەر ئەوەی گوایە ئەوان نە ئاگاداری کوشتنی بوون و نە بەشداریشیان تێدا کردووە.

ئەو نۆ پیاوە دەسەڵاتدارە کە سەرانی گەلی - ثەموود- بوون نەخشەکەیان وا داڕێژابوو تا بەشێوەیەکی کت

---

(١) خودا کاری سەربڕینەکە(عقر)ی خستۆتە پاڵ هەموو ئەو بیٚ باوەڕە خۆبەزل دانەرانە، خۆ ئەگەر هەر تەنیا یەك کەسیشیان کارەکەی ئەنجام دابێت یەکێکە لەوان چونکە خودا لەجێگایەکی تری قورئان دا فەرموویە: (فتنادوا صاحبهم فتعاطى فعقر) واتە:(ئەوان کەسێکی سەرشێت و بیٚپەروایان لەخۆیان بانگ کردو کارەکەیان پیٚسپاردو ئەویش حوشترەکەی خستە ژێر شمشێرەکەیەوەو بەجورئەتەوە سەری بڕی)، جا ئیتر ئەو بیٚباوەڕانە بەپیلان دانان وقایل بوونیان بەڕاپەراندنی کارەکە بەشدارن لەجیٚبەجیٚکردنی تاوانەکەدا. لەمەش دا پەندێك وەردەگرین دەربارەی ئەوەی گەلێك هەموویان هاوکارو پشتیوانی یەکترن لەچاکەو خراپەدا و هەر کاتێکیش لەخراپەیەك بیٚدەنگ بوون و لەتواناشیان دا هەبوو ڕووبەرووی بنەوە ئەوا خودا بەسزای تێکرایی و گشتگیر سزای هەموویان دەدات لەسەر ئەو بیٚدەنگی یە... لەو بارەیەشەوە خودا لەقورئاندا فەرموویە:(واتقوا فتنة لاتصيبن الذين ظلموا منكم خاصة)-الأنفال/٢٥..

و پڕی (صالح) و کەس و کارو خانەوادەکەی بکوژن، بەڵام خودا ئاگاداری ئەو نیازەچەپەڵەیان بوو و ئیرادەی وا بوو ئەو پێغەمبەرەی خۆی و خانەوادەکەشی ڕزگارکات لەو پیلانە، تیاچوونیش هەر بۆ ئەو پیلانگێڕانەبوو کە نەیانزانیبوو لە کوێوەو چۆن لەناو دەبرێن: ﴿ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ (١) وَإِلْيَاسَ (٢) كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا ﴾ النمل/٤٨-٥٢.

لەناوچوونی گەلی "ثەمود"

لەناو بردنی -ثەموود ـ بەچەخماخە (صاعقة)بووە، هەروەك خودا لەو بارەیەوە فەرموویە: ﴿ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ ﴾ الذاريات/٤٤. وشەی (صاعقة) بەو دەنگە گەورەیەی ئاگرێکی ئاسمان دەگوترێت کە پێك دێت لە شورشێکی کارەبایی ی نێوان دوو بارگەی جیاوازی کارەبایی ساردو گەرم یان پۆزەتیڤ و نێگەتیڤ (موجب وسالیب)، جا ئەگەر هەورێکی بارگەی (موجەب)ی کارەبایی ی لەزەوی نزیك ببێتەوە، ئەوا تەزوویەکی کارەبایی ی بەو کارتێکردنە دروست دەبێت و بەر بارگەی (سالیب)ی کارەبایی ی دەکەوێت و بەتاڵ بوونەوە (استفراغ)، یان یەکگرتن (اتحاد) لەتەنێکی سەر زەوی دروست دەبێت و یەکسەر هەر شتێکی سەر ئەو شوێنە دەسووتێنێت، درەخت بێت یان مرۆڤ، هەروەها گەر بەردی گەورەشی لێ بێت وردی دەکات و گەر بیناو ساختمانیشی لێ بێت دەیڕووخێت.
ڕادەی ئەوەی کە چەخماخە(صاعقة) وێرانی دەکات پەیوەستە بەڕێژەی بڕی بەتاڵ کردنەوەکەو ڕادەی هێزی هەردوو بارگە کارەبایی یەکەشەوە. قورئان لەهەندێك شوێن دا لەبریتی وشەی (رجفة/ واتە: زەمین لەرزەی توند) و وشەی (طاغية/ واتە: دەنگی بەرزی بەهێز) ووشەی (صيحة/ واتە: دەنگ و هاواری زۆر گەورە)ی بەکار هێناوە ﴿ وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ ﴾هود/٦٧. ﴿ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا۟ بِٱلطَّاغِيَةِ ﴾الحاقة/٥..﴿ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴾ الأعراف/٧٨..
جا لەبەر ئەوەی چەخماخە(صاعقة) دەنگێکی گەورە دروست دەکات بەوشەی (صيحة)ش ناوبراوە، لەوانەشە لەرزەیەکی وای لەگەڵدا بێت کە لە بوومەلەرزە بچێت و هەموو دڵێك بەڕوودانی لەرزینەکەی بلەرزێنێت و ڕاچڵەکێنێت. لەوانەشە لەجێی خۆیەوە پەل بهاوێت و زیادەڕۆیی بکات (يطغى) تاکو جێیەکی دیکەش بگرێتەوە، بەمەش ناوببرێت بە (طاغية). جا ئەو وەسفانەی تر/ کە قورئان بەچەند گوزراشتێکی دی بۆ (صاعقة)ی داناوە دەربڕینێکی دروست و تەواوە کە وەسفی شوێنەوار و هۆکارو دیاردەکانی دەکات.

---

(١) (تقاسموا بالله): (حلفوا اليمين) ـ سوێندیان خوارد.
(٢) (لنبيتنه): بەشەو هەڵدەکوتینە سەری.

بەندی سێ یەم

((چەند پەند و وانەیەك))

(میانڕەوی لەبژێویدا ـ بانگەواز بۆ شۆڕش لەدژی زۆردارانی ملهوڕ ـ وانەیەك لەبوێریدا ـ ئاكامی خۆبەزل دانان تیاچوونە ـ داوای لێخوشبوون و تۆبەكردن و شوێنەوارەكانیان)

میانڕەوی لەبژێویدا

لەڕێنمایی یە جوان و بەهادارەكانی قورئان بۆ بنیادنانی نەتەوەیەكی ساغ و یەكگرتوو ئەوەیە داوای ڕێكی و میانەڕەویی لەبژێوی دا لێ كردوون و ڕێگەی دەست بلاّوی و پەرش و بلاّوكردنی نیعمەتی لێ گرتوون، هەروەك لە ئایەتەكەدا لەسەر زاری (هود) هاتبوو:﴿فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا۟ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ﴾الشعراء/١٢٨-١٢٩.. پێغەمبەری خودا (هود)-سلاّوی خودای لەسەر بێت ـ لەو وتەیەی دا پرسیاریان لێ دەكات و دەڵێت: (بۆچی ئەو هەموو كۆشك و تەلارە گەورانە لەشوێنەبەرزەكان دا دروست دەكەن؟ ئایا بۆ ئەوەیە تاكو ڕادەی دەوڵەمەندی و دەست ڕۆیشتوییتان بزانرێت وەك ئەوەی بەتەمای مانەوەو نەمری بن لەسەر زەوی؟).. (هود)ی پێغەمبەر لەكاری بیناوساختمانی گەورەدا سەرزەنشتی گەلەكەی دەكات، چونكە ئەوان ئەو جۆرە خانووبەرەیەیان بەمەبەستی نیشتەجێ بوون و حەوانەوە بنیاد نەنابوو، دەنا سەرزەنشتی نەدەكردن لەسەر ئەو كارە، بەڵكو بەحەزو ئارەزوویان لەشانازی بەخۆوەكردن و لوتبەرزی و خۆبەگەورەزانینەوە ئەو كۆشك و باڵەخانە بەرزانەیان بنیات نابوو، ئەوەش نەریتێكی عەبەسی و دەست بلاّویی یەكی بێزراوە چونكە لەپشت ئەو كارانەوە بەتەمای نەمریی بوون لەزەوی دا وێڕای ئەوەش كە نەمری (خلود) مەحاڵە و خۆشی ی دنیاش كەمە.

(صالح)ی پێغەمبەری خوداش ـ گەلەكەی وریا دەكاتەوەو نیعمەتەكانی خودایان بیردەخاتەوەو بەتایبەتیش نیعمەتی شارەزایی لەسەر دروست كردنی خانوو لە چیاكان داو لە داتاشینی بەردی ئەو چیایانەدا، هەروەها سەرزەنشتیان دەكات لەسەر پێ نەزانینیان نكوولّی كردن لەو نیعمەتە، چونكە بەو ڕەفتارەیان خۆیان بەزل وگەورە دەبینی، خودای زاناو كاربەجێ هەموو ئەو مانایانەی لەیەك وشەی وەك(فارهین)دا كۆكردووەتەوە، وەك فەرموویەتی: ﴿ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ [1] مُّسْتَقِيمٍ

(١) (فارهین): لەدەربرین (تعبیر)دا بە (اسمی ـ فاعل ـ ی فارهین)ـەوە ئیعجازێكی مەعنەویی تێدایە، چونكە فەرمان (فعل)ـەكە بەپێی گۆڕانی دەروازە (باب)ـەكەی دەگوترێت، بۆ نموونە فیعلی (فَرِهَ) لەدەروازە (باب)ی (كَرَمْ)ـەوە مانای زانایی‌و شارەزایی (حذق) دەگەیەنێت، لە دەروازەی (فَرَحَ)یشەوە مانای (أَشِرو بَطَرَ) واتە (لوتبەرزی وخۆبەزل زانین) دەگەیەنێت. ئەمەش هەروەك لە قاموس دایە، ناوی بكەر (اسم الفاعل)ـەكەش دەلالەت لەسەر هەردوو ماناكە دەكات.

﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ﴾الشعراء/١٤٦-١٥٠.

ئەمڕۆش لەم سەردەمەمان دا چەند زۆرن ئەوانەی بۆ فەخروشانازی و ڕووپامایی کۆشك و تەلاری بەرز بەرز و گەورە بنیاد دەنێن و بەبێ باکی و بێ هودەیی دەجوولێنەوە. چەند زۆریشە ئەو پارەو ماڵەی کە لەبەردەستی ئەو دەست بڵاوانەدایە. چەندەش ئاتاجیان بە ڕاوێژکار و تێگەیەنەرە تاکو ڕێ بەهەدەردانی ئەو پارەو سامانەیان لێ بگرن و نەهێڵن ئەو هەموو عەبەسیەت و زیادەڕۆیی یەیان لێ بووەشێتەوە. ئاخر میللەت چ سوودێکی پی دەگات بەو کۆشکە گەورە و ڕازێنراوەی کە ملیۆنەها دینار و دۆلاری تێ دەچێت و تەنها پیاوێکی دەوڵەمەندیش خۆشی و حەوانەوەی لێ دەبینێت و بەهەزاران خەڵکی دیکەش لەکرێکاران و پیشەگەران لە چواردەوری دا خزمەت بکەن و خۆیان بڕەتێنن. بەڵام هیچیان خۆراکی تەواو و خانوویەکی باش و بەرگی ڕێك وپێکیان نەبێت، ئەی وا باشتر نەدەبوو گەر ئەو پیاوە دەوڵەمەندە خاوەن کۆشکە لەخانوویەکی مام ناوەندی دا بژیایەو هەموو ئەو پارەو سامانە زۆرەی لەکاروباری ژیانی میللەت دا بەکاربێنایە بۆ بەگەڕخستنەوەی کشتوکاڵ و پیشەسەزی و پێویستی یە گرنگەکانی تری خەڵکی. ئایینی ئیسلام ئەم چەمکە دادگەرێتیە کۆمەڵایەتیەی لەدڵ و دەروونی شوێنکەوتوانی و پەیڕەوکارانی دا جێگیرکردووە تاکو کۆمەڵگەی ئیسلامی لەسەر کۆڵەکە ڕاست و دروستەکانی دادپەروەریی کۆمەڵایەتی بنیات بنرێت و پاشان تاکو دەسەڵاتداران و حاکمانی کۆمەڵگەی ئیسلامی لەوپەڕی شەونخوونی و بێداری دا بن بۆ ئاگاداربوون لە هەر فەرد و دەستە و تاقمێك کە پارە و ماڵی میللەت بۆ هەواو هەوەس و ئارەزووە گەندەڵەکانیان بەکاربێنن، چونکە ماڵ و سامانی دەوڵەمەندان (بە تێڕوانین و یاسای قورئان)، ئەگەرچی لە موڵکدارێتی ی تایبەتی دا بێت، بەڵام سوودەکەی سوودێکی گشتی یە بۆ میللەت، چونکە خودا لەڕاسپاردەی دا بۆ باوەڕداران دەفەرمووێت: ﴿ وَلَا تُؤۡتُواْ ٱلسُّفَهَآءَ[1] أَمۡوَٰلَكُمُ ٱلَّتِي جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ قِيَٰمٗا[2] ﴾النساء/٥. واتە (پارەو سامانی گەمژەو نەفامەکان ـ کەپارەی گشتی ی هەموانە ـ مەدەنە دەست خۆیان کە بە ئارەزووی خۆیان هەڵس و کەوتی پێوە بکەن، چونکە خودا ئەو پارەو سامانەی کردۆتە هۆی بەڕێوەبردنی ژیان و گوزەرانتان).

بانگەواز بۆ شۆڕش لەدژی زۆردارانی ملهوڕدا

خودا لەسەر ئەوە سەرزەنشتی گەلی (هود) دەکات کە پەیڕەویی ی فەرمانی زۆردارە ملهوڕەکانی خۆیان کردووەو بەو کردارەشیان شایستەی تەفروتوونابوون و بێبەشی لەڕەحمەتی خودا بوون: ﴿ وَتِلۡكَ عَادٞۖ جَحَدُواْ

(١) (السفهاء): (گەمژەو نادان و نەفامەکان) ن بەو دەست بڵاوە پارەدارانەش دەگوترێت کە پارەوماڵی خۆیان لەڕێگای نادروستەوە خەرج و پەرش وبڵاو دەکەن، ئەویش، یان بەهۆی تێکچوونی خووڕەوشتیان و لاوازی ی عەقلیانەوە یان بەهۆی خراپی و ناڕاستی ی شێوازەکانی بەکارهێنانەوە.

(٢) (قیاماً): واتە خودا ئەو ماڵ وپارەیەی کردووە بەهۆی ڕاگرتنی لەنگەرو هاوسەنگیی بژێویو گوزەرانتان وبنیات نانی بەرژەوەندییەکانتان.

بِـَٔايَـٰتِ رَبِّهِمۡ وَعَصَوۡاْ رُسُلَهُۥ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَمۡرَ كُلِّ جَبَّارٍ[1] عَنِيدٖ[2] ﴿٥٩﴾ وَأُتۡبِعُواْ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا لَعۡنَةٗ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَآ إِنَّ عَادٗا كَفَرُواْ رَبَّهُمۡۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّعَادٖ قَوۡمِ هُودٖ ﴾هود/٥٩-٦٠. ئەم ئایەتە بانگەوازێکە بۆ ڕزگاربوون لەژێر ڕکێفی زۆرداره ملهوڕەکان کە قورئان لەبەر گوێی پەیڕەوکارانی دا سەدای بەهێزی پێدەزرنگێنێتەوە تاکو خۆیان لەژێر دەسەڵاتی هەر خۆسەپێنێکی بێ ڕەحم و بەزەبروزەنگ و هەر زۆرداریێکی بەرهەڵستکاری هەق ڕزگارکەن کە دان بەمافێك دانانێن. فەرمایشتەکەی قورئانی پیرۆزیش (کل جبار عنید) تەعبیرێکی وردو گرنگە، چونکە خودا دوو سیفەتی بۆ زۆرداری خۆسەپێن تیایدا کۆکردووەتەوە، سیفەتی (جبار) و سیفەتی (عنید).. (جبار)یش بەو کەسە زۆردارە خۆبەزل زان و دڵڕەقە دەگوترێت کە (دیارترین نەریتی) نکوولی کردن (عناد)ـە لەپێناوی بەرگریکردن لەناهەق (باطل) و ڕۆچوون وسەرنگووم بوون تیای دا.
ئیسلام قایل نابێت کە شوێنکەوتوانی خۆی جڵەوی ژیانیان بدەنە دەست چەند ستەمکارێکی لووتبەرزو ئەوانیش بیانکەن بەکۆیلەی خۆیان و هەموو جۆرە سزاوئەشکەنجەیەکیشیان پێبچێژن و بەپێ ی هەواو ئارەزووەکانیان بەکاریان بێنن، بەڵکو بەپێچەوانەوە ئیسلام شوێنکەوتوانی خۆی هان دەدات لەسەر ئەوەی کە بەڕووی ئەو ستەمکارانەدا ڕاپەڕن و گوێ بەهێزو دەسەڵاتیان نەدەن، چونکە بەجێهێنانی ئارەزووی زۆرداران پێچەوانەی باوەڕی ڕاستەقینەیە، باوەڕیش ڕێزوکەرامەت بەدەروون دەبەخشێت و مرۆڤ لەهەر دەسەڵاتێکی ملهوڕ(غشیم) ڕزگار دەکات، باوەڕدارانیش هیچ پاساوێکیان بۆ ژێردەستی و لاوازی نی یە، چونکە زۆرن، بەڵام دەسەڵاتدارانی ستەمکار و بێباوەڕ کەمن، خۆ ئەگەر بەڕاستی باوەڕداران خوازیاری ڕزگاری بن ئەوا لەپێناوی دا قوربانی دەدەن و دەستیشیان دەکەوێت، بێگومان خودای مەزن و باڵادەستیش لەقورئان دا مژدەی ئەوەی بەباوەڕداران داوە، کە چارەنووسی ستەمکاران هەر زەرەرمەندی و لەنێوچوونە:
﴿وَخَابَ[3] كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٖ ﴾ابراهیم/١٥.
بێگومان گەلی (عاد)یش بۆیە فەوتان، چونکە گوێ لەمست و پەیڕەوکاری فەرمانی هەر (جبار) و (عنید)ێك بوون، بەنەفرەت لێکراویی ی دنیاو ڕۆژی دواییشیانەوە لەناوچوون و هەموو کەسێکیش ئەو چارەنووسەی تووش دەبێت گەر ملکەچی هەواوئارەزووکانی هەر ستەمکارێکی لووتبەرزو دوژمنێکی هەق بێت.

وانەیەك لەبوێریدا

هەر لەداستانەکەی (هود)دا وانەیەك لەسەر بوێری و جورئەت و خۆبەخت کردن لەپێناوی بیروباوەڕدا بەدی دەکرێت، ئەم وانەیە چرایەکە بۆ هەر چاکەخوازو چاکسازێك کە نەفسی خۆی تەرخان (نذر) کردبێت، بۆ

(١) (جبار): مرۆڤی دەسەڵاتداری لوتبەرزو ڕەتکەرەوەی هەق و پەسند نەکەری. گوتراویشە ئەو کەسەیە کەلەکاتی هەڵچوون و تووڕەیی دا لەخەڵك دەدات یان دەیکوژێت.
(٢) (عنید): نکوولی کار لەهەق و خۆبادان بەو هێزو دەسەڵاتەوەی کە هەیەتی.
(٣) (خاب): زەرەرمەندو فەوتاوە.

بیرو باوەڕەکەی ئەوەتا (هـود) پڕ بەگەرووی هاوار لەگەڵەکەی دەکـات و پێیـان دەڵێـت: ﴿..إِنِّىٓ أُشۡهِدُ ٱللَّهَ وَٱشۡهَدُوٓاْ أَنِّى بَرِىٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ۝٥٤ مِن دُونِهِۦۖ فَكِيدُونِى جَمِيعٗا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ﴾هود/٥٤-٥٥. واتە: (من خودا دەکەم بەشایەت لەسەر بەرائەت و بێتاوانیم لەو شیرك و هاوەڵ بۆ خوادانانەی ئێوە، ئێـوەش دەکـەم بەئاگادارو شایەت لەسەر ئەو بێ بەریێتی و بەرائەتەم لەڕەفتارەکەتان، دە ئێوەش خۆتان و خواوەنـدەکانتان بەهەموو هێزو تواناتانەوە چیتان پێ دەکرێت بەرامبەر بە من، بیکەن و تەنانەت بۆ تاکە سـاتێکیش لـێم ڕامەوەستن). بەچاکی سەرنج بدە لەو فەرمایشتەی خودا لەسەر زاری (هود) (فکیدوني جمیعاً)، کە (هود) دەیەوێت ئەو ڕاستی یە بخاتە گوێ یانەوە کەوا ئەو بەهیچ شێوەیەك لێ، یان ناترسێت و باکی نی یـە لـەو هەمـوو فڕوفێڵەیان گەر هەموویشیان پێکـەوە کۆببنـەوەو پـیلان وفـڕفێڵ ڕێـك خـەن، هـەروەها لەسـزاو ئازاردانیان ناترسێت سەڕەرای ئەوەی کە ئەوان بەهێزترو زۆرتریش بـن، ئـەم بـوێری و چاونەترسـی یـەش نیشـانەیەکی جوانـە لـە نیشـانەکانی ئـەو باوەڕدارانـەی دڵییـان پـڕە لـە ئیمـان و هـەموو هەسـت و ئەندێشەیەکیشیان بۆ خۆشویستنی چاکسازی یە.. ئیدی هیچ ترس و بیمێکیان لەشاگردانی ناهەق نی یە، چونکە باوەڕداران عەقیدەیەکی وەهایان هەیە کە دەتوانن هەر مەترسیو زوڵم و زۆرداری یەکی پێ‌لابـدەن. ڕازی ئەم بوێری یەی (هود)یش ئەوەیە کە ئەو پشتی بەخودای خۆی بەسـتووەو بـە گەلەکەیشـی دەڵێـت: (إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ).. دیارە هەر کەسێکیش پشت بەخودای پەروەردگاری ببەستێت و پـەنا بۆ خالقی خۆی بەرێت کەسەرچاوەی گشت هێزێکە لـەوجوددا ئـەوە شایسـتەی ئەوەیـە خـودا ترسـەکەی بەئارامی بۆ بگۆڕێت و لاوازییەکەیشی بە (هێز) بۆ بگۆڕێت. مرۆڤی خاوەن باوەڕی چاکسازو بانگەوازکار ئاتاجێکی هێگجار فرەی بەخوداو بەو پشت بەخوا بەستنە هەیە چونکە دڵنیایی و خۆ ڕاگری و ڕازی بوونی بەهەر جۆرە قوربانی یەکی لەپێناوی ڕەزامەندی خوادا پێ دەبەخشێت.

ئاکامی خۆبەزل دانان تیاچونە

هەروەها لەچیرۆکی (هود)دا بەڕوونی سەرەنجامی دژواری ئەو گەل و نەتەوانە دیاری کراوە کە بێباوەڕو لووتبەرزو لەستەم دا ڕۆچوو بوون.. یەکێك لەو گەلانە (عاد) بووە کە قورئان سەرەنجامە ناخۆشەکەیان بۆ وەسف دەکات: ﴿ فَأَمَّا عَادٞ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِى ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَقَالُواْ مَنۡ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةًۖ أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَهُمۡ هُوَ أَشَدُّ مِنۡهُمۡ قُوَّةٗۖ وَكَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ ۝١٥ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ رِيحٗا صَرۡصَرٗا فِىٓ أَيَّامٖ نَّحِسَاتٖ لِّنُذِيقَهُمۡ عَذَابَ ٱلۡخِزۡىِ فِى ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَعَذَابُ ٱلۡأٓخِرَةِ أَخۡزَىٰۖ وَهُمۡ لَا يُنصَرُونَ ﴾ فصلت/١٥-١٦. واتە: (گەلی عاد بەناهەق لەسەر زەوی خۆیان بەزل داناو گوتیان (داخۆ کێ لەئێمە بەهێزترە؟ بەڵام نکووڵی یان لە بەڵگەو نیشانە ڕۆشنەکانی ئێمە دەکرد. لەسەر ئەوە ئێمەش ڕەشەبایەکی توندی ساردو وەڕسکەرمان بۆ ناردن لەچەند ڕۆژێکی شووم و زۆر ساردو پڕ تەپ و تۆزدا تاکو سزای سەرشۆری و بێدەسەلاتیان لەژیانی دنیادا پێبچێژین، بێگومان سزای ڕۆژی دوایشیان توندتر و سەرشۆڕکارترە و هیچ سەرخەرو یارمەتی دەرێکیشیان نابێت).

گەلی (عـاد)یش لە زەوی دا لوتبەرزو خۆ بەزل زان دەرچـوون و بـەهێزی خۆیـان فریویـان خواردبـوو، بـەم پێیەش ڕوویان لە ڕێنمایی ی خوداو ڕێ ی ڕاست وەرگێڕاو خوداش سەرشۆڕوریسواو سـەرگەردانی کـردن.

لەناوی بردن و تەفروتونای کردن. ئەمەش بێگومان پەندێکی کاریگەرەو قورئان دەیخاتە بەر چاوانمان تاکو بەتینترین وانەی لێ وەربگرین.

ئەو ئیدیعاو خۆهەڵکێشانەی ئەو سەردەمەی گەلی (عاد)یش هەمان ئیدیعاو خۆهەڵکێشانی دەوڵەتە گەورەو زلهێزەکانی ئەمڕۆشە کە بەپڕوپاگەندەی زانست و مەدەنیەتەوە لەخۆیان بایی بوون، ئەو دەوڵەتانەی کە بەهۆی دەست ڕۆیشتوویی‌و هێزی ماددی‌یانەوە فریویان خواردوووەو بەهۆیەوە لەڕێی هەق لایان داوەو گەلە کەمدەست و بچووکەکانیان کردووە بەکۆیلەی خۆیان و سەروەت و سامانیان زەوت کردوون و تەنانەت لەپێناوی دەست بەسەرداگرتنی ئەو سامانەدا هەموو شێوازێکی نابەجێ و ناڕەوایان گرتۆتەبەر چ لەشێوازەکانی فیتنەگێڕی‌و ئاژاوەنانەوەوە، چ لە شێوازەکانی کڕینی ویژدانی چەند کەسێکی نەفس نزم، یاخود پەرتەوازەکردن و لێك دابڕینی دەستەو کۆمەڵە تێکۆشەرەکان تەنها لەپێناوی دەسکەوتەکانیان و بەرژەوەندی یە ئیمپریالیستەکانیان دا، زمانی حاڵیشیان دەڵێت: (مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً) هەروەك لە ئایەتی ژمارە (١٥)ی سوورەتی (فصلت)یش دا هاتووە.

بەڵام دەبا نەختێك چاولێك نێن و بیربکەنەوەو ئاورێك لەمێژووی نزیك بدەنەوە کە کاریگەرترین پەندی لەخۆگرتووە.. ئایا دەرسێکیان لەو سەرەنجامە تاڵەی ئەڵمانیای ـ هیتلەر ـ ـەوە وەرنەگرتووە کە سەرەڕای دروشمەکانی خۆبادان بە هێزو قووەتەوەو خۆبەزل دانان لە زەوی دا دەشیان گوت: (ئەڵمانیا لەسەروو هەموانەوەیە) کەچی ئاکامیان دوای ئەو هەموو دروشمانە هەرماڵوێرانی و لەناوچوونی زۆربەی لاوانیان بوو جگە لەو بەزین و سەرشۆڕی‌یەش کە لەلایەن سەرکەوتوانی جەنگی جیهانیەوە تووشیان بوو.

داوای لێخۆشبوون و تۆبەکردن و... شوێنەوارەکانیان

خودای پەروەردگار چەند یاسایەکی بۆ جیهانی ماددە داناوە تا بەگوێرەی ئەو یاسایانە کاروباریان بەڕێوە بچێت، هەروەها چەند یاساوڕێسایەکیشی بۆ جیهانی کۆمەڵگەی بەشەری داناوە تاکو بەپێی سیستمێکی تۆکمەو مەحکەم ژیانی کۆمەڵایەتی بەڕێوە ببرێت... لەو ڕێسایانەش ئەوانەن کە قورئانی پیرۆز جەختی لەسەرکردوون و کەوا: (ئەگەر گوناهان و کەمتەرخەمی‌یەکان و سەرپێچی کردن لەنێو هەر نەتەوەیەك دا تەشەنە بسێنن دەبنە هۆیەك بۆ بەدبەختی و لەنێوچوونی ئەو نەتەوەیە هەروەك چۆن بەسەر گەلی (هود) و (صالح) داهات. خوداش لەڕێی نێرراوان وپێغەمبەرانی یەوە هەمیشەو چاخ لەدوای چاخ و نەوە لەدوای نەوە فەرمانی بەگرۆی ئادەمی کردووە، کە دەست لەتاوان هەڵگرن و داوای لێخۆشبوون بکەن لەسەر ئەو خەتاو گوناهانەی پێشوویان و تۆبەی لەلا بکەن تاکو بەخشش و نیعمەتەکانی خودایان دەستکەوێت و بەرەحمەت و بەزەیی بەهرەمەند بن و خۆیان لەڕق و تووڕەیی ی بپارێزن. ئەوەش (هود)ی پێغەمبەری خودایە ئامۆژگاری گەلەکەی دەکات بەو شێوەیەی، کە قورئان بۆمان دەگێڕێتەوە و دەیکاتە ڕێ نموونی یەك بۆ ئێمەش: ﴿وَيَٰقَوۡمِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُرۡسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيۡكُم مِّدۡرَارٗا وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ وَلَا تَتَوَلَّوۡاْ مُجۡرِمِينَ﴾هود/٥٢.. واتە: (ئەی گەلی خۆم داوا لەخودای

پەروەردگارتان بکەن کە لەگوناهانی پێشووتان خۆش بێت وپاشان بگەڕێنەوە بۆ لای و تۆبەی لەلا بکەن، ئێوە گەر وابکەن ئەوا خوداش بارانێکی زۆرتان بۆ دەبارێنێت و لە مەترسی یەکانی وشکانی و بێبارانی دەرباز دەبن وخێرو بێری کشت و کاڵ وبژێوییتان زۆر دەبێت وهێزێکی زیاتریشتان بۆ دەخاتە سەر ئەم هێزەی ئێستاتان).

هەروەها قورئان چۆنیەتی ئامۆژگاری کردنی (صالح پێغەمبەر) بۆ گەلەکەی دیاری دەکات: ﴿ءَاتَيۡنَٰهَآ إِبۡرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوۡمِهِۦۚ نَرۡفَعُ دَرَجَٰتٖ مَّن نَّشَآءُۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ﴾ النمل/٤٦. واتە: (بۆچی داوای لێخۆشبوون لەسەر گوناهەکانتان لە پەروەردگارتان ناکەن هەتاکو بەر ڕەحمەت و بەزەیی ی خودا بکەون)؟! هەروەها (صالح) پێیان دەڵێت:﴿فَٱسۡتَغۡفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٞ مُّجِيبٞ [1]﴾هود/٦١. واتە: (داوای لێخۆشبوونی لێ بکەن و، پاشان بگەڕێنەوە بۆ لای خودا چونکە گەڕانەوەو داوای لێخۆشبوون ئامرازێکن بۆ گیرابوون وپەسندکردنی نزا وپاڕانەوەتان). گوناهیش نەك هەر نارەوان، بەڵکو زیان بەجەستەو عەقڵ و سیستمی کۆمەڵایەتیش دەگەیەنێت. کاتێك زیانیشی زۆرە کە گوناهکارەکە سووربێت لەسەری، جائەگەر گوناهبار خێرا هوشیاربێتەوەو داوای لێخۆشبوون لەخودا بکات لەسەر ئەو گوناهانەی پێشووی و ئەو خراپەو بەدکاری یانەی ئەنجامی داون ولێشیان پەشیمان بێتەوە ئەوا ئەو فەسادو ناهەمواریەش بنبڕ دەبن و شوێنەواریان دەسڕێتەوە، لەسەر بناغەی ئەوەش چاك بوونی تاك و کۆمەڵ مەیسەر دەبێت.

ئەمەش ڕێساو سوننەتی خودایە دەربارەی خەڵکی خۆی وبەرۆشنی بۆ هەر لێکۆڵیارێکی مێژووی دەوڵەتان دەردەکەوێت گەر بیەوێت لەهۆیەکانی ڕووخان و بەزینی دەوڵەتان بکۆڵێتەوە. ئەو دەوڵەتانەش، کە رژدن لەسەر ستەم و خراپەکاری، ئەوا خوداش هەر لەدنیادا بەلاوازیو پەرتەوازەیی و وێران بوونی خانووبەرەو نیشتگایان سزایان دەدات، ئیدی دەسەڵات و سەرەوریش لەدەست دەدەن و کۆمەڵیشیان لێك هەڵدەوەشێت و تەماعکاران و چاوچنۆکە داگیرکەرەکانیش دەستیان بەسەردا دەگرن و لاوازی و سەرشۆڕی و ژێردەستەییان پێدەچێژن.

---

(١) دانەری ئەم کتێبە ئەم ئایەتەی وەك خۆی نەهێناوە، بەڵکو لەنێوان دوو کەوانەی گەورەدا ڕستەیەکی وەك (واستغفروا ربکم انە قریب مجیب) هێناوەو لەدوای کەوانەکەشەوە ماناشی بۆ لێك داوەتەوەو نازانم هەڵەی چاپ بێت یان بەئایەتی دانابێت بەو جۆرە صیاغەیە، بەڵام دوای پشکنینی تەواو لە (مفردات القرآن)ی (سیوطي) بۆم دەرکەوت کە صیاغەی ئایەتەکە وەك ئەو بەشەی ئایەتی (٦١)ی سوورەتی هوودە. (وەرگێر)

ژیاننامەی

ئیبراهیم سەلامی خوای لێبێ
ئیسماعیل سەلامی خوای لێبێ
لوط سەلامی خوای لێبێ

١- ئیبراهیم و بتپەرستی

٢- ئیمانی ئیبراهیم

٣- چیرۆکی ئیسماعیل

٤- لە خاسیەتە بەرزەکانی ئیبراهیم

٥- چەند وانەو پەندێك

٦- چیرۆکی لوط

٧- چەند وانەو پەندێك

بەرایی: -

" ئیبراهیم ... باوکی پێغەمبەران "

ئیبراهیم(سڵاوی خودای لێ بێت) لەلای شوێنکەوتوانی هەر سێ ئایینی (یەهوودی- و-مەسیحی- و-ئیسلام) پلەو پایەیەکی گەورەی هەیە و ناوەکەشی هەمیشە بە رێزلێنان و نزاو شکۆداری یەوە بەستراوەتەوە.. چونکە یەکێکە لە پێغەمبەرانی خاوەن -عەزم- ولە پێناوی بانگەواز بۆ پەرستنی خوداو بەیەك دانانی دا جیهادی کردووەوخۆی خستووەتە بەر مردنیش لە پێناوی ئەو بیروباوەڕەی کە ئیمانی پێ هێنابوو. ژیانیشی زنجیرەیەك قوربانی دان بووە بۆ خودای پەروەردگاری ولەم ڕووەشەوە نموونەیەکی زیندووی بۆ هەموو گەلانی دوای خۆی لەسەر دڵسۆزیو فەنابوون بۆ خۆشەویستی خودا خستۆتەڕوو.
هەروەها پلەو پایەی "ئیبراهیم" وبەرزیی شان وشکۆی لەوەش دا دەدرەوشێتەوە کە (باوکی پێغەمبەرانە)و هەر کتێبێك لە ئاسمانەوە بۆ سەر پێغەمبەرێك لە پێغەمبەرانی دوای خۆی نێررابێتە خوارەوە لە وەچەو پەیڕەوکاران و ڕەچەڵەکی خۆی بوون[1]. ئەمەش جێو مەقامێکی وەهایە بۆ -ئیبراهیم- کە هیچ جێ و مەقامێکی دیکەی پێناگات، چونکە ئەو (واتە ئیبراهیم) دوو کوڕی هەبووە وخودا کردوونی بە پێغەمبەرو ناویان (اسماعیل) و (اسحاق) بووە. (ئیسماعیل) باپیرەگەورەی پێغەمبەری ئیسلام (محمد) ﷺ[2] و باپیرەی عەرەبی "حیجاز"ە و عەرەبی -حیجاز-یش بنەچەو (نەسەبیان)بۆ هەردوو کوڕەکەی -ئیسماعیل- (واتە بۆ -نابت- و-قیذار-)[3] دەگەڕێتەوە.
قورئانی پیرۆزیش ئاماژەی بۆ باوکایەتی (ابوة)ی -ئیبراهیم- لە عەرەب دا کردووە، هەروەك خودا تیای دا ڕووی گفتاری کردووەتە ئیماندارانی عەرەب و فەرموویە:﴿..وَمَا جَعَلَ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلدِّينِ مِنۡ حَرَجٖۚ مِّلَّةَ أَبِيكُمۡ إِبۡرَٰهِيمَۚ هُوَ سَمَّىٰكُمُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ مِن قَبۡلُ..﴾ الحج/٧٨.. واتە: (خودا لە بەرنامەی ئەم دینەدا هیچ کارێکی قورس و زیاد لە توانای خۆتانی پێ نەسپاردوون، بەڵکو هەروەك شەریعەتەکەی (ئیبراهیم)ی بابە گەورەتانەو لەمەوبەر هەر خۆی ناوی (موسڵمان)ی لێ ناون). (ئیسحاق)یش خودا کوڕێکی پێ داوە ناوی (یەعقوب) بووە کە بە نازناو (لقب)ی -ئیسرائیل- ناودەبرێت و هەموو ڕۆڵەو نەوە خواپەرستەکانی (بنی اسرائیل)یش بە نەوەو وەچەی ئەو دادەنرێت، لەو نەوە خواپەرستانەش دا چەندین پێغەمبەر هەبوون و(عیسا-ی کوڕی -مریەم) دواییینیانە و هەروەك (ئینجیل) دەیگێڕێتەوە کە بە شوێنکەوتوانی خۆی گوتووە: (ئیبراهیم باوکتانەو دڵخۆش بووە بەوەی کەئەم ڕۆژگارەی من ببینێت جا بینیویەتی و خۆشحاڵ بووە پێی)[4].
قورئانی پیرۆز ئاماژەی بۆ ئەوەش کردووە، کە - ئیبراهیم- باوکی پێغەمبەرانی دوای خۆیەتی، هەروەك

---

(١) بروانە کتێبی " البداية والنهاية "ی -ابن كثير- بەرگی یەکەم. لاپەرە (١٦٧).
(٢) شارەزایانی ڕەچەڵەك (نەسەب ناسان) ڕەچەڵەکی پێغەمبەرﷺ بەرای تێکرایی و یەك دەنگی ی خۆیان- دەبەنەوە بۆ(عدنان-ی کوڕی-أدد)و-عدنان-یش ڕەچەڵەکی دەچێتەوە سەر (ئیسماعیل-ی کوڕی –ئیبراهیم).
(٣) بروانە: (تأريخ الطبرى) بەرگی (١) لاپەرە (٢٢١).
(٤) (یوحەننا / ٨: ٥٦).

خودای مەزن لەم ڕووەوە فەرموویە:﴿ وَوَهَبۡنَا لَهُۥٓ إِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَۚ كُلًّا هَدَيۡنَاۚ وَنُوحًا هَدَيۡنَا مِن قَبۡلُۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيۡمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَۚ وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحۡيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلۡيَاسَۖ كُلّٞ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَٱلۡيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطٗا(١)ۚ وَكُلّٗا فَضَّلۡنَا عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾الانعام/ ٨٤-٨٦...

واتە: (کوڕانی صالّح و بەڕێزی وەك - ئیسحاق- و-یەعقوب- مان بە ئیبراهیم بەخشیوەو ڕێنماییشمان بۆ خوا پەرستی کردوون، وەك چۆن ڕێنمایی ی -نوح-مان لەوەوبەر (بۆ هەمان مەبەستی خواپەرستی و بانگەواز بۆ کاری چاك) کردبوو، لە نەوەکانی (نوح)یش -داودو سولەیمان-ی کوڕی و-ئەییوب- و -یوسف-ی کوڕی -یەعقوب- و موساو -هارون-ی براگەورەی و، ڕێنمایی کراوانی چاکە خوازو چاکەکاریش پاداشتیان هەر لای ئێمەیە، هەروەها لە نەوەکانی دیکەی -نوح- پێغەمبەرانی وەك-زەکەریا-و-یەحیای کوڕی زەکەریا-و(عیسا- ی کوڕی-مەریەم)و-ئیلیاس- هەبوون، کە هەموویان بە چاکەخوازی و زوهدو خواپەرستی ناسرابوون،ئینجا دوای ئەوان-ئیسماعیل-ی کوڕی ئیبراهیم و-ئەلیەسەع-و-یونس-و-لوط-ی برازای-ئیبراهیم- هاتوون. خوداش هەموویانی بەمەقامی (پێغەمبەرێتی) لە خەڵکی تر جیاکردوونەوەو فەزڵی ئەوانی بەسەر خەڵکی تردا بەوە داوە).

لەم دەقە قورئانی یەوە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە "ئیبراهیم" باپیرەی هەموانە، باپیرەی جوولەکەو گاورو، موسڵمانیشە... پێغەمبەرانی ئەم سێ ئاینەش لەبنەچەدا پێك دەگەنەوە، چونکە لەبنچینە وئەسڵێکی جێگیرن و بۆ یەك نیازیش هەوڵ و تەقەللایان داوە، ئەویش کارکردن بووە بەو فەرمان و ڕاسپاردانەی، کەخودا بۆیانی ناردووەتە خوارەوەو کەپێش هەر شتێکی دیکەش دەربارەی پەرستنی خودا بووە بەتەنها.

(١) (لوط) برازای ئیبراهیم بووە. هەر بۆیەش بە دەلالەتی ئەو تێکەڵاوی یە لەنێو ئەو نەوەو وەچانەدایە.

بەندی یەکەم

((ئیبراهیم ودیاردەی بتپەرستی))

(پێگەیشتنی "ئیبراهیم" لە خاکی"بابل" دا -"ئیبراهیم"و خواوەندەکانی "بابل"- ئیبراهیم دا وا لە باوکی دەکات واز لە بتپەرستی بێنێت- ئیبراهیم بتەکان تێك دەشکێنێت- دادگایی کردنی"ئیبراهیم - فەتحێکی زانستیانەی قورئان)

پێگەیشتنی ئیبراهیم لە خاکی – بابل – دا

بەبەراورد لەنێوان ئەوەی لە (سفر التكوين)[١]دا هاتووەو ئەو شوێنەوارانەش، کە زانایانی (شوێنەوارناسی) دۆزیانەتەوە دەگەینە ئەو دەرەنجامەی، کە سەردەمی(ئیبراهیم) ناگەڕێتەوە بۆ هەزارەی دووەمی پێش زایین هەروەك چەندین ساڵ و عەوام واگومان دەبرا، بەڵکو بۆ سەدەی نۆزدە (یاخود باشتر بڵێین) بۆ سەدەی حەڤدە[٢]. شارۆچکەی (ئوور-ی كلدانی)یش لانکەی -ئیبراهیم- بووە کە ئەمڕۆ بە ناوی (مغير) ناسراوەو دەکەوێتە دەشتی باشووری نێوان هەردوو ڕووباری (دیجلە)و (فورات)ـەوە. پاشان (سفر التكوين) ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە کەوا ئیبراهیم لەگەڵ باوکی دا چوون بۆ نزیك شاری (حاران)، کە دەکەوێتە ئەوپەڕی خۆرئاوای نێوان هەردوو ڕووبار.

سەرچاوە عەرەبییەکانیش وای باس دەکەن کەشوێنی هاتنە دنیای (ئیبراهیم) لە (بابل)[٣] بووە. مێژوونووس (یاقووت)[٤]یش لە وەسف کردنی خاکی بابل دادەڵێت: (کەوتۆتە نێوان -دیجلە-و-فورات-ـەوە ئەو خاکەیە کە پێ ی دەگوترێت: سواد.[٥] لەدایك بوونی (ئیبراهیم)یش لە سەردەمی حوکمڕانی ی – نمرود-ی کوڕی –کنعان-ی کوڕی-کوش-دا بووە). مێژووش سەلماندوویەتی کە لەو زەمانەی – ئیبراهیم-ی تێدا ژیاوە لەعێراق دا، شارستانیەتی " بابل" لە -عێراق-دا باڵادەست بووە.

---

(١) (سفر التكوين) یەکەم بەشە لەو پێنج بەشەی کتێبەکەی – موسا -. (وەرگێڕ).
(٢) (دائرة العارف) – للبستاني – مادە (ابراهيم).
(٣) تأريخ الطبري – (ج١ – ص ١٦٢).
(٤) معجم البلدان (بابل).
(٥) "سواد" بەو گوندو شارۆچکانە دەگوترێت کە لەچواردەوری شارێکی گەورە دایە. بۆ نموونە، کە گوتراوە (سواد العراق) واتە ئەو خاکەی نێوان (بصرة) و (كوفة) وگوندو کۆمەڵگەکانی چواردەوری. (وەرگێڕ)

ئیبراهیم و خواوەندەكانی بابل

بەڵام داخۆ بیروباوەڕی خەڵكی -بابل- چی بوویێت؟ زانینی ئەو بیروباوەڕەیان یارمەتیمان دەدات بۆ تێگەیشتن لەو ئایەتە قورئانییانەی كە باسی بیروباوەڕو عەقیدەی گەلەكەی -ئیبراهیم- دەكەن. لە كتێبی "قصة الحضارة" داهاتووە كە: (خەڵكی بابل چەندەها خواوەندیان هەبووە، چونكە -بەڕای خۆیان- لەهەر شارێكیان دا خواوەندێكیان بۆ پاراستنی شارەكە هەبووە. لەكەرت و ناوچەو دێهاتەكانیشیان دا چەند خواوەندێكی بچووكیان هەبووە بۆ پەرستنیو دڵسۆزی بۆ نواندنیان سەرەڕای ئەوەش كە بەشێوەیەكی ڕەسمی ملكەچی خواوەندی گەورەترینیان بوون. پاشان وردە وردە ژمارەی خواوەندەكان كەم بوونەوە دوای ئەوەی خواوەندە بچكۆلەكان وا لێك دەدرانەوە كە ئەوان چەند ڕوخسارێكی خواوەندەگەورەكەن یان چەند سیفەتێكیین. بەم ڕەنگەش خواوەند (مردك) بوو بە خواوەندی (بابل)و گەورەی خواوەندە بابلی یەكانی تریش. پادشاكانیش هەستیان بە ئاتاجێكی هێجگار فرە دەكرد بۆ لێخۆشبوونی خواوەند، هەربۆیەش چەندین پەیكەریان بۆ دەتاشیو تفاقی ناوماڵ و خواردەمەنی و شەربەتیان لە دەوری دادەنا).(١)

جا لەو ژینگەیەدا كە (فرە خواوەندی) باڵی بەسەر داكێشابوو و چەندەها پەیكەریان بۆ چەسپاندبوون و دەیانپەرستن، خودای پەروەردگار هۆشی ساغ و ڕاستی ی تەواوی بە "ئیبراهیم" بەخشیی بوو، ئەویش بە ڕای ڕاست و سرووشی (وەحی)ی پەروەردگاری خۆی زانیبووی كە بێگومان خودا (الله) یەكەو هەرخۆی كاربەدەست و دەسەڵاتداری سەر ئەم گەردوونەیە. لەبەرئەمە دەیەوێت ڕێنمایی گەلەكەی بكات و ڕزگاریان بكات لەوشتە پوچەڵ و بەتاڵانەو بە ئامۆژگاری و پەندو وتەی جوان ڕووی ئاخاوتنی تێ دەكردن و داوای واز هێنان لەو حاڵەتە نابەجێ یەی لێ دەكردن.

خوداش ئەم بەسەرهاتەی لە قورئان دا باس كردووەو فەرموویە: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَآ إِبْرَٰهِيمَ رُشْدَهُۥ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِىٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ(٢) ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا لَهَا عَٰبِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا بِٱلْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ ٱللَّٰعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلَّذِى فَطَرَهُنَّ(٣) وَأَنَا۠ عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ﴾الأنبياء /٥١-٥٦

واتە: (بێگومان ئێمە بۆ پوچەڵ كردنەوەی بت پەرستیو بنبڕكردنی كفرو شیرك لەوەوبەر (واتە: بەر لە پێغەمبەرێتی ـ موساو هارون)ئیبراهیمان بۆ ئەو كارە هەڵبژاردو ئەو ژیری و عەقڵ و فەهمە پێویست و شایستەیەمان پێ دا كە هەر شایانی پێغەمبەرانە، ئەویش بەم عەقڵ و فەهمە ناوازەیەوە، كە هەر ئێمە دەزانین شایانی پێغەمبەرێتی یە ڕووی كردە باوكی و گەلە بت پەرستەكەشی و پێ ی گوتن:(ئەرێ ئەوە بۆ

---

(١) قصة الحضارة — ول ديورانت — ج٢ — ص (٢١١) وما بعدها.
(٢) (عاكفون): (بەردەوام بوون لەسەر خەریك بوون بە پەرستنیانەوە).
(٣) (فطرهن): (خلقهن) — (دروستی كردوون).

واز لەم بت پەرستی یە ناهێنن و سەر قالّی بوون کە هیچ سوودو زیانێکیـان نـی یـە)؟ ئـەوانیش گوتیـان (ئێمە هەر لە زووەوە دیومانە کە بـاب و باپیرانمـان پەرسـتوویانن و شـوێن پـێ ی ئـەوانمان لـەم کـارەدا هەڵگرتووە)، ئیبراهیمیش پێ ی گوتن: (دەی کەوا بوو ئێوە خۆتان و باب و باپیرانتان لە گـومڕایی یـەکی ڕوون و دیاردان) گەلەکەی لە وەڵام دا بە توورەیی یەوە پێ یـان گـوت: ئایـا تـۆ پـەیامێکی ڕاسـتت بـۆ هێناوین یان گاڵتەمان لەگەڵ دا دەکەیت)؟ ئەویش گوتی: (نەخێر بەڕاستی دەدوێم و خوداتان خودای ئـەو ئاسمانانەو زەوی یە کە دروستی کردون و منیش بۆتـان دەسـەلمێنم)). کـەوا بـوو پاسـاوی ئـەو گەلـە بـۆ پەرستنی بتەکانیان ئەوە بوو: ئەوان باب و باپیرانی خۆیان وا دیوە کە هەر پەرستوویانن و ئیدی ئەمانیش دەبێت شوێن پێ یان لەمەدا هەڵگرن و لاسایی یان بکەنەوە. ئەمەش هەر ئەو بیانووە نا بەجێ و لاوازەیە کە تێکدەران و خراپـە کـاران لـە هـەمووزەمان و سـەردەمێك دا لـە بەربـەرەکانی کردنـی چاکسـازان و ڕاستکەرەوان دا دەری دەبڕن، بەڵام چەند لاوازە ئەم بیانووە! کە عەقڵی خۆیـانی پـێ پـەك دەخـەن و وەك ئاژەڵانیش جڵەوی کاروباری خۆیان دەدەنە دەست کەسانی پێش خۆیان !!

(ئیبراهیم) ویستوویەتی گەلەکەی لە بت پەرستی قوتار کات، هەروەها لەو ئەفسانەو شتە گەندەڵ و پوچـەڵانەی لە ئاکامی ئەو بت پەرستی یەوە سەر هەڵدەدەن، تاکو بیانگەیەنێت بەو حەقیقەتە گەورەیەی کە پێویستە گشت مرۆڤێکی سەر ئەم هەسارەیە خوازیاری بێت، واتە پەرستنی خودای تاك و تەنیا وهیچ شتێکیشی بە هاوەڵ بۆ دانەنێت، هەربەم حەقیقەتەش ئیبراهیم گەلەکەی خۆی دەدواند: ﴿(١٠٩) حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُواْ جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ (١١٠) لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ﴾الشعراء/٧٥-٨٢ .. واتە: {(ئیبراهیم) دوای ڕوون کردنەوەی بێ کەڵکی و پوچـەڵی ی بت و دیاردەی بتپەرستی، بە گەلەکەی گوت: (ئەرێ ئێوە بە وردی سەرنجتان لەو پەرستراوانەتان داوە کە خۆتان و باب و باپیرانتان پێوەی خەریك بوون لە دێر زەمانەوە؟}خۆ ئەگەر منیش بە تکاو داوای ئێوەئەو جۆرە شتانە بپەرستم و بە گەورەو پیرۆزیان بگرم ئەوا دوژمنی سەرسەختم دەبن و لە ڕۆژی قیامەتیش دا سوودێکم پێ ناگەیەنن، تەنها خودای پەروەردگارم (الله) دەپەرستم چونکە هەر خودا دروستی کردووم و ڕێنمایی کردووم بۆ ڕێ ی ڕاست و هەر خوداشە ڕزق و ڕۆزیم لە خواردن و خواردنەوە پێ دەدات و هەموو جۆرە نیعمەتێکی بۆ مەیسەر کردووم، دیسان هەر خودایە لە کاتی نەخۆشیو ناساغی یەکم دا شیفاو هۆیەکانی چارەسەرم بۆ دابین دەکات. ئینجا هەر خوداش خۆی لە دنیاو لە ڕۆژی تەواو بوونی ژیانی دنیام دا من دەمرێنێت و پاشان لە ڕۆژی دوایی دا زیندووم دەکاتەوە، هەروەها هیواو تکام هەر لە خودایە کە لێم خۆشبێت و لە گوناهم ببوورێت لە ڕۆژی دوایی دا}.

ئەمەیە باوەڕی -ئیبراهیم- باوەڕی ئەو کەسەی کە بە هەموو گیان و هەست و هۆش و جەستەیەوە خـۆی بە خودای پەروەردگاری سپاردووە.. ئەم باوەڕەشە هەموو خەم و پەژارەیەك لە دڵ دەردەکات و دڵنیـایی و کامەرانی ی زۆری پێ دەبەخشێت. ئـەم بـاوەڕە نـەفس (دەروون) لە(خۆتەسـلیم کـردن بـە ئەفسـانەکان)

ڕزگاردەکات و ناهێڵێت پەنابەرێتە بەر وەهم و خەیاڵ.. چونکە هیچ رازق و ڕۆزی دەرو شیفابەخش و ژییەنەرو مرێنەرێك و لێخۆشبوویەکی تاوان و گوناهانیش نی یە تەنها خودای پەروەردگاری جیهانییان نەبێت.

(ئیبراهیم) داوا لە باوکی دەکات واز لە بت پەرستی بێنێت

باوکی ئیبراهیم لەبت پەرستی دا لەپێشەوەی هەموو بت پەرستان دا بوو، تەنانەت یەکێك بوو لەوانەی بتیان دەتاشی و دەیانفرۆشت. ئیبراهیم ئەم ڕەفتارەی باوکی ی لەلا ناخۆش و قورسیش بوو، چونکە نزیکترین کەس بوو لیێ یەوەو خۆشەویسترین کەسیش بوو لە دلّی دا، هەر بۆیەش بەئەرکی خۆی دەبینیێ، کە دەبێت بەتایبەتی ئامۆژگاریی بکات و لەسەرەنجامی بێ باوەری یەکەی ئاگاداری کاتەوە. بەلاّم داخۆ (ئیبراهیم) بەچ شێوازێك قسەی بۆ باوکی کردبێت؟ بێگومان بە زمانێکی خۆش و بەوپەڕی ئەدەب و نەرم ونیانیەو بەبەلّگەی عەقلّییەوە بۆی دواوەو بتپەرستییەکەی بە کارێکی پوچەلّ وبێ هوودە بۆ خستۆتە ڕوو. هەروەك خوداش بەسەرهاتەکەی لەقورئانی پیرۆزدا گێڕاوەتەوەو فەرموویە: ﴿وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ إِبۡرَٰهِيمَۚ
إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ لِمَ تَعۡبُدُ مَا لَا يَسۡمَعُ وَلَا يُبۡصِرُ وَلَا يُغۡنِي عَنكَ شَيۡـٔٗا ﴿٤٢﴾ يَٰٓأَبَتِ
إِنِّي قَدۡ جَآءَنِي مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَمۡ يَأۡتِكَ فَٱتَّبِعۡنِيٓ أَهۡدِكَ صِرَٰطٗا سَوِيّٗا ﴿٤٣﴾ يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّ
ٱلشَّيۡطَٰنَ كَانَ لِلرَّحۡمَٰنِ عَصِيّٗا ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَبَتِ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٞ مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيۡطَٰنِ
وَلِيّٗا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنۡ ءَالِهَتِي يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُۖ لَئِن لَّمۡ تَنتَهِ لَأَرۡجُمَنَّكَۖ وَٱهۡجُرۡنِي مَلِيّٗا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَٰمٌ
عَلَيۡكَۖ سَأَسۡتَغۡفِرُ لَكَ رَبِّيٓۖ إِنَّهُۥ كَانَ بِي حَفِيّٗا ﴿٤٧﴾ وَأَعۡتَزِلُكُمۡ وَمَا تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَأَدۡعُواْ
رَبِّي عَسَىٰٓ أَلَّآ أَكُونَ بِدُعَآءِ رَبِّي شَقِيّٗا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا ٱعۡتَزَلَهُمۡ وَمَا يَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَهَبۡنَا لَهُۥٓ إِسۡحَٰقَ
وَيَعۡقُوبَۖ وَكُلًّا جَعَلۡنَا نَبِيّٗا﴾مريم: ٤١-٤٩..

واتاو شیکاری ئایەتەکان: بەڕاستی وتەیەکەو سۆزو ویژدانی بیسەرانی دەهەژێنێت. سەرنج بدە لەوەی چۆن — ئیبراهیم لە سەرەتای هەر ئامۆژگاری یەکی دا وتەکانی بە ئامرازی بانگکردن (نداء)ی (بابە گیان: یا أبت) دەست پێ دەکات بۆ خۆ لیێ نزیك کردنەوەی زیاترو بزواندنی دلّی لەگەلّ بەکارهێنانی ئەدەبێکی زۆرو هەلّس وکەوتی جوان.

(ئیبراهیم) سەرەتا بەلّگەی عەقلّی دەخاتە بەر چاوی باوکی و پیێ ی دەلّێت: }بۆچی شتێکی بێ گیان و بێهەست و نەست دەپەرستیت کە نە (دەبیستێت) و نە (دەبینێت) و نە (توانای ئەوەشی هەیە چاکەیەك یان خراپەیەکت تووش بکات{ ؟! پاشان هەر ئامۆژگاریی دەکات و بەنەریتی هاوسۆزی نواندنیشی بانگی دەکات بۆ لای هەق و باوکی بەنەفامیی ڕەها وەسف ناکات، نەبادا باوکی ئەوە بە (سووکایەتی بە بیروڕاکانی) دابنێت و لەسەر ئەوەش ڕووی لیێ وەرگێڕێت.

هەروەها ئیبراهیم خۆی بەخاوەن زانستێکی زۆر دانانێت تاکو خۆی لەسەروو باوکی یەوە دەرنەخات و بەمەش لێ ی تەرە نەبێت. بەڵکو پێ ی گوتووە: (من هەندێك زانستم پێ یە کە لە خودای پەروەردگارمەوە بۆم هاتووەو بەڵام هەمان شت بۆتۆ نەهاتووەو بە پێی ئەو زانست و زانیاریانەش پەیڕەویی ئامۆژگاری و ڕێنمایی یەکانم بکە، چونکە من ڕێگای ڕاستت پیشان دەدەم. شەیتانیش کە سەرپێچی ی لەفەرمانی خودا کردووە ئەو تاکە دوژمنەتەکە دووچاری ئەم گومڕایی یەی کردوویت و بەمەش دەتگەیەنێت بەسزای سەختی خودا).

کەچی باوکی بەپەلەو سەرسوڕمانەوە پێ ی دەڵێت: (ئای چەند سەیرە! ئەرێ ئەوە (ئیبراهیم) تۆ ڕووت لە بتەکان وەرگێڕاوەو بەتەمانیت بیانپەرستیت. دەسا ئەگەر لەم هەڵس و کەوت و بیروڕایەت پاشگەز نەبیتەوە کە دەربارەی ڕێگرتن لەبت پەرستی یە، ئەوا بەردبارانت دەکەم. جا بۆ ئەوەی ژیانت پارێزراو بێت، ئەوا ون بە لەبەرچاوم و لێم دوور کەوە بۆ ماوەیەکی زۆر ئەگەر ڕزگاربوونت دەوێت)..

ئیبراهیم لەبەرامبەر هەڕەشەی باوکی و دەرکردنی دا تەنها بە وتەی (سلام علیك) وەڵامی دایەوە بە مانای: (لەمنەوە هیچ ناخۆشی‌یەکت پێ ناگات و هیچ ئازارێکیشت تووش نایەت، بەڵکو لەلایەن منەوە ساغ و سەلیم دەبیت، لەخوداش دەپاڕێمەوە لێت خۆش بێت و سزات نەدات. هەروەها خودای پەروەردگارم هەردەم وای ڕاهێناوم کە ڕێزم لێ بنێت و نزاو پاڕانەوەم گیرابکات. جا ئەگەر بە هۆی (ئەوەی بانگت دەکەم بۆ باوەڕ هێنان بە خودا) ئازارت پێ بگات، ئەوا ئیدی خۆم لە تۆو میللەتەکەشت دوورەپەرێز دەگرم، هەروەك خۆم لەو خواوەندانەشتان بە دوور دەگرم تاکو هەر تەنها خودای پەروەردگار بپەرستم نەوەك بە پەرستنی ئەو خواوەندانە وەك ئێوە بەدبەخت و ڕەنج بە خەسار بم)..

بێگومان ئەم نزاو لە خودا پاڕانەوەیەی (ئیبراهیم) بۆ لێخۆشبوون لە باوکی، لەکاتێکدا بووە کەبەڵێنی پەسندکردن و گیرابوونی نزاکانی پێ دراوەو، کە هێشتا (ئیبراهیم) بێ ئومێد نەبووە لە باوکی و وا بە تەما بووە باوەڕ بێنێت، بەڵام دوای ئەوەی بە ڕوونی بۆی دەرکەوت کەوا باوکی دوژمنی خودایەو نایەوێت دەسبەرداری بت پەرستی بێت، ئیدی ئەویش (واتە —ابراهیم) بێلایەنیو بێبەری بوونی خۆی لێ ڕاگەیاند، هەروەك لەقورئانیش داهاتووە: ﴿ وَمَا كَانَ ٱسْتِغْفَارُ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ۚ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴾التوبة/١١٤..

" ئیبراهیم بتەکان تێك دەشکێنێت "

-ئیبراهیم- لەدڵی خۆی دا بریارێکی پەنهانی ی بۆ شکاندنی ئەو بتانە دانا بوو کە گەلەکەی دەیانپەرست، ئەوە بوو سوێندی لەسەر تێك شکاندنیان خواردو ئەمەش ڕێگەیەکی کردەیی (عملي) بوو کە ویستی گەلە چەواشە کراوەکەی تێ بگەیەنێت و بەڵگەی ڕەوانی خۆییان بخاتە ڕوو لەسەر ئەوەی کەوا ئەم بتانە هیچ زەرەرو قازانجێکیان نی یەو تەنانەت ناتوانن ئازاری کەسێکیش بدەن گەر زیانێکیان لێ بدات. دیارە (بەڵگەی کردەیی)یش کاریگەریی یەکی گەورەی لەسەر دەروونی خەڵکی هەیەو زیاتریشە لە کاریگەریی ئامۆژگاریو ڕێنمایی بەزمان. (ئیبراهیم) بۆ دەرفەتێکی گونجاو دەگەڕا تاکو نیازەکەی خۆی بەدی بێنێت، ئەو دەرفەتەش لە ڕۆژێکی وادا هاتە پێشەوە کە بە (جەژنی گەلەکەی) دادەنراو لە شار دەچوونە دەرەوە بۆ

ئاهەنگ گێران. لەو ڕۆژەدا باوکی پێ ی گوت (ئیبراهیم) ئەمڕۆ جەژنەو بۆچی لەگەڵمان نایەیتە دەرەوەو بەشداریی ئاهەنگەکەمان ناکەیت و خۆت دڵخۆش ناکەیت؟)، ئەویش چەند هەنگاوێك لەگەڵیان دا ڕۆیشت، بەڵام هەر زوو بیانوویەکی ڕەوای بۆ پەیدابوو تا بەهۆیەوە بتوانێت خۆییان لێ دوا بخات و نەچێت لەگەڵیان، ئەوەبوو تەماشایەکی ئەستێرەکانی کردو گوتی: (من لەدەرکەوتنی ئەستێرەدا ئەوە دەخوێنمەوە کە لەسەر لێواری نەخۆشی —تاعوون—م وخەریکە تووشم ببێت)، گەلەکەشی لەوە دەترسان کە (ئیبراهیم) بەم نەخۆشییە ئەوانیش تووش کات، جا بۆ ئەوەی میکرۆبەکەی ئەوانیش نەگرێتەوە وازیان لێ هێنا تا لەگەڵیان دا نەچێتە دەرەوە بۆ ئاهەنگی ڕۆژی جەژنەکەیان.

ئەویش لەوڕێیەی لێوەی ڕۆیشتبوو گەڕایەوە بۆ ئەو جێ یەی بتەکانیانی لێ بوو و سووریش بوو لەسەر تێك شکاندنیان. جاکە دەرفەتی بۆ ڕەخسا چوو بۆ ئەو پەیکەرخانەیەی بتەکانیان لێ دانا بوو. بتەکان هەندێکیان لە تەنیشت یەکترەوە بوون و گەورەترینیان واتە (گەورەکەیان) لەپێش هەموویانەوە بوو.
(ئیبراهیم) بینی ی لەبەردەم بتەکان دا بڕێکی زۆر لەخواردن و خواردنەوە دانراوە کەگەلەکەی بەئیددیعای قوربانی و خۆ لێ نزیك کردنەوەیان پێشکەشیان دەکردن، ئەویش بەگاڵتە پێکردنەوە ڕووی کردە بتەکان و لێ ی پرسین: (ئەرێ بۆچی ناخۆن؟) کاتێك هیچ بتێکیش لەوانە وەڵامێکی نەدایەوە دووبارە لێ ی پرسینەوە: (ئەوە بۆچی دەنگتان نایەت؟) ئینجا دەستی ڕاستی بۆ لار کردنەوەو هەموویانی بەتەورێك شکاندو وردوخاشی کردن. تەنها بتە گەورەکەیانی هێشتەوە (واتە گەورەترین خواوەندیان) وتەنانەت تەورەکەشی بەدەستی ئەو بتە گەورەیەدا هەڵواسی و دوایی پەیکەرخانەکەی بەجێ هێشت.

ئەم بەسەر هاتەی پێشوو شیکاری ئەم ئایەتانە بوون کە دەیخوێننەوە:

﴿وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ [1] لَإِبۡرَٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذۡ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلۡبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَاذَا تَعۡبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفۡكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظۡرَةً فِي ٱلنُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوۡاْ عَنۡهُ مُدۡبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمۡ [2] فَقَالَ أَلَا تَأۡكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمۡ لَا تَنطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيۡهِمۡ ضَرۡبَۢا بِٱلۡيَمِينِ﴾ الصافات/٨٣-٩٣... هەروەها لە قورئان داهاتووە: ﴿وَتَٱللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصۡنَٰمَكُم بَعۡدَ أَن تُوَلُّواْ مُدۡبِرِينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمۡ جُذَٰذًا [3] إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمۡ لَعَلَّهُمۡ إِلَيۡهِ يَرۡجِعُونَ﴾ الانبياء/٥٧-٥٨..

(ئیبراهیم بە تێك شکاندنی ئەم بتانە بەڵگەیەکی هەستداری لەسەر پوچەڵی و بێ هوودەیی بت پەرستی خستە بەرچاوی گەلەکەی کە: ئەگەر چەند خواوەندێکی ڕاستەقینە بوونایە ئەوا بەرگرییان لەخۆیان دەکردو زیانیشیان بەهەر کەسێك دەگەیاند کەنیازێکی خراپی لێ یان هەبوایە).

(١) (من شیعتە) — لە کۆمەڵی —نوح—ە، واتە لەوانەیە کە پەیڕەوی مەنهەجی (نوح)یان کردووە لە خوا بەیەك گرتن و ئیمانداری دا. (ضمیر)ی (ە) لە (شیعتە)دا بۆ (نوح) دەگەڕێتەوە، چونکە چەند ئایەتێکی پێش ئەم ئایەتانە باسی بەسەرهاتی (نوح) دەکەن.
(٢) (فراغ الی الهتهم): واتە بە پەلە و پەنهانی چوو بۆ لای خواوەندەکانیان.
(٣) (جذاذا): واتە چەندین پارچەی وردو بچووك، وردوخاش کراو.

ئیمپراتۆر (هیدیۆشی)ی ئیمپراتۆری پێشووتری ـ ژاپۆن- لەم حەقیقەتە تێگەیشت و لێی ئاگادار بووەوە، ئەوە بوو ناوبراو پەیکەرێکی زلی بۆ (بووزا) بنیات ناو هێشتا کاری بنیات نانی بەتەواوەتی بەئەنجام نەگەیشتبوو کە ساڵی (١٥٩٦ز) بومەلەرزەیەك ڕووی‌داو یەکسەر ئەو بتەشی بۆ وردوخاش کرد. لەم بارەیەوە گێڕاویانەتەوە کە (هیدیۆشی)ی ئیمپراتۆر بتە وردوخاش بووەکەی دایە بەر تیرو بەسووکایەتی پێ کردنەوە پێ ی گوت: (خۆ من پارەو پوولێکی هێجگار زۆرم تیادا خەرج کردیت وکەچی نەت توانی هەر تەنها پەرستگاکەی خۆیشت بپارێزیت)[1].

دادگایی کردنی ئیبراهیم

ئەو گەلە دوای ئەوەی ئاهەنگیان بەڕۆژی جەژنەکەیانەوە گێرا گەڕانەوە بۆ نێو شارو دیتیان بتەکانیان چی بەسەر هاتووە، بەمەش ترسیان لێ نیشت و لە نێو خۆیان دا پرسیاریان دەربارەی زانینی ئەو دەست وەشێنە ستەمکارە دەکرد کە شتە پیرۆزەکانیانی پێشێل کردووە. هەندێکیان گوتیان: (بیستومانە لاوێك بە خراپە باسی بتەکان دەکات و ناوی -ئیبراهیم-ـە و نەریتی وایە کە عەیب و عاریان لێ بدۆزێتەوە و گاڵتەیان پێ بکات، هەر ئەویشە گومانی ئەو کردارەی لێ بکەین). هەواڵی دەستدرێژی کردنە سەر بتەکان بە حاکمان گەیشت و ئەوانیش بەسەربازەکانیان گوت: خێرا ـ ئیبراهیم ـ بێنن تا لەبەر چاوی خەڵکی دادگایی ی بکەین. ئەو کەسانەش با بێنە پێش و شایەتی بدەن لەسەر ئەو قسانەی ـ ئیبراهیم ـ کاتێك لای ئەوان خەوش و عەیبی لە بتەکان دۆزیوەتەوەو بەڵێنی سەرەنجامی خراپی پێ داون)..

-ئیبراهیم- هێنراو حاکمان لێ یان پرسی: (ئەرێ ئەوە جەنابت وات لەم خواوەندانەمان کردووە ئەی- ئیبراهیم-؟!) لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا ـ ئیبراهیم ـ هەست بەوە دەکات کەئیدی دەرفەتی پێویست هاتۆتە ئاراوە بۆ گەیاندنی مەبەستی خۆی و گەیشتن بەو حەقیقەتەش کە داوای دان پیانانی لێ دەکردن. بۆیە بە شێوازێکی دانایانە وەڵامی پرسیارەکەیان دەداتەوە بەو ڕستەیەی: (کە تێك شکێنەری بتەکان بتەگەورەکەیانەو شایەتیش لەسەر ئەو کردارە پاشماوەی بتەکانی دیکەیە، پێشیان دەڵێت ﴿فَسۡـَٔلُوهُمۡ إِن كَانُواْ يَنطِقُونَ﴾... (دە لێ یان بپرسن گەر ئەوان قسە دەکەن)، چونکە (بتی گەورە)تووڕە بووە لەوەی ئەو هەموو بتە بچووکانە بپەرستن و لەکاتێکدا ئەویش لەهەموویان گەورەتربێت، هەر بۆیەش شکاندوونی).

ئەو گەلەش بێ بیرکردنەوەو تێفکرین دەکەونە نێو ئەو دۆخی بێ ئاگایی یەوەی کە بەپەلە بەیەکدی بڵێن: (ئێوە بەپەرستنی ئەو بتانەی ناتوانن قسە بکەن زوڵمتان کردووەو بەتاوانبار کردنی -ئیبراهیم-یش ستەمتان کردووە)، بەڵام دوای ئەمەش لووتیان بەڕاستی یەك دادەژەنێت و خێرا سەریان لەشەرمەزاری دا بادەدەن و دەگەڕێنەوە سەر مشتومڕێکی تر لەگەڵ -ئیبراهیم-داو پێ ی دەڵێن: (تۆ خۆت دەزانیت ئەم بتانە دەنگیان لێوە نایەت و ناتوانن قسە بکەن، ئیتر چۆن داوای ئەوەمان لێ دەکەیت پرسیاری ئاخاوتنیان

(١) قصة الحضارة / ول ديورانت ج٥ / ص ١٣٣.

لێ بکەین و داوایان لێ بکەین بۆمان بدوێن دەربارەی ئەوەی بەسەریان دا هێنراوە؟)...
لەوکاتەش دا بەڵگەو پاساوی ئیبراهیم بەجوانی دەنگ دەداتەوەو لە زەنگی گوێچکەکانیان دەدات و زمانیان لاڵ دەکات و بەم وەڵامە کاریگەرە قسەیان پێ ناهێڵێت:
﴿ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾الانبياء/٦٦-٦٧. واتە: (ئایا ئێوە لە جیاتی خوا پەرستی و عیبادەتی خودای پەروەردگاری جیهانییان ئەو بتە بێ هەست و بێ گیان و بێ دەسەڵاتانە دەپەرستن کەتوانای سوودو زیانێکیان بۆتان نی یە؟ بەراستی من زۆر پەست و بەداخم لەو کارە پیس و ناهەموارەتان و لەخۆتان و ئەو بتانەی، کە لەجیاتی خودا (الله) دەیانپەرستن. دەی ئیتر تۆزقاڵێك عەقڵتان نی یە کەبیربکەنەوەو پەشیمان بنەوە؟).
ئەم ئایەتە لە هەر چاخ و سەردەمێك دا بێ نرخی و نەفس نزمی ی ئەوانە دەردەخات کە بت و پەیکەرەکان بە پیرۆز دادەنێن ولە جیاتی خودا دەیانپەرستن. بەڵام ئەگەر نەفامی(جهل) لە دەروونی خەڵکی دا خۆی بچەسپێنێت و دەمارگیری ی کوێرانەش دڵان داگیرکات، ئیدی دەروونەکان دەگەنە ئاستێکی بێزراو لەهەڵسەنگاندنی باری ڕاستی ی شتەکان دا. لە بەر ئەوە کاتێك دەبینن گلۆڵەیان دەکەوێتە لێژی و پەردە لەسەر ڕوویان هەڵدەماڵرێت و هیچ بەڵگە و بیانوویەکیان بەدەستەوە نامێنێت، یەکسەر واز لە وت و وێژو دەمەتەقێ و موناقەشەی بەرامبەر دێنن و پەنادەبەنە بەر ئەو هێزەی کە ڕیسوایی و شەرمەزاری یەکانیان بۆ دادەپۆشێت. ئەو گەلە بێ باوەڕەش دوای وت وویژ لەگەڵ (ئیبراهیم) و دوای نەمانی برِوبیانوویان، حوکمی مەرگیان (بە سووتاندن) بەسەردادا و ویستیان بیسووتێنن. بەڵام خودا بە تواناو قودرەتی خۆی ڕزگاری کردو فەرمانی ساردی و سەلامەتی ی بە ئاگرەکەش کردو پێ ی فەرموو: ﴿كُونِي بَرْدًا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ ئاگرەکەش بە فەرمانی خودا ساردو سووك و ئاسان بوو لەسەری، واتە هێندەش ساردنەبووەوە کە سەرمای ببێت.
خودا لەم بارەیەوە فەرموویە: ﴿ قَالُوا۟ فَأْتُوا۟ بِهِۦ عَلَىٰٓ أَعْيُنِ ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوٓا۟ ءَأَنتَ فَعَلْتَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَا يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ إِن كَانُوا۟ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوٓا۟ إِنَّكُمْ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا۟ عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰٓؤُلَآءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓا۟ ءَالِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَٰنَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴾الانبياء/٦١-٦٩.
لە جێگەیەکی دیکەی قورئان داو لە وەسفی ئەو شێوە دادگایی کردنەوەی (ئیبراهیم)دا خودا بە شێوەیەکی کورت وکاریگەر فەرموویەتی: ﴿ فَأَقْبَلُوٓا۟ إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا۟ ٱبْنُوا۟ لَهُۥ بُنْيَٰنًا فَأَلْقُوهُ فِى ٱلْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ

ٱلْأَسْفَلِينَ ﴾الصافات/٩٤-٩٨

جا خوێنەری بەڕێز نەختێك لە ئاست ئەم ئایەتـەدا هەڵوێسـتە بکـە: ﴿ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴾.. واتـە: (ئەریٚ ئەوە ئێوە ئەو بتانە دەپەرستن کەبەدەستی خۆتان دایاندەتاشـن و دروسـتی دەکـەن؟)..(بـە کـورتی یەکی سەرسوڕهێن)و (باسکردنێکی ئاشکرا)قورئان پوچـەڵی و بەتاڵی ی بـت پەرسـتی ڕوون دەکاتـەوە.. ئەمەش وەك دەبینیت هیچ نووسەرو ئەدیب و ڕاگەیانەرێك ناتوانێـت بـەو ڕوون کردنـەوە کـورت وپوختـە مەبەست بپێکێت، ئەمەش تەنها لەتایبەتمەندیەکانی قورئانە. لەم ڕووەشەوە وتەیـەك هەیـە کـە لەپەنـدە بەناوبانگەکانی (چین)ـەو دەڵێت: (هیچ کەسێك لەوانەی پەیکەرەکان دادەتاشـن خواوەنـدەکان ناپەرسـتن، چونکە دەزانـن لـەچ ماددەیـەك دادەتاشـرێن)!! بـەڵام جیـاوازی یـەکی ئێجگـار زۆر لـەنێوان هەریەکـە لەڕەوانبێژیی قورئـان و پەنـدە چـینیەکەدا هەیـە، چـونکە قورئـان هـەمان مانـای بـەکورت کردنـەوە بێوێنەکـەی خـۆی ڕوون کردووەتـەوەو ئـەم کـورت کردنەوەیـەش بەڵگەیەکـە لەسـەر ئـەوەی کـەقورئان سرووشێکی خودایی یە.. دوای ئەمەش سەرنج لەم فەرمایشتەی تری خودا بدە ﴿ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴾ واتە: خودا خۆیان و کارەکەشیانی دروست کردووە، بەمانای ئەوەی خودا لەمرۆڤ دا ئامادەییو توانای بۆ کارکردن تێدا خەلق کردووە، هەروەك ئەو ماددەیەشی خەلق کردووە کەبتەکانی لیٚ دروسـت دەکـرا، ئـیتر چۆن (مرۆڤ)ی خەلق کراوی خودا مەخلووقێکی دیکە (کە بتەکانە) دەپەرستێت؟ ئەی وا ڕاسترو شایستەتر نی یە کەئەو خودای خالقەی بپەرستێت، نەك بتێکی دروست کراوو داتاشراو؟!

فەتحێکی زانستیانەی قورئان

هەرکەس بەوردی سەرنج لەو ئایەتە قورئانیانەی پێشوو بدات دەبینێت باسی چەند ڕووداوێکـی واقیعیـو ڕاستەقینەی مێژوویی دەکات کە زانست (علم)یش دەرکی پیٚکردوون و دانی بە حەقیقـەتیان دانـاوە. بـۆ نموونە قورئان ئەوە باس دەکات کە (ئیبراهیم) بۆ ئاسمـانی ڕوانیـوە: ﴿ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى ٱلنُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّى سَقِيمٌ ﴾ واتە (تەماشای ئەستێرەکانی کـردووەو لـە هـەڵاتنیان دا ئـەوەی خوێندۆتـەوەبۆ گەلەکـەی کـەوا خەریکە تووشی نەخۆشی یەکی ترسناك دەبێت). لەم ئایەتەدا ئەو ڕاستی یە مێژوویی یـە تێدەگـەین کـە خەڵکی ئەو زەمانە بە ئەستێرە خوێندنـەوەوە خـەریك بـوون، (ئیـبراهیم)یش ئـەو پاکانەیـەی بـەگوێرەی بیروبۆچوونەکانی خۆیان بۆ هێناونەتەوە لەسەر ئەوەی لەگەڵیان دا نەچێتەدەرەوەی شار بۆ ئاهەنگەکەیان تا بەمەش دەرفەتی شکاندنی بتەکانی بۆ مەیسەر بێت.

(ویل دیورانت) لەکتێبەکەی دا (قصة الحضـارة) دەڵێت: (بابلی یەکان دیراسەی ئەسـتێرەکانیان بـۆ ئـەوە نەکردووە تاکو نەخشەی ڕێگاکانی کاروان و پاپۆڕەکانیان بکێشن، بەڵکو زیـاتر دیراسـەیان کـردووە، کـە یارمەتی یان بدات لە پێشبینی کردنی داهـاتووی خـەڵکی و چارەنووسـیان دا. بەمـەش وا دیـارە ئـەوان (ئەستێرە خوێنەرەوە) بوون زیاتر لەوەی گەردووناس بن. جا ئەو کۆشش وتەقەللایانـەش کـە بـۆ زانینـی داهاتوو لە ڕیٚ ی زانینی جم وجووڵ و هات و چۆی ئەستێرەکانەوە دەخرێتەگـەڕ تـەنها ئارەزوویەکـە لـەو

ئارەزوانەی بابلی یەکان)[١].

هەروەها قورئان دەربارەی داب ونەریتەکانی گەلەکەی (ئیبراهیم) دەدوێت کە چۆن قوربانی یەکانیان لە خۆراك پێشکەش بە خواوەندەکانیان دەکەن: ﴿ فَرَاغَ[٢] إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمۡ فَقَالَ أَلَا تَأۡكُلُونَ ﴾.. بە مانای - ئیبراهیم- کاتێك گەیشتە ئەو پەرستگایەی خواوەندەکانی گەلەکەی تێدا بوون و (دیتی خۆراکیان لەلایە) ئەو خۆراکەی پیشان دان وداوای لێکردن بیخۆن لەکاتێکدا دەیشی زانی ئەوانە بێ گیان و هەست ونەستن، بەڵام لاسایی گەلەکەی دەکردەوەو گاڵتەی بەو داب ونەریتە نالەبارە دەهات. (ویلّ دیورانت) لەو کتێبەی پێشووی دادەڵێت: (پادشاکان وا هەستیان دەکرد، کە ئاتاجێکی زۆریان بە لێخۆشبوونی خواوەندەکان هەیە، بۆیە پەیکەری زۆریان بۆ دادەمەزراندن و ناو پەرستگاکانیشیان پڕدەکرد لە نوێن و تفاقی ناوماڵ و خواردەمەنی. خواردن و خواردنەوەش زۆرترینی ئەو ئامڕازی قوربانی کردن وخۆ لێنزیك کردنەوەی خۆیان بووە لە خواوەندەکانیان)[٣].

پاشان قورئان باسی ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە کە (ئیبراهیم) هەموو بتەکانی شکاندووە تەنها بتەهەرە گەورەکەیان نەبێت ﴿فَجَعَلَهُمۡ جُذَٰذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمۡ ﴾، لەم دەقەی قورئانیشەوە تێدەگەیت کە گەلەکەی -ئیبراهیم- چەندەها خواوەندیان هەبووە، لەگەڵ هەموو ئەو خواوەندانەش دا خواوەندێکی گەورەیان هەبووە کە (ئیبراهیم) هێشتویێتی‌یەوەو نەیشکاندووە. هەروەها (ویلّ دیورانت) لەو کتێبەی دا دەڵێت: (مردك- بەگەورەی خواوەندەکان لەلای خەڵکی -بابل- دادەنرا، لە تەنیشت ئەو خواوەندەشیانەوە چەندین خواوەندی دیکەیان هەبووە).

بێگومان ئەم ڕاستیانەی کە قورئان هەرخۆی بەتەنیا باسی کردوون و زانستیش لە نزیکەوە دانی پێداناون، سەرکەوتنێکی زانستیانەی قورئانە، چونکە لە سەردەمی پێغەمبەری ئیسلام (محمدﷺ)داو لە ژینگەو دەوروبەریشی دا نەزانرابوون. (ڕاستی و نهێنی یە شارراوەکانیشی) ماوەیەکی کەم لەمەوبەر دۆزراونەتەوە، ئەویش دوای ئەوەی زانایان لە خاکی (بابل)دا چەندین چاڵیان هەڵکەندو بەدوای ئاسەواری کۆن دا دەگەڕان و پاشان چەندین تابلۆیان دۆزی‌یەوە لەو تابلۆیانەی کە بە زمانی (مسماری) بیروباوەڕەکانی خەڵکی ئەو سەردەمەی (بابل)یان لەسەر نووسرابووەوە، ئینجا هێما و نیشانەکانی سەر ئەو تابلۆیانەیان لێك جیاکردەوەو شیکاریان کردو لە ناوەڕۆکەکانیان تێگەیشتن.

---

(١) - قصة الحضارة — ج٢ — ص (٢١١) وما بعدها.
(٢) (فراغ الى الهتهم): واتە بە پەلە و پەنهانی چوو بۆ لای خواوەندەکانیان.
(٣) هەمان سەرچاوە.

بەندی دووەم

((ئیمانی ئیبــراهیم))

(بەڵگەی (ئیبراهیم) لەسەر پوچەڵی فرەخواوەندی - بەڵگە لەسەر پەروەردگاریتی خودای تاك وتەنیا - توانای خودا لەسەر زیندووکردنەوەی مردوان)

بەڵگەی " ئیبراهیم " لەسەر پوچەڵی فرەخواوەندی

لێکۆڵینەوە مێژوویی یەکان دەریان خستووە کە لەو زەمەن و ژینگەیەی ئیبراهیمی تێدا ژیاوە خەڵکی (خۆر و مانگ و ئەستێرەکانیان) پەرستووە. -ئیبراهیم-یش (سلاوی لیبێت) کە ئیمانی بە خودای تاك وتەنیا هێنابوو هیچ هەلێکی فەرامۆش نەدەکرد بۆ قسە کردن لەگەڵ گەلەکەیو دەربارەی پەرستراوەکانیان دەمەتەقێ ی لەگەڵ دادەکردن وبۆیان دەدوا، یەکێك لەو دەمەتەقێ و وت ووێژانەی لەگەڵیان دابۆئەوە بوو دەیویست بەڕوونی باسی پوچەڵی و بەتاڵی کاری پەرستنی خۆرومانگ و ئەستێرەکانیان بۆ بکات وبۆشیان دەرخات کە پەرستراوی ڕاستەقینەهەر خودای تاك وتەنهایە..

لەم بارەیەوە خودای مەزن فەرموویە: ﴿ وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلۡمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيۡهِ ٱلَّيۡلُ رَءَا كَوۡكَبٗاۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّيۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلۡأٓفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلۡقَمَرَ بَازِغٗا قَالَ هَٰذَا رَبِّيۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمۡ يَهۡدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمۡسَ بَازِغَةٗ قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَآ أَكۡبَرُۖ فَلَمَّآ أَفَلَتۡ قَالَ يَٰقَوۡمِ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهۡتُ وَجۡهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ حَنِيفٗاۖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾الانعام/٧٥-٧٩.

(ماناو شیکاری ئایەتەکان): بێگومان خودا هەندێك لەو نهێنیانەی (مولکی گەورەو گەردوونی بەرفراوانی ژێر دەسەلاتی خۆی) کە بەڵگەن لەسەر پەروەردگاریتی یەکەی، پیشانی (ئیبراهیم) دەدا تاکو لەو باوەڕدارە دڵنیاو بەیەقین گەیشتوانە بێت کەئیمان لەدڵیان دا جێگیربووەو بەڵگەش بخاتە بەردەمی گەلەکەی لەسەر ڕاستی ی ئەو باوەڕە پوختەی. بەسەر هاتەکەش ئاوابووە: ئەوا شەو داهاتووەو پەردەکانی داداوەتەوە (ئیبراهیم)یش لەنێو کۆمەڵە کەسێکی گەلەکەی دا دانیشتووەو پێکەوە سەرگەرمی قسەوباس وگفت وگۆی شەوانەن. لەو شەوەدا (ئیبراهیم) بە سووکە نیگایەکەوە تەماشای ئەستێرەیەك لەو ئەستێرە گەڕۆکانە دەکات کە لەئاسمان دا دەدرەوشانەوەو گەلەکەی دەیانپەرست، ئینجا ڕوویان تێدەکات و بەگریمانێکەوە پێیان دەڵێت (ئەوە خودامە) واتە با هاوڕای ئێوە بم و وای دانێین من لەسەر بیروڕای ئێوەم)، بەڵام هێندەش ناخایەنێت ئەو ئەستێرەیە لەگەڵ داهاتنی ڕۆژدا لەبەرچاو ون دەبێت و ئاوا دەبێت، خێرا لەو ساتەدا (ئیبراهیم) بەهاونشینانی شەوی دەڵێت (من باوەڕ بەپەرستراوێك ناهێنم کە دەرکەوێت و پاشان بزر ببێت).. ئەمەش شێوازێکی دانایی یە کە -ئیبراهیم- هەڵی بژاردووە، ئەو لەو شێوازەی دا پەرستراوەکانیان بەسووك وبێ نرخ دانەناوەو بیروباوەڕەکانیشیانی لەسەرەتادا بەخراپ و ناهەموار لەقەڵەم

نەداوە نەبادا لێ ی بتەکنەوەو دژایەتی بکەن و گوێ ی خۆیان بئاخنن لەئاست بیستنی بەڵگەکەی دا، بەڵکو (بەگریمان) خۆی کردە هاوڕاو هاوبیرو بۆچوونیان تاکو متمانەیان دەستەبەر بکات و جێ ی وتەکانیشی لە نێو دڵ و دەروونیان دا بکاتەوەو بتوانێت لەوێوە دڵیان بکاتەوەو شوێنەواری هەڵەیان لە بیروباوەڕیان دا بۆ دیاری کات، ئەو بیروباوەڕەی لەدەرکەوتنی ئەستێرەیەك دا بەندە کە بزردەبێت و ئەمەش گۆڕانی تێدایە، گۆڕانیش لەحاڵەتی هاتن و نەمانی ئەستێرەکەدا پێچەوانەی خوایەتی کردن و پەرستراوێتی یە.

هەروەها (ئیبراهیم) لە نێو کوڕ وکۆمەڵێکی دیکە لەگەڵیان دا کۆدەبێتەوەو دەبینێت ئەوا مانگ لەپشت ئاسۆیەکەوە هەڵدێت و (بە ڕۆشنایی خۆی) تاریکی شەو ڕاو دەنێت، ئینجا بەهەمان گریمانی پێشوو دەڵێت: (ئەوە خودامە) وەك پیشاندانی هاوڕایی‌یەك بۆیان لەو بیروباوەڕەیان دا کە (باوای دانێین ئەمەیان خودایە)، بەڵام مانگیش هێندە ناخەینێت کە لەبەر چاوان گوم دەبێت. لەو کاتەش دا خێرا (ئیبراهیم) دەڵێت: گەر بێتو ئەو خودایەی خەڵقی کردووم ڕێنماییم نەکات ئەوا لەکۆمەڵی گومڕایان دا دەبم).. ئەو لەم دان پیانانەدا دوو ئامانجی ڕەچاوکردووە: یەکەم: پوچەڵ کردنەوەی پەرستنی مانگ.

دووەم: بەڵام لەڕاستی دا پەرستراوێکی دیکە هەیە کە خودا (اللّٰه)ی تاك وتەنیاو بێ هاوەڵەو دەروونی خەڵکی ڕێنمایی دەکات و ناهێڵێت گومان و ڕاڕایی بگاتە قووڵایی دەروونەکانیان.

ئینجا لە کاتی سەرلەبەیانی دا، واتە لە ڕۆژی دواتردا خۆر هەڵدێت ولە ناوجەرگەی ئاسماندا بەجوانی دەردەکەوێت و پرشنگ و تیشکی زێڕینی پەخش دەکات، -ئیبراهیم-یش بەو کەسانەی لەگەڵی دانیشتوون دەڵێت: (هَٰذَا رَبِّي هَٰذَآ أَكۡبَرُۖ) ئەمەیان خودامە، ئەمە گەورەترە لە ئەستێرەکان و لە مانگ.. بەم پێ یە هێدی هێدی وایان لێ دەکات گوێ ی لێ بگرن و هاوڕاو هاوبیروبۆچوونی بن لەدوای ئەو وتەو گریمان ڕەت کردنەوەیەی پێشووی و نکۆڵی کردن لە پەرستراوێتی(الوهیة)ی ئەو شتانەی تر. ئیدی لەکاتی ئاوابوونی خۆریش دا -ئیبراهیم- ئەو بەرەنجامەی نیازی بووە پێ یان ڕادەگەنێت کە (خۆ بەدوورگرتنە لەپەرستراوەکانیان) چونکە ئەو هەسارانەی دەردەکەون وپاشان ون دەبن هەر دەبێت خولقێنەرێکیان هەبێت، ئەویش خودای پاك وبێ خەوشە.

جا دوای ئەوەی -ئیبراهیم-خۆی (بەری و بەدوور دەگرێت) لەپەرستراوەکانیان ڕوویان تێ دەکات وپێ یان دەڵێت: (من هەموو نیازو مەبەستێکی خۆم بۆ پەرستنی خودای تاك وتەنیا تەرخان کردووە، ئەو خودایەی ئاسمانەکان و زەویی دروستکردووە، هەروەها من خۆم لەو گومڕایی یە دوورەپەرێز گرتووەو ئەو پەرستراوە پرووپووچ و بەتاڵانەتانم فەرامۆش کردووەو هاوەڵ بۆخوداش دانانێم و لەپاڵ خوادا شتێکی تر ناپەرستم. لەلایەکی دیکەوە ئەوەی لەو ئایەتانەی پێشوو وردبێتەوە ڕاستی یەکی ڕۆشنی زانستی لە قورئان دا بەدی دەکات، ئەوەیە قورئان دەربارەی ئەو شتە پەرستراوانەی سەردەمی(ئیبراهیم) دەدوێت وەك(ئەستێرەکان و مانگ وخۆر) کە چەند پەرستراوێکی کۆن بوون و زانست دانی بە وجودیان داناوە دوای ئەوەی بە هۆی ئامرازەکانی گەڕان و هەڵکەندن ودۆزینەوەی چاڵ و ئاسەوارە دێرینەکانەوە لە مێژووی گەلان و نەتەوەکانی کۆڵیوەتەوە. هەر لەسەردەمی -ئیبراهیم-دا دەرکەوتووە کەپەرستنی مانگ لەشاری (ئوور)، واتە لە شارەکەی -ئیبراهیم-دا بووەو ناوی (نانار)یان لەمانگ ناوە. هەروەها خۆریش پەرستراوەو ناوی (شماس)یان لێ ناوە، پەرستنی ئەستێرەکانیش لەکایەدا بووەو ناودار ترینیان ئەستێرەی (زوهرە) بووە کە ناوی

(عەشتار)ی لێ نراوە، ئەستێرەی -مەریخ-یش ناوی (مەردۆخ)[1]ی لێ نراوە.
قورئان -وەك تێ بینی دەکەین- ئاماژە بۆ چەند ڕووداوێکی ڕاستەقینەی مێژوویی دەکات لەسەر زمانی(ابراهیم پێغەمبەر).ئەو ڕووداوە مێژوویی یانەش بە هەندێك لەو هەواڵ و چیرۆکە نەزانراوە غەیبی یانە دادەنرێن کە بۆ پێغەمبەری خودا(محمد ﷺ) هاتوون وشایەتی بۆ قورئانیش دەدەن لەسەر ئەوەی سروشێکی خودایی (الهي)یە.

بەڵگە لەسەر پەروەردگارێتیی خودای تاك وتەنیا

لە سەردەمی -ئیبراهیم-دا (نەمروود) پادشابووە، ئەم پادشایە ئیددیعای خوایەتیو پەرستراوێتیی بۆ خۆی کردووە. بانگەوازی (ئیبراهیم)یشی پێ گەیشتبوو لەسەر ئەوەی دەبێت تەنها خودای تاك و بێ هاوەڵ بپەرسترێت وهەر پەرستراوێکی دیکەی غەیری خودا (الله) بەلاوەنرێت. هەربۆیەش پادشا کەسێکی نارد بەدوای (ئیبراهیم) داو بانگی کرد بۆ ماڵی خۆیو لە نێوانیان دا ئەم گفت وگۆیەکرا کە قورئان بۆی گێراونەتەوە:

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِـۧمَ فِى رَبِّهِۦٓ أَنْ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّىَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحْىِۦ وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأْتِى بِٱلشَّمْسِ مِنَ ٱلْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ ٱلْمَغْرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِى كَفَرَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴾البقرة/٢٥٨

واتا و شیکاری ئایەتەکان: (ئایا نەت بینیوەو هەواڵی ئەو کەسەت نەبیستووە کە لەئاست بەڵگەکانی ئیمان دا کوێربووەو کەچی مشتومڕی لەگەڵ -ئیبراهیمیش-دا کردووە دەربارەی پەرستراوێتی و تاك وتەنهایی خودا، هۆکاری مشت ومڕەکەشی، ئەو موڵك وسامان ودەسەڵاتە دنیایی یەی بوو کەخودا پێ ی دابوو و ببووە مایەی لە خۆبایی بوون ولووتبەرزیو خۆبەزل دانان و شانازی بەقودرەتی یەوە. ئەم پادشایە داوای لەئیبراهیم —کرد سیفەتەکانی ئەو خودایەی خۆی پێ بڵێت کەبانگەواز بۆ پەرستنی دەکات، ئەویش لەوەڵام داو دەربارەی سیفەتێکی خودا گوتی کەخودای خۆی ئەو خودایەیە خەڵکی دەژیەنێت و دەمرێنێت ﴿ رَبِّىَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ﴾ خودای پاك وبێ خەوش بناغە دارێژی ژیان و بەدی هێنەریەتی، هەر ئەویش بەفیعلی ژیان لە مرۆڤ دەسێنێتەوە. بەڵام پادشای (فریوخواردوو بەهێزی خۆی) بەجۆرێك نکوولی ی لێ کرد کەگوتی: من خەڵکی دەژیەنم ودەیانمرێنم ﴿ أَنَا۠ أُحْىِۦ وَأُمِيتُ ﴾، (ئیبراهیم)یش گوتی: (چۆن دەتوانیت)؟ پادشا گوتی: (دوو پیاو کە شایانی کوشتنن دێنم و یەکێکیان دەکوژم و بەو کوشتنەشی مانای وایە مراندوومە، پیاوی دووەمیش لێ ی دەبوورم و نایکوژم وبەمەش مانای وایە ژیاندوومە). بێگومان ئەم قسەیەی پادشاکە بە هەڵەداچوون و شێواندنی حەقیقەتە چونکە کرداری ژیاندنی ڕاستەقینە تەنها بە هێنانە ئارای مەخلووقێکی زیندوو لە نەبوو(عدم)ـەوە دەبێت. لەبەر ئەوەش دەبینین (ئیبراهیم) لەسەر ئەو

---

(١) بڕوانە کتێبی " ابراهیم ابو الانبیاء "ی — مامۆستا (عباس محمود العقاد) ص (١٦٨، ١٦٩) هەروەها کتێبی (قصة الحضارة)ی ویلّ دیورانت — ج٢ — ص٢١٤.

وتەیەی پادشا کە ئاتاجی بە لۆژیك (منطق)ـە مشتومڕی لەگەڵدا ناکات، بـەڵام بـۆ یـەکلایی کردنـەوەو بڕاندنەوەی ئەو مشتومڕەو دەم کوت کردنی پادشا ڕێگەیـەکی بەسـوودترو پتـەوتر دەگرێتـە بـەرو پـێ ی دەڵێت: (دەی باشە ئەوە خودا خۆر لەڕۆژهەڵاتەوە هەڵدێنێت تۆش ئەگەر ڕاست دەکـەیت لـە خۆرئـاواوە هەڵی بێنە).ئیێ خۆ ئەم پادشایە پڕوپاگەندەی ئـەوەی بـۆ خـۆی دەکـرد هاوبەشـی خودایـە، هاوبەشـی و شەراکەتیش دەبێت یەکسانی قودرەت وتوانای تێـدا ڕەنـگ بداتـەوەو مـادام وابێـت دەبێـت ئـەم پادشـا ئیددیعاچی و خۆ بە خوادانەرە توانای خۆی لەسـەر گـۆڕینی ڕەوتـی خـۆر بنوێنێت،کەچـی لەئاسـت ئـەم داوایەی- ئیبراهیم- دا ڕاچڵەکی و وەڵامێکی نەدرکاند).

لەم دەقەی پێشـووی قورئـان دا کەبەڕاشـکاوی باسـی ئیـددیعای خـۆ بـەخوادانانی پادشـایە، فـەتحێکی زانستیانەی بۆ قورئان بەدی دەکرێت، لەمۆزەخانەی (اشمول)ی - ئینگلتەرا-شدا ناوی ئەو خانەوادانە هەیە کە حوکمی -بابل-یان کردووە لەدوای (لافاوەکەی سەردەمی نـوح)ـەوە. لەو تابلۆیانەش دا کە پـارێزراون ولە نێو شوێنەوارە دێرینەکان دا دۆزرابوونەوە هاتووە کە گوایە: (ئەم پادشایانە لەئاسمانەوە هاتوونە خوارێ بۆ سەر زەوی‌و حوکم کردنی سەر زەوی، دوای ئەوەی خودا زەویـی پـاك کردۆتـەوەو لـە خراپـەو شـێواندن پاڵاوتوویەتی، هەروەها ئەم پادشایانە چەند خواوەندێکی ئاسمانیین وپێویستە خەڵکی بیانپەرسـتن)، دیـارە وەك زانراویشە (ئیبراهیم) لە ڕۆژگاری حوکمی یەکێك لە پادشاکانی -بابل- دا ژیاوە. ئەمـەش بێگومـان فەتحێکی زانستیانەیە بۆ قورئان چونکە لەو ژینگەیەی پێغەمبەری خودا (محمد ﷺ)ی تێـدا ژیـابوو و لـە چواردە سەدەوە نەزانراوە، کە (ئیبراهیم) لە ناوچەیەك دا ژیـاوەو پادشـایانی ئـەو ناوچـەیە پڕوپاگانـدەی خوایەتی و پەرستراوێتییان بـۆ خۆیـان کـردووە. ئەمـەش بەڵگەیـەکی ڕۆشـنە لەسـەرئەوەی کـە قورئـان سرووشێکی خودایی یە.

توانای خودا لەسەر زیندوکردنەوەی مردوان

باوەڕ بە ڕۆژی دوایی‌و بەو پاداشتی چاکەو سزای خراپەیەی ئەو ڕۆژەو بە زیندوکردنەوەی مردوان کە خودا تیای دا زینـدوویان دەکاتـەوە، بـەردەوام تـا ئـەمڕۆو تـا کۆتـایی دنیـاش لـە گـرنگترین مەسـەلەکانی باوەڕهێنانن. مەتریالیستەکان (ماددە پەرستەکان)یش چـەند گومانێکیـان لەسـەر ئـەم باوەڕوعەقیدەیـە خرۆشاندووە کە هەندێك کەس لە باوەڕلاوازەکان والێ دەکەن نکوڵی لە بوونی ئاینەکان بکەن. قورئـانیش لە چەندین جێگادا وەڵامی ئەو کەسە دوودڵ وگوماندارانەی داوەتەوە کە بەدی هاتنی ڕۆژی دوایی (الیـوم الآخر) بە دوور دادەنێن و گوایە خودا لەوە دەستەوسانە،لەکاتێکدا خـودا توانـای بەسـەر هـەموو شـتێك لەگەردووندا هەیە‌و هیچ شتێکی لەلا گران وئاسەنگ نی یە،چونکە وەك چۆن مرۆڤـی لەسـەرەتادا خـەلق کردووە تواناشی لەسەر زیندووکردنەوەی بۆ ڕۆژی قیامەت هەیە، وەڵامێکی قورئان بۆ ئەو جـۆرە کەسـانە لەوەسف کردنی قودرەتی خودادا ئەوەیە:﴿وَهُوَ ٱلَّذِي يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ﴾.

ئیبـراهیمیش -سلاوی لێ بێت- هەرچەندە باوەڕی هەبوو بەتوانای خـودا لەسەر زیندوکردنـەوەی مـردوان لە ڕۆژی دوایی‌دا، بەڵام داوای نموونەیەکی بەرچاو و هەست پێکراوی لەو بارەیەوە لـە خـودای پـەروەردگار کرد تاکو ئارامی و دڵنیایی لە دەروونی‌دا بچەسپێن، خوداش ئەو داوایەی بۆ بەجێ هێنـاو توانـای خـۆی

پیشان دا، هەروەك قورئانیش بەم جۆرە بۆمان دەگێڕێتەوە: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ وَٱعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾البقرة/ ٢٦٠..

واتە: (هەروەها -ئیبراهیم- داواکاری یەکی لەخودا هەبوو و گوتی: (خودایە پیشانم بدە تا بزانم چۆن مردوان زیندوو دەکەیتەوە)؟ خوداش لێ ی پرسی: ئەی مەگەر باوەڕت بەوە نەهێناوە؟ ئەویش گوتی: بەڵێ چۆن باوەڕم نەهێناوە بەڵام هەر بۆ ئەوەی دڵنیاو ئارام بم). خوداش بۆ وەڵامی داواکەی پێی فەرموو: (دە کەوا بوو چوار باڵندە بێنەو پارچە پارچەیان بکەو هەر بەشێك لەو پارچانەش بخەرە سەر چیایەك، ئینجا بانگیان کەرەوە دەبینیت بەخێرایی دێنەوە بۆ لات و زیندوو بوونەتەوە. بەم ڕەنگەش بزانە خودا باڵادەست ودانایە).

هەر کەسێك بەوردی سەرنج لەم فەرمایشتەی خودا بدات بۆی دەردەکەوێت کەوا (ئیبراهیم) هیچ گومانێکی لە (باوەڕ بە قودرەتی خودا و زیندووکردنەوەی مردوان بۆ ڕۆژی دوایی) نی یە، بەڵکو داوای وێنەیەکی لە وێنەکانی دڵنیایی (یەقین) کردووەو لە خودای پەروەردگاری خۆی پرسیوە (چۆن مردوان زیندوو دەکەیتەوە: کیف تحیي الموتی) نەك (ئایا مردوان زیندوو دەکەیتەوە: هل تحیي الموتی؟)، پرسیارەکەشی وەك پرسیاری ئەو مرۆڤەیە کە دەیەوێت دڵارام ودامەزراو بێت وبوارێك بۆ گومان وڕاڕایی لە نێو دەروونی دا نەهێڵێتەوە. هەروەها پرسیاری عەقڵێکەو دەیەوێت خواست وحەزی خۆی لە داواکاری ڕوون بوونەوەی ئاشکرای حەقیقەت دا تێر بکات، هەر بۆیەش لەم داواکاری یەدا بە ناوی عەقڵەوە پرسیار لە پەروەردگاری دەکات و هەر بە ناوی عەقڵیشەوە وەڵامەکەی چنگ دەکەوێت. ئەی داخۆ وەڵامی پەروەردگاری چی بێت؟ بێگومان خوداش لە وەڵام دا فەرمانی پێکردووەو پێ ی فەرمووە: (چوار باڵندەی زیندوو بێنەو لای خۆت ڕایانگرە تا بە تەواوی دەیانناسیت ولە باڵندەی تریان جیادەکەیەوە، پاشان دوای سەر بڕینیان پارچە پارچەیان بکەو هەر بەشێکیشیان لەسەر چیایەکی نزیك لەیەك دابنێ، ئینجا بانگیان کەرەوە دەبینیت زۆر بەپەلەوخێرایی بە فڕین وبە پیادە دێنەوە بۆ لات وژیانیان وەك جاری پێشوو بە بەرداکراوەتەوە، ئەوەش بزانە خودا هیچ شتێکی لە دەست دەرناچێت وبە توانا و باڵا دەستە، هەروەك خاوەن حیکمەتێکی بێوێنەشە لە هەموو کاروبارێکدا).

(ئیمام ڕازی) وتەیەکی بەپێزی لەسەر ئەم بەسەر هاتە هەیەو تیایدا گوتوویە: (مەبەست لەوە دیاری کردنی نموونەیەکی هەست پێکراوە لە گەڕاندنەوەی گیانەکان دا بۆ جەستەکان بەڕێگایەکی ئاسان). کە لای خودا زۆر ئاسانە..

بەندی سێ یەم

((چیرۆکـی ئیسماعیل))

(کۆچ کردنی "ئیبراهیم" بۆ میسر - خودا "ئیسماعیل" بە (ئیبراهیم) دەبەخشێت - کۆچ کردنی (ئیبراهیم) بە "ئیسماعیل"ی کوڕیەوە بۆ دۆڵی (مەککە) ـ هەڵقوڵانی ئاوی (زمزم) - قوربانیدان بە"ئیسماعیل" - "ئیبراهیم" و هاوسەرەکەی "ئیسماعیل" - "ئیبراهیم" و "ئیسماعیل" — کەعبە بنیات دەنێن)

پێغەمبەرێتیی " ئیسماعیل "

خودای مەزن بە دەقێکی قورئانی ئاماژەی بۆ پێغەمبەرێتیی ئیسماعیل—کردووەو فەرمووبە: ﴿ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ إِسۡمَٰعِيلَۚ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلۡوَعۡدِ وَكَانَ رَسُولٗا نَّبِيّٗا ﴾ مریم/٥٤.. "ئیسماعیل" لەنێو ئەو هۆزە عەرەبیانەی دا کە تیایاندا ژیاوە بانگەوازی خەڵکی ی بۆ خواپەرستی کردووە. لە بەسەرهاتی لە دایـك بـوون و ژیانی " ئیسماعیل "دا هەندێك ڕووداوی گرنگ و سەرنج ڕاکێش هـەبووەو لـەم بڕگانـەی "بەنـدی سـێ یەم"ی ئەم بەشەی کتێبەکەدا باسیان دەکەین.

کۆچ کردنی "ئیبراهیم" بۆ "میسر"

(ئیبراهیم)— ماوەیەك لە شارۆچکەی (حەڕران)دا مایەوەو لەو ماوەیەدا (سارە)ی کچی مـامی خواسـت. بەڵام لەو شارۆچکەیە زۆر وەڕس بوو لەبەر ئەوەی دانیشتوانەکەی بەدەم بانگەوازەکەیەوە نەچوون وباوەڕیان پێ نەهێنا تەنها (لـوط) و چەند کەسێکی کـەم نـەبێت، هەبۆیـەش بڕیـاری دا ئـەو شـارە بـەجێبێڵێت، هەروەك قورئانیش ئاماژەی بۆ ئەمە کـردووە: ﴿فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٞۘ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّيٓۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾العنكبوت/٢٦.. واتە: (لەو شارۆچکەیەدا تەنها-لـوط- و چەند کەسێکی کەم باوەڕیان پێ هێناو بەدرۆیان نەخستەوە. ئەویش (واتە - ئیبراهیم) بڕیاری جێ هێشتنیانی داو گوتی: ئەوا لەبەرخودا من ئەم شارۆچکەیە لە ـ عیراق ـ جێ دێڵم وکۆچ دەکەم بۆ شوێنێکی دیکە کە خودا فەرمانی کۆچ بۆ کردنی پـێ داوم (واتە بۆ شام). هەر خودای پەروەردگاریشمە کە بە تواناو دانایە).

هۆی ئەم کۆچەش ئەو دوژمنایەتی یە سەخت وتوندو تیژەی بت پەرستان بوو بەرامبەر (ئیـبراهیم) و ئـەو چەند کەسە ئیماندارەی لەگەڵی دابـوون چـونکە بـت پەرسـتەکان بـەدەم بانگەوازەکـەی (ئیبراهیم)ــەوە نەدەچوون و ئیبراهیمیش خۆی لێ بەریو بە دوور گرتن و ڕووی لێوەرگێران.

خودا ستایشی ئەم هەڵوێستەی (ئیبراهیم)ی بەرامبەر گەلەکەی کردووەو لە قورئانی پیرۆزدا باسی کردووەو هانی باوەڕدارانیشی لەسەرچـاولێکردن وشـوێن پـێ هـەڵگرتنی داوەو فەرموویـە: ﴿ قَدۡ كَانَتۡ لَكُمۡ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ فِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذۡ قَالُواْ لِقَوۡمِهِمۡ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُاْ مِنكُمۡ وَمِمَّا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ كَفَرۡنَا بِكُمۡ وَبَدَا بَيۡنَنَا

﴿وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُواْ بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥٓ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ﴾الممتحنة/٤.. (لە هەڵوێست و ئاکاری (ئیبراهیم)ـــ و ئەو ئیماندارانەی لەگەڵی دابوون سەر مەشق و پێشەنگییەکی چاك بۆ ئێوە هەیە لە خۆبەری کردن و بە خۆ دوورگرتنتان دا لە گومڕایان کە کاتێك بە گەلەکەی خۆیان گوت: (ئێمە بێ تاوان وبەریین لە خۆتـان و ئەو بتانەی دەیانپەرستن، هەروەها نکوولی لەو کارەتـان دەکەین و خۆمانتـان لێدادەبڕین. بەمەش دوژمنایەتیو ڕق وکینەی هەمیشەیی کەوتۆتە نێوانمانەوەو هەتا هەتایە ناحەزتانین مەگەر تـا ئـەو کاتە نەبێت کە پەشیمان ببنەوەو باوەڕبە خودای تاك وتەنیا بێنن).

ئیدی " ئیبراهیم "و ئەو ئیماندارانەی لەگەڵی دا بوون بەرەو خـاکی (شـام) کەوتنە ڕێ کـە بـە خـاکی (کنعان) ناو دەبراو ماوەیەکی کەم تیای دا مانەوە، چونکە تەنگانەیەکی سەختی وەها ڕووی لەو ناوچـەیە کرد کە هەڕەشەی برسێتی ی لە خەڵکەکە دەکرد، زۆربەی دانیشتوانەکەشی دوور کەوتنـەوەو ڕوویـان لـە شوێنانی تر کرد بۆ پەیدا کردنی بژێوی خۆیان یان بۆ دۆزینەوەی گژوگیاو شوێنی لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانیان. لەگەڵ ئەو خەڵکەش دا (ئیبراهیم) لەوێ دەرچوو و بەرەو ولاتی (میسر) ڕۆیشت وماوەیەك تیای دا ژیا.

خودا " ئیسماعیل " بە " ئیبراهیم " دەبەخشێت

(ئیـبراهیم) لە"میسر"ـــەوە گەڕایـەوە بـۆ" فەلەسـتین"و ژنەکەشـی لەگـەڵ دابـوو، هـەروەها کەنیزە(جارية)یەکی ژنەکەشیان لەگەڵ بوو ناوی (هاجەر) بوو. ئیبراهیم لە ناخەوە هیوای ئەوەی دەخواست کە کوڕێکی هەبێت، هەر بۆیەش لە خودا پاڕایەوە کوڕێکی صالح و چاکی پێببەخشێت: ﴿رَبِّ هَبْ لِى مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾الصافات/١٠٠.. واتە: (خودایە بەسۆزو بەزەیی خـۆت کـوڕێکم لـەکوڕە چـاك و گوێڕایـەڵ و صاڵحەکان پێ ببەخشە). وادیاربوو (سارە)ی هاوسەریشی هەستی بەو خەیاڵ و ئەندێشەیەی "ئیبراهیم"ی مێردی کردبوو، بۆیە پێ ی گوت: (خودا منالی بەمن نەداوەو لەبەر ئەمە وای بەچاك دەبینم -هاجەر-ی کەنیزەم بخوازێت، بەشکم خودا کوڕێکت لەو ژنە پێ ببەخشێت، بێگومـان (سـارە)ی هاوسـەری، ژنێکـی بەساڵا چوو و بەتەمەن و نەزۆکیش بوو وبەتەمای ئەوە نـەبوو کـوڕی ببێـت. (ئیـبراهیم)یش، هاجـەر-ی خواست و بووە هاوسەری. لەم هاوسەرەش (ئیسماعیل)یان بوو کەلە (سفر التكوين)دا وەسفی بـەم جـۆرە کراوە: (وأما اسماعيل فقد سمعت قولك فيه وهاءنذا اباركه وانميه واكثره جداً جداً ويلد اثـني عشـر رئيسـاً واجعله أمة عظيمـة)[1].. واتە: (سەبارەت بە -ئیسماعیل- ئەوا نزاکەتم پەسند کـردو گـوێ بیسـتی داوا کاریەکەت بووم و وا پیرۆزو بەپیت وبەرەکەتی دەکەم وگەشەی پێدەکەم و زۆر زۆر زیادی دەکـەم و دوازدە سەرۆکیشـی لێ دەبێتـەوەو دەیکـەم بـە نەتەوەیـەکی گـەورە). ئەمـە مزگێنیـیـە کـە سـەبارەت بـە نەتەوە(امة)کەی (محمد)یشﷺ چونکە (محمد) لە وەچەی (اسماعیل)ـەو عـەرەبی (حیجـاز)یش هـەر لـەو

(١) الفصل (١٧). آية (٢٠).

وەچەیەن هەر چەندە ئەو بەڵێنەی (دەربارەی بوون بە نەتەوەیەکی گەورە) لە نەوەی (اسماعیل)دا تەنها لەسەر دەستی (محمدﷺ) و نەتەوەکەی بەدی هات.

کۆچکردنی "ئیبراهیم" بە "ئیسماعیل"ی کوڕیەوە بۆ دۆڵی "مەککە"

دوای ئەوەی خودا کوڕێکی وەك (ئیسماعیل) بە (ابراهیم) دەبەخشێت لە (هاجەر)ی هاوسەری دووەمی، ئیتر ئەم هاوسەرە (واتە هاجەر) دەست دەکات بە خۆ هەڵنان و شانازی بەم کوڕەوە، بەمەش پەژارەو دەمارگیری لە دەروونی (سارە)ی هاوسەری یەکەمی دا دەبزوێنێت و (سارە) داوا لە (ئیبراهیم) دەکات کە ئەو دوانە (هاجەر- و-ئیسماعیل) لەبەر چاوی دوورخاتەوە چونکە وای لێ هاتووە ناتوانێت ژیان لەگەڵ (هاجەر)دا بەسەر بەرێت. ئیبراهیمیش بەفەرمانێکی جێ ی خواست و ئیرادەی خودا ئەو داوایەی (سارە)ی خێزانی بەجێ دێنێت. ئەویش لە کاتێکدا کە خودا ئەو فەرمانە بە سرووش بۆ-ئیبراهیم- دەنێرێت و کە دەبێت (هاجەر) و (ئیسماعیل) لەگەڵ خۆی دا ببات بۆ (مەککە)، لەو کاتەش دا (ئیسماعیل) منداڵێکی شیرەخۆرە بوو. (ئیبراهیم) ئەو منداڵەو دایکەکەی بۆ سەفەر سازداو لەگەڵیان دا کەوتە ڕێو تەنها خواست وئیرادەی خوداش ڕێگەی پیشان دەدا. هەر ڕێگایان دەبڕیو هێندە ڕۆشتن. تاکو خودا فەرمانی پێدان بە ڕاوەستان لە خاکێکی چۆڵی دوور لە بیناو ئاوەدانی، واتە لەو جێگەیەی کە دەبوو لە ئایندەیەکی نزیك دا ماڵی خودا (بیت الحرام)ی تیادا بنیاد بنرێت.

(ئیبراهیم) منداڵەکەو (هاجەر)ی گەیاندە ئەو شوێنە چۆڵ و وشك وبرینگەی کە نەکەسی لێ بوو نەئاو و دارو درەخت و گژوگیا. پاشان بەجێی هێشتن وگەڕایەوە. لەو کاتەدا (هاجەر) بەپەلەو بەهەڵەداوان دوای کەوت وپێ ی گوت: (ئەرێ بۆ کوێ دەچیت؟ بۆ کێمان جێ دێڵیت لەم دۆڵەچۆڵ و وشك وبرینگەدا؟).. ئەم پرسیارانەی چەندەها جار لێ دووبارەو چەندبارە دەکردەوەو دوای سۆزو بەزەیی لێ کردو ئەویش لەهەنگاونانی خۆی بەردەوام بوو. ئینجا (هاجەر) لێ ی پرسی: (ئایا خودا فەرمانی بەمە پێ کردوویت)؟ (ئیبراهیم) گوتی (بەڵێ)، ئیتر (هاجەر) هێمن بووەوە وگوتی: (کەوابوو خودا فەرامۆشمان ناکات)، لەگەڵ ئەم وتەیەدا گەڕایەوە بۆ ئەو شوێنەی کە (ئیبراهیم) خۆی و کوڕەکەی تیادا دانابوو.

(ئیبراهیم) خۆیشی زۆر خەمبار بوو وبەدەم ڕێوە خەریك بوو دڵی پارەپارە ببێت لەبەر دوورکەوتنەوەی لە هاوسەریو کوڕەکەیو لە خەفەت وپەژارەدا. خواستی خوداش لەسەروو خواستی ئیبراهیمەوە بووە. ئەویش خۆی دابوە دەست خوداو بەدەم گەڕانەوەوە لێی دەپاڕایەوەو بەم وشانەی کە قورئان بۆمان دەگێڕێتەوە دووعاو نزای لەلای خودا دەکرد:

﴿ رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَشۡكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِي وَمَا نُعۡلِنُۗ وَمَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾ابراهیم/٣٧-٣٨..

ماناو شیکاری ئایەتەکان: (خودایە ئەوا من هەندێك لەکەس و نەوەم لەدۆڵی (مەککە)دا نیشتەجێ کردووە کە هیچ سەوزایی و کشتوکاڵێکی لێ نی یەو لەلای ئەو ماڵەتەوە کە لەمەولا بۆت بنیاد دەنێم و

کەڕێزو بەهای گەورەی دەبێت و کەس ناتوانێت بەچاوی سووك وبێحورمەتی بۆی بڕوانێت خودایە من تەنها بۆیە ئەوانم لێرەدا نیشتەجێ کرد تاکو نوێژبکەن لەلای ئەوماڵەتەوەو ئەرکەکانی پەرستش تەنیا بۆ تۆی تاك وتەنها جێ بەجێ بکەن. جا خودایە دڵ ودەروونی هەندێك کەسیان بەلادابەرەو باسۆزو ڕەحمیان بۆیان هەبێت ورۆزییشیان لەم شوێنەدووره دەست وچۆڵەوانی یەدا بە هەندێك جۆری میوەو بەروبووم پێ ببەخشە تاکو لەسەر نیعمەتەکانت سوپاسگوزارو شوکرانە بژێرت بن... خودایە تۆ لە نهێنی و ئاشکرامان ئاگاداریت و دەزانیت چەندە خەم وپەژارەم بۆ کەس وکارو نەوەکەم لەدڵ داحەشارداوە، هیچ شتێکیشت لێ پەنهان وشارراوە نی یە گەر هەر چەند بچووکیش بن وتەنانەت لەزەوی یان ئاسمانیش دابن).

هەڵقوڵانی ئاوی " زمـــزم "

"هاجەر" خۆی دایە بەر فەرمانی خوداو ئارامی گرت. بەردەوام لەو خۆراك وئاوەشی دەخوارد کە — ئیبراهیم — بۆی بەجێ هێشتبوو تا تەواو بوو و هیچی پێ نەماو تینووی ببوو، کوڕەکەشی تینوو بوو، ئەویش هەر بۆی دەڕوانی کاتێك کوڕەکەی تینوێتی زۆری بۆ هێنا بوو و ڕادەچڵەکی لەتینوان دا. بێگومان ئەم دیمەنە دڵتەزێنەی زۆر لەلا ناخۆش بوو وچی دی خۆی بۆ ڕانەگیراو وای لێ هات سەرسام وبێ چارە بێت وبەم لاولادا بڕوات وبسورێتەوە بێ ئەوەی بزانێت بۆ کوێ دەچێت، هەر هەنگاوی دەناو ڕایدەکردو خەریك بوو لە هۆش خۆی بچێت و ببورێتەوە. لەو ساتانەدا (هاجەر)چووە سەر شوێنێکی بەرز کە بە(صفا)ناسراوە- ودەیڕوانی بۆ ئەو شوێنە تاکو ئاو ببینێت، بەڵام هیچ شتێکی نەدی، ئینجا هاتە خوارەوەو وەك مرۆڤێکی شپرزەو ماندوو هەوڵ وتەقەللایەکی زۆری دا تاکو چووە سەر شوێنێکی دیکەی بەرز، کە بە (مەروە) ناو دەبرێت ولەوێش زۆری ڕوانی و ئاوی دەست نەکەوت، دوایی گەڕایەوە بۆ (صفا)ش هەر ئاوی بەدی نەکردەوە... ئەم هات وچۆیەی نێوان (صفا و مەروە) حەوت جاری خایاند(١). پاشان لەدوا جاردا کە ڕووی کردبووەوە (مەروە) گوێی لە دەنگێك بوو وئاوڕی بۆ دایەوە دیتی ئەوا فریشتەیەك لەفریشتەکان (ملائکە) لەمەوقیعی (زمزم) دایەو بەباڵی خۆی زەوی ی هەڵکەند تا ئاو دەرکەوت. (٢)

(هاجەر) هەر کە ئەم دیمەنە گرنگەی بینی زۆر خۆشحاڵ وشادمان بوو وخێرا خێرا مشتی لە ئاو پڕ دەکردو دەیکرد بەدەمی کوڕەکەیەوەو خۆیشی لێ تێرکرد. کاتێك ئاو هەڵدەقوڵا مەلەکانیش ڕوویان تێکرد.. کۆمەڵە کەسێکیش لە هۆزی (جورهەم) لەنزیك ئەو شوێنەوە دەڕۆیشتن و دیتیان ئەوا (باڵندە بەسەریا و لەو دەوروبەرەدا دەسورێنەوە)و لەیەکتریان پرسی: (ئەو باڵندانە بەسەر ئاوێك دا دەسوورێنەوە، ئەرێ زانیوتانە ئاو لەم دۆڵەدا هەبێت)؟ گوتیان: (نەخێر).. ئینجا یەکێکیان نارد بۆ زانینی هەواڵەکەو

---

(١)پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووبە: (لەبەر ئەمەش خەڵکی لە حەج-دا هات وچۆی لەنێوان دا دەکەن).

(٢) گوتراویشە:(ئیسماعیل بە هەردوو پێ ی خۆی یان بەهەردوو دەستی زەویی دەپشکنی و لەو کاتانەدا ئاو لە ژێر هەردوو پێی یان دەستی یەوە هەڵقوڵاوە).

گەڕایەوە بۆ لایان ومژدەی بوونی ئاوی پێدان. ئەوانیش چوون بۆ لای (هاجەر)و پێ یان گوت: (گەر بتەوێت لەگەڵت دا دەبین و بەخۆشی لەگەڵتا دەژین و ئاوەکەش با ئاوی خۆت بێت). ئەویش بەخێرهاتنی لێ کردن و ئیدی لەتەنیشتیەوە جێ نشین بوون هەتا (ئیسماعیل) گەورە بوو و بالغ بوو و ئافرەتێکی (جورهەمی)ی لێ خواستن و هەر لەوانیشەوە زمانی(عەرەبی) فێربوو.

قوربانی دان بە " ئیسماعیل "

(ئیبراهیم) ئەگەر چی "ئیسماعیل"ی لە ـ مەککەـ جێ هێشتبوو، بەلام لەبیری نەچوو بوو و پشت گوێشی نەخستبوو، بەڵکو جاروبار سەردانی دەکردن و دەگەڕایەوە. (ئیبراهیم) لە یەکێك لەو سەردانانەدا خەونێك دەبینێت کە تیایدا خودا فەرمانی پێدەکات (ئیسماعیل)ی کوڕی سەرببڕێت. خەو بینین (رؤیا)ی پێغەمبەرانیش ڕاستە چونکە وەك (سرووش)و لە پلەو پایەی (ئەمرێك) دایە کەلەخوداوە بۆی بێت. لەبەر ئەمە (ئیبراهیم) بڕیاری دا سوور بێت لەسەر ڕاپەڕاندنی فەرمانی خودا، هیچ هۆیەکیش لەو بڕیارەی پاشگەز نەدەکردەوە، وەك ئەو هۆیەی کە (ئیسماعیل) تاقە کوڕیەتی، یان وەك ئەو هۆیەی کەخۆی کەوتۆتە تەمەنی پیری یەوە، هیچ شتێك لەمانە پاشگەزی نەدەکردەوە.

قورئانیش بەسەرهاتەکەمان بەم شێوەیە بۆ دەگێڕێتەوە: ﴿(٩٨) وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ (٩٩) رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ (١٠٠) فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (١٠١) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (١٠٢) فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (١٠٣) وَنَادَيْنَاهُ أَن يَا إِبْرَاهِيمُ (١٠٤) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا ۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١٠٥) إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (١٠٦) وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ (١٠٧) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (١٠٨) سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (١٠٩) كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١١٠) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (١١١) وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾الصافات/٩٩-١١٢..

(واتاو شیکاری ئایەتەکان): لەم ئایەتانەدا خودا لە بەشێکی چیرۆکی "ئیبراهیم" ئەوە باس دەکات کاتێك خاکی گەلەکەی جێ دێڵێت داوا لەپەروەردگاری دەکات کوڕێکی (صالح)ی پێبدات، خوداش داواکاری یەکەی پەسند دەکات و مزگێنی ی کوڕێکی هێمن (غلام حلیم)(١)ی پێ دەدات کە (اسماعیل)ی یەکەم کوڕیەتی. جاکە ئەم کوڕەش پێ دەگات وگەشەدەکات ودەچێتە ئەو تەمەنەوەی کە دەتوانێت خۆی هەوڵ بدات و توانای کارکردنی هەبێت، (ئیبراهیم) لە نووستنی دا خەون بەوەوە دەبینێت ئەوا خودا فەرمانی

---

(١) (حلیم): لە وشەی (حلم)ـەوەیە، (حیلم) دژی بێ عەقڵی و جەهل وگەمژەیی یە.. هەروەها (حیلم) مانای بەئارامی و شکۆمەندیو سەلاری دەگەیەنێت لەگەڵ وجودی هێزو توانادا.

پێدەکات کوڕەکەی خۆی (واتە: ئیسماعیل) سەربڕێت هەر چەندە تەنها ئەو کوڕەتاقانەیەشی هەیە، (ئیبراهیم)یش مەسەلەکە دەخاتە بەرچاوی (ئیسماعیل) تاکو ئیمانی تاقی بکاتەوەو بەم شێوەش لەبەر دڵی دا کارەکە لەبارترو ئاسان تریش بێت لەوەی کە بەزۆر وستەم سەری ببڕێت.. (ئیسماعیل)-سلاّوی لیّ بێت- لە وەڵامی باوکی دا دەڵێت:(بابەگیان ئەو فەرمانەی خوداپیّ ی داویت ئەنجامی بدەو بەپشتیوانی خوداو -ان شاءالله- دەمبینیت یەکێکم لەخۆڕاگران وقایل بوان بەویست وئیرادەی خودا.. ئیدی کەهەردووکیان خۆیان دەدەنە دەست فەرمان وبڕیاری خوداو بە تەمای ڕاپەڕاندنی ئەمری خودا دەبن، (ئیبراهیم) کوڕەکەی بە ڕوودا دەخات (واتە دەم وچاوی دەخاتە سەر زەوی و بەسك دا دەیخات) تاکو لەپشتەوە سەری ببڕێت و ڕوخساری کوڕەکەی لەحاڵەتی سەربڕینی دا نەبینێت، ئینجا چەقۆکە بەملی دا دێنێت، بەڵام نایبڕێت (واتە: چەقۆکە نایبڕێت)...

لەو ساتە حەساسە مێژووییە یەدا خودای پەروەردگار بانگی ئیبراهیم دەکات وپیّ ی دەفەرموێت: (ئەی- ئیبراهیم- دەست هەڵگرە لەسەر بڕینی کوڕەکەت چونکە مەبەستی تاقیکردنەوەکەتمان دەست کەوت ولێمان ڕادییت، کەگوێڕایەڵیت و فەرمانی خودای خۆت بە چاکی ڕادەپەڕێنیت، ئەمە ئەو تاقیکردنەوە گەورەو دیارو ڕۆشنە بوو کە باوەڕوئیمانی تۆمان پیّ هەڵسەنگاند وتۆش تیای دا سەرکەوتوو بوویت، جالە بریتی کوڕەکەت ئەم بەرانەی بۆمان داناویت سەربڕە وبیکە بە فیدای کوڕەکەت).

سەربڕراو کیّ دەبوو؟

بەگوێرەی دەقی قورئان سەربڕراوەکە (ئیسماعیل) دەبوو، چونکە بەسەرهاتی سەربڕراوەکەی باس کردووە و، پاشان خودا مژدەی کوڕێکی تری بە -ئیبراهیم- بەخشیوە کەناوی (ئیسحاق)ـە: ﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ هاتنی مژدەی کوڕێکی تر (اسحاق) دوای دیاری کردنی بەسەرهاتی سەربڕینەکە بەئاشکراو ڕاشکاوی یەکە (ئیسحاق) کوڕێکی دیکەیەو جودایە لەو کوڕەی پێشوو کە (ئیبراهیم) بەسەربڕینی تاقی کراوەتەوە. بەڵام جوولەکەکان ئیددیعای ئەوە دەکەن گوایە سەربڕاوەکە (ئیسحاق) بووە چونکە لەلای ئەوان (سفر التكوين) -ئیسحاق-بەسەر بڕاوەکە دادەنێت و لەو بەسەر هاتەدا سەرەتا باسی پێناساندنی دەکات و فەرمایشتێکی خودا دیاری دەکات گوایە بە (ئیبراهیم)ی فەرمووبێت (کوڕە تاقانەکەی خۆت کە خۆشت دەوێت و (ئیسحاقە) لەگەڵ خۆت دا ببە بۆ خاکی —مۆریەـ).[1] ئیمام (ابن كثير) -ڕەحمەتی خودای لیّ بێت- لەوەڵامی ئەو ئیددیعایەی جوولەکەکان دا گوتوویەتی: (لەو ئیددیعایەیان دا بیژە(لفظ)ی -ئیسحاق- بەنابەجیّ دانراوە، چونکە -ئیسحاق- کوڕی تاقانەو کوڕی یەکەم نەبووە، بەڵکو -ئیسماعیل- بووە، بەڵام جوولەکەکان ئەوەیان بەپێچەوانەوە باس کردووە لە بەر ئێرەیی (حەسوودی) بردنیان بە -عەرەب-، لەبەرئەوەی -ئیسماعیل- باوکی ئەو عەرەبانەیە، کە لە(حیجاز)دا

(١) الفصل (٢٢) آية (٢).

نیشتەجێ بوون ویەکێك لەوانیش(محمد-ی پێغەمبەری خوادایەﷺ)، (ئیسحاق)یش باوکی -یەعقوبە- واتە(ئیسرائیل) کەجوولەکەکان لەڕەچەڵەکی ئەون ویستوویانە ئەو پلەو پایەیە بۆخۆیان بەکێشکەن، بەم ڕەنگەش دەسکاریی ی[١]فەرمایشتی خودایان کردووەو بۆیان زیاد کردووە)[٢].

ئیبراهیم و هاوسەرەکەی ئیسماعیل

ڕۆژێکیان (ئیبراهیم) لەسەردانێك لەو سەردانانەی دا کەدەچوو بۆ - مەککە- چوو بۆ ماڵی (ئیسماعیل) و بەڵام ئەو لەماڵەوە نەبوو، بەڵکو تەنها هاوسەرەکەی بینی و ئەویش نەیدەزانی ئەم میوانە باوکی مێردەکەیەتی(خەزووریەتی)، (ئیبراهیم) هەواڵی -ئیسماعیل-ی لێ پرسی و ئەو ژنەش لە وەڵام دا پێ ی ڕاگەیاند مێردەکەی چووە بۆ ڕاو، پاشان دەربارەی حاڵ و بارودۆخی گوزەرانیان لێ ی پرسی، ئەویش گوتی (ئێمە لەبارگرانی و ناڕەحەتی داین) واتە سکاڵای ناخۆشی ی گوزەرانیانی لەلا کرد. ئینجا -ئیبراهیم- لێ ی پرسی: (ئایا میوان ڕادەگریت؟ ئایا خواردن وخواردنەوەت لەلا هەیە)، ئەویش گوتی: (نەخێر هیچم نیەیە و کەسیشم لەمیوان لەلا نی یە).. واتە میوانم ناوێت. (ئیبراهیم) ئەم ئافرەتەی بە کەیبانوویەکی چاك پەسند نەکرد چونکە ئەوەی لێ بینی کە نارازی یە بەو بەشەی خودا پێ ی داوەو وەڕس بووە لەژیان لەگەڵ مێردەکەی دا. جگە لەو چاوچنۆکی یەش کەوای لێ کرد ڕێز لەو هاتن و میواندارێتی یەی نەگرێت. هەربۆیەش دواجار "ئیبراهیم" پێ ی گوت: (ئەگەر مێردەکەت هاتەوە سڵاوی منی پێ بگەیەنەو پێیشی بڵێ با شوێنی بەر دەرگاکەی بگۆڕێت).. (ئیبراهیم) ڕۆیشت و (ئیسماعیل) بەجیا هاتەوەو وایشی دەبینی کە لەماوەی دەرچوونی لەماڵ دا شتێك ڕووی دابێت، بۆیە لەهاوسەرەکەی پرسی: ئەرێ ئەمڕۆ کەسێك نەهات بۆ لات)؟ ئەویش لە وەڵام دا گوتی: (بەڵێ پیاوێکی پیر هات و ئاواو ئاوابوو و پرسیاری دەربارەی تۆ لێ کردم ومنیش پێم ڕاگەیاند کە لەماڵەوە نییت و دەرچووبوویت).. هەروەها لەهاوسەرەکەی پرسی: (ئەی باشە هیچ ڕاسپاردەیەکی پێ نەداویت)؟ گوتی: (بەڵێ زۆر سڵاوی لێ دەکردیت وداوای لێ کردم پێیشت بڵێم کە پێش دەرگاکە بگۆڕیت).. ئینجا (ئیسماعیل) گوتی: (دە کەوا بوو ئەوە باوکم بووە و فەرمانیشی پێ کردووم لێت جیاببمەوەو ئیدی تۆش بڕۆ بۆ ماڵی باوکت).. بەم ڕەنگە تەڵاقی داو ژنێکی تری هێنا. دوای ماوەیەکی تر (ئیبراهیم) هاتەوە بۆ ماڵی (ئیسماعیل)ی کوڕیو ئەو جارەش لەماڵی خۆی دا نەی بینی، بەڵام هاوسەرە تازەکەی بینی کە بەگەرمی پێشوازی لێ کردو زۆر بەخێرهاتنی کرد، (ئیبراهیم) لێ ی پرسی (میوان ڕادەگریت)؟ گوتی (بەڵێ)و بەمیوانی پەسندکردو ڕێزی لەهاتن

(١) قورئانی پیرۆز لە زۆر ئایەتی‌دا باسی ئەو نەریتە ناهەموارەی جوولەکەکانی کردووە کە زوربەی کتێبی خوداو فەرمایشتەکانیان دەسکاری کردووە. واتە (تەورات) دەسکاری کراوە.
(٢) البداية والنهاية. ج١. ص ٥٩.

ومیوانداریێتی ی گرت، ئینجا پرسیاری دەربارەی بارودۆخی ژیان و گوزەرانیان لێ کرد، ئەویش لەوەڵام دا گوتی: (ئێمە حاڵمان زۆر باشە ولەفەرەحیو رزق و ڕۆزیی فراوان دا دەژین وسوپاس بۆ خودا). سوپاس وستایشی زۆری خوداشی لەلا کرد (ئیبراهیم)یش پێ ی گوت: (ئەگەر مێردەکەت هاتەوە زۆر سڵاوی منی پێ بگەیەنە و پێیشی بڵێ با شوێنی پێش دەرگاکەی جێگیرکاو بیهێڵێتەوە).. ئینجا ماڵئاوایی لێکردو ڕۆیشت. ئێوارەی ئەو ڕۆژە (ئیسماعیل) گەڕایەوە بۆ ماڵەوەو هاوسەرەکەی هەواڵی هاتنی پیاوێکی بە ساڵاچووی پێ گەیاندو وەسفی شێوەو ڕوخساریی بۆ کردو ڕاسپاردەکەشی پێ گوت، (ئیسماعیل)یش پێ ی وت: (ئەوە باوکم بووەو فەرمانی پێکردووم تۆ لەلای خۆم بهێڵمەوەو هەرگیز لێت جیانەبمەوە). ئیتر بە درێژایی تەمەنی ژیانی لەگەڵ دا بردە سەرو بووە دایکی منداڵەکانی.

"ئیبراهیم" و "ئیسماعیل" -کەعبە- بنیات دەنێن

(ئیبراهیم) ماوەیەکی دوورو درێژ (ئیسماعیل)ی نەدیبوو، دوای ئەم ماوە زۆرە بۆ کارێکی پیرۆزو گەورە هاتەوە بۆ لای. ئەم هاتنەوەیەشی بەفەرمانێکی خودای مەزن بوو بۆ بنیاد نانی " کەعبە " لە -مەککە- تاکو ببێتە یەکەمین ماڵ بۆ خواپەرستی.

(ئیبراهیم) لەو ناوچەیەدا بە دوای -ئیسماعیل-دا دەگەڕا تا بینی یەوە لە نزیك ئاوی (زمزم)ەوە کە خەریکی تاشینی تیرێك بوو، بەرەو ڕووی ڕۆشت و (ئیسماعیل)ی کوڕیشی بەپەلە ڕایکرد بۆ بەرەو پیرەوەچوونی وتوند باوەشیان بەیەك دا کردو هەریەکەشیان بلێسەی گڕی خۆشەویستی و خۆشحاڵی ی گەورەیان بۆ یەکتر دەربڕی.

ئیبراهیم دوای ئەوەی بەدیداری کوڕەکەی گەیشت و جێ وڕێ ی بۆ خۆش بوو، هەواڵی ئەوەی پێ گەیاند کەوا خودا فەرمانی پێ کردووە خانوویەك بۆ عیبادەت و پەرستنی خودا لەو جێگەیەدا دروست بکات، ئاماژەی بۆ جێگەکەشی کرد کە لەسەر گردێکی بەرزی نزیك خۆی بێت. (ئیسماعیل)یش گوتی: (ئەوەی خودا فەرمانی پێ کردوویت ئەنجامی دەو منیش لەم کارە پیرۆزو پڕبایەخەدا یارمەتیت دەدەم).

ئینجا (ئیبراهیم) دەستی کرد بەبنیات نانی خانووەکەو-ئیسماعیل-ی کوڕیشی بەردی دەدایە دەست، پاشان (ئیبراهیم) پێ ی گوت: (بەردێکی چاکم بەرێ تابیخەمە سەر گۆشەکەو جێ ی زانیاری و ئاگاداری بێت بۆ خەڵکی. لەو ساتەدا (جیبریل) سرووشی بەردەڕەشەکە (الحجر الاسود)ی پێ ڕادەگەیەنێت، ئەویش هەڵی دەگرێت و لەشوێنی خۆی دا دایدەنێت، لەگەڵ هەر بەشێکی کاری بنیات نانەکەشیان دا دەیانگوت: (خودایە ئەم کارەمان لێ قبووڵ کە بەڕاستی تۆ خۆت بیسەرو زانایت). ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ﴾.

کاتێك چینەکانی خانووەکە بەرز بووبووەوە (ئیبراهیم)ی پیرەمێردی بەساڵاچوو نەیدەتوانی بەردەکە بەرز

بکاتەوە، بەڵکو چووە سەر بەردێك کەبە (مەقامی ئیبراهیم)[1] ناو دەبرێت و ئیتر هەر کە لایەکی دیوارەکەی تەواو دەکرد ئەو بەردەی ژێر قاچی دەگواستەوە بۆ تەواو کردنی لایەکیتر ولەسەری دەوەستا. کە لە بنیاتنانی هەر دیوارێکیش دەبوەوە، دەستی دەکرد بە دروست کردنی دیوارێکی تر..

بەم ڕەنگە تا کاری بنیات نانی هەموو دیوارەکانی (کەعبە) تەواو بوو، ئەو بەردە ڕەشەش لەدێر زەمانەوە بەدیواری پێشەوەی کەعبەوە نووسابوو هەتا سەردەمی جێنشینیی (خەلافەت)ی (عمری کوڕی خطاب) - خودا لیٚ ی ڕازی بێت- کە دواجار نەختێك لەماڵەکە بردی یە دواوە تاکو نوێژخوێنان لە کاتی نوێژدا سەرنجیان بەلای دا نەچێت.

قورئانی پیرۆز لەم ئایەتە ڕۆشنانەدا ئاماژە بۆ کاری بنیات نانی کەعبە دەکات:
﴿ وَإِذْ جَعَلْنَا ٱلْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَٱتَّخِذُوا۟ مِن مَّقَامِ إِبْرَٰهِـۧمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَـٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَـٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَٱرْزُقْ أَهْلَهُۥ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُم بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۖ قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُۥ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُۥٓ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِـۧمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَـٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴾البقرة/١٢٥—١٢٧.

لەم ئایەتانەدا خودا ئەو نیعمەتە دەخاتەوە یادی عەرەبەموسڵمانە کان کەوا ماڵە حورمەت دارەکە (البیت الحرام)ی بۆ کردوونەتە چاوگێك (مثابة)[2] واتە سەرچاوەی جیٚ نزرگەیەك بۆ خەڵکی کەبە مەبەستی عیبادەت و خواپەرستی سەردانی بکەن. هەروەها خودا کردوویەتی بە شوێنێکی دڵنیاییو هێمنی بۆ هەر ترساوێك (خائف)، چونکە هەر کەسێك بچێتە ناو ئەو (حەرەمە)وە هیچ کەسێك ناتوانێت ئازاری بدات. ئەم مەسەلەیەش لەدێر زەمانەوە چەسپاوەو پیرۆزیو قودسیەتێکی وەها بەو ماڵەی خودا دراوە کەهیچ کەسێك بۆی نەبووەو بۆی نی یە پەرژینی پیرۆزی یەکەی ببەزێنێت.

دەربارەی مەقامی ئیبراهیمیش واتە شوێنی تیا ڕاوەستانی)، کە خودافەرمانیداوە (بکرێتە جێگایەك بۆ نوێژکردن) گوتراوە ئەو بەردەیەکە (ئیبراهیم) لەسەری وەستاوە بۆ بنیات نانی کەعبە، گوتراویشە هەموو ئەو حەرەمەیە کەلە چواردەوری کەعبەدایە.

ئینجا خودا لەو ئایەتانەدا ئاماژە بۆ ڕاسپاردە(وصیة)ی خۆی دەکات بۆ (ئیبراهیم) و (ئیسماعیل) دەربارەی پاکژ کردنەوەی ماڵەکە لە پیسیی ئاکاریی وەك بەدکرداری و بەدخوویی، هەروەها لە پیسیی مەعنەویی وەك هاوەڵ بۆ خوادانان (شرك)و بت پەرستی، تاکو بەپاك وخاوێنی بۆ تەواف

(١) ابن الاثیر. ج١. ص ٤٦.
(٢) (مثابة) زاراوەیەکەو مانای (مەبەست) و (جیٚ نزرگە)ش هەڵدەگرێت لەگەڵ بۆ گەڕانەوەی دا. بەهۆی (بوون بەچاوگ بۆ خەڵکی)یشەوە کارێکی زانراوەو بڕیار لەسەر ڕاستی و (تصدیق)ی سەردانی سەردانکارانی دەدات، جگە لەمەیل و هۆگریی ی ڕۆحیان بۆیو حەزکردنی کەسانی تر لەسەردان کردنی و هیوا خواستنیان بە گەیشتن بەو ئەرکی سەرلیٚ دانە.

کارانی(بەچواردەورا سووڕاوانی) و، خەڵوەت نشینانی خوا پەرستیەو، مل کەچ وکڕنووش بۆ خوا بەرانی بهێنێتەوە.

پاشان قورئان ئاماژە بۆ نزاکەی (ئیبراهیم) دەکات، کە تیای دا لە خودا دەپاڕێتەوە ئەو شارەی کە ماڵەکەی خودای تیادا دەبێت بکات بە شارێکی هێمن ودانیشتوانەکەشی کە باوەڕیان بە خوداو ڕۆژی دوایی هێناوە بەهرەمەندکات لە ڕزق وڕۆزیی ی بەروبووم و خێروفەڕەکانی زەوی. خوداش نزاکەی گیراکردو هەواڵیشی پیٚ داکە تەنانەت ڕزقی ئەو کەسانەش دەدات کەلەم دنیایەدا بەڕزقی خودا نازانن ودانی پیٚدانانێن وسپڵەو پیٚنەزانن و شوکرانە بژێری ڕزق ونیعمەتەکانی نیین، بەڵام لە ڕۆژی قیامەت دا دەیانخاتە بەر سزای دۆزەخ و دژوارترین چارەسەر.

بەڵیٚ...خودا نزاکەی -ئیبراهیم-ی گیراکردو داواکاری یەکەی بەجیٚ گەیاندو شاری (مەککە)ی کردە وڵاتێکی ئارام وهێمن و هەر کەسێك ویستبێتی دەسدرێژی ی بکاتە سەر، خودا لەناوی بردووە هەروەها ئەو نزایەشی گیراکرد دەربارەی بەخشینی ڕزق وڕۆزی یەکی زۆر بەدانیشتوانەکەیو هەموو جۆرە میوەو بەروبوومێك کە لەگشت وڵاتێکەوە بۆی دەبرێت. لە کۆتاییی ئایەتەکان دا خودا باسی ئەوەدەکات چۆن (ئیبراهیم وئیسماعیل) ماڵەکە بنیات دەنێن وبناغەو دیوارەکانی بەرز دەکەنەوەو، بەدەم ئەو کارانە شەوە لەخودا دەپاڕێنەوە کە ئەو ئەرکە پیرۆزو گەورەیەیان لیٚ قبووڵ وپەسندکات.

بەندی چوارەم

((لە خاسیەتە بەرزەکانی ئیبراهیـم))

(پلەو پایەی " ئیبراهیم "- لە نزاکانی" ئیبراهیم"-
"ئیبراهیم" موسڵمانی ئایینپەروەر- بەخشندەیی " ئیبراهیم ")

بەراوردێك لە نێوان تەورات و قورئان دا لەسەر چیرۆكی ئیبراهیم

هەر کەسێك بەراورد بکات لەنێوان ئەو شێوە گێڕانەوەیەی چیرۆکی (ئیبراهیم) لە (العهد القدیم)و ئەو شێوەهاتنەی چیرۆکەکە لە قورئانی پیرۆزدا، جیاوازییەکی گەورەی تێدا بەدی دەکات، بۆ نموونە گەر لە(العهد القدیم)[1]دا هەر تەنها(ژیانی ئیبراهیم وگەشت وڕووداوەکانی و بەڵێنی خوداش بۆ خۆی و نەوەکانی دەربارەی کردنە جێنشینیان لەزەوی دا) باس کرابێت، بەڵام قورئان چەند ئاماژەیەکی کورت بۆ ژیانی شەخصیو تایبەتی ی "ئیبراهیم" دەکات و لەکاتی ئەو ئاماژە کورتانەشی دا چەند لایەنێکی گرنگتری داستانی (ئیبراهیم) دیاری دەکات، وەك باس کردنی پلەوپایەو ڕێزی "ئیبراهیم" لەلای خوداو جیهادکردنی لە ڕێی خواداو شیکردنەوەی بونیادی نەفسی ی و تیشك خستنەسەر ڕەوشتی بەرزیو قوربانی دانی.. هەروەها قورئان دەربارەی ئەو پەیامی خوایە یەك گرتنەی کە (ئیبراهیم) بانگەوازی بۆ دەکردو ئەو بەڵگە- عەقڵی —یانەی بۆ پوچەڵکردنەوەی کاری بت پەرستی دەیخستنە ڕوو، دەدوێت. جگە لەوەش دەربارەی خۆپارێزی و لەخواترسانی ئیبراهیم و لەخواپاڕانەوەیو باوەڕی قووڵ ودڵسۆزیو خوا ویستی‌یەکەی دەدوێت کەئەو جۆرە باسکردنە هەرگیز لە (عهد القدیم)دا نابینرێت. ئەمەش تایبەتمەندی‌یەکی تەنهای قورئانە لەباس ولێدوان دا دەربارەی ژیانی (ئیبراهیم)و ڕێزو پایەیەکی وای بۆ دادەنێت کە لەوەوبەر هیچ کتێبێکی دیکە لەکتێبە ئاسمانی یەکان بەو ئاقارە نەگەیشتووە.

پلـەو پایەی " ئیبراهیـــم "

لێرەدا بۆ خوێنەری بەڕێز هەندێك لەو سیفەت و ڕەوشتە بەرزانەی (ئیبراهیم) دیاری دەکەین کەلە قورئانی پیرۆزدا باس کراون وخودا بە هۆیانەوە نموونەیەکی ڕۆشنی بۆ ڕێنمایی‌و گوێ ڕایەڵی‌و سوپاسگوزاری وێنا دەکات..

خودای مەزن فەرموویە: ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا

(١) (العهد القدیم) بە تەورات و ئەو کتێبە کۆنانە دەگوترێت کەپێش هاتنە دنیای (عیسا) — سڵاوی لێبێت — نووسراونەتەوە، (عهد الجدید)یش بەو کتێبانە دەگوترێت کە لە دوای ئەو نووسراونەتەوە.

لِّأَنۡعُمِهِۚ ٱجۡتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ١٢١ وَءَاتَيۡنَٰهُ فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗۖ وَإِنَّهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾النحل/١٢٠-١٢٢ لەم ئایەتانەدا خودا وەسفی "ئیبراهیم" وەها دەکات کە نەتەوەیەك (ئوممەتێك) بووە، واتە بە تەنها خۆی نەتەوەیەك بووە لە نەتەوەکان چونکە هەموو خاسیەت و نەریتە جوانەکانی تێدا کۆ ببوونەوە، هەر ئەم وشەیەش وەك وتارێکی درێژی دەگمەنە لە ستایش کردنی کەسێتی ی " ئیبراهیم "دا، چونکە هەموو ئەو ڕەوشتە جوان وئاکارە پاك وخاوێنانەی کە بەرێژەی جیاجیا لە نێو خەڵکی دا بلاون خودا لە پێغەمبەرەکەی دا (ئیبراهیم) کۆی کردوونەوەو بەمەش بووە بەو پێشەنگەی شوێن پێ ی هەڵبگیرێت و پەیڕەوی سوننەت وئاکاری بکرێت. هەروەها خودا واشی وەسف دەکات ﴿حَنِيفٗا وَلَمۡ يَكُ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾ بەمانای "ئیبراهیم" ئەو خواویست وخوا بەیەك گرەبووە کە تەنهاوبە پوختی هەر خودای خۆی پەرستووەو هیچ کەسێکی نەکردووە بە هاوبەش و هاوەڵی خودا. پێش ئەم سیفەتەش بە ﴿قَانِتٗا لِّلَّهِ ﴾ داینا‌وە، واتە مل کەچ و گوێڕایەڵی هەر فەرمانێکی خودا بووە، لەگەڵ ئەمانەش دا ﴿ شَاكِرٗا لِّأَنۡعُمِهِۚ ﴾ واتە شوکرانەبرێژو سوپاسگوزاری بەخششەکانی خودا بووە، لەبەر ئەوە شایستەی ئەو پلەیە بووە: ﴿ٱجۡتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴾ واتە خودا هەڵی بژاردووە بۆ لەئەستۆنانی پەیامەکەیو سازو ئامادەو ڕێنموونیی کردووە بۆ گرتنەبەری ڕێگای ڕاستی هەق کە گەیەنەرێتی بەرەزامەندیی خودا.. تا ئەو شوێنەی خودا دەفەرموێت ﴿ وَءَاتَيۡنَٰهُ فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗۖ وَإِنَّهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، واتە خودا لە دنیادا ناوویادو زیکرێکی باشی بۆ داناوەو لەئاخیرەتیش دا لەو پیاو چاکە نیعمەت پێ بەخشراوانە دەبێت کە نیعمەتی بە هەشتی خوداو ڕەزامەندی یەکەی دەست دەکەوێت.

هەر دەربارەی وەسفی ڕەوشتە بەرزەکانی" ئیبراهیم" خودا لە قورئان دا فەرموویە: ﴿ وَإِذِ ٱبۡتَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٖ فَأَتَمَّهُنَّۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامٗاۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِيۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهۡدِي ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾البقرة/١٢٤.. لەم ئایەتەش دا خودا وەسفی ئەو حاڵەتەی "ئیبراهیم" دەکات کاتێك (بەچەند ڕاسپاردەیەکی شەرعیو چەند فەرمانکارییەك بەچاکەو بەربەستکارییەك لەخراپە) تاقیی کردۆتەوەو ئەویش هەمووی بەتەواوی جێبەجێ کردووەومافی تەواوی تێدا گەیاندوون، دوای ئەم هەڵسەنگاندنە خودای پەروەردگاری پێی دەفەرموێت: (ئەوا من دەتکەم بە پێشەوایەکی خەڵکیو ئەوانیش پابەندی سوننەت وڕێسات دەبن) لەو ساتەدا -ئیبراهیم- داوا لە خودا دەکات کە هەندێك لە نەوەکانیشی بکات بەپێشەوا، خوداش لەوەڵامی داواکەی دا ئەوەی پێ ڕادەگەیەنێت کەهەرگیز ستەمکاران ئەو پێشەوایەتیەیان دەست ناکەوێت، لەم فەرمایشتەدا ئاماژەیەك بۆ ئەو ڕاستی یە کراوە کە لەنێو ئەو نەوانەی دا چاك وخراپ هەیە.. لێرەدا سەرنج بدە لەچۆنیەتی ئەو هەواڵەی خودا بە (ئیبراهیم)ی دەگەیەنێت سەبارەت بەوەی کەپێشەوایەتی (امامة) دەست ستەمکاران ناکەوێت چونکە شایانی ئەوە نین کەخەڵکی جڵەوی خۆیانیان بدەنە دەست و بەپێشەواو سەرکاری خۆیانیان بزانن. هەروەك ئیرادەی خوداش وایە هەموو خەڵکی ڕقیان لەستەمکاران بێت وکاروباری خۆیان نەخەنە بەر چنگیان. زوڵم و ستەمیش لەدیدی قورئان دا بەزاندنی

سنووری یاساكانی خوداو پەیڕەونەكردنی فەرمانەكانیەتی، هەروەك خودای مەزنیش فەرموویە: ﴿ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ قِصَاصٌ ۚ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ﴾المائدة/٤٥..

هەروەها خودای مەزن دەربارەی خاسیەتە بەرزەكانی "ئیبراهیم" فەرموویە: ﴿وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَـٰبِ إِبْرَٰهِيمَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴾مريم/ ٤١.. بە مانای: (ئەی محمد باسی داستانی ئیبراهیم بۆ گەلەكەت بگێڕەوە بەشكم پەندو وانەی لێوەربگرن، ئەو پێغەمبەرەی بە (صديق) وەسف كراوە كە ڕاستگۆیی (صدق) ێكی زیاد لە ڕادەو ئێجگار زۆری هەبووە)، بێگومان "ئیبراهیم"یش شایانی ئەم وەسف ونازناوەیە لەبەر ڕاستگۆیی ی زۆرو فرەی خۆی، جا سەرنج بدە لە چۆنیەتی ئەو وەسفەی خودا كە پێش ئەوەی بە پێغەمبەر وەسفی بكات بە ڕاستگۆیی وەسفی كردووە تاكو بەهای ڕاستگۆییمان پیشان بدات، چونكە لە كۆمەڵە بەهێزو پتەوەكانی ڕاگیركاری پێغەمبەرێتی یە... لە وەسفێكی دیكەی (ئیبراهیم)دا خودا فەرموویە: ﴿ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴾النجم/٣٧.. واتە: "ئیبراهیم" هەموو فەرمان وكارو بارێكی سەرشانی كە خوداپێی سپاردووە بەجێ هێناو هەموو خەسڵەتێكی باوەڕو لقەكانی تەواو كرد، هیچ فەرمانێكی گرنگ فەرمانێكی سوپاسگوزارییی لە بیرنەدەبردەوەو هیچ كارێكی گەورەش لە كارێكی بچووكتری دانەدەبڕی.
هەروەها خودای مەزن (بە فەرمایشتێكی دیكەی) پلەوپایەی – ئیبراهیم – دیاری دەكات و دەفەرموێت: ﴿وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴾النساء/١٢٥.. واتە: خودا ئیبراهیمی بەتایبەتی هەڵبژاردووەو پاڵاوتوویەتی و ڕێزو كەرامەتێكی وای پێداوە وەك ڕێزو كەرامەتی ئەو (هاوڕێ یانەی كە زۆر یەكتریان خۆش دەوێت) بەیەكتریی دەبەخشن). دەربارەی مانای هاوڕێ (خلیل) گوتراوە: ئەو خۆشەویستەیە كەهیچ (خەلەل)و كەلەبەرێك لەخۆشەویستی یەكەی دا نی یە. گوترایشە ئەم هاوڕێ یەتی یە تەواوی خۆشەویستی و كۆتایی و ئەوپەڕی دەگرێتەوە، خوداش لەنێوبەندەكانی دا هەرە چاك وپوختەكانی خۆش دەوێت، (ئیبراهیم)یش خۆشەویستی ی تەواو و بێ كەم وكووڕیی بۆ خودا هەبووەو خودای خۆی زۆر زۆر خۆش ویستووە، لەبەر ئەمەش بەرهەڵستی ی باوكی و گەلەكەی خۆی لەپێناوی خودای پەروەردگاری دا كردووە، خوداش بۆ ئەمە خۆشی ی ویستووەو بە (خلیل) واتە: (هاوڕێ ی دەسپاك و ئەمین)ی داناوە.

لە نزاكانی " ئیبراهیـــم "

دووعاو نزاكردن لە ئیسلام دا وا ناسراوە كە كرۆك ومۆخی بەندایەتی یە، جاوەك چۆن مرۆڤ بە مۆخەوە بەندە، خواپەرستی و بەندایەتییش بەنزاو پاڕانەوەوە بەندە. چونكە نزاو (داواكردنی پێویستی) لەخودای پەروەردگار یەكەمین ڕواڵەتی مرۆڤ وبەندایەتی بۆ خوداكردنی و جڵەودانە دەست فەرمانیەتی، هەر لەسەر جۆروشێوەی نزاكەش حەقیقەتی مرۆڤ دەردەكەوێت كە داخۆچی لەخودا دەوێت؟! چەند دەسكەوتێكی

ماددی و دنیایی ی دەوێت یان پلەوپایەی ڕۆحی و مەعنەوی؟!
قورئانیش هەندێك لەو نزایانەمان بۆ دەخاتە ڕوو کەلەسەر زاری (ئیبراهیم) هاتوون و خوێنەریش لەو نزایانەوە بەرزیو گیان بلّندیی (ئیبراهیم) وئەو پلەوپایە مەعنەوییەی بۆ دەردەکەوێت کە هەڵی بژاردبوو و وای لیّ کردبوو لەلای خودای پەروەردگاری خۆشەویست ببێت، چونکە ئەو (واتە ئیبراهیم) لەنزاکانی دا داوای کەرەسەیەك لەکەرەسەکانی دنیا ناکات، بەڵکو نزای ئەو، نزای مرۆڤێکی باوەڕدارە کە خودای خۆی ناسیوەو ئیدی هەموو شتێکی دیکەی لەبەر چاو بچووك بووە، هەر کەسێکیش تامی باوەڕی چەشتبێت ئەوا هەر زیاتر داوادەکات (واتە باوەڕی زیاتر) داوا دەکات..

ئەمەش هەندێك لەو نزایانەی " ئیبراهیم "ە کە نموونەی وانەیەکی نایابن بۆ بلّندیی گیان.. ﴿ (١١١) ... وَمَا تَسۡـَٔلُهُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ (١٠٤) وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يَمُرُّونَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ (١٠٥) وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشۡرِكُونَ (١٠٦) أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأۡتِيَهُمۡ غَٰشِيَةٞ مِّنۡ عَذَابِ ﴾الشعراء/٨٣–٨٩..

لەم ئایەتانەدا (ئیبراهیم) لە خودای خۆی پاڕاوەتەوە حیکمەت ودانایییەکی وای پێببەخشێت کە بەهۆیەوە بیروباوەڕو قیەمی ڕاستی بۆ دەرکەوێت ولە ناڕاست وساختەکانی جیاکاتەوە، وشەی (حکم) لە ئایەتەکەدا مانای ئەوەش دەگەیەنێت کەداوای لەخودا کردبێت بیکات بە حەکەم (دادوەر)ی نێوان خەڵکی لەسەر هەق، هەروەها لیّ ی دەپاڕێتەوە ڕێنموونیی بکات بۆ کاری چاك وچاکەخوازی تاکو لەڕیزی پیاوچاکان دا دابنرێت و لەدوای مردنی بەباشی باسی بکرێت و لەو کەسانەش بێت کەڕەزامەندیی خودایان لەڕۆژی دوایی (ئاخیرەت)دا دەست دەکەوێت وبە بەهەشتی پڕ نازو نیعمەت شاددەبن، هەر لەو نزایانەیدا داوای لەخودا کردووە کە لەباوکی خۆش بێت ولەو بیّ باوەڕی و گومڕایی یەی ببوورێت(١).

ئینجا لەپەروەردگاری داوا دەکات لە ڕۆژی حساب و زیندوو کردنەوەدا بەسزاو چارەنووسی خراپ سەرشۆڕو سەرگەردانی نەکات، لەو ڕۆژەدا کەهیچ ماڵ و سامانێك فریای گوناهبار ناکەوێت هەرچەندی لیّ کۆکردبێتەوە، هەروەك کە کوڕونەوەکانیشی ناتوانن سوودێکی پێبگەیەنن ئەگەرچی خواناس وپیاو چاکیش بووبن، بەڵکو لەو ڕۆژەدا تەنها دڵێکی ساغ وسەلیم و (پارێزراو لە بیّ باوەڕی و دوو ڕوویی و لەنەریتە بێزراوەکان) سوودمەند دەبێت ومرۆڤی باوەڕدار بەو دڵەساغ و خاوێنەوە بە خودای خۆی بگات...

هەروەها (ئیبراهیم) و (ئیسماعیل) پێکەوە بەم جۆرە لەخودای پەروەردگاریان دەپاڕانەوە: ﴿ رَبَّنَا وَٱجۡعَلۡنَا مُسۡلِمَيۡنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةٗ مُّسۡلِمَةٗ لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبۡ عَلَيۡنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ (١٢٨) رَبَّنَا وَٱبۡعَثۡ فِيهِمۡ رَسُولٗا مِّنۡهُمۡ يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَيُزَكِّيهِمۡۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾البقرة/١٢٨–١٢٩..

---

(١) هەروەك لەبەندی یەکەمی ئەم بەشەدا (بەشی پێنجەم) ئاماژەمان کرد بۆ چۆنیەتی ئەو نزاو داواکاریی لێخۆشبوونەی (ئیبراهیم) لەخودا بۆ باوکی لەکاتێك دا بووە کە هێشتا لیّ ی نائومێد نەبووەو (واتە لە باوکی نائومێد نەبووبوو)و هەربەتەمای ئەوەبوو بەدەم بانگەوازەکەیەوە بێت، بەڵام لەدوایی دا کەزانی ی دوژمنی خودایە خۆی لیّ بەری کردو دووعای لێخۆشبوونی بۆ نەکرد. (وەرگێڕ).

واتای ئایاتەکان: (خودایە ڕێنموونیمان بکە بۆ ئەوەی دووکەسی دڵسۆزو ملکەچی فەرمانت بین، نەوەو وەچەکانیشمان بکە بەکۆمەڵێکی دڵسۆز بۆ خۆت، هەروەها شێوازی عیبادەت و بەندایەتی کردنمان فێرکەو تۆبەو گەڕانەوەمان لیٚ پەسندکە، بێگومان تۆ لەبەر ئەوەی بەڕەحم و میهرەبانیت لەگەڵ بەندەکانت دا (تۆبە) لە هەڵەکارو گوناهبارە تۆبەکارەکان وەردەگریت. ئەی خودای پەروەردگارمان لە نێو ئەو وەچەو نەوانەمان دا پێغەمبەرێکیان بۆ ڕەوانە بکە تاکو ئەو ئایەت وبەڵگەو نیشانانەیان (دەربارەی بوون و تاك وتەنیایی تۆو گەورەیی شان وشەوکەتی تۆ)یان بۆ بخوێنێتەوەو ئەو شەریعەتەی نێو کتێبە بە سرووش بۆ نێرراوە کەشتیان فێرکات وئەو حیکمەتەشیان فێرکات کە ڕازونهێنی ی فەرمانە شەرعی یەکان ومەبەستەکانی و سوودو کەڵکەکانیانی لە خۆگرتووە وئینجا بەم ڕەنگەش دڵ و دەروونیان لە هەموو داب ونەریتێکی خراپ و گشت سیفەتێکی ناپەسند پاك بکاتەوە).

بێگومان خودای بەڕەحم وپەروەردگار ئەو نزایەی (ئیبراهیم-و-ئیسماعیل)ی گیراکردو ئەوە بوو لە نێو وەچەونەوەکانیان دا پێغەمبەرێکی لەخۆیان بۆ ناردن کە (محمدﷺ) بوو، لەم ڕووەوە فەرموویە: ((**انا دعوة ابراهيم وبشارة عيسى**))[1].. واتە: (من بانگەوازەکەی -ئیبراهیم- ومزگێنی یەکەی -عیسا-م).. (محمد)یش ﷺ ئەو پێغەمبەرە بوو کە دڵ ودەروونی عەرەبی لەسیفەتە ناپەسندەکان پاك کردەوەو فێری کتێبەکەی کردن (کە -قورئان- بوو)و فێری حیکمەتیشی کردن، کە (سوننەتی پێغەمبەرێتی بوو)، لەماوەی چەند ساڵێکی دیاری کراویش دا کردنی بەنەتەوەیەکی یەکگرتوو وپێکەوە بەسراوی وا کەچاکەو ڕەوشتی جوانیان لەسەرانسەری گێتی دا بڵاوکردەوە دوای ئەوەی لەوەوبەر (لەپێش ئیسلام دا) ئەونەتەوە گومڕاو بیٚ بەرنامەیە بوون کە کەوتبوونە نێو قوڕەڕەشی بەدکاری و لەمەیدانەکانی شەڕخوازیش دا وێڵ بووبوون.

نزایەکی دی لە نزاو دووعاکانی -ئیبراهیم- ئەمە بوو:﴿..رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾الممتحنة/٤-٥.. واتە: (ئەی خودای پەروەردگارمان کاروبارمان هەر بەتۆ سپاردووەو پشتمان هەر بەتۆ بەستووەو تەنها بۆ لای تۆ گەڕاوینەتەوە لەعیبادەتمان دا چونکە چارەنووسمان لەڕۆژی قیامەت دا هەر بۆلای تۆیە... خودایە گیرۆدەی ئەو فیتنەو بەڵایەمان نەکەیت کە بیٚ باوەڕان ئازارمان پیٚ بگەیەنن ولەڕیٚ ی تۆ لامان دەن، یان ئێمە خۆمان مایەی فیتنەو بەڵابین بۆ بیٚ باوەڕان بە هۆی ئەوەی پێشەنگ و نموونەیەکی خراپ بین بۆیان و لاسایی ی کوێرانەمان بکەنەوەو ببێتە هۆیەك بۆ لادانیان لەو هەق وڕێگە ڕاستەی کە پێویستە پەیڕەویی بکەن... خودایە لێمان خۆش بەو لەو گوناهی زیادە ڕۆیی یانەمان ببوورە، بەڕاستی تۆ باڵادەست و دانایت).

" ئیبراهیم " موسڵمانی ئاینپەروەر

زۆر کەس لەخەڵکی عەوام وا تیٚ گەیشتوون کە وشەی (ئیسلام) ناوێك بێت پێغەمبەری خودا (محمد) ﷺ لە ئاینەکەی نابێت و خۆی یەکەمین کەس بێت ئەم ناوەی داهێنا بێت، بێگومان ئەم بۆچوون وتێگەیشتنە

(١) رواه احمد في مسنده.

هەڵیە، چونکە بەپێی ئەو حەقیقەتەی کەقورئان ئاشکرای کردووە پێغەمبەرانی خودا هەموویان موسڵمان[١] بوون لەسەروو هەمووشیانەوە (ئیبراهیم)ـە کە ئەم ناوە (واتە ناوی ئیسلام)ی بۆ ئایینەکەی هەڵبژاردووەو وشەی (موسڵمان)یشی بۆ شوێنکەوتوانی داناوەو وەچەو نەوەکانیشی پێ ڕاسپاردوون. جا ئەو عەرەبانەی باوەڕیان بە پەیامەکەی (محمد ﷺ) هێنابوو و ئیسلامیان لەئەستۆنا لەم ئایەتەدا تەئکید لەسەر (موسڵمانێتی)یەکەیان کرایەوە، هەروەك خوداتیایدا فەرموویە: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ﴾الحج/٧٨.. واتە: (خودا لەم ئایینەدا هیچ تەنگی و بارگرانییەکی وای بەسەردانەداون کە تواناتان لەسەری نەبێت، جا ئێوەش پابەندی شەریعەتی خوا بەیەك گرتنەکەی (ئیبراهیم)ی باوکتان بن کەلەوەوپێش لەزووەوە ئێوەی باوەڕداری بە (موسڵمان) ناوبردووە).

(محمد)یش ﷺ فەرمانی پێکرابوو پەیڕەویی (شەریعەتی خوابەیەك گرتن)ی - ئیبراهیم - بکات کەلەسەر بنەمای (پەرستنی خودای تاك وتەنها) پێك دێت، هەروەك خودا لە ڕووی گفتاریدا بۆ (محمد-ی پێغەمبەری خۆی)ﷺ فەرموویە: ﴿ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا[٢] وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾النحل/١٢٣.. واتە: (پاشان سرووشی ئەوەمان بەتۆش داوە کە پەیڕەویی شەریعەتی پوختی (ئیبراهیم)ی ئاین پەروەری خاوەن تاکە ئایینی ڕاست بکە کە هەرگیز هاوبەش وهاوەڵی بۆ خودا دانەناوەو هەردەم خودای تاك وتەنهای خۆی پەرستووە).

مانای ئیسـلام

ئەی باشە (ئیسلام) چی یە؟ حەقیقەتی ماناکەی لەچی دایە کە هەموو پێغەمبەرانی خوداش چەمك ومەفهوومەکەیان پەیڕەوکردووە؟ (ابن تیمیمە) -خودا لیّ ی خۆشبێت- لە پێناسەکردنی -ئیسلام-دا دەڵێت: (ئیسلام ئەوەیە مرۆڤ تەنها خۆی تەسلیم بە خودا بکات نەك بە غەیری خودا، هەرخودا بپەرستێت وهیچ شتێك نەکات بە هاوبەش وهاوەڵی، هەروەها پشت بەخودای تاك وتەنیا ببەستێت وتەنها تکاو داواکاری وترسی لەو هەبێت.. بەتەواویش خودای خۆش بوێت وئەو خۆشەویستی یەی لە ڕاددەیەك دابێت کە هیچ مەخلووقێکی بەو جۆرە خۆش نەوێت، تەنانەت خەڵکیشی لەبەر خودا خۆش بوێت ولەبەر خوداش ڕقی لەهەندێکیان ببێت، دۆستایەتیش لە پێناوی خوداو سەرخستنی دینەکەیدابکات، هەروەك چۆن دوژمنایەتیشی لەگەڵ هەندێك کەس دا لەپێناوی خوداو سەرخستنی ڕێبازەکەی دابێت. جا هەر کەسێك خۆی بەزل بزانێت و ڕوو لەخواپەرستی وەرگێڕێت ئەوە موسڵمان نییە، هەرکەسێکیش لەگەڵ پەرستنی خودادا شتێکی دیکە بپەرستێت ئەویش هەر موسڵمان نی یە)[٣]..

ئەمەیە ئیسلام و ئەوەیە ماناکەی. ئیدی سەیر نی یە گەر خودا بەم مانایە ستایشی ئەو کەسانە بکات کە ڕەچاوی دەکەن وسیفەت وئاکارو کرداریان پێ دەڕازێننەوە ولەو بوارەش دا شوێن پیّ ی باپیرەگەورەیان (ابراهیم علیه السلام) هەڵدەگرن: ﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ

(١) بڕوانە کتێبی (روح الدین الاسلامي) کەکتێبێکی دیکەی نووسەری ئەم کتێبەیە / بەشی (معنى الاسلام) لەکتێبی ناوبراودا.
(٢) (حنیفاً): واتە ڕوو وەرگێڕ لەهەر ئایینێکی بەتاڵ وبێناوەڕۆك بەمەبەستی پەیڕەوکردنی ئاینی ڕاست.
(٣) بڕوانە (کتاب النبوات)، ص (٨٧).

إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴾النساء/١٢٥،

ماناو مەبەستی ئەم ئایەتەش ئەوەیە ئەوکەسەی ڕووی عیبادەت تەسلیم بە خودا دەکات ئەوەیە عیبادەت و بەندایەتیی خۆی تەنها تایبەت بە خودا دەکات ولەکارو باری عیبادەت دا تاکە مەبەستی (ڕەزامەندی خودایە)، چاکەکار(محسن)یش ئەو کەسەیە کارەکانی چاك دەکات و کاری باش ئەنجام دەدات. کاری باش (حسنات)یش کاری چاکسازیو کردەوەی شیاوە. ئیسلامیش ئەو پەیمان وبڕوانامەیەیە کە (مرۆڤ بەگیان ودەروون ودڵ وگفتارو ئارەزووەکانیو تووڕەییو قایل بوونییەوە) لەتەرازووی خودادا دادەنێت..

(ئیبراهیم)یش بە گەلەکەی دەڵێت: ﴿وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ﴾المتحنة/٤.. هەروەها دەڵێت: ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ [1] لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا ۖ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾الانعام/٧٩، ئیسلام بوون وموسڵمانێتی ی "ئیبراهیم" -سلاوی لێ بێت- ئاوا بووە، لەبەر ئەمەش خودا بە هۆی ئیسلام بوونییەوە هەڵی بژاردووەو فەرموویە: ﴿..وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾البقرة/١٣٠-١٣١.. واتە: (بێگومان ئێمە -ئیبراهیم-مان بۆ گەیاندنی پەیامان هەڵبژارد لەدنیادا، لەڕۆژی دوایش دا لەپیاوچاکان و صالحانە، چونکە کاتێك خودای پەروەردگاری فەرمانی پێ کردو پێ ی فەرموو: (عیبادەت بۆ من پوخت وتەرخان کەو جڵەوی خۆتم پێبسپێرە)، ئەویش گوتی: (ئەوا خۆم دایە دەست خودای پەروەردگاری جیهانییان و ئیسلام بوونم ڕاگەیاند).

بەخشندەیی " ئیبراهیم "

خواستی خودا وابوو گەلەکەی (لوط) لە نێو بەرێت لەسەر ئەو بەدڕەفتاری یەیان کەپێش خۆیان کەسی تر لەخەڵکی پێ ی نەگەیشتبوو، لەو گەلەدا پیاوان خۆیان تووشی خوویەکی ناپەسندو نائاسایی ی جنسی ی وەك نێربازی (لواط) کردبوو، لەبەر ئەم خووەشیان سزای سەختی خودایان لەسەر شایستە بوو، ئەوەبوو خودای باڵادەست چەند ملائیکەیەکی نارد بۆ تەفروتووناکردنیان، بەڵام ئەو مەلائیکانە فەرمانیان پێ کرابوو پێش ئەوەی سزاکە جێ بەجێ کەن وەك چەند میوانێك لەشێوەو ڕوخساری چەند کوڕێکی گەنج دا سەردانی(ئیبراهیم) بکەن.

(ئیبراهیم)یش ناسرابوو بە بەخشندەیی و بەسۆزی و نازهەڵگرتنی میوان، گەر تاپازدە ڕۆژ میوانێکی نەبوایە دڵی تەنگ دەبوو، ئەم میوانانەش دوای ئەو ماوەیە سەریان لێدابوو، بۆیە بەدیتنیان زۆر دڵشادبوو وچووە دەرەوە بۆ لای خانەوادەکەی و گوێرەکەیەکی قەڵەوی سەربڕیو بەئاگر سووریی ی کردەوە، تا ڕەنگی

---

(١) مەبەست لەوشەی ڕوو(وجە) لەم ئایەتەدا دەم وچاونی یە، بەڵکو ڕووی دڵە، چونکە ڕووگەی دەم وچاوو ڕوخساری گۆنای مرۆڤ هەربە دڵەوە بەندەو دڵی مرۆڤ ڕووی لەکوێ بێت ئەوا گۆناو دەم وچاویشی ڕووی لەو شوێنەیە.

گۆشتەکەی لەئاکامی کولاویی دا سوور هەڵگەڕاو پاشان خستیە بەردەمیان. بەڵام دەستی ئەو میوانانە نەگەشتە گوێرەکە سوورکراوەکە، (ئیبراهیم)یش دیتی ئەم میوانانە هیچ ئارەزوویەکیان لەخۆراك نی یە، بەمەش کەوتە گومانەوە لیٚ یان و ترسی لیٚ نیشت کاتێك هیچیان لەگۆشتەکە نەخوارد، هەر بۆیەش لەم ڕووەوە لەگەڵیان دا دواو پرسیاری هۆی نەخواردنی لیٚ کردن، ئەوانیش لەوەڵام دا هەواڵیان دایە کەئەمان چەند مەلائیکەیەکن وخودا ناردوونی بۆ تۆڵەسەندنەوە لەخەڵکی بەدڕەفتاری (سدوم) و (عاموورە)، کە لەقورئان دا بە گەلی (لوط) ناویان هاتووە. لەوساتەدا (سارە)ی هاوسەری "ئیبراهیم"یش پێکەنی کاتێك میوانەکانی ناسیەو کەهێندەشی نەبرد ئەو میوانانە مزگێنیی کوڕێکیان پیٚگەیاند کەوا خودا کوڕێکی بەناوی (ئیسحاق) پیٚ دەبەخشێت و ئەم کوڕەش (واتە ئیسحاق-یش) خودا کوڕێکی بەناوی (یەعقوب) پیٚ دەبەخشێت.. کەچی (سارە) لەم مژدەیە سەرسام بوو وپیٚ ی گوتن: (چۆن من بەم پیری یە مندالٚم دەبێت کەپیرەژنێکم و ئەم مێردەشم (ئیبراهیم) هەر پیرو بەساڵا چووە)؟ مەلائیکەکان لەوەڵام دا گوتیان: (چۆن تۆ لەم مژدەیە سەرسام وواق و ڕماو دەبیت؟ ئەمە بەقودرەتی ئەو خودایەیە کەهیچ شتێکی لا ئاستەنگ وگران نی یە وهەر خوداش ئێوەی (بنەماڵەی ئیبراهیم)ی بەتایبەتی خستۆتە بەر ڕەحمەت و بەرەکاتی خۆی. پاشان ئیبراهیم کە دڵنیا بوو لە حەقیقەتی سەردانی ئەو میوانانەو لەو مزگێنی یەی بەخشینی (ئیسحاق)ی کوڕی و (یەعقوب)ی کوڕەزای پیٚ ی، ئینجا دەستی کرد بەگفتوگۆ لەگەڵیان دەربارەی لێکۆڵینەوەی هۆی سزای خودا بۆ گەلی (لوط) بەو ئومێدەی بەشکم خودا بەچاوی سۆزو بەزەیی بۆیان بڕوانێت، قورئانیش ئاماژەی بۆ ئەو دەمەتەقیٚ یە کردووە وبەدرێژیش لە (سفر التكوين)دا هاتووە.

خودای مەزن لە قورئان دا پوختەی ئەم بەسەرهاتەشی لەم چەند ئایەتەدا گێڕاوەتەوەو فەرموویە: ﴿ وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُواْ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ ۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَءَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۚ قَالُواْ لَا تَخَفْ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَٱمْرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَٰهَا بِإِسْحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَٰوَيْلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِى شَيْخًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوٓاْ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۖ رَحْمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ ۖ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴾هود/ ٦٩ - ٧٦.

بەندی پێنجەم

((چەند پەندو وانەیەك))

(دڵفراوانی "ئیبراهیم"- وانەیەك لە ئازایەتی - قوربانیدان بەخۆ و بەکوڕ لەپێناوی خوادا - بت پەرستی و هاوشێوەکانی)

دڵفراوانی " ئیبراهیم "

(ئیبراهیم)ئەو سەرمەشقە ڕۆشنایی بەخشەبووە کە هەمیشە پێغەمبەرانی دیکەی خودا و باوەڕدارانیش لەهەموو چاخ وسەردەمێك دا پەیڕەوکاری ڕێبازو شوێن کەوتووی ڕێبازەکەی بوون. تەنانەت ئەو نموونەو پێشەنگە جوان و بەهادارەشە کەخودا خستویێتی یە بەرچاوی هەموو ئادەمیزادێك. خۆ ئەگەر بمانەوێت وەسفێکی وا بۆ (ئیبراهیم) دانێین کەهەر شایانی خۆی بێت ئەوا لەوەسفی(دڵفراوانی) باشترو وردتر لەدەربڕین دا بەدی ناکەین، ئەو دڵەفراوانەی کەئایەت و نیشانەی بەرزی و ناسکی و نەرم و نیانی و بەسۆزی بووە و، ساغ و پارێزراویش بووە لە هەر ڕق وکینەو نەریتێکی بێزراو. ئەی چۆن (ئیبراهیم) هەڵگری ئەم وەسف ونەریتە جوانانە نی یە کەهەر خۆی بانگەوازی بۆ ساغیو سەلامەتیی دڵ کردووە و دەربارەی چارەنووسی مرۆڤیش لەرۆژی قیامەت دا گوتوویە: ﴿يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ﴾ الشعراء/٨٨-٨٩... بەڕاستی گفتارێکی قەشەنگەو لە پلەیەکی شکۆداریی ئەوتۆ دایە کە هیچ تیۆرێکی فەلسەفی پێ ی ناگات وهیچ (ڕێبازێکی ڕەوشتمەندی)یش ناتوانێت لێ ی بەرزتر بێت، چونکە ئەو گفتارەی باوکی پێغەمبەران (ئیبراهیم) (کەخودا لەسەرزاری ئەو لەئایەتی (٨٨- ٨٩)ی سوورەتی (الشعراء)دا هێناویەتی) ئەو نیازە پاکە بۆ ئادەمیزاد دیاری دەکات کە پێویستە بیخەنە بەر گلێنەی چاوانیان لەپێناوی ڕێزو شکۆی مرۆڤایەتی و بەختیاری ی هەمیشەیی دا وئەمەش بایەخ دانەبە ساغی و سەلامەتی دڵەکانیان وپاکتاوکردنیان لەخراپەو گوناهکاری.

بێگومان ناوەندی گەورەیی لە -ئیبراهیم-دا دڵە گەورەکەی بووە کەجێگەی سەرجەم خەڵکی ی تێدا بۆتەوە، چونکە خۆی بۆ بەختیارکردنیان تەرخان کردبوو بەبێ جیاوازی سا ئیتر لەخزم وکەس وکارە نزیکەکانی بووبن یان هیچ پەیوەندی یەکی خزمایەتی ی پێوە نەبوونایە، چونکە ئەو سوور بووە لەسەر گەیاندنی خێرو چاکە پێ یان و ڕزگارکردنیان لەو بت پەرستی یەی، کە لەنێویان دا بڵاوبووبووەوە و بەندایەتی یەك بوو کەوا عەقڵ وهۆشی زەوت کردبوون و کردبوونی بەنێچیری دیاردە ئەفسانەییو شتە پوچەڵ و بەتاڵەکان.. بەندایەتییەك بوو بەچەند ئەرکێکی زەرەرمەند شپرزەی کردبوون وملکەچی ئەوەشی کردبوون کەئامادەبن هەموو جۆرە قوربانی یەك لە خواردن وخواردنەوەو سەربڕینی ئاژەڵ بەفیرۆ بدەن بۆیان.. ئەو بەندایەتی (عیبادەت)ەش دەبێتە هۆی ڕق وتووڕەیی ی خودای تاك وباڵادەست وتۆڵەسێن، چونکە ئەوە ڕوو وەرچەرخانە لە پەرستنی خودای خالق بۆ پەرستنی چەند شتێکی کوێرو کەڕو بێ هۆش.

هەر بۆیەش دڵەگەورەکەی "ئیبراهیم"ناتوانێت باوکی بەو حاڵەتەوە ببینێت کەوا لەگومڕایی دا سەرنگووم بووەو سەرگەرمی بت پەرستییە، بەڵکو خێرا هەوڵدەدات بەبەڵگەی عەقڵ و لۆژیك (منطق) ڕێنمایی بکات وڕێی ڕاستەقینەی بەندایەتی‌و خواپەرستیی پیشان بدات. بەڵام ئەو باوکەی کە عەقڵی تەسك و داخرابوو و وەك بەردی لێهاتبوو، بەسزای (سەخت و هەڕەشەی بەرد باران کردن) بەربەرەکانیی دەکرد..

ئەم کوڕە بە ئارام و ژیرەشی لە وەڵام دا پێ ی دەڵێت: ﴿ قَالَ سَلَٰمٌ عَلَيۡكَۖ سَأَسۡتَغۡفِرُ لَكَ رَبِّيٓۖ ..﴾مريم/٤٧.. ئەم داوای لێخۆشبوونەی (ئیبراهیم) بۆ باوکی لە دوای هەڕەشە لێکردنی و بەڕوودا هەڵپژانی، بەڵگەیە لەسەر دڵسۆزی و پەرۆشیی بۆ باوکی‌و دەلالەتی ڕۆشنیشە لەسەر ناواخنی دڵێکی گەورەی وەها کە بە (خۆشەویستی‌و سۆزو بەزەیی) کاردەکات ولێ دەدات.

دڵە گەورەکەی (ئیبراهیم) ڕۆڵەکانیشی خستۆتە نێو ئەو سۆزو ئەوینەوەو لەخودا بۆیان دەپاڕێتەوە کە لە (بت پەرستی) بیان پارێزێت و بەدووریان خات: ﴿ وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجۡعَلۡ هَٰذَا ٱلۡبَلَدَ ءَامِنٗا وَٱجۡنُبۡنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعۡبُدَ ٱلۡأَصۡنَامَ ﴾ابراهيم/٣٥..

هەروەها دڵە گەورەکەی "ئیبراهیم" سۆزو پەرۆشیی بۆ ئەو کوڕو نەوەو ڕۆڵانەی خۆیشی زۆرەو سەرفرازی و سەربەرزی بەشێوەیەك بۆ خواستوون، کەئەم جۆرە خواستە هەموو هەست و نەستی داگیر کردووە. تەنانەت کاتێك خودا پێشەوایەتی ی پێ دەبەخشێت قایل نابێت هەر خۆی بەتەنها خاوەنی ئەم خێرو بەخششە بێت، بۆیە داوا لەپەروەردگاری دەکات هەمان پلەش بە ڕۆڵەو نەوەکانی ببەخشێت: ﴿قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامٗاۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِيۖ ..﴾البقرة/١٢٤.

ئەم دڵە گەورەیەی جگە لەمەش وای لێ دەکات داوا لەخودا بکات هەردەم بەرپاگیرکاری نوێژو نوێژ خوێنی دابنێت، چونکە نوێژ گرنگترین هۆکاری نزیك بوونەوەی مرۆڤە لەخودای پەروەردگاری. وە نەبێت ئەمە هەر بۆ خۆی داوا کات، بەڵکو داوا دەکات خودا ئەو ڕۆڵەو کوڕو نەوانەیشی لەسەر هەمان کرداری نوێژکردن ڕاگیرو دامەزراوکات: ﴿رَبِّ ٱجۡعَلۡنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِيۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ﴾...

ئینجا دڵە گەورەکەی (ئیبراهیم) سۆز بۆ گەلەکەشی دەڕێژێت سەرەڕای ئەوەی ئازارێکی زۆریشی دەدەن وخۆیانی لێ دوور دەخەنەوە، بەڵام ئەو دوعای فەوتانیان لەسەر یاخی بوون لێ ناکات و داوای سزای پەلەشیان بۆ ناکات، بەڵکو دەیانسپێرێت بەڕەحمەت و لێخۆشبوونی خودا: ﴿ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضۡلَلۡنَ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُۥ مِنِّيۖ وَمَنۡ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾.

ئەم دڵە گەورەیەی -ئیبراهیم- حەزناکات سزا بەر کەس بکەوێت تەنانەت گەر شایستەشی بێت ئەوەتا چەند مەلائیکەیەك هاتوونە لای و هەواڵی گەیاندنی سزا بەگەلی (لوط)ی پێ دەگەیەنن. بەڵام ئەو خێرا تەلەکانی دڵی دەلەرێنەوەو خەم دەخوات بۆ ئەو کارەساتەی کە تووشی ئەو گەلە دەبێت، هەر بۆیەش گفت وگۆیەك لەو بارەیەوە لەگەڵ خودادا دەکات، تاکو بەشکم ڕەحمەتێك بەو یاخی یانە بکات وبەوە

پاشگەزبنەوە و تووشی ئەو کارەساتە توندو تیژە نەبن، هەروەك خوداش لەبارەیەوە فەرمووبە: ﴿يُجَٰدِلُنَا فِي قَوۡمِ لُوطٍ ۝٧٤ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ[1] أَوَّٰهٞ[2] مُّنِيبٞ[3]﴾هود/٧٤-٧٥..واتە: (ئیبراهیم- دەربارەی سزاکەی سەر گەلی (لوط) لەگەڵمان دا دەدوا تا بەنەریتی مرۆڤ دۆستانەی خۆی بوارێك بۆ هەڵگرتنی یان دواخستنی سزاکە بەدی بکات، بەڕاستی -ئیبراهیم- لەسەرخۆو خەم هەڵگرو گەڕاوەیە)، بۆ شیکاری ئەم سێ سیفەتە تەماشای پەراوێزەکانی ئایەتەکە بکە.

وانەیەك لە ئـــازایەتی

بێگومان لەژیانی -ئیبراهیم-دا وانەیەکی کاریگەر لەئازایەتیو بوێریو فیداکاری لە پێناوی عەقیدەو بیروباوەڕدا هەیە، چونکە ئەو ڕووبەڕووی ئەو گەلەی دەوەستێت کە کرداری بت پەرستییان تێدا بڵاوبووەتەوە، بیروباوەڕیان بەنادانی دادەنێت و بە بەڵگەو نموونەی بەهێزەوە داوای وازهێنان لەو بت پەرستی یەیان لێ دەکات، ئای چ داوایەکی گرانەو بانگەوازێکی چەند قورسە !! خۆ هیچ شتێکیش لەلای مرۆڤ لە کاری گۆڕینی (ئەو بیروباوەڕە بۆ ماوەییەیە) گرانتر نی یە کە لەدڵ ودەروونی خۆی دا ئەوپەڕی بایەخی بەپیرۆزدانان و شکۆدارکردنی پێداوە، هەروەك هیچ شتێکیش هێندەی (بەپوچەڵ دانانی بیروباوەڕەکانی) تووڕەی ناکات.. لەبەرئەمە ئەرکەکەی "ئیبراهیم" زۆر سەخت ودژواربووەو ئاتاجی بەئازایەتیو سەنگینیو ئارامی یەکی وەهابووە کە بەهۆیانەوە بتوانێت بەرگەی ڕق وکینەی ئەو گەلەی خۆی بگرێت کە یەکەم کاردانەوەی لەباوکی خۆیەوەیەتی و بە هەڕەشەو تووڕەیی یەوە پێ ی دەڵێت: ﴿ئەگەر واز لەم قسەو باسانە نەهێنیت بەردبارانت دەکەم و، دەبڕۆ تا ماویت لێم دوور کەوەرەوە: ﴿لَئِن لَّمۡ تَنتَهِ لَأَرۡجُمَنَّكَۖ وَٱهۡجُرۡنِي مَلِيّٗا﴾مریم/٤٦.. (ئیبراهیم) هیچ گوێ یەکی بیسەری لەنێو گەلەکەی دا بەدی نەکرد، بەڵکو لەبریتی ئەوەی گوێی بۆ بگرن و پەیڕەویی پەیامەکەی بکەن بەرهەڵستیو دوژمنایەتییان کردو دەریان کرد، بەڵام هەموو ئەمانە لەو مەبەستەی خۆیی پاشگەزنەکردەوە و هیچ ترس ولاوازییەك بەدڵی دا نەهات، بەڵکو چەکێکی کاریگەرترو بەهێزتری بەڕوویان دا هەڵکێشا، چەکێك کە بیروباوەڕیان لەنێوبەرێت وبونیادی شتە بەپیرۆزگیراوەکانیشیان هەڵتەکێنێت.. ئەوەش چەکی بەرەنگار بوونەوەی (باطل)ـە بەدەست وبازوو کەشوێنەوارێکی قووڵ تری لەبەرەنگاربوونەوەی زمان هەیە، چونکە بەرەنگاری بەقسەو وت ووێژ بە تەنیا سوودی نی یە لەگەڵیان دا، چەکی (بەدەست وبازوو بەرەنگار بوونەوە) ئەو چەکە کردەیی (عەمەلی)یە بوو کەبتەکانیانی پێشکاند.. بێگومان ئەنجامی ئەم کارەش لەبەر چاوان دیارە: یان

---

(١) (حلیم): واتە (بەئارامەو حەز بە زووسزادان و سزای خێرا ناکات).

(٢) (أواه): واتە (ئاه وناڵەو خەمی زۆرە لەو ڕووداو وناڕەحەتی یانەی کە تووشی کەسانیتر دەبێت وبە تاوانی خۆیان سزابدرێن سەرەڕای شایستەبوونیشیان، بەڵام – ئیبراهیم – بەو نەریتی هەست ناسکی یەی خۆی بەزەییشی پێ یان دادێتەوە).

(٣) (منیب): واتە لەهەر مەسەلەو کاروبارێك دا بۆ لای خودا دەگەڕێتەوە و تۆبە دەکات.

مردنی زانراو، یان قەناعەت پێهێنانی قەومەکەی بە واز هێنان لەبت پەرستی.. ئەمەش شێوازێکی کردەیی و (عەمەلی) بوو کە (ئیبراهیم) وە بەری نا تاکو ئەو ڕاستی یە بۆ گەلەکەی بسەلمێنێت کە ئەو پەرستراوانەیان ناتوانن بەرگری لەخۆیشیان بکەن، ئیدی چۆن دەتوانن بەرگری لەوان بکەن و چاکەو خراپەیەکیان پێ بگەیەنن (وەك عەقیدەیان وابوو)... تاکە شێوازێکی بێوێنە بوو کە "ئیبراهیم" ویستی ئەوە بۆ گەلەکەی دەرخات کەئەو پەرستراوانەیان نەدەبیستن و نەدەبینن و نەدەدوێن، کاتێك پرسیاریشی لێ دەکرێت دەربارەی ئەنجامدەری کارەکە (واتە کاری شکاندنی بتەکان) وەڵامیان دەداتەوە بەوەی کە (ئەنجامدەری کارەکە بتە هەرەگەورەکەیانەو پرسیاریشیان لێ بکەن گەر ئەو بتانە قسەدەکەن): ﴿ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ إِن كَانُوا۟ يَنطِقُونَ ﴾. دیارە ئەم کارەش ڕقێکی ئێجگار توندی گەلەکەی تەقاندەوەو گیانی تۆڵەیان تێدا ورووژاو حوکمی (سووتاندن تا مردن)یان بەسەردادا، بەڵام (ئیبراهیم) لەم ساتەدا نەپەشۆکاو تووشی سەغڵەتی یەکی وەهاش نەبوو کە لەهۆش خۆی بچێت و ببورێتەوە، بەڵکو لەبەردەم ئەو کۆمەڵە نەفام و بێ مەبدەئە باطل خوازەی گەلەکەی دا (بەدڵنیایی لە چارەنووسی و بەگیانی پڕ لەورەو متمانە بەخودا) وەستا. بەڕاستی ئەمە دەرسێکی گەورەو بەهادارە بۆ بانگەوازکارانی چاکسازی تاکو خۆیانی پێ بەهێزکەن و خانەکانی گومان و ترس و لاوازیی ی تێدا بتوێننەوەو بیانکەن بە چەند دەروونێکی چاوقایم وبوێرترو بە هێزتر.

قوربانیدان بە خۆ و بە کوڕەوە لە پێناوی خوادا

ئەو قوربانی دانەی کە خودا فەرمانی پێ بە "ئیبراهیم" کرد "واتە سەربڕینی کوڕەکەی خۆی -ئیسماعیل-و، بەدەمەوە هاتنی (ئیبراهیم)و (ئیسماعیل)یش بۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکە بەوپەڕی قایل بوون و لەخۆبوردنەوە، لەگەورەترینی ڕووداوەکانی مێژووی قوربانی دان ولەبەهادارترینیشیانە، نەخاسمەگەر لەو گۆشەنیگایانەوە بۆ هەردوکیان (ئیبراهیم و ئیسماعیل) بڕوانین کە خستبوونی یە نێو واقیعێکی چاوەڕوان نەکراوەوە. بۆ نموونە سەرنج بدە لە (ئیبراهیمێك)ی پەرۆش بۆ کوڕونەوە کە لەتەمەنی پیری دا لەکەنیزەیەك (هاوسەری دووەمی) منداڵێکی بووە وئەم منداڵەش گیان وخوێنی دڵی و هیوای ژیانیو میراتگری ناوو ناونیشانیەتیو کەچی ئەوا خودا فەرمانی پێدەکات بیکات بەقوربانی تاکو باوەڕو ئیمانی پێتاقیبکاتەوە و ڕادەی بەدەمەوەهاتنی فەرمانەکەی وپلەی گوێڕایەڵیشی ببینێت. (ئیبراهیم)یش لەم بارەیەوە و بۆ جێبەجێ کردنی ئەم کارە ترسناکە لەگەڵ کوڕەکەیدا دەدوێت ودڵیشی خەریکە لەخەم وپەژارەدا لەجێی خۆی دەرچێت، بەڵام (ئیسماعیل)ی کوڕی بەسانایی وەڵامی دەداتەوەو دەڵێت: (ئێ بابە گیان چ فەرمانێکت پێ دراوە بیکە، (ان شاء الله) دەبینیت من خۆ ڕاگرم): ﴿يَٰٓأَبَتِ ٱفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾.. قەڵەمیش دەستەوسانە لەئاست وەسفی ناوەڕۆکی ئەم وتەیەی دا کەڕازی بوونی تەواوی (بۆ قوربانی دان بە نەفس لە پێناوی خوادا) تیادا ڕەنگ دەداتەوە.. قوربانی دانی کوڕەکەش بەخۆی.

بەڕاستی ئەمە بڵندترین وێنەی باوەڕ و شکۆدارترینیشیانە لەمێژووی مرۆڤایەتی دا، چونکە باوەڕ چەند پڕوپاگاندەو ئیددیعایەك نی یە کەزمان بیانجوێتەوەو بۆ خەم بەباکردنی ماوەیەك نی یە، هەروەها تیۆرێك لەو تیۆرانەش نی یە کەعەقڵ بەدوای دۆزینەوەی پەنهان و نادیارەکانی دا وێڵ بێت، بەڵکو باوەڕ (الإيمان) جێگیری و خۆ مەحکەم کردنی تەواوە لەو ئیرادەیەی خوادا کەبەندە بەجێبەجێکردنی ڕاسپاردەو فەرمانەکانیەو قوربانی دان بەهەر شتێکی بەنرخ وگەورەو گران بەها لەپێناوی خودادا. ئای ئەمڕۆ چەند پێویستمان بەم دەرسە گەورانەیە لە زەمانێك دا کەماڵ و کوڕو ئافرەت جێ ی بایەخی تەواوی مرۆڤن و لەهەموو شتێك لەلای خۆشەویسترن و تەنانەت لەلای هەندێك کەس وەك پەرستراویان لێ هاتووە لەجیاتی خودا.. ئای مرۆڤیش چەند بچووك وبێ نرخە گەر کاتێك پەیوەست بێت بەباق وبریقی دنیای فانیەو براوەوەو چاو لەو ڕاستی یە نەمرە بپۆشێت، کەهۆی وجودو سەرچاوەی بەردەوامی ی ژیانی یەتی.

بتپەرستی و هاوشێوەکانی

هاوارێك بابلی هەژاندو نزیکەی سی و حەوت سەدە لەمەوبەر (ئیبراهیم) سەدای پێ دایەوە بۆ ڕیشەکێش کردنی بتپەرستی.. هاوارێك بەردەوام لەهەموو چەرخێك و هەموو ژینگەیەك دا سەدای خۆی دەزرنگێنێتەوە، چونکە بتپەرستی، ئەو پەرستشە بێنرخ و پوچەڵەیە کەسووکایەتیەو بێحورمەتیکردنی بەعەقڵی ئینسانی تێدایەو دەرەنجامی ئەفسانەو وەهم وشتە بەتاڵ وپوچەڵەکانەو ئاسەوارەکانی لەدەروونی چەند کۆمەڵگەیەك دا تا کۆتاییەکانی (سەدەی بیستەم)ی ناسراو بەسەدەی زانست وڕووناکی هەرمابوو. بۆ نموونە هێشتا تا ئەمڕۆش هەندێك ئاین لەجیهان دا بڕیاری چەسپاندنی چەند بتێکی وەك هێمایەك بۆ شتە بەپیرۆز گیراوەکانی داوە، هەر لەئەستێرەکانی ئاسمانەوە تا ئاژەڵەکانی کێڵگەو باڵندەکانی ئاسمان و تەنانەت تا مەیموون ومارو فیل ومانگا کە بەپیرۆزیان دەگرن وبتیان بۆ دادەتاشن ودەیانپەرستن..

جا داخۆ شیکارو پاساوی بەردەوامی ی بتپەرستی لەم زەمانەمان دا چی بێت کەعەقڵی ئینسانی تیایدا بە چاوڕۆشنیەو پەیبردنی ڕێگای ڕاست گەیشتووە؟! گەر بە دوای زانینی ئەو هۆکارە شارراوەو پاڵنەرانەی مرۆڤ دا لەسەر (بت پەرستی) بگەڕێین دەبینین بەندن بەهۆکاری لاسایی کردنەوەی باب وباپیرانیانەوە. قورئانیش بە ڕاشکاوی لەچواردەسەدە لەمەوبەرەوە ئەم ڕاستیەی جێگیرکردووە کاتێك دەربارەی ئەو سەردەمەی (ئیبراهیم) دواوە کەبت پەرستی ی تێدا بڵاوبۆتەوەو کە گەلە بت پەرستەکەش ئەو شیکارو پاساوانەی لاسایی کردنەوەی کوێرانەی باب وباپیریان لەپەرستنی بتەکانیان دا خستۆتە ڕوو، هەروەك خودای مەزن لە بارەیانەوە فەرمووویە: ﴿وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ۗ أَفَلَا ﴾الشعراء/٦٩-٧٤.. واتە: (ئەی-محمد- تۆش چیرۆکی -ئیبراهیم - بۆ بێ باوەڕەکانی نێو گەلەکەی خۆت بگێڕەوەو بۆیان باس کە کاتێك (ئیبراهیم) بانگەوازی باوکی و گەلەکەی کردووەو پێ ی گوتوون: (ئەم شتانە چین کە دەیانپەرستن)؟ ئەوانیش گوتوویانە (ئەمانە چەند

بتێکن دەیانپەرستین وبەردەوام خوومان بە پەرستنیانەوە گرتووە)، ئەویش لێ ی پرسیون (دەی کاتێك دووعایان لا دەکەن و لێ یان دەپاڕێنەوە گوێبیستی دووعا و پاڕانەوەتانن؟ ئایا هیچ سوودێکتان پێ دەگەیەنن وهیچ زیانێکیان بۆتان هەیە گەر نەیانپەرستن و وازیان لێ بێنن)؟، ئەوانیش لە وەلام دا گوتوویانە: (بۆیە ئەم بتانە دەپەرستین چونکە باب وباپیرانیشمان هەر وا دیوە)، واتە جا ئێمەش دەبێت لاسایی ئەوان بکەینەوە) بێگومان هەر تەنها ئەو وەلامەی گەلەکەی ئیبراهیم دەربارەی بت پەرستییەکەیان کەوا بە (هۆکاری لاسایی کردنەوەی باب و باپیرانیانە نەك بە هۆکارێکی دی)، دان پیانانێکی ناڕاستەوخۆیە بەو حەقیقەتەدا کە بتەکانیان هیچ سوودو زیانێکیان نی یە. هەروەها قورئانی پیرۆز ئاماژە بۆ پاکانەیەکی‌تری بت پەرستییەکەیان دەکات: ﴿ وَقَالَ إِنَّمَا ٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا.. ﴾العنكبوت/٢٥.. واتە: (ئیبراهیم -دوای ڕزگاربوونی لە ئاگرەکە- بە گەلەکەی خۆی گوت: ئێوە کە ئەو بتانە لە جیاتی خودا دەپەرستن بۆ ئەوە نی یە باوەڕێکتان پێ یان هەبێت یان قەناعەتێکتان پێ یان هێنا بێت، بەڵکو بۆ پاراستن و هێشتنەوەی ئەو پەیوەندی و خۆشەویستی یەی نێوان خۆتانە لەسەر حسابی حەق وبیروباوەڕی ڕاست کاتێك لەو پەرستگایانە پێك دەگەن وکۆدەبنەوەو لە ژیانی دنیادا چاوتان بە یەکدی دەکەوێت) دیارە ئەم ڕواڵەتە کۆمەڵایەتی یە لە نێو ئەو دەستە وتاقم وکۆمەڵانەدایە کە عەقیدەو بیروباوەڕبە گرنگ وبەجیددی ناگرن.

مرۆڤی ئەمڕۆی شارنشین وشارستانی خوازیش چەندەها جۆری تازەی لە بتە ڕەمزیـو هێمادارەکان داهێناوەو لە جیاتی خودا دەیانپەرستێت، لەو بتانەش (کەسێتی پەرستی)یە کەسەرۆك وپێشەواکان لەوانەی کە هێزو دەسەڵات وپڕوپاگاندە کەسێتی (شخصية)یانی وەك چەند پەرستراوێك بۆ داڕشتوونەوە، تا لەجیاتی خودا بپەرسترێن وچەند وەهم وئەفسانەیەکیشی بۆ هۆنیونەوە کە وای لێ کردوون خۆیان لە پلەی خوایەتی دا ببینن وقسەو گفتاریشیان بە چەند ڕاستی یەکی وەها دابنرێت کە هیچ بوارێك بۆ بەرهەڵستی و بە ناڕاست دانیان نەبێت. یەکێکی‌تر لەو بتانەی کە مرۆڤ خۆی ئەمڕۆ دروستی کردووە (بتی نەتەوەو دیاردەی نەتەوە پەرستی) یە وەك ئەو کردەوەیەی (نازی یەکان) کاتێك (نەتەوە)یان بە سەرچاوەیەکی ڕەهای یاساو قیەم دادەناو ئینتیمای یەکەم و سەرەکی یان بۆی هەبوو و تەنانەت دروشمێکی دژ بە حەق و دادگەریی ی مرۆڤایەتییان بۆ دانا بوو وەك دروشمی (ئەڵمانیا لە سەروو هەموانەوەیە) و بووە هۆی هەڵگیرسانی جەنگی دووەمی جیهانی و لەم جەنگەش دا نزیکەی حەفتا ملیۆن مرۆڤ بوونە قوربانی. خۆ دیارە نیشتمان نرخ وبەهای خۆی هەیە، بەڵام نەك تا ڕادەی بە پیرۆزدانانی ڕەها (مطلق) و نیازی باڵاو سەرەکی. چونکە ئامانجی بەرزترو بەهادارتر کە پێویستە مرۆڤ هەوڵ وتەقەللای بۆ بدات تەنها پەرستنی خودای تاك و بێ هاوەڵەو پەیڕەوی کردنی ئەو ڕاسپاردەو فەرمانانەیەتی دەربارەی (ڕێزگرتن لە مرۆڤ و خۆشەویستنی و هەڵس وکەوت لەگەڵ داکردنی بەدادو مافپەروەری، بێ گوێ دانە ڕەنگ وڕەگەز).

بەندی شەشەم

((چیرۆکـــی " لـوط "))

(بەد ڕەفتاریی گەلەکەی " لـوط"- — پەیامی " لـوط"- فریشتەکان لە ڕێگەیان دا بۆ " سەدوم "- — فریشتەکان لە میواندارییی " لـوط " دا -— سزای خودا بۆ گەلەکەی " لـوط ")

بەد ڕەفتاریی گەلەکەی "لـوط "

لەمەو پێش باسی ئەوەمان کرد (ئیـبراهیم - سـلاوی لیّ بیّـت) لـە شـاری (حەڕران)ـــەوە (کەدەکەوێتـە باکووری ولاّتی دوو ڕووبار واتە-عیراق-ەوە) کۆچی بـۆ (فەلەسـتین) کـردووە لەگـەڵ هاوسـەرەکەیو ئـەو کەسانەی باوەڕیان پیّ ی هێنا بوو لەسەرووشـیانەوە برازاکـەی خـۆی (لــوط-ی کـوڕی-هـاران). پاشـان (ئیبراهیم) و (لـوط) دوای بلاّو بوونەوەو تەشەنە سەندنی برسێتی لە فەلەستین، چوون بۆ (میسر). ئینجـا لە پاش ئەوەی بـارگرانیی برسـێتییەکە سـووك دەبێـت وهەواڵەکـە بـەوانیش دەگـات، لـە (میسـرەوە) دەگەڕێنەوەو ئاژەڵێکی زۆریشیان پیّدەبێت کە پادشای (میسر) پیّ ی بەخشیبوون.
دیارە ئەم ئاژەلاّنەش پێویستیان بە مێرگ ولەوەڕگایە، جالە بەر ئەوەی لەوەڕگـەکان کـەم و تەسـك دەبـن وئاژەڵەکانی هەردووکیان بەتەواوەتی جیّ یان تیادا نابێتەوە، ئیتر بەهۆی ئەمــەوە چـەندین هـەراوناکۆکی لەنێوان شوانەکانی (ئیـبراهیم) وشـوانەکانی (لــوط)دا ڕوودەدات، (ئیـبراهیم) وای بـەباش دەزانێـت بـۆ نەهێشتنی ناتەبایی، زەوی یەکە لەگەڵ (لـوط)دا دابەش بکات، لەم ڕووەشەوە داوا لە (لـوط) دەکات کام لایەی دەوێت هەڵی بژێرێت، ئەویش پارچە زەویی (ئەردەن) هەڵدەبژێرێت کەلە هەردوو شـاری (سـەدوم)و (عەمووره) وناوچەکانی دەوروبەریان پێك هاتبوو وخۆیشی لە شاری (سەدووم) دانیشت. خەڵکی ئەم شارە بەدکارترین خەڵك و بیّ باوەڕترینیان بوون، هەروەك کە بیّ ویژدان ترین وبیّ شەرم تـرین خـەڵکیش بـوون، جەردەو ڕێگربوون بـۆ دزی و ڕاووڕووت، بەکۆمــەڵ لـە شـوێنی کۆبوونـەوەی خۆیـان دا کـاری نابـەجیّ و ناشیرینیان دەکرد، لەهیچ کارێکی ناشیرین نەدەگەڕانەوە، بەدکرداری یەکی تازەشیان داهێنابوو کەلەوەوبەر هیچ کەسێك لەنەوەی ئادەم نەی کردبوو، ئەوەش نێربازی (لیواط) بوو. خوداش بۆڕێنمایی کردن و ڕێگـای ڕاست پیشان دانیان پێغەمبەری خۆی(لـوط)ی بـۆ ڕەوانـەکردن تـاکو لـە ئاکـامی خراپـی کردەوەکانیـان ئاگاداریان بکاتەوەو بیانترسێنێت لەسزای سەختی خودا.

پەیامی " لـوط "

(لـوط) گەلەکەی خۆی بانگ دەکرد بۆ باوەڕهێنان بە خـوداو بەسـزای خـودا دەیترسـاندن و هـانی دەدان لەسەر وازهێنان لە گوناه وبەدکاری.. هەروەها پیّ ی گوتوون: {مـن پێغەمبـەری خـودام بـۆ لای ئێـوە، دەسپاك و ئەمینم لەگەیاندنی پەیامی خوادا، جا ئێوەش لەسزای خودا وریابن و ئەوەی من فەرمانتان پـیّ

ی دەکەم جێ بەجێ ی کەن، ئێ خۆ من هیچ کرێ و پاداشتێکم ناوێت لەسەر بانگ کردنی ئێوە بۆ ڕێگای ڕاست ودروست، چونکە پاداشتی من تەنها لای خودای خاوەنی (مـالیکی) جیهانیـان و پەروەردگاریانـە، ئیتر بۆتان ڕەوانی یە سروشت ومیزاجی خۆتان تێك بدەن وبە پێچەوانەی ژیانی ئاسایی یـەوە ڕەفتاربکـەن وکاری ناشیرین و بەدکرداری لەگەڵ (نێرینەدا) بکەن وبەم ڕەنگەش ئەو ژنەهاوسەرانەی خۆتـان فـەرامۆش کەن کە خودا بۆی خولّقاندوون، چونکە داخوازیی ڕاستەقینەو ئاساییش ئەوەیە (نێر) پەیوەندی بە (مـێ) وەبکات لە (پەیوەندییەکی شەرعی ی هاوسەری دا). ئیدی چۆن ئێوە نەریت ومیزاجی خۆتان دەشـێوێنن وئەم بەدکرداری یە ئەنجام دەدەن؟ بەڕاستی ئێوە بەم سەرپێچی یە گەورەیە لەسنوور تێپەڕیون}.. بەڵام ئەو گەلەش لە جیاتی ئەوەی بەدەم داواو بانگەوازی پێغەمبەرەکەیانەوە بچن، هەڕەشـەیان لێ کـردو پـێ یـان گوت: (ئەی ـلـوط ـ گەر واز لەم گلەییو سەرزەنشت کردنانەت نەهێنیت ئەوا لەم ولآتەت دەردەکـەین)..

(لـوط)یش گوتی: (من دژی ئەو کردارەتانم، ڕقم لەم کارانەتان دەبێتەوە)..

ئەمەی پێشوو شیکار و واتای ئەم ئایەتانە بوون کە خودا تیایان دا فەرمووییە:

﴿وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾[1] قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾[2]﴾الشعراء/١٦٠–١٦٩..

سەرەڕای تاوانی (نێربازی ئەم گەلە چەندین تاوانی دیکەشیان ئـەنجام دەدا، وەك کـرداره ناشـیرینەکان بـە ئاشکرا لە نێو کۆڕو کۆمەڵەکانیان دا و ڕێگرتن لە گەشتیاران و ڕووت کردنەوەیان و زەوت کردنـی پـارەو ماڵیان و پاشان دەسدرێژی کردنە سەر ئابڕوو و ناموسیان، دیارە (لـوط)یش بە توندی بەربەرەکانی ی ئەو هەموو تاوان و بەدڕەفتاری یانەی گەلەکەی دەکردو لەسزای سەختی خودا ئاگادارو وریای دەکردنەوە. بەڵام ئەو گەلە هەڵگەڕابوونەوە و خۆیان بەزل دەزانی و لووتبەرز بوون وبـە (لـوط)یـان گـوت: (ئەگـەر ڕاسـت دەکەیت و ڕاستگۆیت لەو هەڕەشەیەت دا دەربارەی هاتنی سزا بۆمان ئەوا هەر زوو بەپەلە بۆمان بێنە)..

ئەمەی پێشووش واتای ئەم ئایەتانەیە کە خودا تیایان دا فەرموویە: ﴿ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ ٱلْمُنكَرَ ۖ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ﴾ العنكبوت/٢٨–٢٩...

(١) (عادون): واتە (دەسدرێژکارو تێپەڕینەری یاساکانی خودا).
(٢) (القالين): واتە (زۆر ڕقم لێ ی دەبێتەوە).

فریشتەکان لە ڕێگەیان دا بۆ " سـەدوم "

لەمەو پێش لە داستانی (ئیبراهیم)دا باسی ئەوەمان کرد کەفریشتەکان (ملائکة) کاتێك وەك چەند میوانێك لای ئەو لایان دا، لە ڕوخساری چەند کوڕێکی نەوجەوان داخۆیان پیشان دابوو، یەکێك لەو هەواڵانەش کەبە (ئیبراهیم)یان گەیاند ئەوە بوو ئەوان بەڕێوەن بەرەو لەناو بردنی گەلەکەی (لـوط) بەهۆی ڕۆچوونیان لە بەدڕەفتاری دا. ئەویش بەم هەواڵە دڵتەنگ بوو کاتێك زانی ی ئەم فریشتانە خەڵکی شاری (سەدوم) لە نێو دەبەن چونکە (لـوط)ی برازای خۆی تێدایە. هەر بۆیەش بەفریشتەکانی گوت: (ئـێ خـۆ -لـوط-ی لێ یە)، ئەوانیش گوتیان (بەڵێ، ئێمەش دەزانین -لـوط-ی لێ یە، بەڵام تیاچوونەکە تەنها بۆ ئەو کافرانەیە کە باوەڕبە خودا ناهێنن. دەنا -لــوط-وکەس وکاری و ئەو ئیماندارانەش لە گەڵی دان هەموویان پارێزراوو ڕزگارکراون لەوسزایە تەنها هاوسەرەکەی-لـوط- نەبێت کە تووشی هەمان سزای کافران دەبێت سەرەڕای ئەوەی ژنی-لــوط-یش بێت هەر ڕزگاری نابێت، چونکەکردەوەی بەدو ناهەمواری هەبووەو،خیانەتی لەمێردەکەی کردووەو، زۆر سوور بووە لەسەر بەربەرەکانی و بێ باوەڕی)..

ئەم گفت وگۆیەی پێشووی نێوان (فریشتەکان)و (ئیبراهیم) واتای ئەم ئایەتانەیە کە خودا تیایان دا فەرموویە: ﴿وَلَمَّا جَآءَتۡ رُسُلُنَآ[1] إِبۡرَٰهِيمَ بِٱلۡبُشۡرَىٰ[2] قَالُوٓاْ إِنَّا مُهۡلِكُوٓاْ أَهۡلِ هَٰذِهِ ٱلۡقَرۡيَةِۖ إِنَّ أَهۡلَهَا كَانُواْ ظَٰلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطٗاۚ قَالُواْ نَحۡنُ أَعۡلَمُ بِمَن فِيهَاۖ لَنُنَجِّيَنَّهُۥ وَأَهۡلَهُۥٓ إِلَّا ٱمۡرَأَتَهُۥ كَانَتۡ مِنَ ٱلۡغَٰبِرِينَ[3]﴾العنكبوت/٣١-٣٢..

فریشتەکان لە میوانداریی -لـوط- دا

فریشتەکان (ئیبراهیم)یان جێ هێشت وبەرەو شاری "سەدووم" کەوتنە ڕێو لەوێش بوونە میوانی (لـوط) بەڵام ئەو نەیدەزانی ئەمانە چین وکێن.. هەروەها هەستی بەشەرمەزاری و بارگرانیيەکی زۆریش دەکرد لەو هاتنەیان دا، چونکە ئەوان (واتە ئەم میوانانە) زۆر جوان و ڕووگەش بـوون و دەترسا لـەوەی گەلەکـەی دەسدرێژی بکەنە سەر ئابڕوویان، دیارە ئەرکی میوانداریتییش وادەخوازێت کە بیانپارێزێت لە هەر ئـازارو ستەمێك و، لە هەر کارێکی ناخۆش ونابەجێش بە دووریان کات. ئەو مەترسی یانەشی بە بیرداهات کەلە ئەنجامی میوانداریتی یانەوە تووشیان دەبێت، هەر بۆیەش لەدڵی خۆی دا گوتی: (ئەمڕۆ ڕۆژێکی سـەخت وناخۆش وپڕلە ئازارە). بێگومان هەواڵی هاتنی ئەو میوانە جوان وقۆزانە بۆ لای (لـوط) لە نێو ئەو گەلە بەدکردارەدا بڵاوبووبووەوە وخێراو بەهەڵەداوان بەرەو ماڵەکەی (لـوط) دەچوون ولەچوار دەوری گردببوونەوە وبەتەمای ئەنجامدانی بەدڕەفتاری بوون لەگەڵ ئەو میوانانەدا. (لــوط)یش دیتی ئەوا بەدکرداران تێکڕالـە دەوری ماڵەکـەی کۆبوونەتـەوەو لـەنیازە گەندەڵەکەشیان تـێ گەیشـتبوو، لەبەرئەمـە داوای لەسـەرانی

---

(١) (رسلنا): واتە: (مەلائیکەکانمان).
(٢) (البشرى): مەبەست مزگێنی دانە بە(ئیبراهیم)کەوا خودا کوڕێکی بە ناوی (ئیسحاق) پێ دەبەخشێت.
(٣) الغابرین: واتە یەکێك لەوانەی ماونەتەوەو شایستەی سزاکەن.

گەلەکەی کرد کچەکانی خۆی بخوازن (وەك پیشاندانی مامەڵەیەکی باش لەگەڵیان دا) لە جیاتی ئەوەی توخنی میوانەکانی بکەون بۆ مەبەستی بەدڕەفتاری، هەروەها هیوای ئەوەشی لێ خواستن کەلە نێو ئەو گەلە بەدکارەو سەرانی ملهوڕیان دا پیاوێکی ژیرو عاقڵ هەبێت ومل بە هەق بدات ولە ناهەق پاشگەزبێتەوەو یارمەتیشی بدات لەسەر هوشیار کردنەوەی گەلەکەی ودوورخستنەوەیان لەو گومڕایی یە.

کەچی ئەو گەلە بە وتەکانی (لوط) قایل نەبوون، بەڵکو پێ یان گوت: (تۆ چاك دەزانیت ئێمە هیچ ئارەزوویەکمان لە خواستنی کچەکانت نی یەو بەتەمای زەواج نین لێ یان، بەڵکو -خۆت بێ شك- چاك دەزانیت چیمان دەوێت). ئینجا -لوط- ناچاربوو بەئاشکرا هەواڵی ئەو مەترسییە بە میوانەکانی بگەیەنێت کە خەریکە ڕوویان تێ دەکات، بۆیە بە ڕاشکاوی پێی گوتن: (ئەگەر بە هۆی مانەوەی زیاترتان لەلام هێزو توانای ئەوەم هەبوایە بۆ بەرەوڕوو بوونەوەی ئەو بەدڕەفتارانە، ئەوا سێ ودووم لێ نەدەکردو بەرگریم لێ دەکردن، خۆ ئەگەر کۆمەڵێکی بەهێزیشم لە خزم وکەس و کارو لایەنگر هەبوایە بۆ پشت پێ بەستنیان لەکاری پاراستنی ئێوەدا ئەوا پەنام بۆ دەبردن، بەڵام بەداخەوە هیچ تەگبیرو ڕێگەچارەیەکی ئەوتۆ بەدی ناکەم بۆ بەرەنگاربوونەوەیان وبەرگری کردن لە ئێوە)..

ئەم ئاخاوتن و دەمەتەقێ یانەی پێشووش تەفسیرو شیکاری ئەم ئایەتانەی ترن کە خودا تیایان دابەشێکی بەسەر هاتەکەی تێدا گێڕاوەتەوەو فەرموویە:

﴿وَلَمَّا جَآءَتۡ رُسُلُنَا لُوطٗا سِيٓءَ بِهِمۡ (١) وَضَاقَ بِهِمۡ ذَرۡعٗا (٢) وَقَالَ هَٰذَا يَوۡمٌ عَصِيبٞ ﴿٧٧﴾ وَجَآءَهُۥ قَوۡمُهُۥ يُهۡرَعُونَ (٣) إِلَيۡهِ وَمِن قَبۡلُ كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِي (٤) هُنَّ أَطۡهَرُ لَكُمۡۖ (٥) فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُخۡزُونِ فِي ضَيۡفِيٓۖ (٦) أَلَيۡسَ مِنكُمۡ رَجُلٞ رَّشِيدٞ ﴿٧٨﴾ قَالُواْ لَقَدۡ عَلِمۡتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنۡ حَقّٖ وَإِنَّكَ لَتَعۡلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوۡ أَنَّ لِي بِكُمۡ قُوَّةً أَوۡ ءَاوِيٓ إِلَىٰ رُكۡنٖ شَدِيدٖ (٧)﴾هود/٧٧-٨٠.

---

(١) (سیء بهم): واتە (هاتنی فریشتەکان بۆلای — لوط — بووە هۆی ئەوەی ناخۆشی یەکی بۆ دروست بێت چونکە وای بۆدەچوو ئەمانەش مرۆڤن ولە ماڵی ئەودا دەکەونە بەر دەسدرێژیی بەدڕەفتاران ، بەڵام لەڕاستی دا فریشتە (ملائکە) بوون).

(٢) (ضاق بهم ذرعاً): واتە (دڵتەنگ وپەرێشان بوو).. بۆ نموونە لە زمانی عەرەبیدا گەر بگوترێت: (ضقت بالامر ذرعاً) واتە (لە وزەو تواناتانەبووەو دەرەقەتی نەهاتوویت). (لوط)یش بۆیە دڵتەنگ بووە چونکە نەیتوانیوە میوانەکانی بپارێزێت.

(٣) (یهرعون): (یسرعون): واتە (بەپەلەو هەڵەداوان دەهاتن بەمەبەستی بینینی ئەو میوانە جوانانەو دەسدرێژی کردنە سەر ئابڕوویان).

(٤) هؤلاء بناتي: (لەوانەیە هەندێك کەس پرسیارێك بەخەیاڵیان دابێت دەربارەی ئەوەی چۆن - لوط - کچەکانی خستۆتە ڕوو بۆ زەواج لەو بەدڕەفتارانە و پێشنیازی ئەوەی بۆ کردوون، لە وەڵامی ئەم جۆرە پرسیارانەش دا گوتراوە (- لوط ـ بۆیە وای کردووە تەنها وەك مامەڵەیەکی جوانی سەرزارەکی، نەك بەمەبەستی گەیشتنە سنووری عەمەلی یەکەی، ئەمەش بۆ ئەوەی شەرمەزاربن وتەریق بنەوە و دەست لە میوانەکانی هەڵگرن)، گوتراویشە (مەبەست لە کچەکانی خۆی "بناتي" واتە ئافرەتانی نەتەوەکەی بە تێکرا) چونکە هەر پێغەمبەرێك باوکێکە بۆ نەتەوەکەی).

(٥) (هن أطهرلکم): واتە خواستنی ئەو کچانەو ژنهێنان پاکترە لە کردەوەی (نێربازی).

(٦) (لا تخزون في ضيفي): واتە بە هۆی میوانەکانمەوە عەیب بارو لەکەدارم مەکەن.

(٧) (آوي الى رکن شدید): واتە پەنا بەرمە بەر بەهێزێك وخۆمی پێ بسەرخەم. پێغەمبەری ئیسلام محمدﷺ سەرسامی ی خۆی لەم وتەیەی (لوط) (لوط) پیشان داوە، هەروەك لەو فەرموودەیەدا کە (بخاری) گێڕاوێتی یەوە پێغەمبەرﷺ فەرموویە: (خودا لە ـ لوط ـ خۆش بێت لەسەر ئەوەی پەنای دەبردە بەر (بەهێزێك) لە کاتێك دا بەهێزەکە هەر خودای پەروەردگارو خالقیشی بووە) ((يغفر الله للوط انه كان ليأوى الى ركن شديد وهو ربه وخالقه)).

سـزای خودا بۆ گەلەکەی - لـوط -

لە کاتێك دا هەراو هوریاو بەیت وبالۆرە لەبەردەم ماڵی (لـوط)دا پەرەی دەسەند وئەویش نـەیتوانی بـوو ئەو گەلەی خۆی قایل کات بـە پاشـگەزبوونەوە لـەو نیـازە خراپـەیان، لـەو سـاتانەدا فریشـتەکان (کـە لەڕوخسارو سیمای چەند مرۆڤێکی گەنج وجوان دا خۆیان دەنواندو میـوانی -لـوط-بـوون) هـەموو ئـەو بەدڕەفتارانەیان تووشی کوێری ونابینایی کرد، ئەوەش دوای ئەوەی خەریك بوون نیازە ناڕەواکەیان جێبەجێ بکەن وهێندەی نەمابوو کە توخنیان کەون، بەڵام هەر کە کوێریان کردن ئـیتر پـەرش وبڵاوبوونـەوەو لێـك جیابوونەوەو بەسەر شۆڕی وڕیسوایی گەڕانەوە بۆئـەو شـوێنانەی لیّ یانـەوە هـاتبوون، هـەروەك خـوداش فەرموویە: ﴿ وَلَقَدۡ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيۡفِهِۦ فَطَمَسۡنَآ أَعۡيُنَهُمۡ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾القمر/٣٧.. واتـە: (ئـەو گەلـە بەدڕەفتارەداوایان لە -لـوط- کرد ڕیّ یان بدات بـەدکرداری لەگـەڵ میوانـەکانی دا بکـەن، بـەڵام ئێمـە کوێرمان کردن لە سەردەستی ئەو میوانانە وکاریگەری و شوێنەواری ڕوانینی سەر چـاوانیانمان سـڕییەوە، دە ئیتر ئەی بەدکاران بچێژن ئەو سزایانەو ئاکامی ئاگاداری و وریاکردنەوەکانم).

پاشان هێندەی نەبرد کە فریشتەکان خۆیان بـە (لـوط) ناسـاندو پـەردەیان لەسـەر حەقیقـەتی ئـەرك و کەسێتیی خۆیان لادا وهۆی هاتنیشـیان بـۆ ئـەو شـارە پـیّ ڕاگەیانـد لـە دوای ئـەوەی چـاوی خەڵکـە بەدڕەفتارەیان کوێرکرد بە فەرمانی خودا، تاکو نەتوانن دەربازو قوتاربن، جگە لە ڕزگارکردنی (لـوط)یش لەشەڕو خراپەیان، لەم بارەیەوە بە (لـوط)یان گوت: (ناتوانن هیچ ئازارێك بە خۆیشت بگەیەنن، تەنانـەت ناتوانن لەسەر ئێمەش سەرزەنشت و خەتابارت بکەن، جا تـۆش خـۆت وکـەس وکـارو ئەوانـەی ئیمانیـان هێناوە ئەمشەو لەم شارە دەرچن و کەستان ئاوڕ بۆ دواوە نەداتەوە تاکو ڕادەی ئەو سزا سەختە بـە چـاوی خۆی نەبینێت و زیانێکی پیّ نەگەیەنێت، بەڵام هاوسەرەکەت کە ناپاکی ی لیّ کردوویت نابێـت لەگـەڵتان دابێت، چونکە هەر دەبێت بەر ئەو سزاسەختەی تیاچوون بکەوێت کەتووشی ئەو گەلە دەکرێت، وادەی جیّ بەجیّ کردنی سزای لەناوبردنیشیان بەرەبەیانی سبەینیّ یە و ئەم وادەیەش نزیکە). کاتێك ئەو سزایەی کـە خودا دایمابوو بۆیان وبڕیاری جـیّ بـەجیّ کردنـی دابـوو هاتـەدی، ئـیتر بـەرزیو نزمـی ی ئـەو شـارەی کەگەلەکـەی (لـوط)ی تێـدا نیشـتەجیّ بـوو وەك یـەك لیّ کـراو بەسـەریەك دا تـەخت کـرا، هـەروەها لەئاسمانیشەوە بەردباران کران بە جۆرە بەردێك کەلەقوڕی توندو کۆبۆوەی لەسـەریەك ورەق وبـەردین پێـك هاتبوو ویەك لەدوای یەك وبە شێوەیەکی وردو ڕێك خراو وەك باران بەسـەریان دا دەبـاری بـە پـیّ ی ئـەو سزادانەی کە خودا بڕیاری دابوو، دیارە سزای خوداش نزیکە لە ستەمکارانی بـەدکردارو لیّ یـان دوورنـی یە..

خـــودای گـــەورە فەرموویـــە: ﴿ قَالُواْ يَٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوٓاْ إِلَيۡكَۖ فَأَسۡرِ [1] بِأَهۡلِكَ بِقِطۡعٖ مِّنَ

---

(١) (أسر): واتە شەوڕەوییان پیّبکە. لە (سري) وەهاتووە، واتە لە بەشی یەکەمی شەوداڕۆی.

ٱلَّيۡلِ (١) وَلَا يَلۡتَفِتۡ مِنكُمۡ أَحَدٌ إِلَّا ٱمۡرَأَتَكَۖ إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا مَآ أَصَابَهُمۡۚ إِنَّ مَوۡعِدَهُمُ ٱلصُّبۡحُۚ أَلَيۡسَ ٱلصُّبۡحُ بِقَرِيبٖ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا (٢) جَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهَا حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٖ مَّنضُودٖ (٣) ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَۖ وَمَا هِيَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٖ ﴾هود/٨١- ٨٣.. ئەو پارچە زەوییەش کەبەر ئەو سزا سەختەی خودا کەوتووە ئەمڕۆ بە دەریای مردوو (البحر الميت) ناسراوە، یان بە دەریاچەی (لوط) (بحيرة لوط).

هەندێك لە زانایان ڕایان وایە گوایە ئەم (دەریای مردوو)ـە پێش ئەو ڕووداوە لە ئارادا نەبووە، بەڵكو لە ئاكامی ئەو بومەلەرزەیە بووە كە سەروخوارو باكووروباشووری ئەو وڵاتەی وەك یەك لێ كردووەو تەختی كردووەو بەم هۆیەوە نزیكەی (چوار سەد مەتر) نزم تر بووەتەوە لە ڕووی دەریا. لەم ساڵانەی ڕابردووش دا چەند هەواڵێك بڵاوكرانەوە دەربارەی دۆزینەوەی چەند ئاسەوارێكی شارەكانی گەلەكەی (لوط) لەسەر لێواری دەریای مردوو. (٤)

(١) (بقطع من الليل): واته لە بەشێكی تاریكی شەودا، یان لەدوایین بەشیدا.
(٢) (جاء أمرنا): أی (عذاب الله): واته كاتێك وادەی سزادانمان هاتە پێشەوە.
(٣) (منضود): واته یەك لە دوای یەك، خێرا خێرا دەنێرران لەو بەردە گڵێنە پتەوو ڕەقە.
(٤) بڕوانە كتێبی (قصص الانبياء)ی مامۆستا (عبدالوهاب النجار).

بەندی حەوتەم

((چەند پەندو وانـــەیەك))

(ئاگادارکردنەوە لە نێربازی- زیانە تەندروستی یەکانی نێربازی- سزای خودا بۆ نێربازان- بەرگری کردن لە میوان)

ئاگادارکـردنەوە لە نێربـازیی

لە چیرۆکی -لـوط-دا تاوانی (نێربازی) بە کارێکی زۆر دزێوو ناشیرین دانـراوەو هەڕەشـەی توندیشـی لـە خوداوە تێدایە لەسەر سزای سەخت لە دنیاو ڕۆژی دوایی دا بۆ ئەنجام دەرانی.

(نێربازی)یش لە ناشیرینترین و گەندەڵترینی بەد ڕەفتاری یەکانە، چونکە بەڵگەیەکی ڕوون ودیارە لەسـەر وجودی فەسادو نەخۆشی لە میزاجی مرۆڤایەتی دا.. مەترسی یەکی گەورەشی لەسەر کۆمەڵگەی بەشەری هەیە ومرۆڤ شۆڕدەکاتەوە بۆ ئاستێکی نزمی ئارەزووی ئاژەڵیانەو تەنانەت خوار ئاژەڵیانەش.

قورئانی پیرۆز بایەخێکی زۆری بەباسکردنی مەسەلەکە داوەو لەچەندین شوێندا سەرزەنشتی ئەنجامـدەرانی ئەو تاوانە گەورەیەی کردووەو ڕیسوای کردوون. گەلەکەی-لـوط-یش کـە نێربـازی (لواط)یـان تێـدا بـڵاو بووبووەوە، بە چەندین سیفەتی بێزراوو ناشیرین لەقورئاندا وەسف کراون.خودا لەشـوێنێك دا بـە دەسـدرێژ کارو تەجاوزکار وەسفیان دەکات:﴿ غَـٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ هَـٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓاْ إِلَى ﴾ الشعراء /١٦٥ —١٦٦ .. لەم ئایەتانەدا سەرنج لە وشەی (قوم عـادون) بدە، بەمانای ئەوان تـەجاوزکارو تێپەڕێنـەری سـنوورەکانی شـەریعەتی خـودان، هـەروەها دەسـدرێژکارو تێپەڕێنەری هەر بەهاوقیەمێکی ڕاست و دروسـتن، بـەم پـێ یـەش بـوون بـەو تاوانبارانـەی کـە دەبێـت تاوانەکەیان بنبڕبکرێت بەو سزایەی بەرپەرچیان پێ ی دەدرێتەوە... لە شوێنێکی دیکەی قورئان دا خـودا بەجـــــەهل وەســــــفیان دەکـــــات:﴿بِهَا قَوْمًا لَّيْسُواْ بِهَا بِكَـٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُوْلَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ فَبِهُدَىٰهُمُ ﴾النمل/٥٥، جەهل وەك چۆن مانای ئەو نەفامی یە دەگرێتـەوە کـە دژی زانسـت (علم)ــە، مانای بەدکاری و شەڕەنگێزییش دەگرێتەوە، مرۆڤی بەدکارو لاساریش نابێت بوارێکی لەبەردەم دا بهێنێت بۆ ئەوەی بەئارەزووی خۆی هەڵسووڕێت و پەلاماربدات و تەڕو وشك پێکەوە بسووتێنێت، بەڵکو دەبێت ڕێ لە هەڵس وکەوتی بگیرێت و لەسەر بەدکاری و لاساری یەکانی سـزابدرێت. هـەروەها خـودا بـە سـیفەتی (زیـــــــادەڕۆیی) وەســـــــفی کـــــــردوون: ﴿ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴾الاعراف/٨١.. بـە مانـای لـە هـەواو ئـارەزوودا زیـادەڕۆیی یـان کـردووە و لـەو

سنوورانەش تێپەڕیون کە خودا بۆ بەندەکانی کێشاون. زیادەڕۆیـانیش ئەودۆسـت وهاوڕێیانـەی شـەیتانن کەوا کۆمەڵگەکەیان دەشێوێنن و،کە پێویستە بەرەو ڕوویان بووەستین و ڕێگەلە زیادەڕۆیی یان بگرین.
کاتێـك دەبیـنین قورئـان بەتونـدی دژی ئـەم بـەدڕەفتاری یەیـە، کەچـی دەبیسـین ودەبیـنین (مرۆڤـی پێشکەوتووخواز و شارنشین) لەکۆتایی سەدەی بیست داو لە (سێ یەکی دوایی ی ئەم سەدەیەدا)لەهەندێك وڵاتانی خۆرئاوادا بەئاشکرا دەستی کردەوە بە ئەنجام دانی ئەو بـەدڕەفتاری یـە بەپاسـاوی سەربەسـتی ی تاکەکەسی و بەقۆستنەوەی چاوپۆشی ی(دەسەڵاتداریێتی ی یاسادانانیش لەو وڵاتانەدا)، کە بەڕاستی لەلای ئێمە جێگای سەرسوڕمان و سەیر لێ هاتنە.
جـــا ئایـــا سەربەســـتی ی شەخصـــی و تاکەکەســـی مانـــای(ڕێ پـــێ دان بـــەو جـــۆرە ئارەزووەی(نێربازی)دەگەیەنێت)،کە ئاکاری ئافرەتانیش تێك بدات بەهۆی ڕوو وەرگێڕانی پیاوان لێ یان و، ئینجا سیستمی خێزانیش تێك بدات؟ ئەو سیسـتمەی کـە سـتوونەکەی لەسـەر بەرپرسـیارێتی و سـۆز و بەزەیی ڕاوەستاوە.
ئایا سەربەستیی شەخصی مانای پەك خسـتنی ئـەو تـۆوە دەگەیـەنێت کـەخودا بـۆ ئـاوەدان کردنـەوەی گەردوونی داناوە و هەست و ئارەزووەکانیش بەبێ ڕێکخەرێك پشت گوێ بخرێن؟ بێگومان ئەمەش بونیادی کۆمەڵ و ئاسایش وهێمنی یەکەی بە تەواوەتی لەناو دەبات.

زیانە تەندروستییەکانی نێـربازیی

(نێربازی) سەرەڕای زیانە کۆمەڵایەتی یەکانی، چەندین ئاسـەواری خراپـی لەسـەر تەندروسـتی ی مـرۆڤ هەیە، چونکە وەکو زینا چەندین نەخۆشی تووشی مرۆڤ دەکات، وەك نەخۆشی یەکانی (زوهری-و-سیلان-و-زامی نەرم وشل) و نەخۆشی یەکانی پێست وەك حەساسیەتی پێست و خورانـە جۆراوجۆرەکـانی تـری.
هەروەها (نێربازی) چەند نیشانەیەك لەسەر (کۆم) دروست دەکات وەك لاوازی ی ماسولکەی گوشین تا ئەو ڕادەیەی کە تواناى خـۆڕاگرتن لەسـەر پیسـایی‌کردنی نامێنێـت و بـەبێ خواسـت و ئـیرادە خـۆی پـیس دەکات،جگە لەدڕانی کۆم و نەمانی ئەو دەزوولە خوێنانەی چواردەوریان گرتووە، پاشان قووڵ دەبێتەوە تـا لە شێوەی قووچەکێك دەچێت. کۆمیش پڕە لە چەندەها میکرۆبی وەها، کە دەچنە نێـو ئەندامـە جنسـی یەکەی تاوانباری نێربازەوەو لەسەر بۆڕی وکونی میزکردن ئاوسان (التهابات) دروسـت دەکـەن. لەوانەشـە کارلێکراوەکە (مجني عليـه) نێرەموك ببێت گەر لەکاتی منداڵی یەوە ئەم خووە ناشیرینەی گرتبێت، هـەر بۆیەش پیاوەتی ی زیاتر لە خۆی دا پیشان دەدات تاکو ئەو کەم و کوڕی یەی خۆی پـێ داپۆشـێت.. بـەم ڕەنگەش بۆمان دەردەکەوێت خودای مەزن هـەر فـەرمانێکی بـە مـرۆڤ کردبێـت لەسـەر هـەر کاروبـارو مەسەلەیەك تەنها بۆ ساغی و بەختیاری ی خودی مرۆڤ بووە، هەر شتێکیش زیانی مرۆڤی تێدا نەبووبێت لێ ی حەرام نەکردووە.

سـزای خودا بۆ نێربـازان

جێ ی باسیشە قورئان بەڕوونی باسی ئەو سزا سەخت وتوندو تیژەی کردووە کە تووشی ئەنجامـدەرانی ئـەم جۆرە بەدڕەفتاری یە هاتووە تاکو گەل ونەتەوەکانی دیکەش لەمەترسی ئەو کردارە ناشـیرینە وریابنـەوەو خۆیان لەشەڕو خراپەکانی بپارێزن.(سەدووم) واتە ئەو ناوچەیەی کە ئەم بەدڕەفتاری یەی تێدا بڵاو ببووەوە

كەوتە بەر ئەوسزا سەختەی كەلەقورئان دا كارەساتەكەیان دیاری كراوە، هەروەك خودا تیٚ ی دا فەرموویە: ﴿ فَجَعَلْنَا عَـٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴾الحجر/٧٤..واتــە: (ولآتەكــەیانمان ژێــرەو ژوورکردو سەروو خواریمان وەك یەك لیٚ كردو لەئاسمانیشەوە بەبەردی گڵێنی بە ئاگر سوورکراوە بەردبارانمان کردن).

بێگومان قورئانی پیرۆز هەموو گەلانی سەرزەوی لەم كردارە پیس وگەندەڵە ئاگادار دەكاتەوەو داوایـان لیٚ دەكات لیٚ ی بیٚ دەنگ نەبن وبنبڕی بكەن تاكو تووشی هەمان سزای سـەختی گەلەكـەی (لـوط) نـەبن، چونكە قورئان لەكاتێك دا باسی داب ونەریتی گەلەكەی (لـوط) وسزا توندەكەیانی كردووە، دوای ئـەوەش ئەم ڕستەیەی هێناوە: ﴿..وَمَا هِىَ مِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴾هود/٨٣.. بە مانای "بێگومان سزا دوورنـی یە لەو كەسانەی هەمان ڕەفتاری گەلەكەی (لـوط) دەكەن، بەڵكو سـزای خـودا شایسـتەی هـەر كەسـێك دەبێت گەر هەمان كرداری ئەوان ئەنجام بدات ".

ئەم هەڕەشە خودایی یە بە تێپـەڕبوونی چـاخ وسـەردەمەكان كـارایی و مـەودای فراوانـی خـۆی هەیـە و ڕێسایەكی نەگۆڕە بۆ ئاگاداركردنەوەی گەلان لە ئاكامی فەسادی و بەدكاری، ئەو هەموو بەڵاو كارەساتەی لە سەردەمی نوێش دا بەسەر هەندێك لە گەلانی سەرزەویدا هات بـە هـۆی مەینـەتی یـەكانی هـەردوو جەنگە جیهانی یەكەوە هێشتا لە بیرنەچوونەوە و سام و ترسیان لـە هـزری دنیـادا مـاوە، هـەروەها ئـەو هەموو كارەساتە سرووشتی یانەی (وەك بومەلەرزەو لافاوو گەردەلوول وگڕكان و... هتد) پەندی زۆریان بۆ (پەند وەرگران) تێدایە.

ئیســلام و ســزای نێربـازیی

لەم ڕووەوە ئیسلام سزای توندی بۆ هەر كەسێك داناوە گەر كرداری (نێربازی) ئەنجام بـدات. هەنـدێك لـە زانایانی ئیسلامیش بیروڕایان وایە كەوا مرۆڤی (لیواط كار) دەبێت بەردباران (ڕەجم) بكرێت سا ئیتر ژنی هێنابێت یان نا، ئەم حوكمەش ڕای هەریەكە لە پێشەوایانی بەڕێز (ئیمامی شافیعی- و -ئیمام ئەحمەد-ی كـوڕی-حەنبـەل-وكۆمـەڵێكی زۆر لـە پێشـەوایانی تریشـی لەسـەرە، بەڵگەشـیان لـەم بارەیـەوە ئـەو فەرموودەیەیە كە(امام احمد)و پسـپۆڕانی سـوننەت (أهـل السـنن) لـە (ابـن عباس)ــەوەو ئـەویش لـە پێغەمبەرەوەﷺ گێڕاویانەتەوە كە تیای دا فەرموویە: ((**من وجدتموه يعمل عمل قوم لوط فاقتلوا الفاعل والمفعول به**)) واتە: (هەر كەسێكتان بینی خەریكی هـەمان كـرداری گەلەكـەی -لـوط-بـوو ئـەوا لـەو حاڵەتەدا بكەرو كارلێكراویش بكوژن). بەڕای ئیمام-ابو حنیفە-(ڕەحمەتی خودای لیٚ بێت) دەبێت لیـواط كار لەسەر لوتكەی بەرزی چیایەكەوە بەربدرێتەوەو پاشان بەردباران بكرێت وەك چـۆن گەلەكـەی (لــوط) ئاوایان بەسەرداهات، ئەمەش بـۆ جێبـەجیٚ كردنـی فەرمایشـتەكەی خـودا: ﴿وَمَا هِىَ مِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴾هود/٨٣.

بەرگـری کردن لە میـوان

هەر لەم بەسەرهاتەی "لـوط پێغەمبەر"دا -سڵاوی خوای لێ بێت- وانەیەکی بە کەڵکی دیکە هەیە لـە ڕێزلێنان لە میوان و بەرگری لێ کردن بە هەموو جۆرە هۆکارو ئامرازێکی شیاو. بێگومان میـوانیش لـە ژیانی ئینسانییمان دا برایەکمانە کەبە شێوەیەکی کاتی پەنامان بۆ دێنێـت بـە مەبەسـتی بـەدی کردنـی نیشتگایەك بۆ تێـدا حەوانـەوەی و پشـوودانی لەناڕەحـەتی و مانـدوێتی ی سـەفەر، یـان بـە مەبەسـتی داواکردنی ژەمەخۆراکێك بۆ قوتار بوون لەحاڵەتی برسێتی، یاخود داوای پارێزگاری دەکات لە دەسـدرێژی یەك کە خەریکە دەکرێتەسەری. ئەو (واتە میوان) برایەکمانە لەلایەنی مرۆیـی یـەوەو جڵـەوی کاروبـاری خۆی و هەموو گرفت وکێشەیەکی خستۆتە بەردەستمان. جا ئیتر ئەوە کارێکی جوامێری و مرۆڤ دۆسـتیەو سۆز پەروەری یە گەردەرکرێت ودەرگاکان بەڕووی دا داخرێن؟ -لـوط-ی پێغەمبـەری خـوداش لەکەسـێتی (شخصية)ی خۆی دا ئاکاری بەرزی (ڕێز لەمیوان نان و بەرگری لێ کردن و قوربانی بۆدانی بەنرخترین شت) پیشان دەدات، ئەویش کاتێك دەبینێت کەوا میوانەکانی (کەمەلائیکە بوون) وبەلأم لە شـێوەو ڕوخسـاری چەند لاوێك دا خۆیان دەرخستبوو، هەست بەدروست بوونی ئەو گرفت وبارگرانی یـە دەکـات کەبـە هـۆی میواندارێتی کردنیانەوە تووشی دەبێت، هـەر چـەندە بێگومـان دەیتـوانی هـەر لەسـەرەتاوە بـەمیوانیان پەسندنەکات ودەرگای ماڵەکەی بەڕوویان دا داخات وخۆی لە ئەگەری هاتنە ئارای ئـەو گرفـت وتـەنگ و چەڵەمانە بە دووربگرێت کە تا ئەوکاتە لەو جۆرە ناڕەحەتیانە بە دووربووە، کەچی وێڕای ئـەوەش دەبیـنین چۆن پێشوازی لە میوانەکانی دەکات و دەروونیشـی زۆر بـێ ئـارام و نیگەرانـەو چـاوەڕێی ڕووداوی زۆر دەکات ولە دڵی خۆیشی‌دا دەڵێت: (بەڕاستی ئەمە ڕۆژێکی زۆر سەخت وناخۆشـە): ﴿هَٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴾ هود/٧٧. وەك چاوەڕوانیش دەکرا ئەو گەلە بەدڕەفتارە بەپەلە خۆیان دەگەیەننـە لای ماڵەکـەی بـەنیازی دەسدرێژی کردنە سەر ئابڕووی میوانەکانی.. (لـوط)یش بۆ بەرگری کردن لێ یان گرنگ ترین و بەنرخترین قوربانی یان بۆ تەرخان دەکات کە کچە جگەرگۆشەکانی خۆیەتی و ئەو پێشنیارە دەخاتە بەرچاوی هەموو ئەو بەدڕەفتارانەی کە هاتوونە بەردەرگای ماڵەکەیەو بەڕاشکاوی پـێ یـان ڕادەگەیـەنێت کـەوا ئامادەیـە کچەکانی خۆی (بە ڕێسای زەواج و بەشوودان) مارە ببڕێت لێ یان لە جیاتی ئەوەی بەو شێوازە نائینسانی و بەدکاری یە دەسدرێژی بکەنە سەر ئابڕووی میوانەکانی.

پاشان کە دەبینێت ئەو بەدڕەفتارانە هەر سوورن لەسەر نیازە خراپەکەیان، بیر دەکاتەوە چۆن بـەرگری یـان لێ بکات وبەهێز بەرپەرچیان بداتەوە، بۆ ئەم مەبەستەش دەیەوێت هێزی خۆیەو هێزی میوانەکانیشی یەك خات و بەرگری یەکیان پێ بکات. پاشان دەیەوێت بەراوردیان پـێ بکـات لەگـەڵ هێـزی دوژمنـەکانی دا ودەبینێت هێزەکەی خۆیان ئەوەندە نی یەو دەستەوسانن لە بەرگری، ئیتر لەوێ دا ئومێد دەخوازێـت گـەر هێزێکی گەورەتری هەبوایەو بەرگری ی لە میوانەکانی پـێ بکردایـە.. ﴿..لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ ءَاوِيٓ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ﴾هود/٨٠.

کەوا بوو لەمەدا وانەیەکمان بۆ دیاری کراوە دەربارەی ڕێز لە میوان نان و پاراستنیەو بەرگری لێ کردنی.. هەر لەم ڕووەشەوە ئەو ڕاسپاردەو ئاکارە بـەرزی پێغەمبـەری خۆشمـان (محمدﷺ) بەبیردێتـەوە کـە چـۆن

بەوپەڕی پەرۆشی و سووربوونەوە جەختی کردووەتە سەر ڕێزنان لە میوان و ئەوەشی بە باوەڕداریێتی یەوە پەیوەست کردووە، هەروەك فەرموویە: ((**من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه**)). واتە: (هەر کەسێك باوەڕی بەخوداو ڕۆژی دوایی هێنابێت دەبێت ڕێز لە میوانی بگرێت).

ژیاننامەی

یەعقوب (سڵاوی خوای لێبێ)
یوسف (سڵاوی خوای لێبێ)

١- چیرۆکی ئیسحاق و یەعقوب

٢- یوسف و فێڵی براکانی

٣- (یوسف و چەواشەکاری ژنەکە

٤- (یوسف لە زینداندا

٥- (یوسف .. وەزیری پادشا

٦- یوسف و ناسینەوەی براکانی

٧- پێک گەیشتنەوەی یەعقوب و یوسف

٨- چەند وانەو پەندێک

بەندی یەکەم

((چیرۆکی " ئیسحاق " و " یـەعقوب "))

(پێغەمبەرێتی ی (ئیسحاق) و (یـەعقوب) - کورتەیەك لە ژیانی (ئیسحاق) و (یـەعقوب) - نەوەکان — پێغەمبەرێتی ی (یوسـف))

پێغەمبەرێتی ی " ئیسحاق " و " یـەعقوب "

ئیسحاق -سلاّوی خودای لیّ بێت- کوڕی (ئیبراهیمە) -سلاّوی خودای لێبێت- لە "سـارە"ی هاوسـەری یەوە، لەکوڕ و نەوەکانی (ئیسحاق)یشەوە پێغەمبەرانی (بەنو ئیسرائیل) هاتوون، لەپێش هەمووشـیانەوە (یـەعقوب)ی کوڕی - سلاّوی لیّ بێت.

پێغەمبەرێتی (نبوة)یش لە نەوەکانی "ئیبراهیم"ەوە (واتە لەهەردوو کوڕەکـەی خـۆی -لـە ئیسـماعیل و ئیسـحاق-ەوە بـووە)، هـەروەك خـوداش فەرموویـە: ﴿..وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلْكِتَٰبَ ..﴾العنكبوت/٢٧..

هـەروەها خـودا لـەقورئان دا باسـی پێغەمبـەرێتی ی (ئیسـحاق)ی کـردووە کـە لەپێغەمبـەران و لـە چاکان(صالحين)ـەو خودا ڕەحمەت وبەرەکەتی خۆی بەسەردا ڕشتووە وەك چۆن باوکیشـی بـەوە بەهرەمەنـد کردووەو مەلائیکەکانیش مژدەیان بە (ئیبراهیم) داوە لەسەر بوون بە باوکی ئەو کوڕە، هەروەك فەرموویە:

﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ (١١٢) وَبَٰرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰٓ إِسْحَٰقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ مُبِينٌ ﴾الصافات/١١٢-١١٣.. واتە: (دوای ئەوەی خواستی خودا وابوو کە نیعمەتی خۆی بـۆ ئیبراهیم زۆر وتەواو کات و -ئیسماعیل-ی پیّ ببەخشێت، دوای ئەمانە مژدەی بەخشینی (ئیسـحاق)مان پیّ گەیاند کەخودا ئەویش بە یەکێك لە پێغەمبەرە صالّح وچاکەکانی دادەنێت. هەروەها ئێمە بەرەکـەتی دین ودنیامان بە -ئیسماعیل و ئیسحاق- بەخشی، لەنـەوەکانی هەردووکیشـیان دا پیـاو چـاك ومرۆڤـی صالّح هەبووەو لەهەمان کات دا مرۆڤی بەدکارو زۆرداریش هەبوون کـە بەئاشـکرا بـەهۆی بەدکاری‌یـەوە ستەمیان لە خۆیان کردووە).

هەروەها خودای پەروەردگار باسی پێغەمبەرێتی ی (یـەعقوب)یشی کردووەو لەم بارەیەوە ڕووی گفتارو فەرمایشتی کردۆتە پێغەمبەرەکەی (محمدﷺ) و فەرموویە: ﴿إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّۦنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ ﴾النساء/١٦٣.. واتە: (ئێمە سرووشی (وەحی)ی پێغەمبەرێتییمان بۆ تۆ (ئەی محمد) ناردووە، وەك چۆن لەمەوپێش بۆ (نـوح)و ئەو پێغەمبەرانەی دوای- نـوحمان - ناردووە، هەروەها بۆ (ئیبراهیم)و (ئیسماعیل)و (ئیسحاق)و

(یـەعقوب)و هەردوازدە (کوڕو نەوەکانی)-یـەعقوب -یش ناردووە).

هەروەها خودای مەزن لەم فەرمایشتەی دا ستایشی "ئیبراهیم" و "ئیسحاق[1]" و "یـەعقوب"ی کردووە و فەرموویە: ﴿ وَٱذۡكُرۡ عِبَٰدَنَآ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ أُوْلِي ٱلۡأَيۡدِي وَٱلۡأَبۡصَٰرِ ﴿٤٥﴾ إِنَّآ أَخۡلَصۡنَٰهُم بِخَالِصَةٖ ذِكۡرَى ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمۡ عِندَنَا لَمِنَ ٱلۡمُصۡطَفَيۡنَ ٱلۡأَخۡيَارِ ﴾ ص ٤٥— ٤٧.. خودای مەزن لەم ئایەتانەدا فەرمان بە (محمد)ی پێغەمبەری خۆی -ﷺ- دەکات کە بەندەکانی تری خودا لەپێغەمبەرانی وەك (ئیبراهیم وئیسحاق و یـەعقوب) — وئەوانی تر بەیاد بێنێتەوە، لەگەڵ باس کردنی ئەو سیفەتە بەرزانەیان لە هێزو لەخواپەرستیو لە هەموو ئەو نیعمەتانەش کە لە پەیامی پێغەمبەرێتی یەوە پێ ی بەهرەوەر ببوون. بەڕاستی خوداش هەموو ئەم پێغەمبەرانەی پاڵاوتووەو بە هۆی سیفەتێکی جوان و بەرزەکەوە هەڵیبژاردوون کە زیکرویادی بەردەوامیان بووە لەسەر ڕۆژی ئاخیرەت وهەردەم بەیادی خۆیان هێناوەو بەیادی خەڵکیشیان هێناوەتەوەو خۆیان و خەڵکییان لێ ئاگادارکردۆتەوە، لەبەرئەمە پێغەمبەران لەنێو هەموو ڕۆڵەکانی ڕەگەزی خۆیان دا هەڵبژاردەو دەسنیشان کراوی خودا بوون. لەو دەقە قورئانیی‌یەدا وانەیەکیش بۆ باوەڕداران بەدی دەکرێت لە سەر ئەوەی دەبێت ڕۆژی دوایی (ئاخیرەت) جێ ئومێدی بەرچاوانی بێت و بەکاری چاك و ڕەنجی بەردەوام بۆی تێ بکوشێت تاکو نزیك بوونەوە لە خوداو ڕەزامەندیو ڕەحمەت ومیهرەبانی یەکەی دەسگیربێت.

کورتەیەك لە ژیانی " ئیسحاق " و " یـەعقوب "

قورئان شتێکی ئەوتۆی دەربارەی ژیـانی شەخصـی وتایبـەتیی "ئیسـحاق" بـاس نـەکردووە، هـەروەك دەربارەی (یـەعقوب)ی کوڕیشی هیچ شتێکی وای باس نـەکردووە تـەنها ئـەوە نـەبێت کـە (یــەعقوب) لەژیانی دا (یوسف)ی کوڕی لێ ون دەکرێت، لەگەڵ تەواوی ئەو ڕووداوو بەسەر هاتانەدا کـە لـە چیرۆکی (یوسف)دا (سڵاوی لێ بێت) هەمووی باس دەکەین، بەڵام لێرەدا پوختەی ئـەو باسـانەی (اهـل الکتـاب) دەخەینە ڕوو کەچۆن ئـەوان (واتـە شـوێنکەوتوانی ئاینـەکانی تـری وەك ئـایینی یـەهوودی ومەسـیحی) دەربارەی (ئیسحاق)و (یـەعقوب) دیارییان کردووە:-

(کاتێك -ئیبراهیم- هەست بە نزیك بوونەوەی وادەی کۆچی دواییی خۆی دەکات، هێشـتا -ئیسـحاق-ی کوڕی ژنی نەهێنابوو و باوکیشی نەیدەویست ئافرەتێکی -کەنعانی-ی جاهیل و نامۆ بە هۆزەکـەیانی بـۆ بخوازێت. لەبەر ئـەوە -ئیـبراهیم- خزمـەتکار(خادم)ێکی خـۆی کـە جێـی متمانـەی بـووەو کاروبـاری ناومالەکەی پێ سپاردووە، ڕادەسپێرێت بەوەی بچـێت بـۆ شـاری (حـاران) لـە-عێـراق- و کچـێکی لـە هۆزەکەی خۆی بۆ بهێنێت. خزمەتکارەکەش بەچاودێری و سەرپەرشتیی خودا بەڕێ دەکەوێت تاکو دەگاتە

(١) بەزمانی (عیبری) — یصحك —یشی پێ دەوترێت، بەمانای (یضحك) واتە (پێدەکەنێت)، بۆیەش واناونراوە چونکە دایکی (اسحاق) لەدڵی خۆی دا پێکەنیوە کاتێك فریشتەکان مژدەی کوڕێکی پێدەدەن و ئەویش پیرەژنێکە و پیربووە و لەتەمەنی مناڵبوون تێپەڕیوە، تەنانەت لەوکاتەدا تەمەنی خۆی گەشتۆتە نەوەد (٩٠) ساڵ و تەمەنی مێردەکەشی سەد (١٠٠) ساڵ بووە.

(حاران) وکچی (بتوئیل)ی کوڕی (ناحور)ی برای (ئیبراهیم)ی بۆ هەڵدەبژێرێت کە ناوی (رفقة) بووەو کچی برای ئیبراهیم (کچە برازاکەی ئیبراهیم) بووەو لەگەڵ خۆی دا دەیهێنێت و دەگەڕێتەوە، ئینجا لە (ئیسحاق)ی مارە دەکەن.

(ئیسحاق) دوای بیست (٢٠) ساڵ لەزەواجی خۆی دوو کوڕی (دوانە)ی لەژنەکەی دەبێت، یەکێکیان ناوی (عیسوو) بووە کە عەرەبەکان بە (العیص)ی ناودەبەن، دووەمیشیان لەکاتی لەدایك بوونی دا وا دێتەدەرەوە کەدەستی بە قولەپێ ی قاچی براکەیەوە گرتووەو ناوی دەنێن (یەعقوب)، هەروەها بەناوی (ئیسرائیل[(١)])یش ناسراوە.

(ئیسحاق) -سلاوی لێ بێت- (عیص)ی لە (یەعقوب) زۆرتر خۆش دەویست چونکە نۆبەرەبوو و لەپێش ئەودا لەدایك بووە، کەچی دایکیان (رفقە) یەعقوبی زیاتر خۆشویستووە چونکە ئەو بچووکتر بووە. لەبارەی ئەم دووکوڕەوە بەسەرهاتێکیش دەگێڕنەوە کەوا جارێکیان (ئیسحاق) ئارەزووی لە خۆراکێك دەبێت و داوا لە(عیص) دەکات ئەو خۆراکەی بۆ بهێنێت. بەڵام (یەعقوب) لەگەڵ دایکی دا لەسەر ئەوە ڕێك دەکەون کە پێش (عیص) خۆراکەکە بۆ (ئیسحاق) ببات، ئەویش دەیخوات و دوعای بۆ دەکات. (عیص) بەمە دەزانێت و لەبراکەی زویر دەبێت و هەڕەشەی لێ دەکات، دایکیان هەست بەم حاڵەتەی نێوانیان دەکات و فەرمان بە "یەعقوب" دەکات سەردانی براکەی خۆی (لابان) بکات، واتە: برای (رفقە) وخاڵی (یەعقوب) لە خاکی (حاران) لە -عێراق- و لەوێ لای ئەو بمێنێتەوە تاکو ڕق و تووڕەیی براکەی هێور دەبێتەوە، هەروەها کچێك لە کچانی ئەو خاڵەی بخوازێت. (رفقة) داوا لە (ئیسحاق)ی مێردیشی دەکات کە ئەویش لەلایەن خۆیەوە هەمان فەرمان بە (یەعقوب)ی کوڕیان بکات و بەو نیازە ڕایسپێرێت و دووعاشی بۆ بکات.

(یەعقوب)یش کار بەم فەرمانە دەکات و دەچێت بۆ لای (لابان)ی خاڵی و لەلای دەمێنێتەوەو خزمەتی دەکات تا لە بەرامبەر ئەو خزمەتکردنەی دا (ڕاحیل)ی کچی ی پێبدات، بەڵام خاڵی لەجیاتی ئەو کچە، (لیئة)ی کچە گەورەی پێ دەدات. سەر لەبەیانیی ڕۆژی دوایی بەخاڵی دەڵێت: (من -ڕاحیل-م لێ خواستبوویت)، چونکە چاکترو جوانتریش بوو، خاڵیشی پێ ی دەڵێت: (ئێمە عادەت و داب ونەریتمان وانی یە، کە کچی بچووك پێش کچی گەورە بەشوو بدەین، خۆ ئەگەر هەر ئەو خوشکەیانت دەوێت ئەوا دەبێت حەوت ساڵی تریش لەلام کاربکەیت ئینجا پێت دەدەم). ئەویش حەوت ساڵ کاردەکات وجگە لە (لیئە)، (ڕاحیل)یش دەخاتە پاڵی، واتە هەردوو خوشکەکە پێکەوە لەیەك کات دا هاوسەری دەبن، ئەم دیاردەیەش لەڕێساو شەریعەتی ئەو کاتەیان دا هەبووە.

(لابان)یش (کەخەزووری یەعقوب و خاڵیشی بووە) دوو کەنیزە بە هەریەکە لەو دوو کچەی خۆی

---

(١) (ئیسرائیل) وشەیەکی لێکدراوە لە (ئیسرا) و (ئیل)، (ئیسرا) بەمانای (بەندە) یان -هەڵبژێرراو- یان -مرۆڤ-، یان کۆچەر، دێت، (ئیل)یش بەمانای خودا، کەوابوو وشەی (ئیسرائیل) مانای بەندەی خودا (عبدالله)یان هەڵبژێرراوی خودایە، گوتراویشە مانای جەنگاوەر، یان سەربازی خودایە، هەروەها گوتراوە مانای فەرماندەی موجاهید لەگەڵ خودایە.

دەبەخشێت، ئەو کەنیزەیەی بە (لیئە)ی دەبەخشێت نـاوی (زلفـا) بـووەو ئەوەشـیان کـە بـە (راحیـل)ی دەبەخشێت ناوی (بلهە) بووە، کچەکانیشی (واتە هەردوو ژنەکەی یـەعقوب) هەر یەکەو کەنیزەی خۆی بە (یـەعقوب)ی مێردیان دەبەخشن. بەم ڕەنگەش (یـەعقوب) چوار ژنی دەبێت و لـەو ژنانـە دوازدە کـوڕی دەبێت:

- بۆ نموونە لە (لیئە)ی ژنی ئەم کوڕانەی هەبووە (ڕائۆبین) و (شەمعوون) و (لاوی) و (یەهووزا) و (یەساکر) و (زوبۆلون).
- لە (ڕاحیل)یش، (یوسف) و (بنیامین)ی هەبووە.
- لە (بلهە)ش، (دان) و (نفتالی)ی بووە.
- لە (زلفا)ش، (جاد) و (ئەشیر)ی هەبووە.

دوای تێپەڕبوونی بیست ساڵ بەسەر مانەوەی (یـەعقوب) لەلای (لابان)ی خاڵی، داوای لێ دەکات مۆڵەتی بدات کە بگەڕێتەوە بۆ لای کەس وکاری خۆی، خاڵیشی مۆڵەتی ئەوەی پێ دەدات. (یـــەعقوب) بـۆ ئـەو مەبەستە خۆی بۆ گەڕانەوە ئامادە دەکات، بەڵام هەر کە لە خاکی (کەنعان) واتە: لە - فەلەستین- نزیـك دەبێتەوە هەواڵی ئەوەی پێ دەگات کەوا (عیسۆ)ی برای، (بەچوار سەد پیاوەوە لەدژی وەستاوەو خۆی بـۆ سازکردووە)، ئەویش لەمە دەترسێت و دووعای سەلامەتی دەکات، ئینجا دیاری یەکی گەورە بـۆ براکـەی ئامادە دەکات و بەچەند پیاوێکی دا بۆی دەنێرێت. (عیسو) کاتێـك ئـەو دیـاری یـە جـوان و گەورەیـەی براکـەی دەبینێـت دڵـی نـەرم دەبێـت، هـەر بۆیـەش ناوچـەکە بـۆ براکـەی چـۆڵ دەکـات و دەڕوات بـۆ چیاکانی(سعیر).

ئیتر (یـەعقوب) دێتەوە بۆ لای (ئیسحاق)ی باوکی و لە شارۆچکەی (حـبرون) لەگـەڵی دەژی کـە ئـەمڕۆ بەشاری (الخلیل) ناو دەبرێت.

(ئیسحاق) سەدو هەشتا ساڵ ژیاوەو لەو ئەشکەوتەدا نێژراوە کە (ئیـبراهیم)ی بـاوکی تێـدا نێـژراوە لـە شارۆچکەی " خلیل ".

نـــەوەکـــــــــان

نەوەکان (الاسباط) ئەو دوازدە کوڕو کوڕەزایانەی (یـەعقوب)ن کەوا بە (اسباط) ناسراون و بە هەریەکەیان (سبط) دەگوترێت، واتە کوڕ، یان کوڕی کوڕەکەی. (سبط) لە جوولەکەدا وەك تیرەیـەکی عەرەبـە و هـەر ئەوانیش (واتە -جوولەکەکان) خۆیان بۆ یەك باوك دەگێڕنەوە. هەر کـوڕێکیش لـە کـوڕانی (یـــەعقوب) باوکی نەوە(سـبط)ێکە لە نەوەکانی (بـني اسـرائیل)، چـونکە هـەموو (بـني اسـرائیل) لـە دوازدە کـوڕو نەوەکەی (یـەعقوب)ـەوە پەیدابوون وزۆربوون.

لەم نەوانەش دا بەم شێوەیە پێغەمبەرێتی دەرکەوتووە:

- لەنەوەی (لاوی)دا پێغەمبەرێتی لە (موسا و هارون و ئەلیاس و ئەلیەسەع)دا دەرکەوتووە.
- لەنـەوەی (یـەهووزا)دا پێغەمبـەرێتی لـە (داود و سـولەیمان و زەکـەرییا و یـەحیا و عیسـا)دا دەرکەوتووە.

■لەنەوەی (بنیامین)دا پێغەمبەرێتی لە "یونس"دا دەرکەوتووە.

پێغەمبەرێتی ی - یوسف -

یەکێك لەو کوڕو نەوانەی -یـەعقوب- کەخودا ئەرك وپلەی پێغەمبەرێتی ی پیٚ سپاردووە "یوسف"ە، لە قورئان دا لە زاری یەکێك لە باوەڕدارانەوە کە ئامۆژگاریی گەلەکەی کردووەو بەم جۆرە ئاڕاستەیان دەکات و پێغەمبەرێتی ی (یوسف)یان بەبیردێنێتەوە، هاتووە کە: ﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا جَاءَكُم بِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ مِن بَعْدِهِ رَسُولًا ۚ﴾غـــافر/٣٤..
واتە: (ئەوەی کە لە بنەماڵەی (فیرعەون) باوەڕی هێنابوو بەگەلەکەی گوت: ئەریٚ لە یادتانـە لەمـەوپێش پێغەمبەرێکی وەك -یوسف-یش بۆ لای باب وباپیرانتان بە چـەندین بەڵگـەو دەلالـەتی ئاشـکرا (لەسـەر ڕاستی ی پەیامەکەی و ڕاستگۆیی ی خۆی) نێررابوو و بانگی دەکردن بۆسەر ڕیٚی ڕاست، کەچی بەردەوام لە گومانێکی شارراوەی نێو ناخی خۆتان دا بوون لەسەر ئەو پەیامەی بـۆی هێنـابوون، تەنانـەت کاتێـك مردیش ئەو گومانەی نێو ناخی سینەتان دەربڕی و نیفاق و دووڕوویی ی خۆتان ئاشکراکردو نکوولێتان لەو پەیامەکردو گوتتان: ئیدی لەمەولا خودا هیچ پێغەمبەرێکی دیکە نانێرێت).

هەروەها خودا سوورەتێکی قورئانی بە سوورەتی (یوسف) ناوبردووەو تیـای دا بـەڕوونی باسـی ژیـانی و مەینەتی و تاقیکردنەوەی لەگەڵ براکانی دا دەکـات، جگەلـە تـاقی کردنـەوەی بـە ژنەکـەی (عـەزیز-ی میصر)و، چوونە نێو زیندان و، بانگەوازکردنی بۆ خـودا و، پاشـان دەرچـوونی لەزینـدان و، لێکدانـەوەی خەونەکە بۆ پادشاو، لەئەستۆگرتنی پۆستی وەزارەتی دارایی‌و ئینجا هاتنی براکانی بۆ -میسـر- بـەهۆی وشکانی و بیٚ بارانی یەوەو، دواتر ناسینەوەی براکانی جگە لە ساتەکانی دوایی ی بەسەر هاتەکە، هەروەك لەم بەندانەی داهاتوودا بەدرێژی لە بەسەرهاتەکە دەدوێین.

بەندی دووەم

((" یوسف " و فێڵی براکانی))

(خەونەکەی "یوسف" - پیلان گێڕان لە"یوسف"- "یوسف" لەبیرەکەدا -- ڕزگارکردنی "یوسف" و فرۆشتنی ی بە وەزیرەکەی پادشا)

خەونەکەی " یوسف "

" یـەعقوب -سلاّوی لیّ بێت- لەنێو تەواوی کوڕەکانی دا هەردوو کوڕە بچکۆلەکەی، واتە: (یوسف- و - بنیامین)ی بەتایبەتی خۆش دەویست و لەوانیدی زیاتر بایەخی پیّ دەدان. قورئـانی پـیرۆز سـەرەتای ئـەم چیرۆکە بەوە دەست پیّ دەکات کە -یوسف- لەخەونی دا دەبینێت ئەوا (یازدە ئەستێرە)و (خۆر)و (مانگ) بەملکەچی یەوە کڕنووش (سوژدە)ی بۆ دەبەن. سەرلەبەیانی لەکاتی لەخەو هەسـتانی دا ئـەم خەونـە بـۆ باوکی دەگێڕێتەوە و باسی ئەو ڕووداوە نامۆو سەرسوڕهێنەرەی نێو خەونەکەی بۆ دەکـات. (یــەعقوب)ی باوکیشی یەکسەر لەم خەونەوە پەی بەو پێشبینی یە دەبات کە کوڕەکەی لە ئایندەدا خـاوەنی ڕێـزو پلـەو پایەیەکی تایبەتی دەبێت، چ لەلای خوداو، چ لەلای خەڵکییش. بەڵام ترسـی ئەوەشـی لیّـی هـەبوو کـە براکانیتری ئێرەیی(حەسوودی)ی پیّ ببەن، هەر بۆیەش داوای لیّ دەکات ئەم خەونـەی خـۆی بـۆ براکـانی نەگێڕێتەوە تاکو شەیتان فریویان نەدات بەوەی پیلانی بۆ بهۆننەوەو دەستێکی نامەردانەی لیّ بووەشـێنن. ئینجا بۆیشی ڕوون دەکاتەوە کە لە پاشەڕۆژدا سەردارێکی فەرمانڕەواو گوێڕایەڵیکراو دەبێت، خوداش بـۆ پێغەمبەرایەتی دەیپاڵێوێت و فێری لێکدانەوەی هەموو جۆرە خەونێکی دەکات، جگە لـەوەی نیعمـەت و بەخششی خۆی بە خێرو بەرەکەت و ڕەحمەت بەسەر (یوسف)و بنەماڵەی " یــــەعقوب"دا دەڕێـژێت، وەك چۆن لەوەو پێش (ئیبراهیم)و (ئیسحاق)یشی لەو بەخشش ونیعمەتە زۆرانە بەهرەوەر کردبوو..
ئەم دێڕانەی پێشوو واتای ئەم ئایەتانەن کەدەیخوێننەوە:

﴿ إِذۡ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّي رَأَيۡتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوۡكَبٗا وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ رَأَيۡتُهُمۡ لِي سَٰجِدِينَ ﴿٤﴾ قَالَ
يَٰبُنَيَّ لَا تَقۡصُصۡ رُءۡيَاكَ عَلَىٰٓ إِخۡوَتِكَ فَيَكِيدُواْ لَكَ كَيۡدًاۖ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لِلۡإِنسَٰنِ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ
يَجۡتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأۡوِيلِ ٱلۡأَحَادِيثِ [1] وَيُتِمُّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكَ وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعۡقُوبَ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيۡكَ

(١) (تأويل الاحاديث): واتە (شیکارولێکدانەوەی خەون).. تەئویل کردن ڕوون کردنەوەی هۆکـارو عیللەتەکەیـە. (أحادیـث) — ئـەو ڕووداوو بەسـەر هاتانەش دەگرێتەوە کەلەکاتی خەوتن یان بێدارییش دا دێنە کایەوە. مەبەست لەوانەی " کاتی بێداری " تێگەیشتن و زانینـی مەبەسـت وچـەمکی کتێبە ئاسمانیەکان و وتەی خەڵکی و ڕێبازو یاساکانە.

مِن قَبۡلُ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡحَٰقَۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ۝٦ ۞ لَّقَدۡ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخۡوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٞ لِّلسَّآئِلِينَ (١)﴾يوسف/٤—٧

پیلان گێڕان لە " یوسـف "

کوڕەکانی "یـەعقوب" دیتیان باوکیان ئێجگار زۆر (یوسف) و (بنیامین)ی برا گچکەیان خـۆش دەوێـت، بەشێوەیەك كە هیچ کوڕێکی تریان هێندە لای باوکی خۆشەویست نیيە، هەر بۆیە بەمـە پەسـت وتـووڕە بووبوون، چونکە (بەڕاوبۆچوون و ئیددیعای خۆیان) ئـەمان چـەند کەسـێکی بـەهێزو بـازوون و یارمـەتی باوکیان دەدەن و ئەو پیت وبەرەکەت وسوودەی بۆ باوکیان پەیدادەکەن زۆر لە سوودی ئەو دووکوڕە بچووکە زیاترە بـۆی، هـەروەها بـەو ئیددیعایـەی خۆیـان گوایـە باوکیـان بەهەڵـەدا چـووەو لـە هـەق و ڕاسـتی دوورکەوتۆتەوە بەهۆی ئەوەی یوسف و برابچووکەکەی پێش ئەوان خستووە لە سۆزو خۆشەویستی دا.

لەبەر ئەمەش نیازی خراپ لە دەروونیان دا سەری هەڵداو ویستیان بە پـەنهانی گێچـەڵێك بـۆ (یوسـف) بنێنەوەو لە نێو خۆیان دا ڕێك کەوتن لەسەر ئەوەی لەناویبـەرن و خۆیـانی لێ قوتارکـەن، سـا ئـیتر بـە کوشتنی ڕاستەوخۆی بێت، یان بەجێ هێشـتنی لـە خـاکێکی دووری وەهـا کەهـەرگیز ڕێ ی گەڕانـەوەو هاتنەوە نەزانێت (ئەمە گەر هاتو لەمردن ڕزگاری ببوو لەو شوێنە دوورە)، ئەو کوڕانە وا گومانیان دەبرد کە بەم کارەیان دەکەونە بەر خۆشەویستیی باوکیان و هیچ نەیارو پێشـبڕکێکارێکی دیکـەیان لـەم ڕووەوە نامێنێت، ئەویش دوای ئەوەی لەپاش ئەنجامدانی کارە خیانەتکاری یەکەیان تۆبە دەکەن و بـبن بـە چـەند کەسێکی چاك و پیاو ماقووڵ، دیارە ڕایان وا بووەکە خوداش تۆبەیان لێ وەرگرێت و باوکیشیان پاسـاویان لێ‌پەسند دەکات.

یەکێك لەو کوڕانە پێشنیارێك دەخاتە بەردەمی براکانی سەبارەت بەوەی با (یوسف) نەکوژین، بەڵکو دوور لەچاوانی خەڵکی فڕێ ی دەینە بنی قووڵایی ی بیرێکەوە، بەشکم ئەوساش کاروانێك بێت و دەری بێننەوەو لەگەڵ خۆیان دا ببەن، بەم پێ یەش نیازی خۆیان (کە دابڕینی یوسفە لەباوکی) بەدی بێنن ولـە گونـاهی کوشتنیش بەدووربن..

براکانیشی ئەم ڕایەیان پەسندکرد ودەستیان کرد بە جێبەجێ کردنی کارەکەیان.. ئەوەبوو سەرەتا چوونەلای باوکیان و بەفڕوفێڵ داوای ئەوەیان لە باوکیان دەکـرد ڕێگـەیان بـدات (یوسـف) لەگـەڵ خۆیـان دا ببەنـە دەرەوە، ئەمەش دوای هەست کردنیان بەوەی کە باوکیان یوسفیان لێ دوور دەخاتەوە..

ئەوان بە باوکیان گوت: (ئەرێ بابە تۆ چ گومانێکـت لـە ئێمـە پەیـدا کـردووە کـەوا یوسـفمان لێ دوور

(١) (آیات للسائلین): واتە بەسەر هاتی (یوسف وبراکانی) چەندین پەندو نیشانەی تێدایە لەسەر قودرەتی خوداو سۆزو بەزەیی ی بۆ بەنـدەکانی، بـۆ ئەو کەسانەی پرسیار دەربارەی ڕووداوە مێژوویی یەکان دەکەن و لەئاکامـە وسـەرەنجامەکانی دەکۆڵنـەوەو بـەدوای پەنـدو عیـبرەت و وانـەکانی دا دەگەڕێن.

دەخەیەوەو هەست بە ئارامیو حەوانەوە ناکەیت کاتێك لەگەڵمان دایە؟ ئێمە بۆتی دووپات دەکەینەوە کە خۆشمان دەوێت و سۆزوبەزەییمان بۆی هەیە، جا سبەینێ لەگەڵ ئێمەدا بینێرە بۆ ئەو مێرگانە تاکو لەوێ یاریمان لەگەڵ دا بکات و نەختێك ببزوێت و وەك ئێمە چێژ لەخواردن و خواردنەوە وەرگرێت. خۆ ئێمەش ئاگامان لێ یەتی و وەك خۆمان دەیپارێزین و زیاتریش سوورین لەسەر پاراستنی).

باوکیشیان کە زیاد لە ڕادە ئەو کوڕە بچووکەی خۆی خۆشدەویست، وەڵامی بۆ کوڕەکانی ئەوەبوو کە زۆر خەمبارو دڵتەنگ دەبێت گەر (یوسف) لێ ی دوور کەوێتەوەو ترسی ئەوەشی هەیە گەر بێ خەم ودڵنیابێت لێ یان (واتە لەو کوڕانە) ئەوا لەوە دەترسێت ئەوان لێ ی بێ ئاگا بن وگورگ بیخوات.

ئەوانیش سوێندیان بۆباوکیان خوارد لەسەر ئەوەی نەهێڵن ئەو جۆرە کارەساتانە ڕووبدات و هەر ناخۆشیەکیش بەدی بێت مایەی عەیب و شەرمەزاری دەبێت بۆیان. لەبەر ئەوە زۆر سوور بوون لەسەر پاراستنی یوسف و وەك باوکیشی خۆیان بەپەرۆش پیشان دەدا (تەنانەت لەویش بەپەرۆشتر) تاکو لەبەر چاوی خەڵکی وەك کۆمەڵێکی شکست وڕەنجەڕۆ دەرنەکەون..

ئەمەی پێشوو پوختەی مانای ئەم فەرمایشتەی خودایە لەم ئایەتانەی سوورەتەکەدا:

﴿ إِذۡ قَالُواْ لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰٓ أَبِينَا مِنَّا وَنَحۡنُ عُصۡبَةٌ (١) إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ ٱقۡتُلُواْ يُوسُفَ أَوِ ٱطۡرَحُوهُ أَرۡضٗا يَخۡلُ لَكُمۡ وَجۡهُ أَبِيكُمۡ وَتَكُونُواْ مِنۢ بَعۡدِهِۦ قَوۡمٗا صَٰلِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ لَا تَقۡتُلُواْ يُوسُفَ وَأَلۡقُوهُ فِي غَيَٰبَتِ ٱلۡجُبِّ يَلۡتَقِطۡهُ بَعۡضُ ٱلسَّيَّارَةِ (٢) إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ﴿١٠﴾ قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأۡمَ۬نَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُۥ لَنَٰصِحُونَ (٣) ﴿١١﴾ أَرۡسِلۡهُ مَعَنَا غَدٗا يَرۡتَعۡ وَيَلۡعَبۡ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّي لَيَحۡزُنُنِيٓ أَن تَذۡهَبُواْ بِهِۦ وَأَخَافُ أَن يَأۡكُلَهُ ٱلذِّئۡبُ وَأَنتُمۡ عَنۡهُ غَٰفِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُواْ لَئِنۡ أَكَلَهُ ٱلذِّئۡبُ وَنَحۡنُ عُصۡبَةٌ إِنَّآ إِذٗا لَّخَٰسِرُونَ ﴾يوسف/٨-١٤..

" يوسف " لە بیرەکەدا

"یەعقوب" ڕێ بە کوڕەکانی دەدات کە (یوسف) لەگەڵ خۆیاندا بەرنە دەشت ودەر، ئەوانیش بردیان وبەپێی ئەو پیلانە وردونەخشە بۆ کێشراوەی کە لەنێو خۆیاندا لەسەری ڕێکەوتبوون فڕێ یان دایە نێو بیرەکەوە. لەو ساتەش دا خودای گەورەو میهرەبان ئەوەی خستە نێودڵ و زەینی ـ یوسف ـ ەوە کە لەو حاڵەتە ڕزگاری دەکات وبێ ئارام ونیگەران نەبێت، هەروەها ڕۆژێکیش دێت کە ئەم هەواڵە بەبراکانی بگەیەنێتەوە سەبارەت بەو ڕەفتارە نائینسانیەی دەرهەقی کردیان، لەکاتێکیش دا پێ یان دەگەیەنێت، کە ئەوان هەموویان لەبەردەمی دا ڕاوەستێنراون و ئەوپەڕی ئاتاجیشیان پێیەتی و بەخەیاڵیشیان دا نایەت کە

(١) (عصبة): (جماعة) " کۆمەڵێك "، کۆمەڵە کەسێك.
(٢) (السيارة): لە (سير)ـەوە هاتووە، واتە ئەوانەی بەڕێدا دەڕۆن.
(٣) (لناصحون): لە (نصح — و — نصوح — و — نصاحة)ـەوەیە، بەمانای ساغ کردنەوەو پاکژ کردنەوەی کرداروگفتار. واتە ئێمە لەگەڵ — یوسف دا — بێ نیازو پاك وسەرڕاستیین.

ئەمە (یوسف) خۆیەتی، ئەویش لەبەر پایەبەرزی ی (یوسف) لەو ڕۆژەدا.
براکانی (یوسف) دوای ئەنجام دانی کارەکەیان سەرلەئێوارەی ئەو ڕۆژە دەگەڕێنەوەو خۆیان بەدڵتەنگ وغەمگین پیشان دەدەن ودەنگی هاوارو گریانیشیان لێ بەرزدەبێتەوەو دەچنە لای باوکیان وپێ ی دەڵێن: (بابەگیان ئەمڕۆ ئێمە سەرگەرمی پێشبڕکێ ی ڕاکردن وتیرئەندازی بووین و (یوسف)مان لەلای کەل وپەل وشت ومەکەکانمان دانابوو تاکو پارێزگارییان لێبکات بەڵام گورگ خواردبووی وئێمەش لێی دووربووین. هەرچەندە تۆ باوەڕبەقسەکانیشمان ناکەیت، چونکە بەوە تاوانبارمان دەکەیت، کە ڕقمان لێ ی بووبێت گەرچی ئەوەی دەیڵێین ڕاست و ڕەوانیش بێت).
ئینجا کراسەکەی (یوسف)ی واپیشان دەدەن کە بەخوێن ڕەنگ کراوە، بەڵام کاتێك (یەعقوب) چاوی بەکراسەکە دەکەوێت، دەسبەجێ درۆکەیانی بۆ دەردەکەوێت، چونکە ئەو خوێنەی بەسەر کراسەکەدا کراوە خوێنی کوڕەکەی نیيەو کراسەکەش نەدڕابوو، یان دەشێت (یەعقوب) بە حوکمی ناسین وشارەزایی ی لە (ناخی کوڕەکانی) ئەو درۆو دەلەسەیەیانی بۆ ئاشکرابووبێت، هەربۆیە پێ یان دەڵێت: (بێگومان ئێوە دەروونی خۆتان کارێکی ترسناکی بۆ مەیسەرکردن و ئەمەی پێ کردوون. منیش بەشێوەیەکی ڕێك وپێك ئارام دەگرم کەهیچ وەڕس بوون وبێئومێدیيەکی تێدانەبێت. تەنها لەخوداش داوای یارمەتی دەکەم بۆ دەرخستنی باری ڕاستەقینەی ئەو قسەوباسە پووچەڵەتان، جگە لە خۆڕاگرتن لەبەر باری گرانی ئەم تاقیکردنەوەیەی دووربوونم لە-یوسف-..
ئەم بەشەی پێشووی داستانەکەش پوختەی لێکدانەوەی ئەم ئایەتانەبوو کە خودا تیایان دا دەفەرموێت: ﴿فَلَمَّا ذَهَبُوا۟ بِهِۦ وَأَجْمَعُوٓا۟ أَن يَجْعَلُوهُ فِى غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَآءُوٓ أَبَاهُمْ عِشَآءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ ۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾یوسف/١٥-١٨.

ڕزگارکردنی "یوسف" وفرۆشتنیی بە وەزیرەکەی پادشا

کاروانێك لەبەردەم بیرەکەوە تێ دەپەڕێت (کە بەرەو-میصر- دەچوون)و کەسێکیان بۆلای بیرەکە دەنێرن تاکو ئاویان بۆ بێنێت، ئەویش سەتڵەکەی دەستی شۆڕدەکاتەوە بۆ خوارەوە و (یوسف)یش خۆی پێ دا هەڵدەواسێت ولەبیرەکە دێتە دەرەوە. ئەم پیاوە ئاودەرهێنەش زۆر زۆر دڵشاد دەبێت و بەپەلە دەگەڕێتەوە بۆ نێو هاوڕێکانی تا بەخۆشحاڵیيەوە پێیان بڵێت: (مژدە مژدە ئەوە کوڕێکی نەوجەوانە "غلام")..
ئەوانیش -یوسف- لەناو کەل وپەلەکانیان دا دەشارنەوەو بەشت ومەکێکی خۆیانی دادەنێن لەوشت ومەکانەی کە دەیانفرۆشت. کاروانچی یەکان (یوسف) لە-میسر- بەچەند درهەمێکی کەم دەفرۆشن تا

خێرا لەکۆڵ خۆیانی کەنەوە نەبادا کەس وکاری پێیان بگەن ولێیان بستێننەوە. کڕیارەکەش وەزیری پادشا[1] دەبێت، هەر کە دەیکڕێت دەینێرێتەوە بۆ ماڵەکەی خۆی و هاوسەرەکەشی (کەناوی زولەیخا)یە ڕادەسپێرێت بەوەی چاك بێت لەگەڵی داو پێ ی دەڵێت: (بەچاکی هەڵس وکەوتی لەگەڵ دا بکەو ڕێزی زۆر لێ بگرە تاکو ژیان وگوزەرانی لەلامان خۆش دەبێت و بۆ ئەوەی سوودمان پێ بگەیەنێت، یان بۆ ئەوەی بیکەین بەکوڕی خۆمان وکوڕمان بێت).

جا هەروەك چۆن خودا پلەیەکی بەرزو ڕێزێکی زۆری بۆ (یوسف) لەماڵی وەزیرەکەی پادشادا مەیسەرکرد، هەرواش دەسەلات وسەربەستیی لە بەکارهێنانی گشت جۆرە موڵك وکەل وپەلێکی وەزیرەکەش دا بۆ مەیسەرکردبوو، ئەمە جگەلە پلەوپایەیەکی بڵند لەخاکی میسردا، هەروەها خودا سروشتی لێکدانەوەی خەونی پێ بەخشیبوو. بێگومان خودای مەزن خۆی بەتوانایە لەڕاپەڕاندنی هەر کارێك دا بیەوێت وئیرادەی لەسەربێت. بەڵام زۆربەی خەڵکی نهێنی و ڕازی حیکمەتی خودا نازانن.

کاتێك "یوسف" گەشەی کرد و پێگەیشت وهێزو بازووی تەواوی لەقۆناغی لاوێتی دا بۆ دروست بوو، خودا حیکمەت وزانینی نهێنی ی شتەکان وزانستێکی بەسوودی پێ بەخشی. ئەمە پاداشتەو ئەم جۆرە پاداشتەش خودا هەرشایانی چاکەکاران وخواناسان دەکات..:

﴿وَجَآءَتۡ سَيَّارَةٞ فَأَرۡسَلُواْ وَارِدَهُمۡ فَأَدۡلَىٰ دَلۡوَهُۥۖ قَالَ يَٰبُشۡرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٞۚ وَأَسَرُّوهُ[2] بِضَٰعَةٗۚ وَٱللَّهُ عَلِيمُۢ بِمَا يَعۡمَلُونَ ١٩ وَشَرَوۡهُ[3] بِثَمَنِۢ بَخۡسٖ دَرَٰهِمَ مَعۡدُودَةٖ وَكَانُواْ فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ٢٠ وَقَالَ ٱلَّذِي ٱشۡتَرَىٰهُ مِن مِّصۡرَ لِٱمۡرَأَتِهِۦٓ أَكۡرِمِي مَثۡوَىٰهُ[4] عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوۡ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدٗاۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلِنُعَلِّمَهُۥ مِن تَأۡوِيلِ ٱلۡأَحَادِيثِۚ وَٱللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰٓ أَمۡرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٢١ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيۡنَٰهُ حُكۡمٗا وَعِلۡمٗاۚ وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ﴾یوسف/١٩—٢٢

(١) ئەم وەزیرە ناوی (فوطیفار) بووەو ئەو کۆگادار (عەزیز)ـەی سەر کۆگاو گەنجینەکانی (میسر) بووە لەسەردەمی یەکێك لەپادشاکانی (هیکسۆس)دا.

(٢) (أسروه): (شاردیانەوە).

(٣) (شروه): واتە فرۆشتیان (باعوه) بەپێچەوانەی کڕییان (اشتروه)وەوەیە. خودا فەرموویە: (**ولبئس ماشروا به انفسهم لو كانوا يعلمون**)(البقرة / ١٠٢) بەمانای (نەفسی خۆیانیان پێ فرۆشتووە — باعوها). هەروەها خودا لەم بارەیەوە فەرموویە: (**ومن الناس من يشتري نفسه ابتغاء مرضاة الله**)(البقرة / ٢٠٧).. واتە (لەنێو خەڵکیدا کەسانی واهەیە کە خۆی بەخودا دەفرۆشێت ونەفس وگیانی خۆی لەجیهاددا تەرخان دەکات).

(٤) (مثواه): واتە شوێنی دانیشتن وحەوانەوەو پلەومەقامی نێومال.. (أكرمي مثواه): واتە (ماڵ وشوێنی دانیشتن وپلەو مەقامی نێوماڵی بۆ وا لێبکە کە بەڕێز و گەورە بێت لەلامان).

بەندی سێ یەم

((" یوسف " و نەریتی چەواشەکاریی ژنەکە))

(ژنەکەی "عزیز " یوسف فریودەدات - یوسف وئافرەتەکان)

ژنەکەی " عزیز " یوسف فریو دەدات

خودای مەزن بڕێکی زۆری لەجوانی و قەشەنگی بە "یوسف" بەخشیبوو، ئەم جوانی یەش هۆیەکی بەڵاومەینەتی ی تاقیکاری یەکانی ژیانی بوو.. (زولەیخا)ی ژنی (عەزیز)، (واتە ژنی وەزیری پادشا)ش بەچاوی مێیینەیی ی خۆی ئەم جوانی یەی (یوسف)ی دەبینی و دڵی بۆی لێ دەداو هەست ونەستیشی گڕی گرتبوو. نەخاسمە کەئەم کوڕە جوانەی بەبەندە(عەبد)ی خۆی دادەناو ملکەچی فەرمان وئیشارەتی خۆی بوو، هەربۆیەش ئەو هەموو سۆزوئەوین وئارەزووەی لەدڵی دا بەرامبەری دروست ببوو بەلاوە ئاسان بوو.. بێگومان ئەم ژنە خۆیشی ژنێکی گەنج ونەرم ونیان ولەسەرەتای تەمەنی لاوی و جوان وشۆخ وشەنگ بوو.. ماوەیەك لەو حاڵەتی ئالوودەبوونەیدا مایەوەو دوودڵ بوو لەدەرخستنی هەست وسۆزی خۆی بۆ "یوسف".. بەڵام هێندەی نەخایاند کە عاتیفە و سۆزی بەجۆشی بەسەردا زاڵ بو و لاوازی ی سروشتیشی هەموو شعورو هەست ونەستێکی لێ داگیرکردو لەهەلێك دەگەڕا کەجامی سۆزو ئارەزووی بەسەردا قلّپ کاتەوە..

هەربۆیەش ڕۆژێکیان هەلی وجودی (یوسف)ی بەتەنها لەماڵ دا قۆستەوەو دەستی کرد بەجێبەجێ کردنی نیازەکەی.. سەرەتا کەوتە فریودانی بەئاڵ وگۆڕکردنی خۆشەویستی و جووڵاندنی ئارەزووی و خستنەڕووی جوانی یەکانی و ئەندامە هەست بزوێنەکانی جەستەی (ئەمەش دوای ئەوەی کەهەموو دەرگاکانی ماڵەکەی توند داخستبوو) وپێشی گوت: (دەی ڕووم تێبکەو وەرە بە لام دا ئەوا منیش خۆم بۆ سازکردوویت)..

(یوسف)یش بەنەریتی لەخواترسانی خۆی و وەك کەسێکی زۆر پەست و تووڕە لێ ی دوورکەوتەوەو نکۆڵی ی لەو کردارەو سەرپێچی ی لەفەرمانەکەی کردو پێ ی گوت: (من پەنام بردە بەرخودا تاکو لەگوناهـ بم پارێزێت. ئیدی چۆن گوناهـ دەکەم لەکاتێك دا خودا مێردەکەی تۆی بۆ ڕەخساندم کەئەویش گەورەی منەو ڕێزی لێ ناوم وشوێنی حەوانەوەو پلەو مەقامێکی چاکی لەنێو ماڵەکەی دا پێ داوم. نەخێر شتی واناکەم چونکە بەڕاستی هەر کەسێك ستەم وخیانەت بکات لەبەرامبەر چاکەیەك دا کە لەگەڵی دا کراوە سەرکەوتوو وسەرفراز نابێت).

بەڵام خودا دڵی ئەو ژنەی کوێر کردبووەوە وهیچ بایەخێکی بەوتەکانی یوسف- نەدا، بەڵکو هەر سوور بوو لەسەر ئەوەی دەستی لەگەڵ دا تێکەڵاو بکات. تەنانەت نەفسی سەرکێشی خۆی فەرمانی ئەوەی پێکرد

کە پەلاماری بدات (لەوساتەش دا -یوسف- ڕووناکی ی ڕاستەقینەی خودای بەدی کردو خۆی بەو نوورەی خودا پارێزراوو بەهرەمەند کردو مەیل وهەوای نەفس نەیتوانی زەفەری پێ ببات وبەربەرەکانیی (گوناە ویاخی بوونی) پیشان دا بەم ڕەنگەش خودا خراپەی زیناکاریو ناپاکی (خیانەت)ی لێ دوورخستەوە، چونکە لەو بەندە خواویست و خواپەرستانە بوو کە (بەپوختی و بێ گرێ وگۆڵ وپێچ وپەنا) و بەدڵسۆزی یەوە خودای خۆیان دەپەرست.

لەگەرمەی خۆڕاپسکانی -یوسف-دا و بۆ دەرباز بوون لەچنگی ئەو ئافرەتە جۆش سەندووە، خۆی گەیاندە لای دەرگای ژوورەکە تا بەپەلە لە ژێردەستی هەڵێت، ئافرەتەکەش خێرا بەدوای دا ڕای کرد تا نەهێڵێت لەو ژوورە دەرچێت و کراسەکەی لەدواوە ڕاکێشا بۆ هێنانەوە نێو ژوورەکەی، بەڵام کراسەکەی دڕاو توانی ی دەرچێت بۆ دەرەوە..

لەو چرکە ساتانەش دا کت وپڕ هەردووکیان لای دەرگاکە مێردەکەیان بینی کە دەهاتەوە بۆ ماڵەوە. لەو ساتەدا خێرا ژنەکە دەسپێشخەریی ی کرد بۆ تۆمەتبار کردنی (یوسف) بەتاوانی هەوڵی پەلاماردانی و دەسدرێژی کردنە سەری، ئینجا داوای زیندانی کردنی دەکرد. (یوسف)یش نکوولێ ی لەو تاوانە کردو گوتی کەوا ئەم ژنە خۆی هەوڵی پەلاماردانی داوەو ویستوویەتی خیانەت لەمێردەکەی بکات و ئەمیش (واتە یوسف خۆی) بەرگری لەخۆی کردووەو وەڵامی داواکەی نەداوەتەوە.

لەکاتێکدا (یوسف) وژنەکەی (عەزیزی میسر) خەریکی تاوانبارکردنی یەکدی بوون، کەسێکی نزیك (ناسیاو)ی ئافرەتەکە بەسەر ئەو قسەوباس ومشت ومڕەیان دا هات و دوای تێگەیشتن لەڕووداوەکە، حوکمێکی خۆی تیادا داو گوتی: (ئەگەر کراسەکەی ئەم کوڕە لەپێشەوە "لەبەرۆکیەوە" دڕابێت ئەوە بێگومان ژنەکە ڕاست دەڵێت لەم ئیددیعایەی دا، چونکە مانای وایە کوڕەکە هێرشی بردۆتە سەری و بەرەو ڕووی چووەو ژنەکەش بەرگری لەخۆی کردووەو کراسەکەی بۆ دڕاندووە. خۆ ئەگەر کراسەکەی ئەم کوڕە لەدواوە دڕابێت ئەوە مانای وایە ژنەکە پەلاماری داوەو ئەو تەنها بەرگری لەخۆی کردووەو هەوڵی دەربازبوونی داوەو بەم پێیەش ژنەکە درۆ دەڵێت لەوتەکانی داو هەر کوڕەکە ڕاست دەڵێت و ڕاستگۆیە.

مێردی ژنەکە تەماشای کراسەکەی (یوسف)ی کردو دیتی کەوا لەدواوە دڕاوەو گەیشتە ئەو ڕاستی یەی بەژنەکەی خۆی بڵێت: بەڕاستی ئەم کردەوەیە لەفڕوفێڵ ومەکری ژنانە و مەکرو تەڵەکەبازیشیان گەورەو گرانە).. دیارە ئەم مێردە حەزی کردووە ئەو کردارە شەرمەزاریو ئابڕووبەرانەیە پەردەپۆش بکرێت و بشاررێتەوە، هەر بۆیە خێرا بە یوسف دەڵێت: (ئەمەی کە تووشت هات لەبیرخۆتی بەرەوەو بیشارەوە ولەلای کەس باسی مەکە).. بەژنەکەی خۆیشی گوت: (تۆش داوای لێخۆشبوون لەخودا بکە بۆ ئەم گوناهەی کە کردت و تۆبەی تەواو لەلای خودا بکە، بەڕاستی لەم کارەت دا لەگوناهکارانیت).

ئەمەی پێشوو تەفسیری ئەم ئایەتانەی لای خوارەوەی بەشێکی تری سوورەتەکەیە کە خودا تیای دا فەرموویە: ﴿وَرَٰوَدَتۡهُ ٱلَّتِي هُوَ فِي بَيۡتِهَا عَن نَّفۡسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلۡأَبۡوَٰبَ وَقَالَتۡ هَيۡتَ لَكَۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ رَبِّيٓ[١] أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا[١] لَوۡلَآ أَن رَّءَا

(١) (انه ربي): گوتراوە ئەمە دوولێکدانەوەی هەیە، یەکەمیان: مەبەستی لەو گەورەیەی خۆیەتی کە (عەزیزی میسرە) واتە (وەزیری گەنجینەو

بُرْهَـٰنَ رَبِّهِۦ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلْفَحْشَآءَ ۚ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَٱسْتَبَقَا
ٱلْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلْبَابِ ۚ قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن
يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِىَ رَٰوَدَتْنِى عَن نَّفْسِى ۚ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَآ إِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ
مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ ٱلْكَـٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾
فَلَمَّا رَءَا قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُۥ مِن كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَـٰذَا ۚ
وَٱسْتَغْفِرِى لِذَنۢبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ ٱلْخَاطِـِٔينَ ﴾ یوسف/٢٣-٢٩..

یوســـف وئافـــرەتەكان

هەواڵ و قسەو باسی (ئالوودەیی ئەو ژنە بە یوسف) كەوتە سەرزاری كۆمەڵە ئافرەتێكی ناوشارو لەكۆڕوكۆمەڵەكانی نێوخۆیان دا دەیانگوتەوەو لەلای یەكتر باسیان دەكردو دەشیان گوت: (ژنەكەی "عزیز" كوڕە خزمەتكارەكەی خۆی هەڵناوە بۆ كاری نابەجێ و ویستوویەتی بەدكاریی لەگەڵ دابكات، بەڵام ئەو كوڕە بەدەم داخوازییەكەیەوە نەچووە. وادیارە ئەو ژنە هێندە حەزی لەو كوڕەیە كەئارامی لەبەر بڕیوەو دڵی پارەپارە كردووەو گەشتۆتە قوڵایی دڵی، جا تۆبڵێی پێویست بەو هەموو بێ ئارامی و خۆشێت كردنەبكات و پەلاماری بدات، بەڕاستی بەگرتنەبەری ئەم شێوازەی، كەوتۆتە نێو گومڕایی یەكی تەواوو دووركەوتنەوە لەهەق)..

ئەم قسانەی چینی ئافرەتان كە لەنێو خۆیان دا ئاوا باسی ژنەكەی (عەزیز)یان دەكرد و بەنەریتی ژنانەی خۆیان توانج وپلاریان تێ دەگرت بەخودی ژنەكەی (عەزیز) گەشتەوەو پێی ڕاگەیەنرا كە لە نێوژنان دا چۆن باسی دەكرێت.. دیارە ئەویش بەمە پەست دەبێت و دەیەوێت (یوسف) و (جوانیی یوسف) پیشانی ئەوانیش بدات تا چیدی بەناهەق لەخۆڕا سەرزەنشتی نەكەن وپاكانەش بۆ هەڵوێستی خۆی بهێنێتەوە..

دارایی ی وڵاتەكەیە)و ئەم لەماڵی دایەو جێ ی كردۆتەوە، دووەمیشیان: مەبەستی لەخودای پەروەردگاریەتی كەئەو هۆكارانەی بۆ خوڵقاندووە.

(١) (ولقد همت به وهم بها): زانایان لەم بارەیەوە چەند بیروڕایەكیان هەیە، سەبارەت بە (همت به) كە بۆژنەكەیەو (ویستوویەتی كارەكەی لەگەڵ دابكات یان زۆری لێ بكات تا ئەو كارەی لەگەڵ دابكات) ئینجا یوسفیش (لولا أن رأى برهان ربه) واتە گەر ئەو ڕۆشنایی ی ڕێگاڕاستەی خودای بەدی نەكردایەو بەڕێنمایی ی خودا هەڵس وكەوتی نەكردایەو سام وگەورەیی ی خوداو فەرمان وچاودێری ی هەمیشەیی ی خودای لەبیركردایە ئەوا (هم بها) ئەو كردارەی لەگەڵ دادەكرد. واتە بەدیكردنی ڕووناكی ی ڕێگای ڕاستی خودا كەلێرەدا بە (برهان ربە) گوزارشتی لێ كراوە نەیهێشتووە ئەو خەیاڵ و (هەمم) و بۆچوونە پێچەوانەیەی هەبێت. ڕایەكی تریش لەڕای زانایان ئەوەیە: (یوسف) بەپاڵنەری خووی سروشتی ی خۆی (كەخوویەكی ئاسایی ی هەموو مرۆڤێكە) خەریك بووە هەمان خەیاڵ پەیڕەو كات، بەڵام بەدیتنی (برهان ربە) ڕێ ی كەوتنە نێو هەڵەو سەرپێچی ی لێ بەستراوە. مەبەست لە (برهان ربە)یش واتە چاودێریی هەمیشەیی ی خودا لەسەری و دەركەوتنی چاودێری یەكە بەعیصمەت وپاراستنی. مامۆستا (محى الدين بن عربى)یش لەم ڕووە وە دەڵێت: ("همت به" بۆ بەكێشكردن و"وهم بها "بۆ بەرگریكردنە) مامۆستای (علامة)ش (ابن حزم) دەڵێت: (همت بە) مەبەستی كوشتن و (وهم بها)ش هەمان مەبەست بووە.

بۆ ئەم مەبەستە ڕۆژێك داوەتیان دەكات وشوێنێكی نەرم وخۆشیان بە (سەرین ودۆشەك)و (كەرەسەی جێ ی پاڵدانەوەو قاچ ڕاكێشان وئەنیشك دادانەوە) بۆ ڕێك دەخات و زیادە ڕۆیی یەكی دیاریش لەشێوازی ڕێزلێنان وئامرازی حەواندنەوەدا پیشان دەدات، هەر وەك چۆن ئەمە هەمیشە داب ونەریتی دەست ڕۆیشتوان و دنیاپەرستانە.

بانگكراوانیش دوای ئەوەی دێن ودادەنیشن ولەجێ ی خۆیان دا جێگیر دەبن، ژنەكەی (عەزیز) فەرمان بەكەنیزەكانی دەكات خۆراكیان بۆبێنن، خۆیشی چەند چەقۆیەك دێنێت وهەر ژنێك وچەقۆیەكی پێ دەدات تاكو بەدەستی خۆیان گۆشت وخۆراك ومیوەو سەوزەكانیان لەت لەت بكەن بەپێچەوانەی ئەو عادەتەی كە دەبوایە چەقۆكان لەسەر مێزێك بوونایە بۆ لەت كردنی خۆراكەكان ودەشبوایە كەنیزەكانی بۆی لەت بكردنایە، بەڵام دیارە لەمەدا مەبەستێكی گرنگی هەبووە.

ئافرەتە میوانەكانیش چەقۆكانیان بەدەستەوە دەگرن و خواردەمەنی یەكانیان پێ لەت و پەت دەكەن وبەدەم نان خواردنیشەوە خەریكی قسەی خۆش وپێكەنین و گاڵتەو گەپ دەبن. لەو ساتە ناسكانەدا (زولەیخا)ی ژنی (عەزیزی میسر) خێرا فەرمان بە (یوسف) دەكات كە بچێت بۆلای ئافرەتەكان وخۆی پیشانیان دات تا لەنزیكەوە بیبینن. ئەوانیش هەر كەچاویان بە"یوسف" دەكەوێت تەزوویەكی توند دەیانگرێت و ڕادەچڵەكن بەو جوانی یە لەڕادەبەدەرو بێ وێنەیەی (یوسف)، هەربۆیەش لەو وەختەدا كت وپڕ هەموویان بێ ئەوەی ئاگایان لەخۆیان بێت دەستی خۆیان بەچەقۆكان برینـدار دەكەن لەبەر زۆری ی سەرسوڕمان و لەهۆش خۆچوونیان بەدیتنی (یوسف) لەكاتی لەت كردنی خۆراكەكانیان دا. تەنانەت لەبەر ڕامان ووردبوونەوەیان لەجوانی ی ئەو كوڕەو سەرنج لێ دانی زۆریان هەست بەئازاری زامەكانی دەستیان ناكەن. ئەوان بەم شێوەیە ئەو جوانی یە بەگەورە دەگرن چونكە لەسەروو جوانی ی ئاسایی ی مرۆڤەوە بووە. پاشان دەڵێن: (ئەمە مرۆڤ نی یە، بەڵكو فریشتەیەكی بەڕێزە بەجوانی ی ناخی و تەواویی و بێ كەم و كووڕیی ی ڕەوشتەكانی).

ژنەكەی(عەزیز)، كە دەبینێت میوانەكانی هاودیدو هاوبەشی بوون لە سەرسوڕمان و هۆگریی یان دا بە"یوسف"و كە هەمان هەست وغەریزەیان هەیە، خێرا لەو ساتەدا (ناخی دڵی خۆی)شی دەكاتەوە بۆیان و بەئاشكرا نیازی خۆییان پێ دەگەیەنێت وپێشیان دەڵێت: ئەمە ئا ئەو كوڕە نەوجەوانە(فتی)یەیە كە سەرزەنشتی منتان لەسەر خۆشویستن وحەزلێ بوونی دەكرد.. ئێ خۆ ئێوەشی بەو جوانی یەی خۆی مەست وسەرسام كردو شێتی كردن و لەبیرخۆتانی بردنەوە تاوای لێ هات خۆتان زامداركرد...ئا ئەمە ئەو نەوجەوانەیە كە ویستم پەلكێشی كەم بۆ ڕابواردن وكەچی نەیهێشت...ئێستاش لەسەرهەمان نیازی خۆم سوورم وسوێند دەخۆم لەسەر ئەوەی گەر گوێڕایەڵیم لەم فەرمانەم دا نەكات ئەوا لەزیندانی توند دەكەین تاكو سەركزو ئیهانەكراو بێت).

بەڵام (یوسف) لەبەردەم ئەو هەڕەشەو گوڕەشانەدا ورەی بەرنەداو تەنانەت لەهیچ یەكێك لەو ئافرەتانەشی ڕانەدەبینی گەر لەو بارەیەوە ئامۆژگارییان بكات تا ئەوانیش گوێ ی لێ بگرن و سوودی لێ وەرگرن. بۆیە پەنای بردەبەر خودای پەروەردگاری ولێ ی پاڕایەوە كە زیندانەكەی بۆ برەخسێنێت، چونكە ژیانی نێو زیندانی بەباشتر دەبینی وەك لە سەرپێچی كردنی خودا. پاشان داوای لەپەروەردگاری كرد، كەهەر خراپەو زیانێكی ئەو مەكرو تەڵەكەبازی یەی ئافرەتەكانی لێ دوورخاتەوە تاكو نەكەوێتە بەرمەترسی ی مەیل كردن لەداواكاری یەكانیان و بەم ڕەنگەش ببێت بەیەكێك لەنەفام و گەمژە لەڕێ لادەرەكان. خوداش نزاو

پاڕانەوەکانی گیرا کردو گوناه و تاوانی لێ دوورخستەوە، چونکە هەر خودایە کە بیسەری نزاو پاڕانەوەی پەنابەرانی یەتی...

ئەمەش دەقی ئایەتەکانی تایبەت بەم بەشەی داستانەکەیە:

﴿وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا (١) إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
(٣٠) فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ (٢) لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ
عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (٣١) قَالَتْ
فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ (٣) وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ
الصَّاغِرِينَ (٤) (٣٢) قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ
مِنَ الْجَاهِلِينَ (٣٣) فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ یوسف/ ٣٠-٣٤.

---

(١) (شغفها حبا): واتە: (خۆشەویستی ی ئەو کوڕە پەردەی دڵی ی بڕیوەو گەشتۆتە قووڵایی یەکانی).

(٢) (أعتدت): واتە (سازی کردو ڕێکی خست).

(٣) (استعصم): واتە (خوازیاری – عیصمەت –و ڕێ نەدان بوو وبەتوندی بەرگری کردو نەیهێشت).

(٤) (الصاغرین): واتە: (ملکەچ وئیهانەکراوان).

بەندی چوارەم

(("یوســــف " لەزینـــدان دا))

(تۆمەتبار کردنی "یوسف " و زیندانی کردنی - "یوسف " بانگەواز بۆ پەرستنی خودای تاك وتەنها دەکات - "یوسف" خەونی هەردوو هاوەڵەکەی لێك دەداتەوە)

تۆمەتبار کردنی " یوسف " و زیندانی کردنی

کاتێك هەواڵی ژنەکەی"عەزیز"و -یوسف- لەسەرانسەری شاردا بڵاوبووەوە، عەزیز و بنەماڵەکەشی ڕایان وابوو کە بۆ ئەوەی لەعەیب و عار و قسەو باسی سەر زمانی خەڵکیش ڕزگـاربن، تـەنها کـاری زینـدانی کردنی"یوسف"ڕێگەچارەیەو دەبێت تاوانەکەش بخرێتە پاڵ ئەو، سـەرەڕای ئـەوەی کـە بەشـێوەیەکی ڕوون وئاشکرا بێ تاوانی و دەسپاکی و داوێن پاکی ی-یوسف- یشیان بۆ دەرکەوتبوو.
بارودۆخی "یوسف" لەکاتی چوونە نێو زیندانی دا تێکەڵەیەکی پێکهاتوو لە "خـەم" و "شـادی" بـوو.. خەمەکەی بۆ ئەوەبوو چونکە بەستەم وبەناهەق دەخرێتە زیندانەوەو لەدەرەنجامی ئەم گرتنەش دا لەوانەیـە لەڕێزوحورمـەتی کـەم بێتـەوە، بەتایبـەتی لـەلای ئـەو کەسـانەی لەحەقیقـەت ئاگـادارنین.. شـادیەو خۆشحاڵییشی بۆ ئەوەبوو کەوا لەماڵی گەورەی خۆی (عەزیزی -میسر) دەردەچێت و لەمـەکرو ئاشـووب دوور دەکەوێتەوە.. بەڵام چوونە نێو زیندانیشی سەرەتای خێروچـاکەیەك بـوو بـۆی: (وربّ محنـة صـنعتها منحة).. (لەوانەیە لەناخی مەینەتی یەك دا خەڵاتێك هەبێت)، ئەوەبوو هاوکات لەگـەڵ زینـدانی کردنـی یوسـف دا دوو کـوڕی نەوجـەوانیش لەدارودەسـتەی پادشـا دەخرێنـە زیندانـەوە، یـەکێکیان: سـەرۆکی ئاوکێشەکان بوو و ناوی (نەبۆ) بوو، دووەمیشیان سەرۆکی نانەواکان بوو،کەناوی(مەلحەب) بوو. ئەم دوانە بەتاوانی — پیلان گێڕان لەدژی پادشا گیرابوون.
دوای ماوەیەك لەزیندان وناسینی (یوسف) هەریەکەیان خەونێك دەبینێـت و بـۆ (یوسـف)ی دەگێڕنـەوە.. یەکەمیان دەڵێت: لەخەونم دا دیتم ترێم دەگوشی تا (مەی)ی لێ دروسـت بکـەم)، دووەمیشـیان دەڵێـت: (منیش خەونم بەوەوەدی کە نانم لەسەر سەرم هەڵگرتبووو باڵندەش لێ ی دەخوارد).. ئـەم دوو کـوڕە داوا لەیوسف دەکەن هەردوو خەونەکەیان بۆ لێك داتەوە دوای ئەوەی بۆیان دەرکەوتبوو زانسـتی تەفسـیرکردنی خەونی هەیەو لەگەڵ ئەمەش دا سیفەتی خۆپارێزی و چاکەخوازی ی تێدایە..
(یوسف)یش لەگەڵ ئەوەدا ئاماژە بۆ نیعمەتی خودا دەکـات لەلێکدانـەوەی خـەون دا، دان بەنیعمـەتێکی دیکەش دا دەنێت کە زانستی نادیارەکان (مغیبات)ـە وخـودا سروشـتی زانینیـانی پێـداوە، بـۆ نموونـە دەتوانێت جۆری ئەو خۆراکەیان پێ بڵێت کە لەزیندان دا پێیان دەدرێت پێش ئەوەی ببینن و بـزانن چـی یە. خوداش ئەم مەسەلە غەیبییانەی بەتایبەتی بەو سپاردووە، چونکە تەنها خودای بەشـێوەیەکی پوخـت وبێ گەرد پەرستووەو هیچ کەس وشتێکی نەکردووە بەهاوەڵی ونەیشی هێشتووە هاوبەش و (شـەریك) بـۆ خودا دابنرێت، هەروەها، چونکە خۆی دوورەپەرێزگرتووە لەڕێبازە چەوتەکەی ئەو گەلەی باوەڕیان بـەبوونی خودا نی یەو باوەڕیش بەڕۆژی دوایی ناهێنن:

﴿ ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّنۢ بَعۡدِ مَا رَأَوُاْ ٱلۡأٓيَٰتِ لَيَسۡجُنُنَّهُۥ حَتَّىٰ حِينٖ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ ٱلسِّجۡنَ فَتَيَانِۖ قَالَ أَحَدُهُمَآ
إِنِّيٓ أَرَىٰنِيٓ أَعۡصِرُ خَمۡرٗاۖ وَقَالَ ٱلۡأٓخَرُ إِنِّيٓ أَرَىٰنِيٓ أَحۡمِلُ فَوۡقَ رَأۡسِي خُبۡزٗا تَأۡكُلُ ٱلطَّيۡرُ مِنۡهُۖ نَبِّئۡنَا بِتَأۡوِيلِهِۦٓۖ إِنَّا
نَرَىٰكَ مِنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأۡتِيكُمَا طَعَامٞ تُرۡزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأۡتُكُمَا بِتَأۡوِيلِهِۦ قَبۡلَ أَن يَأۡتِيَكُمَاۚ ذَٰلِكُمَا
مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّيٓۚ إِنِّي تَرَكۡتُ مِلَّةَ قَوۡمٖ لَّا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ ﴾ یوسف/٣٥-٣٧.

"یوسف" بانگەواز بۆ پەرستنی خودای تاك و تەنها دەکات

زیندانیيانی ئەو گرتووخانەیە زۆر هاوسۆزو هۆگری (یوسف) بوون و ڕێزێکی زۆریشیان بەهۆی لێکدانەوەی خەونەکانیانەوە لێدەگرت کەلەم کلاو ڕۆژنەیەشەوە هەندێك لەهەواڵەکانی نادیار (غەیب)ی فێرکردن، (یوسف)یش ئەمەی بەهەلێکی لەبارو پێویست دەبینی تا لەم ڕێ یەوە ناسنامەی خۆییان بۆدەرخات کە لەچ بنەماڵەیەکی ڕەسەنەو ئەرکی ڕاستەقینەی سەرشانی بەرامبەریان چی یە، ئیدی دەست دەکات بەئامۆژگاری کردنیان وبانگ کردنیان بۆ سەرئایینی خودای تاك وتەنها، پاشان ڕوون کردنەوەی پووچەڵی ی (ڕێبازی هاوەڵ بۆ خوادانان)، کە هیچ بەڵگەونیشانەیەکی نی یە پشتی پێ ببەستێت.

(یوسف) بەم شێوەیە دەیدواندن وپێ ی دەگوتن: (من هیچ ئاینێکم دانەهێناوەو دانەڕشتووە، بەڵکو شوێنکەوتووی ئایینی ڕاستەقینەی باب وباپیرانم (ابراهیم و اسحاق و یعقوب)م کە خودا ڕێنمایی ی کردوون بۆسەر باوەڕی ڕاستەقینەو ئەو عەقیدە ڕاست ودروستەی کە دەربارەی پەرستنی خودایە بەتەنها. ئەمەش فەزڵ وبەخششی خودایە لەسەر ئێمەو لەسەرخەڵکیش کاتێك ئێمەی بۆلای خەڵکی نارد تاکو ڕێنموونی یان بکەین بۆ سەر ئاینی ڕاست. بەڵام زۆربەی خەڵکی ئەم فەزڵ وبەخششە خودایی یە بە سوپاس وشوکرانە بژێری و باوەڕهێنانەوە وەرناگرن، بەڵکو بەبێ باوەڕی و نکوڵی کردنەوە بەربەرەکانی ی دەکەن)...

پاشان "یوسف "لەدواندنی هەردوو هاوڕێی نێوزیندانی بەردەوام دەبێت وپێ یان دەڵێت: (ئایا چەند خودایەك بۆ مرۆڤ باشترە کەمل بۆ هەریەکەیان کەچ کات، یان ئەو خودا تاك وبێهاوەڵەی کە بەسەر هەموو شتێك دا باڵادەستە؟ ئەو خواوەندە هەمەچەشن ولێك جودایانەی ئێوە دەیانپەرستن لەجیاتی (الله) تەنها چەند ناوێکن کەئێوە خۆتان وباب و باپیرانتان بۆ ئەو وەهم وخەیاڵانەتان داناون کەهیچ وجودێکیان لەواقیع دانی یە، تەنانەت هیچ بیانوویەك یان بەڵگەیەکی (عەقڵی)یشتان لەسەر شەرعیەتی پەرستنیان بەدەستەوە نیيە بۆ قەناعەت پێهێنانی هەر کەسێك کە لەجیاتی خودا(الله) بیانپەرستێت. لێرەش دا حوکمی جیاکەرەوە لەسەر (زانینی خودای هەق وئەوەی شایستەی پەرستنە) هەر بۆ خودا(الله) خۆیەتیو فەرمانی کردووە کەئیدی غەیری خۆی نەپەرسترێت ومل بۆ هیچ شتێکی تر کەچ نەکرێت. جا هەر ئەمەیە ئاینی ڕاست وڕەوان کە بەچەندەها دەلالەت وبەڵگەوە بۆ مرۆڤ ڕوون بووەتەوە. کەچی زۆر کەس لەخەڵکی نایانەوێت بەم بەڵگەڕۆشنانە ڕێنمایی بکرێن وپەی بەم ڕاستیيە پرشنگدارەش نابەن:

﴿وَٱتَّبَعۡتُ مِلَّةَ ءَابَآءِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَۚ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشۡرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَيۡءٖۚ ذَٰلِكَ مِن فَضۡلِ

ٱللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ (١) إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾یوسف/٣٨–٤٠.

- یوسف - خەونەكانی هەردوو هاوەڵەكەی لێك دەداتەوە

یوسف دوای ئەوەی پەندو ئامۆژگاری یەكانی بۆ هەردوو هاوڕێكەی نێو زیندانی تەواو دەكات، دێتە سەر وەڵامی پرسیارەكانیان لەسەر لێكدانەوەی خەونەكانیان، بۆ تەفسیری خەونی سەرۆكی ئاوكێشەكان، پێ ی دەڵێت: (تۆ هەر خۆشبیت وچاوت ڕوون بێت ئەوا من مژدەی ڕزگاربوونت پێ دەدەم ومژدەت لێ بێت پادشا لەژیانتا دەتهێڵێتەوە لەبەر بەرائەت وبێ تاوانیت لەو پیلانەدا كە تۆشی تێدا تاوانباركرابوویت، بەم زوانەش ئازاد دەكرێیت و لەسەر كاری جارانت وەك ئاوكێشی پادشا دەمێنیەوە).. دەربارەی لێكدانەوەی خەونی سەرۆكی نانەواكانیش، دەڵێت: (بەڵام تۆ ئەی سەرۆكی نانەوایان دەبێت لێم ببووریت گەر بەڕاستیو ڕاشكاوانە خەونەكەت بۆ تەفسیربكەم، چونكە دەبێت لەكاروبارو چارەنووسی خۆت ئاگادار بكرێیت، ئەویش ئەوەیە بەپێی ئەو خەونەی دیوتە پادشا حوكمی كوشتنت بەسەردا دەداو لەدار دەدرێیت وباڵندەش دوایی لەسەرت دەخۆن، چونكە بۆیان ڕوون دەبێتەوە كە تۆ بەشداریت كردووە لەو پیلانەدا لەدژی پادشا)...

پاشان "یوسف" ڕوودەكاتە هەردووكیان وپێ یان دەڵێت: (ئیتر خودای مەزن بڕیاری خۆی بەم ڕەنگە داوە كە من بۆم ڕوون كردنەوە، ئەم بڕیارەش هیچ ڕێگرو بەربەستێكی لەبەردەمدا نابێت. منیش لەخۆمەوەو بەئارەزووی خۆم نادوێم، بەڵكو بەپێ ی سرووش وئیلهامی خودای پەروەردگارم دەدوێم لەمەڕ لێكدانەوەی هەردوو خەونەكەی ئێوە)..

سەرۆكی ئاوكێشان بڕیاری ئازادبوونی بۆ دێت ولەكاتێكدا خەریك بوو لەزیندان دەردەچوو، (یوسف) داوای لێكرد بەسەرهاتی خۆی (واتە: بەسەرهاتی یوسف ومەسەلەی زیندانی كردنی) بەپادشا بگەیەنێت كاتێك پێ ی دەگات، لەگەڵ باس كردنی ئەو زوڵم وستەمەی لێ ی كراوە تاكو لەكاروباری بكۆڵێتەوەو چاو بەكێشەكەی دا بخشێنێتەوەو بۆ پادشا ڕوون بێتەوە، كە-یوسف- بێ تاوانەو پاشان ئەو زوڵم وستەمەی لەسەرلابات كە بەناڕەوا دەرهەقی كراوە. بەڵام سەرۆكی ئاوكێشەكان لەبەر خۆشحاڵی ی لەڕادەبەدەری خۆی بەبۆنەی لەزیندان دەرچوونی‌یەوەو لەبەر كاروباری زۆریشی لەبیری دەچێت، كە باسی(یوسف)وگرفتەكانی لەلای پادشا بكات. دیارە ئەمەش خوویەكەو لەزۆربەی خەڵكی دا هەیە كاتێك لەدوای تەنگانەیەك دەكەونە خۆشیو شادیو ئاسوودەیی یەوەو هاوڕێ یانی تەنگانەیان بیردەكەن. بێگومان بەهۆی ئەو لەبیرچوونەوەیەی سەرۆكی ئاوكێشەكانیشەوە (یوسف) چەند ساڵێكی تریش لەزیندان دامایەوە،

(١) سلطان: بەڵگە، نموونە، پاكانە، پاساو ...

هەروەك لەئایەتەكەدا وشەی (بضع سنین) هاتووەو مانای نێوان (٣-٩) ساڵ دەگەیەنێت..

ئەم دێرانەی پێشووش پوختەی مانای ئەم فەرمایشتەی خودایە لەم ئایەتانەی بەشێكی دیكـەی سـوورەتی "یوسـف"دا: ﴿ يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجۡنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسۡقِي رَبَّهُۥ خَمۡرٗاۖ وَأَمَّا ٱلۡأٓخَرُ فَيُصۡلَبُ فَتَأۡكُلُ ٱلطَّيۡرُ مِن رَّأۡسِهِۦۚ قُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسۡتَفۡتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٖ مِّنۡهُمَا ٱذۡكُرۡنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ ذِكۡرَ رَبِّهِۦ فَلَبِثَ فِي ٱلسِّجۡنِ بِضۡعَ[1] سِنِينَ﴾ یوسف/٤١-٤٢.

(١) (بضع): واتە (چەندێك) كە بۆ ماوەی نێوان (٣ — ٩) ساڵ دەگەیەنێت.

بەندی پێنجەم

((یوسف.. وەزیری پادشا))

(خەونی پادشا - سەرۆکی ئاوکێشەکان لەلای "یوسف"- "یوسف" خەونەکەی پادشا لێك دەداتەوە - لێکۆڵینەوە لەپیلانەکە - پادشا وەزارەتی دارایی بە "یوسف" دەسپێرێت)

خەونی پادشا

دوای ئەو چەند ساڵەی، کە (یوسف) لەزیندان دا بەسەری برد خواستی سەرپەرشتی ی ئیلاهی وابوو لەزیندان دەربچێت و بەرزترین پلەی دنیاییشی پێ بسپێرێت، خوداش گەر ئیرادەی لەسەر شتێك هەبێت هۆکارەکانی بۆ دەستەبەردەکات. پادشا[1] جارێکیان لەکاتی نووستنیدا، خەونێك دەبینێت وبێئارامی دەکات وترس وبیمی لێدەنیشێت، دیارە خەونێکی سامناك بووە، بۆیە چەندین (کاهین) و حەکیم کۆدەکاتەوەو پێ یان دەڵێت: (من لە خەونم دا دیتم حەوت مانگای لەڕو لاواز حەوت مانگای قەڵەو دەخۆن. هەروەها حەوت گوڵەگەنمی سەوزو حەوتی وشکم بینی، گەلۆ ئێوەش مانای ئەم خەونەم بۆ شی بکەنەوە گەر توانای تەفسیرکردنی و ڕوون کردنەوەی مەبەستەکەیتان هەیە)..

ئەو کۆمەڵەش کە گوێ یان بۆ پادشا گرتبوو بەو خەونەی ناوبراو پەشۆکان وسەریان لێتێك چوو و ئەو سەر لێ تێکچوونەشیان پێوە دیاربوو. لەنێو خۆیشیان دا ڕاوێژێکیان کردو دوایی وەڵامێکی وای پادشایان دایەوە کە لەجەهل و نەفامی ی خۆیانەوە سەرچاوەی گرتبوو، وەڵامەکەشیان ئەوەبوو گوایە ئەم جۆرە خەونانە هیچ پێودانگێکیان بۆ دانانرێت لەکاروبارو هەڵس وکەوتی ڕۆژانەدا، بەڵکو تەنها چەند تێکەڵەیەکی هەندێك لەخەونە بۆش وبێ ناوەڕۆکەکانە کە لەئەنجامی چەند خەووخەیاڵێکی پادشا خۆیەوە دروست بوون وئاماژە بۆ هیچ شتێك ناکەن.. کەچی لەگەڵ ئەمەش دا ئەو کاهین و حەکیمانە دانیان بەوەدانابوو کە ئەوان وێڕای ئەو قسانەشیان هیچ زانستێکیان لەبارەی لێکدانەوەی خەونەوە نی یە..

﴿ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ إِنِّىٓ أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ ۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ أَفْتُونِى فِى رُءْيَٰىَ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴾یوسف/٤٣—٤٤.

سەرۆکی ئاوکێشەکان لەلای یوسف

سەرۆکی ئاوکێشەکان کاتێك گوێ ی لەپرسیاری پادشا بوو دەربارەی خەونەکەی‌و ئاگاداری وەڵامی کاهین

(١) ئەم پادشایە لەو بیانییانە بووە، کە-میسر-یان داگیرکردووەو لەوانەش بووە، کە ناوی(هیکسۆس)،یان لێ نراوە،واتە: (پادشاشوانەکان)،هەندێك مێژوونووس بەعەرەبیان دادەنێن، هەندێکی تریش بە(فینیقی)یان دادەنێن.

و دەستە و دایەرەکەشی بوو لەشێوازی لێکدانەوەی خەونەکەیدا کە جگە لە پیشاندانی نەفامییان لەبابەت تەفسیری خەونەوە تـەعبیریان لـەهیچ شـتێکی دی نـەدەکرد، خێـرا ئـەم (دیمـەنی گفـت و گـۆو لێـدوان لەخەونە)یادگارەکانی ڕابردووی بەبیرهێنایەوە و ڕوخساری (یوسف)ی کەوتبووەوە بەرچـاو. هـەروەها لـەو ساتەدا سەرۆکی ئاوکێشەکان لێهاتوویی و شارەزایی ی (یوسف)ی لە تەفسیرەکانی خەون دا بۆ دەرکەوت، هەر بۆیەش کت و پڕ ڕوو دەکاتە ئەو کۆمەڵەی کە چوار دەوری پادشایان داوەو پێیان دەڵێت: (من دەتوانم کەسێکتان بۆ دەسنیشان کەم کە ئەو خەونەتان بۆ تەعبیر کات ئەویش کـوڕێکی نەوجـەوان (فتی)ــەیە و ناوی -یوسف-ەو من و سەرۆکی نانەوایان لەگەڵ ئەودا لەزینداندا بووین، ئەمــەش بـەو بەڵگەیـەی ئێمـە هەردووکمان (واتە خۆی و سەرۆکی نانەواکان) هەریەکەمان خەونێکمان دیەو بۆمان گێڕایەوەو ئەویش کـە بۆی لێکداینەوە، ڕاستگۆو زیرەك بـوو لەلێکدانـەوەی خەونـەکانمان دا، چـونکە هـەردوو خەونەکـەمان وا دەرچوون و بەپێی لێکدانەوەکەی ئەو بەدی هاتن. جا ئەگەر جەنابی خاوەن شکۆی (پادشامان) دەمنێرێت بۆ لای -یوسف- ئەوا دەچم بۆ لای و تەفسیری هەرە ڕاست و دروستی لەسەر خەونەکەی بۆ دێنمەوە).

پادشاو هەموو ئەوانەی چوار دەوریشی قایل بوون بەوەی ئەو کابرایە (سەرۆکی ئاوکێشەکان) بنێرن بۆ لای (یوسف) لەزیندان دا. ئەویش سەردانی یوسفی لەزیندانەکەی دا کرد دوای ئـەو مـاوە درێـژەی کـە لێـی دابڕابوو و لەزیندان ئازاد کرابوو جارێکی تر دیداری کردەوە، بەڵام گومانی ئەوەشی هەبوو کـە گلـەیی لێ بکات لەسەر ئەوەی دوای لەزیندان دەرچوونی باسی -یوسف-ی لەلای پادشـا نـەکردووەو گرفتەکـەی پـێ نەگەیاندووە، لەبەر ئەمە خێرا پاساوی ئەوەی بۆ دێنێتەوە کە بەهۆی چەند ڕووداوێکی تایبەت بەخۆیـەوە بیری چوو بوو باسی کێشەو گرفتەکانی -یوسف- بۆ پادشا بکات. دوای ئەم پاکانەیەش هۆی سەردانەکەی بۆ ڕوون دەکاتەوەو پێی دەڵێت: (ئەی ئەو کەسەی لەهەموو وتەیەکت دا ڕاستگۆ بوویت خەونێکمان هەیە کە خەڵکێکی تر دیویانەو بۆمان لێك بدەرەوە، خەونەکەش ئەمەیـە" حـەوت مانگـای قەڵـەویان لەخـەوا دیوە، کە حەوت مانگای لەڕوڵاواز دەیانخۆن، هەروەها حەوت گوڵەگەنمی سەوزیان لەگەڵ گوڵە گەنمی وشك دا پێکەوەبینیوە لەهەمان خەون دا. جا یوسف تۆش حەقیقەتی ئەم خەونەو هەواڵە شاراوەکەیمان پێ بڵێ تا منیش بەخاوەنەکەی بگەیەنمەوەو بەشکم ئەوانیش گرنگی ی ڕێزو پلەو پایەی تۆ لە زانست دا بزانن)...

ئەم چەند دێرەی پێشووش شیکارو واتای ئەم دوو ئایەتەی سوورەتەکەیە کە خودا تیایان دا فەرموویە:

﴿وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ [1] أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ [2] وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّىٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ یوسف/٤٥-٤٦.

(١) (ادکر بعد أمة): واتە: (دوای ماوەیەکی زۆر بیری کەوتەوە).

(٢) (عجاف): کۆ(جمع)ی (عجفاء)و (عجف)ە،واتە: ئەو ئاژەڵە هەرە لەڕو لاوازەی، کە وێنەی نی یە لە لاوازی دا.

یوسف خەونەکەی پادشا لێك دەداتەوە

"یوسف" کە گوێی لەم جۆرە خەونە دەبێت بۆی دەردەکەوێت ئەوە هەواڵی چەند کارەساتێکی ناخۆشە لەداهاتوودا. ئەویش وێڕای ئەوەی لەسەرەتای لێك دانەوەی خەونەکەدا هەواڵی ئەو کارەساتانەیان پێ دەڵێت، بەڵام لەهەمان کاتدا چەند چارەسەرێکی پێویست و شیاویشیان بۆ دەخاتە ڕوو،تا بتوانێت لەو قەیرانە کوشندەیەی ئەو ڕۆژگارەی(میسر) دەربازبن.

"یوسف" بۆ تەفسیری خەونەکەی"پادشا" بەسەرۆکی ئاوکێشەکان دەڵێت: (بەگوێرەی ئەم خەونە وڵاتی "میسر" حەوت ساڵی پڕ لەداهاتی دەغڵ و دان و خێرو بێری کشتوکاڵی ی بەسەردادێت، بەڵام دەبێت ئەو زەوی و زارانەتان ساڵ لەدوای ساڵ بەردەوام بکێڵن و گەنم و جۆی تێدا بچێنن و کۆششێکی زۆر بخەنە گەڕ ئەوەشی دەیدروونەوە لەنێو گوڵەگەنمەکانیان دا بیانهێڵنەوەو دەستیان پێوە بگرن و هێندەی لێ مەخۆن تەنها کەمێکی وای نەبێت کە سەغڵەتی و نارەحەتیتان نەهێڵێت، چونکە دوای ئەم حەوت ساڵی پڕ خێرو خۆشیەو داهاتە، حەوت ساڵی (وشکانی و بێداهاتی)یتان تووش دەبێت و ئەوەی لەوەوپێش هەڵتان گرتووەو پاشەکەوتتان کردبوو بەکاری دێنن و هیچی وای لێ ناهێڵێتەوە مەگەر تەنها ئەوەندەی نەبێت کە ببێت بە تۆو بۆ چاندنتان. دوای ئەم حەوت ساڵی نەهاتی و نەبونی یەشتان ساڵێکی بەداهات و پڕ خێرو بێرتان بۆ دێت کە خەڵکی بە (باران) دەبووژێنەوەو زەوی و زاریش بە بەرهەم و داهاتی زۆر دەبوژێتەوەو خۆراك و هەر شتێکی وەك (ترێ و زەیتوون) کە ڕۆن وشەربەتیان هەبێت بۆ خەڵکی دەستەبەر دەکات.

هەروەك خوداش فەرموویە: ﴿قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِي سُنبُلِهِۦٓ[(١)] إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾یوسف/٤٧-٤٩.

لێکۆڵینەوە لە پیلانەکە

سەرۆکی ئاوکێشەکان تەفسیری خەونەکەی بۆ پادشا بردەوەو پادشاش زۆری پێ شادمان بوو و زانیشی کە ئەو لێکدانەوەیە لەگەڵ خەونەکەی دا دەگونجێت و ئەوەش بەڵگەیە لەسەر تەواویی و کاملی ی عەقلی لێکدەرەوەکەی، بۆیە فەرمانی کرد بیهێنن بۆ لای خۆی تا داوای ڕوون کردنەوەی چەند لایەنێکی گرنگی ئەو خەونەی لێ بکات. نێرراوی پادشا چوو بۆ لای -یوسف-و ئەو خواستەی پادشای پێ گەیاند، بەڵام (یوسف) زۆر پەرۆشی چوونە دەرەوەی زیندان نەبوو، بەڵکو داوای کرد ئەو تۆمەتە نارەوایەی لەسەر لابرێت کە بەناهەق خراوەتە پاڵی، دەنا هەر سورە لەسەر مانەوە لەزیندان دا. داواکاریشی لەنێرراوەکە ئەوە بوو بگەڕێتەوە بۆ لای پادشاو داوای لێ بکات لەو پیلانە بکۆڵێتەوە کە لەدژی هەڵبەسترابوو و ئەو

---

(١) (فذروه في سنبله): (کە مانای ئەوەیە لەنێو گوڵەگەنمەکەی دا بیهێڵنەوە) ئەوەی ئەم ئایەتە باسی کردووە زانستی نوێش پێی گەیشتووە کە هێشتنەوەی دانەوێڵە لەنێو گوڵەگەنمەکانیان دا لەکاتی هەڵگرتن و پاشەکەوت کردنیان دا شێوازێکی پاراستنیانە لەفاکتەرە سرەشتی یەکان و لەمێرووە زیانبەخشەکان، جگە لەمەش دانەوێلەکە بەم شێوازە هەموو سیفەت و ماددە خۆراکیەکانی دەپارێزرێت. جا کەوابوو (محمد پێغەمبەر(ﷺ) کە قورئانی خودای بۆ هاتوە لەکوێ ئەم ڕاستیە زانستیانەی لەخۆوە هێناوە گەر خودا بۆی نەناردبێتە خوارەوە؟ ئی خۆ (تەورات)یش باسی ئەمەی نەکردووە تا بگوترێت لەتەوراتەوە هێناویەتی، بەڵکو بەڕاستی ئەمە موعجیزەیەکی زانستی قورئانەو بەڵگەیە لەسەر ڕاستیی پێغەمبەرێتی یەکەی محمدیش(ﷺ).

ئافرەتانەش بانگ بکات کەلە داوەتی ژنەکەی (عەزیزی میسر)دا ئامادەببون و دەستی خۆیان تێدا بڕیبوو لێ یان بپرسێت هۆیەکانی زیندانی کردنی چی بوون تاکو چەند شاهیدێکی ئەو کێشەیەی بن.
نێرراوەکەش گەڕایەوەو پەیامی -یوسف-ی بەپادشا گەیاند. دیارە پادشاکەش سێودووی نەکردووە لەلێکۆڵینەوەی ئەوەی داوای کردبوو. بۆ ئەم مەبەستەش نوێنەری خۆی بۆ لای ئەو ئافرەتە داوەتکراوانە دەنێرێت و داوای ڕوون کردنەوەی حەقیقەتی ئەو مەسەلەیەی -یوسف-یان لێ دەکات، لەو کاتەدا ژنەکەی (عزیز)یش لەگەڵیان دا ئامادە دەکرێت. ئەو (واتە: نوێنەری پادشا) بە ئافرەتەکان دەڵێت: (ئەرێ بۆچی ئێوە ویستووتانە -یوسف- فریوبدەن و تووشی هەڵەی بکەن؟ ئایا دیوتانە مەیلێکی بەلای ئێوەدا هەبوبێت؟ ئایا پێکەنیوە بۆتان؟ ئایا هیچ گاڵتەو گەپێکی لەگەڵ کردوون هەتا ئێوەش بەتەمای فریودانی بن و جورئەتی داوالێکردنی ئەو کارەتان هەبوبێت کە بۆ ئێوە جوان و شیاو نی یە؟)..
لەوەلامی ئەم پرسیارانەدا ئافرەتەکان گوتیان: (پاك و بێگەردی هەر بۆ خودایەو ماشاڵڵا لەپاکی و ئابڕوومەندیی -یوسف- ئێمە هیچ خراپەیەکمان لێ نەبیستووە و نەدیوە)..
لەو ساتەوەختەدا (زولەیخا)ی ژنی (عەزیزی میسر) وای بەچاك زانی کە بێگومان ژیری و دانای لەوەدایە دان بە واقیع دابنێت، چونکە هەر سووربێت لەسەر نکوولی کردن ئەوا ئەو ئافرەتانە شایەتی لەسەر ئەو وتەو هەڵوێستەی پێشووی دەدەن کە بەڕاشکاوی گوتبووی (من داوای بەدکرداریم لە -یوسف- کرد و گەر خواستەکەم جێبەجێ نەکات زیندانی دەکرێت).
یان لەوانەشە ویژدانی خۆی لەدوای ئەو شایەتی دانەی ئافرەتەکان لەسەر پاکی و پاکداوێنی ی -یوسف- بێدار بووبێتەوەو هیچ ڕێگەیەکیشی لەو بارودۆخەدا لەبەردەم نەمابێت تەنها دان نان بەڕاستی دا نەبێت کەوا (ئەم - خۆی) هەوڵی لەخشتەبردنی -یوسف-ی داوە تا هەڵینێت بۆ کاری ناشەرعی، بەڵام -یوسف- لەبەرامبەر ئەو جۆرە هەوڵەدا خۆڕاگرو سەنگین بووەو بەم پێیەش ڕاستگۆیە لەتۆمەتبارکردنی ژنەکەدا بەو جۆرە هەوڵانە.
پاشان ژنەکەی -عەزیز- بەڵگەی بۆ ئەم دان پیانانەی بەوەش هێنایەوە کە دەیەوێت (یوسف) تێبگەیەنێت و بزانێت کەوا (ئەم ژنە خۆی) هەرگیز حەزی نەکردووە زیندانی کردنی (یوسف) بکات بەهۆیەك بۆ تۆمەتبارکردنیەو بۆ هێشتنەوەی تۆمەتەکە پێوەی و بۆ خیانەت لێکردنی لەکاتی نادیار بوونی دا، چونکە خودا ڕێ بەسەرگرتنی پیلانی خائینان نادات.
لەدواییشدا ژنەکەی (عزیز) دەیەوێت داوای لێبوردن لەسەر ئەوە بکات کە نەفسی مرۆڤ خوازیارو پەرۆشی خراپەکاری یە، تەنها ئەو نەفسە نەبێت کە خودا دەیپارێزێت و چاودێری ی دەکات بەڕەحم و بەزەیی خۆی.. خوداش لێبوردوو میهرەبانە بۆ تەوبەکاران..
﴿وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِى بِهِۦ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُ ٱلرَّسُولُ قَالَ ٱرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ٱلَّٰتِى قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ
إِنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ (١) إِذْ رَٰوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ قُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ

(١) (ما خطبکن): (ماشأنکن) واتە (کارتان بەوە چی بوو)؟.. چ پەیوەستییەکتان پێوەی هەبوو؟

مِن سُوٓءٍۚ قَالَتِ ٱمۡرَأَتُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡـَٰٔنَ حَصۡحَصَ[١] ٱلۡحَقُّ أَنَا۠ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفۡسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ
لِيَعۡلَمَ أَنِّي لَمۡ أَخُنۡهُ بِٱلۡغَيۡبِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي كَيۡدَ ٱلۡخَآئِنِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا تَسۡـَٔلُهُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ
لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾يوسف/ ٥٠-٥٣.

پادشا وەزارەتی دارایی بە -یوسف- دەسپێرێت

پادشای –میسر- ڕاستی ی بێ تاوانی ی –یوسف- و داوێن پاکی یشی بۆ روون بووەوە، بەمەش متمانەی زیاتر بوو پێ ی و حەزی کرد زیاتریش لێ ی نزیك بێتەوە، بێگومان پێشتریش زیرەکی و تێگەیشتوویی –یوسف-ی بەهۆی لێکدانەوەی خەونەکەیەوە بۆ دەرکەوتبوو، جگە لەو ڕاوێژو تەکبیرەش کە بۆی کردبوو سەبارەت بەڕزگاربوون لەو تەنگژە ئابووریەی کە لەو ڕۆژگارەدا تووشی-میسر- ببوو. پادشا کە (بەرەگەز-ئاسیایی- بوو) وای دەبینی کەوا لەنێوان خۆی و -یوسف-دا پەیوەندی یەکی خزمایەتی لەڕووی ڕەگەزەوە هەیە... هەموو ئەو هۆکارانەش ئاسەوارێکی بەهێزی لەدەروونی پادشادا جێهێشتبوو وای لێ کردبوو (یوسف)ی زۆر زۆر خۆش بوێت و هەڵیبژێرێت بۆ هەندێك کاروباری گرنگی خۆی.
نێراوی پادشا چوو بۆ لای -یوسف- تا (ئەنجامی لێکۆڵینەوەو دان پیانانی -زولەیخا-ی بە بێتاوانی یەکەی دا) پێ بگەیەنێت جگە لەگەیاندنی ئەو مەبەستەی پادشاش بە یوسف سەبارەت بەوەی کە دەیەوێت جڵەوی کارێکی پێ بسپێرێت. (یوسف)یش بێ هیچ گومان و ڕاراییەك خواستەکەی پادشای جێبەجێ کردو چوو بۆ لای.. لەودیدارەدا پادشا پێ ی گوت: (بێگومان من زۆر سەرسام و شادمانم بە تۆ). ئینجا بەگوتاری بەڵێن و دڵنیاکردنەوە ڕووی کردە یوسف و پێ ی وت: (تۆ –ئەی یوسف- بەڕاستی لەلای ئێمە ڕێزو پلەو پایەیەکی گەورەت هەیەو لە هەموو شتێکیش دا متمانەت پێ دەکەین).
(یوسف) بەم پلەو پایە گەورەیەوە هەستی بەلێپرسراوێتی ی سەرشانی دەکرد لەئاست هەر تەنگانەیەك دا کە بەسەر هاووڵاتیانی -میسر-دا بێت لەسالانی بێبارانی و نەداری دا (وەك ئەوەی نەبادا کەسانی بەهێزو دەست ڕۆیشتوو ستەم لە هەژارو بێهێزەکان بکەن) وەك چۆن پێشتر ستەم لەخۆی کرابوو، یاخود (سووکایەتییان پێبکەن) وەك ئەو سووکایەتی یەی بەخۆی کرابوو.. لەبەر ئەمە حەزی کرد کە کاروباری داهاتووی ئەو خەڵکە بێهێزو کەم دەستە لەئەستۆی خۆی بگرێت و خۆی ڕاستەوخۆ لەخزمەتیان دا بێت تاکو زوڵم و ستەمیان لەسەرلاببات. ئینجا داوای لەپادشاکرد بیکات بە باوەڕپێکراو (ئەمیندار)ی گەنجینەکانی وڵات، تا ئەرکی (سەرپەرشتیکردن و هەڵگرتنی خۆراك و پاشەکەوت کردنی بۆ سالانی وشکانی و نەهاتی) بگرێتە دەست. چونکە ئەم کاری سەرپەرشتیارییە ئاتاجی بەدەسپاکی و زانست و شارەزایی یەو ئەمیش (واتە -یوسف-)هەموو ئەم مەرجانەی تێدایەو پادشاش لێ ی ڕادیون. لەسەر ئەو

(١) (حصحص): واتە دەرکەوت و جێگیربوو.

بنچینەیەش پاشا قایل بوو بەو سەرپەرشتیارێتی یەی و ئیدی -یوسف- هەموو کاروبارێکی ئابووریی ی -میسر-ی لەئەستۆ گرت و دەسەلاتیشی بۆ دانا لەسەرخاکی -میسر- تاکو بە ویست و داخوازیی ی خۆی هەڵس و کەوتی تێدابکات و بەرژەوەندیی گشتی بپارێزێت. دیارە ئەمەش خواستی خودا خۆیەتی لەکاری بەندە چاکەکانی داو نیعمەتی خۆی بەو بەندە چاکانەی دەبەخشێت کە دەیانپالێوێت و هەڵیان دەبژێرێت بۆ ئەو کارە گرنگ و مەزنانە، لەدنیاش دا پاداشتیان لەسەر ئەو کارە چاك و بەئەمەکانە دەداتەوە کە ئەنجامیان داوە، پاشان لە ڕۆژی دوایی (ئاخیرەت)دا پاداشتێکی چاکتر لەوەی دنیاشیان دەداتەوە، ئەو پاداشتەی ڕۆژی دوایی بۆ ئیمانداران و خواپەرستانە کە ئیمانی ڕاستیان پێ هێناوەو لەخودای خۆیان دەترسن و خۆیان لەهەموو جۆرە گوناه و سەرپێچی یەك و سزای خودا دەپارێزن..

﴿عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشۡرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأۡتِيَهُمۡ غَٰشِيَةٞ مِّنۡ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوۡ تَأۡتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا﴾يوسف/٥٤-٥٧...

بەندی شەشەم

((یوسف و ناسینەوەی براکانی))

(براکانی "یوسف" لە میسر - گەڕانەوەی براکان بۆ لای "یەعقوب"ی باوکیان -"یوسف" "بنیامین"ی برای بەبارمتە دەگرێت - براکانی "یوسف" داوای ڕەحم و بەزەیی لێ دەکەن)

براکانی " یوسف " لە - میسر -

لێکدانەوەکەی (یوسف) بۆ خەونی -پادشا- وا دەرچوو کە ڕاستەو دەبێت ئەو ماوەی خۆشی و ناخۆشی و بارگرانی یە بەدی بێت، ئەوەبوو یەکەم جار حەوت ساڵی پڕ لەداهاتی کشتوکاڵی و پڕ لەخێروبەرەکەت هاتەپێشەوەو (یوسف)یش بەسەلیقەو تەگبیری خۆی سەرپەرشتی کاروباری ئابوری و دارایی ی دەکردو بەروبومی زۆرو زیاد لەپێویستی ئامار دەکردو لەگەنجینەدا دایدەنا. ئینجا وەك چاوەڕوان کراوبوو حەوت ساڵی وشك و بێبارانی و بێداهاتی ڕووی تێکردن و برسێتیی و گرانی ی خستەوە، بەتایبەتیش لەچەند وڵاتێکی دراوسێیان دا (وەك فەلەستن)، چونکە خەڵکی ئەو وڵاتانەی دەوروبەریان خۆیان بۆ ئەو جۆرە ساڵانە ئامادە نەکردبوو و هەواڵی قات و قڕییان نەزانیبوو. بێگومان (یەعقوب) و کوڕەکانیشی وەك هەر خەڵکێکی تر تووشی بارگرانیو تەنگانەی ژیان بوون، بەڵام -یەعقوب- بیستی کە ڕزق وڕۆزی لەلای خەڵکی میسر هەیەو لەوەوپێش خۆیان بۆ ڕۆژگارێکی ئاوا سازکردووە، هەربۆیەش هەموو کوڕەکانی بانگ دەکات (تەنها -بنیامین-ی کوڕە بچووکی نەبێت) و داوایان لێ دەکات بچن بۆ میسر و ئەوەی هەیانە لە کەل و پەلی بازرگانی و لە زیو و لە شتی تریش لەگەڵ خۆیان دا بیبەن تا لەوێ بیگۆڕنەوە بە گەنم و جۆ.

براکانی -یوسف- بەدەم ئەم داواکاری یەی باوکیانەوە دێن و دەچن بۆ "میسر". دیارە چەند کەسێکیشیان بۆ چاوەڕوانی کردنی گەیشتنیان دانراوە کاتێك ئەوان بەو شێوەیە نائاسایییەو بەو ژمارە بەکەم دانەنراوەیانەوە (کەجێی سەرنج و ڕامان و هۆی دروستبوونی بەدگومانییشە لێ یان (خۆیان دەکەن بە ناوشاردا، بۆیە دەسبەجێ دەیانگرن و دەیانبەن بۆ لای -یوسف- لەکۆشکەکەی دا. (یوسف)یش لەو کاتەدا دەیانناسێتەوە بەهۆی ڕوخسارو ڕەنگ و ڕوویان و قسە و گفتاریان و جل و بەرگە فەلەستینییەکانیانەوە. بەڵام ئەوان (یوسف)ی برایان ناناسنەوە، ئەویش لەبەر زۆری ئەو جیاوازی و گۆڕانکاریانەی بەسەری داهاتووەو لەبەرزۆری ی تێپەڕبوونی ماوەی لەیەکتر دابڕانیان و گۆڕانی ڕەنگ و ڕوخساریشی.. بێجگە لەوەش بە هۆی وجودی -یوسف- لەوەزارەتی -دارایی-و بەو جل و بەرگە تایبەتی یەشیەوە، هەروەها بەزمانی دێرینی -میسر- لەگەڵیان دا دەدواو ناویشی گۆڕابوو، چونکە لەجیاتی -یوسف- پادشای میسر ناوێکی تازەی بۆ دانابوو و ناوی لێ نابوو (صفنات فعینع).[1]

---

(١) (صفنات فعینع): دوو وشەی کۆنی میسری یەو مانای (خۆراکی ژیان)یان "خواردەمەنی زیندووەکان" دەگەیەنێت، بەلێکدانەوەیەکی تریش مانای "ڕزگارکەری جیهان" دەگەیەنێت، هەردوو لێکدانەوەکەش ئەو مەبەستە دەبەخشن کە ـ یوسف ـ هۆکاری دەستەبەربوونی ڕۆزیی زیندوان و

(یوسف) براكانی خۆی بەمیوان دانا (لەجیاتی ئەوەی بەشێوەیەكی دی هەڵس و كەوتیان لەگەڵ بكـات) و دوای ڕێزلێ نانیان و گەنم جۆی بەزیادەوە و پتر لەمافی شیاوی خۆیان بۆ كێشان (واتە لەو سـەنگەی تـای تەرازووەكە زیاتری بۆ كێشان) و تەنانەت خۆراكی ڕێگاشی پێدان و هەموو پێداویستییەكی سەفەری بـۆ دەستەبەركردن. كاتێك براكانی خۆیان بۆ ڕۆیشتن سازدەكرد، پێی گوتن: (برایـەكی بچـووكتان هەیـە كـە لەباوكتانـەوە براتانـە، بـۆم بهێـنن لـەجاری داهاتووتـان دا كـە دێـن بـۆ میسـر ﴿ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ ﴾یوسف/٥٩[1]. گەر براكەتان نەهێنن ئەوە كۆسپ و تەگەرە دێنمە سـەر ئـەم كارانـەتان و جـارێكی تـر بێنەوە بۆ -میسر- هیچ دانەوێڵەیەكتان بۆ ناكێشم، هەروەها ئاگاداریشتان دەكەمـەوە لـەوەی گـەر ئـەم داوایەم جێ بەجێنەكەن ڕێ نادەم پێ بنێنەوە ناو وڵاتەكەم).

كاتێك یوسف ئەو داوایـەی لـە میوانـەكانی (واتـە براكـانی) كـردو ئاگاداریشـی كردنـەوە لـە ئاكـامی جێبەجێنەكردنی داواكەی و نـەهێنانی براكـەیان لـەلای باوكیانـەوە، ئـەوانیش پێیـان گـوت: (ئێمـەش بەشێوازێكی وردو دانایانە لەگەڵ باوكمان دا خەریك دەبین تا لەو خواستەی خۆی وازدێنێت و ڕێمان دەدات برا بچووكەكەمان بۆ (میسـر) بێـنین. دڵنیاشـت دەكـەین لـەوەی ئێمـە ئـەو داواكـاری یـەت جێبـەجێ دەكەین)... جا لەساتێكدا بەتەمای ڕۆشتن بوون. (یوسـف) فـەرمانی بەكارمەنـدانی خـۆی كـرد كـە بـە پەنهانی ئەو نرخەی بۆ گەنم و جۆكە هێنابوویان بخەنەوە نێـو كـەل و پەلـەكانیان بێئـەوەی ئـەوان (واتـە براكانی) لەو ساتەدا هەست بەوە بكەن كەوا وەزیری دارایی ی میسر بەخۆڕایی ئەو هـەموو گـەنم و جـۆو پێداویستییە زۆرەی پێداون، بەمەش -یوسف- دەیویست براكانی هەر كاتێك دەگەنـەوە بـۆ فەلەسـتین و نرخەگەڕێنراوەكە لە نێو شتومەكەكانیان دا دەبینن، هەست بەگومان باشی ی(حسـن الظـن)ی لێ بكـەن و بزانن كە بەڕادەیەكی هێگجار زۆر بەخشندەو دەست بڵاوبووە لەگەڵیان دا. (یوسف) بۆیە ئەم كارەی دوایی ی كرد تاكو براكانی هان بدات لەسەر ئەوەی بگەڕێنەوە بۆ لای و بشزانن ئەو بەسۆزو بەزەیی یە بۆیان و با ئەوانیش خێرو چاكەی زیاتری لێ ڕاببینن...

ئەم ئایەتانەش پوختەی ئەم بەشەی بەسەرهاتەكەیە، كە خودا تیایان دا فەرمووویە:

﴿نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓۗ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۗ وَلَدَارُ ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْۚ[2] أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ١٠٩ حَتَّىٰٓ[1] إِذَا ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ

خۆراكیان و ڕزگاربوونیان بووە لەمردن، ئەویش بەوكارەی خۆی كە گەنم و جۆی هەڵگرتووەو لەگەنجینەی ناوە بۆ زەمانی نەداری و بی بارانی.

(١) ئەم ڕستەیە (ائتونی بأخ لكم من أبیكم) هەر كە بەباوكیان گەیاندووە یەكسەر هزرو ئەندێشەی (یـەعقوب)ی باوكیانی جووڵاندووە و خسـتوێتی یە گومان و پرسیارەوە لەوەی كە ئاخۆ ئەم پیاوە میسرییەی سەرپەرشتیاری سەرگەنجینەكانی(میسرە) چ نیازێكی لەم داوایەی دا هەبێت؟ دەنا كـێ پی ی گوتووە كە ئەم كوڕانە برایەكیان لەباوكیانەوە هەیە؟ ئەی ئەمەش چ پەیوەندی یەكی بەوەوە هەیە؟ ئەی باشە ئەو هۆیانە چین كە هاندەری بوون بۆ ئەم داواكاری یە؟ لەوە دەچێت ئەم دواكاری یەی ـ یوسف ـ وەك برووسكەنامەیەك بێت لەخۆیەوە بۆ باوكی یان هێمایەك بێت و كەس نەزانێت شی بكاتەوە تەنها ـ یـەعقوب ـ نەبێت، ئەمە جگە لەوەی كە ـ یوسف ـ هەموو پێداویستیو كەرەسەیەكی سەفەر بۆ براكانی دابین دەكـات و تەنانـەت ئەو برە زیادەیەی لەگەنم و جۆ بۆی كێشایوون بەخۆڕایی دەیانداتێ. (یـەعقوب) لەم هەموو هێماو نیشانانە ئەوە تێدەگات كەوا ـ یوسف ـ ی كوڕی لە ـ میسر ـ ە، بەڵگەش بۆ ئەم جۆرە تێگەیشتنەی ـ یـەعقوب ـ ئەوەیە كاتێك كوڕەكانی(بۆ جاری سێیەم) بەتەمای سەردانی ـ میسر دەبن. پـێ یان دەڵێت: (يَٰبَنِيَّ ٱذۡهَبُواْ فَتَحَسَّسُواْ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ)، واتە: (كوڕەكانی خۆم بڕۆنەوەو بەدوای هەواڵی ـ یوسف ـ و براكەی دا بگەڕێن)..

(٢) (أوفي): واتە (زۆری دەكەم، زیادی دەكەم)..

قَدۡ كُذِبُواْ جَآءَهُمۡ نَصۡرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَآءُۖ وَلَا يُرَدُّ بَأۡسُنَا عَنِ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدۡ كَانَ فِي قَصَصِهِمۡ عِبۡرَةٞ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِۗ مَا كَانَ حَدِيثٗا يُفۡتَرَىٰ وَلَٰكِن ﴾يوسف/ ٥٨-٦٢.

گەڕانەوەی براکان بۆ لای - یـەعقوب-ی باوکیان

براکـانی -یوسـف- بـەو خـۆراك و داهاتـەی هێنابوویـان گەڕانـەوە بـۆ لای باوکیـان و دەنـگ و باسـی سەفەرەکەیان و ئەوەی لەنێوان خۆیان و وەزیری دارایی ئەو وڵاتەدا ڕووی دابوو بۆ باوکیان گێڕایەوە، جگـە لەباس کردنی ئەو هەموو میوانداریێتی و ڕێزلێنـان و بایـەخ پێدانەشـیان. پاشـان داواکـاری یەکەیشـیان پێگەیاند کە ئەگەر جاری داهاتوو ئەو برا بچووکەیان (بنیامین) لەگەڵ خۆیان دا بۆ میسـر نـەهێنن ئـەوا هیچ خۆراك و دەغڵ و دانێکیان بۆ ناکێشێت. لەبەر ئەم ئاگادار کردنەوەیەش داوایان لەباوکیان کرد ڕێیان پێبدات لەگەشتی دووەمیان دا (بنیامین)یش لەگەڵ خۆیاندا بـەرن تـاکو ئـەو خـۆراك و گـەنم و جۆیـەی ئاتاجیان پێیەتی دەستیان کەوێت. ئەوەشیان بۆ باوکیان دووپات کردەوە کە ئەوان چاودێری و پارێزگـاریی لێ دەکەن.

لەکاتی بیستنی ئەم داوایەدا (یـەعقوب) چەند یـاداوەری یـەکی ڕابـردووی لـەدڵدا ژیایـەوە و ڕۆژگـاری داواکردنی -یوسف-ی کەوتەوە بیر، بۆیە لە وەڵامی ئـەم داوایـەش دا جـارێکی دی خـەم و پـەژارە دڵـی بریندار کردو ڕووی تێکردن و گوتی: (چۆن متمانەتان پێبکەم؟ وەك جاری پێشوو؟ کـە -یوسـف-ی بـرای بچووکتان ون کردوەو پابەند نەبوون بەبەڵێنەکەتانەوە بۆ پارێزگاری کردنی و نەتانپاراست؟ لەمەش دا هەر پەنا بەخوا دەگرم بۆ پاراستنی کوڕەکەم چـونکە خـودا بـەهێزترین و چـاکترین پـارێزەرەو میهرەبـانترینی میهرەبانانیشە).

براکانی -یوسف- هێشتا بەوەشیان نەزانیبوو کە وەزیری دارایی ی میسر نرخی دەغڵ و دانەکەی بـۆ ڕەت کردوونەوەو پارەو ماڵەکەیانی لەهەگبەکانیان دا داناوە، بەڵام دوای کردنەوەیان دیتیان کـە هـەموو پـارەو ماڵی نرخی دەغڵ و دانەکەشیان لێ وەرنەگیراوە، ئیتر ئەمەیان کردە هۆیـەکی لـەبار بـۆ دڵنـەرم کردنـی باوکیان تاکو قایل بێت بەناردنی (بنیامین) لەگەڵیان داو بـۆ هێنـانی خـۆراك لـە (میسـر). بەتـەواویش دڵنیایان کرد لەوەی زۆر سووردەبن لەسەر بایەخ پێدانی، لەسەروو ئەمانەشـەوە بـوونی کـوڕە بچـووکەکە لەگەڵیان دا بەنەفەرێکی تر دادەنرێت و باری حوشترێکی دی لەخۆراك زیاد دەکات بۆیان، چونکە وەزیـری دارایی بڕیاری دابوو هەر پیاوێك لەباری حوشترێك زیاتری پێ نەدات لەو داهاتە.

بەڵام ئەو مەرجەی خستە سەر کوڕەکانی کە لەکاتێکدا (بنیامین) دەنێرێت لەگەڵیان دەبێت پەیمان بەخودای پەروەردگار بدەن لەسەر ئەوەی ئەم کوڕە بچووکەی بۆ بهێننـەوەو هـیچ بەربەسـتێکیش ڕێی ئـەوەیان لێ نەگرێت مەگەر مردن نەبێت یان مەگـەر دوژمـن چـواردەوریان بگرێـت و ڕێی هێنانـەوەیان لێ بگرێـت، ئەوانیش مەرجەکەی باوکیان پەسندکردو سوێندیان خوارد بەخوا کەبیپارێزن.

(یـەعقوب) بەو پەیمانەی کوڕەکانی هێور بووەوە دوای ئەوەی جۆرە ڕاستیەکی لە وتەکانیاندا بـەدی کـرد،

---

(١) (المنزلين): میوانداران، واتە من (چاکترینی میواندارانم و میوان بەچاکی رادەگرم)..

بەمەش وای لێ هات قایل بێت بەناردنی (بنیامین) لەگەڵیان دا، پاشان بەزەیی بەهەموویان داهاتەوەو ئەم بەزەیی یەی وای لێکرد ئامۆژگارییان کات بەوەی کاتێك دەچنە ناو (میسر)ـەوە لەچەند دەروازەیەکی جیاجیاوە بچنە ناوەوە تاکو سەرنجی خەڵکی بەلای خۆیان دا ڕانەکێشن و چاوانی پاسەوانان چاودێرییان نەکەن، چونکە لەوانەیە ئەمە دڵتەنگیان بکات گەر بە کۆمەڵ پێکەوە لەیەك دەروازەی شارەوە بچنە ناوەوە، ئەویش (واتە یەعقوب) توانای ئەوەی نییە زەرەرو زیانێکی لەو چەشنەیان لێ دووربخاتەوە، بەڵکو تەنها خودای تاك و باڵادەست توانای دوورخستنەوەی ئازارو زیانی هەیە...

ئەمەی پێشوو پوختەی واتاو شیکاری ئەم چەند ئایەتەی ترە لەبەسەرهاتەکەدا کەخودا تیایان دا فەرموویە: ﴿ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ١١١ □□□□□□ قَالَ هَلۡ ءَامَنُكُمۡ عَلَيۡهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمۡ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن قَبۡلُ فَٱللَّهُ خَيۡرٌ حَٰفِظٗاۖ وَهُوَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ٦٤ وَلَمَّا فَتَحُواْ مَتَٰعَهُمۡ وَجَدُواْ بِضَٰعَتَهُمۡ رُدَّتۡ إِلَيۡهِمۡۖ قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا مَا نَبۡغِيۖ هَٰذِهِۦ بِضَٰعَتُنَا رُدَّتۡ إِلَيۡنَاۖ وَنَمِيرُ أَهۡلَنَا[1] وَنَحۡفَظُ أَخَانَا وَنَزۡدَادُ كَيۡلَ بَعِيرٖۖ ذَٰلِكَ كَيۡلٞ يَسِيرٞ ٦٥ قَالَ لَنۡ أُرۡسِلَهُۥ مَعَكُمۡ حَتَّىٰ تُؤۡتُونِ مَوۡثِقٗا مِّنَ ٱللَّهِ لَتَأۡتُنَّنِي بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يُحَاطَ بِكُمۡۖ فَلَمَّآ ءَاتَوۡهُ مَوۡثِقَهُمۡ قَالَ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٞ ٦٦ وَقَالَ يَٰبَنِيَّ لَا تَدۡخُلُواْ مِنۢ بَابٖ وَٰحِدٖ وَٱدۡخُلُواْ مِنۡ أَبۡوَٰبٖ مُّتَفَرِّقَةٖۖ وَمَآ أُغۡنِي عَنكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍۖ إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۖ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَعَلَيۡهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُتَوَكِّلُونَ ٦٧ وَلَمَّا دَخَلُواْ مِنۡ حَيۡثُ أَمَرَهُمۡ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغۡنِي عَنۡهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍ إِلَّا حَاجَةٗ فِي نَفۡسِ يَعۡقُوبَ قَضَىٰهَاۚ وَإِنَّهُۥ لَذُو عِلۡمٖ لِّمَا عَلَّمۡنَٰهُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ﴾ يوسف/٦٣-٦٨.

"یوسف" -بنیامین-ی برای بەبارمتە دەگرێت

براکانی -یوسف- چوونەوە بۆ (میسر)و گەیشتنەوە لای "یوسف" لە دیوانی خۆی داو (بنیامین)ی برا گچکەشیان لەگەڵدابوو، ئەویش میوانداریکردن، پاشان بەتەنیا و بەجیا لەبراکانی دیکەی لەگەڵ (بنیامین)ی برای دا دانیشت و بەڕاشکاوی خۆی پێناساندەوەو پێی گوت کە ئەو (یوسف)ی برای ونبوویەتی.. ئیدی شادی و خۆشحاڵی یان بەو دیدارە ناوازەیە لەڕادەیەکی وادابوو کە بەهیچ شتێك گوزارشتی لێ ناکرێت.. ئەوان هەردووکیان باسی ڕابردووی خۆیان بۆ یەکدی کرد، کە تووشی چ خەم و خەفەت و ئازارێك بوون بەهۆی ڕق و کینەو فڕوفێڵی براکانیانەوە..

(یوسف)لەو دیدارەدا بەبراکەی گوت: (لەمەولا هیچ پەست و تووڕە مەبە لەسەر ئەو ڕەفتارە نامرۆیی

---

(١) (نمير أهلنا): واتە: خۆراك بۆ کەس و کارمان دێنین.

یانەی دەرهەقی ئێمە کردوویانە، چونکە ئەوەتا خودای مەزن دەسەلاَت و پلەو پایەو ڕێزی پی بەخشیوم و ئەوە تۆش ئێستا لەبەر سایەی چاودێری و سەرپەرشتیاریی من دایت)..

ئینجا (یوسف) وای پێخۆش بوو ئەم برایەی لای خۆی بهێڵێتەوە وەك ڕێخۆشکردن بۆ ئەو مەرجەی کە دەبێت دایك و باوکیشی بهێنن بۆ میسر. شێوازی وەبەرنراویشی بۆ ئەو مەبەستە (واتە بۆ هێشتنەوەی براکەی لەلای خۆی) ئەوە بوو کە تۆمەتی دزی کردنی بخاتە پاڵ و بەو هۆیەوە دەسبەسەری کات تاکو هەر لای خۆی بێت و هاوڕێی تەنهاییی بێت، (بنیامین)یش بۆ ڕازی کردنی (یوسف)ی برای ئەو تۆمەت خستنە پاڵەی پەسند کرد. دیارە تۆمەتبارکردنی (بنیامین)یش بە (دزی کردن) تۆمەتبارکردنی هەمو براکانە، چونکە ئەوە سەرشۆڕیان دەکات و کلاَویان لار دەکات و بۆ تەمێکردنیشیان لەکەسێتی و گەورەیی، یان کەم دەکاتەوە، هەروەها ئەم تۆمەتباکردنەی (بنیامین) ئەو برایانەی دەخاتە نێو تەنگژەیەکی شەرمەزاریی ی بەردەم باوکیانەوە، جگە لەوەی خەم و پەژارەیەکی زۆریشیان تووش دەکات بۆ تۆڵە لێ کردنەوەیان لەسەر ئەو بەدکارییەی دەرهەق (یوسف) کردبوویان، ئەوەتا ئەویش بەفێڵێك لەسەر ئەو فێڵەی زوویان سزایان دەدات. بۆ دروست کردنی ئەم فێڵەش (یوسف) وەك جاری پێشوو گەنم و جۆیان بۆ دەکێشێت و بارێکی زیاتریشان بەهۆی وجودی کەسێکی ترەوە (کە بنیامینە) بۆ دادەنێت. بەلاَم بەدەستی خۆی ئەو تەرازووە ڕەسمی یەی کە خۆراك و دانەوێڵەیان پێ دەکێشا دەخاتە نێو کەل و پەلەکانی (بنیامین)ی برایەوە، واتە (بەئانقەست ونی دەکات و لە فەرمانبەرەکانی خۆی دەشارێتەوە تا بەدوای دا بگەڕێن و بزانن کێ دزیویەتی).

فەرمانبەرانی(یوسف) بەدوای تەرازووەکەدا گەڕان و ونەیاندۆزی یەوە، جا لەبەر ئەوەی لەو ساتانەدا تەنها شتیان بۆ ئەو برایانە پێکێشابوو، خێرا بێهیچ گومان و دوو دڵی یەك ئەوانیان بەدزینی تەرازووەکە خەتابار کرد، بۆ ئەم مەبەستە یەکێك لەو فەرمانبەرانەی (یوسف) هاواری لێ کردن و پێ ی گوتن: (هۆ کاروانەکە ڕاوەستن ئێوە دزیتان کردووە)، ئەو برایانە بەبیستنی ئەمە ترسیان لێ نیشت و بەرەو ڕووی هاوارەکە ڕۆیشتن و لێیان پرسین کە داخۆ چییان لێ ون بوویێت، هاوارکارەکەش پێیگوتن (بەدوای تەرازووە ڕەسمی یەکەدا دەگەڕێین و خەلاَتێکیش دانراوە بۆ ئەو کەسەی دەیدۆزیتەوە، خەلاَتەکەش باری حوشترێکە لەخۆراك). براکانی -یوسف- سوێندیان خوارد لەسەر ئەوەی بێتاوان و بێئاگان لە دزی و بەدکاری، فەرمانبەرانی -یوسف- لێ یان پرسین (سزای ئەو کەسە چی یە کە تاوانی دزیکردنی ئەنجام دابێت؟)، کوڕانی (یەعقوب) لەبەر بێتاوانی ی خۆیان لەوەلاَمدا گوتیان: (سزای ئەو کەسەی تەرازووەکەی دزی بێت ئەوەیە وەك بەندەیەك (رقیق) بگیرێت، چونە ئەمە سزای عادیلانەیە بۆ ئەو گوناهکارەی دزی لەو کەسە کردووە کە چاکەی لەگەڵدا کردووە).. بێگومان ئەم سزایەش لەشەریعەتی بنەماڵەی (یەعقوب)دا بۆ دز دانرابوو.

ئینجا دوای ئەم وت و وێژە فەرمانبەرەکان دەستیان کرد بە پشکنینی کەل و پەلی براکان پێش (بنیامین) تاکو وا دەرنەکەوێت کە نەخشەیەك بۆ (مەسەلەی دزی یەکە) داڕێژراوە، پاشان کەل و پەلەکانی (بنیامین)یان پشکنی و تەرازووەکەیان تێدا بینی و لێ یان دەرهێنا.

براکانی (یوسف) کاتێك تەرازووەکەیان لەوێدا دۆزی یەوە، یەکسەر ڕاچڵەکین و واقیان وڕما، چونکە وایان دەزانی کە تووشی چەخماخەیەکی ترسناك بوون. بەم ڕەنگەش فێڵەکەی (یوسف) سەری گرت و بەبڕیاری

براکانی مافی ئەوەی هەبوو کە (بنیامین) بە بارمتـە بگرێـت، واتـە بـەو بڕیـارو مەرجـەی کـە بـەپێی شەریعەتی خۆیان (ئەو کەسەی تەرازووەکە لەکەل و پەلەکانی دا بێت وەك بەندەیەك دەگیرێت).

خوداش بەم شێوەیە کارەکەی بۆ (یوسف) ڕێك خست، چونکە نەیدەتوانی براکەی خۆی بەپێی شـەریعەتی (میسر) بگرێت، بەڵکو لە (میسر) بەیاسایەکی تر سـزای دزیـان دەدا، بـەڵام بێگومـان خـودا ڕێنمـایی (یوسف)ی کرد ئەو جۆرە ڕێو شوێنە بگرێتەبەر بۆ هێشـتنەوەی (بنیـامین)ی بـرای لـە لای خـۆی.. بـەم پێیەش خودا بە ویست و خواستی دانایانەی خۆی هەر کەسێکی بوێت بەزانست و دانایی و ڕاوێژی جـوان پایەبڵندی دەکات، وەك چۆن ئەو بەهرانەی بە یوسف دابوو، لەسەروو هەموو زانستمەندێکیشەوە کەسێکی لەو زاناترو داناتر هەیە، خوداش لەسەرووی هەموویانەوەیە، دەبا هـیچ مرۆڤێـك لـەخۆبایی نـەبێت بـەو زانستەی هەیەتی.

﴿ وَلَمَّا دَخَلُواْ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيۡهِ أَخَاهُۖ قَالَ إِنِّيٓ أَنَا۠ أَخُوكَ فَلَا تَبۡتَئِسۡ بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ
﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمۡ جَعَلَ ٱلسِّقَايَةَ فِي رَحۡلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا ٱلۡعِيرُ إِنَّكُمۡ لَسَٰرِقُونَ
﴿٧٠﴾ قَالُواْ وَأَقۡبَلُواْ عَلَيۡهِم مَّاذَا تَفۡقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُواْ نَفۡقِدُ صُوَاعَ ٱلۡمَلِكِ وَلِمَن جَآءَ بِهِۦ حِمۡلُ بَعِيرٖ
وَأَنَا۠ بِهِۦ زَعِيمٞ ﴿٧٢﴾ قَالُواْ تَٱللَّهِ لَقَدۡ عَلِمۡتُم مَّا جِئۡنَا لِنُفۡسِدَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُواْ
فَمَا جَزَٰٓؤُهُۥٓ إِن كُنتُمۡ كَٰذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُواْ جَزَٰٓؤُهُۥ مَن وُجِدَ فِي رَحۡلِهِۦ فَهُوَ جَزَٰٓؤُهُۥۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوۡعِيَتِهِمۡ قَبۡلَ وِعَآءِ أَخِيهِ ثُمَّ ٱسۡتَخۡرَجَهَا مِن وِعَآءِ أَخِيهِۚ كَذَٰلِكَ كِدۡنَا
لِيُوسُفَۖ [1] مَا كَانَ لِيَأۡخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ ٱلۡمَلِكِ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُۚ نَرۡفَعُ دَرَجَٰتٖ مَّن نَّشَآءُۗ وَفَوۡقَ
كُلِّ ذِي عِلۡمٍ عَلِيمٞ ﴾یوسف/٦٩-٧٦.

---

(١) (كدنا ليوسف): مەبەست لەم ڕستەیە ئەوەیە لەبەرامبەر ئەو فێڵەی زوودا کەلە -یوسف-یان کردبوو خوداش بەفێڵێکی لەو چەشنە سزای دان.

براكانی -یوسف- داوای ڕەحم و بەزەیی لێدەكەن

بەدەرهێنانی تەرازووە ڕەسمی یەكە لەكەل وپەلەكانی (بنیامین)دا براكانی یوسف) زۆر شەرمەزار بوون، بەڵام بەپاكانەیەكی ناهەمواری وەها خۆیان پەراندەوە كە تەنها (بنیامین) نەبێت هەموو كۆمەڵەكەی خۆیان بەبێ‌تاوان دانێن، پاكانەشیان توانج دانێك بوو لەو لەو برا گچكەیەیان و لە -یوسف-یش، بەوەی گوتیان (شتێكی سەیرو سەمەرە نی‌یە گەر ئەم كوڕە بچووكەی لەگەڵمانە، دزی بكات (چونكە (زڕبرایان بووە) ئەوە بێگومان برایەكی تریشی[1] لەمەوبەر دزی ی كردبوو (واتە یوسف كە لەدایك و باوكەوە برای بوو نەك زڕبرا).

(یوسف) بەم توانجە پەنهایی یەیان بێداربووەوەو لەدڵی خۆی دا پێ‌ی گوتن: (ئێوە خۆتان خراپترین ڕەفتارتان هەبووە و كەمترین ڕێزتان هەبووە بەهۆی هەڵبەستنی ئەم درۆیەتانەوە، هەر خودا خۆی ئاگاداریشە لەو پڕوپاگەندەو ئیدیعایانەتان).. واتە (یوسف) بەئاشكرا وەڵامی نەدانەوەو لە دەروون و ناخی دڵی دا ئاوا وەسفی دەكردن.. ئەی ئایا وا نی یە؟ ئایا ئەو برایانە خۆیان چەند دزێك نەبوون كە (یوسف)یان لەباوكیان دزی و فڕێ‌یان دایە نێو بیرەكەوە؟

لەم كاتەش دا (براكان) هیچ ڕێگەچارەكیان لەبەردەم دانەبوو بۆ ڕزگاركردنی (بنیامین) تەنانەت لەجیاتی هیچ باج و شتێكی تریش بۆیان دەرباز نەدەكرا تا بتوانن پابەندبن بەو پەیمانەی بەخودایان دابوو لەبەردەم باوكیان دا. هەر بۆیەش دەستیان كرد بە داوای ڕەحم و بەزەیی لە (یوسف) و زۆر تكایان لێ كردو پێ‌یان گوت: (ئەم كوڕە نەوجەوانەی لەگەڵمان دایە باوكێكی بەساڵاچووی پیری هەیەو زۆری خۆش دەوێت و ئەگەر بەبێ ئەو بچینەوە زۆر خەمبارو دڵتەنگ دەبێت بۆی، ئێمەش پەیمانمان بەخودا دابووكە بیپارێزین، جا لەجیاتی ئەو یەكێكمان بگرەو لەجێگەی دابنێ‌و ئەو بەرەڵاكە، ئێمە لەم ڕووەوە هەر چاكەو یارمەتی و بەخشندەییت لێ ڕادەبینین)..

(١) گوتراوە: (ڕاحیل)ی دایكی - یوسف - كاتێك لەگەڵ (یەعقوب)دا وڵاتی نێوان دوو ڕووباری (واتە عێراقی ئەمڕۆ)ی جێ‌هێشتووە و بەرەو (فەلەستین) ڕۆیشتوون پەیكەرێكی بچووكی لەگەڵ خۆی دا بردووە كە لەزێڕ دروست كراوەو هی (لابان)ی باوكی بووەو لێ ی ون بووە (واتە- لابان)ی باپیرەی یوسف لێ ی ون بووە) و گەڕاوە بەدوای دا و نەیدۆزیوەتەوەو نە لەلای (ڕاحیل)ی كچی بووە نە لەلای كەسێكی دی، چونكە (دایكی یوسف) ئەو پەیكەرەزێڕینەی لەكورتانی ئەو حوشترەدا حەشاردابوو كە سواری پشتی ببوو. كاتێك(یەعقوب)و خێزانەكەی دەگەنە (فەلەستین) ئەو پەیكەرە بەدەست یوسفەوە دەبێت و یاری پێ‌دەكات چونكە لەو بووكەشوشەیە دەچوو كە منداڵان یاری ی پێ‌دەكەن، گووتووشیانە گوایە (یوسف) پەیكەرە زێرینە بچكۆلەكەی لەماڵی باپیرەی دزیوە. بەڵام لەڕاستی دا (یوسف) هیچ ڕەفتارێكی لەو چەشنەی بەمنداڵییش نەنواندووەو هیچ شتێكی لەكەس نەدزیوە.

(یوسف) لەوەڵامی داواکەیان دا پێی گوتن: (پەنا دەگرم بەخودا لەوەی کەستەم لەبێ تاوان بکەم و یەکێکی تر تانی لەجێدا دانێم، ئەوەش هەر مەحاڵە گەر بەپێچەوانەی حوکمی شەریعەتەکەتانەوە هەڵس و کەوت کەم کە سزای بە (بەندەدانانی) ئەم جۆرە تاوانکارەی داناوە، جگە لەمانەش یاسای پادشای (میسر)یش ڕێ نادات بێتاوانێك لەسەر تاوانی کەسێکی دی سزا بدەم. خۆ ئەگەر وا بکەم ئەوا یەکێك دەبم لەستەمکاران)..

براکانی دوای ئەوەی لەقەناعەت پێهێنانی (یوسف) بێئومێد بوون و نەیانتوانی یەکێکی تریان لەجیاتی -بنیامین- دابنێن، بەجیا لەنێو خۆیان دا کۆدەبنەوەو دەست دەکەن بەراوێژکردن دەربارەی هەڵوێستی خۆیان بەرامبەر باوکیان. لەئەنجامی ڕاوێژەکەیان دا قایل دەبن بەو بیروڕایەی (ڕائۆبین)ی براگەورەیان کە گوتبووی: (نابێت ئەو مەسەلەیەتان لەبیربچێت کەپەیمانتان لەسەری بەخودا دا لەبەردەم باوکتان دا دەربارەی پاراستنی -بنیامین-و گەڕاندنەوەی بەساغ و سەلامەتی.. چونکە دەربارەی -یوسف-یش لەمەوپێش پەیمانی پاراستنیتان پێداو بەڵام بەون کردنی ئەو کوڕە (هەرە خۆشەویستەی) خەم و خەفەتێکی زۆرتان پێدا. ئێستاش من خۆم لەئاست مەسەلەیەکی شەرمەزارکاری ئاوادا دەبێت لە -میسر- بمێنمەوەو بەملاولادا نەچم هەتا ئەو کاتەی باوکم لەڕوی ڕاستەقینەی بارودۆخەکەمان تێدەگات و مۆڵەتی گەڕانەوەم پێدەدات، یان خودا بەحوکمی ئیلاهی ی خۆی ئیرادەی گەڕانەوەم بۆ دەرەخسێنێت و، هەر خوداش دادگەرترین حاکمە).

برا گەورەکەیان دوای دەربڕینی ئەم ڕایە بە براکانی تری دەڵێت: {ئێوە بەبێ من بگەڕێنەوە بۆ لای باوکم و حەقیقەتی ڕووداوەکەی پێ بڵێن و هەواڵی ئەوەشی پێ بگەیەنن کە -بنیامین-ی کوڕی (تەرازووی ڕەسمی ی میسر)ی دزیوەو بەیاسای (بەعەبددانان) حوکم دراوە. هەموو ئەمەشمان بەچاوی خۆمان دی، خۆ ئەگەر لە (غەیب)مان بزانیبایە و هەواڵی ئەو ڕووداوەمان پێش (ڕوودانی) پێ بگەیەنرایە ئەوا هەرگیز لەگەڵ خۆمان دا نەمان دەبرد}.

هەروەها پێی بڵێن: (بابە گیان ئەگەر تۆ گومانت لەم هەواڵانە هەیە کە پێمان گەیاندیت ئەوا دەتوانیت بۆ لێکۆڵینەوەو بەدواداچوونی وتەو هەواڵەکانمان چەند نێرراوێکی خۆت ڕەوانەی -میسر- بکەیت تاکو شایەتیی ئەو خەڵکەی ئەوێشت بۆ بێننەوە، هەر خۆیشت بەتەنیا دەتوانیت ئەو هاوڕێیانەی سەفەری ئەم جارەمان بانگ کەیت کە لەکاروانەکەدا لەگەڵیان دا بووین وگەڕاونەتەوەو پرسیاریان لەو بارەیەوە لێ بکە تاکو ڕاستیی قسەی ئێمەت بۆ ڕوون بێتەوە)..

تا ئێرە پوختەی لێکدانەوەی ئەم چەند ئایەتەی دیکەی تایبەت بە چیرۆکی (یوسف) بوو کە خودا لەم بەشەی سوورەتەکەدا فەرموویە: ﴿ قَالُوٓاْ إِن يَسۡرِقۡ فَقَدۡ سَرَقَ أَخٞ لَّهُۥ مِن قَبۡلُۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفۡسِهِۦ وَلَمۡ يُبۡدِهَا لَهُمۡۚ قَالَ أَنتُمۡ شَرّٞ مَّكَانٗاۖ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ٧٧ قَالُواْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبٗا شَيۡخٗا كَبِيرٗا فَخُذۡ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ٧٨ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن

نَأۡخُذَ إِلَّا مَن وَجَدۡنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ إِذٗا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا ٱسۡتَيۡـَٔسُواْ مِنۡهُ خَلَصُواْ نَجِيّٗاۖ (١) قَالَ
كَبِيرُهُمۡ أَلَمۡ تَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ أَبَاكُمۡ قَدۡ أَخَذَ عَلَيۡكُم مَّوۡثِقٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَمِن قَبۡلُ مَا فَرَّطتُمۡ فِي يُوسُفَۖ
فَلَنۡ أَبۡرَحَ ٱلۡأَرۡضَ حَتَّىٰ يَأۡذَنَ لِيٓ أَبِيٓ أَوۡ يَحۡكُمَ ٱللَّهُ لِيۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلۡحَٰكِمِينَ ﴿٨٠﴾ ٱرۡجِعُوٓاْ إِلَىٰٓ أَبِيكُمۡ فَقُولُواْ
يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبۡنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدۡنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمۡنَا وَمَا كُنَّا لِلۡغَيۡبِ حَٰفِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسۡـَٔلِ
ٱلۡقَرۡيَةَ (٢) ٱلَّتِي كُنَّا فِيهَا وَٱلۡعِيرَ (٣) ٱلَّتِيٓ أَقۡبَلۡنَا فِيهَاۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾ يوسف/٧٧-٨٢.

---

(١) بەجوانی سەرنج بدە لەڕەوانبێژیی نێو ئەم ڕستەیە: (**فلما أستيأسوا منه خلصوا نجياً**)، واتە: (کاتێك براکان لە-یوسف- نائومێد بوون لەنێوخۆیان دا بەجیا ڕاوێژیان کرد)، (استيأسوا): واتە (نائومێدی کەوتە قووڵایی دەروونیانەوەو وتیایدا جێگیربوو)، (خلصوا)ش واتە (لەگۆشەیەك دا هەموو براکان بەجیا و دوور لەخەڵکی کۆبوونەوە بۆ ڕاوێژێك لەسەر ئەو مەسەلەیە)، (نجياً) واتە: (بەنهێنی کەوتنە بیروڕا گۆڕینەوە).. کەوابوو ئەو ڕستەیە لەترۆپکی ڕەوانبێژیو ئیعجازی کورت کردنەوەدایە، چونکە بەچەند وشەیەکی کەم وێنەی حاڵەتی ئەو برایانە دەگرێت کە نائومێدی و ڕەشبینی لەدەروو نیان دا چەسپاوەو خەڵکی لێیان دوورکەوتۆتەوەو، خۆیان بیروڕاکانی خۆیان تاوتوێ دەکەن و، ئەو هەڵوێستەش ئامادە دەکەن بۆ چاوپێکەوتنەوەی باوکیان. جا ئیتر وشەکانی نێو ئەم ڕستەیە وەك ئەو گەوهەرو مروارییە وایە کەهیچ وێنەو هاوشێوەیەکی نییە و بەڵگەو دەلالەتیشە لەسەر پاراوی ی زمانی قورئان و تۆکمەیی و هێزی مەنطیقەکەی، لەگەم شوێنی قورئانیش دا (پاراویو ڕەوانبێژیی)لەڕستەیەکی وەك ئەم ڕستە قورئانی یەدا پێکەوە کۆبوونەوە.

(٢) (القرية): لەقورئان دا وشە (قرية) بەهەر ناوچەیەکی ئاوەدانی ی بچووك یان گەورە دەگوترێت لێرەش دا واتە دانیشتوانی ناوچەکە. چونکە (عەرەب) ناوی شوێنەکە دەبەن و دەشیانەوێت بزانن کێ ی تێدایە.

(٣) (العير): واتە کاروانێك لەحوشتر، لێرەدا واتە ئەو کاروانچی یانەی کە ئەو حوشترانەیان بەکارهێناوە لەکاروانەکەیان دا.

بەندی حەوتەم

((بەیەك گەیشتنەوەی " یـەعقوب" و " یوسف"))

("یـەعقوب" نێچیری خەم و پەژارە - براكان "یوسف" دەناسنەوە -
"یـەعقوب" هەواڵی ساغی و سەلامەتیی " یوسف"ی پی دەگات -
پێك گەیشتنەوەی پر شەوق و و شادی و.. بەدیهاتنی خەونەكەی "یوسف")

"یـەعقوب" نێچیری خەم و پەژارە

براكان (تەنها -بنیامین-و برا گەورەكەیان نەبێت) ئەوانی دی هەموویان هاتنـەوە بـۆ لای "یـــەعقوب"ی باوكیان و هەواڵی ئەو ڕووداوە تازەیەی بەسەریان دا هاتبوو پێ گەیاند، ئەم هەواڵـەش سـەرلەنوێ خـەم و خەفەتەكانی نێو دڵی ی ورووژاندەوەو، ئازارە دەروونیەكانیشی دوو هێندەی دی زیاتر بوو بۆ لەدەست دانی كوڕی دووەمی، باوەڕیشی پێ نەكردن، چونكە درۆو دەلەسەی زۆری لێبیســتبوون، هــەر قســەیەكیان بـۆ بكردایە لای ئەو جێی باوەڕ نەبوو، تەنانەت گەر بەڕاستبێژیش بدوانایـە چـونكە دەردەدارو مەینـەتباری كارەساتێكی پێشتر بوو بەهۆی سەرنگوم كردنی براكەی تریان (یوسف)ــەوە، هــەر بۆیــەش (یــەعقوب) لەكاتی بیستنی ئەم هەواڵە تازەیەدا بەڕاشكاوی تاوانباریكردن و پێی گوتن: (بێگومان هەواو ئـارەزووی نەفستان كاری لەكۆڵ كردنەوەی (بنیامین)ی بۆ ڕازاندوونەوە، وەك چۆن لەمەوبەر هــەمان بــەڵاتان بەســەر براكەی تریدا هێنا، (واتە بەسەر -یوسف-دا). دەنا ئەو وەزیرەی میسر (واتە -یوسف- لەكوێ دەیزانی - بنیامین- لەبەرامبەر وەها تاوانێكداو بە شەریعەتی ئێمە بەبەندە (عەبد) دەگیرێت گەر ئێوە بڕیارو فەتوای واتان لەوێ بۆ نەدایـەو پیلانتــان لەســەر نەگێڕایــە).. هەروەها(یــەعقوب) بـەكوڕەكانی دەڵێـت: (مـن لەبەرامبەری ئەم كێشەیەش دا هیچ تەگبیرو ڕێگە چارەیەك شـك نابـەم تـەنها ئـەوە نـەبێت بـەجوانی و دانایانە ئارام بگرم و هەر بەتەمای ڕەحم و بەخشندەیی ی خودا بم و داوای لێ بكەم هەموو كوڕەكـانم بـۆ بگێڕێتەوە، چونكە هەر خودایە كە بەزانست و عیلمی خۆی لەهەموو شتێك ئاگادارەو حیكمەتی لەهەموو كاروبارێك دا هەیە).

ئینجا (یـەعقوب) ڕووی لێ وەرگێران و خەم و پەژارەش هەموو جەستەی داگرتبوو و داخ لەدوای داخـیش ڕووی تێدەكرد.. كارەساتی (بنیـامین) كارەسـاتی -یوسـف-ی بیردەخســتەوەو دەیگـوت: (ئـای چ داخ و حەسرەت و ماتەمییەكم بۆ -یوسف- هەیە). ڕەشێنەی چاویشی لەزۆری و توندی ی خەم و پەژارەدا سپی بوو بوو و نەمابوو، جگە لەو ڕق و تووڕەییی كە لەكوڕەكانی ی هەبوو بێ ئەوەی دەری بڕێت و قســەیەكی ناخۆشیان پێبڵێت..

ڕۆژان هات و ڕۆشـت و (یـــەعقوب)یش خـووی بەئـەحزان و خەماكانیـەوە گرتبـوو و ببـوو بـەهاوڕێیان. كوڕەكانیشی ترسی ئەوەیان هەبوو كە بەم هەموو خەم و خەفەتەوە تووشی ڕووداوێكی ناخۆش ببێت، بۆیە

پێیان گوت: (گەر ئەوەندە بیرکەیتەوە لە (یوسف) ئەوا خەم و ئازارو ناڕەحەتییت زیاد دەکات تا وای لێدێت خەم و خەفەت هەموو جەستەت دەتوێنێتەوەو بەرەو مردنت دەبات)..

ئەم وتەیەی کوڕەکانی هیچ کارایی یەکی لەسەری نەبوو، بەڵام وەڵامی دانەوەو پێی گوتن: (من سکاڵای خۆم لەلای ئێوە نەکردووە. بەڵکو سکاڵای ئەو خەم و پەژارەو داخانەم تەنها لەلای خودا دەکەم و هەر لەخودا دەپارێمەوە، چونکە ئەو ڕەحمەتە زۆرو فراوانەی کە لەخوداوە بەدیی دەکەم و دەیزانم ئێوە نایزانن).

بێگومان باوەڕو متمانە بەخودا هیوا دەژیەنێتەوە، خەم و پەژارەش نەیتوانی (یەعقوب) بێهیوا کات لەگەڕانەوەی هەردوو کوڕەکەی بۆ لای، چونکە ئەوەی لەهزردا جێگیربوو کە هەردووکیان زیندوون و ماون، بۆیە فەرمان بەکوڕەکانی دەکات بگەڕێنەوە بۆ -میسر-و بگەنەوە بە برا گەورەکەیان و لەگەڵ ئەودا هەموویان بەدوای (یوسف) و براکەیدا بگەڕێن و لە سۆزو ڕەحمەتی خوداش بێئومێد نەبن، چونکە تەنها بێباوەڕان و سەرگەردانەکان لەرەحمی خوا بێئومێدن..

ئەمەش ئایەتەکانی تایبەت بەم بەشەی داستانەکەیە کە خودا تیایان دا دەفەرموێت:

﴿ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ (١) أَنفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَن يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ (٢) فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا (٣) أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي (٤) وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ (٥) وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِن رَّوْحِ اللَّهِ (٦) إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِن رَّوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴾ یوسف/٨٣ -٨٧

براکان -یوسف- دەناسنەوە

کوڕەکانی (یەعقوب) بۆ بەجێهێنانی فەرمانەکەی باوکیان و بەمەبەستی گەڕان بەدوای (یوسف) و براکەی دا، چوونەوە بۆ (میسر) بۆ دۆزینەوەیان و دەسکەوتنی ئەو دانەوێڵەو خۆراکەش کە پێویستیان

---

(١) (سولت لكم): واتە (بۆی جوان و ئاسان کردوون).

(٢) (وابيضت عيناه من الحزن): واتە لەخەم و خەفەت دا پەردەیەکی سپی ی وەها ڕەشێنەی چاوی داپۆشی کە گلێنەکەشی سپی بوو، ئەویش لەبەر زۆری ی فرمێسك).. بێگومان لەئاکامی پەژارەی قووڵدا حاڵەتێکی دەروونی (نفسی)ی وا پەیدا دەبێت کە بەهۆیەوە پاڵەپەستۆ (ضغط) لەسەر هەردووچاوی مرۆڤ زیادەبێت و (گلوکۆما)ی بەسەردا دێنێت، یان کە لەنێو خەڵکی دا بە (ئاوی شین) ناودەبرێت، بەمەش ڕوونی وبریقەو پرشنگی هەموو ڕووکاری پێستی چاو نامینێت و چاوەکە وردەوردە بێهێز دەبێت تا بەتەواوەتی هێزی نامێنێت و وەك سپی دەردەکەوێت، جا بڕوانە قورئان چۆن وەسفی حاڵەتی (یەعقوب) دەکات بەشێوەیەك کە زانستی ئەمڕۆش پشتگیریی دەکات. دیارە تەنها لەبەرئەوەی سرووشێك (وحی)ی خودایییە نەك دەسهەڵبەستی مرۆڤێك بێت.

(٣) (حرضاً): واتە (خەریکە لەسەر لێواری تیاچوون بێت).

(٤) (بثي): وشەی(بث) بەمانای سەختترین خەم کەخاوەنەکەی ئارامی لەسەر ناگرێت و لەنێو خەڵکی دا باسی بکات.

(٥) (**انما اشكو بثي وحزني الى الله**): بزانە هاوڕێکی و پێکەوە گونجانی وشەکانی ئەم ئایەتە لە سانایی داڕشتن و شیرینی بێژەکانیان کە چ شوێنەوارێکی گەورەی لەدەروونی مرۆڤ و چ کاریگەری یەکیشی لەدڵاندا هەیە.

(٦) (رَوْحِ اللّهِ): واتە (دەرگای ڕزگاریو ڕەحمەتی خودا) ... هیواو ئومێدو متمانە بەخودا...

پێیەتی. دیارە هەر چوونەوە بۆ لای وەزیری دارایی و گەنجینەکان (واتە بۆ لای یوسف) لەدیوانی وەزارەتەکەی دا، بۆ ئەوەی داوای ڕەحم و بەزەیی ی لێ بکەن لەکاری ئازادکردنی (بنیامین)ی برا بچوکیان دا، لەسەرەتای ئەم داخوازی یانەشیان دا، باسی ئەو هەژاریو کەساسی و مەینەتیانەی خۆیان بۆ کرد کە خەلکی ناوچەکەیانی تەنگەتاو کردووە، ئەمەش بەمەبەستی ئەوەی دلّی نەرم بێت بۆیان و ئەمانیش بەئامانجەکەی خۆیان بگەن، ئەوەبوو پێیان گوت: (ئەی شازادە (ئەی عەزیزی میسر).. ئێمە خۆمان و خەلّکو کەس وکارمان تێکڕا تووشی بارودۆخێکی سەختی برسێتیو هەژاری بووین، ئەم جارەش ئەوەی هێناومانە بۆ لاتان (بەمەبەستی نرخی خۆراك و دانەوێلّە) چەند شت و مەکێکی کەمە لەوەی ماومانەو شایانی ئالّ و گۆڕیش نی یە لەبەر ناسازی و گونجانیان، بەلاّم ئێمە هەر بەتەمای سنگ فراوانی و خێرومەندیی ی تۆین و لێت ڕادەبینین کە ئەم جارەش گەنم و جۆی تەواومان بۆ بکێشیت و ئەوەی زیاد لەمافی خۆشمانە وەك بەخشش و (صەدەقەیەك) پێمان بدەیت، بێگومان خودای میهرەبانیش پاداشتی خێرەومەندو بەخشندەکان بەچاکترین خەلاّت دەداتەوە).

(یوسف) بۆی دەرکەوت براکانی سکالاّی حالّی بارگرانی ی خۆیان بە جۆرێك دەکەن کە گوزارشت لە بارودۆخی تەنگانەو ژیانێکی پڕ لەزەحمەت دەکات و ئەو دلّو دەروونە ڕەق و بێ ڕەحمانەشیان بۆ چەند دلّ و دەروونێکی نەرم و ناسك و هێمن گۆڕراون، ئەویش بەم خەم و مەینەتی و بێ چارەییەیان دلّی نەرم بوو و لێبوردن و لەخۆبڕانی تێدا خرۆشا، هەر بۆیەش بڕیاریدا کەسێتیی ڕاستەقینەی خۆییان بۆ دەرخات و خۆییان پی بناسێنێتەوە تاکو ئەوانیش و دایك و باوکیشی بخاتە پالّ خۆیو وایان لێ بکات لەمەولا بکەونە نێو شادیو کامەرانی و خۆشگوزەرانی یەوە، جا خێرا کەسێکی لەفەرمانبەرانی نارد بەدوای (بنیامین)ی برای دا، پاشان ڕووی تێکردن و گوتی: (ئایا دەزانن وهەستتان بەگەورەیی ئەو تاوانە کردووە کە دەرهەق (یوسف) و براکەی کردتان؟ ئایا گەندەلّی و چەپەلّی ی ئەو کارە ناشیرینەی خۆتان بۆ دەرکەوتووە کە لەسەرچاوەی جەهالەت و زۆرداری و کەودەنی یەوە ئەنجامتان دا؟ ئایا لە یادتانە (یوسف)تان لەباوکی دابڕیو فڕێتان دایە ناو تاریکایی بیرەکەوە؟ دەربارەی (بنیامین)یش ئەوە دیارە چۆن دلّتەنگ و خەمبارتان کرد بەهۆی لەدەست دانی براکەی (شقیق)یەوە (واتە برای لە دایك و باوکی یشیەوە) و چێژی شیرینی ی ژیانتان لێ زەوت کرد تاکو لەو کارەساتەدا هاوبەش و هاوخەمی بێت...)...

براکان لەکاتی بیستنی قسەکانی (یوسف)دا فیکری خۆیان لەچەقی مەبەستەکانی نزیك کردبووەوەو بەوردی سەرنجیان لەهێماو نیشانەکانی گۆنای دەداو بەجوانی گوێیان لەنەغمەی دەنگی گرتبوو تا وایان لێهات لەو قۆناغی نەناسینەیانەوە گومان لە کەسێتیی ئەو کەسە بکەن کە بۆیان دەدوێت و ئاخۆ یوسفە یان نا؟! لەبەر ئەمە خێرا بەپەشۆکاوییەوە لێیان پرسی: (ئایا تۆ یوسفیت)؟ (یوسف)یش لەوەلاّمدا بۆ بەڕاست دانانی گومانەکەیان گوتی: (بەلّێ، من یوسفم، ئەم کوڕەش (واتە بنیامین) براکەمە، خودای پەروەردگار بەنیعمەت و بەزەیی ی خۆی لەو مەترسی یانە پاراستوینی و بەهەموو بەخششێکی (ڕێزو دەسەلاّت و دەولّەمەندی) بەهرەمەندی کردووم. ئەوەش هەمووی پاداشتی خودا خۆیەتی لەسەر ئەو تەقواو

خۆپارێزیو خۆڕاگری یەم لەو تاقیکردنەوەو مەیەنەتیانـەدا، خـوداش بێگومـان پاداشـتی چـاکەکاران ون ناکات)..

(یوسف) هێشتا دوایی ی بەم وتانەی نەهێنابوو کە بۆیان دەرکەوت ئەم پیاوە بەڕاستی برا ون بووەکەیانە و یەکسەر لەو ساتەوەختەدا ڕەنگیان زەردبوو لەترسان و سەریان داخست و شەرمەزار بوون، پاشان ویسـتیان پاکانەیەك ڕێك خەن تاکو خۆیان بێتاوان کەن و لەسزای براکەیان ڕزگار بن، بەڵام هیچ پاکانەو پاساوێکیان بۆ ڕێك نەخرا. بەڵکو تەنها ڕێگای دان پیانانی ڕاستەقینەیان لەبـەردەم دابـوو کـە پێیـان گـوت: (دەسـا وەڵڵاهی خودا تۆی بەهۆی خۆپارێزی و خۆڕاگریو چـاکەخوازی و پلـەو پایـەی بـەرزەوە لەئێمـە بەچـاکتر داناوەو فەزڵی تۆی بەسەر ئێمەدا بەو ڕەوشتانەت داوە لەکاتێکدا ئێمە گوناهکارین و خۆپارێز (بەتەقوا) و (خۆڕاگر) و (بەئارام) نەبووین و لەگفتارو کردارمان دا هەڵەمان دەرهەق کردوویت. داوای لێبوردن لەخوداو لەخۆیشت دەکەین، تۆش بەسۆزو نەرم و نیان بە لەگەڵمان داو لەم تەنگانەیەدا سزامان مەدە)..

(یوسف)یش پێی گوتن: (ئەمڕۆ هیچ گلەییو سەرزەنشتێکتان لەسەر کردارەکانتـان لێ ناکرێـت، منـیش داوای لێبوردن و ڕەحمەتتان لەخودا بۆ دەکەم، خوداش بەڕەحمترینی بەڕەحمانە).

ئینجا -یوسف- هەواڵی تەندروستیی باوکی لێ پرسین و ئەوانیش گوتیان کە باوکی چـاوی لەدەسـت داوە (واتە کوێر بووە) بەهۆی سەختی و زۆریی ی ئەو هەموو خەم و پەژارەیەوە کە لە ڕووداوەکانی (یوسـف)دا بەسەری هاتووە. (یوسف)یش کراسەکەی خۆی بەبراکانی داو داوای لێ کردن بیخەنـە سـەر دەم و چـاوی، چونکە بەوە چاوی چاك دەبێتەوە.. جگە لەمەش داوا لەبراکانی دەکات جاری داهاتوو لەگەڵ تێکڕای کەس و کاریان دا بێنەوە بۆ (میسر).

ئەمەی پێشوو شیکاری واتای ئەم ئایەتانەی بەشێکی دیکەی بەسەرهاتەکە بوو کە خودا لەسوورەتەکەدا گێڕاویێتی یەوەو فەرموویە: ﴿ فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ قَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا ٱلضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَـٰعَةٍ مُّزْجَىٰةٍ [(١)] فَأَوْفِ لَنَا ٱلْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَجْزِى ٱلْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَـٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوٓا۟ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَـٰذَآ أَخِى ۖ قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَـٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ [(٢)] عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ ٱللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٩٢﴾ ٱذْهَبُوا۟ بِقَمِيصِى [(٣)] هَـٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِى يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِى بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴾يوسف/٨٨-٩٣.

---

(١) (مزجاة): واتە (خراپ و بێکەڵك)

(٢) (لا تثريب): واتە: (هیچ گلەییو گازاندەیەك نەماوە).

(٣) (قميصي): بۆ ئەم وشەیە تەفسیرێکی دیکەش لەڕووی زمانەوانیی‌یەوە هەیە، بۆ نموونە وشەی (قميص) بەو پلە بەرزو بـەهادارەش واتـاکراوە کـە (یوسف) لە (وەزارەتی دارایی)یەوە دەستی کەوتووە یان بەو ڕاسپاردەیەش واتاکراوە کە لەپاشاکەی (میسر)ـەوە وەری گرتـووە.. لەعەرەبیـدا گـەر بگوترێت (من قمصك هذا القميص) واتە: کێ ئەم پلەو پایە بەرزەی پێداویت؟ مەبەست لە (فألقوه على وجه أبي)یش (کراسەکە بدەن بە دەم وچاوی باوکم دا) مەبەست لەمەش واتە (زانیار و ئاگاداری بکەن لەحاڵەت و پلەو پایەی هەنووکەی من و هەموو زانیارییەکی لەسەر مـن پـێ بگەیـەنن).

"یـەعقوب" هەواڵی ساغی و سەلامەتی ی -یوسف-ی پێدەگات

براکانی " یوسف" گوێڕایەڵی ئەو فەرمانەی (یوسف)یان کردو ئەرکی جێبەجێ کردنیشیان لەئەستۆگرت. بۆ ئەم مەبەستەش سوارپشتی وڵاخەکانیان بوونەوەو زۆر بەپەرۆشیوخێرایشەوە بەرەو فەلەستین (بۆلای باوکیان) دەڕۆشتنەوە، هاوکات لەگەڵ ئەوەدا کراسەکەی (یوسف)یشیان بۆ هەڵگرتبوو، جگە لەهەڵگرتنی مزگێنیی دەست بەکاربوونی لەپۆستی وەزارەتی دارایی ی ئەو وڵاتەدا.

جا کاتێك کاروانەکەیان لەخاکی (میسر) نەختێك تێپەڕی بوو (یـەعقوب)یش هەستێکی شارراوەی لـەلا خولقابوو لەسەر نزیك بوونەوەی وادەی چاوپێکەوتنەوەی بە (یوسف)ی کوڕی.. (واتە وەك چۆن لەغەیبـەوە ئەو هەواڵەی بە دڵدا هاتبێت) هەر بۆیە ئەم هەواڵە بەکەس و کاری خـۆی و بـە نـەوەکانی (کوڕزاکـانی) دەگەیەنێت و پێیان دەڵێت: (من هەست بە بۆن و بەرامە خۆشەکەی -یوسف- دەکەم و پێم وایـە هـەموو گیان و جەستەی داپۆشیوم، خۆ ئەگەر لەبەر ئەوەش نەبێت کە لەم قسەیەم دا بەشتێك خەوشبارم کەن ئەوا لەبارەی یوسفەوە هەواڵی زیاترم پێ دەوتن. بەڵام ئێستا ئەو زیندووەو وادەی بەیەك گەیشتنەوەشمان نزیـك بۆتەوە)..

دیارە تا ئەو ساتە کوڕەکانی (یـەعقوب) نەگەیشتبوونەوە بۆ لای کە (یەعقوب) ئەم هەواڵـەی بەکـەس و کارو نەوەکانی دیکەی دەگەیاند... بـەڵام هێشـتا لەقسـەکانی نـەبوو بـووەوە کـە نـەوەکانی بەگلـەیی و سەرزەنشتەوە سوێندیان بۆ خوارد لەسەر ئەوەی گوایە ئەو (واتە یـەعقوب) هەر دوورە لەواقیع و بەردەوام لەخەو و خەیاڵ دا نغرۆ بووە بەهۆی زیادەڕۆییکردنی لەخۆشویستنی (یوسف)و خووگرتنی بە باس کردنـی هەمیشەیییەوە.

کەچی (یـەعقوب) وێڕای ئەوەی ڕەحنەو سەرزەنشتی نەوەکانیشی لەلا گران بوو بێت، هێندە بایـەخی پـێ نەدان و چاوی لێ پۆشین و گوێی بەو ئاخاوتنە وشك و کورتبینی یەیان نەدا، بەڵکو لەئاست ئەو قسە ڕەق و ناخۆشانەیان دا بێدەنگ و خۆڕاگر بوو، خـۆڕاگری و بـێ دەنگییەکەشـی وەك وەڵامێـك وابـوو بۆیـان. (یـەعقوب) هەر لەسەر ئەو هەستە پاك و پڕهیوایـە بـوو بـۆ چاوەڕوانیکردنی کـاتی چـاوپێکەوتنەوەی کوڕەکەی تا ئەو ساتەی هەڵگری کراسەکەی (یوسف) هات و مزگێنیی ساغی و سـەلامەتیی (یوسـف)ی پێگەیاند.

جا کاتێك کراسەکە بەسەر گۆنای دا درا خۆشی و شادی یـەکی وەهـا ڕووی تـێکرد کـە ژیـانێکی نـوێی بەگیانی بەخشی یەوەو بەخواستی خوداش چاوی بۆ گەڕایەوەو چاوی هەڵهاتەوە بە دیـتن. پاشـان مزگێنـی

مانای وشەی (بصیراً)یش (هەروەك لەکتێبەکانی زمانەوانی و فەرهەنگ)دا هاتووە مەبەست لەچاوساغی و بینایی ی (دڵە) یان بەمانای زانسـتە کـە زانستی لەسەر یوسف دەبێت.. واتە لەسەر چاورۆشنی(بصیره) دەبێت بەحاڵی (یوسف)ی کوڕی و ئاگادار دەبێت لە بارودۆخەکەی.

دەر(البشیر) هەموو حاڵەت و کاروبارێکی (یوسف)ی بۆ باس کردو پێیشی گوت کە یوسف داوای لێ دەکات (یەعقوب)ی باوکی بەخۆی و کەس و کارو سەرجەم نەوەکانی یەوە بچن بۆ لای لە میسر.
لەو ساتەدا (یەعقوب) ڕووی کردەوە کەس و کارو ئەو نەوەو کوڕەزایانەی لەچوار دەوری بوون وپێی ڕاگەیاندن کە بیربکەنەوە لەڕاستی ی پێشبینی یەکەی و حەقیقەتی هەست کردنەکەی بەوەی ئەو بەجۆرێکی وەها لەڕەحمەت و میهرەبانی ی خودا تێگەیشتووەو دەرکی پێ‌کردوە کە ئەوان ئاوا دەرکی پێ‌ناکەن. ئەوانیش زۆر داوای لێبوردنیان لێ کرد لەسەر ئەو هەڵوێستە نالەبارو قسە ڕەق و ناخۆشانەیان و تکاشیان لێ کردلەلای خودا داوای لێخۆشبوونیان لەگوناهەکانیان بۆ بکات، (یەعقوب)یش بەڵێنی پێ‌دان لەسەر ئەوەی داوای لێبوردنیان لەخودا بۆ بکات و بۆیان بپاڕێتەوە کەخودا لەو گوناهانەیان خۆش بێت چونکە تەنها خودای تاك و تەنیاو بێ‌هاوەڵ لێبوردووەو بەڕەحم و میهرەبانە...
﴿ وَلَمَّا فَصَلَتِ ٱلۡعِيرُ[١] قَالَ أَبُوهُمۡ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ[٢] يُوسُفَۖ لَوۡلَآ أَن تُفَنِّدُونِ[٣] ﴿٩٤﴾ قَالُواْ تَٱللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَٰلِكَ ٱلۡقَدِيمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلۡبَشِيرُ أَلۡقَىٰهُ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ فَٱرۡتَدَّ بَصِيرٗاۖ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا ٱسۡتَغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوۡفَ أَسۡتَغۡفِرُ لَكُمۡ رَبِّيٓۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾یوسف/٩٤-٩٨.

پێك گەیشتنەوەی پڕ شەوق و شادی و بەدی هاتنی خەونەکەی -یوسف-

دوای ئەوەی (یەعقوب) ئەو داوایەی پێگەیشت، خێرا فەرمانی بەکوڕەکانی کرد هەمووو کەرەسەو ئامڕازێکی سەفەری بۆ ئامادەکەن تاکو بەخۆشی و شادی و بەزووترین کات بەدیداری (یوسف)ی کوڕی بگات، ئەوانیش بەپەلە خۆیان و سەرجەم کەس و کاری نێو بنەماڵەکەیان کە ژمارەیان حەفتا (٧٠) کەس بوو ئامادە کرد بۆ سەفەر بەهەموو کەرەسەو ئامڕازێکی پێویستەوە، کاتێك (یوسف)یش لەلای خۆیەوە هەواڵی هاتنیان و بەڕێ کەوتنیانی پێ گەیشت خێرا خۆیو چەندین پیاوماقوڵی ئەو گەلەی سازکرد بۆ پێشوازی‌کردن و بەپیرەوەچوونیان لەسەر سنووری (میسر).
بنەماڵەکەی -یەعقوب- گەیشتنە (میسر) ودیتیان ئەوا (یوسف) لەپێشوازی کردنیان دایە.. (دیارە لێرەدا ناتوانین ڕادەی ئەو خۆشیو شادی یەی "یەعقوب" وەسف کەین لەئاست چاوپێکەوتنەوەی

---

(١) (ولما فصلت العیر): واتە (کاتێك کاروانەکە لەبارەگای - یوسف - دەرچوون لە - میسر - وشەی (فصلت) لەجیابوونەوە (فصل)ـەوە هاتووە، بۆ نموونە دەگوترێت (فصل القوم عن المکان و انفصلوا عنه) بەمانای (فارقوە) واتە (ئەو کەسانە لەو جێگەیە جیابوونەوە، لێ ی نەمان).
(٢) (ریح): بەمانای (هێزو پلەو پایەو دەوڵەت و سەرکەوتن)یش دێت.
(٣) (تفندون): (واتە بەگەمژەم دادەنێن، یان خەڵەفاو، یاخود بەدرۆم دەخەنەوە). چاوگی فەرمانی (تفنید) بۆ تێك چوونی عەقڵ و بیرو هۆشیش بەکاردێت.

کوڕەکەی دا، چونکە ئەم وەسفە لەسەرووی وزەو توانای نوسەرەوەیەو لە وزەو تینیدا نییە باسی بکات و مافی تەواوی پێبدات، نەخوازەلا لەپاش ئەو ماوە دووروودرێژەی لێك دابڕان و دوای هاتنەئارای ئەو ڕۆژگارەش کە (یوسف) تیای دا خاوەنی دەسەلات و پلەو پایەو دارایی یە).

(یوسف) دایك و باوکی خستە پاڵ خۆی و لەجێگەیەکی بەرزو بەهاداردا دایینیشاندن و داواشی لێکردن ئیدی لە (میسر)دا بەهێمنی و ئاسوودەیی‌و بە یارمەتی و کۆمەکی خودا گوزەران بەرنەسەر. پاشان کەژاوەکە بەنێو -میسر-دا دەڕۆشت تاکو گەیشتنە بنکەو بارەگای حکومەت و چوونە ژوورەوە. لەوێش -یوسف- باوك و دایکی لەتەنیشت خۆیەوەو لەسەر کورسیی فەرمانڕەوایی دانیشاند وەك ڕێزلێنانێکی زیاتر و بایەخ پێدانی شایستەیان. (یەعقوب) وکوڕەکانیشی لەو خۆشی و شادی یەدا هەستێکی گەورەو فرەیان بەو هەموو ڕێزو شکۆیە کرد کە خودا لەسەر دەستی (یوسف) بۆی بەدی هێنابوون. لەبەرامبەر ئەمەدا بە عادەت و ڕێسای ڕەچاوکراوی خۆیان سلاوێکیان لێ کرد، سلاوەکەش جۆرە خۆ چەماندنەوەیەك بوو کە بەگوێرەی دابو نەریتی ئەو سەردەمە خەڵکی ئاوا بەو جۆرە سلاویان لە سەرۆك و فەرمانڕەوایان دەکرد. ئەم سلاوەش یادگاری خەونەکەی لەدەروونی (یوسف)دا ووروژاندەوە کە بە منداڵی بینیبووی، بۆیە لەدوای وەبیرکەوتنەوەی خەونەکەی، بەباوکی گوت: (ئەمە تەفسیرو لێکدانەوەی ئەو خەونەمە کە بەمنداڵی بینیم و بۆم گێڕایەتەوەو پێم گوتیت (من لەخەونم دا دیتم ئەوا (یازدە ئەستێرە)و (خۆر)و (مانگیش) کڕنووشم بۆ دەبەن).. جا ئێستاش خودای پەروەردگارم ئەم خەونەی بۆ بەدی هێنام، هەروەها خودا ڕێزی زۆری لێنام و چاکەی لەگەڵ داکردم، ئەویش بەو شێوەیەی کە بێتاوانییمی سەلماندو لەزیندانیش ئازادی کردم و ئێوەشی لەدەشت و ژیانی بیابان نشینییەوە بۆ ئێرە هێنا تا لە -میسر- پێك بگەینەوە دوای ئەوەی (شەیتان) پەیوەندیی نێوان من و براکانمی تێك دا.. هەموو ئەمانەش بەبێ ویست و ئیرادەی خودای میهرەبان بەئەنجام نەدەگەیشت، چونکە خودا بەسۆزو بەلوطفە لەگەڵ بەندەکانیداو زاناو ئاگادارە لەهەموو شتێك دا، هەروەك داناو بەحیکمەتیشە لەهەڵسووڕاندنی هەموو کاروبارێکی مەخلوقاتی دا)...

(یوسف) دوای ئەوەی قسەکانی تەواو کردو بەتێرو تەسەلی دەربارەی هەموو ئەو نازو نیعمەتانەی خودا دوا کە پێی بەخشیوە، ڕووی کردە خوداو بەزمانی شوکرانە بژێری‌و سوپاس گوزاری یەوە لەخودا پاڕایەوەو گوتی: (ئەی پەروەردگار من چەند منەتبارو قەرزاری بەربارەگای تۆم!! من دەبێت دان بنێم بەو چاکەو بەخششە زۆرانەت دا، تۆ بێگومان حوکم و دەسەلاتێکی وات پێ بەخشیوم کە پێویستە سوپاست بکەم لەسەریان.. ئەی ئەو خودایەی کە بێئەوەی نموونەیەکی پێشتر لەلابووبێت (ئاسمانەکان و زەویشت) بەم شێوەجوان و بێوێنەیە دروست کردووە، تۆ خاوەنی کاروبارو سەرپەرشتیاری نیعمەت و پاداشتی منی لەدنیاو ئاخیرەت دا، جا بەو شێوەیەش بۆلای خۆتم بگێڕەوە کە لەسەر هەست و گیانێکی قایل بو و تەسلیم بوو بەوەبم کە بۆ هەموو پێغەمبەران و بەندە چاکەکانی دیکەت داناوە، ئەوانەی تەنها سەربۆتۆ

دادەنەوێنن و تەنها ملکەچی فەرمان و شەریعەتی تۆن. هەروەها بمخەرە نێو کۆمەڵی ئەوانەی ڕێنماییت کردوون بۆ چاکە و چاکەخوازی لەبەندە خواویست و دڵسۆزەکانت)...

﴿ فَلَمَّا دَخَلُواْ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيۡهِ أَبَوَيۡهِ [1] وَقَالَ ٱدۡخُلُواْ مِصۡرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبَوَيۡهِ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ وَخَرُّواْ لَهُۥ سُجَّدٗاۖ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأۡوِيلُ رُءۡيَٰيَ مِن قَبۡلُ قَدۡ جَعَلَهَا رَبِّي حَقّٗاۖ وَقَدۡ أَحۡسَنَ بِيٓ إِذۡ أَخۡرَجَنِي مِنَ ٱلسِّجۡنِ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلۡبَدۡوِ [2] مِنۢ بَعۡدِ أَن نَّزَغَ [3] ٱلشَّيۡطَٰنُ بَيۡنِي وَبَيۡنَ إِخۡوَتِيٓۚ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٞ لِّمَا يَشَآءُۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ [4] ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدۡ ءَاتَيۡتَنِي مِنَ ٱلۡمُلۡكِ وَعَلَّمۡتَنِي مِن تَأۡوِيلِ ٱلۡأَحَادِيثِۚ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ أَنتَ وَلِيِّۦ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۖ تَوَفَّنِي مُسۡلِمٗا وَأَلۡحِقۡنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴾يوسف/٩٩-١٠١...

(١) (أبويـه): واتە (دایکی و باوکی).. بەڵام داخۆ دایکی "یوسف" کێ بووبێت کە لەو کاتەدا چووە بۆ (میسر)؟ گوتراوە: (ڕاحیل) دایکـی بـووە)، بەڵام لە (سفر التكوين)دا واباسکراوە کە لەو ڕۆژەدا دایکی نەبووە، چونکە (یوسف) تەمەنی دە ساڵان بووە کە دایکی وەفاتی کردووە، گوتراویشـە: (ئەو دایکەی لەگەڵیان دا چووە بۆ میسر و بەدایکی دانراوە ناوی -بَلهە- بووە کە لەوەوپێش کەنیزەیـەکی دایکـی بـووەو دایـەنی -یوسـف- بـووە لەماوەی ژیانی دایکیو دوای مردنیشی. دایان (مربية)ش لە عورف و داب و نەریتی عەرەب دا بەدایك بانگ دەکرێت لەبـەر ئـەوەی ئـەرکی دایـك ڕادەپەڕێنێت.

(٢) (البدو): البادية.. واتە (دەشت و مێرگێکی فراوان کە خەڵکی خێڵەکیو دێهـاتیی تێـدا بژین)..

(٣) (نزغ): (واتە: شێواندیو فیتنەیی و گێرەشێوێنیی کرد).

(٤) بەم ئایەتەی دوایی (واتە بەئایەتی ژمارە (١٠٠)ی سـورەتەکە) قورئـان ئـەو چیرۆکەی کورت و پوخت کردۆتەوەو تیایدا ئاماژەی بۆ گرنگترین ڕووداوی نێو ئەو چیرۆکە کردووە.

بەندی هەشتەم

((چەند پەندو وانەیەك لەچیرۆکی -یوسف-ەوە))

(وانەیەك لەسەر باوەڕ لە "یـەعقوب"ەوە - بەڵگە لەسەر تاك و تەنیایی ی خودا - زیانەکانی تێکەڵاوبوونی هەردوو ڕەگەز - وانەیەك لەسەر داوێن پاکی - بەرەنجامی ئارام گرتن - سوودی چاکەکردن - ئابڕوومەندیی وئاکاری جوان - لێبوردن لەکاتی دەسەڵاتداریّتی دا — دادگەریّتی ی باوکان لە نێوان ڕۆڵەکانیان دا)

وانەیەك لەسەر باوەڕ لە (یـەعقوب)ـەوە

باوەڕهێنان بەخودا گەورەترین شوێنەواری لەدەروونی ئینسانی دا هەیەو لـەکاتی ڕوودانـی کارەسـاتێك دا سەبووریو ئارامی ی پیّ دەبەخشێت، هەروەها دڵنیاییشی بۆ دەڕەخسێنێت تاکو بەهۆی ئەوەوە خـۆڕاگرو بەورەبێت لە بەردەم هەر ڕووداوو مەترسی یەك دا کە تووشـی ببێـت. ئـەم بـاوەڕە لـە هـەڵس و کـەوتی (یـەعقوب)دا بە جوانی ڕەنگی داوەتـەوە، ئـەویش لەزنجیرەیـەك کـارو هەڵوێسـتی دا لـەماوەی ژیـانی و لەشێوازی ڕێنمایی کردنی ڕۆڵەکانی دا... بۆ نموونە کاتێك هەواڵی لەناوچوونی خۆشەویسـت تـرین کـوڕی خۆی پیّدەگات کە گوایە گورگ خواردویّتی، (بڕوانە قورسایی خەفەتی ئەم ڕووداوە لەسەری چەندە)و داخۆ چ زام و کاردانەوەیەکیش لەدەروونی دا دروست بکات؟!

بێگومان دیتمان و بۆمان دەرکەوت (یـەعقوب) لەبەرامبەر ئەو ڕووداوە دڵتەزێنەدا پەنا بۆ خودا دەبات و ئارام لەسەر ئەو بەڵایەش دەگرێت، بەڵام بە چ شێوەیەکی ئارام گیری؟ بێگومان بەو ئارامـە جوانـەی کـە هیچ نیگەرانیو دڵەڕاوکیّ و سکاڵایەکی تێکەڵ نابێت... دەبینین بەم وتە نایابەش دەری دەبڕێت: ﴿فَصَبۡرٞ جَمِيلٞۖ وَٱللَّهُ ٱلۡمُسۡتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾... واتە: (سەبرێکی جوان و هیچ وەڕس بوون و پرتـەو بۆڵەیـەکی تێدا نەبێت و خوداش پەناو پشتیوانم بێت لەئاست ئەو ئیدیعاو درۆو دەلەسە ئاشکرایەتان دا)...

لەلایەکی دیکەشەوە (یـەعقوب) هەروا دەبینین کە بەباوەڕێکی قووڵ و پڕ لە سۆزی سەرپەرشتی ی ئیلاهی یەوە باوەڕدارەو بە متمانەو دڵنیای یەوە خۆی پیّسپاردووە، نەخاسمە کاتێـك کوڕەکـانی داخـوازی یـەکی دیکەی دەخەنەوە بەرچاو و داوای لیّدەکەن ڕیّیان بدات (بنیامین)ی (زڕبرایان) و (کـوڕە بچـووکی خـۆی) لەگەڵ خۆیان دا ببەن بۆ (میسر)، ئەویش هێشتا مارانگازەو دەروونی زامدارە بەو کارەساتەی پێشووی -یوسف-و، گومانیشی لەهەموو جم و جووڵ و هەڵس و کەوتێکیان دا هەیەو، لەخەم و ئازاری جودایی -یوسف-دایە، داخۆ چۆن وەڵامی ئەم داواکاریە تازەیەیان بداتـەوە؟ بێگومـان بەچـەند وشـەیەك وەڵامیـان دەداتەوە کە هەریەکەیان باوەڕی بـەهێزی لیّ پـەخش دەبێـت... بـاوەڕ بەسـۆزو لـوتفی خـوداو متمانـە بەدادگەری و ڕەحمەتی خودا لەکاتی قایل بوونی دا بەناردنی (بنیامین)ی جگەرگۆشەی لەگـەڵیان دا، واتـە

بەم وشانە وەڵامیان دەداتەوە: ﴿فَٱللَّهُ خَيۡرٌ حَٰفِظٗاۖ وَهُوَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ﴾.. واتە: (خودا بەهێزترین وباشترین پارێزەرەو هەر خۆیشی بەڕەحمترینی بەڕەحمانە).
هەروەها دەبینین (یـەعقوب) پشتی بەخودا بەستووەو بەمەش ئارامی و هێمنی یەکی دەروونی ی لەفەرمان و بڕیاری خودایی یەوە بۆ دەستەبەر دەبێت، ئـەویش کاتێـك کوڕەکـانی ڕادەسـپێرێت بـەوەی لەگەشـتی دووەمیان دا بۆ (میسر) تەنها لەیەك دەروازەوە نەچنە نێو ئەو وڵاتەوە، بەڵکو لەچەند دەروازەیەکەوە تاکو سەرنج و ئاوڕی پاسەوانانی شار لەسەریان جێگیر نەبێت و گومانیـان لێ نەکـەن و خراپەیـەکیان دەرهـەق نەکەن، نەخوازەڵا ئەمان خەڵکی (فەلەستین) و لـەنێوان خـەڵکی (فەلەسـتین) و خـەڵکی (میسـر)یش دا دوژمنایەتی هەبووە.
(یـەعقوب) هۆی ئەم ڕاوێژو تەکبیر بۆ کردن و هۆشداری پێدانەی وا لێك دایەوە کـە ئـەو ناتوانێـت هـیچ قەزاو قەدەرێکی خودایان لەسەر لابات:﴿وَمَآ أُغۡنِي عَنكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍۖ﴾، چونکە گەر خودا خواستی ناخۆشی یەکی لەسەریان هەبێت، ئەوا ئەم ڕاوێژو ئامۆژگاری کردنەشی سوودمەند نابێت بۆیان.
پاشان (یـەعقوب) لەسەر ئامۆژگاری یەکەی بەردەوام دەبێت و بەم ڕستەیە دەیاندوێنێت کە (باوەڕی زۆرو خۆدانــە دەســت ئــیرادەی خــودا)ی لێ هەڵــدەقوڵێت:﴿إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۖ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَعَلَيۡهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُتَوَكِّلُونَ﴾... لێرەدا (یـەعقوب) وانەیـەکمان فێـر دەکـات لەسـەر ئـەوەی دەبێـت لەپشـت بـەخوا بەستنیش دا هۆو ئامراز بگرینە بەرو وریاو ئاگاداریش بین لەزەرەوزیان، چونکە سروشت لەڕەوتی خـۆی دا سیستمێکی بۆ داناوە کە ڕادەو ژمارەی (هۆخولقێنەکانی) بەپێی هۆیەکان بێت. مرۆڤی ئیماندار و خاوەن باوەڕیش ئەو کەسەیە کە هۆیەکانی ڕزگاربوون بەکار بێنێت و لەهـەمان کـاتیش دا متمانـەی بەقـەدەری خودا هەبێت.. ئاگاداریو وریاییو خۆپارێزییش ئەو ئۆقرەو ئارامی بەدەروونی بەشەری دەبەخشن لـەکاتی ڕوودانی ناخۆشی یەك دا.
ئامۆژگاری یەکەی (یـەعقوب)یش بۆ کوڕەکانی ئارامی و هێمنی ی بە (یـەعقوب-خۆی) بەخشـی و وای لێ کرد ئەوەندە داخ و حەسرەت هەڵنەکێشێت و بەبێ ئومێدییش خەفەت نـەخوات لـەڕووداوێکی کـت و پڕی ی (قەزاو قەدەر) گەر تووشی کوڕەکانی ببێت، بەتایبەتیش کە ئەو لەم ڕووەوە هێنـدە لاوازو ڕەشـبین نەبووەو هیچ سستیو درێغی یەکیشی لە وەبەرنانی هۆو ئامرازی گونجاودا نەکردووە، چونکە کاتێك ئەرکی خۆی بەجێ گەیاندوە، ئیدی کاریگەری ڕووداوە کت و پڕی یەکەشی لەسەر کەم و سووك بووە.
سەرنج بدە لەحاڵەتێکی دیکەی ... (یـەعقوب) هەواڵی کت و پڕیی (بەبەنـدەگرتنی -بنیـامین-ی کـوڕە کچکە)ی لە -میسر-ەوە پێ دەگەیـەنرێت.. ئـەم ڕووداوە لـەناکاوە تازەیـەش کارەسـاتەکەی (یوسـف)ی بیردەخاتەوەو بەنداوی خەم و پەژارەکانی دەتەقێنێتەوە.کاتێك کەس و کارەکانیشی گلەیی ئەوەی لێ دەکەن گوایە بووە بە هاوڕێ و هاودەمی خەم، دەبینین وایان تێ دەگەیـەنێت کەسـکاڵای هـەر خـەم و دەردێکـی بەئازاری تـەنها لـەلای خـودا دەکـات: ﴿قَالَ إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾... لـەم ڕسـتەیەش دا جوانترین واتای " باوەڕو خوڕاگری" لەبەرامبەر ئەو کارەسـاتانەدا دەردەوشـێنەوە کـە زۆرجـار خەریکـە بیروهۆشی مرۆڤ لەناودەبەن یان کە مرۆڤ بەرەو هەرەس و ڕووخان دەبەن... بەڵام مرۆڤێکی ئیمانداری وەك (یـەعقوب) لەکاتی بیستنی هەواڵی نەهاتنەوەی دووەم کـوڕی بچـووکی دا بەوانـەی دەوروبـەری دەڵێـت:

﴿إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي﴾ واتە (من خەمی هەرە گەورەو گرانم دەخەمە بەردەمی خوداو سکاڵای کاروبارم هەر لای ئەو دەکەم، چونکە خودا هەرخۆی بەرەحم و میهرەبانەو توانای لەسەر لابردنی خەمەکەم هەیە، جا ئیتر من سکاڵای خۆم نابەمە بەردەمی ئەو بەندانەی کە لەئاست کێشمەکێشی ڕۆژگارو نارەحەتی یەکانی دا هیچ هێزو توانایەکیان نی یە)..

دواجار هەر لەم لایانەوە دیمەنێکی تر لە گەشبینیءو ئومێدەواریی (یەعقوب) بەباوەرە پیتەوەکەیەوە بەدی دەکەین، ئەویش کاتێك کورەکانی رادەسپێرێت بە سۆراغ کردنی (یوسف) و (بنیامین) و هەوڵی دۆزینیەوەیان، ئەوەتا پێیان دەڵێت: ﴿يَٰبَنِيَّ ٱذۡهَبُواْ فَتَحَسَّسُواْ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَاْيۡـَٔسُواْ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ لَا يَاْيۡـَٔسُ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾..

(یەعقوب) بەم وتانە (باری دەروونی)ی مرۆڤی ئیماندار دیاری دەکات و داوای لێدەکات لەرەحمەت و بەزەیی ی خودا بێئومێد نەبێت، چونکە بێئومێدی (یأس) پێنەزانین و بێباوەری یە بەنیعمەتی ژیان و بەخاوەنی نیعمەتەکەش (کەخودایە)، چونکە ژیان و ئیرادەی مرۆڤ ئیفلیج دەکات و دەستەوسانیشی دەکات لە خۆخستنە سەر رێی کاروانی ژیان، بەڵام باوەر (ئیمان) دوژمنی سەرسەختی بێئومێدی یە، بگرە ئیمان هەرخۆی ئومێدەو هیوایە بەرەحمەتی خودا، سائیتر تەنگانەو بگرەو بەردە هەرچەندێك زۆرو چربێت و، بارودۆخ و زەمانەش هەر چەندێك گران و ئاڵۆز بن، ﴿فَإِنَّ مَعَ ٱلۡعُسۡرِ يُسۡرًا﴾ لەدوای هەر ناخۆشی یەك خۆشی هەیە لەدوای (تەنگانەو بارگرانی)یش ئاسوودەیی و ئازادی هەیە..).

بەڵگە لەسەر تاك و تەنیایی خودا

یەکیەتی و تاك وتەنیایی(وحدانیـة)ی خودا یەکەمین ئامانج و پیرۆزترین و باڵاترینی ئەو ئامانجانەشە کە ئیسلام لەپێناوی بەدیهێنانی دا هاتووە.

هەر کەسێك بەوردی و بەدیراسەیەکی گشتگیریءو هەمەلایەنە لەقورئانی پیرۆز بکۆڵێتەوە سەرنجی بەلای چەندین بەڵگەی هەمەجۆر و هەمەچەشن دادەچێت لەسەر تاك و تەنیاییی خودا، جگە لەو بەڵگانەش قورئان رەخنەی لەهەموو ئەو بیروباوەرە دەسکردو مرۆڤکردانەش گرتووە کە دانیان بە تاکێتی و یەکیەتی خودا دانەناوەو لە جیاتی ئەوە تێکەڵی (شیرك)و هاوبەش بۆ خودا دانان بوون و بایەخێکی گەورەیان بەخەیاڵ و ئەفسانەو شتی پووچ و بێ ناوەرۆك داوە.

قورئان هەر تەنها رەخنەی لە پووچەڵی ئەو بیروباوەرە دەسکردو داتاشراوانە نەگرتووە، بەڵکو بەچەند بەڵگەیەکی (عەقڵی) و لۆژیکی (منطقي)یش رەخنەی خۆی دەسەلمێنێت و عەقڵی مرۆڤ وا لێدەکات جگە لەدان پێدانان هیچ دەربازێك بەدی نەکات.

قورئانی پیرۆز کاتێك دەربارەی ژیاننامەی پێغەمبەران دەدوێت کە خودا رەوانەی کردوون بۆ رێنمایی کردنی خەڵکی، لەسەرزاری ئەوانەوە ئەو پەندو ئامۆژگاریانەیانمان بۆ دەگێرێتەوە کە لەبانگەوازیان دا بۆ تاك و تەنیایی ی خودا ئاراستەی گەلەکانیان کردوون و بۆ وازهێنانیان لە (هاوەڵ بۆ خودا دانان – شِرك) و

پاشان خستنەڕووی ئەو بەڵگە ڕوون و ئاشکرایانەی گەواهی لەسەر وجودی خودا دەدەن..
بەم ڕەنگەش قورئان چیرۆکەکانی کردووە بەئامرازێك بۆ چەسپاندنی عەقیدەی یەك خوا پەرستی (توحید) لەدڵ و دەروونەکان داو دەرهێنانی ئەو بیروباوەڕە دەسکردانەش لێیان و ڕیشەکێش کردنیان.
لێرەدا نموونەیەك لەسەر زاری "یوسف" دێنینەوە کاتێك ئامۆژگاریی هەردوو هاوڕێ زیندانی‌یەکەی دەکات و پێیان دەڵێت: ﴿ قَالَ لَا يَأۡتِيكُمَا طَعَامٞ تُرۡزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأۡتُكُمَا بِتَأۡوِيلِهِۦ قَبۡلَ أَن يَأۡتِيَكُمَاۚ ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي
رَبِّيٓۚ إِنِّي تَرَكۡتُ مِلَّةَ قَوۡمٖ لَّا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ (٣٧) وَٱتَّبَعۡتُ مِلَّةَ ءَابَآءِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ
وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَۚ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشۡرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَيۡءٖۚ ذَٰلِكَ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ عَلَيۡنَا وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ
أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشۡكُرُونَ (٣٨) يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجۡنِ ءَأَرۡبَابٞ مُّتَفَرِّقُونَ خَيۡرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّارُ (٣٩)
مَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسۡمَآءٗ سَمَّيۡتُمُوهَآ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلۡطَٰنٍۚ إِنِ ٱلۡحُكۡمُ
إِلَّا لِلَّهِۚ أَمَرَ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلۡقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴾ یوسف/٣٨-٤٠..

لەم ئایەتانەدا (یوسف) چەق دەخاتە سەر ڕێبازی ڕاست و دەڵێت کە ئەو خۆی ئاینێکی دانەهێناوە، بەڵکو لەسەر ڕێبازو بیروباوەڕی ئەو باب و باپیرە خواپەرستانەیەتی کە خودا ڕێنمایی ی کردوون بۆ سەر عەقیدەو بیروباوەڕی ڕاستەقینە، واتە بۆ خوا بەیەك گرتن و پەرستنی خودای تاك و تەنیاو بێ هاوەڵ. ئەم عەقیدەیەش لەزەمانێکەوە بۆ زەمانێکی دی ناگۆڕێت و هەریەك عەقیدەیە، چونکە ناشێت و ماقووڵ نی یە لە هەر ڕۆژو سەردەمێك و عەقیدەیەك هەبووبێت، خودای مەزنیش عەقیدەیەکی وای بۆ پێغەمبەرانی خۆی دانەناوە کە لە پێغەمبەرێکەوە بۆ پێغەمبەرێکی دی گۆڕابێت. چونکە یەکیەتی و تاکێتی ی خودا بانگەوازێکە هەموو پێغەمبەران تێکڕا بەشداربوون لە جەخت کردنە سەری و داکۆکی لێ کردنی دا، هەر بیروباوەڕێکیش دژو پێچەوانەی عەقیدەی پێغەمبەران بووبێت ئەوا لەئاینەکەشیان دا نامۆیە.
ئینجا دەبینین یوسف بەهەردوو هاوەڵە زیندانی‌یەکەی دەڵێت: (دەی ئایا شیرك و هاوبەش بۆ خوادانان (بەو هەموو بیرو دیدو بۆچوونە دژبەیەك و بەو خواوەندە هەموو جۆرو هەمەڕەنگانەوە) باشترە یان خوابەیەك گرتن و پەرستنی خودای تاك و بێ‌هاوەڵ؟) بێگومان بوونی (فرەخواوەندی) عەقڵی مرۆڤ تێك دەدات و هەموو شتێکی بۆ تێکەڵ و پێکەڵ دەکات و دەیخاتە نێو گێژاوە بێ‌سەروبنەکانی ئەفسانەو خەرافات وبۆنەو ڕێ و ڕەسمە وەهمی یەکانەوە، هەروەها کۆمەڵی مرۆڤایەتییش لێك دادەبڕێت و خەڵکی دەکات بەدوژمنی یەکتر، ئەویش لەئاکامی ئەوەی هەر هۆزو دەستەو تاقمێك خواوەندێك بۆ پەرستن دیاری دەکەن کە جودایە لەخواوەندەکانی گەل و هۆزو تیرەکانی دی، لەکاتێکدا "خودا بەیەك گرتن و یەك خواپەرستی" مرۆڤ لەکۆت و پێوەندی شتی پروپووچ و ئەفسانە ڕزگار دەکات و ئامانج و کاری هەموو دەستەو کۆمەڵەکانی خەڵکی یەك دەخات و هەوڵ و تەقەللا بۆ یەك نیازی پیرۆز ڕێك دەخات، ئەویش خۆیەکلاکردنەوە بۆ خودای تاك و دڵسۆزی لەشوێنکەوتنی خوداو بەرنامەکەی و پیادەکردنی هەر کارێکی چاکی پێویست بۆ ئەو مەبەستە.
پاشان (یوسف) لەسەر قسەکانی بەردەوام دەبێت و پێیان ڕادەگەیەنێت و دەڵێت: (ئەو بتانەو هەموو ئەو شتانەی کردووتانن بەخواوەندی پەرستراوتان کە لە هەر دیاردەیەکی سروشتی بن و هەموو ئەو کردارو

دەسەلاٌتانەش، کە بۆتان داناون، هەموویان زادەی بیری خۆتان و ناولێنراوی خۆتانن... جا چۆن دەبێت خۆتان چەند شتێك بکەن بەخواوەند لەو شتانەی داهێنراو و داتاشراوی دەستی خۆتانن و هیچ بەلگەو نیشانەیەکی گونجاویان لەسەر نیيە تاکو شەرعیەتێکی پێ بدەن..

ئەو خودا پەرستراوەش کە پێویستەو هەقە بپەرسترێت هەر (الله) خۆیەتی بەتەنیا. پەرستنی خودا(الله)ش بەتەنیا، ئەو رێگا ڕاست و دروستەیە کە پێویستە سەرجەم گرۆی بەشەری بیگرنەبەر. وەلێ مخابن زۆربەی خەلکی ئەم ڕاستی یە نازانن و لێ ی ئاگادارنین، ئەویش بەهۆی ئەو نەزانین و گومڕایی یەوەیە کە (ئەوانەی جلەوی فیکرو بیرو هۆشیانیان لەدەستدایە) بەسەریان دا هێناون.

زیانەکانی تێکەلاٌوبوونی هەردوو ڕەگەز

لەچیرۆکی (یوسف)دا لەم ڕووەشەوە دیمەنێك بەدی دەکەین، دیمەنی هەولدانی ئافرەتێك بۆ بەهەلەدابردنی پیاوێك، تەنانەت هەولٌ و خووی هەمیشەیی ئەو ئافرەتە بۆ بەدەست هێنانی نیازە ناڕەواکەی، ئافرەتیش هەرچەندە مەخلووقێکی لاواز و بێهێز بێت، بەلاٌم بەحوکمی جوانی و فڕوفێلی فریودان و ڕاکێشانی پیاو بەلای خۆی دا دەشێت ببێتە ئەو کەسە بەهێزەی کە نابەزێنرێت.

ئەی ئایا ئەو هۆیانە چی بوون کە وای لە ژنەکەی -عەزیزی میسر- کرد هەولی لەخشتەبردنی "یوسف" بدات؟ بێگومان تێکەلاٌویی ژنەکە لەگەلٌ -یوسف-و وجودی هەمیشەیی (یوسف) لەناو کۆشکەکە لەلای ئەو ژنە لەو هۆکارو پالنەرانە بوون کە گڕی خۆشەویستییان بەردایە نێو دلی ژنەکە.. لەبەر ئەوە دەبینین مەیل و ئارەزووی دەچێتە سەر ئەو کوڕە جوان و بەویقارەو دەیەوێت بە لەش و لاری خۆی و دەرخستنی جوانیيەکانی جەستەی هەلی خەلەتێنێت، بۆ ئەم مەبەستەش داوای ئەنجامدانی ئەو کردارەی لێ دەکات، کە حەرام و ناڕەوایە بۆ هەردووکیان، ئەویش (واتە یوسف) ڕێی پێ نادات و لەبەر سەربەرزی و ڕێزی خۆی و ترسان لەخودا خۆی نادات بەدەم هەواو ئارەزووەکەیەوە.. کەوابوو پێکەوەبوونی پیاوو ژنی نامەحرەم لەجێگایەکدا دوور لەچاودێریی کەس و کارو کۆمەلٌ دەبێتە هۆی ئەو زیانە گەورانەی کە ئاکامی نالەباریان هەیە، هەروەك کاریگەریی خراپیشی لەسەر دواڕۆژی پیاوو ژن دەبێت، لەبەر ئەمە ئایینی ئیسلام بەتوندی خەلکی ئاگادار و وریا دەکاتەوە لەپێکەوە مانەوەی پیاوو ژن لەجێی چۆلدا بەبێ وجودی کەسێکی نزیکی ژنەکە وەك باوکی، یان مامی، یا خالی..

وانەیەك لەسەر داوێن پاکی

لەم ڕووەشەوە لەچیرۆکی (یوسف)دا خۆڕاگری و خۆپارێزیی کەم وێنەی گەنجێکی جوان و قۆزی وەك (یوسف) بەدی دەکرێت لەبەردەم ئەو تاقیکردنەوە سەختەی کەوتنەبەر تەماعی شەهوەت و لەخشتەبردن دا، لەمەش دا وانەیەکی کاریگەر هەیە لەسەر داوێن پاکی و بەرەنگاربوونەوەی ئارەزوو و سەرکەوتن بەسەری دا، ئەوەش بەگەورەترین پەندو نموونە دادەنرێت بۆ ئەوەی چەندەها کوڕی لاوی دی شوێن پێی هەلبگرن، لەوانەی مەبەستیان گەیشتنە بە (ئاستێکی بالاٌی شکۆو ڕێزی ئینسانی). "ئارەزووی جنسی"یش ئەو هێزە توندو سەرشیتانەیە کە چەندین گەورەپیاوی مێژووی کۆن و نوێ لەپادشایان و سەرۆکان و سەرکردەکانی سوپا بەچۆك داهاتوون لە بەردەمی داو ملیان بۆ کەچ کردووە، بەلاٌم سەرکەوتن

بەسەر ئەم هێزەی ئارەزووی جنسیی دا کلیلی گەورەیی و شکۆی ڕاستەقینەی گەورە پیاوانە، نەخاسمە گەر ئارەزووەکە هاوکاتی ئەو جۆرە (بارودۆخ)و (لەخشتە بردن)و (هەڕەشانە) بێت، کە بەسەر (یوسف) داهات. سەرنج بدەو بیرکەرەوە... ئەوا ژنەکەی وەزیری پادشا دەرفەتی مانەوە لەگەڵ (یوسف) دای چنگ کەوتووەو خۆیشی ژنێکی زۆرجوان و جەحێڵە و هەموو جوانی و ئەندامە سەرنج ڕاکێشەکانی جەستەی و هەموو شێوازو ڕێساکانی مەکربازیو فریودانیش بەکاردێنێت، ئینجا بەئاشکرا داوای بەجێهێنانی ئارەزووەکەی لێ دەکات. ئەو جۆرە بارودۆخ و هەل و مەرجەش کە -یوسف-ی تێ کەوتبوو وای دەخواست گوێڕایەڵی ی ژنەکە بکات و بەپەلە لەو سووربوون و پەرۆشیەیەوە بەدەم ئارەزووە جۆش سەندووەکەی ئەو ژنەوە بچێت، چونکە (یوسف) خۆی لەو کاتەدا لە هەڕەتی لاوی و سەرتای والآبوونی دەروون بۆ خۆشەویستی و کڵپەسەندنی ئارەزووش دایە.. لەسەروو ئەمانەشەوە ئەم لاوە لەماڵی ژنەکەدایەو لەژێر دەسەڵات و هێزییشی دایەو ئەگەر گوێڕایەڵی ی نەکات مەترسی ی ئازاردانی هەیە، واتە ئارەزوو و ترس (رغبة و رهبة)ی پێکەوە لەیەك کات دا خرابووە بەردەم.. دیسان لەلایەکی ترەوە ترسی ئەوەشی نابێت ئەگەر ژنەکە ناڕازی بێت یان سەرزەنشتی بکات، چونکە ئەو ژنە خۆی داواکارو دەسپێشخەرو ئارەزوبازەو هەموو دەرگاکانی داخستووەو چاودێرو سیخوڕانیشی دوورخستووەتەوە. وێرای ئەمانەش (یوسف) بۆ ئەو ژنە کڕابوو و بەندەو (مملوك)ی بوو و مافی چوونە ژوورەکەیو چوونە دەرەوەو لەگەڵدا مانەوەشی هەبوو، بێئەوەی کەسێك نکوولی لەو مافانە هەبوایە..

دیارە ئەو مافانەش هاوڕێ یەتی و هاوسۆزی و خۆشەویستی زیاد دەکەن و گرنگترین و بەهێزترین هۆکاری بەجێهێنانی ئارەزووی ژنەکە بووە، کەچی لەئاست هەموو ئەم هۆکارو پاڵنەرو زەمینەسازی یەدا (یوسف) ڕووی لێ وەردەگێڕێت و بەپێی ئەرکی پاراستنی شەرەف و نواندنی دڵسۆزی و وەفاداری بۆ مێردەکەی کە (نابێت خیانەتی لێ بکات) پێی دەڵێت: ﴿مَعَاذَ ٱللَّهِ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَایَ﴾.. هاندەری وەفاداری یەکە لێرەدا بەستراوە بەچاودێری ی خودایی یەوە، هەر ئەم چاودێری یەش وای لەدەروونە پاك و تەمیزەکەی (یوسف)کرد، کە خۆی بەپاکی بهێڵێتەوەو توخنی ئەو گوناهە گەورەیە نەکەوێت لەگەڵ ژنی بەرپرسە گەورەکەی دا.

هەروەها هەڵوێستێكی دیكەی هاوشێوەی ئەمەی پێشوو لەچیرۆكەكەدا بـەدی دەكـەین كەپلـەو پایـەی -یوسف-ی پێ بەرزدەبێتەوە، ئەوەبوو كاتێك خانمەكەی (واتە ئاغاژنەكەی) جارێكی دی وبەشـێوازێكی بـێ شەرمانە پیلان دەگێڕێت و لەگەڵ چەند ژنێكی داوەت كراوی هـاوڕێی دا دەیانـەوێت مـەیل و ئـارەزووی بەلای خۆیان دا بەكێش كەن و دوایش هەڕەشەی دەسگیركردن و زیندانی كردنی لێ دەكەن گـەر داواكـەیان ڕەت كاتەوە، هەڵوێستی ڕەوشتمەندانەی (یوسف) لەبەرامبەر ئەو هەڕەشەو گوڕەشانەش دا هەر وادەبێت، كە بەوپەڕی پاكداوێنی و سەربڵندی یەوە ڕوویان لێ وەردەگێڕێت و ژیانی نێو زیندان (كە ژیانی سەركزی و ژێردەستەیی و ئازار چەشتنە) هەڵدەبژێرێت لە جیاتی (ژیانی نێو نازو نیعمەتی بێ باكی و دنیا پەرستی و ڕۆچوون لەهەواو ئارەزوودا) لەخواش دەپاڕێتەوە، كە ئەو ژیانەی نێو زیندانی لەجیاتی ئەو ژیانی سەركردنە سەر ئارەزووبازی یە بۆ مەیسەركات و زیندانی لەچـارە بنووسـێت.. ﴿رَبِّ ٱلسِّجۡنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدۡعُونَنِيٓ إِلَيۡهِۖ﴾..

بەرەنجامی ئارام گرتن

پەندێكی دی لەو پەندو وانە بەسوودانەی لەچیرۆكی -یوسف-ەوە دەری دێنین ئارامگری و خۆ چاك كردنـە بە سەبرو ئارامی، تاكو ئارام گرتن (صـبر) ببێـت بـە توێشـووی مـرۆڤ لەگەشـتی تەمـەنی دا و پاشـان بەرەنجامی چاك و بەپێزی لێوە دەست كەوێت. بێگومان ئادەمیزاد كە دێتە خانەی ژیانی دنیـاوە چـەندین گرفتیش لە (دەردەسەریو ڕووداوو ئێش و ئازارو هـەژاری و نەخۆشـی)ی تـووش دێـت، جگـە لەمانـەش لەدەست دانی خۆشەویستێك لەكەس و كارو ئاشنایان، یان بەدی نەهاتنی ئاواتێك، یاخود زیان كردن، بـۆ هەموو ئـەم گرفـت و دەردەسـەری یانـەو هاوشـێوەكانی دیكەشـیان ئاتـاجی هـەر بـەئارام گـرتن و دان بەخۆداگرتنە تاكو بەسەریان دا زاڵ بێت, بەم پێیەش سەركەوتن و سەرفرازی و بەختیاریی دەستەبەركات.

ژیانی -یوسـف- زنجیرەیـەك گیروگرفتـە كـە ئاكـام و بەرەنجامەكـەیان سـەركەوتن و شـوێنی شایسـتەو پایەبەرزی و ژیانی كامەرانی یە. سـەرتای ژیـانی(یوسـف)بـەوە دەسـت پـێ دەكـات كەلەكـەس وكـاری دووردەخرێتەوەو فڕێ دەدرێتە ناو بیرەوەوپاشان لەوێ ڕزگاردەكرێت و بازرگانی ی پێوە دەكرێت و دوور لـە كەس و كاری دەژی، جە لەو هەموو خەم و ئازارە پەنگ خواردووەی نێو دڵـی لەسـەر دابڕانـی لەكـەس و كاری و لەسەر فڕوفێڵی براكانی، ئینجا دەكەوێتە نێو قۆناغێكی تفت و تاڵەوە كاتێك بە زوڵـم و زۆرداری لەپاداشتی داوێن پاكیو ئەمانەتپارێزیی دا لەزیندان توند دەكرێت، لەوانەیە ئەم جـۆرە ئـازارو مەینـەتی یانە هەندێك كەس بەرەو بێئومێدی و بێباوەڕی بەیاساكانی هەق و ادپەروەری هـەڵنێت و وای لێ بكـات خۆی بخاتە ناوباوەشی بەدكاری و خراپەوە، بـەڵام خـەیاڵی (یوسـف) بـەلای هـیچ شـتێك لـەو خەسـڵەتە ناشیرینانەدا ناچێت، بەڵكو بەردەوام جێگیر دەبێت لەسەر ڕێسـاو بیروباوەڕەكـەی بـەئارام و لـەخۆبووردوو دەبێت لەسەر بەڵاو مەینەتی یەكانی، بەتەمای ڕەحمەتی خودای میهرەبانیـەتی و چـاوەڕوانی ڕەوینـەوەی قەیرانەكەیەتی كە بەزۆرو ستەم بۆی خوڵقێنرابوو، باوەڕو قەناعەتیشی بەخوداو عەدالـەتی خـودا هـەبوو، لەهەمان كات دا، لەتاریكاییەكانی زیندان دا بانگەوازی بۆ پەرستنی خودای تاك و تەنیا دەكرد، ئیـدی

هەموو ئەو ناخۆشیەو دەردەسەریانە تۆزقالێك لە (باوەڕو متمانەی بەخودا) پاشگەزی نەکردەوە. لەپاداشتی ئەو جۆرە باوەڕو متمانەیەش دا خودا بەهرەی لێکدانەوەی خەون (تفسیر الرؤی)ی پێ بەخشیبوو، تا ئەو بەهرەیە بکاتە هۆیەك بۆ ڕزگاربوونی لەزیندان و لەئەستۆگرتنی بەرزترین پلەو پایەی دنیاییش، کە لەڕێزو شکۆو دەسەلات و خۆشی یەکانی ژیانیشی بەهرەمەندبوو، بێگومان (یوسف) خۆیشی ئەو بەرهەمی ئارامگرتنەی دیاری کردووە (کە ئاکارو کەسێتی ی خۆی پێ ڕازاندەوە)و بەم چەند وشەیە گوزارشتی لێ کردووە، کە (خودا لەسەرزاری ئەو لەئایەتەکەدا فەرموویەتی): ﴿إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصۡبِرۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾...

سوودی چاکەکردن

لەچیرۆکی (یوسف)دا بەهادارکردن و خۆشەویست کردنی (نەریتی چاکەکردن) بەدی دەکرێت لەگەڵ دیاریکردنی شوێنەوارە جوان و بەکەڵکەکانی لەبەدەستهێنانی بەختیاریی دنیاو ئاخیرەتیشدا.. بەڵام چاکەکردن (ئیحسان) چی یە؟ ئیدی چ مانایەکی هەیە؟ چاکەکردن (احسان) پێچەوانەی خراپەکردن (إساءة) یە، هەروەها مانای بەتین کردنی کارو جوان کردنیەتی.. یەکەم سوودی چاکەکردن کە خودا لەچیرۆکی (یوسف) داو دەربارەی (یوسف) دیاریی کردووە، ئەوەیە کە فەرموویەتی: ﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيۡنَٰهُ حُكۡمٗا وَعِلۡمٗاۚ وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾..کەوابوو بەپێی ئەم ئایەتە(یوسف)ئەم عیلم و حیکمەتەی لەبەرامبەر ڕەفتاری چاکەکردنی پێشتری دا پێ دراوە، نەك لەبەرخۆشەویستی یەکی ئاسایی.دیارە نیعمەتی عیلم و حیکمەتیش باشترین نیعمەتی ژیانن بۆ کەسانی خاوەن دەروونی گەورەو هەرگیز لەگەڵ نیعمەتی ماڵ و سامان دا بەراوردناکرێت.

خودا چی ی بە (یوسف) بەخشی؟ بێگومان پلەو دەسەلات و فەرمانڕەوایی لە پاداشتی ئیحسان و چاکەکردنی دا پێبەخشی.. ﴿يَشۡعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ ﴾یوسف/٥٦.. ئەم ئایەتە بەڵێنێکی ئیلاهیە لەسەر ئەوەی هەر کەسێك چاکەکار (محسن) بێت خودا دەسەلاتی حوکمی لەسەر زەوی پێ دەبەخشێت و دەیخاتە بەر ڕەحمەتی خۆی لەو ڕووەوە، ئەم بەخشش (عطاء)ـەش بەکەسێکی دیاری کراوەوە پەیوەست نی یە، بەڵکو بەوەسفەکەوە بەستراوە.

هەر لەو ئایەتەدا بەجوانی سەرنجی ئەم ڕستەیەش بدە: ﴿وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ ﴾ سەیرکە چ تەئسیرو شوێنەوارێکی شیرینی لەسەر نەفسی بەشەری هەیە، ئەمەش مەرهەمێکی سارێژکاری زام و برینەکانە بۆ ئەو مرۆڤە چاکەکارو لەخۆ بوردوو و دڵگەورانەی ئارامیان لەسەر مەینەتیەکانیان گرتووەو هۆیەکی هاندەریشیانە بۆ بەردەوام بوون لەسەر خەبات و تێکۆشانیان لەڕێی چاکەکردنیان دا، جا مرۆڤ بەو کارە چاك و خزمەتە بەسوودو جوانانەی کە بۆ کۆمەڵگەی خۆی ئەنجامیان دەدات دەگاتە پلەی بڵندو ناوبانگی جوان و پێزانینی خەڵکی لەوانەی کە چاکەکەیان لەگەڵ دا کراوە، هەر کەسێکیش کاری خۆی بەچاکی بکات، واتە پتەووو ڕێك و پێك و بێ خەوش ئەنجامی بدات ئەوا خەڵکیش زیاتر ڕوو دەکەنە سەر کارو

بەرهەمی‌و متمانەی پێ دەکەن و ڕێزیش لەهەوڵ و پیشەکانی دەنێن، دەی ئایا پاداشتی چاکە هەر چاکە نی یە؟ ﴿ هَلۡ جَزَآءُ ٱلۡإِحۡسَٰنِ إِلَّا ٱلۡإِحۡسَٰنُ ﴾...

ئەوە دەربارەی سوودی چاکەکاری لەدنیادا، بەڵام گومانی تێدا نی یە کە خەڵات و پاداشتی چاکەکاری لەڕۆژی دوایی (ئاخیرەت)دا زۆر لەو سوودو بەرهەمانەی دنیای زیاترو گەورەترن، هەروەك خودای پەروەرگار خۆی لەپاشماوەی مەبەستەکەو لەو ئایەتەی دواتر دا ئەمە ڕوون دەکاتەوەو دەفەرموێت: ﴿ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ ﴾، چونکە پاداشتی ئاخیرەت پیرۆزترو گەورەتریشە لەپاداشتی دنیا.

ئابڕومەندی و ئاکاری جوان

هەروەها لەچیرۆکی "یوسف" دا دەرسێکی کاریگەر هەیە دەربارەی پاریزگاری لە ئابڕووی چاك و بەرگری‌کردن لە ڕەوشت بۆ ئەوەی هیچ پەڵەیەکی ناشیرینی پێوە نەلکێت و تووشی خراپەیەك نەبێت. کاتێك (یوسف) وەك ئەو مرۆڤە سەنگینەی کە چەوساوەو ستەم لێکراوبوو و بۆ ماوەیەکی زۆریش لەتاریکاییەکانی زیندان دا بوو بێ ئەوەی گوناهێکی کردبێت، کاتێك بریاری ئازادبوونی پێ دەگات و داوای ئەوەی لێ دەکرێت بەدیداری پادشا بکات، هێندە پەرۆشی دەرچوون نابێت و بەو مژدەیەش شاگەشکەو شادمان نابێت، بەڵکو قایل نیيە لەزیندانەکە دەرچێت هەتا ئەو تۆمەتەی لەسەر لادەبەن کە بە ناهەق دوایان خستبوو، هەر بۆیەش بەنوێنەرەکەی پادشا دەڵێت: (من هەرگیز لەزیندان نایەمەدەر هەتا دوای ئەوەی لەکێشەکەم دەکۆڵرێتەوەو ئەو بوختانەی بۆم هەڵبەستراوە بەدرۆ دەخرێتەوە).. کێشەکەشی لەترفەدان و مەکربازیی ئافرەتەکان دا بەندبوو.. ﴿وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ ٱئۡتُونِي بِهِۦۖ فَلَمَّا جَآءَهُ ٱلرَّسُولُ قَالَ ٱرۡجِعۡ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسۡـَٔلۡهُ مَا بَالُ ٱلنِّسۡوَةِ ٱلَّٰتِي قَطَّعۡنَ أَيۡدِيَهُنَّۚ ﴾.. جا کاتێك پادشا کە لەو ئافرەتانەو لە ژنەکەی (عەزیز-ی میسر)یش دەکۆڵێتەوەو لەئەنجامی لێکۆڵینەوەدا بەرائەت و داوێن پاکی و ڕووسپێتیی ئەم لاوەی بۆ دەردەکەوێت ئەوسا (یوسف) قایل دەبێت بەدەرچوون لەزیندان بەسەربڵندی و بەئابڕووی بەرزو بێ‌تاوانی یەوە، ئەمەش تاکو لەبارەیەوە نەگوترێت گوایە لەسەر تاوانێك گیراوەو پادشاش بە لوتفی خۆی لێ ی خۆشبووەو فەرمانی ئازادبوونی لەزیندان بۆ دەرکردووە. هەروەها بەپێی لێکۆڵینەوە لەو کێشەیە ئابڕوومەندیی‌و ڕەوشتبەرزیی (یوسف) ڕوون بۆتەوەو تەنانەت پادشای پێ سەرسام و خۆشحاڵ بووە.

لەجاری یەکەم دا کاتێك پادشا زانیویەتی ئەم لاوەی نێو زیندان شارەزایە لە تەفسیرکردنی خەون و لەڕاوێژو دانانی ڕێ‌و شوێنی گرنگ دا بۆ بەرەنگاربوونەوەی کارەسات و لێقەومان، دەڵێت: ﴿ٱئۡتُونِي بِهِۦۖ ﴾، واتە (ئەو کابرایەم بۆ بێنن). بەڵام کاتێك دوای لێکۆڵینەوە (لەکێشەو تۆمەتە بۆ هەڵبەستراوەکەی) بەرائەت و پاکیی -یوسف-ی بۆ ڕوون دەبێتەوەو دەڵێت ﴿ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي﴾ واتە (ئەو پیاوە پاك و بێ‌تاوانەم بۆ بێنن تاکو بەتایبەتی بۆ خۆمی هەڵبژێرم و دەسنیشان کراوی خۆم بێت).. بەمانای تاکەکەسی سەرڕاست و جێی متمانەی خۆی بێت. ئەوە بوو کاتێك (یوسف) گەیەنرایە لای، یەکسەر (وەزارەتی دارایی و گەنجینەکان)ی پێ سپارد دوای ئەوەی شارەزایی و بێ تاوانی و داوێن پاکیی لێ بەدی کردبوو.

لێبوردن لەکاتی دەسەڵاتداریێتی دا

هەروەها لەداستانی -یوسف-دا دەرسێك هەیە بۆ چاوپۆشیی ولێبوردن لە گوناهکارو سەودا لەگەڵکردنی بەچاکەو لەگەڵدا جوولانەوەی بەباشی لەجیاتی ئەوەی خراپەی دەرهەق بکرێت یان تۆڵەی لێبکرێتەوە. (یوسف)یش کاتێك براکانی ناسینی یەوەو پێیان گەیشتەوە دەیتوانی تۆمەتباریان کات بەهەر جۆرە تاوانێك تاکو بیانخاتە زیندانەوەو هەموو جۆرە ئازارو ئەشکەنجەیەکیشیان لەبەرامبەر ئەو پیلانەیان دا پێبچێژێت، بەڵام بەشکۆی باڵای دەروونی و بەسنگ فراوانیو خۆلادان لەفیکری تۆڵەسەندن نەیویست خۆی بخاتە نێو ئەو ئاستە نزمەی کە کەسانی سادەو ساکار بەپێی داب و نەریتی خۆیان تیایدا سەرنگووم دەبن. بێگومان خۆ (یوسف) دەسەڵات و حوکمی لەدەست دابوو، ژیانی ئەو کەسانەش کە خراپەیان دەرهەق کردبوو لەبەر ئیشارەتێك و وتەیەکی دابوو، دەیتوانی بەفەرمانێك تۆڵە لە هەموو ئەو کەسانە بکاتەوە کە هەریەکەی بەجۆرێك خراپەیان دەرهەقی کردبوو. بەڵام لەبەرامبەر خراپەکەیان دا (ئەو) بە چاکە لەگەڵیان دا هەڵس و کەوتی کردبوو.

سەبارەت بەبراکانیشی هەر بە چاکە لەگەڵیان دا دەجووڵێتەوەو زیاد لەمافی خۆیان گەنم و جۆو خۆراکیان بۆ دەکێشێت و نرخەکەشیان بەپەنهانی بۆ دەگێڕێتەوە، ئەمەش لەکاتێکدایە کە خۆی پێنەناساندوونەتەوەو براکانی نازانن ئەم وەزیرەی میسر (یوسف)ی برایانە. لەدواییش دا کە یوسف خۆی پێیان دەناسێنێتەوەو براکانیشی دەزانن ئەمە وەزیری پادشایە، خێرا لەو ساتەداو لەو دۆخە ترسناك و بەسامەدا هەست بەڕادەو بارستایی ئەو تاوانەیان دەکەن کە دەرهەقی ئەو برا بچووکەیان ئەنجامیان دابوو، هەر بۆیە دان بەهەڵەکەیان دادەنێن و پێی دەڵێن ﴿تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾: واتە (دەسا بەخودا بێگومان دەرکەوت کەخودا خۆی تۆی بەهۆی تەقواو خۆپارێزیو خۆراگری و چاکەکردنەوە لەئێمە بەباشترو بەڕێزتردانناو کەچی ئێمەش تاوانمان دەرهەق کردیت و تەقواو سەبرو ئارامان لەگفتارو ڕەفتاردا نەبوو).. لەبەرامبەر ئەم دان پێدانانە ڕوون و ئاشکرایەی براکانیدا دەبینین (یوسف) بەچەند وتەیەکی شیرین وەڵامیان دەداتەوە کە پڕن لە سۆزو هەستی برایانە و چاوپۆشین لەو تاوانەی بەرامبەری کردوویانە، هەروەك (دەڵێت: ﴿ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ﴾.. واتە (ئەمڕۆ هیچ گلەییو گازاندەیەکتان لێ ناکەم و داوا لەخوداش دەکەم لێتان ببورێت).

دادگەریێتیی باوکان لە نێوان ڕۆڵەکانیان دا

دواجار لەچیرۆکی(یوسف)دا وانەیەك لەسەر(چۆنیەتی ی مامەڵەی باوکان لەگەڵ ڕۆڵەکان دا بەدادویەکسانی) بەدی دەکرێت.. منداڵیش بەسروشتی خۆی دەمارگیرو حەسەدکارەو ئاتاجیشی بەسۆزو نازی باوك و دایکیەتی، جا پشتگوێ خستنی لەهەر بارودۆخێکداو کەمتەرخەمی لەلاواندنەوەی هەست و

نەستی دا ڕقێکی شاراوەی بەرامبەر براکانی لەدڵدا دەخولقێنێت. خۆپەسندی و دەمارگیرییش بەخێرایی لەنێوان براکان دا پەیدادەبێت، چونکە گەر دایك و باوك تاکە ڕۆڵەیەکیان بەجیا لەڕۆڵەکانی تر خۆش بوێت و نازی زیاتری پێبدەن ئەوە دەبێتە هۆی هەڵگیرساندنی ئاگری دۆژمنایەتی لەنێوانیان داو بەردەوام بەدرێژایی تەمەن لە کڵپەسەندن دایە، دوایش دەبێتە هۆی پچرانی پەیوەندی لەنێوان خیزانەکان دا.لەم چیرۆکەش دا (یوسف) بەتایبەتی نزیکە لە دڵی (یەعقوب)ی باوکی یەوە چونکە (یەعقوب) نیشانەکانی پێغەمبەرێتی ی لە -یوسف-دا بەدی کردبوو، هەر لەبەر ئەمەش لە براکانی دیکەی بەباشتر دادەناو فەزڵی ئەوی بەسەردا دەدان. ئەمەش ڕق و کینەی براکان لەو ڕووەوە دەورووژێنێت و نیشانەکانیشی لەوەدا دەردەکەون کە دوای ئەوەی (یەعقوب) گوێ بۆ -یوسف-ی کوڕە گچکەی دەگرێت لەکاتێکدا خەونەکەی بۆ دەگێڕێتەوەو کە چەندین پێشبینی و موعجیزە لەسەر پایەبەرزی و شکۆمەندیی ی ئایندەی لەو خەونەدا بەدی دەکات، داوای لێ دەکات هەرگیز ئەم خەونە بۆ براکانی نەگێڕێتەوە نەبادا فێڵو تەڵەکەیەکی بۆ ڕێك خەن: ﴿قَالَ يَٰبُنَيَّ لَا تَقۡصُصۡ رُءۡيَاكَ عَلَىٰٓ إِخۡوَتِكَ فَيَكِيدُواْ لَكَ كَيۡدًاۖ﴾...

شوعەیب سەروی خوای لەبێ

ژیاننامەی

ئەیوب سڵاوی خوای لێبێ
ذوالکفل سڵاوی خوای لێبێ

١- **چیرۆکی شوعەیب**

٢- **چەند وانەو پەندێك لە شوعەیبەوە**

٣- **چیرۆکی ئەیوب**

٤- **چەند وانەو پەندێك لە ئەیوبەوە**

٥- **پێغەمبەرێتی ذوالکفل**

بەندی یەکەم

((چیرۆکی شوعەیب))

(گومڕایی ی خەڵکی "مەدیەن " - گاڵتەکردنی گەلەکە بە(شوعەیب) - هەڕەشەکردن لە"شوعەیب" - لەناوچوونی خەڵکی "مەدیەن" -
گەلی نێو دارستانی چڕ"أصحاب الأيكة")

"شوعەیب" یەکێکە لە چوار پێغەمبەرە عەرەبەکە (هودو صالح و شوعەیب و محمدﷺ)ن. لە وەسفی (شوعەیب)دا وا گێڕراوەتەوە کە بە وتاربێژ(خطیب)ی پێغەمبەران ناوبراوە بەهۆی زمانپاراوی و ڕەوانبێژی و ڕاست پێکانی نیاز و مەبەست لەبانگکردنی گەلەکەی دا بۆ باوەڕهێنان بەپەیامەکەی.

گەلەکەیشی خەڵکی (مەدیەن) بوون کە شارێکە و دەکەوێتە ناوچەی (مَعان)ـەوە لە دەوروبەری (شام) ولەسەر ڕێ ی (حیجاز) و نزیك دەریاچەی (لوط).

خەڵکی ئەو گوندە عەرەب بوون و ڕەچەڵەکیان دەچێتەوە سەر -مەدیەن-ی کوڕی (ابراهيم الخليل). کارو پیشەی ڕۆژانەشیان بازرگانی بووە چونکە شارەکەیان وێستگەیەکی دیاری بازرگانی و مەڵبەندی هات وچۆی کاروانەکان و بازرگانەکان بووە.

گومڕایی خەڵکی مەدیەن

خەڵکی -مەدیەن- باوەڕیان بەخودا نەدەهێناو، شتی تریان دەپەرست، لەسەوداو ئاڵوێریی و کڕین و فرۆشتن دا خراپترین خەڵك بوون. ئەگەر شتێکیان بفرۆشتایە، لەکێشانەوەو تەرازووەکەیان کەم دەکردەوەو بەناتەواوی دەیانکێشا.

خودای مەزن پیاوێکی لەخۆیان بۆ ناردن کە (شعیب)ی پێغەمبەرو نێردراوی بوو، ئەویش بانگی کردن بۆ پەرستنی خودای تاك و تەنها. بێگومان خوداش بەچەند موعجیزەیەك پشتگیریی ی کردبوو. هەروەها (شوعەیب) ڕێگەی ئەو کردارە ناشیرین و نا بەجێیانەی لێ گرتن و فەرمانی پێکردن بەدادگەری و دەسپاکی و، لەسەرەنجامی ستەمکاریی ی ئاگادارکردنەوەو بۆی دووپات کردنەوە کە ئەو ماڵ و سامانە حەڵاڵەی خودا پێ یان دەبەخشێت باشترە بۆیان لەو ماڵ و سامانەی بەحەرامی کۆی دەکەنەوە گەر بە چاکی بڕوا بەم وتانەی بکەن و باوەڕ بەو پەیامەشی بێنن کە بۆ ئەو مەبەستە پێیان دەگەیەنێت. پێیشی ڕاگەیاندن، کە ئەو خۆی توانای ئەوەی نی یە لەو بەدکرداری یانە بیانپارێزێت، بەڵکو ئەو تەنیا تێگەیەنەر و ئامۆژگارێکی سەرڕاستە بۆیان.

لەم ڕووەوە خودا فەرموویە: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ

غَيْرُهُۥ ۖ وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ ۚ إِنِّىٓ أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴾هود/٨٤-٨٦..

واته: (بۆ خەڵکی-مەدیەن- کە بەدکارو ستەمکاربوون (شعیب)ی برایانمان بۆ ناردن، کەپێ ی گوتن: (ئەی گەلی خۆم تەنها خودا بپەرستن چونکە جگە لەو هیچ خودایەکی پەرستراوی ڕاستەقینەتان نی یە، هەروەها لەکڕین و فرۆشتن دا فڕوفێڵ مەکەن و کاتێك خۆراکێك یان هەر پێویستی یەك بۆ خەڵکی دەکێشن لە تەرازووەکە مەگرنەوە و بەناتەواوی مەیکێشن ، چونکە من بەڕاستی بۆم دەرکەوتووە، کە ئێوە هیچ ئاتاجێکتان بەو فڕوفێڵ و گزی و تەرازووبازی یە نی یە، بەڵکو لەخێرو خۆشی و دارایی دا دەتانبینم. گەروا بکەن ئەوا دەترسم تووشی سزای سەختی ڕۆژێکی پڕ ترس و بیم و لەناوبەر بن کە ئەو ڕۆژە لەهەر چوار لاوە ترس و بیم گەمارۆی خەڵکی ی داوە. جا ئەی گەلی خۆم تەرازوو و کێشانەو پێوانە بەرێکوپێکی و دادگەری و هاوسەنگی جێبەجێکەن و شت ومەکی خەڵکی بەسووك و کەم سەیر مەکەن و نرخی کەرەسەکانیان مەشکێنن، چونکە بەمە شێواندن و فەسادی بەدی دێنن و ناشبێت ئێوە لەسەر زەوی کاری تێکدەرانەی وەها توندوتیژ ئەنجام بدەن. بەڵکو لەڕاستی دا ئەو پارەو پوولە حەڵاڵەی کە خودا بەقیسمەتی کردوون باشترە بۆتان لەو پارەو پوولە حەرامەی کەبەو کارە ناڕەوایەی تەرازووبازی پەیدای دەکەن گەر باوەڕتان بەم وتەیەو بەو قیسمەت و بەشە دیاری کراوەشتان هەبێت. جائیتر منیش ئەو پارێزەرو چاودێرە نیم کە هەموو تاوانەکانتان ببژێرم و سزاتان بدەم لەسەری، بەڵکو تەنیا نێرراوێکی خوداو ئامۆژگاری کارێکتانم.).

هەر لەم بارەیەوە خودا لەگێڕانەوەی چیرۆکەکەیان دا فەرموویە:

﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ(١) مِّن رَّبِّكُمْ ۖ فَأَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَٱلْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾الأعراف/٨٥..

واتای ئەم ئایەتەی سوورەتی (أعراف)یش واتای ئایەتەکانی پێشووی سوورەتی(هود)ە-.

بەدکاری و گومڕایی یەکەی ئەو گەلە ئەوە بوو لەسەر ڕێگای ماڵی (شوعەیب) و هەر ڕێگایەکی دی ڕادەوەستان وچاودێری ی هات وچۆی ئەو کەسانەیان دەکرد کە دەچوون بۆلای (شوعەیب) تاکو لەڕێبازی خودایان دوورخەنەوە. هەروەها پلارو تیروتوانجیان لەپەیامەکەی دەداو پاشان هەڕەشەیان لەباوەڕداران

---

(١) (بّينة): لێرەدا مەبەست لە وشەی (بّينة) ـ موعجیزەـ یە. چونکە (شوعەیب) موعجیزەیەکی وای بۆ دانراوە کە بەڵگە بووە لەسەر ڕاستگۆیی یەکەی، بەڵام قورئان جۆرو چونیەتی و ماهیەتی ئەو موعجیزەیەی (شوعەیب)ی بۆ باس نەکردووین.

دەکرد. (شعیب)یش لەسەر ئەو ڕەفتارانە سەرزەنشتی دەکردن و ئاماژەی بۆ نالەباری و ناشیرینی ی ڕەفتارەکانیان دەکردو، دوای ئەمەش نیعمەت و بەخششە بێپایانەکانی خودای بەبیر دەهێنانەوە، وەك ئەو نیعمەتە هەرە دیارو بەرچاوەی لەدوای کەمیی ژمارەیان خودا زۆری کردبوون و چەندین کورو نەوەی دیکەیان لێ پەیدا ببوو و پاشان لەدوای هەژاریو نەداری خودا دەوڵەمەندی کردبوون..

لەم بەئاگا هێنانەوەیاندا--شوعەیب- سەرنجی ئەو گەلەی بەلای ئەو ڕاستی یەدا ڕاکێشا کە دەبێت پەندو دەرس وەرگرن لەو سزا سەختەی خودا تووشی بەدڕەفتارانی پێش ئەوانی کردووە.

ئینجا بەڕاشکاوی بیروڕای خۆی بۆ دەربڕین و پێی گوتن: (ئێوە دابەش بوون بەسەردوو تاقم دا، تاقمێکتان باوەڕتان بەخودا هێناوەو بانگەوازەکەی من بەڕاست دادەنێن، تاقمێکی دیکەشتان باوەڕ بەخودا ناهێنن و بانگەوازەکەم بەدرۆ دەخەنەوە، ئیدی منیش خودا دەکەم بەحەکەم و دادوەر لەنێوانمان دا لەسەر ئەو مەسەلەیەی تیای دا ناکۆکین، خوداش باشترین حاکمە لەم مەسەلەیەدا..)

ئەم ئایەتانەی دەیخوێننەوە بەشێکی تری بەسەرهاتەکەیە کە لەم دێرانەی پێشوودا شیکارو واتایان خرایە ڕوو: ﴿ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ طَائِفَةٌ مِّنكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴾الأعراف/٨٦-٨٧

گاڵتەکردنی گەلەکە بە " شوعەیب"

ئەو گەلە گاڵتەیان بەقسەکانی "شوعەیب" دەهات و لووتبەرز بێپەروابوون وبەدەم بالۆرە وتن و گاڵتەجاڕی یەوە پێیان دەگوت: (ئەرێ کابرا ئەم نوێژ و دیانەتەی خۆت ئاوا کاری تێ کردوویت و کردووتی بەڕابەرێك بۆ ئێمەو تا داوای وازهێنانی ئەو بتانەمان لێ بکەیت، کە باب و باپیرانمان لەمەوپێش هەر پەرستوویانن، پاشان سووریش بیت لەسەر ئەوەی نەهێڵیت بەئارەزووی خۆمان هەڵسوکەوت و مامەڵە بەپارەو سامانمان بکەین، ئەرێ تۆ چۆن ئاوا لەگەڵمان دەجووڵێیەوە لەکاتێکدا بەسیفەتەکانی ئارامی و ژیری و هۆشمەندی لەلای ئێمە ناسراویت؟).

لەوەڵامیان دا (شوعەیب) پێی گوتن: (ئەی گەلی خۆم هەر خۆتان بیربکەنەوە لەوەی ئەگەر من لەسەر ڕێبازێکی ڕوون و ئاشکراو دڵنیایی ی باوەڕداریێتی بەخودای پەروەردگار بم وخوداش ڕزق و ڕۆزی ی باش و تەواوم پێبدات، ئایا بۆم هەیە لەگەڵ ئەو هەموو نیعمەتانەی خودا خیانەت لەپەیامەکەیو سەرپێچی لەفەرمان و ڕێگری (أمر و نهي)یەکانی بکەم؟ من بێگومان بەم پەندو ئامۆژگاریانەم بۆ ئێوە تەنها چاکسازیو خۆش کردنی باری ژیانی خۆتانم مەبەستەو هێندەی لەتوانام دا بێت لەم ڕووەوە هەوڵی چاکردنی ئێوە دەدەم، دیارە گەر بەیارمەتیو پشتیوانی ی خوداش نەبێت من لەگەیاندنی هەق دا

سەرکەوتوو نابم، هەر بۆیەش پشت بەخودای تاك و تەنها دەبەستم و هەر بۆلای ئەویش دەگەڕێمەوە).

پاشان لەبەشێکی تری وتەکانی دا (شوعەیب) پێی گوتن: (ئەی گەلی خۆم نابێت ئەو ناکۆکیو دژایەتیەیەی بەرامبەر من هەتانە هاندەرتان بێت بۆ ڕژدی و نکوولّی و سوور بوون لەسەر بێباوەڕیو بەمەش هەمان سزای سەختی گەلەکەی(نوح) یان گەلی(هود) یان گەلی (صالح) یان گەلەکەی (لوط)تان تووش ببێت، ئێ خۆ کات و شوێنی لەناوچوونیشیان هێندە لەئێوەوە دوور نی یە، دە ئیتر پەندو عیبرەتیان لێ وەربگرن تاکو هەمان سزای ئەوان تووشی ئێوەش نەبێت. هەروەها داوای لێخۆشبوون لەخودا بکەن تا لە گوناهەکانتان ببورێت. دوای ئەوەش بەپەشیمانی یەوە بگەڕێنەوە بۆلای و بۆ سەر ڕێبازە ڕاستەکەی، داوای لێبوردن لەسەر ئەو ڕەفتارە نادروستانەو ئەو تاوانە ناشیرینیانەتان بکەن.بێگومان پەروەردگاری من ڕەحمەت و بەزەیی ی زۆرە بۆ بەندە تۆبەکارو گەڕاوەکانی:

﴿ قَالُواْ يَـٰشُعَيْبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِىٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَـٰٓؤُاْ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَـٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَرَزَقَنِى مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَـٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِىٓ إِلَّا بِٱللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَـٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ (١) شِقَاقِىٓ (٢) أَن يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَآ أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَـٰلِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَٱسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّى رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴾ هود/٨٧-٩٠..

هەڕەشەکردن لە-شوعەیب-

ئەوە هەڵوێست و حاڵەتی (شوعەیب) بوو لەبانگەوازەکەی و بانگکردنی گەلەکەیدا، بەڵام کەسانی خۆبەزل زان و لووتبەرزی نێو گەلەکەی هەڕەشەیان لێکردو بەرقی کوێرانەو تووڕەییەوە پێیان گوت: (ئێمە خۆت و ئەوانەی باوەڕیشیان پێ هێناویت لەم شارەمان دەردەکەین و هەردەشبێت دەرتان کەین، مەگەر لەکاتێك دا نەبێت کە پەشیمان بنەوەو بگەڕێنەوە بۆ سەر ئەو ئاینەی خۆمان کەوازتان لێ هێناوە).

(شوعەیب) بەرپەچی دانەوەو پێی گوتن: (ئەرێ چۆن دەگەڕێینەوە بۆ سەر ئەو ئاینەی کەلەبەر (ناتەواوی‌و شێواوی و ناشایستەیی ی) ڕقمان لێ ی دەبێتەوە. ئەوە مەحاڵەو هەرگیز نابێت، چونکە گەر بێینەوە سەر ئەو ئاین و ڕێبازە چەوتەی ئێوە ئەوا درۆو دەلەسە بۆ خودا هەڵدەبەستین و درۆ لەگەڵ ڕێبازە ڕاستەکەی دا دەکەین دوای ئەوەی کەخودا هەر خۆی ئێمەی خستۆتە سەر ڕێی ڕاست. لەبەر ئەوە بۆمان ناشێت بەخواست و ئارەزووی خۆمان بێینە سەر ئاینی ئێوە، تەنها بەخواست و ئیرادەی خودا نەبێت، کە (ئێمەش لەکاتی گومڕایی و ڕوو لەهەق وەرگێڕان دا) بێینەوە بۆ سەر ئاینەکەتان، ئەمەش هەر زۆر زۆر

---

(١) (لایجرمنکم): (لایکسبنکم) واتە هاندەری تاوانکاری و گوناهکاریتان نەبێت.
(٢) (شقاقي): (معاداتي) واتە بەربەرەکانی کردنتان بەرامبەر بە من.

دوورەو هەرگیز ناشێت ئێمەی ئیماندارو خواپەرست رێ ی گـومڕایی بگرینـە بـەر و بێینـە سـەر دینـی دەستکردی ئێوە، چونکە خودای پـەروەردگارو ئاگـاداری کاروبارمـان قایـل نابێـت و لێمـان ڕازی نابێـت بگەڕێینەوە بۆسەر ڕێچکە پووچەڵەکەتان، هەرخوداش بەزانستی خۆی وبەعیلم و ئاگاداریی خـۆی هـەموو شوێنێکی تەنیوەو بەسەر هەموو لایەك دا باڵادەستە، ئێمەش داوای لێ دەکەین و لێ ی دەپاڕێینەوە، کـە بـەڕێبازە ڕاسـت و هـەق خـوازی یەکـەی خـۆی دادوەری لـەنێوان ئێمـەو ئێـوەدا بکـات و هەرخۆیشـی دادگەرترینی دادوەرانە).

﴿تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾
أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِۦ
سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِىۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا
مِن ﴾الأعراف/٨٨-٨٩..

جارێکی تر گەلەکەی دەستیان کردەوە بەهەڕەشەلێکردنی و گوایە ئەگەر لەبەرخاتری هۆزو تیرەو کەس و کاری نەبێت بەردبارانی دەکەن، دیـارە-شـوعەیب-خـاوەنی هـیچ هێـزو دەسـەڵاتێکی واش نـەبوو کـە بەربەست بێت لەبەردەم کاری کوشتن و بەردباران کردنیـدا، بـەڵکو ئـەو خـاترو خۆترانەیـەش منـەتێکی دەسکردی خۆیان بوو. هەر بۆیەش (شوعەیب) بێ پێچ و پەناو بە ورەی بەتینەوە پێیان دەڵێت: (ئاخر ئەی گەلی خۆم ئایا هۆزو تیرەکەم خاتریـان زۆرتـرە، یـان خـودا زیـاتر شایسـتەی ئـەو خاترگرتنەیـە کـە زۆر بەدەسەڵات ترو بەهێزترە لەهۆزو تیرەو ئەو کۆمەڵەی دوام کەوتوون و کەدەبێت فەرمانەکانیشـی پـەیڕەوی بکرێت، لەکاتێك دا ئێوە پشت گوێتان خستوون و ڕاسپاردەکانی خوداتان فەرامۆش کـردووەو پشـتتان لێ هەڵکردوون؟ بەڕاستی خودای پـەروەردگارم ئاگـادارە لەگشـت کردارێکتـان و هـەموو شـتێك دەزانێـت و مامەڵە لەگەڵ هەر مرۆڤێك دا بەگوێرەی کارو کردەوەکەی دەکات):

﴿ قَالُواْ يَٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَىٰكَ فِينَا ضَعِيفًاۖ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَٰكَۖ وَمَآ أَنتَ
عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَهْطِىٓ أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَٱتَّخَذْتُمُوهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّاۖ إِنَّ رَبِّى بِمَا
تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴾هود/٩١-٩٢..

لەناوچوونی خەڵکی "مەدیەن"

بڕیاری -ئیلاهی- بۆ لەناوچوونی خەڵکی -مەدیەن- دەرچوو، لەئاکامی سەرکێشیو یاخی بوونیان لەڕێبازی خودا، بەڵام خودا بەڕەحمەتی خۆی -شوعەیب-و باوەڕدارانی لەو سزا سەختە ڕزگارکرد و بێباوەڕانی تەفروتوونا کرد، ئەویش بەو سزا سەختەی کە چەخماخەو هەورەتریشقە(صاعقة)یەکی توندو بەهێزی بۆ هەڵکردن و لەهەمان کات دا بومەلەرزەیەکی قایم و بەهێزیشی لەگەڵ دابوو (کە بە هەورە تریشقەو بە بومەلەرزەکەش) وای لێکردن تێکرا هەموویان بەسەردەم و چاویان دا تەخت بن و بکەون و

لەناوبچن. ئیدی کۆتایی بەمەسەلەکەیان هات و ئاسەواریشیان نەماو تەنانەت لەئاکام دا وادەزانرا کە هەرگیز لەو خاکەشدا نەژیاون. دەی هەر تەفروتونا بن خەڵکی مەدیەن و هەر دووربن لەڕەحمەت و سۆزی خودا وەك چۆن گەلی (ثەمود)یش پێش خۆیان لەو ڕەحمەتە دووربوون: ﴿ وَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا شُعَيۡبٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَأَخَذَتِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلصَّيۡحَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دِيَٰرِهِمۡ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَآۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّمَدۡيَنَ كَمَا بَعِدَتۡ ثَمُودُ ﴾هود/٩٤-٩٥..

کاتێك-شوعەیب-حاڵی لەناوچوونی ئەو گەلەی خۆی بینی و سەیری کرد چییان بەسەرهاتووە بەدەم خۆبەری کردن لەسستی نەنواندن و دریغی لەگەڵ نەکردنیانەوە گوتی: (ئای گەلی خۆم.. خۆ من بەتەواویەو بێ تەم ومژ فەرمانەکانی خوداو پەیامەکەی پەروەردگارتانم پێڕاگەیاندن و گەر ئێوە کارتان پێبکردنایە ئەوا بەختەوەرو شادمان دەبوون، هەروەها زیاد لەڕادەش ئامۆژگاریم کردن، کەچی ئێوە هەرلەسەر چەوتی و گومڕایی مانەوە، ئیدی چۆن خەمتان بۆ بخۆم و چۆن لەپێناوتان دا دڵتەنگ دەبم دوای ئەوەی هەر سوور بوون لەسەر بێباوەڕیەو یاخی بوون؟!!: ﴿قَدۡ كُذِبُواْ جَآءَهُمۡ نَصۡرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَآءُۖ وَلَا يُرَدُّ بَأۡسُنَا عَنِ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدۡ ﴾الأعراف/٩٣..

گەلی نێو دارستانی چڕ (أصحاب الأيكة)

خودای مەزن دوای ئەوەی خەڵکی -مەدیەن-ی تەفروتوونا کردو (شوعەیب) و باوەڕدارەکانی قوتارکرد، (شوعەیب)ی ڕەوانەکرد بۆلای(اصحاب الأيكة) کە گەلێك بوون لە پارچە زەوی یەکی بەپیت دا دەژیان و دارو درەختێکی زۆرو چڕیان هەبوو و ئاوێکی زۆری هەڵقولاوی ژێرزەویشیان هەبوو، ناوچەکەشیان لەنزیك شاری -مەدیەن-ەوە بوو و لەم خاکەش دا کۆمەڵە کەسێك لەخەڵکی ی هەبوون لەسەر هەمان ڕێچکەی خەڵکی (مەدیەن) بوون لەبەدکاری و تاوانباری دا.

(شوعەیب) پێی گوتن: (بێگومان من لەخودای پەروەردگاری جیهانییانەوە نێرراوم بۆ ڕێنموونی و ڕێ پیشاندانی ئێوە وبەئەمانەت و دەسپاکی یەوە پەیامی خوداتان پێ'دەگەیەنم و ڕێی ڕاستی خوداتان پیشان دەدەم. ئێوەش خۆ بپارێزن لەسزای سەختی خودا و گوێڕایەڵی ی من بکەن بەو شێوازەی فەرمانەکانی خودا پەیڕەو بکەن. هەروەها من لەبەرامبەر ئەم کاری ڕێ پیشاندانەدا هیچ کرێ و پاداشتێکم لەئێوە ناوێت، چونکە پاداشتی من تەنها لەلای خودای پەروەردگاری جیهانییانە)..

یەکێکی تر لەو ئامۆژگاریانەی (شوعەیب) بۆ ئەو گەلە ئەوە بوو پێی دەگوتن: (بەچاکی و بە ڕێکوپێکی کێشانەو پێوانە بەجێبگەیەنن و بەدادگەریەو تەرازووی هەق کاروباری خەڵکی بەڕێوە بەرن و هیچ شتێك لە مافەڕەواکانیان کەم مەکەنەوە، بەدکاری و خراپەش لە زەوی‌دا مەکەن وتیای دا ڕۆمەچن، لەسزای خودا بترسن کە ئێوەی دروست کردووەو کە نەتەوە بەهێزەکانی پێش ئێوەشی دروست کردووە)..

ئەم پەندو ئامۆژگاریانە کاریان نەکردە سەر دڵ و دەروونی ئەو گەلە، بەڵکو لەوەڵامی (شوعەیب)دا گوتیان: (تۆ پێغەمبەر نیت، بەڵکو تەنها یەکێکیت لەو کەسانەی بەر سیحرو جادوو کەوتوون و وات لێ هاتووە بەم جۆرە وڕێنە بکەیت و ئەم قسانە هەڵبزڕکێنیت.. تۆ تەنها کەسێکیت وەك ئێمەو لەژیانی بەشەری دا وەك ئێمە مرۆڤیت، جاچۆن خۆت لە ئێمەی مرۆڤ بەو پەیامە جوێ دەکەیەوە؟ هەر بۆیە ئێمە

بەدرۆزنێكت دادەنێین لەپڕوپاگاندەو ئیدیعاكانت داو، بەڕاستگۆت دانانێین لەو مەسەلانەدا كە بانگمان دەكەیت بۆلایان. خۆئەگەر بانگەوازكارێكی ڕاستەقینەو بێ‌گرێ و گۆڵ بیت لەو پەیامەدا كە بانگەوازی ئێمەی بۆ دەكەیت ئەوا لەخودای خۆت داوا بكە لەئاسمانەوە سزایەكمان بۆ بنێریتە خوارەوە)..

(شوعەیب) لە وەڵامیان دا گوتی: (خودای پەروەردگارم هەرخۆی زانا و ئاگادارە لەو بەدكاری و سەرپێچی یانەتان و هەرخۆیشی دەزانێت شایستەی چ سزایەكن كە لەكاتی دیاریكراوی خۆی دا بۆتان بنێرێتە خوارەوە)..

دیارە ئەو گەلە بەردەوام بوون لە بەدرۆخستنەوەی (شوعەیب) و باوەڕ پێ‌نەهێنانیەو بەدكاری دا، لەبەرامبەر ئەوەش خودا گەرمایەكی توندو تیژی بەسەردا هێنان كە هەناسەیان تەنگ بوو و تووشی تەنگەنەفەسی‌یەكی ئەتۆ بوون وایان لێ هات ڕاكەن و دەربچن بۆ دەشت ودەر تاكو هەناسە بدەن و هەوایەكی باش و فێنك هەڵمژن، لەوێش هەورێك باڵی بەسەردا كێشان و مژدەی خێرو خۆشییان لێ چاوەڕوان دەكرد و خێرا هەموویان لەژێری دا كۆبوونەوە تاكو لەبەر سێبەرەكەی دا بحەوێنەوە، بەڵام هەورەكە چەند بروسكەو چەخماخەیەكی توندی تێ‌گرتن و لەناوی بردن، ئەو ڕۆژەش ڕۆژێكی بەسام و پڕ لەسزای سەخت و پڕ لە ترس و بیمی زۆر بوو...

﴿مَن نَّشَآءُ (١) وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ □□□ □□ □□□ (٢) □□□□□□□□□□ □□□ □□□ □□ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ (٣) أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا (٤) يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ﴾الشعراء/١٧٦-١٩١..

---

(١) (الأيكة)یان(الأَيك) مانای دارودرەختی زۆرو دارستانی چڕ دەگەیەنێت كە لق وپۆیان تێكەلی یەكتر بووبێت، ئەم وشەیە كۆ(جمع)ی(تكسير)ەو تاك (مفرد)ەكەی (أيكة) یە.

(٢) (المخسرين): واتە ئەوانەی لەكێشانەوپێوانە دەدزن و كەمی دەكەنەوەو بەتەواوی شتەكە ناكێشن.

(٣) (الجبلةً): واتە خەڵك و گەلانی پێش ئێوە.

(٤) كسفاً: واتە چەند بەشێك لەسزا.

بەندی دووەم

((چەند پەندو وانەیەك))

(بنەماکانی چاکسازی - کاریگەری نوێژ - هاندان لەسەر دەسپاکی)

بنەماکانی چاکسازی

لەبەسەرهاتەکەی "شعیب"دا قورئانی پیرۆز ئەو شێوازە جوان و دروستەمان بۆ دەردەخات کە پێویستە مرۆڤی چاکەخوازو چاکساز بیگرێتە بەر تاکو کاریگەریەکی بەتەوژمی هەبێت لەچاکەکردن وڕاست کردنەوەی کۆمەڵگەکەی دا. خودای مەزن لەزاری (شعیب)ەوە دەگێڕێتەوەو دەفەموێت: ﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَـٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ ۚ وَمَا تَوْفِيقِىٓ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾.. نەختێك هەڵوێستە بکە لە ئاست ئەم فەرمایشتەی خودا: ﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ۚ﴾ کە لەسەر زاری (شعیب)ەوە هێناویەتیو ئەویش لەم وتەیەدا ئەوە بۆ گەلەکەی دووپات دەکاتەوە کە هەمان ڕەفتارو هەڵس و کەوتی ئەوان نانوێنن لەکاتێك دا داوای نەهێشتنی دەکات لێ یان.

لێرەدا وانەیەکی بۆ مرۆڤی ڕاست کەرەوەو چاکەخواز تێدایە دەربارەی ئەوەی دەبێت زۆر بەوردی و هوشیاری یەوە ئاگاداری هەر گفتارو ڕەفتارێکی خۆی بێت و گفتاری بە ڕەفتاریەوە ببەستێت و پێچەوانەی یەکتر نەبن. چونکە ڕەفتارو هەڵسوکەوت کاریگەریی زیاتریان لەقسەی ڕووت و سەرزارەکی هەیە، هەر وتارو حیکمەت و پەندو ئامۆژگاری یەکی کاریگەریش کە عەقڵی خەڵکی و هەست و نەستیان بەکێش دەکات ئاسەواری گەورەو کارایی یەکی ئەوتۆیان لەدڵ و دەروونی گوێبیستانی دا نابێت گەر ئەو خەتیب و وتاربێژو بانگەوازکارە خۆی یەکەمین کەسی پەیڕەوکاریان نەبێت و کار بە ڕێساکانی نەکات و یەکەم فەرمانکاریان بەچاکەو ڕێ لەخراپەگریان نەبێت، هەر بۆیەش خودا سەرزەنشتی گەلێك دەکات لەسەر ئەوەی لەکاتێك دا فەرمان بەخەڵکی دەکەن بۆ چاکەکردن، کەچی خۆیان بەو فەرمانەوە پابەند نابن، هەروەك فەرموویەتی: ﴿أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ﴾البقرة/٤٤..

لەبەشی دووەمی ئایەتەکەدا لەزاری (شوعەیب)ەوە ﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَـٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ﴾ خواستی -شوعەیب- بەدی دەکرێت لەچاکسازیو ئیصلاح دا کە تاکە خواستێکە تەنها لەبەرخاتری خوای گەورەیەو دوورە لەهەر نیازێکی ماددی یان بەرژەوەندیەکی تایبەتیو شەخصی. ئامانجەکانی پێغەمبەران لە هەموو قۆناغەکانی مێژوودا ئاوا بووە، هەر ئەمەش ئامرازی بەدەست هێنانی سەرکەوتن بووەو هەر ئەمەش ئەو ڕێگا ڕاست و دروستەیە کە دەبێت مرۆڤی چاکەخوازو بانگەوازکاری (چاکسازی) بیگرێتە بەر بۆ گەیشتن بەسەرکەوتن و بۆ هەڵبژاردن و بەجێگەیاندنی چەندین بەها و بنەمای جوان و باڵا لەوانەی

باوەڕی پێیانە. جا بێگومان هەر مرۆڤی چاکەخوازی ڕاستگۆو دابڕاو لە هەر نیازو ئارەزوویەکی نەفسە، کە لەئەنجام دا سەرکەوتووە. بەڵام نیازو ئارەزووە تایبەتی یەکان زۆرجار هەر خۆیان پەردە لەسەر ڕووی خاوەنەکانیان لادەدەن و شکست دێنن و دەگۆڕێن و دوایش ڕەنجەڕۆیی و خەسارەتمەندی یان تووش دەبێت.

ئیدی چۆن حەقیقەت سەرناکەوێت لەکاتێك دا هەر خودای (خالقی گەردوون) و (بەڕێوەبەری ئاسمانەکان و زەوی) داڕێژەری بووەو هەر حەقیقەتیشە کەئایەتەکە لەکۆتایی ی دا ئاماژەی بۆ دەکات: ﴿وَمَا تَوۡفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ﴾.

کاریگەریی نوێژ

هەروەها لەبەسەرهاتەکەی (شوعەیب)دا ئاسەواری نوێژ لەسەر هەڵسوکەوتی مرۆڤ دیاری کراوە، وەك چۆن گەلەکەی (شوعەیب) هۆی بانگەوازەکەی ئەو پێغەمبەرەیان بۆ نوێژەکانی دەگێڕایەوە: ﴿ قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأۡمُرُكَ أَن نَّتۡرُكَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوۡ أَن نَّفۡعَلَ فِيٓ أَمۡوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُاْ﴾.

بێگومان گەلەکەی(شوعەیب) تێبینی کاریگەریی ی نوێژیان لەسەر(شوعەیب)و شوێنکەوتوانی کردبوو کە چۆن ئەو نوێژەیان بارودۆخی بۆ گۆڕییوون و لەپەرستنی غەیری خودا ڕزگاری کردبوون بۆپەرستنی خوداو لەفرۆفێڵی سەوداو مامەڵەی کێشانەو پێوانەش دووری خستبوونەوەو بۆدەسپاکی و دادگەری، هەربۆیەش بەلووت بەرزی و پلارو بالۆرەگوتنەوە ئەم قسەیەیان پێ‌گوتن:(ئەرێ ئەوە نوێژەکەتان داواتان لێ دەکات واز لەپەرستراوەکانی خۆمان و باوو باپیرانمان بێنین؟)چونکە لەهزری خۆیان دا بڕیاریان وایە کە نایانەوێت ئەو حاڵەتەی خۆیان بگۆڕن..

بەڵێ بێگومان نوێژ باری دەروونی و نەفسی ی شوێنکەوتوانی(شوعەیب)ی گۆڕییبوو، چونکە نوێژکردن و پەیوەندی بەخواوە بەستن (صلاة) بۆ مەبەستی دروست کردنی ویژدانێکی پاك و بێگەردە لەنێو مرۆڤ دا، ئەم ویژدانە خاوێنەش هەست و نەستی پارێزکاری (تقوی)و چاودێری (مراقبة)ی نەفس لەمرۆڤدا دەبزوێنێت و بەردەوام ڕۆژی دادگاییو لێپرسینەوەی بیردەخاتەوە، ئەو ڕۆژەی کەخودای مەزن لەبارەیەوە فەرموویە: ﴿يَوۡمَ تَجِدُ كُلُّ نَفۡسٖ مَّا عَمِلَتۡ مِنۡ خَيۡرٖ مُّحۡضَرٗا وَمَا عَمِلَتۡ مِن سُوٓءٖ تَوَدُّ لَوۡ أَنَّ بَيۡنَهَا وَبَيۡنَهُۥٓ أَمَدَۢا بَعِيدٗا ﴾آل عمران/٣٠.. واتە: (ڕۆژی لێپرسینەوەو قیامەت ئەو ڕۆژەیە هەموو مرۆڤێك دەزانێت چی‌کردووەو چ جۆرە مەحکەمەو سزایەکی بۆ ئامادەکراوە؟ ئەویش بەهۆی ئەو نامەو پەڕاوی کردەوانەیەتی، کە پیشانی دەدرێت و کە هەموو خراپەو بەدڕەفتاری یەکانی تیادا نوسراوە، ئیدی لەو کاتەدا حەزدەکات لەنێوان ئەو ڕۆژەو خۆی دا ماوەیەکی زۆر دوور هەبێت و هەرگیز پێی نەگات)...

لەبەر ئەمە نوێژ بەربەستی گوناه و بەدکاری یەو ڕێگری کاری ناشیرین و ناپەسندە، نوێژ مرۆڤ لەم جیهانە پڕ لەشەپۆلی فیتنەو گوناهەوە ڕزگار دەکات و دەیگەیەنێتە ئاسۆی فراوانی ڕەحمەتی خوداو هەواری پان و بەرینی دڵنیایی. لەم ڕووەشەوە قورئان بەم فەرمایشتەی خودا کاریگەریی نوێژی دیاری کردووە: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِۗ ﴾العنکبوت/٤٥.. واتە: بێگومان نوێژ

بەرگری دەکاو ڕێ نادات (بەکاری نابەجێی وەها کە دەگاتە ڕادەی زیناو شەڕوال پیسی) و کاری نابەجێی وەهاش کە (هیچ یاساو داب و نەریت و عەقڵێکی ساغی بەشەری ڕێی پێنادەن وەك کوشتن و تێکدان و ئاشووب نانەوە)..

جا داخۆ لەڕۆژگارێکی وەك ئەمڕۆشدا کۆمەڵگەی بەشەری چەند ئاتاجی بەو نوێژە ڕاست و دروستە هەبێت کە مرۆڤ لەخودای خۆی نزیك دەکاتەوەو لەژێر چنگی هەموو پەرستراوێکی پووچەڵ و بەتاڵ و لەژێر چەپۆکی هەموو دەسەڵاتێکی ستەمکار ڕزگاری دەکات و پاشان لەهەموو بەدکاریو فەسادێکیش دەیپارێزێت کە تەشەنەی سەندووەو چارەسەرکردنی ئاڵۆز بووە.

هاندان لەسەر دەسپاکی

هەر لەو ئامۆژگاری یانەی لەچیرۆکەکەی-شوعەیب-دا بەدیی دەکەین بانگکردنی گەلەکەیەتی بۆ دەسپاکی و پاراستنی سپاردە (أمانة) و دادگەری لە کڕین و فرۆشتن و وازهێنان لەگزیو تەرازووبازی و کەم کردنەوەی سەنگی کەل وپەلی فرۆشراوو، دەست هەڵگرتن لەخراپەو شێواندن لەسەر زەوی. چونکە ئەو تەرازووبازی و خراپەکاری یانە دەبنە هۆی ڕق و تووڕەیی خودای تۆڵەسێن و خۆختستنە بەر سزای توندوتیژی، وەك چۆن خودا سزایەکی توندی بۆ گەلەکەی -شوعەیب- ناردو بەهۆی بەدکاری خۆیانەوە تەفروتوونای کردن. دیارە هەمیشە (شوعەیب) گەلەکەی وریا دەکردەوە لەو کارە ناهەموارانە، هەروەك خوداش لەسەرزاری ئەو پێغەمبەرەیەوە لەفەرمایشتەکەی دا ئاگاداریان دەکاتەوە.. ﴿..تَنقُصُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَۚ[1] إِنِّيٓ أَرَىٰكُم بِخَيۡرٖ وَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ مُّحِيطٖ ٨٤ وَيَٰقَوۡمِ أَوۡفُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ﴾هود/٨٣-٨٥.

ئەوەی شایانی باسیشە زۆربەی دەوڵەتە پێشکەوتووەکانی ئەمڕۆ زۆر سوورن لەسەر ڕاگرتنی کێشانەو چاودێری ی سەنگەکان و سزادانی یاری پێکارانی بەسەختی.. ئایینی ئیسلامیش هەمیشە لەدانانی ڕێساو سیستمە پێویست و شیاوەکانی کۆمەڵگەی بەشەریدا دەسپێشکارو پێشەنگی هەموو یاسایەکی دی بووە، سەرەڕای ئەمەش ئیسلام هەر بەوەندە وازی نەهێناوە، بەڵکو بەرزترین بەهاو شکۆی بەکاروباری سەوداو ئاڵوێریی نێوان خەڵکی داوەو داواشی لێ کردوون بەچاوی سووك سەیری کەلوپەلی یەکترنەکەن و بەناڕەوا لەنرخ وسەنگیکەمنەکەنەوە..

﴿وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ﴾. وشەی (أشياء) لێرەدا هەموو جۆرە هەست و نەستێکی بەکارهاتووی نێو گشت مامەڵەیەکی خۆبەخۆی خەڵکی دەگرێتەوەو هەموو شتێکیش دەگرێتەوە لەو شتانەی بۆ کێشانەو پێوانە بەکاردێن، هەروەك چەمك و واتا مەعنەوییەکانی ڕێزگرتنی خەڵکی و

(١) هەروەها لەنموونەکانی فێڵ وگزی بازی لەتەرازووداو لەکڕین وفرۆشتن دا ئەوەیە ئەمڕۆ هەندێك سەوزەفرۆش و دووکاندار لەسەروو سندووقەکانی میوەو سەوزەیانەوە میوە ساغ و جوانەکانیان داناوەو لەژێریشیانەوە ئەو میوەو سەوزە رزیوو شێواوانەیان داناوە کەکەس نایەوێت تاکو کڕیارەکانیان چەواشە بکەن، جا زۆر پێویستە دەسەڵاتداران و حکومەتی هەر وڵات و ناوچەیەك بەدەستێکی بەهێزو ئاسنین لەو کەسانە بدەن و ئەو فڕوفێڵ و تەرازووبازی یانەشیان بنبڕ بکەن کە تەشەنە دەسێنێت و داب و نەریتێکی تەقلیدییش دادەهێنێت و ئابڕووی وڵاتەکەش دەڕووشێنێت، جگە لە وروژاندنی خەشم و قینی خودای باڵادەست لەخۆیان.

ڕێزلێنانیشان دەگرێتەوە بەپێی ڕۆڵ و بەخشش و ئەو قوربانیيانەی خۆيان لەكۆمەڵدا. پاشان دانانی هەر كەسێكیش لەو پلەيەدا كە شايستەيەتی بەگوێرەی پسپۆڕیو وزەو توانازانستی يەكانی.

﴿وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ﴾ ڕاسپاردەيەكە لەخوداوە كە خێرو بەرەكەت لەهەموو لايەكەوە كۆدەكاتەوەو لەبۆتەی پەندو وانە بەرزەكانیش دايە. چەند پێویستیشە ئەمڕۆ هەموومان هەميشە ئەم پەندە بەرزە بلێينەوەو بەپێی ئاڕاستەو ڕێنمايی يەكانی بجووڵێينەوە تاكو بەرووبوومی شيرينی دەسكەوت و چاكسازی يەكانی كۆمەڵی لێ بچنينەوەو هەموو ئەو بەرهەمانەی لێوە دەست خەين كەلەناخی خۆی دا بۆی هەڵگرتووين.

بەندی سێ یەم

((چیرۆکی ئەیـوب))

(مەینەتی ی "ئەیـوب" - "ئەیـوب" لەقورئان دا - سوێندەکەی "ئەیـوب")

مەینەتیی "ئەیـوب"

"ئەیـوب"[(١)] لەو پێغەمبەرانەیە کە قورئان ئاماژەی بۆ پێغەمبەرێتیان کردووە، هـەروەك خـودا لـە ڕوو کردنە گفتاری دا بۆ محمد ﷺ باسی کردووەو فەرموویە:

﴿إِنَّآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ ..﴾النساء/١٦٣.

"ئەیـوب" زۆر پارێزکارو بە تەقوا بووەو بـەڕەحم و بەسـۆزبووە بـۆ هـەژاران و، خـەمخۆرو لـەخۆگری بێوەژنان و هەتیوان بووەو، ڕێزی زۆری لەمیوان دەگرت و بانگی گەلەکەشی بۆ پەرسـتنی خـودای تـاك و تەنیا دەکرد. زانایانی "تەفسیر" و "مێژوو" وای دەگێڕنەوە کە "ئەیـوب"خاوەنی ماڵ و سـامانێکی زۆر بووە لەهەموو چەشن و جۆرێك لەنیعمـەت و بەنـدەو کـەنیزەو لـەئاژەڵ و مـەڕومالات و لـەزەوی و زاری فراوان، کە لەخاکی (بثینة)ی ناوچەی (حوران) بووە. جگە لەمانەش خاوەنی کوڕو نەوەو کەس و کـارێکی زۆرو بنەماڵەیەکی گەورەش بووە.. لەناکاودا هەموو ئەم نیعمەت و ماڵ سامان و کوڕو کـەس و کارانـەی لێ دەستێنرێتەوەو لەش و لاریشی تووشـی چـەندین جـۆرە دەردو بـەلا دەبێـت. هـیچ ئەنـدامێکی سـاغ لەجەستەی دا نامێنێت تەنها دڵی و زمانی نەبێت کە زیکرو یادی خـودای گـەورەی پێبکـات، بێگومـان ئەویش لەهەموو ئەو بەلاو میحنەتانەی دا بەئارام و خۆڕاگر بوو و باوەڕی بەپاداشتی ئەو خـۆڕاگری یـەی هەبوو...شەوو ڕۆژ لەیادی خودادا بوو و ئێوارەو بەیانی بۆساتێك خودای لەبیر نەدەکرد...

نەخۆشی یەکەشی بەجۆرێکی وا پەرەی سەند کە هیچ کەسێك نەیدەتوانی لەلای دانیشێت. بەڵکو وەك لە ریوایەتێکی مێژوویی دا هاتووە هەموان لێ ی دوورکەوتنەوە و تاکە هاونشینێك و هاوخەمێکی نەما. تەنانەت لەشارەکەی خۆی برایە دەرەوەو لەسەرەنوێلکەیەکی دەرەوەی شار فڕێ دراو خەڵکیشی لێ دابـڕاو، کەسێك نەمابوو تا سۆزێکی بۆ بنوێنێت، تەنها هاوسەرەکەی خۆی نەبێت کە هـەردەم چـاودێری دەکـردو بایەخی تەواوی پێدەداو، چاکەو لەخۆبوردوویی و سۆزی لەوەوبەری "ئەیـوب"ی مێردی لەیاد نەکردبوو و، بەوپەڕی ڕێزو پێزانینەوە لەخزمەتی دابوو. هەروەها بەردەوام هات و چۆی دەکـردو فەرامۆشـی نـەدەکردو

---

(١) "ئەیـوب" لەوەچەی "ابراهیم"ـە (سلاوی خودای لەسەربێت)، دایکیشی (کچی لـوط ـ سلاوی خودای لێبێت، هاوسەریشی ناوی (لیا) بووە کە کچی(یەعقوب) بووەو گوتراویشە ناوی(ڕەحمە)ی کچی (ئیفرائیم) بووە، هەروەها گوتراوە (مەنشا-ی کچی -یوسف-ی کوڕی یەعقوب) هاوسەری بووە. (ابن جریر-ی طبري-یش) وای دیاری کردووە کەوا "ئەیـوب" کاتێك کۆچی دوایی کردووە تەمەنی نەوەدو سێ (٩٣) ساڵ بووە، گـوتراوە کـە لەوەش زیاتر ژیاوە. (ابن عباس) لەم بارەیەوە گووتویە: (بۆیە بە "ئەیـوب" ناوبراوە چونکە لەهەموو حاڵەت و بارودۆخێـك دا هـەر بـۆ لای خـودا گەڕاوەتەوەو هەر پەنای بەخودا گرتووە).

کاروباری بۆ ڕادەپەڕاندو یارمەتی ی دەدا لەسەر بەجێگەیاندنی پێویستیەکانیو بەپێی بەرژەوەندیی ئەو دەجولایەوە، لەگەڵ ئەوەش دا ئەم هاوسەرەی "ئەیوب" لەحاڵێکی هەژاریو کەم دەرامەتی دابوو و بۆ چارەسەری ئەم گرفتەش پەنای دەبردە بەر ئیش کردن و خزمەتکاریی خەڵکی بەکرێ، تاکو خۆراك بۆ مێردە نەخۆش و پەککەوتەکەی پەیداکات و بارە قورس و گرانەکانی لەئەستۆ بگرێت، بێگومان ئەم ژنەشی (وەك خۆی) بەئارام و خۆڕاگر بووە لەسەر ئەو کارەساتی لەدەست چوونی ماڵ و کوڕو نەوەیەو لەسەر ئەو هەموو دەردو پەتایەش کە تووشی مێردەکەی بووبوو، جگە لەدەسکورتیو نەبوونیو خزمەتکارییش بۆ خەڵکی لەدوای ئەو هەموو نیعمەت و بەختیاری یەی پێشوویان.

هەموو ئەم دەردو نەبوونی و مەینەتی یانەش ورەو خۆڕاگریی پتری بۆ "ئەیوب" زیاد کردو بە(احتساب) و باوەڕو قەناعەت بەپاداشتی مەینەتی یەوە خۆی ڕادەگرت و سوپاس و شوکرانەبژێری خودای دەکرد، تەنانەت بەشێوەیەك خۆی ڕاگرتووە کە هەمیشە نموونە لەسەر خۆڕاگری یەکەی لەهەر مەسەلەو کاروبارێکی لەو جۆرانەدا دەهێنرێتەوە. هەروەها نموونەی لەسەر هەموو ئەو بەڵاو میحنەتە هەمەچەشنانەی پێدەهێنرێتەوە.(١)

دەربارەی ماوەی مەینەتیەکەشی، زانایان وتەو بیروڕای لێك جودایان هەیە، هەندێکیان دەڵێن(٣٠) سی ساڵ لەو مەینەتی یەدا بووە، هەندێکیشیان دەڵێن(حەوت ساڵ و چەند مانگێك بووە)، هەندێکی دیکەشیان دەڵێن (هەژدە ساڵ لەو مەینەتی یەدا بووە).

دەربارەی بەسەرهاتیشی ئەوە گێڕراوەتەوە کە هاوسەرەکەی پێی گوتووە: (ئەی "ئەیوب" گەر لەخودای خۆت بپاڕێیتەوە ئەوا ڕزگارت دەکات لەم بەڵایانە).. ئەویش لەوەڵامیدا گوتوویەتی: (من حەفتا ساڵ بەساغ و سەلامەتی ژیاوم و ئەگەر حەفتا ساڵی دیکە دوای ئەمە بەنەخۆشی و ناڕەحەتی بژیم ئەوا هەر کەمە بۆ خۆڕاگرتنم تیای دا).

هەر لەبارەی ئەو حاڵەتەیەوە گێڕراوەتەوە کە هەر جارێك ئازارێك یان بەڵایەکی نوێ ڕووی تێکردبێت گوتوویەتی: (خودایە تۆ خۆت لێت سەندوومەوەو خۆت پێت بەخشیوم).

هەروەها مێژوونووسەکان چەندەها ڕووداوو داستانیان لە"ئەیوب" گێڕاوەتەوەو لەم ڕووە سوودیان لە(کتێبی ئەیوب-سفر ایوب) وەرگرتووە یان لە(تەفسیری یەهوود بۆ تەورات کە بە(هجادة)ناودەبرێت و ئەم سەرچاوانەش جێی پشت پێ بەستن و متمانەی زانایانی ئیسلام نین، چونکە چەندین شتی نابەجێ و ناڕاستیان تێکەڵکراوەو چەندەها ڕووداوی هەڵبەستراویشی تێ ئاخنراوە.

هەندێك لەڕاڤەکاران (مفسرون)ی قورئانیش ڕەخنەیان گرتووە لەو مێژوونووسانەی کە جۆری ئەو دەردو بەڵایانەی "ئەیوب"یان دیاری کردووە. لەم بارەیەوە مامۆستا(احمد المراغی) لەتەفسیرەکەی دا دەڵێت: (هەرچی گێڕراوەتەوە لەڕادەو ئەندازەی ئەو مەینەتی یەی تووشی-ئەیوب- بووە کە گوایە گەیشتبێتە ڕادەی ئەوەی خەڵکی لێ ی دوورکەونەوەو، خۆیانی لێ بپارێزن و، لەپلەو پایەو شکۆی پێغەمبەرێتیان دابەزاندبێت و بردبێتیان بۆ دەرەوەی شارو، لەسەر نوێلکە فڕێ یان دابێت و، ئیتر جگە لەهاوسەرەکەی

(١) البداية والنهاية لأبن كثير، ج١.

خۆی کەسی دی سەردانی نە کردبێت و هەر ئەویش خۆراك و کەرەسەی پێویستی بۆ بردبێت، هەموو ئەم قسەو باسانە لەو هەواڵە درۆو دەلەسە هۆنراوانەی جوولەکەکانە، کە بە(اسرائیلیات) ناودەبرێت و کەجێی هیچ بڕوا پێکردن و متمانە پێبوونێك نین، چونکە هیچ بەڵگەیەکی پشت پێ بەستراوی بە هێزیان نی یە کەڕاستی یەکەی بسەلمێنێت، هەروەها، چونکە یەکێك لەمەرجەکانی پێغەمبەریتی ئەوەیە نابێت پێغەمبەرەکە ئەو جۆرە نەخۆشیەو دەردانەی هەبێت، کەدەبنە هۆی دوورکەوتنەوەی خەڵکی لەدەوری، لەبەر ئەوەی هەر کاتێك حاڵ وتەندروستی ی ئاوابێت ناتوانێت پەیوەندی بەخەڵکەوە بکات و ڕێساو حوکمەکانی خودایان پێ بگەیەنێت). [١]

"ئەیوب" لەقورئان دا

قورئانی پیرۆز بەگوێرەی پێویست باسی نەخۆشی یەکەی "ئەیوب" ی کردووەو ئاماژەی بۆ شێوازی لەخواپاڕانەوەکەشی کردووە کە چۆن لەلای خودا نزای کردووەو پاشان خوداش نزاکەی گیراکردووەو چارەی نەخۆشی یەکەی کردووەو شیفای پێبەخشیوەو ڕۆڵەو کەس و کارەکانیشی بۆ گێراوەتەوە، لەم بارەیەوە خودای مەزن فەرموویە:

﴿وَأَيُّوبَ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلضُّرُّ [٢] وَأَنتَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٨٣﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ فَكَشَفۡنَا مَا بِهِۦ مِن ضُرٍّۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ أَهۡلَهُۥ وَمِثۡلَهُم مَّعَهُمۡ [٣] رَحۡمَةً مِّنۡ عِندِنَا وَذِكۡرَىٰ لِلۡعَٰبِدِينَ﴾الأنبياء/٨٣-٨٤..

هەروەها خودا فەرموویە: ﴿وَٱذۡكُرۡ عَبۡدَنَآ أَيُّوبَ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِنُصۡبٍ [٤] وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾ ٱرۡكُضۡ بِرِجۡلِكَۖ هَٰذَا مُغۡتَسَلُۢ بَارِدٞ وَشَرَابٞ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبۡنَا لَهُۥٓ أَهۡلَهُۥ وَمِثۡلَهُم مَّعَهُمۡ رَحۡمَةٗ مِّنَّا وَذِكۡرَىٰ لِأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٤٣﴾ وَخُذۡ بِيَدِكَ ضِغۡثٗا [٥] فَٱضۡرِب بِّهِۦ وَلَا تَحۡنَثۡۗ إِنَّا وَجَدۡنَٰهُ صَابِرٗاۚ نِّعۡمَ ٱلۡعَبۡدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٞ [٦]﴾ص/٤١-٤٤..

لەم ئایەتانەی سوورەتی (ص)دا خودا ئاماژە بۆ بەسەرهاتی "ئەیوب" دەکات و لەزمانی ئەویشەوە بەمەبەستی لە﴿أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِنُصۡبٍ وَعَذَابٍ﴾ ئەو وەسوەسەو خورپە ساتەوەختی یانەیە کە لەکاتی نەخۆشی یەکەی دا بەدڵی دا ڕەت بوون و پەنای بەخودا گرتووە لە (قورسی ی ئەو بەڵاو مەینەتی یە)و، لە (بێ ئومێدی لەڕەحمەتی خودا)و لە (وەڕس بوون لە ژان و ئازاری نەخۆشی) کە ئەمانە هەمووی چەند وەسوەسەیەکن بەدڵی مرۆڤ دا ڕەت دەبن لەکاتی ئازارو نەخۆشی دا، هەربۆیەش لەبەرامبەر ئەمانەدا پەنای بەخودا گرتووە کە لەوانە بیپارێزێت و بەدووری کات، سا ئیتر بەهۆی لابردنی بەڵاو مەینەتی

---

(١) تفسير المراغي، للأستاذ احمد مصطفى المراغي.

(٢) (الضُّرّ): بە(ضَمَّة،) بەدەردو نارەحەتی ی نێودەروون و هەربارگرانی یەکی هاوشێوەیان دەگوترێت.

(٣) (وآتيناه أهله ومثلهم معهم): گوتراوە کەوا کەس و کارو خانەوادەی"ئەیوب" هەموویان لە ناکاودا مردوون تەنها هاوسەرەکەی نەبێت، دوایی خودا زیندووی کردوونەوەو هێندەی ئەوانی تریش کوڕو کەسوکاری تری پێبەخشیوە. گوتراویشە خودا پاداشتی لەسەر نەمانی ئەو کەس و کارەی بەچەند ڕۆڵەیەکی دی داوەتەوەو لەدنیادا لەجیاتی ئەوان چەند منداڵێکی دیکەی پێبەخشیوە.

(٤) (بنصبٍ): واتە بەماندوێتی وگرانی.

(٥) (ضغثا): واتە دەسکێك گیای وشك یان دەسکێك ڕەیحانە.

(٦) (أوّاب): (واتە زۆرپەنا دەباتە بەرخوداو بۆ لای خودا دەگەرێتەوە)، بێگومان خودای مەزن بەفەرمایشتی(نعم العبد)ستایشی"ئەیوب"ی کردووە، چونکە سیفەتی (أوّاب)ی داوەتە پاڵ، ئەم ستایشە هەر مرۆڤێکی خاوەن باوەڕی وەهاش دەگرێتەوە کە بەشێوەیەکی زۆر پەنا بەخودا بگرێت وبۆلای خودا بگەڕێتەوە.

یەکانیەوە بێت یان بەئاسان کردنی هۆیەکانی لابردن و دەرکردنی ئەو وەسوەسەو خورپە لەناکاوانە بەسەبرو ئارامی یەکی جوانەوە.

بۆ چونیەتی و شێوازی چاك بوونەوەو شیفا وەرگرتنیشی، خودا بەم شێوەیە ڕێنموونیی کردووەو، پێی فەرموەوە: ﴿ ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ هَٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴾. واتە: (ئەی ئەیوب بەقاچت لەزەوی بدەو پێت بکێشە بەزەوی داو ئەوەی خودا فەرمانی پێکردوویت جێبەجێی کە)، ئەوەبوو هەرکە پێی دا بەزەوی دا خودا کانیاوێکی ساردی بۆ هەڵقوڵاندو فەرمانی پێ کرد لەو ئاوە خۆی بشوات و لێ ی بخواتەوە، "ئەیوب" ئەو فەرمانانەی بەجێگەیاندو خوداش بەو هۆیەوە هەموو ئازارو نەخۆشی یەکی لەسەر لابرد لەو نەخۆشی یانەی کە دەرەوەو ناوەوەی جەستەی تەنیبوو.

مامۆستا (المراغی) لەتەفسیرەکەیدا دەڵێت: (لەم ئایەتەدا ئاماژەیەك بۆ جۆری ئەو نەخۆشی یەی کراوە کە لەنەخۆشی یەکانی پێست (الأمراض الجلدية) بووە، وەك نەخۆشییەکانی ئەکزیما و گەڕیو گولی وپێست ئاوسان و...هتد، نەك نەخۆشی یەکی ناوەکی بوو بێت وەك نەخۆشی یەکانی گەدەو گورچیلەو سی و.. هتد، دیارە ئەو نەخۆشی یانەی پێستیش لەش ماندوو دەکەن و توندترین ئازاریشی دەدەن، بەڵام نەخۆشی ی کوشندە نین.

هەر لەو ئایەتەدا ئاماژەو پێناسەیەك هەیە بۆ جۆری ئەو ئاوەی لەژێر پێیەوە هەڵقوڵاوە کەلە ئاوێکی کبریتی بووەو سوودێکی زۆرو شیفابەخشی بۆ ئەم جۆرە نەخۆشی یانە هەیە. پاشان هەروەك لەفەرمانی بەکاربردنی ئاوەکەدا هاتووە باسی لێ خواردنەوەشی کراوە، وەك چۆن ئەمڕۆش چەندان جۆر لەم کانیاوانە لەئەوروپاو لە(میسر) و وڵاتانی دیکەدا هەیە و گەرماو(حەمام)یان لێ دروست کراوەو چەندەها زستانەهەوار (مشتی) و نەخۆشخانەی بۆ نەخۆشی یەکانی پێست و نەخۆشی یە ناوەکی(باطني)یەکانیشیان لێ بنیات نراوە.

سوێندەکەی "ئەیوب"

جارێکیان "ئەیوب" لەماوەی نەخۆشی یەکەی دا سوێندێك دەخوات لەسەر ئەوەی گەر لەنەخۆشی یەکەی چاك بووەوە سەد قامچی لەهاوسەرەکەی بدات، لەبەر ئەوەی جارێکیان لەهەندێك ئەرکی سەرشانی دا سستی ی نواندبوو، بەڵام دوای چاك بوونەوەی دڵی نەرم دەبێت، چونکە ژنەکەی بەچاکی خزمەتی کردبوو و سستی یەکەیشی هێندە نەبوو، خوداش سوێندەکەی "ئەیوب"ی بەسووك ترین سزای هاوچەشن بۆ بردەسەر، ئەویش بەو جۆرەی داوای لێ کرد دەسکێك لەگژوگیای وشك یان دەسکێك ڕەیحانە بەدەستەوە بگرێت و بەیەك جار لەژنەکەی بدات، ئەمە لەڕادەی ئەو سەد قامچی یەدا بووەو بەم هۆیەش سوێندەکەی بردۆتە سەر بێ ئەوەی ئازاری هاوسەرەکەی بدات، ئەم شێوازی سوێند بردنەسەرە دەربازێکی بێ وەیە بۆ هەر کەسێك لەخوا بترسێت و بەتەقوابێت و گوێڕایەڵی ی فەرمانەکانی خودای خۆی بکات، بەتایبەتیش لە هەڵسوکەوتێکی لەم چەشنەی سوێند بردنەسەر دا دەرهەق بەو هاوسەرە بە ئارام و ڕاستگۆو هاوزام و چاکەخوازەی...

هەربۆیــەش خــودا بە"ئەیـــوب"ی فــەرموو: ﴿ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَٱضْرِب بِّهِۦ وَلَا تَحْنَثْ ﴾... (ئــەی "ئەیـوب" دەسکێکی بچووك لەگژوگیای وشك -یان ڕەیحانە- بەدەستەوە بگرەو بەیـەك جـار لەژنەکـەتی پێبدە و سوێندەکەت مەشکێنە)...

بەندی چوارەم

((چەند وانەیەك لە "ئەیـوب"ەوە...))

(خۆڕاگرتن لەسەر میەینەتی- پەنابردنە بەر خودا- تیمارکردن- نەرمی لەگەڵ هاوسەردا)

خۆڕاگرتن لەسەر مەینەتیی

لەداستانی "ئەیـوب" وئەو میحنەتەی تووشی بووەو ئـەو شـێوازی لەخواپاڕانـەوەو داواکردنـی چـاك بوونەوەیەیو، ئەو نیعمەتەی خوداش لە هەڵگرتنی بەلاّو چاك بوونەوەی لەنەخۆشی ی دوای ئـەو ماوەیـەو پاشان لەو بەخشش و نیعمەتە چەندان هێندە پێدراوانەی دوای چاك بوونەوەشـی دا، لەهـەموو ئەمانـەدا چەندین دەرس و وانە بۆ باوەڕداران هەیە تاکو "ئەیـوب" بکەن بەپێشەنگ(قدوة)ی خۆیـان لەهـەر بـەلاّو ناڕەحەتی یەك دا کە تووشیان ببێت، چونکە پێغەمبەرانیش لەبەلاّو میحنەت بێبـەش نـەبوون، تەنانـەت هەر پێغەمبەران تووشی سەخت ترین بەلاّو کارەسات هاتوون، پاشان جۆرەکـانی دی لەخـەڵکی، هـەروەك پێغەمبەری خوداش -محمدﷺ- فەرموویە ((**أشد الناس بلاء: الأنبياء، ثم الصالحون، ثم الأمثل ثم المثل، يبتلى الرجل على حسب دينه، فأن كان في دينه صلابة زيد في بلائه**))[١].. واتـە (لـەنێو خـەڵکی دا پێغەمبەران بەپلەی یەکەم تووشی توندترین بـەلاّو کارەسـات بـوون، دوای ئـەمانیش پیاوچـاکان، پاشـان چاکتران و چاکتران، مرۆڤیش بەگوێرەی ئاین و ڕادەی دینداری یەکەی تاقی دەکرێتەوە، هـەتا ڕادەو پلـەی دینداری و ئیمانەکەی زیاترو بەهێزتربێت، ئەوا بەلاّو ناڕەحەتی یەکانیشی زیاتر دەبن)..

لەم فەرموودەیەوە بۆمان دەردەکەوێت کەبەلاّو کارەسات مانـای نەگبـەتی و بەدبـەختی ناگەیـەنێت، چونکە چ (بەختیاری) وچ (بەدبەختی)یش لەم دنیایەدا پەیوەست نین بەکردەوە چاکەکان، یان خراپەکانەوە، بێگومان دنیاش خانەی خەلاّت و سزادان نیەیە، بەڵکو خانەی تاقیکردنەوەو، کێڵگەیەکی ڕۆژی دواییشـە، بەرهەم و ئاکامی خۆڕاگرتنیش بەدەست هێنانی پاداشت و خەلاّتی کردەوە چاکەکانە بـە چـەندان هێنـدە، "ئەیـوب"یش کاتێك بەوە تاقی کرایەوە کە هەموو ماڵ و سامان و کەس و کاری لێ سەنرایەوەو چـەندین ئازارو نەخۆشی ڕووی لەجەستەی کرد، خۆی ڕاگرت و شوکرانە بژێری خودای دەکـرد، لـەئاکامی ئەمـەدا خوداش ڕەحمی پێ کردو بەزەیی پێدا هاتەوەو ساغی و تەندروستی ی بۆ گێڕایەوەو چەندان هێنـدەی تـر لەماڵ و سامان و کوڕوکەس و کـاری پـێ بەخشـی یـەوە... هـەر بۆیـەش خـودا لـەدوای چـیرۆکەکەی "ئەیـوب"ەوە فەرموویە: ﴿وَذِكۡرَىٰ لِلۡعَٰبِدِينَ﴾ (ئەوە یادخستنەوەیەکە بۆ خواپەرستانی دی تاکو ئارام

---

(١) البداية والنهاية لأبن كثير.

بگرن وەك "ئەیـوب" و ئەو پاداشتە گەورەیەشیان وەك ئەو لەدنیاو ئاخیرەت دا دەسگیر بێت). جا ئەگـەر بەندەکانی خوداو خواپەرستان مەینەتی و ئارامی "ئەیـوب" بەیادی خۆیان بێننەوە کە باشترین ئینسـانی سەردەمەکەی خۆی بووە، ئەوا خۆیان بە(ئارام گرتن لەسەر ناڕەحەتی یەکانی دنیا) ڕادەهێنن.

هەروەها ئارام گرتن لەڕەوشتی پێغەمبەران و چەکی پارێزکاران و چاکسازان بـووەو هـەر پێغەمبـەرو، پێشەواو، چاکسازێك تەنها بە ئارام گرتن سەرکەوتوون. جێی باسیشـە قورئـانی پـیرۆز بایـەخێکی زۆری بەئارام گرتن و وەسف و ستایش کردنی داوەو لەپلەو پایەی بەرزکردۆتەوەو ستایشـی زۆری خاوەنـانی ئـەم ڕەوشتە بەرزەی کردووەو بەم ڕادەیەش ستایشی هیچ ڕەوشتێکی دیکەو خاوەنانی هیچ ڕەوشتێکی دیکـەی نەکردووە، لەقورئان دا نزیکەی حەفتا جار باسی ئەم ڕەوشتە بەرزە کراوەو، کەچـی ئـاوا گرنگـی بەباسـی ڕەوشـتێکی باشـی دی نـەدراوە. پێغەمبـەری پێشرەویشـمان -**محمـد**ﷺ- بـەم ڕەوشـتی ئارامگرتنـەی ڕاسپاردووین و فەرمووبە: (**الصبر نصف الأيمان**)... واتە: (ئارام گرتن نیوەی باوەڕە). هەروەها فەرموویە: ((**ومن يصبر يصبره الله وما أعطي احد عطاء خيراً وأوسع من الصبر**)).. واتە(هەر کەسێك خۆی بـەئارام گرتن ڕابهێنێت و بەرگەی بارەگرانەکانی بگرێت، ئەوا خوداش یارمەتی دەری دەبێت لەو ئـارام گرتنـەدا، هیچ کەسێکیش نی یە، کـە جگـە لـە(ئارام گـرتن) بەهرەیـەکی بەسـوودترو گـەورەترو زۆرتـری دەسـت کەوتبێت). پەندێکی بەناوبانگ و پڕ مانای عەرەبیش دەڵێت: (الصبر مطيّة النصر).. واتە: (ئـارام گـرتن جڵەوگری سەرکەوتنە).

پەنابردنە بەر خودا

هەروەها لەبەسەرهاتەکەی "ئەیـوب"دا وانەیەکی بەسوود هەیە دەربـارەی پەنابردنـە بـەرخوداو نـزاو پاڕانەوە لێ ی، وەك چۆن "ئەیـوب" نزای لەلا کـرد.. ئینجـا مـل کـەچ کـردن بـۆ خـودا و دووعـاکردن بەناوەجوان و پیرۆزەکانی و بەسیفەتە بەرزەکانی تاکو ئەو بەڵایەی کە تووشمان بووە لایبات لەسەرمان.

تیمارکردن

هەر لەو بەسەرهاتەی "ئەیـوب" وانەیەکی دی بـەدی دەکرێـت دەربـارەی پێویسـتی ی تیمـارکردن و بەکارهێنانی دەرمان چونکە خودای مەزن فەرمانی بە"ئەیـوب" کرد لەو ئاوە بخواتەوەو خۆی لێ بشـوات کەلەژێر پێ یەوە هەڵقولا، بێگومان خودا بەبێ ئەوەش لەتوانایدا هـەبووە شـیفای بـۆ بنێرێـت لـەجیاتی ئەوەی داوای گرتنەبەری ئەو شێوازو ئامرازەی تیمارکردنی لێ بکات.

نەرمی لەگەڵ هاوسەردا

دیسان لەم داستانەی "ئەیـوب"دا وانەیـەکی تـر دەردەهاوێـژرێت لـەبارەی پێویسـتی هەڵسـوکەوتی چاکەوە لەگەڵ هاوسەردا، "ئەیـوب" لە کاتی دەوڵەمەندی و ساغی و تەندروستی دا باش وبەئەمەك بوو لەگەڵ ژنەکەی دا. ژنەکەشی لەماوەی ئەو نەخۆشی و ناڕەحەتی یانەی دا بەچاکی هەڵسـوکەوتی لەگـەڵدا کردووەو لەزۆربەی هەرەزۆری ساتەوەختەکانی دا بەهانایەوە چووە، تەنها چەند هەڵەیەکی کـەم نـەبووبێت

کەوەك هەر مرۆڤێکی دی جۆرە سستی یەکی کەمی نواندووەو ئەوەش بەبەراورد لەگەڵ ئەو هەموو ئارام و هەوڵ و بەتەنگەوەهاتنەی دا جێی سزادانێکی ئەوتۆ نەبووە... بەڵام لەکاتی ئەو هەڵە وردو بچووکانەی دا "ئەیوب" سوێندی لێ خواردووە کەوا دوای چاك بوونەوەی دەبێت تەمێی کات، بەڵام هەر دوای چاك بوونەوەی لەنەخۆشی یەکە خودای گەورە فەرمانی پێکردووە کە سزایەکی ئازاربەخشی نەدات وەك وەفاداری یەك بۆی، لەجیاتی ئەوەش خودا مۆڵەتی ڕێ وشوێنێکی ئاسانی پێداوە بۆ نەشکاندنی سوێندەکەی، ئەویش وەك پێشتر گوتمان ئەوە بووە کە دەسکێکی گژوگیا یان ڕەیحانەی بچووکی پێکەوە بەستووەو بەیەك جار داویێتی لەژنەکەی بێئەوەی ئازاری پێ بگەیەنێت.

پێغەمبەرێتی ی "ذوالکیفل"

خودای مەزن فەرموویە: ﴿وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِدۡرِيسَ وَذَا ٱلۡكِفۡلِۖ كُلّٞ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدۡخَلۡنَٰهُمۡ فِي رَحۡمَتِنَآۖ إِنَّهُم مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾الأنبياء/٨٥-٨٦. واتە (پێغەمبەرانی وەك ئیسماعیل-ئیدریس-ذوالکیفل-هەریەکەیان لەپێغەمبەرانی بەئارام و خۆڕاگر بوون، ئێمە ئەوانمان خستۆتە بەر سایەی سۆزو ڕەحمەتی خۆمان و ئەوان لە چاکان وصالّحان بوون).. هەروەها خودا فەرموویە: ﴿ وَٱذۡكُرۡ إِسۡمَٰعِيلَ وَٱلۡيَسَعَ وَذَا ٱلۡكِفۡلِۖ وَكُلّٞ مِّنَ ٱلۡأَخۡيَارِ ﴾ ص/٤٨. واتە (ئەو پێغەمبەرانەی تریش بەیاد بێنەوە، وەك (اسماعیل) و(الیَسَع) و(ذوالکیفل) کە هەموویان لەچاکان و هەڵبژێراوان بوون)..

(ابن کثیر)-خودا لێ ی خوشبێت-دەڵێت: (لەو ئایەتانەدا وا دەردەکەوێت کە -ذوالکیفل- پێغەمبەر بووبێت ئەویش بەپێی ئەو ناوهێنان و جۆرە ستایش کردنەی کە قورئان لەگەڵ ئەو پێغەمبەرانەی تردا ناوی هێناوە، تاکە بەڵگەی بەناوبانگیش لەم ڕووەوە هەر ئەوەیە). بەڵام قورئان نەبەکورتی و نەبەدرێژی باسی چۆنیەتی بانگەوازو پەیامی ئەم پێغەمبەرەو باسی ئەو گەلەی نێراوە بۆ لایان نەکردووەو باسی ژیانیشی هەر نەکردووە. شارەزایانی مێژووش وای دادەنێن کە ئەم پیاوە کوڕی "ئەیوب" بووبێت -سلاوی خودای لێ بێت- و، ناویشی لەبنەڕەت دا (بیشر) بووبێت و خودا دوای "ئەیوب" کردبێتی بەپێغەمبەرو ناوی (ذوالکیفل)ی لێ نابێت چونکە مەرجی هەندێك عیبادەت و فەرمانی لەئەستۆ گرتووەو مەرجەکانیشی بردۆتە سەر.[1]

(١) گوتراویشە ئەو-واتە ذولکیفل-پێغەمبەر نەبووە، بەڵکو عەبدێکی صالّحی خودا و بانگەوازکارێکی چاکەبووەو ئەرکی دادوەری کردن و بەجێگەیاندنی هەقی لەنێو گەلەکەیدا لەئەستۆ گرتووەو ئەو ئەرکانەشی بەچاکی ڕاپەڕاندووەو بەم هۆیەشەوە ناوی (ذوالکیفل)ی لێ نراوە، چونکە کەفالەتی ئەو ئەرکانەی کردووە. وەك چۆن (یوونس) بە(ذوالنون) ناوبراوە و (ذوالنون)یش مانای (ذوالحوت) یان (ذوالسمکة) دەگەیەنێت، چونکە ماسی یە گەورەکە (واتە نەهەنگەکە) لەدەریادا قووتی داوە، هەروەك لەبەشەکانی داهاتووی ئەم کتێبەدا (إنشاء الله) بەتەواوی ئاماژەی بۆ دەکەین. (وەرگێڕ)

ژیاننامەی
موسا سڵاوی خوای لێبێ
هارون سڵاوی خوای لێبێ

١- ژیاننامەی موسا پێش پێغەمبەرێتی

٢- پێغەمبەرێتی موسا و هارون

٣- تێکۆشانی موسا وگەلەکەی

٤- چارەنوسی خراپی فیرعەون وگەلەکەی

٥- لە ڕێگادا بەرەو خاکی ژوان

٦- چەند وانە و پەندێك لە چیرۆکی موساوە

٧- چیرۆکی موسا و عەبدە صالحەکەی خودا

سەرەتایەك:

پێغەمبەرێتی-موسا-و-هارون-

موسا پێغەمبەرێکەو، یەکێکیشە لەپێغەمبەرانی خاوەن(عەزم). خودای مەزن فەرموویە: ﴿وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مُوسَىٰٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ مُخۡلَصٗا وَكَانَ رَسُولٗا نَّبِيّٗا﴾مريم/٥١. واتە (هەروەها لە-قورئان-دا بەسەرهاتی-موسا-بەیادبێنەوەو بیخوێنەوە کە ئەو (واتە: موسا) هەڵبژاردەو پاڵاوتەکراوی خودا بووەو هەروەها (پێغەمبەرێك)ی هەواڵبەر-بووە). ئەم پێغەمبەرە نازناو (لقب)ی دوێنراوی خودا(كليم الله)یە، چونکە خودا بەبێ (ئامرازو هۆکارێکی ناڕاستەوخۆ) دواندوویەتیو قسەی لەگەڵدا کردووە. هەروەك فەرموویە: ﴿قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّي ٱصۡطَفَيۡتُكَ عَلَى ٱلنَّاسِ بِرِسَٰلَٰتِي وَبِكَلَٰمِي فَخُذۡ مَآ ءَاتَيۡتُكَ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ﴾ الأعراف/١٤٤. واتە: (ئەی-موسا-من تۆم هەڵبژاردووەو لەنێو خەڵکی دا پاڵاوتومیت بەم پەیامەی کە بە سرووش بۆم ناردوویت و بە وتەو دواندنی ڕاستەوخۆ لەگەڵتا، جاتۆش ئەوەی پێم داویت لەپەیام و ڕاسپاردەو لاپەرەکانی-تەورات-وەربگرەو سوپاس گوزاری خودای پەروەردگارت بە).

(هارون)یش (سلاوی خودای لێ بێت) بەرەچەڵەك برای -موسا-یەو خودا ئەویشی ڕەوانە کردووە وەك پاڵپشت و یاریدەدەرێك بۆ (موسا)، بەتایبەتی لەکاتێك دا (موسا)ی دەنارد بۆ لای فیرعەون تا پەیامی خودای پێ ڕاگەیەنێت. دانانی (هارون) بەیاریدەدەر و پاڵپشت لەسەر داواکاری یەکی (موسا) بووە کە ئاڕاستەی خودای پەروەردگاری کردووە:

﴿وَٱجۡعَل لِّي وَزِيرٗا مِّنۡ أَهۡلِي ٢٩ هَٰرُونَ أَخِي ٣٠ ٱشۡدُدۡ بِهِۦٓ أَزۡرِي﴾طه/٢٩-٣١. واتە: (موسا داوای کرد خودایە لەکەس و کاری خۆم یەکێك بکەیت بەپاڵپشت و هاوکارم کەئەویش (هارون)ی برام بێت تاکو خۆمی پێ بەهێزبکەم و لەم کاروبارەم دا بەشداری کەم و هاوبەش و هاوخەمی کارەگرانەانی پێغەمبەرێتیم بێت).

خوداش داواکەی -موسا-ی جێبەجێ کردو (هارون)ی لەگەڵدا ناردو، بەڕەحمەت و بەخشندەیی ی خۆی پلەی پێغەمبەریتیشی پێدا، (واتە: بە- هارون)..

﴿وَوَهَبۡنَا لَهُۥ مِن رَّحۡمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيّٗا﴾مريم/٥٣.

چەوسانەوەی (بنو اسرائيل)

لەمەوپێش لەچیرۆکی (یوسف)دا (سلاوی خودای لێ بێت) ئەوەمان باس کرد چۆن (یوسف) کەوتبووە پێش (باوکی و کوڕو نەوەکانی باوکی) بۆ گوزەران کردن لەوڵاتی (میسر), پاشان هەر لەو سەردەمەی خۆیان دا داوای لەپادشای (میسر) کردووە باوکی و خانەوادەکەی لەخاکی (جاسان)دا نیشتەجێ بکات کە

دەکەوێتە باکووری (بەڵبیس)ـەوەو یەکێك لەشارەکانی ناوی (سفط الحنة)یە... دیارە ئەم داواکـاری یـەی (یوسف) بەهۆی ئەوەوە بووە کە ئەو خاکە شیاو بـووە بـۆ لەوەڕانـدنی ئـاژەڵ. ئـەوانیش (واتـە: کـەس و کارەکەی یوسف) بەکاروباری بەخێوکردنی ئاژەڵ ولەوەڕاندنی یەوە خەریك بوون، ئەم بارودۆخە لەسەردەمی (پادشا شوانەکان)دا بووەو لەو ڕۆژەگارەدا خەڵکی بەشوانکارەیی یەوە سەرقاڵ بوون...

لەدوای ئەوانیش ڕۆژگار گـۆڕراوەو (أحمس-ی یەکـەم) هـات کـە یەکـەم پادشـای (خێزانـی هـەژدە پادشایی)یەکە بووە کە هەموو (پادشا شوانەکان)یان دەرکردووە. پاشـان (رعمسـیس-ی دووەم) هـاتووە و کاتێك دیتی (بني أسرائیل) بەرەو زۆربوون دەچن و ژمارەیان زیاتر دەبێت و وەچەو نەوەیان زیـاد دەکـات، ترساوە لەوەی ببنە پاڵپشتێك بۆ دوژمنانی(میسر)، لەبەر ئەمە هەوڵی وەڕس کردنیانی داوەو لەقورسترین کاردا بەکاری هێناون تاکو هێزیـان کـەم ولاوازکاتـەوە، جگـە لـەوەی تەقەللایـەکی هێجگـار زۆری داوە لەپەرتەوازە کردنیان دا بۆ چەند دەستەو تاقمێك، لەم بارەیـەوە گـوتراوە: (کـاهین و جادوگـەرەکانی ئـەو سەردەمە هەواڵی ئەوەیان بەفیرعەون داوە کە لە داهاتوودا ئەو موڵك و دەسەڵاتەی هەیەتی لەسەر دەستی یەکێك لەکوڕە تازە لەدایك بووەکانی ئەو ماوەیەی کە تیای دا دەژیان لەناو دەبرێت)...

فیرعەونیش بەبیستنی ئەم هەواڵە دەترسێت و فەرمان دەدات بەکوشتنی هەر کـوڕێکی تـازە لـەدایك بووی (بنو اسرائیل)، هەتا ژمارەیان زۆر نەبێت... دیارە پیرانیش لەو ماوەیەدا زۆریان لێ دەمرد بـەهۆی ماندوو بوونی زیاد لەتوانایان لەکاردا. لەبەر ئەمە سەرانی (قیبتیەکان) چوونە لای (فیرعـەون) وپێـیـان گوت: (ئەوا مردن بەزۆری ڕووی کردۆتە پیرەمێردو بەساڵاچووەکانی نەوەی ئیسرائیل (بني أسرائیل) وتۆش منداڵە کوڕەکانیان دەکوژیت و، بەم پێیەش خەریکە کارەکانیان بکەونە سەرشانی ئێمەو جگە لـەخۆمان کەسێکیان لێ نامێنێتەوە بۆ بەردەستیو خزمەتکاری)...

ئینجا (فیرعەون)یش فەرمانی دا کە ساڵێك منداڵان بکوژن و ساڵێکی تریش وازیـان لێ بێـنن، تـاکو هەموو نەوەکانی (اسرائیل) لەنێو نەچن، لەو سـاڵەش دا کـە (نـۆرەی نەکوشـتنی منداڵـە تـازە لـەدایك بووەکان بوو)، (هـارون) لەدایك بوو، بۆیە وازی لێهێنراو نەکوژراو لەئامێزی باوك ودایکی دا بەخێو کرا.

بەڵام (موسـا) لەو ساڵەدا لەدایك بوو، کە نۆرەی واتە ساڵی سەربڕینی منداڵان بوو، لەبەر ئەمە هـەر کە هاتە دنیاوە، خێرا دایکی لەبەرچاوان شاردییەوەو، ئیتر هەواڵی لەدایك بوونی بە(فیرعەون) نەگەیشت.

خودای مەزن ئاماژەی بۆ ئەم ستەمە گەورەیەی فیرعەون کردووە کـە دەرهـەق نـەوەی (ئیسـرائیل) و سەربڕینی منداڵەکانیان ئەنجامی داوە.. ...هەروەك فەرموویە:

﴿ نَتْلُواْ عَلَيْكَ مِن نَّبَإِ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ (١) بِٱلْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِى ٱلْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْىِۦ نِسَآءَهُمْ (٢) إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٤﴾ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُواْ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴾القصص/٣-٥.

---

(١) (فیرعەون): نازناوێك بوو بەکاردەهێنرا بۆ هەر پادشایەك لەپادشاکۆنەکانی(میسر).

(٢) (یستحي نساءهم): واتە(ئافرەتەکانیان ناکوژێت و دەیانهێڵێتەوە تاکو بیانکات بەچەند کۆیلەیەکی خۆیان).

واتە: (لەهەواڵ و بەسەرهاتی موسـا وفیرعەون باری حەقیقەت وڕاستەقینەی ڕووداوەکانی نێوانیانت بۆ دەگێڕینەوە تاکو هۆیەکی پەند وەرگرتن و ڕێنمایی ی زیاتر بێت، بۆ ئەو کەسانەی باوەڕیان پێ هێناویت و ئەوانەش لەمەولا باوەڕت پێ دێنن. بێگومان فیرعەون کابرایەکی ستەمکارو ڕۆچووی نێوزۆڵم وکفرو تاوان و خۆبەزل زانین بوو وجیاوازیی دەخستە نێوان دانیشتوانی وڵاتەکەیەوەو وەك یەك سەوداو مامەڵەی لەگەڵ دا نەدەکردن، بەڵکو کردبوونی بەچەند دەستەو تاقمێکەوە، ئەوەبوو هەموو میسری یەکانی لـەخۆی نزیـك کردبووەوە کەچی گەلی (بەنوئیسرائیل)ی دەچەوسـاندەوەو کوڕەکانیـانی سـەردەبڕی و ئافرەتـەکانیانی بـۆ کۆیلایەتی و بەدکاری لای خۆیان دەهێشتەوە، تاکو ئەو گەلە قڕکـات، بەڕاسـتی فیرعـەون بـەم ڕەفتـارە گەندەڵانەی لەدژی (بنو اسرائیل) یەکێك بووە لـەو زۆردارە تێکـدەرو گومڕایانـەی کـە کاروباریـان هـەر شێواندن و گێرەشێوێنی بووە. بەڵام ئێمەش لەدژی ئەو زۆردارە خواستی پێویستمان لەسەر ئەوە بـووە کـە چەوساوان و بێدەسەڵاتان بەهێزکەین و فەزڵی سـەربەرزی و دەسـەڵاتیان پێببەخشـین و پاشـان بیانکـەین بەپادشاو سەرکردەوپێشەوایان، هەروەها بیانکـەین بـەجێگیرەوەومیراتگری تـەختی فیرعـەون و موڵـك و مەملەکەتەکەی).

بەندی یەكەم

((ژیاننامەی-موسا- پێش پێغەمبەرێتی))

(بەخێوكردنی "موسا" لەكۆشكی شاهانەی "فیرعەون"دا -
"موسا" بەهانای (ئیسرائیلی‌یەك)ـەوە دەچێت -ئاشكرا بوونی "موسا"و ڕاكردنی - "موسا" لە خاكی "مەدیەن" -
ژنهێنانی "موسا")

بەخێوكردنی "موسا" لەكۆشكی شاهانەی "فیرعەون"دا

"موسا" لەدوای هاتنە دنیای، چەند مانگێك لەئامێزی دایكی دا مایەوە. پاشان كاتێك دایكی ترسی ئەوەی لێ نیشتبو كە فیرعەون بەنهێنی ی هاتنە دنیای ئەو كوڕەی بزانێت و بیكوژێت و نەهێلێت لەئامێزیدا بمێنێتەوە، خێرا بە سرووش و ئیلهامی خودا سندووقێكی سازكرد تاكو "موسا"ی كورپەی ساوای تێ بخات و بە(زفت) ڕەنگی سندووقەكەی گوڕی و بۆیەی كرد تا بیناسێتەوەو، وئینجا بەسندووقەكەوە "موسا"ی هەڵدایە ڕووباری نیلەوە، ئەمەش لە ساتەوەختێكدا بوو كە خودا ترس و نیگەرانی‌ی لێ دوورخستبووەو مژدەی تەواوی پێدابوو، كە "موسا"ی جگەرگۆشەی بۆ دەگێڕێتەوەو، لەئایندەش دا دەیكات بەیەكێك لەپێغەمبەران. جا لەو ماوەیەدا، كە سندوقەكە بەناو ئاوەكەدا دەڕۆیشت چەند كەسێك لەدەست وپێوەندی (فیرعەون) بەدییان كردو دەریان هێناو بردیانەوە بۆ ماڵی (فیرعەون)، لەوێش سندووقەكەیان هەڵپچڕی، ژنەكەی (فیرعەون) چاوی بە منداڵێك كەوت تیای دا (واتە "موسا"[(١)]) و یەكسەر خوداش لەو چركەساتانەدا خۆشەویستی‌ی ئەو منداڵەی دەخاتە دڵەوەو دەزانێت گەر (فیرعەون)ی مێردی بیبینێت و بزانێت (كوڕە) دەسبەجێ دەیكوژێت، وەك چۆن هەموو كوڕانی (بني اسرائیل)ی كوشتبوو، هەر بۆیەش بەو مێردە ستەمكارەی دەڵێت: (ئەم كوڕە دەبێتە هۆی خۆشی و شادی من و تۆ، لەبەر ئەوە مەیكوژە بەشكم سوودمان پێ‌بگەیەنێت یان تاكو بیكەین بەكوڕی خۆمان و چی‌تر ئاوا بێ‌كوڕو وەجاخ كوێر نەبین). (فیرعەون)ی مێردیشی بەو ڕایە قایل بوو و بۆ ژنەكەی خۆیی هێشتەوە.

بەم ڕەنگە"موسا" لەو مەرگەساتە ڕزگاری بوو، بێگومان فیرعەون و (هامان)ی وەزیریشی‌و سەربازەكانیشیان نەیاندەزانی كە قەدەر چ شتێكی لەناخی خۆی‌دا بۆ حەشارداون و ئەو منداڵەی كەلە ئاوەكەیان دەرهێناوە دەبێت بەدوژمنیان و بەسەرچاوەیەكی خەم و نیگەرانییان و، بەهۆكارێكی لەناوچوونیان لەئاكامی بێ‌باوەڕی‌و ڕۆچونیان لەستەم دا.

ئەمە بوو حاڵی"موسا" لەساتەكانی هەڵدانە نێو ڕووبارو دەرهێنانەوەی‌دا، ئەی داخۆ حاڵی دایكی چۆن بووبێت؟! بێگومان دایكی هەر كە ئەم كۆرپەیەی هەڵدەداتە نێو ڕووبارەكەوە، خێرا كچەكەی خۆی

---

(١) سەبارەت بەوشەو ناوی(موسا) گوتراوە كە وشەیەكی (لێكدراو)ـەو لەدوو بڕگەی (موو)و(شا) پێك دێت، (موو) لەزمانی میسری یە كۆنەكان دا مانای (ئاو) دەگەیەنێت و (شا)ش مانای (درەخت) دەگەیەنێت، بۆیەش وا ناونراوە، چونكە كاتێك دایكی پێی گەیشتۆتەوە لەنێوان (ئاو)و(درەخت)دا بینراوەتەوە، هەروەها گوتراوە ئەم ناوە (موسا) لە وشەی (مس)ـەوە وەرگیراوە، كە وشەیەكی كۆنی میسری یەو مانای(منداڵ) دەگەیەنێت.

(واتە: خوشکەکەی موسا) بەدوای ئاسەواری سندووقەکەدا دەنێرێت و لەمەودایەکی دوورەوە چاودێری دەکات تادەبینێت چۆن هەڵدەگیرێتەوەو بۆ ماڵی (فیرعەون) دەبرێت، بۆیە بەهەڵەداوان هەواڵەکە بەدایکی دەگەیەنێت و ئەویش بەبیستنی ئەو هەواڵەو لەترس و بێئارامی دا هۆش و عەقڵی لەلا نامینێت و دڵی لەهەموو شتێك خاڵی دەبێتەوەو هیچی تێدا نامینێت تەنها یادو فیکری موسا نەبێت و خەریك بوو لەو پەرۆشی و بێئارامییەیدا نهێنییەکەش ئاشکراکات و پەردە لەسەر مەسەلەکەی خۆی هەڵداتەوە، بەڵام خودا دڵی جێگیر دەکاتەوەو دەیکات بەمرۆڤێکی ئیماندارو پشت بەستوو بەپەیمانی خوداو دڵنیا دەبێت لەوەی کە خودا کۆرپەکەی بۆ دەگێڕێتەوە.

جا کاتێك "موسا" لەماڵی فیرعەون دابوو چەندین ئافرەتی دایەن و خاوەن کۆرپەی شیرەخۆرەی بۆ دێنن تاکو لەمەمکی خۆیان شیری پێ بدەن، بەڵام ئەم منداڵە شیری هیچ کەسێکیان ناخوات. لەو ماوەیەش دا خوشکەکەی دەگاتە لایو بەدەست وپێوەندەکەی (فیرعەون) و ژنەکەی دەڵێت: (من ژنێك دەناسم کە دەتوانێت شیر بەو منداڵە بدات و ڕێم بدەن بانگی بکەم بۆتان). ئەوانیش ڕێ ی پێ دەدەن و قایل دەبن بەوەی بینێرن بەدوای دا، (دیارە مەبەستی ئەم کچە (دایکی موسا) بووە)، ئینجا خێرا دەچێت بەدوای دایکی داو دەیهێنێت بۆ لایو-موسا-یش زوو هۆگری دەبێت و مەمکی دەگرێتە دەم و هەموو دایەنەکانی تر ڕەت دەکاتەوە. بەم ڕەنگە دایکی "موسا" بەتەواوی بۆی ڕوون دەبێتەوە کە پەیمانی خودا ڕاست و ڕەوانە، دوای ئەوەی ساوا جگەرگۆشەکەی بۆ دەگێڕێتەوە.

ئەمەی پێشوو شیکاری ئەم ئایەتانەیە کە دەیخوێنینەوەو خودا تیایان دا فەرموویە:

﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِى ٱلْيَمِّ وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِىٓ ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ
إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ (١) ﴿٧﴾ فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ إِنَّ
فِرْعَوْنَ وَهَـٰمَـٰنَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا۟ خَـٰطِـِٔينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ ٱمْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّى وَلَكَ ۖ لَا
تَقْتُلُوهُ عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوْ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَـٰرِغًا ۖ إِن
كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِۦ لَوْلَآ أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِۦ
قُصِّيهِ ۖ فَبَصُرَتْ بِهِۦ عَن جُنُبٍ (٢) وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ ٱلْمَرَاضِعَ مِن قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ
عَلَىٰٓ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُۥ لَكُمْ وَهُمْ لَهُۥ نَـٰصِحُونَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدْنَـٰهُ إِلَىٰٓ أُمِّهِۦ كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا

---

(١) لە(أصمعي)یەوە گێڕاوەتەوە کە ئەو گوێی لە کەنیزە(جارية)یەك بووە لەزمان پاراوی و ڕەوانبێژیدا زۆر لێهاتوو بووە، پێی گوتووە (بەڕاستی جێی ستایش و سەرسوڕمانی و، ماشەڵلاّ چەند ڕەوانبێژیت). کەنیزەکەش پێی گوتووە (ئەرێ داخۆ دوای ئەم فەرمایشتەی خودا هیچ پلەو ئاستێکی ڕەوانبێژی مابێت: (وأوحينا الى أم موسى.. تاوەکو(وجاعلوه من المرسلين) کەلەیەك ئایەت دا دوو فەرمان (أمر) و دوو قەدەغە(نهي) و دوو هەواڵی(مزگێنی دار) ومژدە بەخشی پێکەوە کۆکردۆتەوە.

(٢) (عن جنب): (عن بعد) واتە (لەمەودایەکی دوورەوە).

تَحۡزَنَ وَلِتَعۡلَمَ أَنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴾القصص/٧-١٣.

شتێكی سروشتی و ئاساییشه كەوا -موسـا- دوای ئـەوەی مـاوەی شـیرخواردنی تـەواو بـووە، هـەر لەماڵی -فیرعەون-دا بووبێت و هەر لەوێش واته (لەكۆشكی شاهانەی فیرعەونیشـدا) بـەخێوكرابێت. جـا كاتێك گەورە بووەو پێگەیشـتووەو هێزێكـی گـەنجی ی بـۆ خولْقـاوە خـودا زانسـت و حیكمەتیشـی پـێ بەخشیوە. خودا ئەم جۆرە پاداشته هەر بـە چـاكەكاران و بـاوەڕدارانی چـاكەخواز دەبەخشـێت، هـەروەك فەرموویه: ﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَٱسۡتَوَىٰٓ ءَاتَيۡنَٰهُ حُكۡمٗا وَعِلۡمٗاۚ وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾ القصص/١٤.

- موسـا- بەهانای ئیسرائیلی یەك-ەوە دەچێت

موسـا تا هەرەتی لاویی لەماڵی -فیرعەون-دا بەسەبردو جەستەیەكی بەهێزو توانایەكی زۆری هەبوو. لەو حەقیقەتەش بێ‌ئاگا نەبوو كه ئەو خۆی نامۆیەكه لەماڵی فیرعەوندا، چونكه ئیسرائیلی‌یەكەو یەكێكه لەو گەله چەوساوەیه. لەبەر ئەمەش هەردەم پاڵپشتێك بوو بۆ ئیسرائیلی‌یەكان و شەڕو خراپەی گەلەكـەی فیرعەونی لێ دوور دەخستنەوەو بـەرگری لێ دەكـردن.. بـۆ نموونـە: (ڕۆژێكیـان -موسـا -لەكۆشـكەكەی فیرعەون دەچێتە دەرەوەو لەناكاودا خۆی دەكات بەناو شاردا بـێ ئـەوەی كەسـێك پـێی بزانێـت و لـەوێ دەبینێت دوو پیاو لەگەڵ یەكدی بەشەڕ هاتوون و لەیەكتر دەدەن، یەكێكیان ئیسـرائیلی یـەو لەگەلەكـەی خۆیەتی و، ئەوی تریشیان لەگەلەكەی فیرعەونە، لەو كاتەدا ئیسرائیلی یەكە هانا بـۆ -موسـا -دەبـات و داوای یارمەتی و بەهاناوە هاتنی لێ دەكات. موسـاش بەهانایەوە دەچێت و مشتەكۆڵەیەكی وەهـا تونـد بـەكابرای (فیرعـەونی)دا دەدات كـە یەكسـەر لـەناوی دەبـات و هەناسـەی لێ دەبڕێـت، بـەڵام زوو لـەو كردەوەیەی پەشیمان دەبێتەوەەو بەكردارێكی -شەیتانی دادەنێـت -وداوای لێخۆشـبوون لـەخوداش دەكـات لەسەر ئەو گوناهەی كـە كـردی ولێ ی دەپاڕێتـەوە تۆبـەو پەشـیمان بوونـەوەی لێ وەرگرێـت و نـەیكات بەیاریدەدەرێكی تاوانبـاران. خـوداش لێ ی دەبوورێـت و تۆبـەی لێ وەردەگرێـت، هـەروەك لـەم بەشـەی بەسەرهاتەكەی دا فەرموویەتی:

﴿ وَدَخَلَ ٱلۡمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفۡلَةٖ مِّنۡ أَهۡلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيۡنِ يَقۡتَتِلَانِ هَٰذَا مِن شِيعَتِهِۦ وَهَٰذَا مِنۡ عَدُوِّهِۦۖ فَٱسۡتَغَٰثَهُ ٱلَّذِي مِن شِيعَتِهِۦ عَلَى ٱلَّذِي مِنۡ عَدُوِّهِۦ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيۡهِۖ [١] قَالَ هَٰذَا مِنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِۖ إِنَّهُۥ عَدُوّٞ مُّضِلّٞ مُّبِينٞ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمۡتُ نَفۡسِي فَٱغۡفِرۡ لِي فَغَفَرَ لَهُۥٓۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنۡعَمۡتَ عَلَيَّ فَلَنۡ أَكُونَ ظَهِيرٗا [٢] لِّلۡمُجۡرِمِينَ ﴾القصص/١٥-١٧.

(١) (فوكزه موسى فقضى عليه): لەسەر ئەم رستەیە هەندێك لەخۆرهەڵاتناسان چەند گومانێكیان دروست كردووە دەربارەی ئەو ڕووداوەی گوایە -موسا-گوناهێكی گەورەی بەهۆی كوشتنی كەسێكەوە ئەنجام داوە لەكاتێك دا ئیسـلام ئیـدیعای پـاكی و بێ‌گونـاهی و (عیـصـمـەت)ی پێغەمبـەران دەكات، ئێمەش لەوەڵامیان دا دەڵێین: قورئان بەڕوونی باسی ئەو كارەساتەی كردووە كە موسـا مشتەكۆڵەیەكی لەكابرای سـەر بـەهۆزی (فیرعـەون) داوە تاكو نەهێڵێت دەستدرێژی بكاتە سەر پیاوە (ئیسرائیلی‌یەكە). مشتەكۆڵەش لەڕێزمان دا لێدانێكە بە مەچەك. موسـاش بەمەچەك لێ ی داوەو مەبەستی كوشتنی نەبووە، جێی باسیشە بۆ زانیاریی پتر (موسـا) لەو كاتەدا هێشتا نەبوو بوو بەپێغەمبەر(رسـول) یـان هەواڵبـەر (نبـي)یـەكی خودا.

(٢) (ظهيراً): (معيناً) واته(یارمەتی دەر)، (پشتیوان).

ئاشكرا بوونى " موســا" و ڕاكردنى

بۆ ڕۆژى دووەم (واتە ڕۆژێك لەدواى كوشتنى كابراى فیرعەونى)، "موســا" دەچـێتەوە بـۆ نـاو شـارو لەئاشكرا بوونى كردارەكەشى دەترسێت، بەڵام دەبینێت ئەو پیاوە (ئیسـرائیلى یـە)ى كـەدوێنى بـەفریاى گەیشتبوو و كابراى سـەر بـەخێڵى فیرعــەونى لـەپێناودا بەمشـتەكۆڵەیەك كوشـتبوو، ئـەوا خـەریكى شەڕكردنە لەگەڵ پیاوێكى ترى فیرعەونى داو دووبـارە داواى بەفریاكـەوتنى لێ دەكاتــەوە تاســەرى خـات بەسەریا.

(موســا)ش ڕقى لەو كردەوە شەڕانگێزیانەى پیاوە ئیسرائیلییەكە دەبێتەوە كە هەموو ڕۆژێـك حـەزى لە شەڕو هەراو هوریایەو لەسەر ئەوە سەرزەنشتى دەكات و گلەییەكى زۆرى لێ دەكات. ئینجا دەكەوێتە نێوانیانەوەو ناوبژییان دەكات بۆ بڕاندنەوەى ناكۆكییەكەیان و پاڵ بەهەردووكیانەوە دەنێـت و لەیـەكتریان دووردەخاتەوە، كەچى كابراى (ئیسرائیلى) كە سەر بە هۆزەكەى -موســا-یەو ڕۆژێك لەوەوبـەر پیـاوێكى لەسەر كوژراوە وا گومان دەبات گوایە(موســا) دەیەوێت ئەو (واتە ئیسرائیلى یەكە) بكوژێت، هـەر بۆیـە پێى دەڵێت: (ئەرێ دەتەوێت منیش بكوژیت وەك چۆن دوێنى كەسێكت كوشت).

پیاوە فیرعەونییەكـەش هـەر كـە ئـەم وتەیـە دەبیسـێت وەك دان پیانـانێكى ڕاشـكاوانە بـەرگوێى دەكەوێت، چونكە لەڕۆژى پێشووەوە تا ئەو كاتە گەلەكەى خۆى نەیانـدەزانى كـێ پیاوەكـەى دوێنێیـانى كوشتووە، بەم شێوەیە كابراى ئیسرائیلى هەواڵى تەواویان پێ دەدات و خێرا پیاوە فیرعەونییەكـەش ئـەو هەواڵە بە كەس و كارو نێو هۆزەكەیان دەگەیەنێت. ئەوانیش هەموو خۆیان سازدەكەن و بەگورجى دەكەونە خۆ بۆگەڕان بەدواى -موســا-داو لەناوبردنى.

لەو ساتانەدا پیاوێكى دڵسۆزى -موسـا- لەوپەڕى شـارەوە بەپەلـەو بەهەڵـەداوان خـۆى دەگەیەنێتـە لاى(موســا)ى هاوڕێى و لەو خۆسازدانەى گەلەكەى(فیرعەون)ى ئاگادار دەكاتەوەو ئامۆژگاریشى دەكـات لەسەر ئەوەى خۆى قوتار كات و لە-میسر- دەرچێت تاكو دەستیان پێى نەگات. (موســا)ش ئامۆژكاریى یەكەى لێ وەردەگرێت و بەترس و نیگـەرانى یـەكى ئاسـایى و وریـایى یانـەوە هەڵـدێت و نـزاش لـەلاى پەروەردگارى دەكات كە لەدەست گەلى ستەمكاران ڕزگارى كات.

ئەم ئایەتانەى خوارەوەش بەشێكى ترى بەسەرهاتەكەیە كەلەم دێڕانەى پێشوودا لێكدرانەوە:
﴿ فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ ۚ(١) قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ
﴿١٨﴾ فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَن تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ ۖ إِن
تُرِيدُ إِلَّا أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ
يَا مُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ ۖ قَالَ

---

(١) (یستصرخه): (یستنصر به) واتە (لەدوورەوەو بەدەنگ و هاوارێكى بەرزەوە هاناى بۆ دەبات و داواى بەفریاگەیشتنى لێ دەكات).

رَبِّ نَجِّنِي مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ القصص/١٨-٢١.

موسـا لەخاکی " مەدیەن"

دوای ماندووبوونێکی زۆر-موسـا-لەمیسرەوە گەیشتە خـاکی "مەدیـەن" و ڕووی کـردە سەرچـاوەی ئاوەکەی تاکو تینوێتی یەکەی خۆی بشکێنێت و تێر ئاو بخواتەوە، لەو کاتەش دا دیتی ئەوا خەڵکێکی زۆر قەرەباڵغی یان لەسەری دروست کـردووەو پاڵەپەسـتۆی لەسـەر دەکـەن و هـەر کەسـەو پشـتی بـەهێزی جەستەیی خۆی بەستووە لەپێشبرکێو نۆرەبڕی دا بۆ سەر کانیاوەکە، لەتەنیشت ئاوەکەشـەوە دوو کچـی بینی کە ڕانەمەڕەکەیان دەلەوەڕاندو تێیان دەخوڕین تاکو لەئاوەکە نزیك نەبنەوە. جا کاتێك نزیك بـووەوە تا لێ یان بپرسێت بۆچی ناتوانن مەڕەکانیان ئاو بـدەن؟ ئـەوانیش لـەوەڵام دا پێـیـان ووت: (ئێمـە بۆیـە هاتووینە ئێرە تاکو مەڕەکانمان ئاو بدەین، بەڵام لەبەر ئەو قـەرەباڵغی یـە زۆرەی پیـاوان نـاتوانین ئاویـان بدەین تاکو شوانەکان دەڕۆن)...

ئەو وەڵامـەش دەلالەتێکی ڕوونە لەسەر وجودی ئەو جۆرە لاوازیو شەرم و ئابڕووەی لـەئافرەتان دایـەو وایان لێ دەکات کە خۆیان دوابخەن لەبەجێ گەیانـدنی کاروباریـان لـەو جـۆرە بارودۆخانـەی پاڵەپەسـتۆو قەرەباڵغی و تێکەڵاوبوونی پیاوان و ئافرەتان دا، ئینجا هەردوو کچەکە هۆی ئـەو حاڵەتـەی خۆیـان بـاس دەکەن و دەڵێن: (بۆیە ئێمە خۆمان هاتووین بۆ لەوەڕاندن و ئاودانی ئەم ئاژەڵانە چونکە باوکمان پیـاوێکی پیرو بەساڵاچووە). ئەم قسەیەش لەوتەکانیان دا وەك ئەوەیـە کـە ویسـتبێتیان ڕەحـم و بـەزەیی لـەدڵی-موسـا-دا بجوڵێنن. دیارە خێرا غیرەت و جوامێریی(موسـا) خرۆشاوەو مەڕەکانیانی بـۆ ئـاوداون و هـیچ کەسێکیش نەیتوانیوە ڕێی لێ بگرێت، چونکە لەگەرمەی ئەو پاڵەپەستۆو قەرەباڵغی یەدا هێزو توانایەکی وەهایان تێدا بەدی کردووە، کە نەیانتوانیوە بەرەنگاری ببنەوەو ڕێی چوونە پێشەوەی ئاوەکەی لێ بگرن.

دوای ئەمە (موسـا) چۆتە بەرسێبەرێك تاکو بحەسێتەوەو هێـزی بەبـەردا بێتـەوە. بـەدەم پشـوودان و خۆحەساندنەوەشەوە سوپاسی خودای لەسەر ئەو هێزو بازووە بەتینەی کردووەو گوتوویەتی: (خودایـە مـن سەرەڕای ئەو هەموو هێزو توانا جەستەیی یەی پێت بەخشیوم هەر هەژارو فەقیری بەر قاپی تۆم و، هەردەم ئاتاجم بەتۆیە).

دوای ماوەیەکی کەم یەکێك لەکچەکان بەڕووسوری و شـەرم و شـکۆوە دێـت بـۆ لای(موسـا)و پـێی دەڵێت، کە باوکی بانگی دەکات بۆ لای خۆی تاکو پاداشتی ئەو کاری ئاودانەی بداتەوە لەیارمـەتی دانـی کچەکانی دا... (موسـا)ش بەخۆشی و سووربوونەوە داواکاری یەکـەی باوکیـان جێبـەجێ دەکـات. ئـەی مـەگەر لەو کات و شوێنەدا هەر خۆی نامۆو هەژار نی یـە؟ کـەوابوو دەبـا ڕێگاکـە لەگـەڵ ئـەو کچـەدا بپێچێتەوەو بگاتە لای ئەو باوکە بەساڵاچووەیان. هەر واشی کرد، ئەوەبوو گەیشـتە لای ئـەو پیرەمێـردەو لەگەڵی دانیشت و وت و وێژێکی زۆری لەگەڵدا کردو هەموو ڕازو نهێنییـەکی خۆیشـی بـۆ بـاس کـرد، پیرەمێردی دنیادیتەو بەساڵاچووش هەڵوێستێکی ناوازەی جوانمـەردی و بەخشـندەی لەئاسـت دا هـەبوو و دڵنیاشی کردەوە لەسەر ڕزگاربوونی لەدەست گەلی ستەمکاران..

ئەم ئایەتانەی دەیخوێننەوە قۆناغێکی تری ژیاننامەی-موسـا-یە لەپێش وەرگرتنی پەیامی خودادا..

﴿وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ[١] قَالَ عَسَىٰ رَبِّي أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ[٢] ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ ۖ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۖ قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ الرِّعَاءُ ۖ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَىٰ لَهُمَا[٣] ثُمَّ تَوَلَّىٰ إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ[٤] قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ۚ فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ ۖ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ القصص/٢٢-٢٥.

ژن هێنانی-موسا-

لەبەر ئەوەی-موسا-کوڕێکی گەنج و ژیرو ڕەوشتبەرز بوو، چ ئەو پیرەمێردەو چ هەردوو کچەکەیشی پێی دڵشادو و خۆشحاڵ بوون، هەر بۆیەش یەکێك لەکچەکانی گوتی: (بابە ئـەم پیـاوە بـەکرێ بگـرە بـۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانمان تاکو بەدەرامەتی ئەو کارە بژێویمان بـۆ دابـین کـات، چـونکە بەڕاسـتی پیـاوێکی بەهێزو دەسپاکیشە).

باوکە پیرەکەشیان وای دەبینی کە ئیدی بەمەبەستێکی خوازراوی خۆی دەگـات، بۆیـە بەپەلـە کەوتـە جێبەجێکردنی خواستی کچەکانی و بۆ ئەم مەبەستەش مەرجێکی داناو داوای لە(موسـا) کرد کە ماوەی هەشت ساڵ کاریان لەلابکات و شوانی مەڕەکانیان بێت، لەبەرامبەر ئەم کارەش دا یەکێك لە کچـەکانی لێ مارە دەکات، خۆ ئەگەر دوای ئەو ماوەی هەشت ساڵە دوو ساڵی تریش زیاد بکـات و لەخزمـەتیان دا بێت ئەوە چاکەیەکی جوان و خێرێکی زیادەیە کە بۆ خۆی دەکات.

موسا ئەو مەرجەی پەسند کردو داواکاریی پیرەمێردەکەی بەجێهێناو سەرپشکی کرد لەسەر ئەوەی لەهەر ماوەیەکیان دا ئامادەیە لەخزمەتیان دا بێت واتە لە هەشت سـاڵەکە یـان لـە دە سـاڵەکەدا. ئـیتر

---

(١) (مدين): ناوچەیەکە لەدەوروبەری کەنداوی (عەقەبە)ولەنزیك کۆتایی باکووریەوە.

(٢) (**عسى ربي ان يهديني سواء السبيل**): واتە: (تکاکارم لەخودای پەروەردگارم کە ڕێنماییم بکات بۆ سەر ڕێی ڕاست).

(٣) لەم ئایەتەدا کورت کردنەوە(ایجاز) هەیە، کورت کردنەوەش واتە کەم و پوخت کردنەوەی هەندێك لەبێژەکان(الفاظ) تاکو فەرمایشتەکە کورت و کاریگەر بێت، پوخت کردنەوەش بەو شێوەیەی کە ئەوەی چیرۆك دەگێڕێتەوە چەند کەرتێکیشی لێ ببڕێت بێئەوەی هیچ شتێك لەبنچینەو ناوەڕۆکی بسڕێتەوەو پوختەی چیرۆکەکەش لەچەند دەستەواژەیەك دا کورت کاتەوە، بەڵام گەر لەو دەستەواژانە ببڕێت ئەوا هەمان هێزی تری لەمانا بەخشـیندا نامێنێت، وەك لەم ئایەتەدا بەکورتی فەرمایشتەکەی خودا هاتووە(**وجد عليه أمة من الناس يسقون**)، واتە (دیتی کۆمەڵە کەسێك لەسەر ئاوەکەبوون و ئاژەڵ و مەڕەکانیان ئاودەدا): (يسقون: أي يسقون أغنامهم ومواشيهم).. مەبەست لە (تذودان)یـش واتـە(کچـەکان مـەڕەکانی خۆیـان لەئاوەکـە دووردەخستەوە) (أي تمنعان مواشيهما عن الماء)، هەر لەو فەرمایشتەی خودا (فسقى لهما) واتە (موسا) خێرا مـەڕەکانی ئـەو دوو کچـە بەشـەرم و بێدەسەڵاتەی ئاودا: (يعني سقى لهما غنمهما).

(٤) (**تمشي على أستحياء**): چەند شیرینە ئەم ڕستەیەو چەند ساناشە لەبەر گوێ یەکاندا!! ئەم ڕستەیە دەلالەتە لەسـەر بـوونی باشـترین سـیمای (جوانی) لە کچەکان دا کە جوانیی شەرم و حەیایە، قورئانی پیرۆزیش ئەم سیفەتەی دیاریکردووە بۆ وەسف کردن و ستایشی ئـەو کچـە بەشـەرم و شکۆیانەی کە خۆیان بەو سیفەتە بەرزە ڕازاندۆتەوە.

هەردوکیان لەسەر مەسەلەکە ڕێکەوتن...

خودای مەزن فەرموویە: ﴿ قَالَتْ إِحْدَىٰهُمَا يَٰٓأَبَتِ ٱسْتَـْٔجِرْهُ ۖ إِنَّ خَيْرَ مَنِ ٱسْتَـْٔجَرْتَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّىٓ أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ (١) إِحْدَى ٱبْنَتَىَّ هَٰتَيْنِ عَلَىٰٓ أَن تَأْجُرَنِى (٢) ثَمَٰنِىَ حِجَجٍ (٣) فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ ۖ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ ۚ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ ۖ أَيَّمَا ٱلْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَٰنَ عَلَىَّ ۖ وَٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴾القصص/٢٦-٢٨.

(١) (أنكحك): (أزوجك): واتە (لێت مارە دەبڕم)، (دەیکەم بەهاوسەرت).
(٢) (تأجرني): (تكون أجيراً لي): (واتە کارمەندێکم بیت لەکاری لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانمان دا) ئیشی شوانکاریمان بۆ بکەیت.
(٣) (حجج): سنين: سالان، (هەشت ساڵەکە).

بەندی دووەم

((پێغەمبەرێتی " موسـا" و "هارون"))

(سەرەتای پێغەمبەرێتی - خودا فەرمان بە "موسـا" دەكات بچێت بۆ لای "فیرعەون" - موسـا و هارون پەیامی خودایان دەگەیەنن - وت و ویژێکی نێوان "موسا" و "فیرعەون" دەربارەی پەروەردگارێتیی خودا - "فیرعەون" فەرمان دەکات بەبنیات نانی کۆشکێك بۆ سەرکەوتن بۆ ئاسمان.)

سەرەتـای پێغەمبەرێتی

(مـوسـا) ماوەی ئەو چەند ساڵە دیاری کراوەی لەخزمەتی (پیرەمێرد)ـەکەدا بردەسەر، پاشان بەخۆیو هاوسەرەکەیەوە بەرەو باشوور بەڕێکەوتن تا گەیشتنە کێوی (سـینـاء). لەوێ لەشەوێکی موبارەك دا خودا خواستی وابوو کە بە(رێزو شکۆ)و (پێغەمەرێتی) و (فەرمایشتی خۆی) —موسـا- بەهرەمەنـدکات. لـەو کاتەش دا (مـوسـا) ڕێی لێ هەڵە بوو بوو و شەوی بەسەردا هاتبوو ونەیدەزانی ڕوو لەکوێ بکـات، هـەر لەو جۆرە حاڵەتەی داو لەدوورەوە ئاگرێکی بەدی کردو بەهاوسەرو خێزانەکەی خۆی گوت: (لەجێی خۆتان بمێننەوەو لێرە جێگیربن، چونکە وا لەدوورەوە ئاگرێکم بەدی کردووەو دەچم بۆئـەوەی گرێکتـان بەکۆتـەرە دارێکەوە بۆ بێنم تاکو (بەڕۆشنایی یەکەی) ڕێگای خۆمان بدۆزینەوە، یاخود خۆمانی پێ گـەرم کەینـەوە، یان پرسیار لەکەسانی نزیك ئاگرە بکەم دەربارەی ڕێگامان و ڕێنماییمان بکەن بۆ سەر ڕێی خۆمان).

ئینجا(موسـا)بەرەو لای ئاگرەکە ڕۆشت و هەر کە نزیك بووەوە یەکسەر گوێی لەبانگێکی خودایی بوو کە پێی فەرموو:(ڕاوەستە ئەی-مـوسـا-ئەوە من(خودای پەروەردگارتم) لەگەڵتا دەدوێم، تۆش دەبێت لـەم جێگەیەدا پێڵاوەکانت دا بکەنیت(لەبەر ڕێزی شوێنەکە) وەك بەئەدەبی و لەخۆبوردنێکیش لەتۆوە، چونکە تۆ لەدۆڵی پاککراوەی(طوی) دایت).

هەر لەوێش دا-موسا-ئەم فەرمایشتە گەورەیەی لەخودای خۆیەوە بیست دەربارەی مـژدەی بـوون بـە پێغەمبەرو لەئەستۆنانی کاروبارە سەنگینەکانی، هەروەك خودا پێی فەرموو: (ئەی موسـا مـن تـۆم بـۆ کاری پێغەمبەرێتی هەڵبژاردووەو گوێ بگرە بەچاکی لەمەی بەسرووش بۆت دێت: من هەر خـۆم خـودام و ناوم (الله)یەو هیچ خودایەکی پەرستراوی دیکە جگە لـەمن نـی یـەو تـۆش هـەر تـەنها مـن بپەرسـتەو گوێڕایەڵی من بە، ئەوەش بزانە کە ڕۆژی قیامەت بـەبێ‌هیچ گومانێـك دێـت و دەبێـت هـەموو کەسـێك محاسەبەو دادگایی لەسەر کردەوەکانی بکرێت، تۆش نەهێڵێت هیچ شتێك ئەو ڕۆژەت لەبیربباتـەوەو ڕێی کارو کرداری چاکەت لەپێناوی‌دا لێ بگرێت. هەر کەسێکیش باوەڕ بەهاتنەدیی وەها ڕۆژێك نەکات ئـەوا خۆی شایستەی سزا سەختەکەی دەکات)..

پاشان خودا هەنـدێك لـەموعجیزەکانی خـۆی پیشـانی-موسـا-دا، وەك ئـەوەی داوای لێ کـرد کـە گۆچانەکەی دەستی (واتە دارەدەستەکەی) فڕێ داتـە سـەر زەوی و خێـرا ببێـت بـەمارێکی ڕاسـتەقینەی

گەورەو خۆی لوول کات و بجوولێت و بزوێت و ترس وبیم بخاتە دڵی بینەرانیەوە. هەروەها خودا داوای لێکرد دەستی بخاتە گیرفانی یەوەو دوایی دەری بێنێتەوەو سەیری کات چۆن ڕەنگی دەستی سپی هەڵگەڕاوەو بەشێوەیەك دەدرەوشێتەوەو پرشنگ دەدا کە وەك مانگ و خۆر ڕەونەقێکی تایبەتی وەرگرتووە..

ئینجا خودا فەرمانی پێدەکات کە دەبێت بەم دوو موعجیزە گەورەیەوە(داربەدەستەکەی و دەستی نێوگیرفانی)یەوە بچێت بۆلای فیرعەون و پەیامی خوداو ڕێی ڕاستی پێ ڕابگەیەنێت، چونکە بەڕاستی ئەو پادشایە لەسنووری خۆی تێپەڕیوەو لەزوڵم و ستەم دا ڕۆچووە.

جا لەبەر ئەوەی کاری بەرەو ڕوو بونەوەی ستەمکارێکی وەك (فیرعەون)یش پێویستی بەوپەڕی ئازایەتی و چاوقایمی و چەلەنگی یە، (موسا) داوای لەپەروەردگاری کرد کە سینەی فراوان کات بۆ وەرگرتن و لە ئەستۆنانی ئەو پەیامە گەورەو گرانە و دەرکردنی هەر خەم و پەژارەیەك لەسینەی و یاریدەدەریشی بێت لە زمان ڕەوانیو دەربڕینی وتەکانیدا، هەروەها (هارون)ی براشی لەگەڵ دابنرێت و بیکاتە پاڵپشتێك بۆی لەگەیاندنی ئەو پەیامە قورسەدا، خوداش ئەم نزاو داواکاریانەی (موسا)ی پەسند کردو هەرچی داوای کردبوو پێی بەخشی بۆ ئاسان کردنی کارەکەی.

لەم ئایەتانەی خوارەوەش دا کە (خوێنەری خۆشەویست) دەیانخوێنێتەوە، خودا وەسفی سەرەتای پەیام و بوون بەپێغەمبەری موسای تێدا دەکات و بەشێوەیەك لەگوزارشت و دەربڕینی بێوێنە وەسفی دەکات کەسام و شکۆی مەقامی بەرزی پەروەردگاریتی (ربوبية)ی خودا دەردەخات:

﴿ وَهَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰٓ ﴿٩﴾ إِذْ رَءَا نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ ٱمْكُثُوٓا۟ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّىٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا
بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى ٱلنَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِىَ يَٰمُوسَىٰٓ ﴿١١﴾ إِنِّىٓ أَنَا۠ رَبُّكَ فَٱخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۖ إِنَّكَ
بِٱلْوَادِ ٱلْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَأَنَا ٱخْتَرْتُكَ فَٱسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰٓ ﴿١٣﴾ إِنَّنِىٓ أَنَا ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدْنِى وَأَقِمِ
ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكْرِىٓ ﴿١٤﴾ إِنَّ ٱلسَّاعَةَ (١) ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا (٢) لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا تَسْعَىٰ ﴿١٥﴾ فَلَا
يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَن لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ فَتَرْدَىٰ ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِىَ
عَصَاىَ أَتَوَكَّؤُا۟ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِى وَلِىَ فِيهَا مَـَٔارِبُ أُخْرَىٰ ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا يَٰمُوسَىٰ ﴿١٩﴾
فَأَلْقَىٰهَا فَإِذَا هِىَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ۖ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا ٱلْأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَٱضْمُمْ يَدَكَ
إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ ءَايَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ ءَايَٰتِنَا ٱلْكُبْرَى ﴿٢٣﴾ ٱذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ
طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ ٱشْرَحْ لِى صَدْرِى ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِىٓ أَمْرِى ﴿٢٦﴾ وَٱحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِى ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا۟ قَوْلِى ﴿٢٨﴾
وَٱجْعَل لِّى وَزِيرًا (٣) مِّنْ أَهْلِى ﴿٢٩﴾ هَٰرُونَ أَخِى ﴿٣٠﴾ ٱشْدُدْ بِهِۦٓ أَزْرِى (١) ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكْهُ فِىٓ أَمْرِى ﴿٣٢﴾ كَىْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا

---

(١) (الساعة): ڕۆژی قیامەت.
(٢) (أكاد اخفيها): نامەوێت کاتی هاتنی دیاری بکەم و خەڵکی بزانن کەی دێت.
(٣) (وزيراً): پاڵپشتێك، یاریدەدەرێك.

﴿٣٣﴾ وَنَذۡكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدۡ أُوتِيتَ سُؤۡلَكَ يَٰمُوسَىٰ﴾طه/٩-٣٦

خودا فەرمان بە (موسـا) دەكات بچێت بۆ لای فیرعەون

خودای مـەزن (موسـا)ی سـازو ئامـادە كردبـوو بـۆ پێسـپاردنی پەیامەكـەیو هـەموو ئـەو نـزاو داواكاریانەشی بۆ جێبەجێ كرد لەئالیەتی گەیاندنی بانگەوازدا، ئەوە بـوو (هـارون)ی برایشـی لەگـەڵ دا ناردو فەرمانی پێكرد كە (موسـا) خۆی و ئەو برایـەی بچـن بـۆلای فیرعـەون بـەو مـوعجیزە و بەڵگـە بەهێزانەوە. هەروەها وریای كردنەوە لەوەی كە هیچ سستی و كەمتەرخەمی یەك لە زیكر و یادی خـودا و گەیاندنی پەیامی دا نەنوێنن. بەڵام داوای لێكردن كە بۆ مەبەستی گەیاندنی پەیام و بانگـەواز بـۆ سـەر ئایین و رێبازی ڕاستی خودا یەكەم جار بەتایبەتی بۆ لای-فیرعەون-بچن چونكە هەر ئـەوە كـە لەسـتەم و زۆرداریدا ڕۆچووەو زیادەڕەویی كردووەو سەرچاوەی هەموو بەدكاری و گومڕایی یەكیشە.

ئینجا خودا نێرراوانی خۆی (واتە موسـاو هارون)ی راسپارد بەوەی كەزۆر بەنەرم و نیانی و بـەگفتاری سادەو شیرین (فیرعەون) بدوێنن تاكو بەم شێوە ئاخاوتنە لەمیزاج و سروشتی زۆرداری یەكەی كەم بێتەوەو ئەویش بەنەرمی گوێ بگرێت، بەشكم وتەكان بەدڵ و دەروونی بگەن و ئـەوانیش بەوتـەی جـوان و ناسـك بچنە ناخی قوڵایی بیرو هۆشی یەوە و بەم ڕەنگەش لەخودا بترسێت، ئەوەبوو (موسـا و هـارون) بەخودایان گوت (ئێمە لەدڵڕەقی ودڕندەیی ی-فرعەون-دەترسین و گومانمـان وایـە گـەر ئـەم پەیامـەی پێبگەیـەنین لەوانەیە بەهۆی ڕق و تووڕەیی زۆریەوە سـزامان بـدات یـان زووتـر دەسـتمان لێ بووەشـێنێت)..خوداش لەوەڵامی ئەو وتەیەیان دا فەرموی: (مەترسن لەو كارەساتەی كەوا گومان دەبەن بەسەرتان بێـت، چـونكە من خۆم لەگەڵتانم و دەبیستم و دەبینم و لەزوڵمی ئەو دەتانپارێزم)..

پاشان خـودا داوای لێ كـردن بە"فیرعـەون" بڵـێن: (ئێمـە دوو نێـرراوی ئـەو خودایـەین كـە تـۆش بەندەیەكیت لەبەندەكانی، نەك بەپێی ئیددیعای خۆت خواوەندێك بیت. جا بـۆت ڕەوا نییـە كـە نـەوەی "ئیسرائیل" بەدیل و كۆیلە دابنێی و ئازادییان لێ زەوت بكـەیت، بـەڵكو دەبێـت ئـازاد و سەربەسـتیان كەیت، تاكو بتوانن بە ئازادی و بەخواستی خۆیان لەگەڵ ئێمەدا بێن، هەروەها مافی ئەوەت نییە ئازاریان بدەیت لەكاری قورس و گران دا و بیان چەوسێنییەوە. ئێمەش بەڵگەی تەواو رۆشنمان پێیە لەسەر ئەوەی كە راسپێراوین بەگەیاندنی ئەم وتانە بەتۆ.. ئاشتی وبەختیاریش بۆ ئەو كەسەیە كە دوای هەق دەكەوێت و پەیڕەوی دەكات وباوەڕ بەخودای تاك و تەنها دێنێت)..

ئەمەی پێشووش بەشێكی دیكەی بەسەرهاتەكە بوو ، كە خودا فەرمانی خۆی بەوان دەكات و، دەفەرموێت: ﴿ ٱذۡهَبۡ أَنتَ وَأَخُوكَ بِـَٔايَٰتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكۡرِي ﴿٤٢﴾ ٱذۡهَبَآ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُۥ قَوۡلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوۡ يَخۡشَىٰ ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ إِنَّنَا نَخَافُ أَن يَفۡرُطَ عَلَيۡنَآ أَوۡ أَن يَطۡغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ إِنَّنِي

(١) اشدد به ازري: پشتم بەهێز بكە بەهۆی ئەوەوە.

مَعَكُمَآ أَسۡمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾ فَأۡتِيَاهُ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرۡسِلۡ مَعَنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَلَا تُعَذِّبۡهُمۡۖ قَدۡ جِئۡنَٰكَ بِـَٔايَةٖ مِّن رَّبِّكَۖ وَٱلسَّلَٰمُ عَلَىٰ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلۡهُدَىٰٓ ﴾طه/٤٢-٤٧.

"موسـا" و "هـارون" پەیامی خودایان دەگەیەنن

"موسـا" و "هـارون" بەدەم فەرمانی پەروەردگاریانەوە چوون و پەیامەکەیان گەیانـد، لـەو وتانـەی، کە"موسـا" بە-فیرعەون-ی گەیاند ئەوە بوو ئـەو بێجگـە لەوتـەی هـەق دەربـارەی خـودا، هیچـی تـر نالێـت.خوداش بەچـەند(تایبەتمەندی و موعجیزەیـەکی بـەدەر لـەهێزو توانـای مرۆڤ)پشـتگیری کـردووە بۆشایەتی و بەڵگە لەسەر ئەوەی، کە بەڕاستی ئەو پێغەمبەری خودایە،هەروەها داوای لە-فیرعـەون-کـرد ڕێ بدات(بنو اسرائیل)لەگەڵی دا بڕۆن بۆ (فەلەستین)..

خودای مەزن لـەم بارەیەشـەوە فەرمووویـە: ﴿وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰفِرۡعَوۡنُ إِنِّي رَسُولٞ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ[1] عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ قَدۡ جِئۡتُكُم بِبَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ فَأَرۡسِلۡ مَعِيَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴾الأعراف/١٠٤-١٠٥.

(فیرعەون) وتەکانی (موسـای-بەخێوکراوی پێشووی خۆیان)ی لەلا سەیرو سەمەرە بوو، بۆیە لەوەڵامی وتەو داواکاری یەکەی دا دەستی کرد بەمنەت باران کردنی-موسـا-و باس و خواسی چاکە لەگـەڵکردنی و بەخێوکردنی نێومالّی خۆی لەکاتی منداڵی ی دا، دیارە ئـەم هـەموو منـەت و پیـاوەتی یانـەش وای لێ دەخوازن کە دەبێ بەوەفاو بەئەمەك بێت بۆ (فیرعەون) و لەجیاتی ئـەم بانگـەوازە خـۆی بـەدوور بگرێـت لەهەر هۆیەك کە وەڕسی بکات.

پاشان (فیرعەون) وەك هەر زۆردارێکی هەلپەرست و خۆپەسندی دی (موسا)ی بەوە تاوانبار کـرد کـە پیاوێکی لەگەلی (فیرعەون) کوشتووە وبەو کارەش کە تاوانێکی کوشتنە گوناهبـار بـووەو ناکەوێتـە بـەر ڕەحمەتی ئەو خودایەی داوای پەرستنی لێ دەکات و شایانی ئەوەش نیە کە پڕوپاگەنـدەی (لەئەسـتۆنانی ئەرکی پەیامی خودا) بۆ خۆی بکات و خۆی بەپێغەمبەرو نێرراوی ئەودابنێت.

موسـا-لەوەڵامی ئەو قسانەی-فیرعەون-دا ئـەوەی دووپـات کـردەوە کـە ئـەو هـەرگیز مەبەسـتی کوشتنی کابرای (فیرعەونی) نەبووە، بەڵکو تەنها مشتەکۆڵەیەکی پیادا کێشاوەو نەیزانیوە ئـەوە دەبێتـە هۆی مردنی، پاکانەی خۆیشی لەهەلاّتنی دا ئەوەبوو پێی گوت: (ئیدی من دەترسـام سـزام بـدەن لەسـەر کوشتنێك کە هەرگیز لەوەو پێش خۆم بۆ ئامادە نەکردووە. هەر بۆیەش لـە-میسـر- دەرچـووم و هـەلاّتم لەدەستتان. دوای ئەمەش خودا حیکمەت و زانستی پێ بەخشیم و هەڵی بژاردم بۆ کاری پێغەمبەرێتی).

لەوەڵامی ئەو منەت بارانەی (فیرعەون)دا، کە گوایە بەمنداڵی بەخێویان کردووە، گـوتی: (ئـەرێ تـۆ منەتی چیم بەسەردا دەکەیت؟ ئایا تەنها بەخێوکردنی من لەمنداڵیدا بەنازو نیعمەتێك دادەنێیت لەکاتێك

(١) (حقیق): سوورم لەسەری، شایانی ئەوەم.

دا تێکڕای نەوەکانی (بنو اسرائیل)ت دیل و یەخسیر کردووە؟ خۆ ئەگەر لەتافی منداڵیم دا چاکەیەکتان لەگەڵ من دا کردبێت ئەوا لەهەمان کاتدا تا ئەمڕۆ سەرجەم ڕۆڵەکانی گەلەکەی من (بنو اسرائیل) بەدەست سەرشۆڕی و ژێردەستەیی ژێر حوکمی تۆوە دەناڵێنن، منیش بەو دیاردەیە دڵتەنگم و هاوزام و هاوئازاریانم و سوورم لەسەر چاکردنی بارودۆخیان)..

ئەم وت و وێژەش بەشێکی دیکەی چیرۆکەکە بوو کە شیکاری ئەم چەند ئایەتە بوو:

﴿يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ١١١ □□□□□□□□□ وَمَا تَسۡـَٔلُهُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٤ وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يَمُرُّونَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ ١٠٥ وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم﴾الشعراء/١٨-٢٢.

وتوویژێکی نێوان "موسا" و "فیرعەون" دەربارەی پەروەردگاریێتی-خودا-

(فیرعەون) پەیامی(موسا)ی بەشتێکی نامۆو غەریب داناو دەستی کرد بەدەمەتەقێو مشت و مڕ لەسەر پەروەردگاریێتی(ربوبیة)ی خودا و لەموسای پرسی: (ما ربّ العالمین)، موساش بە (فیرعەون)و دەست و پێوەندەکانی گوت: (پەروەردگاری جیهانیان پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی و هەموو ئەو شتانەی لەنێوانیان دایە گەر ئێوە پەی بەڕازی توانای خودای تیاداببەن)..

لەو کاتەدا فیرعەون ئاوڕێکی بەلای لایەنگرانیدا دایەوەو بەسەرسامییەوە گوتی: (ئەرێ گوێتان لەو قسانەیە؟) (موسا)ش بەردەوام بوو لەوتەکانیداو گوتی: (پەروەردگاری ئێوە پەروەردگاری باب و باپیرانی پێشینیشتانە) کە ئەو کاتە (فیرعەون) هەر لەئاراش دانەبووە.

لەوەڵامی ئەم وتەیەش دا (فیرعەون) خۆی بۆ ڕانەگیراو وای لەقەڵەم دا، کە (موسا) شێتە، چونکە دەربارەی چەند مەسەلەیەکی نادیار دەدوێت. بەڵام(موسا)لەدرێژەی وتەکانی دا گوتی: (خودا پەروەردگاری خۆرهەڵات و خۆرئاواو هەموو ئەو ناوچانەی نێوانیشیانە گەر ئێوە ژیرو هۆشمەندبن)..

ئەمەش بەشێکی دیکەی بەسەرهاتەکەیە لەقورئان دا، کە خودا تیای دا دەربارەی ئەو دەمەتەقێیەی نێوان (فیرعەون)و (موسا) دەفەرموێت: ﴿إِلَّا وَهُم مُّشۡرِكُونَ ١٠٦ أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأۡتِيَهُمۡ غَٰشِيَةٞ مِّنۡ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوۡ تَأۡتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ١٠٧ قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٠٨ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم﴾الشعراء/٢٣-٢٨.

جا (موسا و هارون) کاتێك دیتیان ئەوا فیرعەون بەدەم بانگەوازەکەیانەوە ناچێت و ڕووی لێ وەردەگێڕێت هۆشدارییان پێدا لەسەر ئەوەی کەوا خودا سرووشی بۆ ناردوون لەسەر هەواڵی سزادانی هەر کەسێك لەوانەی بەرپەرچی بانگەوازەکەیان دەداتەوەو پەسندی ناکات.

لەو ساتەدا (فیرعەون) دەربارەی حەقیقەتی پەروەردگارەکەیان پرسیاری لێ کردن، ئەوانیش تێیان گەیاند کە خودای پەروەردگار ئەو خودایەیە کە هەموو شتێکی دروست کردووەو ژیانی بەهەندێك

لەدروستکراوان و مەخلووقاتی داوە و پاشان ڕێنموونیی کردوون بۆ پاراستنی ئەو ژیانەیان بەپێی ئەو شێوازو خواست و غەریزە تایبەتیانەی کەلەناخیان دا خولقاندوونی.

پاشان فیرعەون پرسیاری دەربارەی حاڵ و کاروباری نەتەوەکانی پێش خۆیان کرد کە داخۆ چییان پەرستبێت و ئایا دەکەونە بەر ڕەحمەت یان سزای خودا؟ دیارە (فیرعەون) بەم پرسیارە ویستوویەتی بابەتی گفت و گۆکە بگۆڕێت بەوەی، تا(موسا) دوورخاتەوە لەناوەڕۆکی مەبەستە بنچینەییەکەی خۆی، یان بۆ ئەوەی داوای زانست و زانیاریی لەسەر هەندێك مەسەلەی غەیبی لێ بکات. بەڵام (موسا) لەوەڵامی ئەو پرسیارەدا کاری زانینی بارودۆخی نەتەوەکانی پێش خۆیان دەباتەوە بۆ عیلمی خوداو کە هەر خودا خۆی دەزانێت چییان پەرستووەو چارەنووسیان بەکوێ گەیشتووە؟ چونکە زانست و زانیاری لەو بارەیەوە تەنها لەلای خودایەو لە (لوح المحفوظ)دا نووسراوەو خوداش لەحوکم و بڕیاری دا هیچ هەڵەیەك ناکات و (سبحان الله-لەهەموو ئەو جۆرە شتانە) هەروەها هیچ کەسێکیش لەبەندەکانی خۆی لەبیرناکات لەهەر کات و شوێنێك دا بووبن.

پاشان(موسا) هەندێك لەنیشانەکانی قودرەتی خۆی بۆ ژماردن کە هەموویان بەڵگەن لەسەر وجودی خوداو هەموو کەسێکی ژیرو هۆشمەند دەرکی پێدەکات، وەك ڕاخستنی زەوی و بەیدەست کردنی بۆ خەڵکی وباراندنی ئاو لەو ئاسمانەوەو سەوزبوونی چەندەها جۆری ڕووەك و گژوگیاو دارو درەخت بەو ئاوەو ژیانی مرۆڤ و ئاژەڵیش بەو بەروبوومانەی زەوی و بە ئاوو بەزەوی یەکەش..

﴿ إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَا مُوسَىٰ ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَابٍ ۖ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ﴿٥٢﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا(١) وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ ﴿٥٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴾ طه/٤٨-٥٤.

"فیرعەون" فەرمان دەکات بەبنیات نانی کۆشکێك بۆ سەرکەوتن بۆ ئاسمان

" موسا"بەوپەڕی ڕژدی و سووربوونەوە زۆر هەوڵ و تەقەللای دا کە(فیرعەون)بانگ بکات بۆ باوەڕهێنان بەخودا لەنێو کۆڕ و کۆمەڵی خۆی دا و لەم ڕووەوە زۆر لەگەڵی دا خەریك بوو.

بەڵام لەبەر ئەوەی (فیرعەون) بەبۆچوونی خۆی وای گومان دەبرد، کە ئەم باوەڕهێنانە لەشان و شەوکەتی دادەبەزێنێت و ترس و سامی لەلای خەڵکی کەم دەکاتەوەو ڕێزو شکۆی کاڵ دەکاتەوە، بۆیە فەرمانێکی بۆ وەزیرەکەی خۆی (هامان) دەرکردو داوای لێکرد تەلارێکی بەرزی بۆ بنیات بنێت تاکو بڕوانێت بۆ (خوداکەی موسا)و بیناسێت.

دیارە(فیرعەون) بەو ڕادەیەش نەفام و ساویلکە نەبووە کە هیوای ئەوە بخوازێت و بەساختمانێکی بڵند ئاسمان بەیدەست کات، بەڵام بەم کارەی ویستوویەتی ئەو گەلەی خۆی فریو بدات و چەواشەیان بکات تاکو

---

(١) (مهداً): واتە ڕام و ئاسانی کردووە وەك بێشکەو جۆلانە، واتە خودا زەویی وەك پێخەف و شوێنی نووستن بۆ مرۆڤ ڕەخساندووە.

هیچ شك و گومانێكیان لەتوانای -فیرعەون-بۆ دروست نەبێت.

ئەی ئاخۆ فیرعەون دوای تەواوبوونی كۆشكەكە و دوای سەركەوتنە سەری و ڕوانینی بۆ ئاسمان چی‌ی بەو خەڵكەی چواردەوری خۆی ڕاگەیاندبێت؟ ڕاڤەكاران و خاوەنانی (تەفسیر) لەم ڕووەوە ئەوەیان باس كردووە كاتێك (هامان) ئەو كۆشك و تەلارە بڵندەی تەواو كردووەو هێندەی لەتوانای دا بوو بێت بەرزی كردۆتەوە، (فیرعەون)یش دوای ئەوە چۆتە سەر بانیژەی دوایین باڵەخانەی كۆشكەكەو تیرێكی ئاڕاستەی ئاسمان كردووە و گوایە لەكاتی هاتنەوەی تیرەكەی دا(سەری تیرەكە) خوێناوی بووە[1]، ئینجا (فیرعەون) هاواری كردووەو گوتوویەتی: (ئاگاداربن ئەوا خوداكەی موسام كوشت).

ئەم چەند دێڕەی پێشووش قۆناغێكی داستانەكە بوو و تەفسیرو شیكاری ئەم چەند ئایەتەش بوو كە ئەو بەشەی داستانەكە دەگێڕنەوە و خودا تیای دا فەرموویەتی: ﴿ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ سُلۡطَٰنٍ أَتَىٰهُمۡۖ كَبُرَ مَقۡتًا عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْۚ كَذَٰلِكَ يَطۡبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلۡبِ مُتَكَبِّرٖ جَبَّارٖ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ يَٰهَٰمَٰنُ ٱبۡنِ لِي صَرۡحٗا لَّعَلِّيٓ أَبۡلُغُ ٱلۡأَسۡبَٰبَ ﴿٣٦﴾ أَسۡبَٰبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ[2] فَأَطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُۥ كَٰذِبٗاۚ وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِۚ وَمَا كَيۡدُ فِرۡعَوۡنَ إِلَّا فِي تَبَابٖ[3] ﴾ غافر/٣٦-٣٧.

---

(١) بێگومان فیرعەون لەوەو پێش بەدەستی خۆی تیرەكەی بەخوێن ڕەنگ كردبوو تا بنچینەو ئەسڵی مەسەلەكە لەو گەلە بشارێتەوە.

(٢)(اسباب السموات):بەمانای(ابواب السموات)،واتە ئەودەرگایانەی ئاسمان و ئەوڕێگایانەی بەرەوئەوێ دەچن.

(٣) (تباب): واتە: (لەناوچوون وخەسارەتمەندی).

بەندی سێ یەم

((تێکۆشانی " موسا" و گەلەکەی))

(موعجیزەکانی "موسـا" وباوەڕهێنانی سیحربازەکان - خۆ ڕاگرتنی "موسا" و شوێنکەوتوانی - باوەڕدارێکی بنەماڵەی (فیرعەون) هۆزەکەی بەئاگا دێنێتەوە - باوەڕدارەکە بانگەواز بۆ رزگاری دەکات -بەخۆوە نازینی فیرعەون.)

موعجیزەکانی " موسـا" وباوەڕهێنانی سیحربازەکان

مشتومڕی نێوان "فیرعـەون" و " موســا" لەسـەر (مەسـەلەی پەیامـە خـودایی یەکـەی) کەوتـە قۆناغێکی توندترەوەو (فیرعەون) داوای لە "موسـا" کرد بەڵگەیەك بۆ سەلماندنی ڕاستیی قسەکانی بخاتە ڕوو. "موسـا"ش خێرا لەو کاتەدا داردەستەکەی دەستی فڕێدایە سەر زەوی‌ـو یەکسـەر بـوو بـەو مـارە گەورەیەی کە بەڕاستی دەجوولایـەوەو کـەس گومـانی لەجوولـە وبزاوتنـی نـەبوو، هـەروەها "موســا" دەستیشی لەگیرفانی دەرهێناو بەو سپێتی و پرشنگە بەتینانەی پیشانی دان کـە تەماشاچییانی سەرسـام دەکرد.

فیرعەون و دەست و پێوەندەکانیشی ئەوەیان بینی و بەڵام بەئانقەست و بەدەمارگیریی خۆیان بەردەوام بوون لەسەر بەدرۆخستنەوەی "موسـا" و، ئەو دوو دیاردەیەشـیان بەسـیحرو ئەفسـانەبازی دانـا، لـەنێو خۆشیان دا ڕاوێژیان دەربارەی "موسـا" کردو پێیان لەسەر ئەوە دادەگـرت گوایـە ئـەویش سـیحربازێکی شارەزایەو مەبەستی لەم سیحربازییەش دەرکردنی ئەمانە لەخاکی (میسر) تاکو خۆی بکـات بەپادشـای وولاتەکەیان.

ئینجا (فیرعەون) لەو ڕاوێژکارانەی خۆی پرسی کە بۆ مەسەلەی "موسـا" چی بکەن؟ ئـەو ڕاوێـژکارو پیاوماقوولانەی چوار دەوریشی ئاماژەی ئەوەیان بـۆ فیرعــەون کـرد کـە بـۆ ماوەیـەکی تـریش (موســا وبراکەی) لەلای خۆیان بهێڵنەوە هەتا دەنێرن بەدوای سیحربازەکانی خۆیان داو لەسەرانسەری (میسر)ـەوە کۆیان بکەنــەوە تـا لەبـەردەم (موســا)دا هــەمان سـیحری وەك ئـەو پیشـان بـدەن. چـونکە گـەر ئـەو موعجیزەیەی "موسـا" پیشانی دابوون و کە ئەوان بەسیحریان دادەنا، هەر کەسێکی دی هەمان هونـەری ئاوا پیشان بدات و توانـای ئـەوەی هـەبێت، ئـەوە بێگومـان موعجیزەکـەی (موســا) لـەبار دەبـات و بانگەوازەکەشی پووچەڵ دەبێتەوە.

(فیرعەون) بەپێی ئەو بیروڕایە هەموو لایەنگرو کـارگوزارانی بـۆ سەرانسەری(میسـر) نـارد بـەدوای سیحربازەکانی وولات دا و ژمارەیەکی زۆریان لێ گەیاندنە کۆشکی پاشا بۆ بەربەرەکانی کردنی(موســا). بەڵام پێش ئەوە داوایان لە فیرعەون کرد کە کرێیەکی زۆریان پێبدات گەر بەسەر(موســا)دا سـەرکەوتوو بن لەکاری سیحربازی دا. (فیرعەون) بەو مەرجە قایـل بـوو و پـەیمانی پـێدان کـە تەنانـەت دەیانکـات بەکەسانی نزیك لەخۆی.

جـێی باسیشــە لــەو سەردەمەدا(سـیحرو ئەفســانەکاریو جادووگــەری) بایــەخێکی گــەورەیان

لەوولاتی(میسر)دا هەبووە و پادشاو سەرکردەکان گرنگی یەکی تایبەتییان پێ دەداو خەلاتیان بەسیحربازان دەبەخشی. ئاسەواری ئەم دیاردانە لەم دواییانەدا لەلایەن دەزگای شوێنەوارناسی(میسری)یەوە دۆزراونەتەوە.

وادەی ڕۆژی دیاری کراو بۆ پێك گەیشتنی(سیحربازەکانی فیرعەون)و (موسا)هاتە پێشەوەو جەماوەرێکی زۆریش لەخەڵکی ئەو وولاتە بانگکرابوون بۆ مەیدانی پێك گەیشتنەکەو بینینی سیحرو جادوو، ئەو ڕۆژەش بەڕۆژی خۆڕازاندنەوە(یوم الزینة) ناسرابوو، واش دادەنرێت کە بەڕۆژی(وەفاداری ی ڕووباری نیل[١]) ناوبرابێت، ئەم ڕۆژەش گەورەترین جەژنی ئەو گەلە بووە لەو زەمانەدا،(موسا) کە سیحربازەکانی بینی لە وت و وێژێکی کورتی نێوانیان دا لێ یان پرسی: (ئایا یەکەم جار ئێمە دەست بە نمایشی سیحرەکانمان بکەین یا تۆ؟)(موسا)سووربوو لەسەر ئەوەی دەبێت ئەوان یەکەم جار سیحری خۆیان پیشان بدەن.

کەرەسەکانی ئەوانیش چەند گوریس و داردەستێك بوو و هەموویان فڕێ دایە سەر سەکۆی شانۆکەو ئەو جێگایەیان (بەپێی سیحری خۆیان) پڕکرد لەماری هەمەجۆر بەنێرو مێو گەورەو بچووکیانەوە، هەتا موساو ئەو جەماوەرەی لەوپێش ئامادەبوون وایان دەزانی دێن و دەچن و دەجوولێنەوەو ئازار دەگەیەنن، هەر بۆیەش خەڵکەکە لەدیمەنی ئەو هەموو مارە زۆر ترسان و سام و دڵەڕاوکێ یەکی زۆریان لێ نیشت.

دیارە فیرعەون و گەلەکەشی بەوە شادو دڵخۆش بوون و دڵنیا بوون لەسەرکەوتنی سیحربازەکان و(بەدیدو بۆچوونی خۆیان)وایان دەزانی موسا ناتوانێت بەرامبەریان بووەستێت و بیانبەزێنێت... بەڵام خودا سروشی بە-موسا-دا کە دوای ئەوان داردەستەکەی خۆی فڕێ داتە سەر زەوی، ئەویش فڕێی داو دەسبەجێ لەوێدا بوو بە مارێکی گەورەو خێرا خێرا کەوتە قوت دانی هەموو مارەکانی ئەوان و لەماوەیەکی کەم دا هەموو درۆو چاوبەستی و فڕوفێڵێکیان لەکاری سیحربازی دا پووچەڵ کردەوە.

فیرعەون و گەلەکەی زۆر سەریان سوڕماو سیحربازەکانیش بۆیان دەرکەوت کەبەڕاستی ئەوەی(موسا) ئەنجامی دا هەرگیز سیحر نی یەو سیحر ناتوانێت ڕۆڵی ئاوا بگێڕێت، بەڵکو هەر تەنیا هێزێکی خودایی یە کە دیمەنی ئاوا نمایش دەکات، هەر بۆیەش سیحربازەکان لەوێدا کڕنووشیان بۆ خودا بردو گوتیان (ئەوا ئێمە باوەڕمان بەخودای پەروەردگاری جیهانییان هێنا، بەخودای موساو هارون).

فیرعەونیش بەچاکیو دڵنیایی یەوە بۆی ڕوون بووەوە کە بێگومان لەم ڕێو ڕەسمەی ڕۆژی جەژنی(زینة)دا (موسا)ی بۆ نەبەزێنراوە، بەڵکو لەڕاستی دا-موسا-ئەوی بەزاندووە، بەڵام ویستی کەبەزین و شکستی پەردەپۆش کات و لاریی لەسەر بکات، بۆ ئەم مەبەستەش بێشەرمانە بەهەموو سیحربازەکانی گوت: (موسا خۆی گەورەو مامۆستای ئێوەیە لەسیحرداو هەر خۆی فێری سیحربازیی کردوون، بۆیە بەسەرتان دا سەرکەوت و بەسیحرەکەی خۆی سیحری ئێوەی لەناوبرد)... (فیرعەون) وێڕای ئەم قسەیەش چاك دەیزانی، کە(موسا) هەرگیز ئەوانی نەناسیوەو، تا ئەو ڕۆژە سیحربازەکانی نەدیبوو.

---

(١) یان بەڕۆژی (شکاندنی بەربەستی کەنداو لە-میسر-) دادەنرێت، بڕوانە قاموسی (المعجم الوسیط) بەرگی یەکەم. (وەرگێر).

جا دیارە گومانیشی تیَدا نی یە کە مرۆڤی بەزیو و دۆڕاو هەمیشە پاساویَکی سەیرو سەمەرە بۆ خۆی دیَنیَتەوە.

(فیرعەون)دوای ئەو قسەیە بەتوندی هەڕەشەی لەسیحربازەکان کردو هیَزو زەبری کاریگەری خۆی پیشان دان و پیَی گوتن (ئەریَ چۆن باوەڕتان بە-موسا-هیَنا پیَش ئەوەی داوای مۆڵەت لەمن بکەن).

بەم قسەیەی دوایش خۆی وا دەلەنگاند گوایە مافی هەڵسوکەوت و هەڵسووڕاندنی ڕەوتی ئیدراك و مەعریفەیانی هەیەو هەر خۆی ڕەفتار بەناخی دەروونی ئەوانیشەوە دەکات، هەروەها خۆیشی وا دەردەخست گوایە خەریك بووە ڕیَی ئەو باوەڕهیَنانەیان پیَبدات، بەڵام ئەوان بەو باوەڕهیَنانەیان تاوانیان ئەنجام داوە، چونکە پیَشتر مۆڵەتیَکیان لە(فیرعەون) نەخواستووە. پاشان هەڕەشەی دەست بڕین و قاچ بڕینی لیَکردن، جگە لە هەڕەشەی لەقەنارەدان و هەڵواسینیان بەلقەکانی دارخورماوە.

سەرەڕای ئەم هەموو هەڕەشەو گوڕەشەیەش سیحربازەکان تۆزقالیَك لەو باوەڕهیَنانەیان پاشگەز نەبوونەوە، بەڵکو گوتیان: (ئیَمە بۆ لای پەروەردگارمان دەگەڕیَینەوەو سزای تۆش تەنها لەبەر ئەوەیە کە ئیمانمان بەموسا هیَناو بڕوامان پیَ کرد و ملکەچی بەڵگەو نیشانە ڕوون و هەق دەرخەرەکانی خودای خۆمان بوین)..

ئینجا ئەو باوەڕدارە تازانە بەدەستی دوعاو پاڕانەوەوە ڕوویان لەقاپی بارەگای خوداکردو لەنزاکانیان دا گووتیان (ئەی خودای پەروەردگاری ئیَمە ئارامی یەکی زۆر و گەورەمان پیَ ببەخشە بۆ بەرگەگرتنمان لەسەر سزاکانی فیرعەون وبەملکەچی تەواوو خۆتەسلیم کاری هەموو ڕیَساو ڕیَبازەکەت بمانمریَنیت).

ئەمەی پیَشووش گیَڕانەوەی ئەڵقەیەکی تری داستانەکەو شیکاری ئەم ئایەتانەبوو کە ئەم بەشەی داستانەکە دەگیَڕنەوەو کە خودای پەروەردگار تیایان دا فەرموویە:﴿ قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ
إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِىَ بَيْضَآءُ
لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ(١) مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا
تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ(٢) وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾
وَجَآءَ ٱلسَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوٓا۟ إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ
ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ نَحْنُ ٱلْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا۟ ۖ فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟
سَحَرُوٓا۟ أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ
عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ ٱلْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا۟ هُنَالِكَ وَٱنقَلَبُوا۟
صَٰغِرِينَ(٣) ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٢﴾

---

(١) (الملأ): (الاشراف) واتە (پیاو ماقووڵان و کەسانی ناسراو و خاوەن پلەو پایەی کۆمەڵایەتی).
(٢) (أرجه): واتە کارەکەی دوابخەو بیهیَڵەوە.
(٣) (انقلبوا صاغرین): بەسەرشۆڕیو زەلیلی گەڕانە دواوە و دۆڕاندنیان.

﴿قَالَ فِرْعَوْنُ ءَامَنتُم بِهِۦ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ(١) مَّكَرْتُمُوهُ فِي ٱلْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُواْ مِنْهَآ أَهْلَهَاۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ(٢) ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَاۚ رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ(٣)﴾الأعراف/١٠٦-١٢٦..

خۆڕاگرتنی-موسا- و شوێنکەوتوانی

(فیرعەون) بەچاوی خۆی ئەو بەڵگەو نیشانە بەهێزانەی کە (موسا) پیشانیدان، بینیو بەڵام هەر بەردەوام بوو لەکفرو بێباوەڕیی داو سووربوو لەسەر لاری و نکوڵی کردن. کەسانی بەناو پیاوماقووڵو (اشراف)ی گەلەکەشی سەرزەنشتیان کرد لەسەر ئەوەی چاوی نوقاندووە لەو دیاردەیەی کەوا (موساو شوێنکەوتوانی) تەنها خودا دەپەرستن و بەم هۆیەشەوە(پەرستنی فیرعەون و خواوەندەکانی)یان فەرامۆش کردووە. بەرای ئەو (گەورە پیاوانە) ئەوە هۆکارێکی تێکدان و فەسادی سەر زەوی بوو.

فیرعەونیش ئەوانی هێمن کردەوەو بەڵێنی دا لەسەر ئەوەی، کە گوتی: (چۆن چاویان لێ دەنووقێنم؟ دەبێت هەموو کوڕەکانیان بکوژم و ئافرەتەکانیشیان بۆ کۆیلایەتی بهێڵمەوە). ئیتر دەستی کرد بەجێبەجێکردنی ئەوهەڕەشە نالەبارەی و توندتر کەوتە سزادان و چەوساندنەوەی خەڵکی.

بێگومان (بنو اسرائیل)یش سکاڵای حاڵی خۆیان لەلای (موسا) کرد لەسەر ئەوەی چەندە کەوتوونەتە بەر زوڵم و ستەمی لەڕادەبەدەری-فیرعەون-"موسا"ش داوای لێکردن ئارام بگرن لەسەر ئەو بەڵایەی تووشیان بووەو تەنها پشت بەخودا ببەستن و داوای کۆمەك و یارمەتی لێبکەن. پەیمانیشی پێدان کە ئەگەر ئەوان بەتەقواو پارێزکارو لەخواترس بن ئەوا سەفرازو ئازاد دەبن. بەڵام ئەمە لەئازاری بەڵاو ناڕەحەتییەکانیانی کەم نەکردەوە، بەڵکو بەغەمبارییەوە گووتیان: (ئێمە لەپێش ئەوەدا بەم پەیامەوە بێیت بۆ لامان، ئازار دەدراین، وەك چۆن دوای بوونیشت بە پێغەمبەر هەر ئازار دەدرێین). (موسا)ش هاوخەمیو هاوسۆزیی بۆ دەربرین و پێی گوتن: (ئێوە بەو تەقواو (خۆپارێزی یەتان لەکوفرو گومڕایی) تکاو نزا لە لای خودای پەروەردگارتان بکەن بەشکم خودا دوژمنەکەتان لەناوبەرێت و بتانکات بە جێنشین لەسەر زەوی و لەو وڵاتەی بەڵێنی پێداون، پاشان دوای ئەمەش تاقیتان بکاتەوەو ببینێت و (ببینن) چ کارو کردەوەیەك ئەنجام دەدەن و، تا پاداشتتان بداتەوە یان سزاتان بدات لەسەریان..

---

(١) (المكر): الخداع: واتە فروفیڵ، تەفرەدان، چەواشەکاری.

(٢) (من خلاف): لە هەر لایەك لەلایەکانی جەستەوە، وەك برینی دەستی ڕاست لەگەڵ برینی قاچی چەپ دا، یان بەپێچەوانەوە.

(٣) (مسلمين): لەوشەی (اسلام)ـەوەیە واتە خۆتەسلیم کردنی مرۆڤ بەگیان و جەستە و هەست و نەستەکانیەوە بەخوداو خۆیەکلاکردنەوەی بۆ خودا و هیچ خوداو پەرستراوێکی تر جگە لە (الله) نەپەرستێت و لەهیچ ڕوویەکەوە دانیان پێ دانەنێت.

﴿ وَقَالَ ٱلۡمَلَأُ مِن قَوۡمِ فِرۡعَوۡنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوۡمَهُۥ لِيُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَيَذَرَكَ وَءَالِهَتَكَۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبۡنَآءَهُمۡ وَنَسۡتَحۡيِۦ نِسَآءَهُمۡ وَإِنَّا فَوۡقَهُمۡ قَٰهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِ ٱسۡتَعِينُواْ بِٱللَّهِ وَٱصۡبِرُوٓاْۖ إِنَّ ٱلۡأَرۡضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦۖ وَٱلۡعَٰقِبَةُ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوٓاْ أُوذِينَا مِن قَبۡلِ أَن تَأۡتِيَنَا وَمِنۢ بَعۡدِ مَا جِئۡتَنَاۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمۡ أَن يُهۡلِكَ عَدُوَّكُمۡ وَيَسۡتَخۡلِفَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرَ كَيۡفَ تَعۡمَلُونَ ﴾ الأعراف / ١٢٧-١٢٩.

باوەڕدارێكی بنەماڵەی (فیرعەون) هۆزەكەی بەئاگادێنێتەوە

(فیرعەون) چی دی لە حەوسەڵەو توانای دا نەما كە-موسا-و شوێنكەوتوانی بەو شێوە ببینێت، بۆیە خۆیو هۆزەكەشی دەستیان كرد بەپیلان دانان بۆ كوشتنی "موسا" و لەریشە هێنانی ئەوەی بەتێكدان و فەسادیان ناودەبرد).. خودای مەزن لەم بارەیەوە فەرموویە:

﴿وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ذَرُونِيٓ أَقۡتُلۡ مُوسَىٰ وَلۡيَدۡعُ رَبَّهُۥٓۖ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمۡ أَوۡ أَن يُظۡهِرَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ٱلۡفَسَادَ ﴾غافر /٢٦..

جا كاتێك هەموویان سەرقاڵی ئاڵ و گۆڕ كردنی بیروڕا و دانانی ڕێ و شوێن بوون لەخۆسازدان دا بۆ كوشتنی (موسا)، پیاوێكی ئیمان دار لەبنەماڵەی (فیرعەون) كە ئیمانەكەی شاردبووەوە، ویژدان و غیرەتی جوانمەردانەی دەبزوێت و بەوپەڕی چاوقایمی و ئازایەتییەوەو بەڕوونی بەرگری لە-موسا-دەكات و بەئاشكرا پێیان ڕادەگەیەنێت كە (نابێت پیاوێك بكوژن لەبەر ئەوەی دەڵێت (الله پەروەردگارمە) بەتایبەتیش كە بۆ ئەم (وتەیەی) چەندین موعجیزەی لەسەر ڕاستگۆیی خۆی هێناوەتەوە، خۆ گریمان-وای دانێین-گەر ئەو درۆش بكات ئەوا زیانێك بەئێوە ناگەیەنێت، بەڵام ئەگەر ڕاستگۆبێت ئەوا تووشی هەندێك لەو سزایانە دەبن كە هۆشداریی پێداون لەسەریان).

هەروەها ئەو پیاوە باوەڕدارە بەهۆزەكەی گوت: (ئێوە ئەگەرچی ئەمڕۆ خاوەنی دەسەلات و هێزیش بن لەزەوی دا، ئەی كێ دەتوانێت سزای خودامان لێ دوورخاتەوە كاتێك بەرەو ڕوومان دەبێتەوە).

كەچی (فیرعەون) بەرهەڵستی ئەم پیاوە باوەڕدارەشی كردو ئیدیعای ئەوەی بۆ خۆی دەكرد گوایە ڕێنمایی ی گەلەكەی دەكات بۆ سەر ڕێی ڕاست و بەجێ.

پاشان پیاوە باوەڕدارەكەی نێو بنەماڵەی-فیرعەون-لەدرێژەی وتەكانی دا سزای سەختی خودا و زەبری كاریگەری لەم دنیایەدا بەبیر دەخستنەوە، وەك چۆن هەر لەدنیادا گەلانی پێش خۆیان بەهۆی كردەوە نابەجێ و ناشیرینەكانیانەوە تووشی ئەو سزا سەختە بوون و كەوتوونە بەر ڕق و خەشمی خودا. جگە لەمەش لە سزای دژواری ڕۆژی ئاخیرەتیشی ئاگادار كردەوەو، ئەو ڕۆژەی كە بێباوەڕان هەوڵی هەڵاتن لەدەست سزای خودا دەدەن و بەڵام هیچ دەروازەیەكیش بۆ هەڵاتن لەو سزایە بەدی ناكەن.

ئەم پیاوە باوەڕدارە لەبەشێكی دیكەی وتەكانیدا ئەوەشی بەیادهێنانەوە كە بانگەوازی پێغەمبەران بەدرێژایی مێژوو لەئارادابووەو ئەم بانگەوازەی (موسا)ش مەسەلەیەكی تازەو ریزپەڕ نی یە، بەڵكو لەوەوبەر (یوسف)یش بەو بەڵگەو نیشانانەی پێغەمبەرێتیو سەلماندنی ڕێگای ڕاستەوە بۆ لای باوو

باپیرانتان نێرراوە و ئەوانیش گومانیان لەڕاستی وتەکانی دەکردو تەنانەت کاتێك کۆچی دوایی کرد، دەیانگوت (ئیتر لەمەولا دوای-یوسف-خودا پێغەمبەرێکی تر نانێرێت)، لەدوایی‌دا ئەوەی بۆ روون کردنەوە کە ئەم هەڵوێستە خراپەیان دەبێتە هۆی گومڕایی و سەر لێ تێك چوون. چونکە کاتێك لەڕێی ڕاست لادەدەن خوداش دەروونیان بەڕووناکی ی هیدایەت ڕۆشن ناکاتەوەو دڵیان لەوەها ڕێگایەك وەردەگێڕێت.

ئەمەی پێشوو گێڕانەوەی بەشێکی تری ئەم چیرۆکەو واتاو شیکاری ئەم ئایەتانەش بوو کە خودا تیایان دا فەرمووبە: ﴿ وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَٰنَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّىَ ٱللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ مِن رَّبِّكُمْ ۖ وَإِن يَكُ كَٰذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ ۖ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ ٱلَّذِى يَعِدُكُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَٰقَوْمِ لَكُمُ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ظَٰهِرِينَ فِى ٱلْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ بَأْسِ[1] ٱللَّهِ إِن جَآءَنَا ۚ قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ[2] قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ ٱلتَّنَادِ[3] ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ[4] مَا لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ﴾غافر٢٨-٣٤.

باوەڕدارەکە بانگەواز بۆ ڕزگاریی دەکات

فیرعەون و گەلەکەی زیاتر ڕۆچووبوون لەگومڕایی داو ئەو پیاوە باوەڕدارەش بەردەوام بوو لەبانگ کردنیان بۆ سەر ڕێگەی هەق و ڕاست و ڕەوان، بۆ ئەم مەبەستە ئامۆژگاری کردن کە بەم دنیا بڕاوەو فانی یە تەفرەنەخۆن و کار بۆ (ڕۆژی دوایی و خانەی مانەوەی هەمیشەیی) بکەن، چونکە لەوێ خودا ئەگەر سزای کاری خراپ وەك خۆی و بەڕادەی خۆی بدات، بەڵام بێگومان بەباشترین شێوە پاداشتی کاری چاکە دەداتەوەو مرۆڤی چاکەخواز حەز لە هەر شتێك بکات پێی دەبەخشێت.

پاشان ئەو پیاوە ئیماندارە گلەیی لێکردن لەسەر ئەوەی کە لەکاتێك دا ئەو بانگیان دەکات بۆ سەر

---

(١) بأس (عذاب): سزای سەخت و کەوتنەبەر تووڕەیی ی خودا.
(٢) دأب : (جزاء): سزا (سزا لەسەر ئەو داب و نەریتە ناهەموارەیان لەبەدرۆ خستنەوەی پێغەمبەران دا).
(٣) یوم التنادِ: (ڕۆژی قیامەت). (تناد) واتە بانگ کردن بۆ ڕۆژی حەشرو بۆ کۆبوونەوەی خەڵکی و محاسەبەکردنیان.
(٤) (تولون مدبرین): واتە ئێوە دوور دەکەونەوەو تەقەڵلای راکردن دەدەن.

ڕێی ئیمان و خواناسی، کەچی ئەوان داوا لەم دەکەن بێتە سەر ڕێی کفرو بێباوەڕی یەکەی خۆیان. ئەو خواوەندانەی کە ئەوان بانگەواز بۆ پەرستنیان دەکەن هیچ سوودێکیان لەدنیادا پێ ناگەیەنێت و، لەڕۆژی قیامەتیش دا شەفاعەتێکیان بۆ ناکات، چونکە هەموان هەر بۆ لای خودا دەگەڕێنەوە.

ئینجا ئاگاداریشی کردنەوە لەوەی کە وەختێك دێتە پێشەوە ویادی ئەو پەندو ئامۆژگاریانەی ئەم دەکەنەوەو، ئەمیش کاروباری خۆی هەر بەخودا دەسپێرێت.

دیارە ئەو گەلە لەستەمکارو بێئیمانە بیریان لەکوشتنی ئەمیش کردەوە، بەڵام خودا لەو کردەوە خراپەیان پاراستی و چارەنووسیشی هەر سەفرازای و بەختیاری بوو لەکاتێکدا چارەنووسی بنەماڵە و هۆزی فیرعەون بەدبەختیو چارەڕەشی بوو.

قورئانی پیرۆز ئەم بانگەوازو هاوارەی پیاوە باوەڕدارەکەی بەشێوازێکی وەها قەشەنگ و جوان داڕشتووە کە دڵسۆزی و ڕاستگۆیی لێوە پەخش دەبێت و وات لێ دەکات (بەقەناعەتێکی تەواوو بەباوەڕی زۆر بەسەرچاوە خودایی‌یەکەی)ـەوە بیخوێنیەوەو پاشان (هەستپێکردنێکی ڕۆحی) و (تەوژمێکی بەکێشکردنی ئاسمانی بۆ گەیشتن بەخودات) تێدا دەخروشێنێت..

فەرموو جارێ هەمو ئایەتەکان بخوێنەوە کە ئەو دایەلۆگەت بۆ دەگێڕنەوە: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ
يَٰقَوۡمِ ٱتَّبِعُونِ أَهۡدِكُمۡ سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَٰقَوۡمِ إِنَّمَا هَٰذِهِ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا مَتَٰعٞ [1] وَإِنَّ ٱلۡأٓخِرَةَ
هِىَ دَارُ ٱلۡقَرَارِ [2] ﴿٣٩﴾ مَنۡ عَمِلَ سَيِّئَةٗ فَلَا يُجۡزَىٰٓ إِلَّا مِثۡلَهَاۖ وَمَنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا مِّن ذَكَرٍ أَوۡ
أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ يُرۡزَقُونَ فِيهَا بِغَيۡرِ حِسَابٖ ﴿٤٠﴾ وَيَٰقَوۡمِ مَا لِىٓ
أَدۡعُوكُمۡ إِلَى ٱلنَّجَوٰةِ وَتَدۡعُونَنِىٓ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٤١﴾ تَدۡعُونَنِى لِأَكۡفُرَ بِٱللَّهِ وَأُشۡرِكَ بِهِۦ مَا لَيۡسَ لِى بِهِۦ
عِلۡمٞ وَأَنَا۠ أَدۡعُوكُمۡ إِلَى ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡغَفَّٰرِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدۡعُونَنِىٓ إِلَيۡهِ لَيۡسَ لَهُۥ دَعۡوَةٞ فِى ٱلدُّنۡيَا وَلَا فِى
ٱلۡأٓخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ هُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ [3] ﴿٤٣﴾ فَسَتَذۡكُرُونَ مَآ أَقُولُ
لَكُمۡۚ وَأُفَوِّضُ أَمۡرِىٓ إِلَى ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُواْۖ
وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ ﴾غافر/٣٨-٤٥.

---

(١) (**انما هذه الحياة الدنيا متاع**): واتە (ئەم دنیایە تام و چێژێکی کەمەو خەڵکی بۆ ماوەیەکی کەم دەیچێژن. پاشان بەکۆتایی هاتنی تەمەنتان ئەم تام و چێژەش کۆتایی دێت، یان بە نەمانی هۆیەکانی بەدەست هێنانی ئەو تام و چێژە، وەك نەبوونی ماڵ و سامان یان لەدەست دانی تەندروستیو هاوشێوەکانیان.

(٢) (دار القرار): واتە خانەی جێگیربوون و مانەوە بەونەمری تیایدا).

(٣) (**وان المسرفين هم اصحاب النار**): واتە ئەوانەی لە (زوڵم و زۆرداری و هابەشی بۆ خوادانان)دا لەسنوور تێپەڕبوون و ڕۆچوون تیایدا ئەوانەن کە خودا دەیانخاتە نێو ئاگری دۆزەخەوە.

بەخۆوە نازینی-فیرعەون-

فیرعەون هەر ڕژدو دەمارگیر بوو لەسەر نەفامی و گومڕایی یەکەی و (دەسەڵاتی پادشایی)یش هۆش و هەست و نەستی لێ داگیرکردبوو، لەم پێناوەشدا هەموو بنەماڵەو هۆزەکەی کۆکردەوەو جاڕی بەناویان دا داو پێی گوتن: (ئەرێ گەلۆ من پادشای میسرو خاوەنی ئەمرو نەهی (ڕێپێدان و قەدەغەکردن) نیم؟ ئایا ڕوباری (نیل) و لق و جۆگەلەکانی بەنێو کۆشك و تەلارو باخەکانم دا نارۆن؟ ئەی من باشترنیم لەم پیاوە بچووك و بێدەسەڵات و بێکەسەی کەهیچ خزمەتکارو بەردەستێکی نی یە(مەبەستی لە-موسا-بووە-سلاوی خوای لێبێت-)؟ من باشترنیم لەم پیاوە لاڵ و زمان گیراوەی کە خەریکە نەتوانێت تەعبیر لە واتەو مەبەستەکانی خۆی بکات؟

پاشان (فیرعەون) لەدرێژەی جاڕو هاوارە ناسازەکەی دا دەیگوت: (ئەم کابرایە هیچ سیمایەکی سەرۆکایەتی ی تیا دیار نی یە، ئیتر چۆن دەتانەوێت شوێنی کەون بێئەوەی چەند بازنەیەکی زێڕی بۆ نێررابێتە خوارەوەو خۆی پێ برازێنێتەوە وەك خۆڕازاندنەوەی پادشایان؟ ئەی بۆچی فریشتەکان(ملائکە) لەگەڵی دان نایەن تا پۆل پۆل لەدوایەوە بڕۆن و ئالوودەی بن و گەواهی (شایەتی) لەسەر ڕاستگۆیی ی بدەن و پاڵپشت و یاریدەدەری بن، وەك چۆن دەستەودایەرەی پادشاو کارگوزارانی لەدوایەوە دەڕۆن؟).

(فیرعەون) بەم قسە پووچەڵ و بەتاڵانە عەقڵو هۆشی ئەو گەلەی بەیدەست کردو ئەوانیش گوێڕایەڵییان کردو ملکەچی بوون، چونکە گەلێکی دوور لەخواو نەفام بوون و گوێڕایەڵی ی فەرمانی خودایان نەدەکرد..

ئەم چەند دێرەی پێشووش تەفسیرو ڕاڤەی ئەم چەند ئایەتەیە کە خودا بەشێکی داستاکەی پێ گێڕاوەتەوەو فەرمووویە: ﴿ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِۦ قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ ٱلْأَنْهَٰرُ تَجْرِي مِن تَحْتِيٓ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا ٱلَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَآ أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴾ الزخرف/٥١-٥٤..

بەندی چوارەم

((چارەنووس خراپی فیرعەون و گەلەکەی))

(ئەو کارەساتانەی کەخودا تووشی کردن - دەرچوونی (بنو اسرائیل) و لەناوچوونی "فیرعەون" و گەلەکەی - چارەنووسی هۆزەکەی "فیرعەون" لەڕۆژی دوایی دا)

ئەو کارەساتانەی کە خودا تووشیکردن

پەندو ئامۆژگاری ی جوان و وتەی بەسوودی (موسا) کاری نەکردە سەر (فیرعەون)و نەیویست سوودێکیان لێ ببینێت، بەڵکو (فیرعەون) خۆی و گەلەکەشی زیاتر لەخۆیان بایی بوون و لوت بەرز بوون لەزەوی داو باوەڕدارانیشیان زیاتر ئازار دەداو لە زوڵم و ستەم دا ڕۆچووبوون.

لەبەرامبەر ئەم ڕەوشتەدا (موسا) ڕووی کردە خودای پەروەردگاریو لێی پاڕایەوەو گوتی: (خودایە بێگومان تۆ هەموو هۆو ئامڕازێکی خۆشگوزەرانیی دنیات بەفیرعەون و گەورەپیاوانی هۆزەکەی بەخشیوە هەر لە کەرەسەو کەل و پەلی جوانکاری و خۆڕازاندنەوەی نێو دنیاوە تا ماڵ و سامان و جل و بەرگی گران بەها و کۆشك وباخچەی هەمەڕەنگ و دەسەڵات و حوکمداری. بەڵام ئەی پەروەدگار ئەوان لەجیاتی سوپاسگوزاری و پێزانین بەم نیعمەتانە، گومڕابوون و ڕویان کردۆتە کفرو بێباوەڕی، لەهەمان کات دا خەڵکیشیان لە باوەڕهێنان و ئیمانداری دوورخستۆتەوە، دەی خوایە تۆش پارەو ماڵیان لەناوبەرەو ناپووتیان و دڵیان ڕەقترو ڕەشترکە تا شایانی ئیمانداری نەبن و تا بەچاوی خۆیشیان سزای سەخت ببینن).

(موسا) بەم وتانە دووعاو نزای لەلای خودا لێ کردن و (هارون)ی برایشی بەجێی متمانەی خۆی دانابوو، لەکاتی خوێندنی دووعاکانی دا ئەویش هاوڕازو هاوبیروڕای تەواوی بوو لەو داواکاریانەدا. خوداش لەوەڵامی دوعاکانیاندا پێی فەرموون: (ئەوا دووعاکانتانم گیرا کردو داواکاریەکانتان بۆ بەدی دەهێنم، ئێوەش بەردەوام بن لەسەر ڕۆیشتن بەو ڕێگا ڕاستەداو ڕێچکەی ئەو نەفام و بێباوەڕانە فەرامۆش کەن کەڕێگەی ڕاست و هەقی ڕوون کراوەی ئێوە نازانن، واتە (ئەو ڕێگەیەی کە بۆ ئێوە ڕوون کراوەتەوە ئەوان ڕووی لێ وەردەگێڕن و نایەنەوێت هیچی لێ بزانن)..

﴿ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِكَ ۖ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَٱسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾يونس/٨٨-٨٩..

خودای میهرەبان نزاکەی-موسا-ی گیراکردو دووعاو داواکاری یەکانی بەدی هێناو دەستی کرد بەسزادانی فیرعەون و گەلەکەی، ئەوەبوو سەرەتا بە (وەرزی بێبارانیو وشکەساڵی)و (کەم کردنەوەی بەروبوومی کشتوکاڵ و دارودرەخت) سزای دان بەو ئەمێدەی کە ئەمە ببێتە هۆیەك بۆ بەخۆدا چوونەوەو بەئاگاهاتنەوەیان لە لاوازی و بێدەستەڵاتییان و لەدەستەوسانیو بێچارەییی (فیرعەون)ی پادشای خۆبەخواوەند دانەریان لەبەرامبەر هێزی خودادا، تا بەم ڕەنگەش پەندو عیبرەت وەربگرن و بەدەم

بانگەوازەکەی-موسا-وە بچن، بەڵام بەسروشت و نەریتی لوتبەرزییان هیچ پەندو عیبرەتێکیان ڕەچاو نەدەکرد لەو کارەساتانەی تووشیان دەبوو.

ئەوان گەر بکەوتنایەتە نێو خۆشیو زۆریی داهات و بەروبوومەوە دەیانگوت: (ئێمە خۆمان شایستەی ئەوەین، چونکە لەخەڵکی تر چاکترین) خۆ ئەگەر تووشی وشکەساڵی و نەداری و بێبارانی ببونایە یاخود کارەساتێکیان لێبقەومایە خێرا بەو پەڕی ڕەشبینییەوە (موسا) و شوێنکەوتووەکانی-یان تاوانبار دەکرد و ئەوانیان بەشووم و نەگبەت دادەنا لەنێو خۆیان داو گوایە هەر تووشی شوومی و نەگبەتیان دەکەن. بەڵام ئەوان نەیاندەزانی کە (ئەو خێروبێرەی ڕوویان تێدەکات) یان (ئەو شەڕوخراپەیەی تووشیان دەبێت) هەمووی لەلای خوداوە تەقدیر کراوەو ڕادەو ماوەی بۆ دانراوە.

﴿ وَلَقَدْ أَخَذْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلْحَسَنَةُ قَالُوا۟ لَنَا هَٰذِهِۦ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا۟ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ ۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمْ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾الاعراف/ ١٣٠-١٣١

بەڵام نەریتە شەڕخوازەکەی فیرعەون و گەلە خراپەکارەکەی ڕێی پێنەدان ملکەچی ئەو ڕێساو دەستوورە ڕۆشنەی (موسا)و بەڵگەو نیشانەکانی بن، کە ڕاستی ی پەیامەکەی دەسەلماند. بەڵکو هەر بەردەوام بوون لەخراپەو تاوانکارییاندا.

لەم قۆناغەی سزادانیشیان دا خودای مەزن چەند جۆرە کارەساتێکی تری بۆ ناردن، بۆ نموونە لافاوێکی گەورەی بۆ ناردن کە هەموو کەلوپەل و کێڵگەکانیشیان داپۆشێت، هەروەها کوللەزەردێکی زۆریشی بۆ ناردن تاکو بەرهەمەکانی دەغڵ ودانیان بۆ بخۆن. هەروەها سن وکیسەڵەشی بۆ ناردن(کە جانەوەرێکە بەروبوومی کشتوکاڵی دەشێوێنێت و زیان بە مرۆڤ و بە ئاژەڵیش دەگەیەنێت)،پاشان بۆقێکی ئێجگار زۆری بۆ ناردن،کە لەهەموو جێگەیەکی گشتی و تایبەتییان دا بڵاو بووبوونەوەو ژیانی لێ وەڕس کردبوون و ئارامی و هێمنی لێ تێك دابوون، دوای ئەمەش دەردو پەتایەکی وای بۆ ناردن، کە وای لێ کردبوون خوێن لەدەم و لوتیانەوە دەرچێت و بەم هۆیەشەوە ئاوەکانیان پیس دەبووو لەش و لاریشیان لەڕو لاواز بوو بوو.

ئەوان هەر جارێك سزایەك لەو سزایانەیان تووش ببوایە خێرا بە(موسا)یان دەگوت: (ئەگەر خودا ئەم سزاو بەڵایەمان لەسەر هەڵگرێت ئەوا باوەڕی پێ دێنین و (بنو اسرائیل)ی لەگەڵدا دەنێرین و ئازادیان دەکەین)، کەچی هەر کە خودا سزاکەی لەسەر لادەبردن ئەو بەڵێنەی خۆیان دەشکاندو باوەڕیان پشت گوێ دەخست.

هەروەك خوداش لەگێڕانەوەی ئەم بەسەرهاتەیان و باس کردنی قۆناغەکانی سزادانیان دا فەرمویە:

﴿ وَقَالُوا۟ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِۦ مِنْ ءَايَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلْجَرَادَ وَٱلْقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ ٱلرِّجْزُ

﴿قَالُواْ يَٰمُوسَى ٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَۖ لَئِن كَشَفۡتَ عَنَّا ٱلرِّجۡزَ[1] لَنُؤۡمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرۡسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ١٣٤ فَلَمَّا كَشَفۡنَا عَنۡهُمُ ٱلرِّجۡزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمۡ يَنكُثُونَ﴾ الأعراف/١٣٢-١٣٥.

دەرچوونی (بنو اسرائیل) و لەناوچونی (فیرعەون) و گەلەکەی

خودا فەرمانی بە (موسا) کرد، کە دەرچن لە-میسر-، ئەویش لەگەڵ گەلەکەی خۆی (بنو اسرائیل)دا شەوێك بەنهێنی لەخاکی-میسر-ەوە بەرەو (فەلەستین) ڕۆشتن.

(فیرعەون) بەوەی زانی و خێرا کاربەدەستانی خۆی بۆ هەرێمەکانی تری وڵاتەکەی نارد بۆ کۆکردنەوەی خەڵکی بەزۆرو ستەم تاکو سوپایەکی گەورە پێك بێنن و دوای(بنو اسرائیل)کەون و بیانگرنەوە پێش ئەوەی بۆ (فەلەستین) ڕابکەن.

(فیرعەون) لەم کارەی دا هیچ ترس و نیگەرانی‌یەکی پیشان نەداو تەنها ئەوەی لەنێو خەڵکی-میسر-دا بڵاوکردەوە گوایە: (هەڵاتووەکان چەند کەسێکی کەمن و هیچ حسابێکی وایان بۆ ناکرێت و مەترسی یەکی ئەوتۆیان نی یە. بەڵام تووڕەیان کردووین و بەهۆی ئەوەی ماڵ و سامان و زێرو خشڵی ئافرەتەکانمانیان دزیوە دەبێت تۆڵەیان لێ‌کەینەوەو دوایان کەوین. ئێمەش هەردەم بەوردی‌و وریایی‌یەوە چاودێری ی جم وجوڵو هەڵسوکەوتیانمان دەکرد).

(فیرعەون) بەخۆی و سەربازانی سوپاکەشیەوە کەوتنە دوای (موسا)و (بنو اسرائیل) ومیسریان بەهەموو باخ و بێستان و گەنجینەکانی ئاڵتوون و خانووە خۆش و ڕازاوەکانیانەوە جێ هێشت تاکو ئەو باوەڕدارانە بگرنەوە، بەڵام بێگومان هەمو ئەو شتانەیان بۆ (هەتاهەتایە) و بەهەمیشەیی جێ‌هێشت گەرچی واشیان زانیبێت گوایە بەشێوەیەکی کاتی بەجێ‌ی دەهێڵن، چونکە هەرگیزاو هەرگیز نەگەڕانەوە بۆ نیشتمانەکەیان و لەجیاتی خۆیشیان (بنو اسرائیل) بوون بەخاوەنی هەمو ئەو نیعمەتانە لە (فەلەستین) دا.

چونکە هەروەك لەم دێرانەی دوایی ی چیرۆکەکەدا باس کراوە (بنو اسرائیل) کاتێك گەیشتنە کەناری (دەریای سوور) لەسەر کەنداوی (سوێس)، (فیرعەون) و سەربازەکانیشی لەگەڵ هەڵاتنی خۆر لە دەمەو بەیانی ئەو ڕۆژەوە بەدوایانەوە بوون، لەو کاتەش دا ئەمان (واتە بنو اسرائیل) وایان زانی لەناودەچن و فیرعەون دەیانگرێت، هەر بۆیە ترس و دڵەڕاوکێ‌یەکی تەواویان لێ نیشت و بە (موسا) یان گوت: (ئەها ئەوا فیرعەون پێمان دەگاتەوەو هیچ تواناو دەسەڵاتێکمان لەبەرامبەری‌دا نی‌یەو دەریاش لەبەردەممان دایە، جا چی‌بکەین؟)..

لەوەڵامیان دا-موسا-گوتی: (هیچ ترسێکتان نەبێت چونکە خودای پەروەرگارم لەگەڵ دایەو ڕێگای ڕزگاربوونم پیشان دەدات).

لەوساتە وەختەش دا خودا سرووشی ئەوەی بە (موسا)دا کە داردەستەکەی بەدەریادا بکێشێت، ئەویش وای کردو ئاوی دەریاکە پارچەپارچە بوو و درزی تێ کەوت و دوازدە ڕێگەی وشکانی لێ پەیدا بوو، واتە

---

(١) الرجز: واتە (سزا) مەبەستی لەو سزایانەیە کە لەو ئایەتەی پێشتری‌دا باس کراون.

بەژمارەی هەر دوازدە کوڕو نەوەکەی (بنو اسرائیل). ئاوەکەش لەنێوان ئەو ڕێگایانەدا وەك چیای بەرزی لیٚ هاتبوو. ئیدی (بنو اسرائیل) بەو ڕێگەکراوەو تەخت کراوانەیان دا ڕۆشتن و لەدەریا پەڕینەوە.

هەر لەو ساتەدا خەریك بوو فیرعەون و تاقمەکەی بگەنە ئەو جێگەیەی کە (بنو اسرائیل) لێوەی رۆشتن، و ڕێگەیەکیان لەدەریاکەدا بەدی کردو خۆیان پیاکرد تا دوایان کەون، بەلاٚم دەسبەجێ (ئاوەکە) یەکی گرتەوەو ڕێگەکان داخرانەوەو ئاوی دەریا فیرعەون و سەربازەکانی لوول داو هەموویانی خنکاندو سەرنگووم کرد، بەم ڕەنگەش خودا -موسا-و هەموو ئەوانەی لە-بنو اسرائیل-لەگەلٚی دا بوون ڕزگارکرد.

قورئانی پیرۆز باسی لەناوچوونی فیرعەون و سەربازەکانیی لە چەندین ئایەت دا کردووە، کە لەو ئایەتانەدا چەندین پەندو عیبرەت هەیە، جگە لەوەش ئایەتەکان بەچەندین شێوازی داڕشتن و ڕەوانبێژی و هونەری خراونە ڕوو، بۆ نموونە لە هەندێك جێگەی قورئان دا وەسفی کارەساتەکە بەچەند ئایەتێکی کورت و پڕمانا دیاری کراوە، کە بەخێرایی بەدوای یەکدا دێن، لەهەندێك جێگەی دیکەش دا بەچەند ئایەتێکی درێژ وەسفی کارەسات و بەسەرهاتەکان و قۆناغەکانیان کراوە تاکو مرۆڤ لیٚ یان وردبێتەوەو هەلٚوێستە لەئاستیان دا بکات و بەفیکری خۆی چەق بخاتە سەریان و سەر ئەو مانا جوان و قوولاٚنەش کە لەخۆیان گرتوون.

هەندێك لەو ئایەتانەش ماناکەت بەپوختی و بەکورتی پیٚدەدات و لەشیکارو تەفسیری درێژ دوورت دەخاتەوە. جا بەم هەمەڕەنگی و هەمەچەشنی یەیشیان (ئیقاعێکی مۆسیقی)ی هاوشێوەی شیعرو پەخشانی سەروادار(سجع)[1] دەخولقێنێت کە نە شیعر و نە پەخشانی سەرواداریشە.

ئەم ئایەتانەش کە دەیخوێنییەوە بەشێکی ئەم داستانە بەو شێوە هونەریانە وەسف دەکەن: ﴿وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِي ٱلْأَلْبَٰبِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ
وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾ □□□
□[2] □□□□□□□□ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم
مُّشْرِكُونَ[3] ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ[4] غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾
قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ ﴾ الشعراء/٥٢-٦٧..

هەروەها (قورئان) لەجێگەیەکی دیکەی دا بەشێوە دەربڕینێکی تر وەسفی ئەو گۆڕانکارییەی حالٚی

(١) وشەی (سجع) لەزمانی عەرەبی دا بەو ڕستانە دەلێن کە کۆتاییەکانیان سەروا(قافیە)ی هاوڕێکی یەکدییان هەیە وەك سەروای (شیعر) بەلاٚم کێش (وزن)ی دێرەکان وەك یەك نین.

(٢) (مقام كريم): واتە (خانووی خۆش و دیارو ڕازاوە لەهەموو ڕوویەکەوە).

(٣) (**كل فرق كالطود العظيم**): واتە: (هەر بەشێکی ئاوەکە لەنێو ڕێگاکان دا وەك شاخێکی گەورەبوو).

(٤) (**وأزلفنا ثم الآخرين**): واتە: (لەم کاتەدا فیرعەون و کۆمەلٚەکەیان لەموساو گەلەکەی نزیك کردەوەو (بەم پیٚیە لەدەریاکەش نزیکمان کردنەوە) تاکو ڕێچکەی خۆیان وەرگرن و بەهەمان ڕیٚی موسا و گەلەکەیدا برۆن. بەلاٚم موساو گەلەکەی دەرچوون و فیرعەون و کۆمەلٚەکەیمان لەئاوەکەدا هێشتەوەو خنکاندمانن).

فیرعەون و گەلەکەی دەکات لەژیانی پڕ نازو نیعمەتەوە بۆ لەناوچوون و تەفروتوونا بوون، هەروەك لەم ئایەتانەدا بەدی دەکرێت:

﴿ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا (١) إِنَّهُمْ جُندٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ (٢) ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ (٣) ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِن فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴾الدخان/٢٣-٣١..

ئینجا قورئان باسی ئاکامە چاکەکەی خۆڕاگرتنی (بنو اسرائیل) دەکات کە لەئەنجامی چەوسانەوەیان و خۆنەدانە دەست فیرعەون و ڕەت کردنەوەی زوڵم و ستەمەوە خودا سەری خستبوون و دوژمنانی بۆ لەناوبردوون، هەروەك لەم ئایەتانەی قورئان دا فەرموویە:

﴿ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ (٤) ﴾الأعرف/١٣٧..

پاشان قورئان کەسێتی ی (فیرعەون) دەردەخات و پەردە لەسەر ناخی دەروونی هەڵدەداتەوە لەکاتی سەرنگوم بوونی دا و ئاماژە بۆ هێشتنەوەو مانەوەی تەرمەکەشی دەکات لەدنیادا، کە تا ئەمڕۆش ئەو تەرمە وەك خۆی ماوەتەوە..

ئەوەبوو فیرعەون پێش ئەوەی گیانی دەرچێت ئیمانە حەشاردراوەکەی نێو دڵی خۆی ئاشکرا دەکات و باوەڕدینێت تاکو خودا لەو مەرگەساتە ڕزگاری کات، بەڵام خودا لەوەڵام دا ئەوەی پێ ڕادەگەیەنێت، کە چۆن ڕزگاری دەکات لەکاتێکدا ئەو زۆرداره تا ئەو حاڵەتە هەر لەیاخی بوون و سەرپێچی دا بووەو باوەڕی بە پەیامەکەی موسا نەهێناوەو دژایەتیشی کردووە.

بەڵام خودا هەواڵی ئەوەی پێ دەدات، کە دەبێت ئەو تەرمەی بهێڵێتەوەو لاشەکەی بەمردوویی وبێ ئەوەی هیچ گوڕانکاری یەکی بەسەردابێ پیشانی خەڵکی بدات تاکو ببێتە بەڵگەونیشانە بۆ کەسانی دوای خۆی. زۆر کەسیش لەخەڵکی بێئاگان لەو بەڵگەو نیشانانەو عیبرەتیان لێ وەرناگرن!

﴿وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ

---

(١) (رهواً): واتە (ساكناً).. بەمانای (هێمن و کراوە دەبێت وەك باری ئاسایی خۆی دوای ئەوەی موسا، بەداردەستەکەی خۆی لێ دەدات ولێ ی دەپەڕنەوە)

(٢) (**نعمة كانوا فيها فاكهين**): واتە: لەخۆشگوزەرانی و حاڵێکی پڕلەنازو نیعمەت و ئاسوودەیی دابوون).

(٣) (**وما كانوا منظرين**): واتە(مۆڵەتیان پێ نەدرا بۆکاتێکی تر و هیچ تۆبەو دووعایەکیان لێ وەرنەگیرا).

(٤) (يعرشون): واتە(ئەو کۆشك و تەلارو خانووبەرە هەمەڕەنگ و ڕازاوانەشیانمان بۆ تێکدان،کە بنیاتیان نابوون).

ءَايَـٰتِنَا لَغَـٰفِلُونَ ﴾يونس/٩٠-٩٢..

لەم ئایەتەدا سەرنج بدە لەو فەرمایشتەی خودا: ﴿ فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنْ ءَايَـٰتِنَا لَغَـٰفِلُونَ ﴾.. ئـەم بەڵگـەو نیشـانە(آیـة)یـەش موعجیزەیـەکی زانستیانەی(قورئان)ـەو شایەتی دانێکە بۆ قورئان لەسەر ئەو ڕاستی یەی، کە سرووش(وحی)ێکی خودایی یەو بێگومان (محمد)یش ﷺ پێغەمبەری خودایە، چونکە ئـەم ئایەتـە ئامـاژە بـۆ (هێشتنەوەی لاشـەی مردووی-فیرعەون-بەپارێزاوی) دەکات تاکو خەڵکی ببینن و بەبینینی ئـەم تەرمـەش عیـبرەت و دەرس وەرگرن، نەخاسمە ئەوانەی کە خۆیان بەخواوەند دادەنێن.

بۆ ڕوون کردنەوەی زیاتری ئەم لایەنە ئاماژەیەك بۆ (تـەورات)یش دەکـەین کـە باسـی ئـەم ڕووداوەی کردووەو دەیگێڕێتەوە چۆن (فیرعەون)ی-میسر-بەتوندی (بنو اسرائیل)ی چەوساندۆتەوەو بەکاری هێنـاون لە بنیات نانی هەردوو شـاری(فیتۆم)و (ڕەعمسـیس)[1]دا. ئەمـەش لەئاسـەواری ئـەو چـاڵە دێرینانـەوە دەرکەوتووەو زانراوە کە دوو شاری ئاوا هەبوون و بەفەرمانی شا (ڕەعەمسیسی دووەم) بنیات نراون.

دوای ئەمەش (تەورات) دەڵێت: (پادشای-میسر-مرد).[2]

دیارە ئەمەش لەکاتی هەڵاتنی(موسـا)بۆ (مەدیەن)و لەپێش بوونی بەپێغەمبەردا بووە.

دوای مردنی ئەو (شایە) کوڕەکەی چۆتە سەر حوکم، واتە (مینفتاح-ی کوڕی-ڕەعمسیس-ی دووەم). بەم پێیەش (مینفتاح) ئەو فیرعەونە بووە کە لە میسر دەرچووەو دوای (موسا) کـەوتووەو خنکـاوە دوای ئەوەی (موسـا) لەلایەن خوداوە نێررابوو بۆ لای بەمەبەستی بانگەواز بۆ ئاینی خـوداو ئـازادکردنی (بنـو اسرائیل) و ڕێ پێدانیان بۆ-فەلەستین-.

لاشەکەشی تا ئێستا پارێزراوە وەك چۆن قورئان باسی کردبوو. بەڵام تا ساڵی (١٩٠٠- ی زاینی) ئـەو تەرمە نەدۆزرابووەوە، واتە دوای سیازدە سەدە لەهاتنی قورئان ئەو مەسەلەیە زیاتر بۆ خەڵکی سەرزەمین ڕۆشن بووەوەو تەرمەکەی لەناوچەی (الأقصر) لەنێو چاڵەکان ولـەگۆڕی (امنحتـب الثـاني)دا دۆزرایـەوە، ئەمڕۆش ئەو تەرمەی (فیرعەون) لەمۆزەخانەی (میسر)دایە.

ئەوەی شایانی باسیشە وەك لە شوێنەواری گۆڕەکەی(منفتاح)ـەوە دەرکەوتووە بەو شـێوەیە گۆڕەکـەی سازو ئامادە نەکراوە، کە شایستەی پادشـایەکی وەك ئـەو بووبێـت، چـونکە (مردنـی ئـەو) ڕووداوێکـی چاوەڕوان نەکراو بووە کە بەم شێوەیە بخنکێت وهەموو سەربازەکانی لەناوچـن، تـا گـۆڕی تایبـەتی ی بـۆ ئامادە بکەن.

---

(١) سفر الخروج: الفصل الأول - الآية: ١١

(٢) سفر الخروج: الفصل الثاني - الآية: ٢٣.

چارەنووسی هۆزەکەی (فیرعەون) لەرۆژی دواییدا

ئەمەبوو ئاکام و سەرەنجامی هۆزەکەی-فیرعەون-لەدنیادا، کە لەدەریادا خنکێنران و سەرنگووم کران. بەڵام لەڕۆژی دوایی (آخرة)دا سزای زۆر سەخت تریان بۆ دانراوەو قورئانی پیرۆز باسی ئەو سزایەی قیامەتیشی فەرامۆش نەکردووە کە سزای ئەبەدیی دۆزەخەو شەو و ڕۆژ بەهەمیشەیی لەسەریان دەبێت، دیارە هەر کەسێکی باوەڕداریش بەسەرنجی ورد پەندو عیبرەتی زۆری لێبەدی دەکات، هەروەك خوداش لەبارەیانەوە فەرموویە:

﴿ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُواْۖ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ ٤٥ ٱلنَّارُ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا
غُدُوّٗا وَعَشِيّٗاۚ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدۡخِلُوٓاْ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ أَشَدَّ ٱلۡعَذَابِ ٤٦ وَإِذۡ يَتَحَآجُّونَ فِي ٱلنَّارِ
فَيَقُولُ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمۡ تَبَعٗا فَهَلۡ أَنتُم مُّغۡنُونَ عَنَّا نَصِيبٗا مِّنَ
ٱلنَّارِ﴾غافر/٤٥-٤٧..

بەندی پێنجەم

((لەرێگادا بەرەو خاکی ژوان -أرض الميعاد-))

(پاشماوەی بتپەرستی لەنێو (بنو اسرائيل)دا - نیعمەتەکانی خودا بۆ (بنو اسرائيل) - وادەی دیدارێکی (موسا) لەگەڵ خودادا - (بنو اسرائيل) و پەرستنی گوێرەکە - سزادانێکی (بنو اسرائيل) و... پاشان لێبوردنیان - بەرزکردنەوەی چیاکە بەسەر (بنواسرائيل)دا - روو وەرچەرخاندنی (بنو ئیسرائیل) لەچوونە نێو خاکی پیرۆزەوە - رێ لێ ون بوونی (بنو اسرائيل).)

پاشماوەی بتپەرستی لەنێو (بنو اسرائيل)دا

بێگومان "موسا" چەندین مەترسی ی بەهۆی (بنو اسرائيل)و لەپێناوی بانگ کردنیان دا بۆ پەرستنی خودای تاك و تەنیا تووش ببوو. بەڵام تەنیا ئەو موعجیزانەی کە خودا ئەوی پی بەهێز کردبوو بەس بوون بۆ ئەوەی هەر گەردو خڵتەو پاشماوەیەکی بتپەرستیەیان تێدا بنبڕبکرێت.

وەلێ سەرەڕای ئەمەش جاروبار سەریان دەکردەوە سەر ئەو دیاردەی بتپەرستیەیەی کە لەوەوبەر لەگەڵ میسرییەکان دا خوویان پێوە گرتبوو.

بۆ نموونە کاتێك لەدەریاکە پەڕینەوە بەلای گەلێك دا تێپەڕین کە سەرقاڵی بتپەرستی بوون، جا داوایان لە "موسا" کرد بتێکیان بۆ تەرخان کات وەك چۆن ئەو گەلەش (بت)یان هەیەودەیپەرستن.

"موسا" لەسەر ئەو داواکاریەیان سەرزەنشتی کردن و ئەو ڕاستییەی بۆ دووپات کردنەوە کەوا ئەو گەلەی بەلای دا تێپەڕبوون و (بتپەرستن) لەسەر ئاینێکی ناتەواوو پووچەڵن و لەهەر کاروکردەوەیەکی بەندایەتییان دا ڕەنجەڕۆو زەرەرمەندن، بەم ڕەنگەش چارەنوسیان هەر تیاچوون و سزای سەختە.

پاشان "موسا" سەرسامی ی خۆی دەربڕی لەسەر ئەوەی چۆن دەبێت ئەوان داوای پەرستراوێکی دی جگە لەخودای پەوەردگاری جیهانیان بکەن کە بەتایبەتی ڕێزی لێناون و فەزڵی داون بەسەر نەتەوەکانی تری ئەو زەمانەیان داو بەتایبەتمەندی یەکانی(سرووش بۆ ناردن)و (سەرپەرشتی کردنیان) لەنەتەوەو گەلانی تری جیا کردبوونەوە..

ئەم ئایەتانەی دەیخوێنینەوە ئاماژە بۆ ئەو نەریتەیان دەکات، وەك خودا تیایدا فەرموویە: ﴿وَجَٰوَزۡنَا بِبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱلۡبَحۡرَ فَأَتَوۡاْ عَلَىٰ قَوۡمٖ يَعۡكُفُونَ (١) عَلَىٰٓ أَصۡنَامٖ لَّهُمۡۚ قَالُواْ يَٰمُوسَى ٱجۡعَل لَّنَآ إِلَٰهٗا كَمَا لَهُمۡ

(١) (يعكفون): واتە: سەرقاڵیبوون، لەوشەی (عكوف)وەیە بەمانای ڕووکردنەکارێك و خەریك بوونی هەمیشەیی پێوەی بەمەبەستی (بەگەورەدانانی).

ءَالِهَةٌۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾الأعراف /١٣٨-١٤٠.

نیعمەتەکانی خودا بۆ (بنو اسرائیل)

(بنو اسرائیل) بەردەوام بوون لەڕۆشتن تا گەیشتنە بەشی خۆرهەڵات و بەڵام ئاویان دەست نەدەکەوت بۆ خواردنەوەی خۆیان و ئاودانی ئاژەڵەکانیان. بۆیە خێرا سکاڵای خۆیان بە"موسا" ڕاگەیاندو بەدەم پرتەو بۆڵەوە داوای ئاویان لێ کرد. ئەویش بۆ ئەو مەبەستە فەرمانی لەخوداوە بۆ هاتبوو کە بەدارەکەی دەستی لەبەرد بدات و، کاتێك لێ ی دا، دوازدە کانیاوی لێ تەقییەوە(١) و هەر تیرەیەك کانیاوێکی بەرکەوت و کاروباری خۆیانیان پێ بەجێهێنا.

دوای ئەمەش گەیشتنە دەشتەکانی نیمچەدورگەی (سیناء) و لەوێش خۆر گەرمیەکی هێندە بەتینی هەبوو و هیچ خانووبەرەو نیشتگەیەکیش نەبوو کەتیایدا دانیشن و تەنانەت هیچ دارو درەختێکیشی لێ نەبوو تا لەژێر سێبەرەکەیدا وچانێك بدەن. بۆ ئەمەش سکاڵای حاڵی خۆیان لەلای "موسا" کردەوە کە چەندە ماندوو و نارەحەت بوون، "موسا"ش لەخودا پاڕایەوە بۆیان وخوداش هەورێکی سپی پاك و بێگەردی بۆ ناردن و لەگەرمای خۆر پاراستنی.

لەبەر ئەوەش، کە خۆراك وتوێشووی ڕێگەیان بەرەو تەواوبوون دەچوو "موسا" داوای لەخودا کردەوە کە جارێکی دی خۆراکیان بۆ دابین بکاتەوە، خوداش گەزۆو باڵندەی بۆ ناردن کە لەقورئان دا بە (مَنَّ) و(سلوی) ناوبراون. (مەن=مَنَّ) کە مادەیەکی شیرینەو لەئاسمانەوە دەبارێتە سەر بەردو گەڵای درەخت و وەك بارانێکی سووك و کەم بەهێواشی دێتە خوارەوە بۆ سەریان (واتە بۆ سەر بەردو درەخت) و، وتامیشی وەك هەنگوین شیرینە، (سەلوا =سلوی)ش باڵداری (کورکورە) یان (شەلاقە) (سومانی)یەو بەشێوەیەکی چڕو پۆل پۆل یەك لەدوای یەك دێن و بەهۆی زۆری ژمارەیانەوە زەوی دادەپۆشن.

جا خواش کاتێك بەفەزڵو بەخششی خۆی ئەو نیعمەتانەیان پێدان فەرمانی پێکردن لەو خۆراکە باش و خۆشانە بخۆن، بەڵام ئەوان بەو نیعمەتانەیان نەدەزانیو لەجیاتی شوکرانەبژێری لەسەریان کەچی داوای خۆراکی تریان دەکرد و حەزیان لەوانە نەبوو. بەم پێیەش زوڵم و ستەمیان لەخۆیان کرد، هەروەك لەم ئایەتەدا دەیخوێنیەوە:

﴿وَقَطَّعْنَٰهُمُ ٱثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًاۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَۖ فَٱنۢبَجَسَتْ(٢) مِنْهُ ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْغَمَٰمَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰۖ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْۚ وَمَا ظَلَمُونَا

---

(١) ئەم کانیاوانە کەوتوونە بیابانی خۆرهەڵاتی کەناڵی (سوێس)ـەوەو نزیکیشن لەشاری(سوێس) و بە(کانی یەکانی موسا) ناسراون، ئەمڕۆ ئاوی هەندێکیان کەمبوونەوەو هەندێکیشیان کوێربونەوە.

(٢) (انبجست): (انفجرت) بەمانای: تەقینەوە، یان هەڵقوڵا...

﴿وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ﴾الأعرف/ ١٦٠

وادەی دیداریکی "موسـا" لەگەڵ خودادا

"موسـا"هەواڵی بە(بنو اسرائیل) لەـ میسرـ گەیاندبوو کەوا خودای مەزن-فیرعەون-لەناو دەبـات و کتێبێکیش بۆ ئەمان دەنێرێت دەربارەی(فەرمان پێکردنیـان بـە چـەند کارێـك)و (ڕێگرتنیشـیان لەچـەند کارێکی تر)وەك بەرنامەیەك کە پێویستە پەیڕەویی بکەن و لەسەری بڕۆن.

جا کاتێك خودا -فیرعەون-ی لەناوبرد، "موسـا" داوای لەخودای پەروەردگاری کرد ئەو کتێبـەیان بـۆ بنێرێت. خوداش بۆ ئەو مەبەستە فەرمانی بە "موسـا" کرد بچێت بۆ لای ڕاستی قەدپاڵی چیای (طـوور) و سی (٣٠) ڕۆژ لەوێ بمێنێتەوەو خەریکی بەندایەتی وخواپەرستی بێت.

"موسـا" ئەم فەرمانەی جێبەجێ کردو کاتێك سیەهەم ڕۆژی تەواو کـرد، خـودا فـەرمانی پـێ کـرد دە(١٠) ڕۆژی تریش لەوێ بمێنێتەوەو بەڕۆژوو بێت بۆ مەبەستی تەواوکردنی خواپەرستی و عیبادەتەکەی.

هەروەها "موسـا" بەرلەوەی بەرەو ئەو کاری خواپەرستیەو لە خواپاڕانەوەیە بڕوات، (هـارون)ی بـرای لەجێی خۆی داناو لەڕاسپاردەیەکی پێویست دا پێی گوت: (برام تـۆ لـەنێو گەلەکـەم دا جێنشـینم بـەو کاروباریان بەڕێوەبەرەو کاریان بۆ چاك و ڕێکوپێك بکەو، وریاش بە لەوەی پەیڕەویی ڕێبـازی تێکـدەران و گومڕایان بکەیت وهوشیاربە لەفڕوفێڵ و تەڵەکەبازییان).

دوای ئەوەی "موسـا" چل ڕۆژەکەی تەواو کرد، خودا بەفەرمایشتی دێرین و ئەزەلیی خۆی دواندی و بەم دواندنەش پلەو پایەیەکی وەهای پێ داوە کە لەخەڵکی جیاکردۆتەوە.

موسـا لەکاتی بیستنی فەرمایشتی خودای پەروەردگاری دا خواستێکی هێگجار توندو بەجۆشی تێـدا خرۆشابوو بۆ دیتنی خوداو، داوای لەپەروەردگاری کرد خۆی پیشان بدات تاکو (ببینێت)، خـوداش پـێی فەرموو: (هەرگیز نامبینیت) (لن تراني).

پاشان خودا لەسەر ئەو داواکارییە ویستی بەڕوونی "موسـا" ئاگـادار کاتـەوە لـەوەی بێگومـان ئـەو داوای شتێکی گەورەی ئەوتۆی کردووە کە چیاکانیش بەرگەی (هەڵگرتنی ئـەو داوایـە) نـاگرن و نـاتوانن خودا ببینن)، جا بۆ ئەوەی زانیاریی تەواو لەم بارەیەوە بۆ "موسـا" ئاشـکراکات پێـی فـەرموو: (تـۆ ناتوانیت بۆ من بڕوانیت و هەرگیز وزەی (بۆ من ڕوانینت) نابێت، بەڵام بڕوانە بۆ ئـەو شـاخە کـە ئێسـتا نەختێك لەنوری خۆمی پیشان دەدەم و، کە زۆر لەتۆش بەهێزترو توندترەو، سەیری کە چـی بەسـەردێت و گەر لەجێی خۆی مایەوەو، توانیی خۆی ڕاگرێت لەبەر دیتنی نوری من و هەیبـەت و شـان و شـکۆم دا، ئەوا تۆش دەتوانیت ببینیت، خۆ ئەگەر چیاکە وزەو توانای ئەوەی نەبوو تۆش واز لەمە بێنە).

کاتێك خودا نەختێك لەنووری خۆی پیشانی چیاکەدا یەکسەر وردوخاش بوو و لەگەڵ زەویشـدا تـەخت بوو، لەم ساتەوەختەدا "موسـا" کەوتە سەرزەویو لەهۆش خۆی چوو وهیچ هەست و نەستێکی لەبەر سام و بیمی ئەو ڕووداوە گەورەیە تیا نەما، بەڵام کە هۆشی بەبەردا هاتەوە گوتی (خودایە ئەی پەروەردگار من

هەردەم بەپاك و بێخەوش و گەورەت ڕادەگرم بە شێوەیەك كە هەر شایستەوقابیلی مەقامی بەرزی شكۆی تۆبێت و داوای لێبوردن و وەرگرتنی تۆبەت لێدەكەم، جا وا من خۆم بەیەكەم باوەڕهێن بەگەورەیی تۆ لەم زەمانەدا دادەنێم).

دوای ئەمە خودای باڵادەست و پەروەردگاری جیهانیان لەبەشێكی دیكەی ئاخاوتنی دا بۆ "موسا" پێی ڕاگەیاند كە هەڵیبژاردووە لەنێو هەموو خەڵكی داو سیفەتی زیاتری پێبەخشیوە بۆ لەئەستۆنانی ئەركی پێغەمبەرێتی، بۆ ئەم مەبەستەش پەیامەكانی خۆی (واتە- اسفار-ی تەوارت)ی پێ دەدات كە پڕن لە پەندو ئامۆژگاریو ڕیساو ئەحكامی پێویست بۆ (بنو اسرائیل).

فەرمانیشی پێكرد كە گەلەكەی خۆی بەچاكترین و گەورەترین ڕێساو ئەحكامیەوە پابەندكات، واتە لەسەر نەخشەی داڕێژراوی باشترین ڕێسایان بڕۆن، بۆ نمونە گەر ڕێسایەك لەو ڕێسایانە بۆ دوو كار بوو و بەڵام كامیان پاداشتێكی زیاتری هەبوو با ئەوەیان ئەنجام بدەن.

پاشان خودا ئەو گەلەی "موسا" واتە (بنو اسرائیل)ی لەوە ئاگاداركردەوە كە لەفەرمانەكانی دەرنەچن، دەنا دەكەونە بەر سزای سەخت وەك چۆن كەسانی تری لەیاخییان و لەفەرمان دەرچوانی سزا داوە و تەفروتووناى كردوون...

ئەمەی پێشوو تەفسیرو شیكاری ئەم ئایەتانەی لای خوارەوەیە كە بەشێكی تری داستانەكە دەگێڕێتەوەو خودا تیایان دا فەرموویە: ﴿وَوَٰعَدۡنَا مُوسَىٰ ثَلَٰثِينَ لَيۡلَةٗ وَأَتۡمَمۡنَٰهَا بِعَشۡرٖ فَتَمَّ مِيقَٰتُ رَبِّهِۦٓ أَرۡبَعِينَ لَيۡلَةٗۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَٰرُونَ ٱخۡلُفۡنِي فِي قَوۡمِي وَأَصۡلِحۡ وَلَا تَتَّبِعۡ سَبِيلَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ١٤٢ وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ قَالَ رَبِّ أَرِنِيٓ أَنظُرۡ إِلَيۡكَۚ قَالَ لَن تَرَىٰنِي وَلَٰكِنِ ٱنظُرۡ إِلَى ٱلۡجَبَلِ فَإِنِ ٱسۡتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوۡفَ تَرَىٰنِيۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُۥ لِلۡجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكّٗا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقٗاۚ فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبۡحَٰنَكَ تُبۡتُ إِلَيۡكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٤٣ قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّي ٱصۡطَفَيۡتُكَ عَلَى ٱلنَّاسِ بِرِسَٰلَٰتِي وَبِكَلَٰمِي فَخُذۡ مَآ ءَاتَيۡتُكَ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ١٤٤ وَكَتَبۡنَا لَهُۥ فِي ٱلۡأَلۡوَاحِ مِن كُلِّ شَيۡءٖ مَّوۡعِظَةٗ وَتَفۡصِيلٗا لِّكُلِّ شَيۡءٖ فَخُذۡهَا بِقُوَّةٖ وَأۡمُرۡ قَوۡمَكَ يَأۡخُذُواْ بِأَحۡسَنِهَاۚ سَأُوْرِيكُمۡ دَارَ ٱلۡفَٰسِقِينَ﴾الأعراف/١٤٢-١٤٥.

(بنو اسرائیل) و پەرستنی گوێرەكە

وەك پێشتریش باسمان كرد ئاسەوارو خڵتەی-بتپەرستی-لەنێو دڵی (بنو اسرائیل)دا مابوو، ئەویش بەهۆی بەسەربردنی تەمەنێكی زۆریان لەگەڵ میسرییەكان دا، ڕواڵەتێكی ئەم سیفەتەشیان لەگوێرەكەپەرستیدا ڕەنگی دەدایەوە، گوێرەكە پەرستراوەكانیشیان گەر بمردنایە لە-میسر-دا، لاشەیان مۆمیا دەكردو لەگۆڕستانێكی تایبەتی نزیك لە (شوێنێكی گەرمكراو) یان لە (كوورەیەك) كە بە (سرابیوم) ناودەبرا دەنێژران.

پیاوێکی فێڵبازیش لەنێو (بنو اسرائیل) کە لە قورئاندا بە (سامری) ناوبراوە ئەم دیاردەیە بەدەرفەتێك دەزانێت بۆ ئەوەی فریویان بدات، ئەوەبوو ناوبراو گوێرەکەیەکی بۆ هێنابوون و پێی گوتبوون: (ئەمە خوداتانەو خودای "موسا"شەو لێرەدا لەبیری چووەو ڕۆشتووە بۆ دیداری و لەم ماوە درێژەی بزربوونی دا بەوەوە خەریکە).

بێگومان "موسا" بەر لەڕۆشتنی بۆ دیداری خودا بەگەلەکەی خۆی ڕاگەیاندبوو کەوا لەسی ڕۆژ زیاتری پێناچێت، بەڵام ئەو کاتەی خودا (دە ڕۆژی تریشی بۆ دەسپێکردنەوەی ڕۆژوو لەسەردانابوو و ماوەی بزربونی درێژەی کێشابوون، ئەوانیش لەو ورەو عەزمەی پێشوویان تێدا نەمابوو و، بەدواکەوتنی موسا سست و لاوازبوو بوون و گوتبووشیان: (بەڕاستی (موسا) لەوادەی خۆی دواکەوت و بەڵێنەکەی بۆ نەبردینە سەر).

ئیتر لەم ساتە وەختەدابوو کە (سامری) نیازی خراپ لەدڵی دا جووڵاو ئەم هەلەی قۆزتەوەو بۆ جێبەجێکردنی نیازە خراپەکەی چەند خشڵو گەوهەرێکی لەو ژنانەی (بنی اسرائیل) سەند کە لە-میسر-ەوە هێنابوویان و بەخۆیانەوە کردبوو و هەموو خشڵەکانیانی هەڵدایە ئاگرەوە تا توانەوەو ئینجا پەیکەری گوێرەکەیەکی لێ دروست کردن و بەڕێگایەکی تایبەتی ئەندازەییش دایتاشیو کونێکی لەم سەرییەوە بۆ ئەو سەری تێکرد تا ئەگەر (با) پیایدا بڕۆشتایە دەنگێکی وەك دەنگی مانگا لەدەمیەوە دەردەچوو. (سامری) کە دیتی (بنو اسرائیل) گوێی بۆ دەگرن و لێ ی کۆبوونەتەوە خێرا فەرمانی پێکردن کە بیپەرستن.

لەو کاتەدا (هارون) بەپەلە بەرەنگاریان بووەوەو تێی گەیاندن کە ئەوان فریودراون و زۆر هەوڵ و تەقەللایشیدا بۆ ئەوەی تا لەپەرستنی گوێرەکەکە پاشگەزیان کاتەوە، بەڵام نەیتوانی و ئەوانیش پێیان ڕاگەیاند کە سووردەبن لەسەر پەرستنی هەتا "موسا" دێتەوە بۆ لایان.

لەولاشەوە "موسا" لەماوەی دیدارو وتوێژی لەخزمەت خودا ئەو هەواڵەی لەخوداوە پێ دەگات کەوا(سامری)گەلەکەتی تەفرەداوەو لەئاینی خۆیانی دوورخستوونەوەو گومڕای کردوون.

"موسا" بەمە زۆر زویر و پەست دەبێت و لە توندترین حاڵەتی دڵتەنگی و تووڕەیی دا دێتەوە بۆ لایان و پێیان دەڵێت: (ئەرێ خودای پەروەردگارتان بەڵێنێکی پیرۆزو گەورەی پێنەدان دەربارەی ئەوەی-تەوارت-تان بۆ دەنێرێت کە ڕێی ڕاست و ڕووناکی تێدایە بۆتان؟ ئەی ئایا نازانن خودا ئەو بەڵێنەی بەدیهێناوە، یاخود بەهۆی درێژبوونەوەی ماوەی بزربوونم لێتان ئیمانەکەتان بەکوفرو بێباوەڕی گۆڕییەوە؟ یان هەر ویستوتانە کردارێکی خراپ ئەنجام دەن و خودا لەخۆتان زویر بکەن و، بەمەش ئەو پەیمانەتان بشکێنن کە بەمنتان دا دەربارەی خۆڕاگری و مانەوە لەسەر ئیمان و باوەڕداری؟).

ئەوانیش لەوەڵامی ئەو پرسیارانەدا بە "موسا" یان گوت: (ئێمە بەخواست و ئارەزووی خۆمان ئەو پەیمانەمان نەشکاند کە بەتۆمان دابوو، بەڵکو (سامیری) هات و گومڕای کردین و بیروڕایەکی دەربڕی و پێی گوتین گوایە بەهۆی ئەو ئاڵتوون و خشڵەی کە پێمانە و لە میسری یەکانمان سەندووە کەوتوینە بەر ڕق

و تووڕەیی ی خودا، چونکە ئەم خشڵە هەمووی بووە بەچەند گوناهێك لەسەرشانمان و لەسەرمان لاناچێت هەتا نەگەڕێیتەوە بۆ لامان، بەڵکو هەتا ئەم گوناهانەمان لەسەربوایە گەڕانەوەی تۆش دوا دەکەوت، بیروڕای ئەویش وابوو کە دەبێت هەموویان فڕێ دەینە ناو ئاگرەوە تاکو خودامان ڕازی بکەین و تۆش بگەڕێیتەوە بۆ لامان، ئیتر باوەڕمان پێکرد و هەموو خشڵەکانمان فڕێ دایە ناو ئاگرەوە، (سامری) بەم ڕەنگە لەگەڵمان جووڵایەوەو خۆیشی هەرچی هەبوو لەزێڕو زیو فڕێی دایە ناو ئاگرەکەوە، ئینجا لەو هەموو خشڵەی نێو ئاگرەکەوە پەیکەری گوێرەکەیەکی بۆ دەرهێناین و پێی گوتین: (ئەمە ئەو خودایەتانە کە دەبێت بیپەرستن، هەورەها خودای موساشە کە ئێستا لێ ی بێ ئاگایەو چووە لە کێوی (طور) بیدۆزێتەوەو نازانێت لێرەیە).

داخۆ عەقڵی ئەو گەلە چەند کەم و سووك و ناتەواو بووبێت، تۆ بڵێی نەیانزانیبێت کە ئەو پەیکەرە هیچ سوودو زیانێکی نی یە و ناتوانێت سوودیان پێبگەیەنێت یان زیانیان لێ دوورخاتەوە؟ تەنانەت توانای وەڵام دانەوەی قسەیەکیشیانی نەبووە چونکە ماددەیەکی بێگیان و بێدەنگ بووە.

پاشان "موسا" ڕووی کردە (هارون)ی برایو بەتوندی ڕایتەکاندو توند ڕیش و قژی ڕاکێشا و بەتووڕەیی یەوە پێی گوت: (ئەرێ بۆچی کاتێك ئەو خەڵکەت لەو حاڵەتی گومڕاییەدا بینی و دیتت ئەوا مەیلیان بەلای پەرستنی گوێرەکەکەدایەو تەفرەدراون، بۆچی خێرا نەهاتیت بەدوام دا و پێم بگەیتەوەو هەواڵی ئەو بارودۆخەیانم پێ بگەیەنیت؟)

(هارون)یش لەوەڵامدا پێی گوت: (لەوە دەترسام کە وابزانیت من گەلی -بنو ئیسرائیل-م بەش بەش کردووەو بەشێکیان دوای تۆ کەوتن و بەشێکی تریشیان دوای سامری کەوتن، هەروەها لەوەش ترسام تۆ پێم بڵێیت: من تۆم لەنێویان دا جێهێشتووە کەچی تۆش هاتوویت بەدوام دا. لەکاتێك دا فەرمانت پێکردم کە لەنێویاندا بمێنمەوە و ئیتر منیش چاوەڕێم کردیت هەتا گەڕایتەوە.)

دوای ئەمە "موسا" گلەیی و گازاندەیەکی هێگجار فرەی لە-سامری- کرد کە ببووە هۆی ڕێ لێتێك دانیان. کەچی-سامیری-لەوەڵامی دا گوتی: (من لەهەموو کەس زیاتر دەمزانی تۆ لەسەر هەقیت و پەیڕەویم کردبوویت و هەندێك لەدینەکەشتم وەرگرتبوو، بەڵام دوایی وازم لێهێناو گەڕامەوە بۆ سەر- گوێرەکەپەرستی-ئەمەش نەفسم پێی کردم و بۆی جوان کردبووم تا وام لێ هاتبوو کە ئەو کردارە ئەنجام بدەم)..

ئیتر "موسا" پێی گوت: (دەبڕۆ وا کەوتیتە بەر سزای خودا و سزاکەش ئەوەیە لەدنیادا هەتاماویت دەبێت بڵێیت -لا مساس-(واتە دەستم لێمەدە))، چونکە بەوە ئازارێکی زۆری دەچەشت گەر هەر کەسێك دەستی لێ بدایە یان دەستی بەر هەر جێگەیەکی جەستەی بکەوتایە. سامیری-لەدنیادا وای لێ هاتبوو بەهەر کەسێك بگەیشتایە دەبوو پێی بگوتایە (لامساس)-واتە دەستم لێ نەدەیت-.

دەربارەی سزای ئاخیرەتیش "موسا" پێی گوت: (ڕۆژی دوایش وادەی سزایەکی کاریگەرتر هەیە بۆت و ناتوانیت لێی دەربازبیت).

پاشان "موسا" بەرەو پەیکەری گوێرەکەکە ڕۆیشت و سووتاندیو هەموو خۆڵەمێشی پاشماوەی سووتاویەیەکەی بەنێو دەریادا بڵاوکردەوە.

لەملاشەوە (بنو اسرائیل) زۆر پەشیمان بوون لەو گوناهە گەورەیەی کردبوویان و لەخودای مەزن پاڕانەوە لێیان خوش بێت و لێیان ببورێت. خوداش بۆ وەرگرتنی ئەو نزایەیان سرووشی بۆ "موسا" نارد کە دەبێت بۆ بەجێگەیاندنی تۆبەکەیان خۆیان بکوژن، واتە خۆکوشتنەکەیان بەو جۆرە بێت کە هەموو ئارەزویەکیان کپ کەنەوەو دەروونیان لەخراپەو بەدکاری پاك کەنەوەو خۆیان لەهەر حەزو ئارەزوویەکی نەفس دابڕن، بەمانای نەفسی خۆیان لەوەدا بکوژن نەك بەجەستە خۆیان لەناوبەرن، ئەوسا خوداش تۆبەو پەشیمانێیان لێ وەردەگرێت و نزاکانی لێخۆش بوونیان گیرا دەکات.

ئەمەی پێشوو قۆناغێکی دیکەی ئەو داستانە پڕ دەرس و پەندەی قورئان و شیکاری ئەم ئایەتانەش بوو کە خودای زاناو کاربەجێ تیایان دا فەرموویە:

﴿ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنۢ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ ٱلسَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًاۚ
قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًاۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ ٱلْعَهْدُ أَمْ أَرَدتُّمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن
رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِى ﴿٨٦﴾ قَالُوا۟ مَآ أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا(١) وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَآ أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ ٱلْقَوْمِ
فَقَذَفْنَٰهَا فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى ٱلسَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ فَقَالُوا۟ هَٰذَآ إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ
مُوسَىٰ فَنَسِىَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَٰرُونُ
مِن قَبْلُ يَٰقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِۦۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ ٱلرَّحْمَٰنُ فَٱتَّبِعُونِى وَأَطِيعُوٓا۟ أَمْرِى ﴿٩٠﴾ قَالُوا۟ لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَٰكِفِينَ
حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾ قَالَ يَٰهَٰرُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوٓا۟ ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِۖ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِى ﴿٩٣﴾ قَالَ
يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِى وَلَا بِرَأْسِىٓۖ إِنِّى خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِى ﴿٩٤﴾
قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَٰسَٰمِرِىُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا۟ بِهِۦ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ ٱلرَّسُولِ
فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِى نَفْسِى ﴿٩٦﴾ قَالَ فَٱذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِى ٱلْحَيَوٰةِ أَن تَقُولَ لَا
مِسَاسَۖ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّن تُخْلَفَهُۥۖ وَٱنظُرْ إِلَىٰٓ إِلَٰهِكَ ٱلَّذِى ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًاۖ لَّنُحَرِّقَنَّهُۥ ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُۥ
فِى ٱلْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَآ إِلَٰهُكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ وَسِعَ كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ﴾طه/٩٣-٩٨

بۆ مەسەلەی خۆکوشتنەکەشیان بەو ڕەنگەی کە لەهەموو ئارەزوویەکی نەفس خۆیان دابڕن و ئەو ئارەزوانە بکوژن لەجێگەیەکی تری قورئان دا ئاماژەی بۆ کراوە و خودا تیایدا فەرموویە:

﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم بِٱتِّخَاذِكُمُ ٱلْعِجْلَ فَتُوبُوٓا۟ إِلَىٰ بَارِئِكُمْ(٢)

---

(١) (بملكنا): (بأختيارنا) واتە بەخواستی خۆمان.
(٢) (بارئكم): بەمانای (خالقكم) واتە خالق و كردگارتان كە دروستی كردوون.

...فَٱقۡتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ عِندَ بَارِئِكُمۡ فَتَابَ عَلَيۡكُمۡۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴾البقرة/٥٤...

سزادانێکی "بنو اسرائیل" و پاشان لێبوردنیان

(بنو اسرائیل) بۆیان دەرکەوت کە بەڕاستی ئەوان زوڵمیان لەخۆیان کردووە و گوناهێکی گەورەشیان بەهۆی پەرستنی گوێرەکەکەوە ئەنجام داوە، "موسا"ش حەفتا پیاوی لێ هەڵبژاردن تا لەگەڵ خۆیدا بیانبات بۆ چیای (طوور)- واتە بۆ ئەو شوێنەی کە خووی پێوەگرتبوو لەکاری پەرستنیو زیکرو یادکردنەوەی دا-ئەم پیاوانەشی بۆیە برد بۆ ئەوێ تاکو ملکەچی و گوێڕایەڵی بۆ خودا پیشان دەن و پەشیمانیی خۆیان دەربڕن لەسەر گوناهەکانیان.

جاکاتێك گەیشتنە ئەو جێگەیە خودای مەزن لەگەڵ "موسا"دا قسەی کردو دواندیی. کەچی تاقمێك لەو پیاوانە باوەڕیان بەوە نەهێنا کە ئەوە (خودایە)ـەو لەگەڵ-موسا-دا دەدوێت، بەڵکو هەڵگەڕانەوەو یاخی بوون و گوتیان (ئەی-موسا-ئێمە باوەڕت پێ ناهێنین هەتاکو خودا بەچاوی خۆمان و بەبێ وجودی بەربەستێك دەبینین)..

هەر دوای ئەم داواکاری یە نابەجێ یەشیان خودا بەدەنگی هەورو بروسکەیەك سزای دان و خستنی بەزەوی داو کوشتنی، پاشان دوای ئەو مردنەیان زیندووی کردنەوە، چونکە بێگومان "موسا" زۆر بۆیان پاڕایەوەو داوای لەخوا کرد چاوپۆشی بکات لەوکارە ناهەموارەی هەندێك کەسی بێ عەقڵ و گەمژەی نێو خۆیان وبابەهۆی ئەو ڕەفتارە نادروستەی ئەو چەند کەسە نادان و سەرکێشەوە سزای هەموان نەدات، ئەوەبوو خوداش لێ یان خۆش بووو ژیانی پێدانەوە.

ئینجا لەم ساتەدا "موسا" داوای ڕەحمەت و میهرەبانیی خودای بۆ گەلەکەی کرد، لەوەڵامی ئەم داوایەدا خودا هەواڵی ئەوەی پێگەیاند کە مەسەلەی (لێبوردن و ڕەحمەت بۆ ئەوان) بەندە بەخواستی ئیلاهیی خۆیەوە. هەروەها هەواڵی ئەوەشی پێگەیاند کە ڕەحمەت و بەزەیی خۆی بۆ کەسانی لەخوا ترس و بەتەقوا نووسیوە، ئەوانەی کە زەکاتی ماڵ و سامانیان دەدەن و باوەڕ بە ئایەتەکانی خودا دێنن و ڕێساو فەرمانەکانی پەیرەو دەکەن..

خودای مەزن فەرمووویە: ﴿ وَٱخۡتَارَ مُوسَىٰ قَوۡمَهُۥ[١] سَبۡعِينَ رَجُلٗا لِّمِيقَٰتِنَاۖ[٢] فَلَمَّآ أَخَذَتۡهُمُ ٱلرَّجۡفَةُ[٣] قَالَ رَبِّ لَوۡ شِئۡتَ أَهۡلَكۡتَهُم مِّن قَبۡلُ وَإِيَّٰيَۖ أَتُهۡلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَّآۖ إِنۡ هِيَ إِلَّا فِتۡنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَآءُ وَتَهۡدِي مَن تَشَآءُۖ أَنتَ وَلِيُّنَا فَٱغۡفِرۡ لَنَا وَٱرۡحَمۡنَاۖ وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلۡغَٰفِرِينَ ﴿١٥٥﴾ وَٱكۡتُبۡ لَنَا فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗ وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِنَّا هُدۡنَآ إِلَيۡكَۚ قَالَ عَذَابِيٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنۡ أَشَآءُۖ وَرَحۡمَتِي وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖۚ

---

(١) (قومە): واتە لەقەومەکەی، لەهۆزەکەی چەند کەسێکی هەڵبژارد.

(٢) (لمیقاتنا): واتە بۆ ئەو کاتەی کە خودا دینابوو تێبین و داوای لێبوردن بکەن لەسەر ئەو کاری گوێرەکە پەرستنەی کە هەندێك کەسی نەفام و گەمژەی نێو خۆیان ئەنجامیان دابوو.

(٣) (الرجفة): واتە لەرزینەوەی بەهێز، مەبەست لەلەرینەوەی چیاکەیە بەو دەنگە بەهێزەی هەورە برووسکەکە.

﴿فَسَأَكۡتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤۡمِنُونَ﴾ الأعراف/١٥٥-١٥٦.

هەروەها خودا دەربارەی دەنگە بەهێزەکەی ئەو هەورە تریشقەیەش کە لەشاخەکەی داو لەراندبوویەوەو ئەوانی بەسەرزەوی داخستبوو، فەرموویە: ﴿ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا وَخُفۡيَةًۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ٥٥ وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا وَٱدۡعُوهُ خَوۡفٗا وَطَمَعًاۚ إِنَّ رَحۡمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ﴾البقرة/٥٥-٥٦..

بەرزکردنەوەی چیاکە بەسەر (بنو اسرائیل)دا

"موسا" هەر بەردەوام بوو لەسەر ڕاست کردنەوەی (بنو اسرائیل)، بەڵام جار لە دوای جار بەرهەڵستی و دڵڕەقی زیاتری لێ دەبینین، تا وای لێ هات خودا هەڕەشەی لەناو بردنی لێ کردن و شاخی (طوور)ی لەسەر سەریان بەرزکردەوە، ئەوانیش هێندە ترسان وایان دەزانی دەکەوێتە خوارەوە بەسەریان دا، بۆیە دەسبەجێ پەنایان بردەوە بەر خوداو لێ ی پاڕانەوە کە ئەو مەترسی یەشیان لەسەر هەڵگرێت.

خوداش فەرمانی پێ کردن کە بەچاکی و بەوپەڕی دڵسۆزییەوە ئەو فەرمان و ئەحکامەی بۆی ناردوون پابەند بن پێیانەوە بێ ئەوەی هیچ نارەزایی و پرتەو بۆڵەیەکیان لێوە بێت، هەروەها دیراسەی هەموو ئەو شتانەی نێو کتێبی خودا بکەن و لێی بکۆڵنەوەو لێی تێبگەن و کاری پێ بکەن و، نابێت لێ ی بێئاگاو غافل بن، تاکو بەم شێوەیە بگەنە پایەی پارێزکاران(متقین) و خواپەرستانی ڕاست.

جا کاتێك خودا ئەو خەمەشی لەسەر لابردن دووبارە لە ڕێی خودا لایان دایەوە. خۆ ئەگەر فەزڵ و ڕەحمەتی حەکیمانەی خودا نەبوایە ئەوا هەر ڕەنجەڕۆو خەسارەتمەند دەبوون: ﴿وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَكُمۡ وَرَفَعۡنَا فَوۡقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُواْ مَآ ءَاتَيۡنَٰكُم بِقُوَّةٖ وَٱذۡكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ٦٣ ثُمَّ تَوَلَّيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۖ فَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ﴾البقرة/٦٣-٦٤..

ڕوو وەرچەرخانی (بنو اسرائیل) لەچوونە نێو خاکی پیرۆزەوە

خودا فەرمانی بە "موسا" کرد کە (بنو اسرائیل) ببات بۆ خاکی پیرۆز (واتە بۆ- فەلەستین)، تا لەوێ نیشتەجێ بن.

"موسا" بۆ جێبەجێکردنی ئەم فەرمانە سەرەتا بەچەند وتەیەکی پێویست گەلەکەی دواندو هەموو نیمعەتێکی خودای بەبیر هێنانەوە، وەك ئەو نیعمەتە دیارەی کە چەندین پێغەمبەریان لەنێودا دەرکەوتوەو خودا بۆی ڕەوانە کردوون تاکو لەگومرایی ڕزگاریان کات و ڕێی ڕاستیان پیشان بدات، هەروەها نیعمەتی ئازادیی ی پێداون و ڕزگاری کردوون دوای ئەوەی لەژیانێکی کۆیلایەتی و بەندایەتی ژێر دەسەڵاتی (فیرعەون) وتاقمەکەی دا بوون، جگە لە هەموو ئەو نیعمەتە زۆرانەی کە بەتایبەتی پێیان دراوەو

لەخەڵکی تری زەمانی خۆیانی پێ جیاکراونەوە، بۆیە ئەرکی ئەوانیش لەبەرامبەر ئەم نیعمەتە زۆرو گەورانەدا ئەوەیە سوپاسی خودا بکەن و هەر فەرمانێکی پێداون بەچاکی پەسندی بکەن و پیادەی بکەن.

ئینجا "موسا" پێش ئەوەی داوای چوونە نێو خاکی پیرۆزیان لێ بکات، چەند کەسێکی دیارو هەڵکەوتووی لەگەلەکەی نارد بۆ وەرگرتن و کۆکردنەوەی زانیاری لەسەر ئەو خاکە و سوود وەرگرتنیان لەو زانیاری یانە.

ئەوانیش کاتێك گەڕانەوە بۆ لای "موسا" هەواڵی ئەوەیان پێ دا کەوا گەلێکی بەهێزی تێدایەو هەموویان کەڵەگەت و باڵابەرزن و شارەکانیشیان (بەشووراو قەڵای بەهێز) مەحکەم کردووە.

(بنو اسرائیل) بەم هەواڵ و زانیاری یانە ترسیان لێ نیشت و گوێڕایەڵی فەرمانی "موسا"یان نەکرد لەئەرکی ڕوو بەڕووبوونەوەی ئەو گەلەو چوونە نێو خاکەکەوە، بەڵکو لەجیاتی ئەوە پێیان گوت: (ئەی "موسا" بێگومان لەو خاکەدا چەندەها ئینسانی کەڵەگەت و بەهێز هەیەو ئێمەش دەرەقەتیان نایەین و پێیان ناوێرین، جا هەتا ئەوانی تێدابێت ئێمە ناچینە ناوی. هەر کاتێکیش لێ ی دەرچوون ئەوا داواکاریەکەت بەجێ دەگەیەنین و دەڕۆینە ناو ئەو خاکەوە.)

﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴾المائدة/ ٢٠-٢٢..

ڕێ لێ ون بوونی (بنو اسرائیل)

• دیارە هەمیشە لەهەر کۆمەڵەو دەستەو تاقمێك دا جگە لەوجودی کەسانی خراپ لەهەمان کات دا چەند کەسێکی بەئەدەب و ڕێکوپێکیش هەبوون. لەنێو ئەو خەڵکەش دا دوو پیاو (لەوانەی کە خودا لەسەر تەقواو بەندایەتی ڕاست بەهرەمەندی کردوون و هیدایەتی داون) ڕوو دەکەنە گەلەکەیان و ئامۆژگاری یان بەوە دەکەن، کە پێیان دەڵێن: (ئێوە بچنە سەر ئەو گەلە(واتە لەخاکی پیرۆزدا)و هەڵکوتنە سەر ناوجەرگەی شارەکەیان لەدەروازەی شارەوەو ئیدی کتوپڕ ئەوان دەترسن و سام و بیمێکی زۆر دەکەوێتە نێودڵیانەوەو دەبەزن، ئێوەش بەسەریان دا سەردەکەون، بەڵام لەم کارەدا دەبێت پشت بەخودا ببەستن گەر ئێوە بەڕاستی باوەڕتان پێی هەیە).

وەلێ (بنو اسرائیل) ئەو ئامۆژگاری یەشیان پەسند نەکرد و لەوەڵام دا قسەیەکی هێندە نابەجێ و ناشیرینیان درکاند کە بۆنی پیسکەیی ی و یاخی بوون و ترسنۆکی ی لێوە دەهات، قسەکەشیان ئەوەبوو کە قورئان لەئایەتە بەناوبانگەکەی دا بۆی گێراوینەتەوەو گوتبوویان ﴿فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴾. واتە (ئەی موسا تۆ خۆت و خوداکەت بڕۆن و بجەنگن لەگەڵ ئەو گەلەی ناو خاکی پیرۆزداو، ئێمەش وا لێرە دانیشتووین).

ئەمەش دوایین (وێستگەی سووڕی ژیانی موسا لەگەڵ گەلەکەی)دا بوو، دوایین هەوڵ و تەقەللای ئەو سەفەرە درێژەی بوو کە ئەوەی بەچاوی خۆی دیتیی: ڕوو وەرچەرخانی گەلەکەی بوو لەچوونە نێو خاکی پیرۆزەوە.

ئەی داخۆ "موسا" (لەدوای ئەو هەموو کۆششە قورس و پڕ لەزەحمەتەیدا بۆ ڕاست کردنەوەی گەلەکەی) و لەئاست یاخیبوونی بەردەوامیان دا چ هەڵوێست و کاردانەوەیەکی بووبێت؟ ئایا جگە لە باسی حاڵی خۆی لەلای خودا هیچ ڕێگەیەکی تری گرتۆتەبەر؟

ئەو هەردەم لەو جۆرە حاڵەتانەو بەتایبەتیش لەدوایین حاڵەت دا وپاش بیستنی ئەو قسە نابەجێیە ڕوودەکاتە خودا و لێ ی دەپاڕێتەوەو دەڵێت: (ئەی پەروەردگار بەڕاستی من هیچ دەسەڵاتێکم لەسەر کەس نی یە تەنها لەسەرخۆم و براکەم نەبێت. دەتۆش ئەی خودایە بەحوکمی دادوەری و عەدالەتی خۆت دادوەری لەنێوان من و ئەو بەدکارو یاخییانەدا بکە.)

خوداش بەدەم ئەم داواکارییەوە دێت و نزای گیرا دەکات و هەواڵی ئەوەشی پێ دەدات کە دەبێت خاکی پیرۆز (الأرض المقدسة) هەتاکو (چل ساڵ) حەرام بێت لێ یان و دەبێت لەبیابانی (سیناء) و لەو ماوە درێژەدا بێن و بچن و ڕێیان لێ تێك چێت و ئاوەدانی نەبینن. هەروەها خودای مەزن داوای لە "موسا" کرد کە هیچ دڵتەنگ و خەمبار نەبێت بۆ ئەو گەلە نەفامەی لەفەرمانەکانی خودا دەرچوون و گوێڕایەڵییان نەکردووە.

ئەم بڕگەیەی دوایش شیکاری ئەم ئایەتانە بوو کە ئەم بەشەی دوایی داستانەکە دەگێڕنەوەو خودا تیایاندا دەفەرموێت:

﴿ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا۟ عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَٰلِبُونَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟ فِيهَا ۖ فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَأَخِى ۖ فَٱفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ ۛ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۛ يَتِيهُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴾المائدة/٢٣-٢٦..

بەندی شەشەم

((چەند پەندو وانەیەك لەچیرۆكی "موسـا" وە))

(ڕاست كردنەوەی گەلان دوایتێكچونیان - ئاكامی بێباوەڕی و ستەمكاری - تۆكمەیی و پتەویی بیروباوەڕ - سەركەوتنی هەق بەسەرناهەق دا - ئازادیی گەلان - بانگەواز بۆ خەبات - لەڕیشە هێنانی ستەم - ئازادبونی برواداران - دەرچوون لەژێر ڕكێفی داب و نەریت - ئاخاوتن بەوتەی نەرم - باوەڕهێنان لەڕێی عەقڵەوە - پووچەڵكردنەوەی عەقیدەی میسری یە كۆنەكان - پیرۆز ڕاگرتنی خوداو ڕێزلێنانی تەواو و شایستەی)

ڕاست كردنەوەی گەلان دوای تێكچونیان

- بێگومان ئەو گەلانەی كە ژیان لەژێر چنگی زوڵم و ستەمكاری دا بەسەر دەبەن و مامەڵەی توندو ناخۆشیان لەلایەن حاكمەكانیانەوە لەگەڵدا دەكرێت، ئەوا ڕەوشت و ئاكاریشیان تێك دەدرێت و فێری سەرشۆڕی و زەلیلی دەبن، بەم پێیەش زیاتر حوكمی ستەمكاران بەرقەرار و بەهێز دەكەن.

خۆ ئەگەر ئەو حوكمە پڕ لەغەدرو ستەمە بۆ ماوەیەكی دوورو درێژ بخایەنێت، ئـەوا خـوو و ڕەوشـتە شێواوەكانی نێو خەڵكییش زیاتر ڕەگ دادەكوتن و دەچەسپێن و, بەمیراتیش بـۆ نـەوەكانی دوای خۆیـانی دەهێڵنەوە، تەنانەت هەرئەم جۆرە خوو نەریتە تێك چوانەش سروشت و كەسێتی ی خۆیان و هەر مرۆڤێكی دی دادەڕێژنەوە.

سیمای ژیانی(بنو اسرائیل) و بارودۆخی گوزەرانیان ئاوابوو، زوڵمی فیرعەونەكان سروشت و فیطـرەتـی ئەوانی تێك دابوو لە-میسر-دا و مۆركی سووكایەتیو سەرشۆڕی و ترسنۆكی پێوە نابوون، تا ئەو كاتـەی خودا"مـوسـا"ی بۆ ڕەوانە كردن و بانگی كردن بۆ جیهادو تێكۆشان لەكاری چوونە نێـو خـاكی پـیرۆزەوە، بەڵام دەروونە زەلیل كراوەكانیان كە بەملكەچی و بەندایەتی ڕاهـاتبوون ڕێی جیهـادی پـێ نـەدان، هـەر بۆیەش قورئان باسی ئەو سزایەمان بۆ دەكات كە خودا خستیە سەریان و ماوەی چـل سـاڵ لـەو بیابانـەدا هێشتنیەوەو ڕێیان لێ ون ببوو و داوای لە "مـوسـا"ش كرد هیچ خەفەتێكیان بۆ نـەخوات: ﴿ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيۡهِمۡ (١) أَرۡبَعِينَ سَنَةٗۛ يَتِيهُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ فَلَا تَأۡسَ عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴾. ئەمەش ئـەو پەروەردە خودایی‌یەیە كە پەروەردگاری جیهانییان ئەوانی پێ گۆش كرد، واتە بۆیە ماوەی ئەو چـل سـاڵە لەبیابان دا هێشتنیەوە تاكو سیفەتە جوانەكانی (ئازایەتی و دلێری و بەهێزی و متمانە بەخۆكردن)یان تێدا دروست ببێت، ئەو نەوە (جیل)ـە كۆنە بڕۆن و نەمێنن كە (ملكەچی ستەمكاری ببوون و كۆیلایەتیان لەلا شیرین و ئاسایی ببوو) و دوای ئەمان نەوەیەكی نوێ گەشەبكەن كە (خوو نەریتی جوامێری و ئازایـەتی ی

(١)(محرمة عليهم): واتە(حەرامە لێ یان)،مەبەستی لە(بيت المقدس)ـە كەتا ئەوچڵ ساڵە نەچنە ناوی یەوە.

خێڵەکی و چـاوقایمی)یان تێـدا بچەسـپێت و لەهـەمان کـاتیش دا بەدادگـەری و ڕێنمـایی ی شـەریعەت بەختەوەربن.

خودای داناو باڵادەست بەم شێوەیە پەروەردەی کردن تا توانای ئەوەیان پێ بـدات و سـازیان کـات بـۆ چوونە نێو خاکی پیرۆزەوە، بەم ڕەنگەش توانـای خۆکـۆنترۆڵ کـردن و بەدەمـەوە هـاتنی خێـرای ئـەرك و فەرمانە شەرعی یەکانیان هەبێت و تامی ژیانی ڕاستەقینەش بچێژن.. ژیـانی مرۆڤێکـی ئـازادو بـەڕێزو بەهێز، نەك ژیانی کۆیلەیەکی سەرکزو داماو.

ئێمەش دەبێت پەندو عیبرەت لەم پەروەردە خوداییە وەرگرین و ئەوەش بەچاکی بزانین، کە بێگومان ڕاست کردنەوەی گەلان دوای تێك چوونیان بەپێگەیاندنی نەوەیەکی نوێی وەها ئەنجام دەدرێت و دەبێت ئەم ئاکارە بەرزانەیان تێدا بچەسپێت:

١/ یەکەمیان ئازایەتی ی کەسانی دەشت و دەر، واتە وەك دانیشتوانی دەشت و چیاکان ئـازاو دلێـرو ئازادی خوازو خاوەن بازووی پۆڵایین بن.

٢/ دووەم ئاکاری هەرە بەرزو جوانیش کارکردنە بەشەریعەتی خوداو خۆڕاگرتن لەسەر ڕێگە ڕاستەکەی و پیادەکردنی ڕێبازە عادیلانەکەی.

با لێرەدا نەختێك چاو لێك نێین و بەوردی بیربکەینەوە لـەبارودۆخی کۆمەڵگـەی ئـەمڕۆمان و ئینجـا بەچاوی تیفکرینەوە بڕوانین بۆ ئەو فەسادو گومڕایی یەی کە سەرجەم گرۆی بەشـەری و کۆمەڵگـەکانیانی تێك داوە و داخۆ چ هۆکارێکی ئەوەندە تێکدەر و گێرەشێوێن بۆ ئەم مەبەستانە بەگەڕ خرابن؟

بێگومان دیارترینی ئەو هۆکارانەی کە لاوان و نەوەی نوێی بەرەو ئـەم فەسـادییە ئاڕاسـتە کـردووە ئەمانـەن: (فیلمـە سـینەمایی یـەکان، بەرنامـە هەسـت وروژێنـەکانی تەلـەفزیۆن، ڕۆژنامـەو گۆڤـارە تێکدەرەکان)، (جگە لەو هۆکارە دیارانەی کە ڕۆژانە بەکاردێنرێن و لەخەڵکی پەنهانیین)..

جا ئایا کارێکی ڕاستە گەر چاو لە هەموو ئەو هۆکارانە بنووقێنین و واز بێنین تـا بەرهـەم هێنـەران و دەرهێنەرانی فیلمە کوشندەکان و، کاربەدەستانی سـەر ڕۆژنامـەو گۆڤارەکـان بەهـەواو هەوەسـی خۆیـان هەڵسوکەوت کەن و هەر خەریکی تێکدان و زیـادکردنی داهـاتی مـادیو کێشـانەوەی پـارەو پـوول بـن، تەنانەت کە لەسەر حسابی گومڕا کردنی نەتەوەو لاوازکردنی ڕۆڵەکانی و خاوو خلیچك کردنیان بێت؟

ئەی ئایا کارێکی ڕاست و دروستە گەر لاسایی فیلمە بیانی یە سەرشێوێنەکان بکەینـەوە، واتـە: ئـەو فیلمانەی، کە زۆربەی کۆمپانیا بەرهەم هێنەکانیان لەژێر دەسەڵاتی جوولەکەدایە؟

ئایـا دەشـێت پـەیڕەویی ئـەو ڕێبـازو شـێوازانەی نـاوەڕۆکی فیلمـەکانیان بکـەین و وەختێکـی زۆر بەتەماشاکردنی فیلمە چەواشەکاری یەکانیانەوە بەسەربەرین؟

ئەی بۆچی حکومەت و کاربەدەستانی وڵاتە عەرەبی و موسڵمانەکان هـەوڵی بەرهـەم هێنـانی فـیلم و شانۆگەریی ی بەسوودو پەروەردەیی نادەن و، پاشان ئەو فیلمـە نابەجێیانـەش قەدەغەکـەن کـە عـەقڵ و هۆشی خەڵکی تێك دەدەن و ئاکاریان دەشێوێنن؟

بۆچی حکوماتی وڵاتە عەرەبیو موسڵمانەکانی تر سانسۆر (چاودێری)یەکی توندو شیاو ناخەنـە سـەر ئەو فیلمانەی کە لەدەرەوەی وڵاتەکانیانەوە دەهێنرێن و بانگەشە بۆ ڕووت و قووتیو فریـودان و تێکـدانی ڕەوشتی ڕۆڵەکانی نەوەی نوێ دەکەن؟

بۆچی ئەم حکومەتانەی ولآتانی (موسڵمان نشین) ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانە تەمێ ناکەن یان داناخەن کە عەیب و عاری خەڵکی دەردەخەن و چەند مەسەلەیەکی ئابڕووچوون دەقۆزنەوەو وێنەی ئافرەتی ڕووت و نیمچە پۆشتە لەلاپەڕەی یەکەم دا بڵاو دەکەنەوە تاکو لەلایەکەوە هەواو هەوەسی چەند کەسانێکی بەدڕەفتار تێرکەن و لەلایەکی تریشەوە برەو بەبازرگانیيە هیچ و پووچ و بێ بەهاکەی خۆیشیان بدەن؟

بۆچی حکوماتی عەرەبی سەمای خۆرهەڵاتی (الرقص الشرقي)و سەمای بیانی لەبەرنامەکانی تەلەفزیۆن لانابەن کە تەنها بۆ خرۆشاندنی ئارەزووی جنسی خەڵکی یە؟ ئەم جۆرە سەمایە تەنها بۆ بزواندنی ئارەزووە ئاژەڵیيەکانی کەسانی نەفامە، بەتایبەتیش ئارەزووی لاوان کە لەئاکامی ئەوەوە زیانێکی زۆر بە دەروون و شێوازی هەڵسوکەوتیان دەگات.

یان بۆچی ئەو فیلمە پۆلیسی و جاسووسیانە قەدەغە ناکەن کە دەوری کوشتن و تاوانکاری زۆری تێدا دەبینرێت و بەم هۆیەشەوە کار لە فیکرو هەڵسوکەوتی گەنجەکان دەکەن و هیستریای دزی و تاوانکاری و ڕاوو ڕووت لەبیرو هۆشیان دا پەرە پێ دەدەن؟

هەورەها بۆچی حکوماتی وڵاتە موسڵمانەکان بەربەستێکی پێویست ناخەنە بەردەم ئەو هەموو مودێلی جل وبەرگانەی کە لەدەرەوەی وڵاتەکانیانەوە دەهێنرێن و شوێنە ئابڕووداره‌کانی جەستەی ئافرەتان و ئەندامە سەرنج ڕاکێشەکانیان دەردەخەن و کە هەموو ئاینێك دژی ئەو ڕیسواکردنە بوون؟ بێگومان ئەم جۆرە جل و بەرگانە بە مۆدێلە هەمە چەشنەکانیانەوە گڕی ئارەزووی لاوان و هەست و نەستیان خۆش دەکەن و دەرس و دەوری قوتابخانەشیان لێ تێك دەدەن و تواناکانیان ئیفلیج دەکەن لەکاری سوودبەخش بۆ خۆیان ونەتەوەکەشیان و پەکیان دەخەن..

ئەرێ توخوا ئەمە شارستانیەتە؟!! نەخێر، بەڵکو چەند لایەنێکی دەردەدارو بۆگەنی ئەو شارستانیەتە شێواوەی خۆرئاوایە کە هەڕەشەی خراپترین کارەسات لەکۆمەڵگای ئادەمیزاد دەکات.

ئاكامی بێباوەڕی و ستەمكاری

مرۆڤ هەندێك جار چەند پرسیارێکی بەخەیاڵ دادێت لەسەر کارەساتی سروشتیو ناسروشتی و هەموو ئەو ڕووداوو پێشهاتانەی تووشی دەبن، لەو کارەساتانەش وەك: (ئەو بومەلەرزانەی کە هەموو شتێك لەناودەبەن، ئەو لافاوانەی کە سامانی نەتەوەیی لەدەست دەدەن و پەرش وبڵاوی دەکەن و هەزاران کەس دەکوژن و ئاوارە دەکەن، ئەو گەردەلوول و گێژەڵوکە توندو یەك لەدوای یەکانەی کە هەرچی مرۆڤ بنیاتی ناوەو تەمەنی تێدا بەسەر بردووە تێك دەدەن، ئەو جەنگ و شەڕو شۆڕانەی کە سەرکردە بەتەماع و چاوچنۆکەکان هەڵیان دەگیرسێنن و جگە لە ئاکامی وێرانی و ماڵکاولی هیچی تریان لێ بەدی نایەت)..

مرۆڤ لەدڵی خۆی دا پرسیار لەهۆو فاکتەری هەموو ئەم ڕووداوو کارەساتانە دەکات و وەڵامی بڕندە (قاطع)ی وای چنگ ناکەوێ-کە قەناعەتێکی پێبینێت. دیارە ئەمەش بەرەو ڕەشبینی ی دەبات و وای لێ دەکات کە لە گۆشەنیگایەکی ڕەشەوە بۆ ژیان بڕوانێت و خۆشی گوزەرانی لێ سەنێت و ئارامی ی دەروونیشی لێ بشێوێنێت.

وەڵامی ئەم پرسیارانەی مرۆڤ دەربارەی ئەو سزاو ئازارانەی کە تووشی مرۆڤ دەبن لەقورئان دایەو هەر قورئان توانای وەڵام دانەوەیانی هەیەو لەچەند جێگایەکی دا ئەم وەڵامانە بەرچاودەکەون، بەتایبەتیش

لەچیرۆکی "موسا"دا، کە بەڕوونی ئاماژە بۆ هۆکارەکانی ئەو کارەساتانە دەکات و جەخت لەسەر دیارترینی ئەم هۆکارانە: (بێباوەڕی)و (ستەمکاری)و (گوناھ کردن) دەکات.

ستەمکاری وبێباوەڕی (ظلم وکفر)یش دوو زاراوەن لە قورئان دا بۆ گوزارشت (تعبیر) لە (باوەڕ نەهێنان بەخودا) یان (هاوەڵ بۆ خوادانان) و ڕوو وەرچەرخان لەشەریعەتیو، دەرچوون لە سنووری ڕێساکانی ئەو شەریعەتەو ئەنجام دانی گوناهی زۆرو هەمەجۆرو تاوانکاریو شەڕخوازی، هەروەك خوداش لەقورئانەکەی دا دەفەرمویێت: ﴿ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَأُعَذِّبُهُمۡ عَذَابٗا شَدِيدٗا فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴾آل عمران/٥٦. واتە: (ئەوانەی بێباوەڕبوون سزایەکی سەختیان دەدەم چ لەدنیاداو چ لە ڕۆژی دواییش دا).

هەروەها دەفەرمویێت: ﴿وَتِلۡكَ ٱلۡقُرَىٰٓ أَهۡلَكۡنَٰهُمۡ لَمَّا ظَلَمُواْ وَجَعَلۡنَا لِمَهۡلِكِهِم مَّوۡعِدٗا ﴾الکهف/٥٩، واتە: (خەڵکی ئەو ناوچانە-گوند بن یان شار-بەهۆی خراپە و بەدکاری و بێباوەڕی ی خۆیانەوە لەناومان بردن و وادەی لەناوبردنیشیانمان دیاری کردبوو).

خودای مەزن جۆرەکانی لەناوبردن و ئامرازەکانیشی باس کردووەو فەرموویە:

﴿ فَكُلًّا أَخَذۡنَا بِذَنۢبِهِۦۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِ حَاصِبٗا وَمِنۡهُم مَّنۡ أَخَذَتۡهُ ٱلصَّيۡحَةُ وَمِنۡهُم مَّنۡ خَسَفۡنَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ وَمِنۡهُم مَّنۡ أَغۡرَقۡنَاۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴾العنکبوت/٤٠..

خودای گەورەو باڵادەست لەم ئایەتەدا چەند جۆرێك لەو سزایانەی خۆی دیاری دەکات، کە دابینابوون بۆ گەلان و نەتەوە یاخی یەکانی پێشوو، یەکێك لەو گەلانەی بە گەردەلوولێکی توند لەنێو بردووە کە وردە زیخ و چەوی پێوە بووە، گەلێکی دیکەشی بەچەخماخەو هەورە بروسکە تەفروتوونا کردووە، هەروەك نەتەوەیەکی تری بەقووڵایی زەوی دابردووەو تیای دا ڕۆچوون. جگە لەوەی کە چەند کەس و گەلێکی بە(لەئاودا خنکان و نغرۆبوون) سزاداوەو لەناوی بردوون.

- لەداستانەکەی "موسا"ش دا خودا بەسەرهاتی ئەو سزادانەمان بۆ دەگێڕێتەوە کە تووشی (فیرعەون) و گەلەکەی بوو بەهۆی ستەمکارییان وڕوو وەرچەرخانیان لە ئیمان و باوەڕهێنان، هەروەك دەفەرمویێت: ﴿ وَٱسۡتَكۡبَرَ هُوَ[1] وَجُنُودُهُۥ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ إِلَيۡنَا لَا يُرۡجَعُونَ ٣٩ فَأَخَذۡنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذۡنَٰهُمۡ فِي ٱلۡيَمِّۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾

القصص/٣٩-٤٠.. واتە: (فیرعەون خۆی و سەربازەکانیشی لەزەویدا لوتبەرزو خۆبەزل زان بوون و بەناڕەوا خۆیان فەرز دەکرد و وایان دەزانی بۆ لای خۆمان ناگەڕێنرێنەوە، ئێمەش لەتۆڵەی ئەو نەریتە نالەبارانەی ستەمکاریو بێباوەڕییان دا خۆی و سەربازەکانیمان سزادا و لەدەریادا خنکاندمانن، جا بڕوانە

---

(١) (استکبر هو): مەبەست لە فیرعەونە، واتە ئەو خۆی بەزل گرت.

سەرەنجامی ستەمکاران چۆن بووە؟).

● هەروەها قورئان وەسفی ئاکامی بارودۆخیان دەکات کاتێك لەدەریاکەدا سەرنگووم دەبن و یەکەیەکە هەموو ئەو بێستان و کۆشك و تەلارو کەرەسە ئامرازانەی خۆشگوزەرانییان دەبژێرێت تاکو پەندو ئامۆژگاریی لێ بخاتە ڕوو: ﴿ كَمْ تَرَكُوا۟ مِن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا۟ فِيهَا فَٰكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ ۖ وَأَوْرَثْنَٰهَا قَوْمًا ءَاخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ وَمَا كَانُوا۟ مُنظَرِينَ ﴾الدخان/٢٥-٢٩.. واتە: (ئای چەند باخ و بێستان و کانیاوو جۆگەلەی سازگاریان بەجێهێشت.. ئای چەند کێڵگەو زەویو زارو کۆشك و تەلاریان بەجێهێشت.. جگە لەو ژیانە پڕلەنازو نیعمەتەی کە بەخۆشی و شادمانی بەسەریان دەبرد، بەڵام دیارە بەهۆی بەدکاری وبێئیمانیی خۆیانەوە هەموویان لێسەندنەوەو دامانە دەست گەلێکی دی- واتە (بنو اسرائیل) بۆ ئەم چارەڕەشیو سەرەنجامەشیان هیچ کەسێك نە لەئاسمان و نەلەزەوی بۆیان دڵتەنگ و خەمناك نەبوو، هەروەها سزاکەشیان لە وادەی خۆی دوانەخرا)..

● بەوردی بڕوانە بۆ ئەم ڕستەیەی دوایی ی قورئان دەربارەی ﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ وَمَا كَانُوا۟ مُنظَرِينَ ﴾ وسەرنج بدە لەو دیمەنە ڕەوانبێژیەی قورئان دەربارەی چارەنووسی ئەو ستەمکارانە: (نە ئاسمان و نە زەوی بۆیان نەگریان) ئەم دیمەنە ڕەوانبێژی یەش ئەو کۆتاییە پڕ لە بەدبەختی و ئازار بەخشەی ستەمکاران بەرجەستە دەکات کە تیای دا هیچ مەخلووقێك خەمبار نەبووە بۆیان تەنانەت گەر بێ گیان (جماد)یش توانای ئاخاوتن (نطق)ی هەبوایە بۆیان پەست و دڵتەنگ نەدەبوو.

● جا کاتێك قورئان ئەم ڕووداوانە لەمێژووی دێرین دەگێڕێتەوە ئەم نیازانەی هەیە:-

● ١- داوا لە خەڵکی دەکات تەماشای مێژووی کەسانی پێش خۆیان بکەن و بەچاوی سوودبینین و دەرس لێوەرگرتنەوە مێژوو بخوێننەوە.

● ٢- لێکۆڵینەوەو دیراسەکردنی هۆکارەکانی لەناوچوونی چەند نەتەوەیەك و مانەوەی چەند نەتەوەیەکی دی لەڕابردوودا.

● ٣- ڕۆشن کردنەوەی ئەو حەقیقەتەی کەوا بەختیاری و سەرفرازیی مرۆڤ تەنها بەئیمانداری و کردەوەی چاك بەدی دێت، گوناه وتاوانکارییش سەرنجامێکی خراپ و کوشندەیان هەیە لەسەر ڕەگەزی ئادەمیزاد.

● قورئانی پیرۆز بەشێوەیەکی گشتی ئەم نیازانەی دووپات کردۆتەوە، هەروەك لەم فەرمایشتەی خوداش دا ڕەنگ دەدەنەوە:

- ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُواْ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ كَانُواْ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُواْ هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ (١)﴾غافر/٢١.. واتە: (ئەرێ باشە ئەو خەڵکە بەسەر زەوی و وڵات و ناوچەکانی تردا نەگەڕاون تاکو بڕوانن بۆ ئاسەواری گەلانی ستەمکاری پێش خۆیان کە بەچ سەرەنجام و چارەنووسێك گەیەنراون؟ خۆ ئەو هۆزو نەتەوانەی پێش ئەوان هێزو توانا دەسەڵاتیان لەمانیش زیاتر بووەو شوێنەواری بیناسازیو ئاوەدانیشییان لەوان دیارترو گرنگ تر بوون بەڵام بەهۆی گوناهەکانی بێئیمانیو بەدکارییانەوە خودا سزای داون و لەناوی بردوون بێئەوەی پارێزەرێکیان هەبێت و لەسزای خودا بەدووریان کات).

تۆکمەیی و پتەویی بیروباوەڕ

- بیروباوەڕی ساغ و عەقیدەی ڕاست گەر بەچاکی لەدەروون دا بچەسپێت و لەدڵدا جێگیربێت ئەوا هیچ هێزێکی ماددی جێی پێ لەق ناکات و لای نابات. ئەمەش دەرسێکەو لەسیحربازەکانی فیرعەونی وەردەگرین کاتێك بە قەناعەتەوە باوەڕ بەپەیامەکەی "موسا" دێنن و، لەکاتێکیش دا هەڕەشە ترسناکەکەی فیرعەونیش دەبیستن لەسەر ئەوەی گەر نەگەڕێنەوە ئەوا هەریەکە وقاچ و دەستیان دەبڕێت و پاشان هەڵیان دەواسێت بەداردا: ﴿ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَـٰفٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴾الاعراف/١٢٤.
- ئاخۆ چۆن وەڵامی فیرعەونیان دابێتەوە؟ تۆ بڵێی لەهەڕەشەکەی ترسابن؟ نەخێر بەڵکو بەم وتە گەورەو گرنگە وەڵامیان دایەوە کە دەروونی مرۆڤی تێدا ڕادەچڵەکێت بەهۆی ئەو قوربانی دان و لەمردن نەترسانەوەی کەلەپێناوی بیروباوەڕو لەدوو توێی خۆی دا هەڵی گرتووە: ﴿قَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِـَٔايَـٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا ۚ رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴾الأعراف/١٢٥-١٢٦.. واتە: (لەبەرامبەر هەڕەشەکەی فیرعەون دا سیحربازەکان گوتیان ئێمە هەر دەبێت بۆ لای خودا بگەڕێینەوەو بمرین، تۆش بۆیە خەتابارمان دەکەیت چونکە باوەڕمان بەموسا هێناوە، کە بەڵگەونیشانە ڕۆشنەکانی خودای بۆ هێناوین و ملکەچی ئەو بەڵگەو موعجیزانە بووین، پاشان ڕوویان کردە خوداو گوتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە ئارامی یەکی زۆرو بەتینمان پێ ببەخشە تاکو بەهۆیەوە بەرگەی سزای فیرعەون بگرین و بەو سزایە لەبیروباوەڕەکەمان پەشیمان نەکاتەوە، هەروەها لەسەر ئەو باوەڕە بمانمرێنە کە بەتەواوەتی خۆمان تەسلیمی هەموو حوکم و فەرمانەکانت کردبێت).
- با هەڵوێستەیەکی کورت لەبەردەم ئەم ئایەتە پیرۆزەو واتا بەرزەکانی دا بکەین، سەیرکە چۆن

(١) (واق): واتە پارێزەرێك کە لەسزای خودا بیانپارێزێت.

سیحربازەکان دەدوێـن و دەڵـێن: ﴿إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴾.. واتـە: ئێمـە بـۆ لای خـودای پـەروەردگارمان دەگەڕێینەوە-ئەم بیروباوەڕەش ئازارو کاریگەرییی کارەسات کەم دەکاتەوە، چونکە زوو بێت یـان درەنـگ مرۆڤ هەر بۆ لای خودا دەگەڕێتەوە، خۆ ئەگەر زووتر بۆ لای خودا بگەڕێنرێتەوە، ئەوا هیچ زیان و کـەم و کووڕی یەکی تێدا نی یە، مادام ئەوە بەخواستی خودا خۆیەتی و بۆ گەیشتنە بەدیـداری خـوداو بەدەسـت هێنانی ڕەزامەندی و پاداشتی.

- هەروەها بەوردی بڕوانە بۆ ئەم وتەیەی تریان کە نـزای تێـدا دەکـەن و دەڵـێن: ﴿رَبَّنَآ أَفۡرِغۡ عَلَيۡنَا صَبۡرًا وَتَوَفَّنَا مُسۡلِمِينَ ﴾ چونکە بەڕاستی هەندێك جار ئـەو ژان و ئـازارە ناخۆشـانەی کـە مـرۆڤ بـەهۆی نەخۆشیو هەژاری و چەوسانەوەوە دەیچـێژێت یـان بـەهۆی لەدەسـت دانـی کەسـێکی خۆشەویسـتی‌یەوە لەوانەیە لەسەر ڕاستەهێڵی(باوەڕو یـەقینی بـەخودا)ی لابـدەن و بـە هەرچـوار پـەل دا بیخەنـە دۆزەخـی بێباوەڕی و ڕەشبینی یەوە. جا نزاکەی ئەو سیحربازانەی کە تازە ئیمانیـان هێنـابوو لـەبنج و بنـاوانی دا ورەو تینێکی پۆلاییینی حەشاردراوە لەسەر بەرگەگرتنی ئێش و ئازاری سزاکانی فیرعەون و لەسەر بـەردەوام بوونی بێپسانەوە لەو ڕێڕەوە ئیمانی و باوەڕدارێتی یەی کە هیچ بـاکی لـەئاکام و ئـەنجامی نـی یـە گـەر هەرچی یەك و هەر چۆنێکیش بێت.

ئێش و ئازارە کاریگەرەکانیش توندترین و قورسترین ئەو شێوازانەیە کە نەفسی بەشـەری پـێ تـاقی دەکرێتەوە. ئەوە ئەزموونێك و تاقیکردنەوەیەکی خودی جەوهەرو ناوەڕۆکی عەقیدەیە و خوێندنەوەی پلەی جێگیربوونیەتی لەدەروون دا.. هەر بۆیەش قورئان بەجیددی ئیمانداران وریا دەکاتەوە لەو ئیمانە ڕووکەش و لاوازەی کە خۆی ناگرێت لەبەردەم ڕووداوو گۆڕانکاری‌یەکانی سەردەم داو هیچ سوودێکی نە لەدنیاو نـە لە ڕۆژی دوایی‌دا پێ ناگەیەنێت، ئەویش لەم ئایەتەدا:

﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعۡبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ حَرۡفٖۖ (1) فَإِنۡ أَصَابَهُۥ خَيۡرٌ ٱطۡمَأَنَّ بِهِۦۖ وَإِنۡ أَصَابَتۡهُ فِتۡنَةٌ ٱنقَلَبَ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ خَسِرَ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةَۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ ﴾ الحج/١١.. واتە: (هەندێك کەس کاری خواپەرستی بەدڵنیایی‌و یەقینەوە ناکات، بەڵکو لەسەر بارێکی بەرژەوەندپەرستانەی خۆی پەیڕەویی ئاییینی خودا دەکات، بۆ نموونە گەر بەهۆی باوەڕ و خواپەرستی یەوە سوودو بەرژەوەندی یەکی تایبەتی دەست کەوێت ئەوا شادو دڵنیا دەبێت، بەڵام گەر تووشی تاقیکردنەوەو ناڕەحەتی یەك بێت لەسەر ئیمانەکەی، ئەوا لەو باوەڕدارێتی یەی پەشیمان دەبێتەوەو ڕەشبینی دەردەبڕێت. بەم ڕەنگە دنیاش و ڕۆژی دوایشی لەدەست دەچێت ولەخێرو بێری هەردوکیان بی بەش دەبێت، ئەمەش خەسارەتمەندی و ڕەنجەڕۆیی‌یەکی ئاشکرایە بۆ ئەو جۆرە دەروون لاوازانە).

---

(١) (علی حرف): واتە لەسەر ڕووکارێکی ئاینەکە بەئارام و جێگیرنی یـە و بەبچـووکترین تاقیکردنـەوەی وەك ڕووداوێکـی کـاتی یـان ئازارێـك دەڕووخێت و لەڕێ لادەدات.

سەرکەوتنی هەق بەسەر ناهەق دا

چیرۆکی "موسـا" ڕاستی یەکی دیکەمان بۆ دووپـات دەکاتـەوە دەربـارەی ئـەوەی ناهـەق "باطـل" هەرچەندێك باڵادەست بوویێت و دۆست ولایەنگرو شوێنکەوتوانی زۆری لەدەوری خۆی کۆکردبێتەوە، هـەر دەبێت لەدوایی دا لەبەردەم هەق دا ببەزێت.

جا ئەو سیحربازانەی لـەوەوپێش شـتێکی بـەتاڵو ناهـەقیان پیشـان دەداو خـەڵکییان پـێ چەواشـەو چاوبەسـت دەکـردو عـەقڵ و هۆشـیان داگیرکردبـوون، نەیانـدەزانی کـە خـودا پشـتگیری "موسـا"ی پێغەمبەری بەموعجیزەیەکی بەهێزتر لەو سیحرەی ئـەوان دەکـات، هـەروەك قورئـان بـۆی گێڕاوینـەوە: ﴿وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ ٱلْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾الأعراف/١١٧-١١٨.

ئەوەش ساتەوەختێکی کورتەو قورئان تیای دا ململانێی هـەق لەگـەڵ ناهـەق دا پیشـان دەدات کـە هێندەی پێ ناچێت ناهەق (باطل)ـەکە لەبەردەمیا بەچۆکا دێت و دەکەوێت.

دیارە سیحربازەکان خۆیان لەهەموو کەس زیاتر دەیانزانی لەسەر ناهەقن و ئەوەی دەیکـەن پووچـەڵە، هەروەها لەهەموو کەسێکیش زیاتر تێگەیشتبون ، کە ئەوەی "موسـا" هێناویەتی بۆیان هەقەو راسـتە، هەر بۆیەش ئەوان لەپێشەنگی ئەو کەسانە بوون کە باوەڕیان بەخودای موسا هێنا.

دیارە (فیرعەون)یش هەڕەشەی تەمێکردن وسزای سەخت و ئازاربەخشیان لێ دەکات. ئـەوانیش هـیچ بایـەخێك بـۆ هەڕەشـەکەی دانـانێن، بـەڵکو بـەدڵ و دەروونـی پـڕ لەباوەڕیانـەوەو بـەگیانێکی بـەرزی باوەڕداریتییەوە کە هیچ بوارێکی بۆ گومان لێکردنی تێدا نەماوە وەڵامـی دەدەنـەوەو دەڵـێن: ﴿إِنَّآ ءَامَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَٰيَٰنَا وَمَآ أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ ٱلسِّحْرِ..﴾طه/٧٣.. واتـــە: (ئێمـــە باوەڕمـــان بـــەخودای پەروەردگاری خۆمان هێنا تاکو لەگوناه و خەتاکانمان خۆشبێت و لەو سیحرەشمان ببورێت کـە تـۆ بـەزۆرو ستەم ناچارت کردبووین بۆ بەکارهێنانی).

(أخفش)[1]ی زانا لەوەسفێکی جوان ورەوانی خوی دا دەربارەی (ڕووداوی باوەڕهێنـانی سـیحربازەکان) گووتویە: (لەکاتی ڕووبەڕوو بونەوەکەی نێوان -"موسـا" و سیحربازەکان-دا دوو دیمـەنی خۆنمـایش کـردن (القـاء)ی سیحربازەکان دەبینرێت، یەکەمیان: ئەوەیە کاتێك گوریس و داردەستەکانیان فڕێ دەدەنـە زەوی ﴿مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ..﴾ کـە بـۆ پیشـان دانـی بێبـاوەڕیو نکـوڵی کـردن بـووە لەپەیامەکـەی "موسـا". دووەمیشیان: لەکاتێك دا باوەڕدێنن بە موسـا کە ئەو مارە گەورەیەی لەداردەستەکەیەوە پەیـدا دەبێـت و هەموو مارەکانی ئەوان دەخوات و ئەوانیش سوژدە بۆ خودا دەبەن: ﴿بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ﴾، (واتە لەو کاتەدا

(١) (الأخفش): لەزانا بەناوبانگەکانی زانستی ڕێزمانە لەزمانی عەرەبیدا.

سەریان بۆ سوژدەبردن و سوپاسی خودا دادەنەوێنن).. جا بەوردی تێبینی ی ئەو جیاوازی یە فرەگەورەیەی نێوان هەردوو حاڵەتی خۆنیشاندان و نمایش کردن (القاء)ی سیحربازەکان بکە).. واتە: جیاوازی ی نێوان هەردوو ئایەتی﴿مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ..﴾﴿بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ﴾[1].

ئازادیی گەلان

هەر لەو چیرۆکەی "موسا"دا بڕیاردانی (مافی چارەنووسی وئازادیی گەلان ومافی ڕزگاربوون لەدەست کۆیلایەتیو ژیانی ژێر حوکمی ستەمکارە دەسەڵاتدارەکان) بەدی دەکرێت.

ئەوەش لەو فەرمایشتەی خوادا ڕەنگ دەداتەوە دەربارەی (بنو اسرائیل) و نیعمەتی لەسەریان و یارمەتیدانیان کاتێك لەسەرشۆڕیی بەندایەتی فیرعەون ڕزگاری کردن، ئەو بەندایەتییەی کە ماوەیەکی زۆرو درێژ زووخاو و تاڵاویان لێ چەشت، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴾القصص/٥.. واتە: (خواستی دانایانەی ئیلاهیی ئێمە وابوو کە فەزڵی ڕزگاربوون و سەربەرزی بەو چەوساوانە بدەین و بیانکەین بە پێشەوایان و میراتگر و جێگرەوانی فیرعەون لەموڵك و دەسەڵاتی دا).

ئەم دەقە قورئانی یە جاڕی ئەو ڕێسا بەرزە شەرعییە بەگوێی دنیادادەدات کە هیچ نەتەوەیەك مافی بەکۆیلەکردن و سەرشۆڕکردنی گەلێکی تری نییە و هیچ ئاتاج و پاساوێکیشی نی یە، کە بیخاتە ژێر هێزو هەژموون و کۆنترۆڵی خۆیەوەو سامان و داهاتی زەوت کات. خۆ ئەگەر وابکات ئەوا خودا لەکۆمەك و پشتیوانی کردنی ئەو گەلە ستەم لێکراوەدایەو سەرخەری دەبێت و لەکۆت و پێوەندی کۆیلەکردن و ستەم کاری ڕزگاری دەکات.

مێژووش لەلاپەڕەکانی دا چەندەها بەڵگەی تۆمار کردووە لەسەر ئەو گەل و نەتەوانەی کە لەژێر ڕکێفی ستەمکاران دەرچوون و ئازاد بوون، بێگومان سەرەنجامی ئەو ستەمکارانەش سەخت و دژوار بووە، بەتایبەتیش کاتێك چەوساوەو ستەم لێ کراوان بەڕوویان دا ڕاپەڕیون و پەلاماریان داون و بەتوندترین شێوە تۆڵەیان لێ کردوونەوە.

هەر لەسەر زاری "موسا"ش ئیدانە و ناڕەزایی لەسەر سیاسەتی بەکۆیلەکردن دەربڕراوە، ئەویش لەم ئایەتەی قورئان دا ﴿عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم ﴾الشعراء/٢٢.. "موسا" کاتێك ئەم وتەیەی بەفیرعەون دەگوت کە ئەو باسی بەخێوکردنی (موسا)ی دەکردو منەتی بەسەر دا دەکرد گوایە منداڵێکی بێ‌کەس بووەو لەکۆشکی شاهانەیدا پەروەردەکراوە، بۆیە"موسا"ش پێی دەڵێت: (ئاخر تۆ چۆن منەتم بەسەردا دەکەیت لەکاتێك دا هەموو ڕۆڵەکانی گەلەکەمت بەعەبدی خۆت داناوەو سزایان دەدەیت ودەیانکوژیت؟)..

لە واتاو مەبەستی ئەم وتەیەش دا هەڵمەتێکی بوێرانە هەیە لەسەر دیاردەی بەندایەتیو

(١) بڕوانە هەر دوو ئایەتی (٤٤ و٤٦) لەسوورەتی (الشعراء).

بەكۆیلـەكردنی خـەڵكی و، پاشـان وریاكردنـەوەی فیرعەونیشـە لـەو خۆبـەزل زانـین و خـۆ فەرزكردنـەو، ڕەخنەیەكی توندو كاریگەریشە لەڕەفتارە نائینسانی یەكانیی.

بانگەواز بۆ خەبات

لەداستانی باوەڕهێنانی گەلەكەی "موسـا"و خۆڕاگرتنیان لەبەر ئازارو ئەشكەنجەی "فیرعەون"داو، لەو ڕاسپاردەو ئامۆژگاریانەی "موسـا"ش بۆیان لەسەر (ئارمگری و خەبات گێڕان) وانەیەك بۆ باوەڕداران هەیە تاكو لە پێناوی عەقیدەیان دا بەردەوام بن لەسەر خەبات و تێكۆشان، جا ئەو كەسانەش كە باوەڕیان بەپەیامەكەی "موسـا" هێنابوو (فیرعەون) زیاتر هەوڵی ئازاردان و كوشتنی دەدان، "موسـا"ش هاوسۆزی و هاوخەمیی بۆ ئەو باوەڕدارانەی هۆزەكەی دەردەبڕیو هانی دەدان لەسەر ئارام گرتن و مژدەی سەركەوتنی پێ‌دەدان: ﴿ٱسۡتَعِينُواْ بِٱللَّهِ وَٱصۡبِرُوٓاْۖ إِنَّ ٱلۡأَرۡضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦۖ وَٱلۡعَٰقِبَةُ لِلۡمُتَّقِينَ﴾ لەم ئایەتەدا "موسـا" لایەنگرو شوێنكەوتوانی خۆی ڕادەسپێرێت لەسەر خۆڕاگریو كۆڵ نەدان و بەپێی ئەو سیفەتانەش بەڵێنی سەركەوتنیان پێ دەدات گەر بە تەقوابن و خۆیان لەسەرپێچی ی فەرمانەكانی خودا بپارێزن. بەڵام ئەوان لە ژێر بارەگرانەكانی ئازارو ژان دا دەناڵێنن و بەدەم هاوارو ناڵەیانەوە سكاڵای حاڵی خۆیانی پێ دەگەیەنن چ لەپێش كاتی بوون بەپێغەمبەری داو چ دوای ئەوەش، هەروەك خودا لەسەر زاری ئەوان گێراوێتیەوە لەقورئان دا: ﴿أُوذِينَا مِن قَبۡلِ أَن تَأۡتِيَنَا وَمِنۢ بَعۡدِ مَا جِئۡتَنَاۚ﴾، "موسـا"ش لەوەڵامی ئەو هاوارو ناڵەو ساكاڵایەیان دا باسی ئەگەری لەناوچوونی دوژمنەكانیان بۆ دەكات: ﴿عَسَىٰ رَبُّكُمۡ أَن يُهۡلِكَ عَدُوَّكُمۡ﴾... لەم وەڵامەدا لەخۆبوردنێكی ڕوون و ئاشكرا هەیە لەوەی كەنابێت پەلەقاژە بۆ ڕزگاربوونی خێراو سەركەوتنی كتوپڕی بكرێت، چونكە لەناوچوونی دوژمن بەدەستی خودایەو گەر خودا خواستی وا بێت زوو لەناوچێت ئەوا ئەو كارە پێش دەخات، گەر خواستیشی لەسەر ئەوە بێت درەنگ لەناوی بەرێت ئەوا كارەكە دوا دەخات، بەڵام خودا بەڵێنی ئەوەیان پێ دەدات كە زوو بێت یان درەنگ هەر لەناویان دەبات تاكو ئەمان واتە چەوساوەكانی (بنو اسرائیل) لەسەر كارو كردەوەی خۆیان لەو ماوەیەدا هەڵسەنگێنێت، هەروەك لەپاشماوەی ئایەتەكەش دا دەفەرمویێت: ﴿..وَيَسۡتَخۡلِفَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرَ كَيۡفَ تَعۡمَلُونَ﴾الأعراف/١٢٩.

جا ئەگەر ئەو بۆچوونە جوانە بكەوێتە نێو دڵی بڕوادارانەوەو ڕووبەندی بیروبۆچوونیان داگیركات لەسەر ئەوەی كە بەبێ هیچ گومانێك خودا بەسەر دوژمنانیـان دا سـەریان دەخـات گـەر لەخـەبات و جیهادیـان بەردەوام بن و كۆڵ نەدەن.

گەر ئەم بۆچوونە ئاوا ڕەگ داكوتێت لەكانگای هزرو بیریان دا ئەوا گەورەترین كاریگەریو ڕۆڵی دەبێت لە بەتین كردنی هیممەت و بەهێزكردنی ورەو عەزم و سڕینەوەی ترس و لەرز لە نێو دەروون و، ڕەواندنەوەی بێ‌ئومێدی لەنێو دڵ دا.

لەڕیشە هێنانی ستەم

سەرکەوتنی "موسا" بەسەر -فیرعەون- دا نموونەیەکی ئاشکرایە لەسەر ڕیشەکێش کردنی ستەم و قورئان دەیخاتە بەر دیدەی هەر نەتەوەیەك کە حاکمەکەی ستەمی زۆر بکات و نەریتی (لەستەم دا ڕۆچوون) (طغیان)ی هەبێت.

دیاردەکانی (لەستەم دا ڕۆچوون)ی (فیرعەون)یش لەم خاڵانەدا ڕەنگیان داوەتەوە:-

١- (فیرعەون) جاڕی خوایەتی و پەرستراوێتی (الوهیة)ی خۆی بەنێو وڵات و گەلەکەی دا ڕاگەیاندبوو: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَـٰهٍ غَيْرِى﴾القصص/٣٨.

٢- (فیرعەون) کۆت و زنجیری خستبووە سەر بیروباوەڕەکانی خەڵکی و ئابڵوقەی عەقڵ و هۆشیانیشی دابوو و هیچ کەسێك لەخەڵکی بۆی نەبوو باوەڕ بەشتێك بینێت تەنها بە ڕێگەدانی -فیرعەون- خۆی نەبێت: ﴿..ءَامَنتُم بِهِۦ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ..﴾الأعراف/١٢٣.

٣- (فیرعەون) ئەو گەلەی بەش بەش کردبوو و خەڵکی کردبوو بەچەند تاقم و کۆمەڵێکەوە تاکو بەئاسانی دەست بگرێت بەسەریان دا وەك چۆن ئیمپریالیزم و داگیرکەرانی ئەمڕۆ هەمان سیاسەتی (پەرت کەو زاڵ بە) بەسەر نەتەوە لاوازەکان دا پیادە دەکەن یان وەك چۆن حاکمی ستەمکارو دیکتاتۆر پەنا بۆ ئەم سیاسەتە دەبات لە پێناو بەردەوامیی حوکمە زاڵمانەکەیدا: ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِى ٱلْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا ...﴾القصص/٤.

٤- (فیرعەون) هەردوو گوێی خۆی لەئاست بیستنی وشەی (هەق)دا کەڕکرد: ﴿وَٱسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ﴾القصص/٣٩.

٥- (فیرعەون) بەو زوڵم و ستەمە لەڕادەبەدەرەی خۆی وای لێ هاتبوو هەموو هۆکارو ئامرازێکی زەبرو زەنگ و قڕکردن وەبەر نێت و کوڕانی (بنو اسرائیل) و پیاوانی بکوژێت و ئافرەتانیشیان بەزیندوویی لەلای خۆی بهێڵێتەوە: ﴿سَنُقَتِّلُ أَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْىِۦ نِسَآءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَـٰهِرُونَ﴾الأعراف/١٢٧.

قورئانی پیرۆزیش دەرەنجامی ئەو (لە ستەم دا ڕۆچوونەی فیرعەون و ئەو خۆبەزل زانین و بەدرۆ خستنەوەی بەڵگەو نیشانەکانی خودا)ی دیاری کردووە کەچی ی بەسەرهات و چ بەروبوومێکی لێ چنی یەوە: ﴿كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ...﴾آل عمران/١١..

ئەمەش پەندو عیبرەتێکە بۆ ئەو حاکمە زاڵمانەی کە لەزوڵم و زۆرداری دا ڕۆچوون و، دەرس و وانەیەکیشە بۆ گەلانی ژێر دەستەوچەوساوە تاکو خۆڕاگرابن و بەرەو ڕووی زوڵم و زۆرداری ببنەوەو کۆڵ نەدەن چونکە لەدوایی دا بەیارمەتی و پشتیوانی خودا سەرکەوتن بەدەست دێنن.

ئازادبونی بڕواداران

ڕزگاربوون و ئازادیی باوەڕدارانمان لەوەدا بۆ ڕوون دەبێتەوە کە خودا چۆن مۆڵەت دەدات بە "موسا"و ئەو باوەڕدارانەی لەگەڵیدابوون تا دەرچن لە -میسر- و پاشان چۆن (فیرعەون) سەربازەکانی سازدەکات و

لەگەڵیان دا دوای "موسا" و باوەڕداران دەکەون و لەنزیك کەناری دەریاکەوە بەدییان دەکەن، لەو ساتەش دا هاوەڵانی "موسا" ئاوڕدەدەنەوەو ترسیان لێدەنیشێت و بواری هەڵاتنی زیاتریشیان لەبەردەم دا نابێت، چونکە دەبینن تەنها دەریایان لەبەردەم دا ماوەو دەریاش هەر شەپۆل دەدات و ئیدی وا گومان دەبەن گوایە دوا ساتیانەو لەنێو دەچن.

بەڵام "موسا" زۆر خۆڕاگرو بێخەم دەبێت لەبەردەم ئەو جۆرە ترسەی کە هەموو هەست و نەستێکی هاوەڵەکانی داگیر کردبوو و هیچ پەستی و ماتەمینییەکیش دەرنابڕێت، بەڵکو ئەم ڕستە بەجۆشەی پڕ لە بڵێسەی باوەڕداری دەردەبڕێت بۆیان و دەڵێت: ﴿إِنَّ مَعِي رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾.

ئەم ڕستەیەش نموونەیەکی زیندووە و قورئان دەیخاتە بەرچاوی ئەو موجاهیدانەی لەپێناوی خوادا تێدەکۆشن و هانیان دەدات کە هیچ زویرو بێئومێد نەبن لەکاتی ڕووداوو کارەساتەکان دا، بەڵکو هەموویان یەکە بەیەکە لەناخی دەروونیانەوەو بەوپەڕی دڵنیاییەوە ئەم ڕستەیە بڵێنەوەو دڵنیابن لەسەرکەوتنی بەرەی هەق بەسەر ناهەق داو، متمانەشیان بەو ڕاستییە بەهێز بێت کە خودا سەرخەریانە. وەك چۆن "موسا" لەململانێی لەگەڵ (فیرعەون)دا بە ورەو متمانەو دڵنیاییەوە ڕەفتاری کردووەو قورئانیش دەقی بەسەرهاتەکەی بۆ گێڕاوینەوەو خودای مەزن فەرموویە: ﴿ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ ۚ عَلَىٰ ﴾الشعراء/٦٥-٦٧.

دەرچوون لەژێرڕکێفی داب و نەریت

قورئان لەجێیەکی تری ئەم چیرۆکەدا وێنەی زاڵ بوونی داب و نەریتە باوەکان بەسەر گەلی (فیرعەون)دا دەردەخات، ئەویش کاتێك "موسا" بانگیان دەکات بۆ سەرڕێی ڕاست و ئەوانیش لەوەڵامی بانگەوازەکەی دا پێی دەڵێن: ﴿ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا(١) عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾یونس/٧٨.. واتە: (ئایا بۆ ئەوە هاتوویت بۆلامان و بانگەوازمان دەکەیت تاکو لەسەر داب و نەریتی باب و باپیرانمان نەهێڵیت و بمانخەیە سەر عادەتێکی دی؟).

بێگومان دەسەڵاتی داب و نەریت لەلایەنی کۆمەڵایەتییەوە نرخ و سەنگی تایبەتیی خۆی لەلای هەر نەتەوەیەك هەیە، لەوانەشە ئەم دەسەڵاتەی داب و نەریت هەندێك جار کۆسپ و بەربەستێك دروست کات لەسەر ڕێی گەشەکردن و پێشکەوتنی ئەو نەتەوانەو وایان لێ بکات هەردەم ملکەچ و وابەستەی ئەو داب و نەریتانە بن کە بەمیرات لەکەلەپووری باب و باپیران و پێشینە دێرینەکانیانەوە بۆیان ماوەتەوە، تەنانەت گەر دژ و پێچەوانەی ڕاستی یەکانیش بن!

لەم ڕووەوە بێگومان عادات و داب و نەریت چەند هۆیەکی دواکەوتن و وشك هەڵاتن و دۆگمابوونی هەر گەلێکەو وای لێ دەکات توانای جم وجووڵ و هەنگاونانی نەبێت لەمەیدانی پێشبرکێی نەتەوەکان دا و

---

(١) لتفتنا: واتە تاکو (ڕوومان پێ وەرچەرخێنیت بۆ سەر داب و نەریتێکی تر).

ناهێڵێت هاوڕەوت و هاوزەمانی گۆڕانکاری یە کۆمەڵایەتی یەکان بێت، چونکە گەورەترین زیانیش کە ڕوو دەکاتە کۆمەڵگە بەشەرییەکان و ڕێی گرتنە بەری ڕێگای سەرکەوتنیان لێ دەگرێت، (لاسایی کردنەوەی کوێرانەی باب و باپیرانە).

لاسایی کردنەوەش لەهەندێك کۆمەڵگەدا بووەتە هۆی دەسدرێژی کردنە سەر بانگەوازکارانی هەق و ئەشکەنجەدانیان، وەك چۆن زۆر لە پێغەمبەران و کەسانی چاکەخواز و پیاوچاك ئاوایان بەسەرهاتووەو دەستدرێژییان کراوەتە سەرو توشی ئەشکەنجەدان بوون لەو کۆمەڵو گەلانەی کە نەیانتوانیوە لەژێر ڕکێفی داب و نەریتەکانیان دەرچن ولە داووکۆتەکانی قوتاربن.

هەروەها لایەنێکی تری جوانکاریی قورئان لەدەربرین و داڕشتنی پرسیارو هۆیەکانی سەرسوڕمان دا ئەوەیە باسی بێسەلیقەیی و نابینایی ی خەڵکی دەکات لەشوێنکەوتنی کوێرانەی داب و نەریتەکانی باب و باپیرانیان داو بەکارهێنانی ئەو داب و نەریتانەش بۆ دژایەتیکردنی چاکسازیخوازان و بانگەوازکارانی ڕێی هەق، قورئان دەپرسێت: (چۆن دەبێت مرۆڤ جڵەوی ژین و بیروهۆشی بداتە دەست ئەو باووباپیرانەی کە بەعەقڵی ساغ نەجووڵاونەتەوەو ڕێگای هۆشمەندییان نەگۆتۆتەبەر یان لەسەر نەفامیوگومڕایی بوون؟) ئەم پرسیارەش واتای ئەم فەرمایشتەی خودا بەرجەستە دەکات:

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۗ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾البقرة/١٧٠.

ئاخاوتن بەوتەی نەرم

• کاتێك "موسا"و (هارون) فەرمانی خودایان پێگەیشتبوو دەربارەی بانگ کردنی (فیرعەون) بۆ خواپەرستی، ئاتاجیشیان بەشێوازێك بوو بۆ ئاسان بوونی ئەو بانگەوازەو ئەرکەکانی، بەڵام چ شێوازێك؟ چۆن فیرعەون بدوێنن؟ بێگومان خودا ئەمەشی بۆ مەیسەر کردن و فەرمانی پێکردن کە بەو پەری نەرم و نیانیو گفتاری شیرینەوە (فیرعەون) لەپەیامی خودا تێبگەیەنن: ﴿فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ﴾.

• بەڕاستی ڕێنمایی یەکی گەورەو بەسوودە، کە قورئان دیاریی کردووە تاکو ببێتە نموونەیەکی پەیڕەوکراو لەهەر چاخ و زەمان و بارودۆخێك دا، چونکە گەر هاوکات لەگەڵ فەرمان بەچاکەو قەدەغەکردنی خراپە (الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر)دا نەرم و نیانییش هەبێت ئەوا کارایی و شوێنەواری لەسەر دەروونی مرۆڤ زیاترە تاکو لەگومڕایی خۆی بگەڕێتەوەو دەست هەڵگرێت، هەروەها دەرفەتی بیرکردنەوە لەو بارودۆخەی بۆ دەڕەخسێنێت، کە تیای دا دەژی و بەوردیش لەو ئامۆژگاریانە دەکۆڵێتەوە، کە پێی گەیەنراون.

• هەر ئەم شێوازی نەرم و نیانی یەش ڕێزو گەورەیی ی بۆ دەنرخێنێت و لەپلەی شیاوی دا دایدەنێت و وایشی لێ دەکات ئامادە وگوێڕایەڵ بێت بۆ بیستن و وەرگرتنی ئەو ڕێبازە جوان و پڕ لە خێرەی کە دەخرێتە بەرچاوی، بەتایبەتیش گەر نیشانەی قایلکاری و قەناعەت پێهێنانی تێداڕەنگ بداتەوە (واتە لە شێوازە نەرم ونیانی یەکەدا)، بەڵام دیارە شێوازی (زۆرکاری و دڵڕەقیو قسەی ڕەق و تووڕەیی) ئاسەواری نالەباریان هەیەو مرۆڤی بانگکراو بۆ ڕێی ڕاست زویردەکات وزیاتر هانیشی دەدات لەسەر یاخی بوون و

تەکینەوەو دووڕپەرێزی و پاشان وەرنەگرتنی ئامۆژگاری.

باوەڕهێنان لەڕێی عەقڵەوە

• هەر لەو چیرۆکە پڕ لەپەندو دەرسەی "موسا"دا (شێوازی نایابی بەڵگەهێنانەوە لەسەر وجودی خودا) پیشان دراوە، بۆ نموونە لەم چیرۆکەدا بینیمان چۆن (موسا) دەچێتە لای (فیرعەن) وبانگی دەکات بۆ (باوەڕهێنان بەخودا) لەڕێی عەقڵو خستنەگەڕی فیکرو هۆشیەوە، واتە لە ڕێی سەرنج دان لەسروشت و لەهەموو ئەو مەخلووقات و گیانلەبەر و شتە سەرسوڕهێنانەی کە وای لێ دەکەن بەهۆی لێکدانەوەو سەرنج دان و پاشان بەقەناعەت هێنانی تەواوەوە (ئیمانی بەخودا) بۆ دروست ببێت.

• سەیرکەن ئەوە (موسا) یە لەگەڵ (هارون)ی برای دا لەلای (فیرعەون) دانیشتوون و ئەویش دەیەوێت بزانێت کێ خودایانەو لێ یان دەپرسێت: ﴿ قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَٰمُوسَىٰ ﴾، (موسا) لەوەڵامدا ناسنامەو ئەرك و گەورەیی ی خودای بۆ پێناسە دەکات: ﴿ قَالَ رَبُّنَا ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴾، لەم ئایەتەدا قورئان ڕایدەگەیەنێت، کە هەموو دروستکراوەکان و مەخلووقات خودا دروستی کردوون و بەسیستمێکی تایبەتی هێناونیە ئاراوە. هەر دروستکراو(مخلوق)ێکیش بەچەند تایبەتمەندی یەکی ئاشکراو پەنهانی کە خودا پێ ی بەخشیون، جودایە لەوانی دی، پاشان ئیلهامی بەهەر مەخلووقێکی زیندوو داوە کە بەو دەستووره تایبەتی یەی بۆی داناوە گوزەران بکات.

• هەر خودی ئەم ئایەتەش چەندین کتێب بە زنجیرەو بەرگەکانیانەوە کورت دەکاتەوە لەو کتێبانەی دەربارەی زانستی زیندەوەرناسی (ئاژەڵ و جانەوەر و مێرو و وباڵندەو گیاندارانی نێو ئاو) نووسراون. نووسەرانی ئەم کتێبانەو زانا شارەزاو پسپۆرەکانی ئەم بوارەش وا لێ دەکات بەوردی لەو هەموو زیندەوەرانە بکۆڵنەوەو سەرسامیش بن لەو هەموو ڕازو نهێنی‌یەی کە لەناخی ژیانیان دا دانراوە کاتێك بەوردی بۆ ژیانیان دەڕوانن و، لەشێوازی زاووزێو زۆربوونیشیان دەکۆڵنەوەو دیراسەی (خۆپاراستنیان) و هێشتنەوەی ڕەگەزیان) و(بەدەستهێنانی ڕۆزی)و (هەڵسوکەوتی نێوان خۆیشیان) دەکەن، بێگومان ئەو ئیلهامەی کە ژیانی ئەو زیندەوەرانە بەڕێوەدەبات، یان باشتر وایە (بەزاراوەی قورئان بڵێین) ئەو (هیدایەت) و ڕێنمایی‌یەی کە ژیانی هەریەکەیان بەشێوەیەکی تایبەتی بەڕێوەدەبات بەهێزترین بەڵگەیە لەسەر (مەبەست لە وجودی سروشت و ئەو گەردوونەی کە دەسکردی خودایە) و لەسەر (پووچەڵی‌ی ئەو تیۆری-ڕێکەوت-ەی کە ماددە پەرست و مەتریالیستەکان دەیکەنە پاساوی لێکدانەوەی پەیدابوونی گەردوون).

دوای ئەمە با بگەڕێینەوە سەر خوێندنەوەی ڕەوتی دیداری نێوان (موسا) و (فیرعەن) و ببینین چۆن (موسا) دوای خستنەڕووی ئەو ئایەتەی بوونی خودای دەسەلماند، چەندین جۆری تری لەدروستکراوانی خودادیاری دەکرد: ﴿ (٥٢) ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ (٥٣) كُلُوا۟ وَٱرْعَوْا۟ أَنْعَٰمَكُمْ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلنُّهَىٰ ﴾طـه/٥٣-٥٤.. واتە: (خودای پەروەردگارمان ئەو خودایەیە کە زەویی وەکو بێشکەو پێخەفی منداڵان بۆ ڕاخستوون و کردویە بەجێ‌ی حەسانەوەتان، هەر لەم زەوی یەدا چەندین ڕێگاو جادەی بۆ سازکردوون تاکو پێویستی

یەکانی خۆتانی پێ بەجێبهێنن و، لە ئاسمانیشەوە بارانی بۆ ناردوونە خوارەوەو بەهۆی ئاوی بارانەوە چەندەها جۆر لەگژوگیاو دەغڵودان و بەروبوومی کشتوکاڵی ی بۆ دەستەبەرکردوون، ئێوەش لەو بەروبوومانە بخۆن و، لەگژوگیای زەویش ئاژەڵەکانتان بلەوەڕێنن، بەڕاستی لەهەموو ئەم دروستکراوانەدا چەندین بەڵگەونیشانەی ڕۆشن هەیە لەسەر بوونی خودا و پەروەردگارێتیی خودا بۆ ئەوانەی خاوەنی عەقڵو تێفکرینن و هۆشمەندو ژیرن).

جا تێبینی بکەو سەرنج بدە لەوەی چۆن ئایەتەکە بەم ڕستەیە ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ﴾ کۆتایی پێهێناوە واتە (بەڕاستی لەو هەموو دروستکراوانە و لەو دیمەنە گرنگانەدا چەندین بەڵگەی ڕوون و پرشنگدار هەیە بۆ ئەوانەی خاوەنی عەقڵن (أولي النهى). چونکە خولقاندنی ئەم زەوی یە و هەموو ئەو شتانەی تیای دان چەند بەڵگەیەکی دیار دەخەنە ڕوو بۆ سەلماندنی ئەو ڕاستی یە حاشا هەڵنەگرەی کە هیچ گومانێکی لێ ناکرێت، واتە بۆ سەلماندنی وجودی خودا، وجودی خالقی زەوی و بونەوەر کە هەموو عاقڵ و هۆشمەندێکی خاوەن هۆشی ساغ قەناعەت بەم ڕاستی یە دێنێت.

کاتێك(فیرعەون)یش ئەم ڕاستییەی بەدرۆ دەخستەوە و لاری و سەرکێشی ی دەکرد و دانی بەو بەڵگە عەقڵی یانەدا نەدەنا، خوداش موعجیزەی داردەستەکەو شتەکانی دیکەی پیشان دا.

جا قورئانی پیرۆز بۆیە سەرنج و ڕوانینمان بەلای تێفکرین و وردبوونەوە لەو بەڵگەو نیشانانەی نێو گەردوون دا ڕادەکێشێت تاکو بەهۆی ئەمانەوە هەست بە قودرەتی داهێنان و جوانکاریی خودا لە خولقاندن دا بکەین و پاشان باوەڕ هێنانیشمان بەخودا بەقەناعەت و تەسلیم بوونێکی ڕاست و هەق خوازانەی واوە بێت کە بەوردی دیراسەی بوونەوەرو بەڵگەو نیشانەکانی تایبەت بە وجودی خودا بکەین، ئەوەش دیارە ڕێگایەکە بۆ بەڵگەهێنانەوە لەسەر خوداو ڕێنمایی ی خەڵکی بۆ ناسینی خوداو هەر تەنیا ئیسلامیش گرتویەتی یە بەر.

کەچی هەندێك ئاینی تر شوێنکەوتوانی بەفەرمانی (باوەڕبێنە، پاشان بیربکەرەوە) ڕادەسپێرێت و، ئینجا بۆ قەناعەت پێهێنانیشیان پەنا دەبەنە بەر ئەو موعجیزەو شتە سەیرو سەرسوڕهێنانەی کە لە پێغەمبەرانیانەوە دەرکەوتوون و بۆیان دەگێڕنەوە بەو شێوازەی لەگەڵ بەرژەوەندی یەکانیاندا بگونجێت، لەکاتێکدا ئیسلام ڕێگەی قەناعەت هێنانی عەقڵی کردۆتە بناغەیەك بۆ باوەڕهێنانی خەڵکی.

"پووچەڵکردنەوەی عەقیدەی میسرییە کۆنەکان"

- هەروەها لەو دیالۆگ(حوار)ەی نێوان "موسا" و (فیرعەون)دا دەربارەی پەوەردگارێتی (ربوبیة)ی خودا جوانترین و بەهێزترین وەڵام لەسەر دیاردەو داب و نەریتەکانی (هاوبەش بۆ خوا دانان)ی میسرییە کۆنەکان بەدی دەکەین، ئەوەش لەم ئایەتەی قورئان دا کە خودا لەسەر زاری "موسا" دیاری کردووەو لەبەشێکی گفت و گۆکەیان دا فەرموویە:

- ﴿إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوا أَن تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي

﴿ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟﴾الشعراء/٢٣-٢٩..

● ئەوەی لەم دەقە قورئانی یە وردبێتەوە لەیەکەم چرکەسات دا وەسفێکی تێکڕایی و هەمەگیر (شامل) بۆ (پەروەردگاریێتی ی خودا لەسە ئەم گەردوونە)بەدی دەکات، کە هەر خودا خۆی ئەو تاك و تەنیا(واحد)ەیە کە هیچ کەسێکی دی ڕکەبەرو بەرهەڵستکاری فیعلی نییە لەموڵکی دا.

بێگومان هەر زانایەکی لێکۆڵیارو لێکدەرەوەی (عەقیدە دێرینەکانی میسرو بیروباوەڕی خەڵکی ئەو سەردەمە)لەڕێی ئەم دەقە قورئانی یەوە دەبینێت چۆن قورئان وەلامێکی پوخت و پڕمانای بۆ سەرجەم ئەو بیروباوەڕە دێرینانەی خەڵکی میسری کۆن دیاری کردووەو ئەمەش خۆی لەخۆی دا ئاماژەیەکە بۆ ئەو ڕاستی یەی کە قورئان هەواڵی چەند شتێکی مێژوویی ڕاستەقینەی بەدنیا گەیاندووە پێش ئەوەی زانست(علم) پەی پێ بردبێت.

سەبارەت بەو ئایەتانەی پێشووش دەبینین حیوارەکە بەپرسیارێکی (فیرعەون) دەست پێدەکات: ﴿مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟﴾، (موساش) وەلامی دەداتەوە: ﴿تَأْتِيَهُمْ غَـٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ﴾. ئەم وەلامەی (موسا) (یان ئەم وەلامەی قورئان لەسەر زاری "موسا") ڕەت دانەوەیەکی دیاری ئەو عەقیدە و بیروباوەڕە کۆنانەیە کە لەو سەردەمەدا باوبوون و لەنێو خەڵکی دا بلاوبوون.

بۆ نموونەش لەو سەردەمەدا خواوەندێکیان بەناوی (نووت) بۆ ئاسمان دانابوو و بیرو بۆچونیشیان وابوو گوایە ئەم خواوەندە ئافرەتێکی زۆر زل و گەورەیەو جەستەی لەگەورەیی دا لاربۆتەوەو شێوەی نیمچەکەوانەیەکی وەك گومەزی وەرگرتووەو بەسەر زەوی دا شۆڕ بۆتەوە.

هەروەها خواوەندێکیان بەناوی (غیب) بۆ زەویش دانابوو (کە بە ڕای خۆیان مێردی-نووت-) بووە.

خواوەندێکی دیکەیان بەناوی (شوو) هەبوو کە نوێنەرایەتی ئەو پانتاییە وشکە (الفضاء الجاف)ەی نێوان ئاسمان و زەویی دەکرد[1].

(مانگ)یش لای ئەوان خواوەندێك بوو و دێرینترین خواوەندی پەرستراویان بووە لە (میسر)دا. بەلام بەپێی ئایینی ڕەسمی ئەو زەمانەیان (خۆر) گەورەترین خواوەندیان بووە[2].

پاشان لەگەرمەی گفت و گۆکەدا (فیرعەون) بەوپەڕی واق وڕمان و شانازی بەخۆکردنەوە وتەکانی (موسا) دەداتە بەر توانج و بەشێوازێکی گاڵتەجاڕی یەوە ڕوودەکاتە کەسانی چواردەوری خۆی و لێ یان دەپرسێت: ئەرێ گوێتان لەم قسەو باسانەیە؟ ﴿هَـٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ﴾؟!

وەلێ"موسا"وێڕای ئەوەی لە ئاخاوتنی خۆی بەردەوامەو خودایان وا پێ دەناسێنێت کە بێگومان خودای خۆیان و خودای باب و باپیرانیشیانە: ﴿ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ﴾..

ئەم وتەیەش بەرپەرچ دانەوەیەکی بوێرانەی دژی خواوەندێتی ی فیرعەونە هەروەك ڕەت دانەوەیەکی عەقیدەی دێرینی میسری یەکانیشە، ئەو عەقیدە باطلەی کە چەند خواوەندێکی بۆ مردووەکانیش دانابوو

(١) بروانە کتێبی (میسر-مصر) لە دانانی (دریوتون) و (جاك فاندییە)، وەرگێرانی بۆ عەرەبی (الاستاذ: عباس بیومي).
(٢) بروانە (قصة الحضارة)ی (ول دیورانت) ج٢ / ص١٥٦.

وەك: (خواوەند (سكر) خواوەندنی گۆڕستانی (منف/ سقادە) و (خنتی ئـەمنیتو)ی خواوەنـدی گۆڕسـتانی (ایجو).[(١)]

هەروەها ئەو وتەیەی نێو ئایەتە کـە (کەلەسـەر زاری"موسـا" هـاتووە) ڕێگـە بەپەرسـتنی پادشـا مردووەکانیش نادات: (چونکە لەکاتی مردنی پادشادا پەرستگایەك لەتەنیشت گۆڕەکەیەوە بنیـات دەنـراو فەرمان بەبەردەامیی پەرستنی دەکرا بەوپێودانگەی خواوەندێکی مردووە).[(٢)]

بەڵام (فیرعەون)ی خۆبەزل زان بەربەرەکانێی (موسـا)ی دەکـردو بـەم وەڵامـە گاڵتەجاڕیـە وەسـفی (موسـا)ی پێغەمبەری خودای بۆ دەست و پێوەندو کەسانی چواردەوری خۆی وا دەکرد گوایە (نێرراوێکـی شێت) هاتووە بۆ لاتان: ﴿ٱتَّبَعَنِۦ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ ﴾!..

(موسـا)ش بێ‌گوێ‌دانە ئەو گاڵتەجاڕی یەی فیرعەون و بێ‌ئەوەی باکی لەو وتە نابەجێ‌یانـەی هـەبێت بەردەوام بوو لەسەر ناساندنی زیاتری خودا و بەرپەچ دانەوەی (فیرعەونیش)، هـەروەك خـودا لەسـەر زاری دەیگێڕێتەوە: ﴿ ١٠٨ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم ﴾.

- لەم ئایەتەدا وشەی (مەشریق) و (مەغریب) بۆ دەلالەت و گوزارشتە لـەخۆرو ڕۆشـنایی‌یەکەی‌و، لەو سیستمە دیارەی جیهان لەخولانەوەی زەوی بەدەوری خۆردا کە وا لە لـە خـۆر دەکـات لەجێگەیـەکی دیاری‌کراوی خۆیەوە هەڵبێت و پێی بگوترێت (خۆرهـەڵات/ مشـرق) و لەجێگەیـەکی بەرامبەریشـیەوە ئاوابێت و پێی بگوترێت (خۆرئاوا/ مغرب). وشەی (وما بینهما)ش لەو ئایەتەدا دەربڕینێکە بـۆ هـەموو ئەو شار و دێهات و گژوگیاو ڕووەك و گیانلەبەرانەی کە خۆریان لەسەر هەڵـدێت و سـوود لـە ڕوونـاکی و وزەی گەرمی‌یەکەی وەردەگرن.

کەوابوو هەموو ئـەو وتانـەی "موسـا" ڕەت دانەوەیـەکی سـەرجەم ئـەو دیدوبۆچـوون و بیروبـاوەڕە چەسپاوانەی ئەو سەردەمەی خەڵکی میسری دێرینەکە بۆ هەر ناوچە وشارۆچکەیەك خواوەندێکی (تایبەت بەخۆی)یان بۆ دانابوو، وەك خواوەندەکانی (أمـن) و (اونـوریس) و(انـوبیس) و (اوزیـریس) و (باسـت) و (هوریس) و (عنقت)[(٣)].

بەڵام (فیرعەون) دوای ئەوەی هیچ وەڵامێکی پێ نامینێت هەڕەشـە دەکـات لـە " موسـا" و پـێی دەڵێت: (گەر جگە لەخۆم هەر خودایـەکی دی بپەرسـتیت ئـەوا لەزینـدانت تونـد دەکـەم): ﴿ٱلۡقُرَىٰٓۗ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ ﴾.

قورئان لەم ئایەتەدا ئاماژە بۆ (خواوەندێتی فیرعەون) دەکات و باسی ئەوە دەگێڕێتەوە کە بێگومـان، فیرعەون خۆی بەخواوەندی پەرستراو داناوە، ئەم ئاماژە قورئانیەش حەقیقەتێکی مێژوویی‌یە و کتێبەکانی مێژووش ئاماژەیان بۆ کردووە، هەروەك لەکتێبی (قصة الحضارة)دا باس کراوە کەوا (پادشا) لەلای میسری کۆنەکان خواوەندێك (اله) بووەو هەردەم پەرستراوە، بۆ نموونە کوڕی (آمـون - رع) هـەر تـەنها بـەگوێرەی (مافی خواوەندێتی‌یەکەی) حوکمی -میسر-ی نەکردووە، بەڵکو بەپێی مافی (بەخواوەند لەدایك بـوونی)

(١) لەکتێبی (مصر)ی (دریوتون و جاك فاندییە) وە، وەرگێرانی (عباس بیومي).
(٢) هەمان سەرچاوە.
(٣) هەمان سەرچاوە.

حوکمی کردووە کە گوایە ئەو (خواوەندێك)ەو ڕازی بووە بەوەی زەوی تا ماوەیەك نیشتمانی خۆی بێت)[١].

لەم باسەی پێشووەوە دەگەینە ئەو بەرەنجامەی کەوا میسرییەکانی سەردەمی زوو چەندین خواوەندیان هەبووە جگە لە بەخوادانانی پادشایانیشیان، قورئانی پیرۆزیش بەڕوونیو بەوردی ئاماژەی بۆ ئەو حاڵەتەیان کردووە، هەورەك خودا دەفەرمویت: ﴿ وَقَالَ ٱلۡمَلَأُ مِن قَوۡمِ فِرۡعَوۡنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوۡمَهُۥ لِيُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَيَذَرَكَ وَءَالِهَتَكَ... ﴾ الأعراف/١٢٧. واتە: (ڕاوێژکاران و پیاوماقووڵانی فیرعەون پێیان گوت: (ئەرێ تۆ موسا و گەلەکەی ئازاد دەکەیت و وازیان لێدێنیت کە زەوی تێك بدەن و کاروبارمان بشێوێنن وتۆش پشت گوێ خەن و نەخۆت و نەخواوەندەکانیشت نەپەرستن)؟)

بێگومان ئەو ڕاستی یە گرنگانەی کەقورئان باسیان دەکات و دەیانخاتە ڕوو خۆی لەخۆیدا دەسپێشکەرییەکی زانستیانەی قورئانە و پێش هەموو زانست و عیلمێکی دی باسی کردوون و بەر لە قورئان نەزانراون و تەنانەت (تا ماوەیەکی کەم)ی مێژوویی لەمەوپێش کەس نەیزانیبوون، واتە تا ئەو کاتەی کە چاڵەکان لە (میسر) دۆزرانەوەو هەڵدرانەوەو لە نهێنییەکانی ئەو شوێنەوارانە کۆڵرایەوەو زاناکان هێماو ڕەمزەکانیان ناسییەوە و لێکیان جودا کردنەوەو شییان کردنەوە.

پیرۆز ڕاگرتنی خوداو ڕێزلێنانی تەواو و شایستەی

بەڕاستی بەشەریەت زۆر جار لەقۆناغە جیاجیاکانی مێژوودا تووشی گومڕاییو هەڵەی زۆری دەرهەق بەخودا بووەو لەمەسەلەی عیبادەت دا دوچاری لادان و سەرەڕۆیی بووە.

بۆ نموونە هەندێك جار بەشەریەت و ڕەوتی کاروانی مرۆیی (خالقی خۆی) بەچەند خەیاڵ و وەهمێك وێناکردووە و هەموو بیدعەو شتێکی داهێنراویان تێکەڵی شان و شکۆی خودا کردووەو بە چەند ڕوخسارێکی وایان چواندووە، کە هەرگیز عەقڵی ساغ پەسندی ناکات، بەم پێ یەش بیانوو و بەهانایان داوەتە دەست بێ باوەڕو مولحیدان تا بەهەواو ئارەزووی خۆیان هێرش بکەنە سەر ئاینەکان.

قورئانی پیرۆز هەردەم دژی ئەم دیاردانەیەو ڕاستی ی ڕەهای دەربارەی خودای خالق هێناوەو خودای بەپاك و پیرۆز و بێ خەوش ڕاگرتووەو بەهیچ مەخلووقیکیشی نەچواندووە: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾الشوری/١١.. ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلۡمٗا ﴾طه/١١٠..

- لەچیرۆکی "موسا" لەقورئان دا وەسفێکی وردو تێروتەسەلی "گەورەیی ی خالق" و بەدیهێنەری گەردوون بەدی دەکەین، وەسفێك دوورە لەو جۆرە سیفەتانەی، کە جاروبار بە (ئەرکی خوڵقاندنی) یەوە دەلکێنن, (لاوازی)و (سستی)ی لەهەندێك ڕووەوە دەدەنە پاڵ..
- ئەو وەسفە تێرو تەسەلەش دەربارەی گەورەیی خالق لەو ئاخاوتنەی نێوان (خودا) و (موسا)دا دەبینین کاتێك "موسا" داوا لە پەروەردگاری دەکات (خۆی) پیشان بدات و خوداش وەڵامی داواکاری

(١) قصة الحضارة-ول ديورات-ص١٦١

یەکەی بەوە دەداتەوە، کە ئەو (واتە "موسا") هەرگیز ناتوانێت (خودا) ببینێت، بەڵام خۆی بۆ چیاکە دەردەخات و... تا پاشماوەی ڕووداوەکە هەروەك قورئان بۆمان دەگێڕێتەوەکە: ﴿قَالَ رَبِّ أَرِنِيٓ أَنظُرۡ إِلَيۡكَۚ قَالَ لَن تَرَىٰنِي وَلَٰكِنِ ٱنظُرۡ إِلَى ٱلۡجَبَلِ فَإِنِ ٱسۡتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوۡفَ تَرَىٰنِيۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُۥ لِلۡجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكّٗا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقٗاۚ فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبۡحَٰنَكَ تُبۡتُ إِلَيۡكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾الأعراف/١٤٣.

- ئیدی ئەمە لەکوێ و ئەو کتێبە شێواوانەی جوولەکەکان لەکوێ، کە خودایان لەوپەڕی بێدەسەڵاتی و دەستەوەستانی دا داناوەو، کە (بۆ نموونە) وبەپێی کتێبەکانی ئەوان: (گوایە خودا تاکو سەرلەبەیانی زۆرانبازی ی لەگەڵ-یەعقووب-دا گرتووەو نەیبەزاندووە. [1]

- هەروەك لەکتێبی (قصة الحضارة)ش دا هاتووە: (بێگومان " یەهووە)"ی خواوەندی نەتەوەیی جوولەکەکان (بەڕای خۆیان) ئازاو بەزەبر بوو، بەڵام وا نەدەبینرا کە لە هەڵە بەدووربێت، گومانیشیان وابوو کە گوایە ناشیرینترین کاری هەڵەی ئەوەیە مرۆڤی خەلق کردووە. هەر بۆیەش دەیبینیت دوای لەدەست دانی دەرفەت پەشیمانە لەسەر خەلق کردنی ئادەم و، لەسەر ڕازی بوونیشی بەوەی (شائوول، واتە-طالوت) پادشا بێت و، پاشان دەبینین سات لەدوای سات پەست و تووڕەو، تینوو بۆ خوێن و، دوودڵ و نائارام و گۆڕاوە... ئەمە لەکاتێك دا ئەو (واتە خواوەند) زیندووشەو ناهێڵێت هیچ بەشێکی خۆی ببینرێت تەنها پشتی نەبێت، پوختەی گفتاریش لەم بارەیەوە ئەوەیە هیچ نەتەوەیەك لەنەتەوە دێرینەکان (خواوەندێکی ئادەمی ی بۆ هەموو شتێك) وەك ئەم خواوەندەی-جوولەکە-نەبووە).. [2]

---

(١) بڕوانە (سفر التكوين) هەردوو (فصل)ی (دووەم) و(سێیەم). لاپەڕە (٢٤-٣٠).

(٢)بڕوانە(قصة الحضارة)، بەرگی دووەم،لاپەڕە(٣٤٠) نووسینی(ویل دیورانت)گۆڕینی بۆعەرەبی(م.محمد بدران)

بەندی حەوتەم

((موسـا و عەبدە صالّحەکەی خودا))

- (گەیشتنی "موسا" بەعەبدە صالّحەکە - "موسا" داوای زانست دەکات - "موسا" بەرهەڵستی ی عەبدە صالّحەکە دەکات - ڕازو مەبەستی عەبدە صالّحەکە لە کردارەکانی - چەند وانەیەك لەم چیرۆکەوە.)

گەیشتنی " موسـا" بەعەبدە صالّحەکە

جارێکیان (موسـا) لەوتارێکی دا بۆ گەلەکەی دەربارەی خواپەرستی و گوێڕایەڵی کردنی فەرمانەکانی خودا بۆیان دەدوێت و لەکۆتایی وتارەکەی دا پیاوێك لێ ی دەپرسێت: (لەنێو خەڵکیدا کێ زاناترە)؟ (موسـا) دەڵێت: (من). خوداش لەسەر ئەم وەڵامەی سەزەنشتی دەکات چونکە زانستی هەر بەو نەداوە، بەڵکو عەبدی وای هەیە کە لەویش زاناترە لەو سەردەمەدا، لەبەر ئەمە خودا سرووشی ئەو ڕاستی یەی پێ دەگەیەنێت و دەفەرموێت: (عەبدێکم لەناوچەی-پێك گەیشتنی هەردوو دەریا- هەیە و لەتۆ زاناترە). (موسـا)ش لێ ی دەپرسێت و دەڵێت: (ئەی پەروەردگار چۆن پێ ی دەگەم؟) خودا لەوەڵامی داواکەی دا پێ ی دەفەرموێت: (ماسی یەك لەگەڵ خۆت هەڵگرەو بیخەرە زەمیلەیەکەوەو لەهەر شوێنێك ئەو ماسی یەت لێ ون ببێت ئەو عەبدە صالّحەش لەوێ یە)...

(موسـا) بۆ جێبەجێ کردنی ئەو کارە ماسی یەکی هەڵگرت و کەوتەڕێ و کوڕێکی نەوجەوانی کارگوزاری خۆیشی لەگەڵدا بوو، جا کاتێك گەیشتنە (ناوچەی پێك گەیشتنی هەردوو دەریا) (موسـا) دانیشت تا وچانێك بدات، بەڵام لەو وچانەدا وەنەوزێك گرتی و نەختێك خەوی لێ کەوت، لەو ماوە کەمەی خەوەکەی دا بارانێك باری و ماسی یەکەیان تەڕبوو و کەوتەوە جم و جووڵ و، بەمەش ژیانی دەست پێ کردەوەو گەڕایەوە بۆ نێو دەریا.

"موسـا" دوای بێداربوونەوەی لەوخەوە کەمەی فەرمانی بەکوڕە خزمەت گوزارەکەی کرد کە پێکەوە دەست بە ڕۆیشتن بکەنەوە تاکو دەگەن بەو مەبەستەی خۆیان، واتە: بەعەبدە صالّحەکە، بێگومان کوڕەکەش لەبیری چووبوو هەواڵی لەدەست دانی ماسی یەکەی پێ بگەیەنێت. بەڵام کاتێك هەستیان بەبرسێتی کرد (موسـا) داوای لێ کرد خۆراکەکە ئامادە کات(واتە- ماسی یەکە-کە لەوەوپێش برژاندبووشیان)، ئینجا لەو ساتەوەختەدا کوڕەکە ماسی یەکەی بەبیر دێتەوەو هەواڵی ون بوون و لەدەست دانی بە-موسا-دەگەیەنێت.

(موسـا)ش ئەم هەواڵەی وەك مژدەیەکی خۆش بەرگوێ دەکەوێت و بە کوڕە کارگوزارەکەی دەڵێت: (ئەمەبوو ئامانجی ئێمە، دەبوایە ئەم ماسی یەمان لێ ون ببێت، دەبا بۆ ئەو جێ یە بگەڕێینەوە کە ماسی یەکەی لێ ون بووە)..

جا کاتێك گەیشتنەوە بۆ ئەو جێگەیەی کە ئامانجی سەرەکیی سەفەرەکەیان بوو ئەو عەبدە صاڵحە[١] یان بینی کە بە پێی بەڵێنی خودا وا بڕیار بوو (موسا)پێی بگات.

ئەمەی پێشوو پوختەی ماناو شیکاری ئەم ئایەتانە بوون کە ئەو بەشەی سەرەتای چیرۆکەکە دەگێڕنەوەو کە خودا تیایان دا فەرموویە: ﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَىٰهُ لَآ أَبْرَحُ[٢] حَتَّىٰٓ أَبْلُغَ مَجْمَعَ ٱلْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِىَ حُقُبًا [٣] ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ سَرَبًا[٤] ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَىٰهُ ءَاتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِن سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا[٥] ﴿٦٢﴾ قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى ٱلصَّخْرَةِ فَإِنِّى نَسِيتُ ٱلْحُوتَ[٦] وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيْطَٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا[٧] قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ ءَاتَيْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا [٨]﴾الکهف/٦٠-٦٥.

موسا داوای زانست دەکات

"موسا" کاتێك بەعەبدە صاڵحەکەی خودا گەیشت داوای لێ کرد قایل بێت بەوەی کە لەگەڵی دا بگەڕێت و یاوەرو هاوسەفەری ڕێگای بێت، تاکو زانستی لێ وەرگرێت، عەبدە صاڵحەکە لەوەڵام دا پێی گوت: (تۆ ناتوانیت ئارام لەسەر هاوڕێیەتی و چەند کردارێکی من بگریت لەکاتێك دا هاوسەفەری ڕێگامیت)، هەروەها پێی گوت: (ئاخر تۆ چۆن خۆت ڕادەگریت و بێدەنگ دەبیت لەئاست چەند هەڵسوکەوتێکی وەهادا کە بە ڕواڵەت پێچەوانەی ڕێساو شەریعەتی تۆن؟)

(موسا)ش گوتی: (پشت بەخودا دەمبینیت بەئارامم لەسەر هەڵسوکەوتەکانت و سەرپێچیش لەهیچ فەرمانێکت ناکەم).

دووبارە ئەو پیاو چاك و عەبدە صاڵحەی خودا داوای لێ کردو پێی گوت: (ئەی-موسا-ئەگەر لەگەڵ من دەگەڕێیت ئەوا ئەو مەرجەت لەسەر دادەنێم کە نابێت دەربارەی هیچ کارو کردەوەیەکم پرسیارم لێ بکەیت و بڵێیت-بۆ وات کردو بۆ وا چوویت-ونابێت هیچ جۆرە قسەیەك لەمانە بکەیت هەتا خۆم لەدوایی‌دا ڕازو نهێنی‌یەکانیت پێ دەڵێم و مەبەستی هەڵسوکەوتەکانمت بۆ ڕوون دەکەمەوە:

---

(١) لێرەدا مەبەست لەعەبدی صالح مرۆڤێکی بەندەو کۆیلەی کەسێکی دی نی یە، بەڵکو مەبەست لەبەندەیەکی خودایە کە هەردەم بەندایەتی بۆ خودا دەکات، مرۆڤەکانیش هەموویان بەندەو عەبدی خودان.

(٢) لا أبرح: واتە بەردەوام دەبم لەڕۆیشتن.

(٣) أمضي حقباً: واتە (بۆ ماویەکی زۆر لەزەمەن) بەڕێگادا دەڕۆم.

(٤) سرباً: واتە (دەربازێك)ی دۆزی یەوە بۆ دەرچوون لێوەی بەرەو دەریاکە.

(٥) نصباً: واتە: ماندوێتیو بارگرانی.

(٦) (حوت): هەرچەندە لەزمانی کوردی دا مانای (نەهەنگ) دەگەیەنێت، بەڵام لەزانستی ڕێزمانی عەرەبی‌دا بەهەموو جۆرە ماسی یەکی گەورەو بچووکیش دەگوترێت، لەم چەند ئایەتەش دا بۆ ماسی ی بچووك بەکارهێنراوە، یان بۆ جۆرێك لەماسی. -وەرگێڕ-

(٧) فارتدّ علی آثارهما: واتە: هەردووکیان گەڕانەوە بۆ سەر ئەو ڕێگایەی پێشوویان و شوێن پێی خۆیان هەڵگرتەوە.

(٨) وعلمناه من لدنا علماً: واتە: زانیاری یەکمان دەربارەی خۆمان کە (هەندێك زانستی غەیب زانی یە) پێ بەخشیبوو.

﴿ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلۡ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمۡتَ رُشۡدٗا [1] ﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ﴿٦٧﴾ وَكَيۡفَ تَصۡبِرُ عَلَىٰ مَا لَمۡ تُحِطۡ بِهِۦ خُبۡرٗا [2] ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرٗا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرٗا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرٗا ﴾الكهف/٦٦-٧٠

موسا بەرهەڵستی ی عەبدە صاڵحەکە دەکات

"موسا" و عەبدە صاڵحەکەی خودا بەسەر ڕۆخی دەریادا کەوتنە ڕێ و کەشتی یەك بەلایان دا تێپەڕی، ئەوانیش هەردووکیان داوایان لە خاوەنانی کەشتی یەکە کرد هەڵیانگرن لەگەڵ خۆیان دا. داواکەیان پەسندکراو سواری کەشتی یەکە بوون. بەڵام لەماوەی سواربوونیان داو لەناکاو عەبدە صاڵحەکە بەئانقەست کونێکی کردە دیوارێکی کەشتی یەکەوە کە لەتەختە دروست کرابوو و دەکرا لەدوایی دا بەئاسانی چاك بکرێتەوە.

(موسا) بەم کردارەی عەبدە صاڵحەکە پەشۆکاو ئەو پەیمانەشی بیرچووەوە، کە دەربارەی ئارام گرتن و بەرهەڵستی نەکردنی بوو لەسەر هەر کردارێکی ئەم پیاوە چاکەی خودا. بۆیە بەتەوسەوە لێی پرسی: (چۆن کون دەکەیتە کەشتی ی ئەو کەسانەی ڕێزیان لێ گرتووین؟ ئایا دەتەوێت سەرنگوومیان کەیت؟ بەڕاستی ڕەفتارێکی نابەجێت نواند).

بەڵام لەوەڵامدا ئەو بەندە چاکەی خودا پەیمانەکەی نێوانیانی بیرخستەوە. "موسا"ش خێرا هەستی بەهەڵەی خۆی کردو داوای لێ کرد چاوپۆشی لەو هەڵەیەی بکات، چونکە بیری چووبوو.

دوای ئەمە لەسەر ڕۆیشتن و هاوڕێیەتی ی یەکدی بەردەوام بوون و لەڕێگایان دا کوڕێکی مێردمنداڵیان بینی کە لەگەڵ هاوەڵەکانی دا یاریی دەکرد. بەندە چاکەکەی خودا ئەو مێردمنداڵەی بەفێڵ لە هاوەڵەکانی جیا کردەوە، تا گەیاندی یە شوێنێکی دوورو لەوێ کوشتی.

"موسا" لەداخی ئەم کردارەش خەریك بوو دڵی لەت لەت بێت و بەتاوانێکی دڕندانەی دەبینی، هەر بۆیە بەوپەڕی پەستیو تووڕەیی یەوە بەرهەڵستی پیشان دا و لێ یشی پرسی: (ئەرێ بۆچی نەفسێکی پاك و بێتاوانت کوشت بێئەوەی تاوانێکی کردبێت؟ بەڕاستی تاوانێکی دزێوت ئەنجام دا).

عەبدە چاکەکەی خودا لەئاست گفتارێکی وەها توندی "موسا"دا هەر هێندەی پێکرا بە وتەی پڕ ناڕەزایی و سەرزەنشتکاری یەوە پێی بڵێت: (ئەرێ پێم نەگوتیت تۆ هیچ ئارامێکت بۆ ناگیرێت لەئاست ئەو هەڵسوکەوتانەم دا کە لەکاتی یاوەری و هاوڕێیەتی کردنی ڕێگام دا بەرچاوت دەکەون؟!)

دووبارە "موسا" پەشیمان بوونەوەی خۆی لەسەر ئەم بەرهەڵستی یەی دوایشی دەربڕی و گوتی: (گەر لەمەولا پرسیارم لەسەر هەر شتێك لێ کردیت، ئیدی هاوڕێیەتیم مەکەو خۆتم لێ دابڕە، چونکە بەڕاستی

---

(١) رشدا: واتە فێری زانستێکم بکە لەو زانستانەی کە خێرو چاکەت لێوە دەسگیر بوون.
(٢) خبرا: واتە زانینی شت لەڕێی تاقیکاری و تەجرەبەوە.

پاساوی خۆجیاکردنەوەت هەیەو ناهەقت ناگرم).

پاشان بەردەوام بوونەوە لە ڕۆیشتن و هێندە گەڕان هەتا ماندوو و برسی بوون و، خۆیان کرد بە گوندێك داو، داوای خواردەمەنی یان لەخەڵکی گوندەکە کرد، بەڵام خەڵکی گوندەکە ئامادە نەبوون میوانداریيان بکەن، بەڵکو بەشێوەیەکی ناشیرین دەستیان بەڕوویانەوە ناو خۆراکیان پێنەدان. کەچی لەکاتی گەڕانەوەیان لەو گوندە دیوارێکیان بینی خەریك بوو هەرەس بێنێت, پیاوە صالحەکەش چاکی کردەوەو بنیاتی نایەوە.

"موسا" لەئاست ئەم هەڵوێستەشی دا نەیتوانی بێدەنگ بێت، بەڵکو بەپەلە پێی گوت: (بۆچی چاکەو پیاوەتی لەگەڵ گەلێکی ئاوادا دەکەیت و دیواریان بۆ ڕاست دەکەیەوە؟ ئێ خۆ دەت توانی کرێی ئەو کارەیان لێ وەرگریت تاکو بەشی خۆراکەکەمانی بکردایە).

ئیتر دوای ئەم بەرهەڵستی یە عەبدە صالحەکە لە"موسا"جیابووەوەو پێش ماڵئاوایی لێکردنی ڕازو نهێنی یەکانی ئەو کردارانەشی پێڕاگەیاند، کە لەم بڕگەیەی دوایی ی دا دەیخەینە ڕوو.

ئەمەش ئەو ئایەتانەی تایبەت بەم بەشەی چیرۆکەکەیە:

﴿ فَانطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِى ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا إِمْرًا [1] ﴿٧١﴾ قَالَ
أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى مِنْ أَمْرِى عُسْرًا ﴿٧٣﴾
فَانطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا لَقِيَا غُلَٰمًا فَقَتَلَهُۥ قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا [2] ﴿٧٤﴾ وَمَا
تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن
تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى
ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ﴾ الكهف/٧١-٧٨.

ڕازو مەبەستی عەبدە صالحەکە لەکردارەکانی

ئەو بەندە خواپەرست و پیاوچاکەی خودا پێش ئەوەی لە "موسا" جیابێتەوە، ڕازو نهێنیو مەبەستی هەموو ئەو کردارانەی خۆی بۆ ڕوون کردەوە کە "موسا"-نەیتوانی لێیان بێدەنگ بێت-..

عەبدە صالحەکە گوتی: (سەبارەت بە کون کردنی دیواری کەشتیيەکە لەبەر ئەوە بوو کە ئەو کەشتیيە موڵکی چەند هەژارێك بوو و جگە لەوە هیچ شتێکی تریان نەبوو، زانیبووشم پادشایەکی دڵڕەق هەیەو بەدوای هەر کەشتی یەکی چاك و بێخەوش دا دەگەڕێت تا زەوتیکات و دەست بگرێت بەسەریا.

(١) شیئا إمراً: واتە شتێکی نالەبارو کارێکی ناڕەوا.
(٢) نكراً: کردارێکی ناشیرین و نائینسانی.

منیش ویستم ئەو کەشتی یە خەوشبار بکەم بەو ئەندازەیەی کە لەدوایی دا چاك بکرێتەوە، بەلاّم کاتێك پادشاکە بەو خەوشەوە بیبینێت با وا بزانێت بەکەڵکی نایەت و وازی لیّ بێنێت و بیداتەوە دەست خاوەنە هەژارەکانی.

ئەو کوڕە مێردمنداڵەشم بۆیە کوشت، چونکە هەر لە منداڵی یەوە نیشانەکانی خراپەو بەدکاریی تێدا دەرکەوتبوو، جا لەبەر ئەوەی، کە باوك و دایکیشی دوو ئیمانداری چاك و ڕێکوپێك بوون و, منیش دەترسام لەوەی، کە بەو خراپەو بەدکاری یەوە هەراسانیان کات و تەنگیان پیّ هەڵچنێت و، ئەوانیش لەبەر ئەو خۆشەویستی و سۆزە عادەتی یەی کە دایکان و باوکان بۆ ڕۆڵەکانیان هەیە نەتوانن بەرەنگاری ببنەوەو لەئاکام دا (ئەو خۆی) بەکێشیان بکات بۆ سەر بیّئیمانی و ستەمکاری. جا بۆیە کوشتم تاکو ئەو باوك و دایکە ئیماندارە ڕزگارکەم لەدەست ئەو منداڵە شەڕخوازەی داهاتوو و لەجیاتی ئەوە خودای میهرەبان منداڵێکی باشترو صالّح تری وایان پیّببەخشێت، کە بەڕەحم و بەئەمەك بێت بۆیان.

ئەو دیوارەش، کە بنیاتم نایەوەو، کە لە ڕاست کردنەوەی دا ماندوو بووم هی دوو منداڵی هەتیو و بیّکەسی ئەو ناوچەیە بوو و لەژێر دیوارەکەدا گەنجینەیەکیان هەبوو و، باوکیشیان کابرایەکی پیاوچاك و صالّح بوو، خواستی پەروەردگاریشت وابوو ئەو گەنجینەیەیان بۆ بپارێزێت تا ئەو کاتەی هەردوو منداڵەکە گەورە دەبن و پێدەگەن و دەری دێنن.

جا هەموو ئەو کردارانەشم لەخۆوەو بە کۆششکاری (اجتهاد)ی خۆم نەبوو، بەڵکو بەسرووش و فەرمانی خودابوو... ئەمەش تەفسیرو ڕوون کردنەوەی ئەو هەڵسوکەوتانەم بوو کە لەماوەی یاوەری و هاوڕێیەتی ی ڕێگامان دا بەرچاوت کەوتن و نەت توانی ئارام لەسەر لیّ بیّدەنگ بوونیان بگریت).

ئەم ئایەتانەش بەشێکی دوایی و کۆتابڕگەی ئەو چیرۆکە کورتەی (موساو-عەبدە صالّحەکەی خودا)مان بۆ دەگێڕنەوە کە خودا تیایان دا فەرموویە:

﴿ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓۗ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۗ وَلَدَارُ ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا[١] ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ[٢] وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِبُواْ جَآءَهُمۡ نَصۡرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَآءُۖ وَلَا يُرَدُّ بَأۡسُنَا عَنِ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدۡ كَانَ فِي[٣] قَصَصِهِمۡ عِبۡرَةٞ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِۗ مَا كَانَ حَدِيثٗا يُفۡتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصۡدِيقَ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى[٤] ﴾ الكهف/٧٩-٨٢.

(١) زكاةً: پاکژترو صالّح تر.
(٢) رحماً: واتە سۆزو بەزەیی یەکی زیاتری هەبێت بۆیان، نەرم و نیان بێت.
(٣) يبلغا أشدهما: واتە: تاکو پیّدەگەن و هوشیار وعاقڵ دەبن.
(٤) پوختەی ئەم چیرۆکە تەنها لە سوورەتی (کهف)دایە لە ئایەتی ژمارە(٦٠ تا ٨٢)ی ئەو سوورەتە کەلەم بەندە سەربەخۆیەو لەو بڕگەیەی دا باسی لێوەکرا.

چەند وانەیەك لەم چیرۆكەوە

لەم چیرۆكەدا چەندین پەندو وانەی بەسوود بەدی دەكرێن، وەك:

* هاندان لەسەر داواكردنی زانست و فێربوون و بەدەست هێنانی زانیاریی پتر.. لەم بەسەرهاتەدا "موسا" دوای پیاوێكی صالح لەبەندەكانی خودا كەوتووە، چونكە زانیبووی زانستێكی وای هەیە كە خۆی نی یەتی و نایزانێت. دیارە پلەو پایەی (پێغەمبەرێتی یەكەشی) ڕێی ئەوەی لێ نەگرتبوو كە بچێت بەدوای زانست و زانیاری دا بگەڕێت.

* وانەیەك لەسەر هێزی ئیرادەو سووربوون لەسەر گەیشتن بەئامانج تەنانەت گەر بەربەستەكان هەرچەندێك و هەر چۆنێكیش بن، هەروەك چۆن "موسا" باكی نەبووە لەوەی گەر بگاتە ناوچەیەكی دووری وەك (ناوچەی پێك گەیشتنی هەردوو دەریا) و یان بەردەوام ماوەیەكی زۆر دوورو درێژیش ببڕێت: ﴿لَآ أَبۡرَحُ حَتَّىٰٓ أَبۡلُغَ مَجۡمَعَ ٱلۡبَحۡرَيۡنِ أَوۡ أَمۡضِيَ حُقُبٗا ﴾[1]. واتە:(هەر دەبێت بڕۆم و هەنگاو هەڵێنم، تاكو دەگەمە بنچینەی مەبەستم لەناوچەی پێك گەیشتنی هەردوو دەریا، یاخود گەر تەنانەت سەردەمێكی زۆریشم لەزەمەن بڕیبێت).

* وانەیەك لەسەر ئەدەبی فێرخواز لەگەڵ مامۆستاكەی دا، ئەم ئەدەبە جوانەش لەم وتەیەی"موسا"دا ڕەنگ دەداتەوە: ﴿هَلۡ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمۡتَ رُشۡدٗا ﴾ لەم وتەیەی دا (موسا) خۆی دەخاتە ئاستی خوێندكارێكی ئەو عەبدە صالحەی خوداوەو مافی سەرپەرشتیاری و پێشڕەوایەتی ی بۆ دادەنێت كە ئەگەر لە مەسەلەیەك بەئاگای بێنێتەوە ئەویش زوو ئاگادارو بێدار بێتەوەو، یان ئەگەر هەڵەیەكی بۆ دیاری كردو لەسەرپێچی یەكی ورياكردەوە، خێرا داوای لێبوردن بكات و بەڵێنی گوێڕایەڵی كردنی پێبدات و سەرپێچی لێ نەكات.

* وانەیەك لەسەر ئەوەی بێگومان خودا باوەڕی مرۆڤ دەپارێزێت و ناهێڵێت بەهۆی بارودۆخی ژیانەوە كز ببێت یان لەناو بچێت وەك لەڕووداوی كوشتنی ئەو مێردمنداڵەدا دەردەكەوێت كە لەبەر ئەوەی لەسەر كفرو ستەمكاری گەورە دەبوو و هەر بەو كفرو ستەم و یاخی بوونەشی هەر یەكە لەباوك و دایكی خۆی هەراسان دەكردو ئیمانیانی دەشێواندو لەوانەیە ناچاریشی بكردنایە بۆ پاشگەز بوونەوە لەئیمانەكەیان.

* وانەیەك لەسەر ئەوەش، كەوا خودا هەرگیز هەژاران پشت گوێ ناخات، بەڵكو لەهەر جەورو تەنگ و چەڵەمەیەكی ڕۆژگار دەیانپارێزێت و دوای بارگرانی تووشی خۆشگوزەرانیان دەكات، وەك لەڕووداوی كون كردنی دیواری پاپۆڕەكەدا ڕوون دەبێتەوە تاكو بەوە كەشتی یەكە خەوشبارو عەیبدار بكات، بەم پێیەش پادشا زۆردارەكە دەستی بەسەردا نەگرێت.

* وانەیەك لەسەر ئەوەی، كە بەڕاستی خودا (بۆ ڕێزلێنان لەباوكە چاك و پیاوباشەكان) سامان و نیعمەتی گەورە بەرۆڵەكانیان دەبەخشێت و لەسەر هەندێك بەدكاری و لادانی كۆمەڵگەكانیان ئەوان سزا نادات. بەڵكو ژیانی خۆش و ئاسوودەیان بۆ مەیسەر دەكات. وەك لەكاری ڕاست كردنەوەو بنیات نانەوەی

---

(١) لەزمانی عەرەبی دا وشەی"حقب"بەماوەیەكی درێژی زەمەنی دەگوترێت، كە هەشتا ساڵ یان زیاتر بێت. (وەرگێڕ)

ئەو دیوارەدا دەرکەوت، کە لەژێری دا گەنجینەیەکی بەنرخ هەبووەو مـولّکی دوو منـدالّی هـەتیو بـوون و باوکەکانیان ئەو سامانە بەنرخەی بۆ پاراستبوون.

ژياننامەی

داود دروودی خوای لێبێ

سولەیمان دروودی خوای لێبێ

ئیلیەسع دروودی خوای لێبێ

ئیلیاس دروودی خوای لێبێ

یونس دروودی خوای لێبێ

١- طالوت و داود

٢- چیرۆکی داود

٣- چیرۆکی سولەیمان

٤- سولەیمان و شاژنی سەبەء

٥- چەند وانە و پەندێك

٦- پێغەمبەرێتی ئیلیاس و ئیلیەسەع

٧- چیرۆکی یونس

٨- چەند وانە و پەندێك لە یونسەوە

سەرەتایەك

(داود) پێغەمبەرێکە لەپێغەمبەرانی (بنو اسرائیل)و خودا لەیەك کات دا پێغەمبەرێتیو دەسەڵات و پادشاییشی پێبەخشی بوو، هەروەها خێروبێری دنیاو ئاخیرەتیشی پێدابوو. ئەو کە پێغەمبەرو پادشاش بووە، یەکێکیشە لەو پێغەمبەرانەی کتێبە ئاسمانی یەکانیان لەدوای (مووسا) بۆ هاتوەتە خوارەوەو بۆ خودی (داود) کتێبی (زەبوور)[(١)] نێرراوەتە خوارەوە، هەروەك خوداش لەم بارەیەوە فەرموویە:

﴿ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ عَلَىٰ بَعْضٍۢ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴾الأسراء/٥٥.

(سولەیمان)یش کوڕی (داود)ـەو خودا ئەویشی بەپلەی (پێغەمبەرێتی و پادشایی) گەیاندووەو، دانایی و حیکمەتی زۆریشی پێ بەخشیوە، تەنانەت لەبەر زۆریی دانایی و حیکمەتیشی نازناوی (سولەیمانی حەکیم)ی بۆدانراوە.

(داود) یەکەم جار کە ناوی دەرکەوت و ناوبانگی پەیدا کرد ئەو کاتە بوو کە سەربازێك بوو لەسوپای طالوت (شاول)داو ئەم سەرکردەیەش (واتە طالوت) لەو زەمانەدا بەرەنگاریی سەرکردەی دوژمنان (جالوت-جلیات) بووەتەوەو بەزۆرانبازی و شەڕی دەستەو یەخە بەزاندوویەتی و کوشتوویەتی.

(بەڵام داخۆ (طالوت) کێ بێت؟ ئەی (جالوت) کێیە؟ باشتر وایە بەر لەوەی دەست بکەین بەباسی پێغەمبەرێتی ی (داود)و (سولەیمان) ئەم دوو سەرکردەیە (طالوت-و- جالوت) بەخوێنەران بناسێنین و سەرەتایەکی ڕی خۆشکاری تەرخان کەین بۆ گێڕانەوەی ئەو ڕووداوانەی کە هاوزەمانی ژیانی هەردووکیان بوون.

(١) (زەبوور) کتێبێکە دەربارەی پەندو ئامۆژگاریو سوپاس و ستایشی خودا.

بەندی یەکەم

(("طـالوت" و "داود"))

(بەزینی (بنو اسرائیل) و سەندنی دارەمەیتەکەش لیّ یان - (بنو اسرائیل) داوای پادشایەك دەکەن - بوونی "طـالوت" بەپادشا -نیشانەکانی پادشایی "طـالوت" - "طـالوت" سوپاکەی هەڵدەسەنگێنێت - سەرکەوتنی "طـالوت" -
"داود" و کوشتنی "جالـوت" - مردنی "طـالوت" و بوونی "داود" بەپادشا)

بەزینی (بنو اسرائیل) وسەندنی دارەمەیتەکەش لێیان

دوای مردنی"مووسا"، (یوشەع-ی کوڕی-نوون)، کە لەنەوەکانی (یوسف) بوو کاروباری (بنو اسـرائیل)ی گرتە دەست و هەر لەگەڵ ئەویش دا (بنو اسرائیل) چوونە نێو ئەو خاکە پـیرۆزەوەی کـە ئەوسا بـەڵێنیان پێدرابوو، واتە (خاکی-فەلەستین).

کاتێك چوونە نێو ئەو وڵاتەوە یەکەمین شارێك داگیریان کرد (ئەریحا) بوو، گوتراویشە (ئۆرشـەلیم) بـووە، خودا فەرمانی پێدابوون کاتێك لەدەرگای شارەکەوە دەچنە ناوەوە بـەو پـەڕی (ملکەچـی و سـەرکزی بـۆ خودا)وە بچنە ناو شارەوەو هەروەها بڵێن: (حِطّة) واتە: (ئەی پـەروەردگار داوای لێبوردنـت لێ دەکـەین و گوناهەکانمان بۆ بسڕەوە). بەڵام ئـەو گەلـەی (بنـو اسـرائیل) سەرپێچییان لەفەرمانەکـەی خـودا کـردو بەلووتبەرزی و خۆبەزل زانینەوە چوونە نێو شارەکەوەو لە جیاتی ئەوەی داوای لێبـوردنیش لـەخودا بکـەن بەد ڕەفتاری یان نواند. خوداش لێ یان زویربوو و لەئاسمانەوە سزایەکی لەسەر ئەو سەرپێچی یە بۆ ناردن و بەو سزایە ئازارێکی زۆریی دان...

هەروەك خوداش دەقی ئەم ڕووداوە لەم دوو ئایەتەدا دەگێڕێتەوە: ﴿وَإِذۡ قُلۡنَا ٱدۡخُلُواْ هَٰذِهِ ٱلۡقَرۡيَةَ فَكُلُواْ مِنۡهَا حَيۡثُ شِئۡتُمۡ رَغَدٗا وَٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا وَقُولُواْ حِطَّةٞ نَّغۡفِرۡ لَكُمۡ خَطَٰيَٰكُمۡۚ وَسَنَزِيدُ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ٥٨ فَبَدَّلَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ قَوۡلًا غَيۡرَ ٱلَّذِي قِيلَ لَهُمۡ فَأَنزَلۡنَا عَلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ رِجۡزٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُواْ يَفۡسُقُونَ﴾البقرة/٥٨-٥٩.

(یوشەع) کاروباری (بنو اسرائیل)ی لە (فەلەستین)دا گرتە دەست و حوکم و دادوەریی ی لەنێوان دا دەکردن تا ئەو کاتەی کۆچی دوایی ی کردو دوای خۆیشی تا ماوەیەك چەند دادوەر(قاضی)یەك حوکم و دادوەریـی ی لەنێوانیان داکرد بێئەوەی پادشایەکی بەهێزو خاوەن دەسەڵاتیان هەبێت.

دیارە لەو ماوەیەش دا (بنو اسرائیل) هەمیشە دەکەوتنە بەر شاڵاوی گەلانی دراوسێیان و دەبوایە بەرگری لەخۆیان بکەن، بۆ ئەم مەبەسـتەش داب و نـەریتێکی تایبـەتییان هـەبوو کـە ئەگـەر جـەنگیان لەگـەڵ دوژمنانیان دا بگیرایە دارەمەیتی پەیمان(تابوت العهد)یان لەبەردەم خۆیان دادەنا تاکو بیکەنە هۆیەك بـۆ سەرکەوتنیان لەجەنگ داو بەرزکردنەوەی ورەو عەزمیان.

جارێكیان لەجەنگی خوێناوی دا ڕووبەڕووی فەلەستینی یەكان دەبنەوە، بەڵام لەبەر ئەوەی لەو ماویەدا خودا ڕقی لە (بنو اسرائیل) هەستابوو بەهۆی ئەو هەموو تاوان و خەتایانەیانەوە، لەو جەنگەدا بەزین و خراپترین شكستیان تووش بوو و فەلەستینی یەكان ئافرەتەكانیان بەكۆیلە گرتن و پیاوەكانیشیان لەخاكی خۆیان شاربەدەر كرد و تەنانەت (دارەمەیتی پەیمان)یشیان لێسەندن و بردیان بۆ ماڵی (داجون)ی خواوەندیان.

(بنو اسرائیل) لەسەردەمی دادوەران دا لەژیانێكی دەشتەكییانە (بدوی)دا دەژیان و دەمارگیری‌یەكی هۆزپەرستیشیان تێدابوو، ئەم حاڵەتە تاكو ساڵی (١٠٤٠)پ. ز- ی خایاندو لەو كاتەدا پێشەوایەكیان تێدا هەڵكەوت كە هەموو هۆزو تیرەكانیانی یەك خست و لەژێر یەك ئالآدا كۆی كردنەوەو جڵەوی فەرمانڕەوایی و حوكمدارییانی گرتەدەست خۆی و بووە یەكەم پادشا لەنێو (بنو اسرائیل) دا، ئەم پادشایە لەمێژووی-جوولەكە-دا بەناوی (شاوڵ) ناسراوەو لەقورئانیش دا بە (طالوت) ناوبراوە.

(بنو اسرائیل) داوای پادشایەك دەكەن

(بنو اسرائیل) دوای ئەو شكستەیان و لەدەست دانی (دارەمەیتی پەیمان) تووشی لاوازی‌و سەرشۆڕی ببوون، بۆ ڕزگاربوون لەدەست ئەو حاڵەتە چەند كەسێكی ناسراوو پیاو ماقووڵیان دەچنە لای (سامۆئێل)، كە پێغەمبەرێك و دادوەرێكیش بوو و داوای لێ دەكەن پادشایەكیان بۆ هەڵبژێرێت تاكو لەژێر ئالآی دا كۆببنەوەو بتوانن جەنگ و كوشتاری دوژمنانیان بكەن، (سامۆئێل)یش گەلەكەی خۆی چاك دەناسی و لە ڕەوشت و كرداریان ئاگادار بوو و دەیزانی لەجەنگ دا چەند بێ‌دەسەڵات و لاوازن، هەر بۆیە لێ ی پرسین: (لەوانەیە ئەگەر جەنگتان لەسەر فەرز بكرێت شەڕ نەكەن، ئایا وانی یە؟) ئەوانیش نكووڵی، یان لەو بۆچوونە كردو گوتیان: (چۆن شەڕناكەین لەكاتێك دا مافەكانمان زەوت كراوەو، دوژمنانمان لەنیشتمانی خۆمان دەریان كردووین و، ڕۆڵەو نەوەكانیان لێ جیا كردووینەوە؟).

بێگومان ئەو بۆچوونەی (سامۆئێل) ڕاست دەرچوو، ئەوەبوو كاتێك خودا ئەو خواستەی بۆ بەدی هێنان و جەنگیشی لەسەر فەرزكردن ڕوویان لەو فەڕزە وەرگێڕا تەنها كۆمەڵێكی كەمیان نەبێت، هەروەك خوداش دەربارەی ئەوە حاڵەتەیان فەرموویە:

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلْمَلَإِ مِنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰٓ إِذْ قَالُوا۟ لِنَبِىٍّ لَّهُمُ ٱبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِن كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ أَلَّا تُقَٰتِلُوا۟ ۖ قَالُوا۟ وَمَا لَنَآ أَلَّا نُقَٰتِلَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِن دِيَٰرِنَا وَأَبْنَآئِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ تَوَلَّوْا۟ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴾البقرة/٢٤٦.

بوونی "طالوت" بە پادشا

(سامۆئێل) هەواڵی ئەوەی بە (بنو اسرائیل) گەیاند كەوا خودا داواكاری‌یەكەیانی جێبەجێ كردووەو

پادشایەتی بۆ داناون، ئەویش "طـالوت"ەو لەنەوەی (بنیامین)ە، بەڵام ئەو گەلە دەستیان کـرد بـە پرتـەو بۆڵەو بەرهەڵستییان لەسەر (هەڵبژاردنی "طـالوت") بۆ پادشایی کرد، چونکە (ڕایان وابـوو) "طـالوت" خاوەنی بنەماڵەیەکی ناودار نییە، بەڵکو (هەر بەڕای خۆیان) دەبوایە کەسێکی شایستـەتر لـەو هـەبێت، دیارە ئەوسا لەنێو (بنی اسـرائیل)دا دەبـوو پادشـا لەنـەوەکانی (یـەهووزا) بێـت و (پێغەمبـەرێتی)یش لەنەوەکانی (لاوی) بێت، بەڵام "طـالوت" یەکێك بوو لە ڕۆڵەکانی (بنیـامین) کـە بـە ڕۆڵـەکانی گـەل و بەخەڵکی عەوام دادەنران.
هۆیەکی تری بەرهەڵستی کردنیان لەسەر دانانی ئەم پادشـایە ئـەوەبوو "طـالوت" هـەژار بـوو و مـاڵ و دارایی ی نەبوو، لەلای جوولەکەش ماڵ و سامان بەگەورەترین هۆی پایە بەرزیەو پیاو ماقووڵی دادەنرێت.

(ساموئێل) لەوەڵامی بەرهەڵستکارانی دا گوتی: (خودا "طـالوت"ی بۆ هەڵبژاردوون و چەند سـیفەتێکی وەهاشی پێ بەخشیوە کە شایانی پادشایەتی بێت، بۆ نموونە سیفەتی زانایی زۆری پێداوە دەربارەی زانینی کاروباری سیاسی و بەڕێوەبردنی کـاری فـەرمانڕەوایی بەحیکمـەت و چاوسـاغی یـەوە، هـەروەها خـودا هێزێکی جەستەیی ی واشی پێداوە کە بتوانێت خۆی لەجەنگ دا ڕاگرێت و بەرەنگاریی دوژمنان ببێتەوە، پاشان بێگومان ئەو خودایەی کە "طـالوت"ی بـۆ هەڵـبژاردوون هـەرخۆی ئاگـادارو زانـاترە لـەکاروباری بەندەکانی داو، هەر خوداش خۆی هەڵسـوڕێنەری کاروبـارە هەمـەجۆرەکانی گەردوونـە بـەپێی خواسـتی ئیلاهـی ی خـۆی و، هـەر خۆیشـی مـافی پاشـایەتی بـەو کەسـە دەدات کـە شایسـتەیەتی و لەبـەر حیکمەتێکیشە کە جگە لەخودا هیچ کەسێك نازانێت چی یە..)
ئەمەی پێشووش پوختەی تەفسیری ئەم ئایەتە بوو کە خودا لەبەشێکی ئەو بەسەرهاتەدا فەرموویە:
﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًاۚ قَالُوٓاْ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِۖ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴾البقرة/٢٤٧.

نیشانەکانی پادشایی ی "طـالوت "

قورئانی پیرۆز لەبەشێکی تری ئەم بەسەرهاتەدا ئـەوەمان بـۆ دەگێڕێتـەوە کـە (سـامۆئیل)ی پێغەمبـەر دەربارەی نیشانەکانی پادشـایی ی "طـالوت" بـە (بنـو اسـرائیل)ی گوتـووە: (لەنیشـانەکانی پادشـایی "طـالوت" ئەوەیە بـەرەو سـەرکەوتنتان دەبـات و، ئـەو دارە مەیتەشـتان بـۆ دێنێتـەوە کـە سـومبولی سەربەرزیتان و ئارامیی دڵانتان و چەند ئاسەوارێکی بەجێماوی مووساو هاروون-ی تێدایە وەك ئەو تـابلۆ نووسراوانە (الواح)ـەی کە ڕاسپاردەکانی خودایان لەسەر تۆمار کرابوو، ئەو دارە مەیتـەش مەلائیکـەکان هەڵی دەگرن و دەیهێننەوە).

لەم بارەیەوە خودا فەرموویە: ﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ءَايَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾البقرة/٢٤٨.

"طـالوت" سوپاکەی هەڵدەسەنگێنێت

"طـالوت" گەلەکەی بانگ کرد بۆ جیهادکردن لەپێناوی خودادا و هانیی دان لەسەر جـەنگ و کوشـتاری ئەو دوژمنانەی لەوەوپێش ژێردەستەو زەلیلیان کردبوون، دوای ئەم بانگەوازەی بۆ جیهاد، سوپایەکی گەورە لەژێر بەیداخی "طـالوت"دا کۆبووەوەو ئەویش بردنـی بـۆ جـەنگ لەگـەڵ ئـەو فەلەسـتینی یانـەی، کـە (جالـوت)[1] سەرکردایەتی ی دەکردن و بەسەرکردەیەکی ئازاو چـەلەنگیش ناسـرابوو، تەنانـەت هـەواڵ و دەنگوباسی پاڵەوانێتی و سەرکەوتنەکانی لەنێو هەموو گەلانی دراوسـێیان دا بڵاوبوبـووەوە و هـەموویان لێی دەترسان و خۆیان لێ دەپاراست و توخنی نەدەکەوتن.

"طـالوت" سەربازەکانی بردو لەوڵاتی خۆیان دووری خستنەوەو لەناوچەی دوژمن نزیك بوونەوەو لـەوێدا "طـالوت" ویستی ئـەو سـەربازانەی خـۆی تـاقی بکاتـەوەو پلـەی (ورەو خۆڕاگرییـان لەسـەر جـەنگ) هەڵسەنگێنێت وڕادەی ئارامی و گوێڕایەڵی کردنیان بزانێت، بۆیە لەو کاتەدا کە ئەوان تووشی مانـدوێتی و تینوێتی یەکی زۆریش ببوون پێی گوتن: (ئێوە لەم سەفەرەدا بەڕووبارێك دا تێپـەڕدەبن و خـوداش بـەم ڕووبارە تاقیتان دەکاتەوە تاکو (گوێ ڕایەڵ) لە(سەرپێچی کار) جیاکاتەوە، بۆیە هەر کەسێك لەئاوی ئـەو ڕووبارە نەخواتەوەو تامیشی نەکات ئەوە لە شوێنکەوتوانی منە، بەڵام هەر کەسـێکتان زۆر تینـووی بـوو ئەوە بۆی هەیە کە پڕ هەردوو دەستی بخواتەوە تاکو تینوێتی یەکەی پێ بشکێنێت، جا هەر کەسـێك لـەو بڕە ئاوە زیاتر بخواتەوە ئەوە لە شوێنکەوتوانی من نی یە).

کەچی ئەوان کاتێك گەیشـتنە لای رووبارەکـە زۆربـەیان سەرپێچـییان لەفەرمانەکـەی "طــالوت" کـردو بەجۆرێك سەریان نا بەئاوی ڕووبارەکەوەو لێیـان دەخـواردەوە کـە هەناسـەیان لەسـەر نـەدەدا بێئـەوەی بایەخێك بۆ فەرمانەکەی "طـالوت" دانێن کە ڕێی ئاو خواردنەوەی تەواوی پێ نەدابوون.

خودای مەزن لەم بارەیەوە فەرموویە: ﴿فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِٱلۡجُنُودِ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ مُبۡتَلِيكُم بِنَهَرٖ فَمَن شَرِبَ مِنۡهُ فَلَيۡسَ مِنِّي وَمَن لَّمۡ يَطۡعَمۡهُ فَإِنَّهُۥ مِنِّيٓ إِلَّا مَنِ ٱغۡتَرَفَ غُرۡفَةَۢ بِيَدِهِۦۚ[2] فَشَرِبُواْ مِنۡهُ إِلَّا قَلِيلٗا مِّنۡهُمۡۚ ...﴾البقرة/٢٤٩.

---

(١) لەتەورات (العهد القديم)دا بە (جُليات) ناوبراوە.

(٢) ڕازو حیکمەت لەو فەرمانەی طـالوت -دا کە(نەدەبوو سەربازەکان زیاتر لەچنگێك ئاو لەو ڕووبارە بخۆنەوەو تەنها تێنـوێتی یـان پێبشـکێنن) ئەوەیە تاکو سوپاکەی لەسەر بەرگەگرتنی هەموو جۆرە ناڕەحەتیو مەترسییەکی کوشتار ڕابهێنێت، لەوانەشە بـۆ نەخشـەیەکی جـەنگی ونیـازێکی پێویستی لەپشتەوە بووبێت، هەروەك مامۆستا (محمد ابو زهرە)ش دەڵێت: (ئەو رووبارە بەربەستێکی جیاکەرەوەی نێوان (بنو اسرائیل) و دوژمنانیان بوو، (بنو اسرائیل)یش زۆر بەماندوویيو تینوێتی و ناڕەحەتییەوە گەشتبوونە سەر ڕووبارەکە، (طـالوت) لەوە دەترسا گەر بێت و لەلای ڕووبارەکـە بمێننەوەو هەموو کەرەسەیەکیان پڕیکەن لەئاو و تێریشی لێ بخۆنەوەو سـك و گەدەشـیان پـێقورس کـەن و پـاڵی لێ بدەنـەوەو پێکـەوە بـەو جـۆرە خڕبوونەوەیەی نزیك ناوچەی دوژمنەوە لێی دانیشن و بەم رەنگەش کتوپڕ دوژمن پێ یان بزانێت و لەڕووبارەکە بۆیان بپەڕنەوەو دووریان خەنەوە. جا بۆیە (طـالوت) ویستوویە لەیەکەم ساتەوەختی لەناکاودا بێراوەستان و پشوودان لەڕووبارەکە بپەڕنەوە پێش ئەوەی دوژمنەکانیان هەست بـەوجودی ئەوان بکەن. ئەم ڕێ وشوێنەش زۆر گونجاوە لەگەڵ تەکتیکە جەنگییەکان دا، چونکە (پەلاماردانی غەفڵەت گیرانەو لەناکاو) بەهێزترین و کـاراترین چەکە.

سەرکەوتنی "طـالوت"

"طـالوت" لەگەڵ (ئەو ئیماندارانەی خۆیان لەسەر تێنوێتی و ماندوێتی ڕاگرتبوو) لەڕووبارەکە پەڕینـەوەو خۆیشیان بە چەند کەسێکی کەم و کۆمەڵێکی بچووك دەبینی، لەئاست ئەو کۆمەڵە زۆرانەی دوژمنانیـان دا دوای ئەوەی لەمان (واتە لەم ئیماندارانە) زۆر کەس خۆیان دواخستبوو و لەگەڵیان نەچووبوون.
چەند کەسێکیشیان کە بەهۆی ئەو حاڵەتە نائاسایی و نابەرابەری یەوە لەژمارە زۆرەکەی دوژمن ترسابوون گوتیان: (ئەمرۆ ئێمە دەرەقەتی -جالوت-و ئەو هەموو سەربازەی نایەین).
بەڵام پۆلێکی دیکەیان لەزۆریی ژمارەی دوژمن نەترسان چونکە بەدڵنیاییەوە دەیانزانی کـە هـەر دەبێـت بمرن و بەخودای خۆیان بگەنەوە، هەر بۆیەش گوتیان: (ئەرێ نەتانزانیوە کە چەندەها جار چـەند کەسـێکی کەم کۆمەڵێکی زۆریان بەزاندوە و بەیارمەتی خودا بەسەریان سەرکەوتوون. دەبا ئێمـەش لەسـەر حاڵـەتی ڕووبەڕووبوونەوەی دوژمن خۆڕاگرو بەئارام بین، چونکە خوداش بێگومان هەر لەگـەڵ ئـارامگرتوان دایـەو پاڵپشت و سەرخەریان دەبێت).
جا کاتێك ئەو ئیماندارانە بەرەو مەیدانی کوشتاری (جالوت)و سوپاکەی دەچوون لـەخودا پاڕانـەوە دڵیـان پڕبکات لەسەبرو ئارامی و لەمەیدانی شەڕیش دا چەسپاویان کات و، سەریان خات بەسەر دوژمنانیان دا.
خوداش ئەو نزاو پاڕانەوەوەیەی موجاهیدانی گیراکردو سەری خستن، (داود)یش (جالـوت)ی کوشت و خودا کاری پادشایی ی (بنو اسرائیل)ی پێ سپاردو زانست و دانایی ی پێ سپارد.
بێگومان خودا هەر خۆی سەرخەری عەبدە صـاڵح و سـەر ڕاسـتەکانێتی، خـۆ ئەگـەر خـودا صـاڵحان و چـاکەخوازانی بەسـەر تێکـدەران و بـەدەڕەفتاران دا سەرنەخسـتایە و تەنانـەت گـەر خـودا هەنـدێك لەشـەڕخوازانی بەسـەر هەنـدێکی دیکـەیان دا زاڵ نەکردایـە ئـەوا زەوی ئـاوەدان نەدەکرایـەوە، بـەڵکو سەرانسەری زەوی یان دەشێواند و خەڵکییان گـومڕا دەکـرد، بـەڵام خـودا چـاکەو فـەزڵی هێجگـار زۆرو بەردەوامی بەسەر گشت خەڵکی یەوە هەیەو هەموانی بەنازو نیعمەتی هەمەجۆر بەهرەوەر کردووە.
ئەم بڕگەیەی پێشوش تەفسیرو شیکاری ئەم چەند ئایەتەیە،کە ئەو بەشەی بەسەرهاتەکە دەگێڕنەوەو خـودا تیایان دا فەرموویە:

﴿..فَلَمَّا جَاوَزَهُۥ هُوَ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ قَالُواْ لَا طَاقَةَ لَنَا ٱلْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِۦۚ قَالَ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةَۢ بِإِذْنِ ٱللَّهِۗ (١) وَٱللَّهُ

---

(١) (**كم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة بأذن الله**): واتە: (چەندین جار واڕووی داوە کە کۆمەڵێکی کەم بەیارمەتی خودا سەرکەون بەسەر کۆمەڵێکی زۆردا). کۆمەڵی کەمیش هەردەم خودا بەوە یارمەتی داون کەوا بەئارام و لەسەرخۆبوون و ورەیان بەرزبوووەو پابەندی فەرمانی سـەرکردەکەیان بـوون و، بەم ڕەوشتانە یارمەتی خوداو سەرکەوتنیان بەدەست هێناوەو سەرکەوتوون بەسەر ئەو کۆمەڵـە زۆرەدا کـە ناتـەواوی‌و کـەم و کووڕییـان هـەبووە لەئارامی‌و خۆڕاگری و یەکێتی ڕیزەکان و پابەندی بەفەرمانی سەرکردەیانەوە، بەڵگەش لەسەر ئەم ڕاستی‌یە زۆر لەو جەنگـە نابەرابەرانـەی مێـژووی کۆن و نوێی جەنگەکانە کە زۆریی ژمارە(کثـرة) گرنگترین هۆکار نەبوە لەسەرکەوتنی سوپایەك بەسەر سوپایەکی دیکەدا. ئەمەش سوننەت و داب و نەریتی خودایە بۆ بەندەکانی و، قورئانیش دەیخاتە بەردیدەی هەر گەلێکی چەوساوەو ژێردەستە لەو گەلانەی کە دەیانەوێت سەروەری‌و سەربەسـتی ی خۆیان بەدی بێنن.

مَعَ ٱلصَّـٰبِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُواْ لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِۦ قَالُواْ رَبَّنَآ أَفۡرِغۡ عَلَيۡنَا صَبۡرٗا وَثَبِّتۡ أَقۡدَامَنَا وَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذۡنِ ٱللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُۥدُ جَالُوتَ وَءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلۡمُلۡكَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَعَلَّمَهُۥ مِمَّا يَشَآءُۗ وَلَوۡلَا دَفۡعُ ٱللَّهِ ٱلنَّاسَ بَعۡضَهُم بِبَعۡضٖ لَّفَسَدَتِ ٱلۡأَرۡضُ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ ذُو فَضۡلٍ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ البقرة/٢٤٩-٢٥١.

(داود) و كوشتنی (جالـوت)، یان (جولیات)

(قورئانی پیرۆز) بەدرێـژی باسـی (چـۆنیەتی كوشتنی(جالــوت)ی بەدەسـتی "داود") نـەكردووە، بـەڵام لەكتێبی (العهد القديم)دا بەدرێژی باسی ئەم ڕووداوە كراوە. ئێمەش لێرەدا پوختەیەك لەو باسەی نێو ئەو كتێبە (واتە كتێبی العهد القديم)[1] دەخەینە ڕوو:

(فەلەستینیی یەكان سەربازەكانیان كۆكردەوە بۆ جەنگ لەدژی (بنو اسرائيل). (شـاووڵ) وپیـاوانی (بـەنو ئیسرائیل)یش بەرەو ڕوویان وەستان و هەر پۆلێكیان لەسەر چیایەك جێگیر بووەو و لەنێوانیشیان شـیوێك هەبووە، چەند ڕۆژێك تێپەڕیو ئەو دوو سوپایە هیچ لایەكیان جورئەتی هێرش كردنە سـەر ئـەوی دی ی نەبوو.

دوای ئەوە لەسەربازگەی فەلەستینی یەكانەوە پیاوێكی كەڵەگەت و زەبـەللاح كـە نـاوی (جولیـات)بوو و خۆی چەكداركردبوو، هاتە دەرەوەو ڕمێكی گەورەی بەدەستەوە گرتبوو و لە ناوەڕاستی شیوەكەدا ڕاوەستاو بە رەوڕووی (بنو اسرائيل) هاواری كردو بانگی لێ كردن با پیاوێكی خۆیان بۆ زۆرانبازیی ی ئەو هەڵبژێرن و بینێرنە مەیدانەوە بۆی، مەرجیشی ئەوەبوو گوتی: (ئەگەر ئەو پیاوە هەڵبژێرراوەی ئێـوە بتوانێـت مـن بەزێنێت ئەوادەبینە كۆیلەو خزمەتكارتان، خۆ ئەگەر من زەفەری پێ ببەم و بیكوژم ئـەوا ئێـوە دەبنـە كۆیلەو خزمەتكارانی ئێمە).

كاتێك (شاووڵ)و سـەربازەكانی گـوی یـان لـەم قسـانەی(جولیات) بـوو، ترسـیان لێ نیشـت و نـەیانوێرا بەرەوڕووی ببنەوەو كەسیشیان توانای زۆرانبازیی ی ئەوی نـەبوو، ئـەویش بـەردەوام بـۆ مـاوەی چـل ڕۆژ بەیانیان و ئێواران خۆی بادەدا بەسەریان داو بەربەرەكانی ی دەكردن.

(شـاووڵ)بڕیارو بـەڵێنی دا لەسـەر ئـەوەی هـەر كەسـێك لـە(بنو اسـرائيل)بتوانێت ئـەو كابرایـە (واتـە جولیات)بكوژێت، پارەو ماڵێكی زۆری پێ ببەخشێت و كچەكەی خۆییشی لێ مارەبكات.

لەشاری(بيت لحم) پیاوێك كەناوی (یەسسی)بوو سێ كوڕی خۆی بۆ نێـو سوپاكەی(شـاووڵ) نـاردبوو تـاكو بجەنگن لـەدژی فەلەسـتینی یـەكان، كـوڕی چوارەمیشـی كـەناوی(داود) بـوو نـاردبوو بـۆ لای براكـانی بەمەبەستی زانینی بارودۆخیان. ئەم كوڕە(داود) كاتێك سەردانی سوپاو براكانی دەكات دەبینێت ئەو پیاوە

(١) كتێبی (العهد القديم) بەو چەند كتێبە گەورانە دەگوترێت كە پێش لەدایك بوونی (عیسا) سلاوی لێ بێت-نووسراونەوە، دیارە (العهد الجديد)یش بەوانەی دوای (عیسا) دەگوترێت، هەروەها لەلای (نەسرانیەكان) وشەی (العهد القديم) بە-تەورات-دەگوترێت. (وەرگێر)

کەڵەگەت و بەسام و زەبەلاحە(واتە جولیات) ڕۆژانە داوای زۆرانبازی و ڕمبازییان لێ دەکات و خەڵکی نێو ئەم سوپایەشیان خۆی لێ بێدەنگ دەکەن و دەترسن و ناوێرن وەڵامێکی ئەو هەموو جنێو و وتە ناشیرینانەشی بدەنەوە. هەر بۆیە غیرەت و ئازایەتی لەدڵی(داود)دا دەجووڵێت و داوا لە(شاووڵ)دەکات ڕێی بدات کە بچێت بۆ زۆرانبازی لەگەڵ ئەو دوژمنەدا.

(شاووڵ)یش حەسوودیی پێ دەبات و بەتوندی لەنەریتی بێباکی و بێپەروایی ی ئاگادار دەکاتەوە، بەڵام لەدوایی دا مۆڵەتی زۆران لەگەڵدا گرتنی ئەو کابرایەی پێدەداو قەڵغانێکیشی دەکاتەبەر هەرچەندە نازانێت پێوەی بڕوات، چونکە بە پۆشین و داکەندنی ئەو جۆرە قەڵغانە ڕانەهاتبوو، پاشان گۆچانەکەی بەدەستەوە دەگرێت و پێنج بەردی لوس و خڕ لەشیوەکە هەڵدەبژێرێت و دەیانکاتە نێو توێشووەکەیەوەو، قۆچەقانی یەکیش بەدەستەوە دەگرێت.

کاتێك دەگاتە لای (جولیات)و دوای مشتومڕ لەگەڵی دا، (جولیات) خێرا هەڵدەکوتێتە سەر (داود)و دەیەوێت ڕمێکی تێ سرەوێنێت، بەڵام (داود) لەو بەدەست وبردتر دەبێت و زووتر بەردێکی لەقۆچەقانی یەکەیەوە تێدەگرێت و دەیدات بەناوچەوانی دا (بەتەوێڵی)دا) وئیدی کابرا زەبەلاحەکە دەکەوێتە سەرزەوی و دەچەمێتەوە. (داود)یش دەسبەجێ برووسك ئاسا بازدەداتە سەری و بەشمشێرەکەی ڕێگای لێ دەتەنێت و سەری لەجەستەی جیا دەکاتەوە.

فەلەستینی یەکان لەوساتەدا کە دەبینن ئەوا سەرکردە بەزەبرو زەنگەکەیان کوژرا، ترس و بیمێکی زۆر دایاندەگرێت و ئاژاوەو پشێوی دەکەوێتە نێو ڕیزەکانیانەوە، پاشان هەڵدێن و هەریەکەی بەلایەك دا ڕادەکەن، بەڵام (شاووڵ)و سەربازەکانی دوایان دەکەون و ژمارەیەکی زۆریان لێ دەکوژن.

مردنی "طالوت" و بوونی "داود" بە پادشا

"داود" دوای ئەوەی (جولیات)ی کوشت، حاڵو گوزەرانی لەلای (شاووڵ) (واتە لەلای طالوت) خۆش بوو و لەپێشەوەی هەمو پیاوانی سوپای (بنو اسرائیل) دادەنرا، بەڵام (حەسوودی) دڵی (شاووڵ) دادەگرێت و وای دادەنێت گوایە (داود) ڕکەبەرێکی ترسناکی بێت، نەخاسمە کە خۆشەویستی و سۆزی هەموو ڕۆڵەکانی گەلی (بنو اسرائیل)ی بۆ خۆی دەستەبەر کردبوو. بۆیە هێندەی پێ ناچێت ئەم حەسوودی و چکۆسی یەی (شاووڵ) دەبێتە ڕقێکی کوشندەو چەند جارێك هەوڵی کوشتنی دەدات، بەڵام لەو هەوڵانەی دا تووشی نوشوستی دەبێت.

دوای ماوەیەك جەنگی (جلبوع) لەنێوان (بنو اسرائیل) و(فەلەستینییەکان)دا بەرپا دەبێت و ئیسرائیلیەکان پشت هەڵدەکەن و ڕادەکەن و، لەدواوە سێکوڕی (شاووڵ) دەکوژرێن، پاشان تیرهاوێژە فەلەستینی یەکان (شاووڵ) بەدی دەکەن و تیرێکی تێدەگرن و بەسەختی بریندای دەکەن. (شاووڵ)یش فەرمان بە هەڵگری چەکەکەی (واتە: بەچەکدارە پارێزگارەکەی) دەکات کەخێرا شمشێرەکەی دەربێنێت و یەك شمشێری لێ بدات و بیکوژێت تاکو دوژمنەکانی نەیکوژن و سووکایەتی بەلاشەکەی نەکەن، بەڵام (چەك هەڵگرە پارێزگاری کارەکە)ی ئەو فەرمانەی بۆ جی بەجێ ناکات و نایکوژێت. ئیتر (شاووڵ)یش لەوساتەدا خۆی شمشێرەکە بەدەستەوە دەگرێت و دەیچەقێنێت و خۆی بەسەر نووکە تیژەکەی دا دەدات و خۆی دەکوژێت.

(داود) دوای ئەمە چووە بۆ (حبرون) واتە شاری (الخليل)ی ئەمڕۆ و لەوێ پیاوانی (یەهووزا) هاتوون بۆ لای و کردوویانە بە پادشایماڵی (یەهووزا). خەڵکە عەوامەکەی (بنو اسرائیل)یش گوێڕایەڵی و پشتگیرییان بۆ کوڕەکەی (شاووڵ) کەناوی (ئەشبۆشت) بووە، پیشان داوە، بەهۆی ئەمەوە چەند جەنگێك لەنێوان پیاوانی (داود) و پیاوانی (ئەشبۆشت)دا بەرپا بووە تا لەئاکامی جەنگەکان دا کوڕەکەی (شاووڵ) کوژراوەو دوای ئەو کارەساتانە (داود) بووە بە پادشای هەموو گەلی (بنو اسرائیل)و ئەو ڕۆژەی کەبووە بەپادشا (هەر بەپێی-العهد القدیم) تەمەنی سی ساڵ بووە، ماوەی پادشایی یەکەشی چل ساڵ بووە... لە شاری (حبرون) حەوت ساڵ و شەش مانگ پادشا بووەو لەشاری (ئۆرشەلیم) سی وسێ ساڵ پادشای هەموو گەلی (ئیسرائیل) و-یەهووزا-ش بوە..

پاشان (داود) پێش ئەوەی بمرێت (سولەیمان)ی کوڕی خۆی کردووە بەجێنشینی خۆی، جا کاتێك-سولەیمان-چۆتە جێی باوکی و دەسبەکار بووە کاروباری باوکی تەواکردووەو بەردەوام بووە لە (فەتحی) وڵاتان و مەملەکەتی ژێردەسەڵاتی خۆی لەسەر شێوازێکی نوێ ڕێك خستووەوتەوەو پەیکەر(هیکل)ەکەی بنیات ناوەو حیکمەتیشی پێ بەخشراوە.

بەندی دووەم

((چیرۆکی "داود"))

("داود"ی دادوەر - حوکمدان لەمەسەلەی کێڵگەکەدا - "داود"ی خواپەرست -موڵك و حیکمەتی "داود"- موعجیزەکانی "داود"- کتێبەکەی "داود")

"داود"ی دادوەر

"داود" سلاوی لێ بێت- ڕۆژگاری خۆی بۆ چوار ڕۆژ دابەش کردبوو: ڕۆژێك بۆ بەندایەتی و عیبادەت.. ڕۆژێك بۆ دادوەری و قەزاوەت.. ڕۆژێك بۆ ئامۆژگاری و ڕێنوونی ی خەڵکی.. ڕۆژێکیش بۆ کاروباری تایبەتی خۆی.

جارێکیان لەڕۆژێك لەو ڕۆژانەی دا کە نۆرەی کاروباری تایبەتی ی خۆی بوو کتوپڕ دوو کەس بەبێ ئاگاداربوونی پاسەوانانی لە هەموو دیوارو دەرگاو پەنجەرەکانی ماڵەکەی تێ دەپەڕن و دەچنە ژوورەوە بۆ لای لەمیحرابەکەی دا، ئەویش لەو حاڵەتە لەناکاو وکتوپڕی یەدا لێ یان دەترسێت و واگومان دەبات ئەمانە نیازێکی خراپیان لێ ی هەبێت.

بەڵام ئەوان بە "داود" دەڵێن: (مەترسە، ئێمە دوو کەسی ناکۆك و ناحەزی یەکترین و یەکێکمان مافی ئەوی تری خواردووەو بۆیە هاتووینە لات تاکو بەهەق و دادگەری حوکمی خۆت لەنێوانمان دا بدەیت، جا تۆش زولم لەکەسمان مەکەو ڕێنموونیمان بکە بۆ سەر ڕێگای ڕاست و ڕووناك).

ئینجا ئەوەی مافی خورابوو سکاڵای خۆی خستەڕوو و گوتی: (ئەم کابرایە"واتە هاوڕێکەی" هاوڕێ و برای ئایینیمە و خاوەنی نەوەدونۆ(٩٩) سەر مەڕەو، منیش تەنها یەك سەر مەڕم هەیەو چاوی بڕیوەتە ئەو تاکە مەڕەی من و، دەیەوێت لێمی بسەنێت و بیخاتە پاڵ مەڕەکانی خۆی، دیارە منیش زۆر تەقەللام داوە ئەو داوایەی بەناڕەوا دابنێم بەڵام لەوەدا شکستم خواردووە، چونکە بەزمانی ڕەق و مشتومڕی زۆر کۆڵی پێداوم).

"داود" دوای بیستنی ئەو قسانەو بەو شێوە گێڕانەوەیە وای لێ هات گلەیی لەخاوەنی مەڕە زۆرەکان بکات لەسەر ئەوەی مەڕێکی هاوڕێکەی داگیر دەکات، بڕیارو حوکمیشی وابوو کە ئەم کابرایە ستەمی کردووە لە داواکردنی ئەو تاکە مەڕەداو ئەویش وەك چەندین هاوبەش و شەریکی دی ڕێگای ستەمی گرتۆتە بەرو گوایە زۆر کەس ئاوا ڕەفتار دەکەن لەکاتێکدا ئەرکی ڕاستەقینەیان ئەوەیە کە بە عەدالەت بجووڵێنەوە.

هەروەها"داود" لەدرێژەی ئامۆژگاری یەکانی دا گوتی: (ئەو تەماع و چاو تێبڕینەش نەریتی زۆر کەس لەخەڵکی یە تەنها باوەڕدارانی بەویژدان و چاکەخواز نەبێت-کە ژمارەیان لەکۆمەڵگەی ئینسانی دا کەمە-).

هاوکات لەگەڵ وتنی ئەم وشانەدا"داود"خێرا بێدار بووەوەو بەئاگا هاتەوە لەوەی کەوا بێگومان (ئەم دووپیاوە ناحەزەی یەکدی) خودا خۆی بەم جۆرە ناردوونی بۆلای تاکو تاقی کاتەوە پێیان و ئاگاداریشی

کاتەوە لەو جۆرە حوکم و بڕیارانەی کە لەگەڵ پلەو مەقامی ئەودا ناگونجێت و (نابێت تەنها گوێ بۆ یەکێکیان ڕادێرێت و ئەوی دی فەرامۆش کات و یەکسەر بەبیستنی سکاڵای لایەك، لایەکەی دی خەتابار کات)، هەر بۆیەش کاتێك لەم هەقیقەتە هوشیار دەبێتەوە خێرا داوای لێ خۆشبوون لە پەروەردگاری دەکات و کڕنووش و سوژدە بۆ خودا دەبات تاکو خودا تۆبەو پەشیمانی یەکەی لێ وەرگرێت، خوداش تەوبەی لێ وەردەگرێت و سەر لەنوێ لەوەش دڵنیای دەکاتەوە کە ئەو هەر نزیکە لێ یەوەو پاداشت و چارەنووسیشی هەر بەهەشتە.

هەروەك لەم ئایەتانەش دا دەقی بەسەرهاتەکە هاتووەو خودا فەرموویە: ﴿وَهَلۡ أَتَىٰكَ نَبَؤُاْ ٱلۡخَصۡمِ[1] إِذۡ تَسَوَّرُواْ ٱلۡمِحۡرَابَ[2] ﴿٢١﴾ إِذۡ دَخَلُواْ عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنۡهُمۡۖ قَالُواْ لَا تَخَفۡۖ خَصۡمَانِ بَغَىٰ[3] بَعۡضُنَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فَٱحۡكُم بَيۡنَنَا بِٱلۡحَقِّ وَلَا تُشۡطِطۡ[4] وَٱهۡدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ[5] ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَآ أَخِي لَهُۥ تِسۡعٞ وَتِسۡعُونَ نَعۡجَةٗ وَلِيَ نَعۡجَةٞ وَٰحِدَةٞ فَقَالَ أَكۡفِلۡنِيهَا[6] وَعَزَّنِي فِي ٱلۡخِطَابِ[7] ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدۡ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعۡجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦۖ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡخُلَطَآءِ[8] لَيَبۡغِي بَعۡضُهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٞ مَّا هُمۡۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ[9] فَٱسۡتَغۡفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعٗاۤ وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرۡنَا لَهُۥ ذَٰلِكَۖ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلۡفَىٰ وَحُسۡنَ مَـَٔابٖ﴾ص/٢١-٢٥.

دوای ئەمە خودا ویستوویە گەورەیی ی ئەو بەخششە بۆ "داود" دەرخات، کە پێی بەهرەمەند کردووەو، کە ئەوەیە کردوویە بە جێنشین (خلیفە)ی خۆی لەسەر زەوی، ئەم جێنشینی و خەلافەتەش هەندێك جار وا لەمرۆڤ دەکات تووشی ستەمکاری یەك ببێت و هەواو ئارەزووی خۆی بکات بەحاکم و دادوەر، هەر بۆیەش خودای مەزن داوای لێ دەکات، کە بە تەرازووی هەق و دادگەری لەنێوان خەڵکی دا داد وەری بکات و دەبێت لەهەواو ئارەزووەکانی نەفس دوورکەوێتەوە، چونکە (ئارەزووی نەفس) ڕووی مرۆڤ لەو ڕێگا ڕاستەی خودا وەردەگێڕێت کەلەسەر دادو عەدالەتی ڕەها ڕاگیراوە، جا ئەو کەسانەی لەڕێی ڕاستی خودا لادەدەن

---

(١) نبأ الخصم: واتە (چیرۆکی ناکۆکەکان)

(٢) تسوروا بالمحراب: واتە لەسەرووی شوورای ماڵەکەوە دابەزینە خوارەوەو خۆیان کرد بەناو ماڵدا. وشەی (تسوروا) کە فەرمان (فعل)ێکی (ماضی)یە لە وشەی (سور)ـەوەو هاتووەو (سور) بەدیواری شوورایەکی بەرز دەگوترێت. وشەی (میحراب)یش لێرەدا مانای ژوور(غرفة) دەگەیەنێت.

(٣) بغی: ستەمی کردووە، لەسنوری هەق تێ پەڕیوە.

(٤) لاتُشطط: واتە لەهەق تێمەپەڕەو سنووری مەبەزێنە.

(٥) سواء الطريق: ڕێی ڕاست.. بەرنامەی هەق.

(٦) أكفلنيها: واتە بیکە بەموڵکی من.. دەستی لێ هەڵگرەو تەنازولی لەسەربکەو من دانێ بەخاوەنی (بەکەفیلی) کەلەئەستۆی خۆی دابێت.

(٧) عزني في الخطاب: واتە بەقسەی زۆر و مشت و مڕ کۆڵی پێداوم و هەموو ڕێگەیەکی لێ بەستوومەوە.

(٨) الخلطاء: واتە هاوبەشانی یەکدی، ئەوانەی شەریکی یەکترن لەکاروباری موڵك و ماڵدارێتیدا.

(٩) وظن داود انما فتناه: واتە (داود زانی کە ئێمە تاقیمان کردۆتەوە). دەربارەی ئەم تاقیکردنەوەیە گوتراوە: (داود ئەو ڕۆژە خۆی لەخەڵکی شاردۆتەوە، لەکاتێك دا باشتر وابووە کە دادوەر(قاضي) هەردەم بۆ کاری دادوەری ئامادەبێت و لەنێوان خۆی و ناکۆکەکان دا هیچ شووراو بەربەستێك دانەنێت، ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی دوو پیاوە ناکۆکە شوورای میحراب ببەزێنن و بچنە ژوورەوە بۆ لای-داود ـ) هەر دەربارەی ئەم تاقیکردنەوەیە گوتراوە: (بۆیە بەتاقی کردنەوە دانراوە چونکە گوێی لەیەکێکیان گرتووەو گوێی لەوی تریان نەگرتووە). بەگوتەیەکی دی دەربارەی ئەم تاقی کردنەوەیە: (داود ئەوکاتە زانیویەتی ئەمە (تاقی کردنەوەیە) کە هەست دەکات بەوەی لەمەوقیعی پادشایی و دەسەڵاتداێتیدایەو ئەمەش تاقیکاریەو هەڵسەنگاندنێکە لەخوداوەو ترساوە لەوەی نەبادا بکەوێتە هەڵەوەو زوڵم و ستەم بکات وەك زۆربەی حاکمانی دی).

ئەوە بێگومان سزایەکی سەختیان لە ڕۆژی دوایی دا بۆ دانراوە. ئەمەش بەهۆی ئەوەی(ئاکامی زوڵم و ستەم و لەڕێ لادانیان) لەبیر چووەتەوە...

ئەمەبوو ڕاسپاردەی خودا بۆ"داود"، هەروەك فەرموویە: ﴿ يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلۡنَٰكَ خَلِيفَةٗ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱحۡكُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلۡهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدُۢ بِمَا نَسُواْ يَوۡمَ ٱلۡحِسَابِ ﴾ص/٢٦.

حوكمدان لەمەسەلەی کێڵگەکەدا

شەوێکیان ڕانەمەڕێك دەکەونە نێو کێڵگەکەیەکەوەو شوانەکەشیان لەگەڵدا نابێت، بەتەواوی ئەو کێڵگەیە دەشێوێنن، خاوەنانی کێڵگەکە لای "داود" سکاڵای خۆیان دەکەن و پێی دەڵێن: (ئەی پێغەمبەرەکەی خودا، ئێمە زەویی خۆمان کێڵاوەو چاندووەو چاکردووە تا ئە ڕۆژەی وادەی دروێنەی بووە، بەڵام ڕانەمەڕی ئەو هۆزە بەشەو تێی کەوتووەوتێی دا بڵاوبوونەتەوەو هەموویان خواردووەو، هیچیان لێ نەهێشتووە).

"داود" خاوەنەکانی ئەو ڕانەمەڕە بانگ دەکات و لێ یان دەپرسێت: (ئەرێ قسەی ئەو جوتیارانە ڕاستە؟)، ئەوانیش دەڵێن: (بەڵێ).. ئینجا لەجوتیارەکان دەپرسێت: نرخی بەروبوومەکەتان بەچەند مەزەندە دەکەن؟) ئەوانیش نرخەکەی خۆیان پێدەڵێن. پاشان لە ئاژەڵدارەکانیش دەپرسێت: (ئەی ئێوە نرخی مەڕەکانتان بەچەند مەزندە دەکەن؟) ئەمانیش بەنرخێك مەزندەی دەکەن.

"داود" دەبینێت هەردوو نرخەکە لێك نزیکن و بڕیاری دادوەری کردنەکەی لە نێوانیان دا ئەوەبوو، کە بە ئاژەڵدارەکان دەڵێت: (دەبێت ئێوە بۆ قەرەبووکردنەوەی زیانی کێڵگەکەیان ئەو ڕانەمەڕەتان بدەن بەجووتیارەکان).

لەو کاتەدا(سولەیمان)ی کوڕی ئامادەی دادگایی کردنە، کە دەبێت و پێشنیارێك دەخاتە بەردەمی باوکی (واتە بەردەمی دادوەر)وپێ ی دەڵێت: (من بیروڕایەکم لەسەر ئەم کێشەیە هەیەو وای بەچاك دەزانم، کە با ئاژەڵدارەکان مەڕەکانیان بدەنە دەست جوتیارەکان بەو مەرجەی ئەم جوتیارانە سوود لەخوری و شیرو بەرهەمەکانی وەرگرن، لەبەرامبەریش دا کێڵگەکەیان لێ وەرگرن و بیکێڵن و بیچێنن و ئاوی بدەن و بژاری بکەن تاکو کشتوکاڵەکە پێدەگات، جا کاتێك وادەی دروێنەکردنی هاتە پێشەوە با ئاژەڵدارەکان کێڵگەکە بدەنەوە بەجوتیارەکان و لەهەمان کاتیشدا مەڕەکانیان لێ وەگرنەوە)...

هەموویان تێکڕا بە(جوتیارەکان و ئاژەڵدارەکانیشەوە) بەو حوکمەڕازی بوون و مەسەلەکەیان پێ بڕاندەوە.

"داود"یش گوتی: (کوڕم چاك بۆی چوویت، بەو حوکمەت ڕاستیت پێکاوە).

ئیتر"داود"بەپێ ی ئەو فەتوایەی(سولەیمان)بڕیاری خۆی لەنێوان هەردوولایەنی ناکۆك دا دەرکرد.

خودای پەوەردگار لە قورئانی پیرۆزا ئاماژەی بۆ ئەم سەگوزەشتەیەی مەسەلەی کێڵگەکە کردووەو لەبارەیەوە فەرموویە:

﴿وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ (١) إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ (٢) غَنَمُ ٱلْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ (٣) وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَٰعِلِينَ﴾ الأنبياء/٧٨-٧٩.

"داود"ی خوا پەرست

بێگومان "داود" مرۆڤێکی بەئیمان و خواپەرست بووەو هەرگیز ساتێك لەیادی خودا بێئاگانەبووە، هەروەك خودای مەزنیش وەسفی ئەو خواپەرستی و عیبادەتەی (داود)ی کردووەو فەرمویەتی:

﴿وَٱذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُۥدَ ذَا ٱلْأَيْدِ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرْنَا ٱلْجِبَالَ مَعَهُۥ يُسَبِّحْنَ بِٱلْعَشِىِّ (٤) وَٱلْإِشْرَاقِ (٥) ﴿١٨﴾ وَٱلطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَّهُۥٓ أَوَّابٌ﴾ص/١٧-١٩.

لەم ئایەتانەدا خودا فەرمان بە دواین پێغەمبەری خۆی (محمد)ﷺ دەکات کە -داود-ی عەبد و پێغەمبەری خودا بەیاد بێنێتەوەو وانەی بەسوودی پێشەنگی لێوەربگرێت، چونکە "داود" خاوەن هێزێکی باوەڕدارانەی بێوێنە بووەو بەسیفەتی (ذا الأید) وەسفی دەکات، واتە خاوەنی ئەو باوەڕە پۆلاییینەو ئەو دینە قایم و بەهێزە بووە کە لەبەرامبەر هیچ تەنگانەیەك دا لاواز نابێت و لەبەرامبەر هەر جۆرە ستەمێکیش دا سەرشۆڕو دەستەوەسان نابێت.

هەروەها خودا بەسیفەتی (أوّاب) وەسفی دەکات، واتە (داود) بەردەوام (تەوبە) و داوای لێخۆشبون دەکات و لەسەر بچوکترین هەڵە (تەوبە) دەکات و بۆلای خودای خۆی دەگەڕێتەوەو لەهەموو کاتێکی (ناخۆشی و خۆشی) و (نهێنی و ئاشکرا) پەنا هەر بەخودا دەگرێت.

بێگومان خودا (بەپێی ئەم ئایەتانە) شاخەکانی بۆ بەیدەست (تسخیر) کردووەو ئەو شاخانەش لەگەڵ "داود"دا شەو و ڕۆژ بە (زمانێکی تایبەتی) کە مرۆڤی ئاسایی پێی نازانێت تەسبیح و زیکری خودایان

---

(١) الحرث: الزرع: واتە (کێڵگەکە).

(٢) نفشت فیه: واتە (بەشەو تێی دا لەوەڕان بەبێ ئەوەی شوانێکیان لەگەڵدا بووبێت).

(٣) (**ففهمناها سلیمان**): واتە: (سولەیمان-مان لەحوکمەکەی تێگەیاند بوو و شارەزای کاروباری حوکمڕانی ببوو.) ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە -سولەیمان-حەقی پێکاوەو گەر وانەبوایە خودا بەتایبەتی فەهم و تێگەیشتنی پێ نەدەبەخشی. دیارە بەخشینی ئەو فەهمە تایبەتی یەش بە -سولەیمان-دەلالەت لەسەر بەهەڵەداچوونی"داود" ناکات، چونکە هەریەکەو لای خۆیەوە ڕاستی ی پێکابوو و مانای فەرمایشتەکەی خوداش(**وکلاً آتینا حکماً وعلماً**) ئەم حەقیقەتە دەگەیەنێت. لەم سەرگوروشتەیەوە ئەو ڕاستی یەش بەدی دەکرێت، کە بێگومان کۆششکاران (**مجتهدین**) مەرج نی یە لەهەموو مەسەلەیەك دا بتوانن هەق بپێکن. بەڵکو پێویستە گەر لەکاتی حوکم دان لەسەر مەسەلەیەکدا حوکمێکی ڕاست (یان نزیك تر لەڕاستی) یان خرایە بەرچاو مشتومڕ نەکەن و لەسەر حوکمێکی خۆیان سوورنەبن، بەڵکو هەمان ڕەفتاری"داود" یان هەبێت کاتێك لەحوکمی خۆی پاشگەزدەبێتەوەو دان بەو حوکمەی (سولەیمان)ی کوڕی دا دەنێت، هەروەها لەم بەسەرهاتەوە شیاویی کۆششکاری(جواز الأجتهاد)مان لە ئەحکام و بڕیاردا بۆ ڕوون دەبێتەوەو زانای کۆششکاریش(موجتەهید) لەوانەیەو دوور نی یە لەهەندێك مەسەلدا هەڵەبکات، بەڵام لەبەرامبەر هەڵەکردنیش دا یەك پاداشتی هەر هەیە، خوداش هەرچەندە وای ڕاگەیاندووە، کە (سولەیمان) هەقی پێکاوە، بەڵام ستایشی هەردووکیشیانی پێکەوە کردووە. واتە (ستایشی داود و سولەیمان)ی پێکەوە کردووەو ڕەخنەی لە"داود" نەگرتووە.

(٤) العشي: بەو کاتە دەگوترێت کەلەکاتی خۆرئاوابوون، تا بەرەبەیانەوەیە.

(٥) الأشراق: واتە کاتی خۆرهەڵاتن.

کردووه و خودایان بەپاك و پیرۆز و بێ خەوش ڕاگرتووه، شێوازی بەپیرۆزدانان و تەسبیحاتی شاخەکان کە- مرۆڤی ئاسایی پێی نەزانیوه-و کە "داود" پێی زانیوه بەهۆی ئەو (ئەندامە هەستیارانەی جەستەی) و ئەو زانست و بەهرە تایبەتییەیەوە بووه کە خودا پێی بەخشیوه.

هەروەها باڵندەکانیش لەدەوری "داود" کۆدەبوونەوە لەکاتی تەسبیحات و بەپاك و بێگەرد دانانی خوادا و بەشداری ئەو زیکرو تەسبیحاتانەی ئەویان دەکرد.

هەروەك خوداش لەئایەتێکی دیکەدا بەم فەرمایشتەی ئاماژەی بۆ کردووه: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا يَٰجِبَالُ أَوِّبِى مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ ...﴾السبأ/١٠.

موڵك و حیکمەتی "داود"

لە جێیەکی تری قورئاندا خودا باسی ئەو نیعمەتانەی تری دەکات کە بە داودی بەخشیون و لەبارەیانەوە فەرموویە: ﴿وَشَدَدْنَا مُلْكَهُۥ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحِكْمَةَ وَفَصْلَ ٱلْخِطَابِ[1]﴾ص/٢٠.. واتە ئێمە موڵك و مەملەکەتی"داود"مان بە(سام و پشتیوانی ی خۆمان و زۆری ی سەربازو نیعمەتی زیاتر) بەهێز کردو پلەو پایەی پێغەمبەرێتیمان پێبەخشی و زانستیی تەواو و زانیاری لەسەر یاساو شەریعەت و ڕێسای حوکمداریمان بۆ دەستەبەرکردو توانای دادوەری و قەزاوەتیشمان بۆ مسۆگەرکرد کە بەهۆیەوە بتوانێت هەق لەناهەق جیابکاتەوەو کێشەی نێوان ناکۆك و ڕکەبەرەکان یەکلایی کاتەوەو بڕیاری پێویستیان لەهەر جۆرە مەسەلەیەك دا بۆ بدات.

موعجیزەکانی "داود"

پاشان خودا هەر سەبارەت بەچیرۆکی "داود" باسی چەند لایەنێکی گرنگ و تایبەتیی دیکەی ژیانی دەکات و ئاماژە بۆ چەند کارێکی نائاسایی و سەرسوڕهێنی دەکات کە مرۆڤی ئاسایی ناتوانێت ئەنجامیان بدات، هەروەك فەرموویە: ﴿وَأَلَنَّا لَهُ ٱلْحَدِيدَ ﴿١٠﴾ أَنِ ٱعْمَلْ سَٰبِغَٰتٍ وَقَدِّرْ فِى ٱلسَّرْدِ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾سبأ/١٠-١١. مانای ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیەنێت کەوا بێگومان خودا ئاسنی بۆ "داود" بەبێ ئاگر نەرم و شل کردۆتەوە (یاخود ئەو موعجزەیەی بەدەستی خۆی فێر کردوە) و هێندە ئاسنەکە نەرم بووەتەوە لەبەر دەستیدا تاوەك مۆمی لێ هاتووەو ئیدی بەبێ ئەوەی چەکوش یان ئاگری بۆ بەکاربێنێت ئیشی پێکردووەو، چەند قەڵغانێکی وای لێ دروست کردووه کە بە توندو تۆڵی داڕشتوونەتەوەو ئەڵقەکانی بەقەدەریەك و بەسەنگ و چێوەی یەکسان پێکەوە بەستوون، دیارە ئەم جۆرە قەڵغانە ڕێی جم و جووڵ و بزواندنی جەستە لە پۆشەرەکەی ناگرێت و وەك ئەو جۆرە قەڵغانە ئاساییەی تر نەبووە کە لەیەك پارچە ئاسن پێك هاتبوون.

قورئانی پیرۆز لە جێیەکی تردا ئیشارەتی بۆ ئەمەش کردووه: ﴿وَعَلَّمْنَٰهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ[2] لَّكُمْ

---

(١) (فصل الخطاب): واتە زانستی براندنەوەی ناکۆکییەکان. ئەمەش بەو وتەیە دەگوترێت کە پوختەی مەبەستەکە (بەبێ کورت کردنەوەیەکی ناتەواو) یان (بەبێ درێژکردنەوەیەکی نارێك) ببەخشێت.

(٢) لبوس: بەپۆشاکی جەنگی (قەڵغان) و بەهەموو جۆرە چەکێکیش دەگوترێت.

لِتُحْصِنَكُم مِّنۢ بَأْسِكُمْ[(١)]﴾الأنبياء/٨٠. واتە (ئێمە "داود"مان فێری دروست كردنی پۆشاكێكتان كرد كە قەڵغانە و لەئاسن دروست دەكرێت تاكو هۆی خۆپارستنتان بێت لەو شمشێرو ڕمانەی دوژمنانتان لەكاتی جەنگ و كوشتاردا).

كتێبەكەی "داود"

خودای گەورە لەقورئان دا ناوی ئەو كتێبەشی دیاری كردوە كە بۆ "داود"ی ناردووەو بە (زەبوور) ناوی بردووە: ﴿وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا﴾.

بەڵام لای-أهل الكتاب-بەوشەی (مزامیر) ناودەبرێت و ئەم وشەیە بەچەند قەسیدەیەك دەگوترێت كە لەچەند شیعرو هونراوەیەكی ئایینی دا دەركەوتوون و ئاوازیان بۆ دانراوەو وەك سروودو بەستەی ڕۆحی دەوترێنەوەو باسی گەورەیی ی خوداو دروستكراوە عەجیب و سەرسوڕهێنەكانی دەكەن، هەندێكیشیان بۆفێربوونی ڕاسپاردەكانی خوداو باسكردنی پاداشت و سزاكانیەتی، زۆربەی ئەو سروودو نزایانە (مزامیر) بۆ "داود" دەگەڕێنرێنەوە، هەندێكیشیان دوای خۆی دانراون، هەندێكی دیكەشیان بەپێی پۆلێن كردن و ڕێكخستنی (همان)و (اتهان)و (سلیمان)و (اساف)و (جدوتهن)و(موسا)و (كوڕانی قورح)ن.

(١) بأسكم: جەنگ و شەڕو شۆڕتان.

بەندی سێ یەم

((چیرۆکی سولە یمان))

("سولەیمان" و بیستنی قسەی مێرولەکە - تاقیکردنەوەی "سولەیمان" -
بەیدەست کردنی (با) و (جن) لەخزمەت "سولەیمان"دا - ئەسپەکانی "سولەیمان")

"سولە یمان" و بیستنی قسەی مێرولەکە

خودای پەروەردگار"داود" و"سولەیمان"ی بە چەندین شت بەهرەمەند کرد بوو، بە تایبەتیش زانستی حوکم و ڕێساکان، ئەم دوو پێغەمبەرەش هەستیان بە ڕادەی گەورەیی و زۆریی ی ئەو نیعمەتانەی خودا کردبوو و دەیانگوت:(سوپاس و ستایشی زۆر بۆ ئەو خودایەی، کە بەخشش و-فضل-ی تەواوی ڕشتووە بە سەرمان داو لەهەموو بەندە باوەڕدارەکانی دیکەی بەهرەمەندتر کردووین و زانستێکی فرەی پێ بەخشیوین).

کاتێك "داود" کۆچی دوایی کرد، "سولەیمان" بەتەنیاو لەنێو هەموو کوڕەکانی دیکەی دا میراتگری- پێغەمبەرێتی-و-موڵك-ەکەی بوو، "سولەیمان"یش کاتێك کاروباری موڵك و دەوڵەتەکەی باوکی گرتە دەست هەموو سەرەك هۆزو پیاوماقووڵان و زانایانیشی کۆکردەوەو وتارێکی بۆ خوێندنەوەو تیای دا بەتایبەتی باسی هەموو ئەو نیعمەت و بەخششە زۆرو گەورانەی کرد کە خودا پێی داوەو دانی بەهەموو (فضل)و چاکەیەکی خوادا دانا.

"سولەیمان" گوتی (بەڕاستی خودا بە (فضل)و میهرەبانی ی خۆی لەزۆر شت بەهرەمەندیی کردووم.. فێری زمانی ئاژەڵ و باڵندەی کردووم و توانای ئەوەشی پێداوم کە لەهەموو قسەو باسێکیان تێبگەم، ئەمە جگە لە موڵك و پێغەمبەرێتی و پادشایی، بێگومان ئەم هەموو نیعمەتە گەورەو بێهاوتایانەش هەر لە فەزڵ و بەخشندەیی خودای پەروەردگارەوەیەو، لەکەس پەنهان نی یە).

هەروەها ڕۆژێکیان "سولەیمان" داوا دەکات کە هەموو سەربازەکانی بچن بۆ لای.. سەربازەکانیشی بەهەموو چین و توێژو ڕەگەزە جیاجیاکانیانەوە لە (مرۆڤ) و (جن) و (باڵندەکان)، لای کۆدەبنەوەو گوێڕایەڵی ی خۆیانی لەسەر هەر فەرمانێك بۆ دووپات دەکەنەوە. "سولەیمان" بەم سەربازانەیەوە دەکەوێتە ڕێ و دەڕۆن تا دەگەنە دۆڵێك کە مێروولەیەکی زۆری تیادابوو. لەو دۆڵەدا "سولەیمان" گوێ بیستی مێرولەیەك دەبێت کە بەگشت هاورێکانی دەڵێت: (هۆ مێرولەکان وریابن ئەوە "سولەیمان"و سەربازەکانی بەناوچەی ئێوەدا دەڕۆن و خێرا خۆتان لەکونەکانتان دا بشارنەوە تاکو پێتان پیا نەنێن و پانتان نەکەنەوە لەکاتێکدا بەسەرتان دا دەڕۆن و هەست بەوجودی ئێوە ناکەن).

کاتێك "سولەیمان" گوێی لەقسەکانی ئەو مێرولەیە بوو زۆر شادو خۆشحاڵ بوو بەو ئیلهامەی مێرولەکە و بەو قسانەشی کە باسی بەخششەکانی خودای لە "پێغەمبەرێتی" و "دادگەری" و "ڕەحمەت" تێدابوو..

هەروەها دڵشادبوو بەو تایبەتمەندیانەی کە خودا پێی داوە، چ لەموڵك و دەسەڵات و چ لە هەست کردن بەقسەو ئاخاوتنی ئەو مێرولەیەی کەهیچ کەسێکی تر هەستی پێ ناکات و قسەیان نابیستێت.

هەر بۆیەش دەستی کرد بە نزاو پاڕانەوە لەخوداو گوتی: (ئەی پەروەردگار هەمیشە وام لیٚ بکە کە بەردەوام بم لە سوپاسگوزاری و شوکرانەبژێری لەسەر نیعمەتەکانت و، هەر بەو فەزڵ و سۆزو بەزەییەش بمخەرە ڕیزی ئەو بەندە چاکانەتەوە کە ڕەزامەندیی تۆیان بەدەست هێناوە).

ئەم بڕگەیەی پێشووش واتاو شیکاری ئەم چەند ئایەتەیە کە خودا تیایاندا ئەو لایەنەی چیرۆکی "سولەیمان"ی پیٚ گێڕاونەوەو فەرموویە:

﴿مِّنْ ءَايَةٍ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ
إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ(١) وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ
﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ ۗ أَفَلَمْ (٢) يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ
فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ (٣) مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾
حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟﴾ النمل/١٥-١٩

تاقیکردنەوەیەکی "سولەیمان"

جارێکیان خودای مەزن "سولەیمان" بە نەخۆشی یەکی سەخت تاقی دەکاتەوەو وای لیٚ دێت گەر بیویستایە

---

(١) یوزعون: سەربازەکانی "سولەیمان"کە دەهاتنە لای، لەیەکەم سەربازەوە لەلای خۆی دەیهێشتنەوەو ڕایدەگرت تاکو هەموو ئەوانی تر دەهاتن و خڕدەبوونەوە تاکەسیان لیٚ دوانەکەوێت لەگەشتەکەدا.

(٢) (**لا يحطمنكم سليمان وجنوده وهم لا يشعرون**): واتە: (با "سولەیمان"و سەربازەکانی پێتان پیانەنێن و نەتانشێلن لەکاتێکدا هەستیشی پیٚ ناکەن و لەوانەیە نەتانبینن)، ئەم وتەیەی مێرولەکە پاکانەکردنێکە لەجیاتی "سولەیمان" و سەربازەکانی، چونکە گریمان گەر ئەوان مێرولەکانیان بکوشتایە ئەوا (بەهەڵە کوشتن) دەبوو و بەئانقەست نەدەبوو. بێگومان"سولەیمان"یش ئەو گومانەی مێرولەکەی بەڕاست داناوە کە لەوانەیە نەیانبینن و پیٚیان پیابنێن. دەنا هەر بەپیٚی گومان و بۆچوونی مێرولەکە ئەوان بەڕەحم و بەزەیی بوون و هەرگیز نەیانویستوە مێرولە بکوژن، هەربۆیەش"سولەیمان" بەبیستنی قسەکانی مێرولەکە لەخوا دەپاڕێتەوە کە وای لیٚ بکات زیاتر سوپاسگوزارو شوکرانەبژێری خودا بێت..

لەم بەسەرهاتەش دا تێبینییەکی جوان بەدی دەکرێت لەسەر ئەوەی کە پێویستە (بەهێز) بەزەییی بە (بیٚهێز)دا بێتەوە. لەم دەقە قورئانی یەشەوە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە مێروولەش لەچەند خانوویەکی تایبەت بەخۆیان دا دەژین، واتە کۆمەڵگەی تایبەتی ی خۆیان هەیە. هەروەها ئەوەشمان بۆ دەردەکەوێت کە (وریایی‌و بێداری) لەڕەوشتە گرنگەکانی مێرولەن. تەنانەت زمانێکی تایبەتیشیان لەنێو خۆیان دا هەیە. جگە لەمانەش ئەوەی تائەمرۆ دەربارەی کۆمەڵگەی-مێروولە-زانراوە ئەوەیە ئەوان کۆمەڵگەیەکی ڕێکوپێك و ڕێکخراویان هەیەو بە ڕادەیکی زۆریش زیرەك و بەسەلیقەن و زۆر حەزیان لەکارکردن و تێکۆشان و گرتنەبەری شێوازی دانایانەیە لەکاروباردا، کۆمەڵە جیاجیاکانی مێرولە هەردەم حەزدەکەن لەجیٚیەك دا بەیەك بگەن و لەکاتێکەوە بۆکاتێکی تر جاروبار بەدیداری یەکتر بگەن و پێکەوە وتوێژ بکەن و پرسیار لەسەر گەلێك مەسەلەی پەیوەست بەکاروباریان لەیەکدی بکەن، جا بۆ ئەوەی زۆر لە ناوەڕۆکی باسەکەمان دەرنەچین بەوەندە وازدێنین، دەنا گەلێك زانیاریی ترمان دەربارەی مێرولە دیاری دەکرد.

(٣) أوزعني: وام لیٚبکە، هانم بدە، ڕاگیرم کە لەسەر.

لەسەر کورسی یەکەی دانیشێت وەك جەستەیەکی بێ‌گیان دەکەوێت، بەڵام لەدوایی دا چاك دەبێتەوە.
لەوانەیە هۆی تووش بوونی "سولەیمان" بەم نەخۆشیە لەئاکامی سستی‌و کەمتەرخەمی یەکی بووبێت دەرهەق بەنەفسی خۆی وەك چۆن (هەندێك کەس لەوانەی زێدەڕۆیی لەتەندروستیان دا دەکەن و بایەخێکی پێ نادەن) تووشی دەبن. جا هەر کاتێك مرۆڤ تووشی نەخۆشی یەك ببێت و هۆی سەرەکی ی نەخۆشی یەکەش زێدەڕۆیی بووبێت لەتەندروستی ی دا ئەوا پێویستە داوای لێبوردن لەخودا بکات و بایەخی تەواویش بەباری تەندروستی و خەوو خۆراك و پۆشاکی بدات..
دیارە "سولەیمان"یش دوای ئەو نەخۆشی یە داوای لێبوردنی لەخودا کردووەو هەر پەنای بۆ پەروەردگاری بردووە، وەك خوداش لەم بارەیەوە فەرموویە: ﴿ وَلَقَدْ فَتَنَّا[1] سُلَيْمَٰنَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِۦ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ[2] ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى ...﴾ص/٣٤-٣٥.

ئەو نیعمەتە تایبەتیانەی کە خودا بە "سولەیمان"ی بەخشیوە

(با) و (جن) لەخزمەت سولەیمان دا:

"سولەیمان" لەگەڵ ئەوەدا کە داوای لێبوردنی لەخودا کرد لەسەر کەمتەرخەمی نواندنی بەرامبەر تەندروستی و جەستەی، لەهەمان کاتدا نزایەکی تریشی کردو داوای لێ کرد موڵك و سامانێکی وەهای پێ ببەخشێت کە هەرگیز بەهیچ کەسێکی تری نەبەخشیبێت، خوداش دووعاو پاڕانەوەی گیراکرد و ئەم نعیمەتانەی پێ بەخشی:
یەکەم: قودرەت و دەسەڵاتی لەسەر (با) پێ‌بەخشی و (با)ی بۆ بەیدەست کرد کە بەفەرمانی "سولەیمان" خۆی بڕوات بۆ ئەو شوێنەی دەیەوێت.
دووەم: ڕام کردن و بەیدەست کردن (تسخیر)ی (جن) و کۆمەڵەی (جن و شیاطین[3]) لەخزمەتی دا بۆ ڕاپەڕاندنی چەند کاروبارێکی گرنگ کە هەندێکیان وەستای بیناسازیی کۆشك و قەڵای پتەو بوون و، هەندێکیشیانی بۆ چوونە نێو قووڵایی ی دەریاکان بەکارهێناوە تاکو گەوهەرو بەردی بەنرخ و دوڕو مەرجانی بۆ دەربێنن، خودا لەهەمان کاتدا جنۆکە بێ‌باوەڕەکانیشی خستبووە ژێردەسەڵات و کۆنترۆڵی "سولەیمان"ـەوەو ئەویش هەموویانی دەبەستەوە بۆ بەرگرتن لەشەڕو خراپەیان.
وێڕای هەموو ئەم موڵك و دەسەڵاتانەش کە خودا بۆ "سولەیمان"ی ڕێك خستبوو، مافی ئەوەشی پێ‌دابوو بەئارەزووی خۆی هەڵسوکەوت و ڕەفتاریان پێوە بکات و بەشی هەر کەسێکی تریشی لێ‌بدا یان لەهەر کەسێکی بگرێتەوەو بەشی کەسی لێ نەدات..
لەگەڵ هەموو ئەمانەش دا پلەو پایەیەکی بەرزیشی لەلای خودا لەدنیادا هەبوو، لەڕۆژی دوایشدا باشترین

(١)فتنا: واتە تاقییمان کردەوە.
(٢) أناب: واتە گەڕایەوە بۆ سەر تەندروستی‌و بایەخ دان بەباری تەندروستی‌ی جەستەی.
(٣)وشەی (شیاطین)، یان (شیطان) لەهەندێك مانای ڕاڤەکراوی نێو فەرهەنگە عەرەبی یەکان دا بەواتای (جن)و هەر مەخلووقێکی یاخییش هاتووە.

پاداشت و شوێنی حەوانەوەی هەیە کە بەهەشتە، هەروەك خودا فەرموویە:
﴿ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنۢبَغِي لِأَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِيٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ ٱلرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِۦ رُخَآءً [1] حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَٱلشَّيَٰطِينَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾ وَءَاخَرِينَ مُقَرَّنِينَ [2] فِي ٱلْأَصْفَادِ [3] ﴿٣٨﴾ هَٰذَا عَطَآؤُنَا فَٱمْنُنْ [4] أَوْ أَمْسِكْ [5] بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ [6] وَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴾ص/٣٥-٤٠.

قورئان لەجێگەیەکی تردا بەشێوەیەکی گرنگ تر باسی چۆنیەتی بەیدەست کردنی (با) بۆ سولەیمان دەکات کە ڕێگەی یەك مانگی بۆ ماوەی (لەبەیانی یەوە تا خۆرئاوابونی تاکە ڕۆژێك) کورت کردۆتەوەو بەفەرمانی (سولەیمان) خۆی بۆ کوێ بیەوێت گواستوویەتیەوەو سەفەری پێکردوە.

ئەم مەسەلەیش لەڕۆژگاری ئەم سەدەمەی ئێمەدا هێندە غەریب نیەو مرۆڤ ئەمڕۆ زانستی بۆ سەفەری دووریش بەیدەست کردووەو لەڕێی داهێنان و دروست کردنی فڕۆکەوە لەماوەیەکی کەم دا لەمسەری دنیاوە بۆ ئەو سەری دەچێت، جگە لە داهێنانی ئەو مووشەکانەی کە مرۆڤ پێیان گەیشتە سەرمانگ.

هەروەها قورئان باسی ئەوەش دەگێڕێتەوە کە خودا کانیاوێکی لەزەوی بۆ (سولەیمان) تەرخان کردووەو مسی تواوەی لێوە هەڵقولاوە... جگە لەبەیدەست کردنی(جن) لەبەردەستی دا بەفەرمانی خوداو بۆ هەر کارێك ویستبێتی. هەر کەسێکیش لە (جن)و خەڵکانی بەردەستی ڕوویان لەبەجێهێنانی فەرمانی خودا وەرگێڕابێت (واتە: گوێڕایەڵی ی (سولەیمان)یان نەکردبێت) ئەوا خودا لەڕۆژی دوایی دا دەیانخاتە ناو ئاگرەبڵێسەدارەکەی دۆزەخەوە. بێگومان ئەو (جنی)یانە لەسەر خواستی (سولەیمان) هەموو جۆرە کارێکی بیناسازییان ئەنجام دەدا وەك بنیات نانی پەرستگەو کۆشك و تەلارو، داتاشینی پەیکەرو، کێشانی وێنەی ئاژەڵی دڕندەو باڵندەش، جگە لە دروست کردنی چەند قاپێك بۆ خۆراك وەك حەوزە گەورەکان و چەند قابلەمەیەکیش بۆ چێشت لێنان کەلەبەر گەورەیی و بارستاییان نەدەجوولان.

خودای مەزن دوای باسکردنی ئەم نیعمەتانە، کە بە بنەماڵەو نەوەکانی (داود)ی بەخشیبوو داوای سوپاسگوزارییان لێ دەکات و پێ یان دەفەرموێت: (ئەی خێڵی (داود) هەر گوێڕایەڵی ی خوداتان بکەن و بیپەرستن وەك شوکرانەبژێری و سوپاسگوزاری یەکتان لەسەر ئەو هەموو نیعمەتەی پێی بەخشیون)..

﴿ وَلِسُلَيْمَٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۖ وَأَسَلْنَا [7] لَهُۥ عَيْنَ ٱلْقِطْرِ ۖ [8] وَمِنَ ٱلْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ

(١) رخاء: واتە کزو هێواش و ڕام کراو،.. خودا لێرەدا وەسفی هەموو جۆرە(با)یەکی بە نەرم و هێواش (رخاء) کردووە، واتە: تەنانەت بای بەهێزو گەردەلولیشی سوك و لەسەر خۆکردۆتەوەو بۆ "سولەیمان"ی خۆش و ئاسان کردووە.

(٢) مقرنین: بەزنجیرو پێوەند بەستراونەوە بەشێوەیەك هەریەکەو بەوی دیەوە بەسترابێتەوەو هەموویان بەیەك زنجیرە پێوەند کرابن.

(٣) أصفاد: کۆ(جمع)ی-صفد-ە، واتە (پێوەند، زنجیر).

(٤) فامنن: بەئارەزووی خۆت بەشی هەر کەسێکی لێبدە.

(٥) أمسك: بەئارەزووی خۆت لەهەر کەسێکی بگرەوەو نەیدەیت پێی گەر شایستەی نیيە.

(٦) لزلفی: واتە (نزیك خراوە لێمان و بەرێزە).

(٧) اسلنا: واتە (تواندوومانەتەوە).

(٨) القطر: واتە (مس)

يَدَيْـهِ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ وَمَن يَزِغْ [1] مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْـهُ مِنْ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ مِن مَّحَٰرِيبَ [2] وَتَمَٰثِيلَ وَجِفَانٍ [3] كَٱلْجَوَابِ [4] وَقُدُورٍ [5] رَّاسِيَٰتٍ [6] ٱعْمَلُوٓاْ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكْرًا ۚ وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِىَ ٱلشَّكُورُ ﴾ سبأ/١٢-١٣.

ئەسپەكانی-سولەیمان-:

نیعمەتێکی دیکەی خودا بۆ-سولەیمان-ئەو ئەسپە ڕەسەنانە بوو، کەهەیبوون و کەجاروبار دەیخستنە بەرچاوی خۆی...

ڕۆژێکیان (سولەیمان) داوا لە کارگوزارانی دەکات کەهەموو ئەسپەکانی بۆ بهێننە بەردەستی. جا کە دەیانهێنن ڕوو لەو کەسانەی چواردەوری خۆی دەکات و بەزمانی سوپاسگوزاری و شانازی کردنەوە دەڵێت: (من بۆیە ئەم جەڵبە ئەسپەم خۆش دەوێت تاکو یادو زیکری خودایان پێ بکەمەوەو دینی خودایان پێ بەرز ڕاگرم، چونکە من لەپێناوی دنیادا خۆشم ناوێن و بۆ دەوڵەمەندی و سامانداری نی یە).

پاشان دەست کرا بە پیشاندانی ئەسپەکان و هەموویان بە بەردەمی دا ڕۆشتن تاکو لەبەرچاوان نەمان، بەڵام (سولەیمان) بەوەش گڕی خۆشەویستی ی بۆ دیتنی ئەسپەکان دانەمرکایەوە، بەڵکو بۆ جاری دووەمیش فەرمانی دا کە ئەسپەکان بە بەردەمی دا بهێنرێنەوە، ئەم جارەیان (سولەیمان) زیاتر لەئەسپەکان نزیک بۆوەوە دەیلاواندنەوەو دەستی بەمل و سەرو گوێو قاچیان دا دەهێنا.

ئەم کارەش بۆ چەند مەبەستێك بوە، وەك:-

▪ بۆ بایەخ پێدانی تەواویان لەبەر ئەوەی لەو سەردەمەدا گەورەترین ئامڕاز بووە لە بەرەنگار بوونەوەی دوژمنان دا.

▪ سولەیمان لەم هەڵس و کەوتەی دا وا دەردەکەوێت، کە زۆر بایەخی بە ڕێك خستنی کاروباری سیاسی و دەوڵەت داوەو زۆربەی کارەکانیشی هەر خۆی ڕاستەوخۆ ئەنجامی داون.

▪ وا دیاریشە ئەو خۆی زاناتر بووە لەکەسانی دی لەبواری زانینی بارودۆخی ئەسپ و خەوش و نەخۆشی یەکانیان. بەو پیشان دان (استعراض)ـەی ئەسپەکانیش ویستویەتی ئاگاداری بارودۆخی تەندروستیان بێت و بیان پشکنێت تا ئاخۆ هیچ نیشانەیەکی نەخۆشییان پێوەیە؟!

دەربارەی ئەم ئەسپانەش لەچیرۆکی سولەیمان-دا خودا فەرموویە:-

﴿ وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِىِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ [7] ٱلْجِيَادُ [8] ﴿٣١﴾

---

(١) يزغ: واتە (لابدات)

(٢) محاريب: کۆی وشەی (میحراب)ە ولێرەدا مەبەست لە کۆشك و تەلار، یان لەپەرستگە، یان لەنیشتگەیە.

(٣) جفان: کۆی (جفن)ـەو بەو قاپە دەوترێت کە خواردنی تیادادەنرێت.

(٤) کالجواب: واتە (وەك حەوزە گەورەکان)

(٥) قدور: کۆی (قدر)ەو بەو مەنجەڵە سەرداپۆشراوە دەگوترێت کە چێشتی تیا لێ دەنرێت.

(٦) راسيات: واتە جێگیرو نەجووڵاو.

(٧) الصافنات: بەو جۆرە ئەسپە دەگوترێت کە دەستێکی دەخاتە سەر پێی (بەسێجار) بۆ هەستان، ئەمەش لەنیشانەکانی ڕەسەنی یە لەئەسپدا.

(٨) الجياد: بەو ئەسپە تیژڕەوانە دەوترێت کە بەخێرایی دەڕۆن و هەنگاوی درێژ دەنێن.

فَقَالَ إِنِّيٓ أَحۡبَبۡتُ حُبَّ ٱلۡخَيۡرِ [١] عَن ذِكۡرِ رَبِّي [٢] حَتَّىٰ تَوَارَتۡ بِٱلۡحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّۖ فَطَفِقَ [٣] مَسۡحَۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلۡأَعۡنَاقِ ﴾ص/٣٠-٣٣.

(١) الخير: لێرەدا مەبەست لەوشەی (خێر) ئەسپەکانە، (عەرەب) لەکۆن دا ئەسپیان بەوشەی (خێر) ناو دەبرد و(خێر)یشیان بۆ ماڵ و سامان بەکار دەهێنا. واتە خودی (خێر)یان بەماڵ و سامان ناودەبرد.

(٢) **(احببت حب الخير عن ذكر ربي)**: واتە: (دڵم پڕ بووە لەخۆشەویستیی جۆرە باوەڕو خێرخوازییەك كە لە زیكرو یادكردنەوەی پەروەردگارمەوە سەرچاوەی گرتووە، چونكە ئەم ئەسپانە ئامرازی خێرو چاكەن لەجیهادی ڕێی خوادا).

ئەمەش وانەیەكە بۆ مرۆڤی باوەڕدار دەربارەی ئەوەی دەبێت تەنها خودای تاك و تەنیای خۆش بوێت، خۆ ئەگەر هەر شتێكیشی لەدنیادا خۆش بوێت دەبێت لەپێناوی خوادا خۆشی بوێت، چونكە دەبێتە هۆی بەیادهێنانەوەی خوداو سوپاسكردنی، هەروەها دەبێت رقی لەهەموو ئەو شتانەش بێت كەلەڕێی ڕاستی خودای لادەدەن.

(٣) طفق: وای لێ کرد، دەستی پێکرد.

بەندی چوارەم

(("سولەیمان" و شاژنی " سەبەء"))

(مەملەکەتی "سەبەء" - گفتوگۆیەك لەنێوان (پەپو) و "سولەیمان"دا - نامەیەك لە "سولەیمان"ەوە بۆ "بەلقیس" - وەلامی "بەلقیس" بۆ نامەکەی "سولەیمان" - تەخت و تاراجی بەلقیس" لەبەردەم "سولەیمان"دا - "بەلقیس" تەخت و تاراجی خۆی دەناسێتەوە - "بەلقیس" لەکۆشکی "سولەیمان" - کۆچی دوایی "سولەیمان")

مەملەکەتی " سەبەء"

پێش ئەوەی بچینە نێو بەسەرهاتی "سولەیمان" لەگەڵ (شاژنی سەبەء)ەوە، پێویستە چەند زانیاری یەکی گشتی دەربارەی شانشینی (مەملەکەت)ی "سەبەء" بخەینە ڕوو.

"سەبەء" خاکێکە لە(یەمەن) و شاری (مەئرەب)ی تێدا بووەو دووری نێوان ئەم شارەو شاری (صنعاء) ماوەی سێ ڕۆژ لە ڕۆیشتنی پیادەیە. ئەم خاکەش بۆیە بە "سەبەء" ناوبراوە، چونکە شوێنی نیشتەجێ بوونی کوڕو نەوەکانی (سەبەئی کوڕی -یەشجوب-ی کوڕی -یەعروب-ی کوڕی -قەحطان) بووە، ئەم پیاوە (واتە:"سەبەء"ی کوڕی یەشجوب) بۆیە ئەو ناوەی لێ نراوە چونکە یەکەم کەس بوە لەپادشایانی عەرەب کە دیل و کۆیلەی ڕاگرتووە[1] و بۆ یەمەنی هێناون.

هەندێك لەمێژوونووسان دەڵێن: (ئەم پادشایە شاری "سەبەء"و بەربەست(سد)ی (مەئرەب)[2]ی بنیات ناوە). کاتێك: بەربەستەکەی (مەئرەب)یش بەهۆی لافاوە توندەکەوە هەڵچووەو هەرەسی هێناوە، خەڵکی ئەو ناوچەیە بەناوچەکانی تری وڵات دا بڵاوبوونەتەوەو هەر هۆزێك ڕووی کردۆتە لایەك. (عەرەب) دەربارەی ئەو پەرتەوازەبوونەی دانیشتوانی "سەبەء" پەندێکیان داهێناوەو بۆ هەر گەلێکی پەرتەوازەو لێك دابڕاو دەڵێن: (ذهب القوم أيدي سبأ) یان (ايادي سبأ)، واتە: (ئەو میللەتە پەرتەوازەبوون)[3].

لەکتێبی (العهد القديم)دا ناوی ناوچەکە بە "شەبەء" هاتووەو سەنتەرێکی بازرگانییش بووەو، بازرگانەکانیان لەگەڵ عیبرانی یەکاندا سەوداو مامەڵەی بازرگانییان کردووە، هەروەها بەسامانی زۆرو وجودی ئالتوون تیای دا ناسراوە[4].

هەر لە (عهد القديم) (لەتەورات)دا ئەو چیرۆکەیان وا گێڕاوەتەوە گوایە شاژنی "سەبەء" بەکەژاوەیەکی زۆر گەورەوە سەردانی (سولەیمان)ی لە (ئۆرشەلیم) کردووەو لەو کەژاوەیەی دا باری چەندین وشتری لە (بۆن وبەرامە)و (زێڕو خشڵی بەنرخ)[5] لەگەڵ خۆی دا بردووەو کردوونی بە دیاری بۆ (سولەیمان)و شاژنی

---

(١) معجم البلدان: لياقوت.
(٢) تأريخ العرب قبل الأسلام للدكتور جواد علي
(٣) معجم البلدان لياقوت.
(٤) حزقيال _ الأصحاح(٢٧)_ الآية(٢٢)_ الأصحاح (٣٨) _ الآية(١٣).
(٥) سفر الملوك الثالث، الاصحاح (١٠)، الآية (٢).

(شەبەئن واتە: سەبەء) بە(ماقدة)[١] ناو دەبەن.
بێگومان قورئانی پیرۆزیش بە شێوەیەكی كورت و پێویست چیرۆكی سەردانەكەی شاژنی (سەبەئی) بۆ لای (سولەیمان) بۆ گێڕاوینەتەوە بێ ئەوەی ناوی (شاژنەكە)ی دیاری كردبێت، بەڵام تەفسیركارانی قورئان دەڵێن ناوی (بەڵقیس)بووەو یەكێك بووە لەكچانی(توببەعی یەكان). [٢]

گفتوگۆیەك لەنێوان- پەپو-و (سولەیمان)دا

لەمەوپێش باسی ئەوەمان كرد كە خودا چەند بەهرەیەكی گرنگی بە-سولەیمان-بەخشیبوو یەكێك لەوانەش توانای تێگەیشتن لە زمانی باڵندە بوو. باڵندەی (پەپو)یش یەكێك بوو لەو گیانلەبەرانەی كە (سولەیمان) لەلای خۆی بەخێوی دەكردن و بەزمانی تایبەتی ی خۆیان دەیدواندن.
ڕۆژێكیان (سولەیمان) بەدوای (پەپو)ـەكەی دا دەگەڕێت، بەڵام نایدۆزێتەوەو ئاسەوارێكیشی بەدی ناكات، بۆیە هاوار دەكات و دەڵێت: (ئەرێ بۆچی ئەمڕۆ پەپو(هدهد)[٣] لەنێو باڵندەكان دا نابینم؟ تۆ بڵێی بەس تەنیا لەم كاتەدا بزر بووبێت كە من هەواڵی دەپرسم؟ یان لەزووەوە بزرەو من هەستم بە نادیاربوونی نەكردووە؟ ئەی باشە چۆن بەبێ ئاگاداربوونی من بزر دەبێت؟).
(سولەیمان) لەگەڵ ئەو پرسیارانەی دا تووڕەش بوو بوو و بڕیاری دا سزای (پەپو)ـەكە بدات بەو شێوەیەی كە لەپەڕەكانی ببڕێت یاخود لە قەفەسێكدا بەندی بكات، یان تەنانەت گەر گوناهەكەی گەورەبێت سەری ببڕێت، بەڵام گەر (پەپو) پاساوێكی شیاوی هەبێت وبەڵگەی پێویست لەسەر هۆی دیارنەبوونی بخاتە ڕوو ئەوا لێ ی دەبووڕێت.
ماوەی بزربوونی باڵندەكەش هێندەی نەبردو دوای چەند ساتێكی كەم گەڕایەوە بۆ لای (سولەیمان)و هۆی دیارنەبوونی پێ ڕاگەیاندو گوتی: (بێگومان من زانیاریم لەسەر دیاردەیەكی نامۆ دەست كەوتووە كە هێشتا تۆ هیچی لەبارەوە نازانیت. ئەم جارەش وا هەواڵێكی ڕاست و تەواوم دەربارەی (مەملەكەتی سەبەء) بۆ هێناویت... بەڕاستی لەوێ دیتم ئافرەتێك حوكمی ئەو مەملەكەتە دەكات و پادشایانەو خاوەنی هەموو جۆرە هێزو ئامرازێكی جەنگیو دەسەڵاتدارێتییەو لەنازو نیعمەت دا دەژی، هەروەها تەخت (عرش)ێكی گەورەی هەیەو بەگەوهەرو مرواری بۆی ڕازێنراوەتەوە، جا سەرەڕای ئەوەی كە خودا ئەو هەموو نیعمەتانەی بەلێشاو بەسەر خەڵكی ئەو مەملەكەتەدا ڕشتووە، كەچی هێشتا دانیان بەوەدا نەناوە كە ئەوە هەمووی نیعمەت و بەخششی خودایەو تەنانەت باوەڕیان بەخوداش نەهێناوەو نایپەرستن، بەڵكو لەجیاتی ئەوە(خۆر) دەپەرستن و كڕنووشی بەندایەتی ی بۆ دەبەن. دیارە شەیتانیش فریوی داون ودڵیانی

---

(١) تأريخ العرب قبل الأسلام للدكتور (جواد علي). (ج٢)ـ ص١٠٤.
(٢) (توببەع) نازناوی پادشاگەورەكانی (یەمەن)بووەن، ئەم وشەیەش لەناوی(أبو كَرْب-ی حیمەری)ی پادشای یەمەنەوە داهاتووە، خەڵكی(مەككە) چاك دەزانن كە ئەو گەلەی(أبو كَرب) چییان بەسەرهات. (وەرگێڕ).
(٣) هدهد: بەكوردی (پەپووسلێمانكە)ی پێدەڵێن: ئەم باڵندەیە دەنوكێكی باریك و درێژی هەیەو پۆپنەیەك بەسەریەوەیەو لەبارستایی كۆتردایەو پەڕێكی خەت خەت و ڕەنگینی هەیە. (وەرگێڕ).

لەسەر ڕێی ڕاست و ڕەوان لاداوە. ئەوانیش ڕێنموونی نەکراون بۆ سەر ڕێی ڕاست و پەرستنی خودای تاك و تەنیا. ئەوان شەیتان گومڕای کردوون و دووری خستوونەوە لە سوژدەبردن بۆ ئەو خودایەی کە هەر ئەو شایستەی پەرستنەو هەر خوداشە دەزانێت چ ڕووەکێك لەناخی زەویدا حەشاردراوەو چ گەنجینەیەکی بۆ خەڵکی تێدایەو، بارانیش لەئاسمانەوە دەنێرێتە خوارەوەو، هەر خۆییشی دەزانێت چ ڕازو نیازێك لەدڵ و دەروونی خەڵکی دایەو لەهەموو کردارێکی ئاشکراو نهێنییان ئاگادارە. بێجگە لەم خودایەش هیچ پەرستراوێکی دی نی یەو خاوەنی تەختی گەورە(العرش العظیم)ـە).

کاتێك (پەپو) قسەکانی تەواوکرد. (سولەیمان) دەربارەی ئەو مەملەکەتە پێی گوت: (ئێمە لەو مەسەلەیە دەکۆڵینەوەو بەدوای باری ڕاستی ی قسەکانت دا دەچین و دەبێت بۆمان ڕوون بێتەوە کە داخۆ تۆ ڕاست دەڵێیت لەم وتانەت دا یان لە درۆزنانیت، حوکم دانیشمان بەسەرتا بەگوێرەی ئەو حەقیقەتانەیە کە لەمەولا بۆمان ڕوون دەبێتەوە)...

ئەم گفت و گۆیەی پێشووی نێوان (سولەیمان) و (پەپو)ەکەی، شیکاری ئەم ئایەتانەی لای خوارەوەیە کە ئەو بەشەی بەسەرهاتەکە دەگێڕیتەوەو خودا تیایاندا فەرموویە:

﴿قَدْ كُذِبُواْ جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي
قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُوْلِي ٱلْأَلْبَٰبِ (١) ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ (٢)
وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ (٣) لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾
وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِي (٤) ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ
أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ (٥) مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدْعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ عَلَىٰ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ
وَمَآ﴾النمل/٢٠-٢٧.

---

(١) بسلطان مبين: واتە (بەبەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکراوە).
(٢) أحطت بما لم تحط به: واتە ئەوەی تۆ نەتزانیوە من زانیومە.
(٣) عرش: واتە کورسی ی پادشا، تەخت و سەکۆی فەرمانڕەوایی.
(٤) يسجدون للشمس: واتە: (ئەوان سوژدەیان بۆ (خۆر) دەبرد). سەبارەت بە حاڵەتی (خۆرپەرستنی سەبەئی یەکان) چەند لێکۆڵینەوەیەکی زانستی ی نوێش ڕاستی ی ئەو حاڵەتەیان سەلماندووە، وەك دەرکەوتووە هەندێك لەو خواوەندانەی سەبەئی یەکان ناویان (عەثتەر)و (ئیلمیقە)و (هیبس)و (ذات حميم)و (ذات بوعدان) بووە، (عەثتەر)یش کوڕی خۆر بووە، خۆریش بە (دایکی عەثتەر) ناسراوەو بە خواوەندی بەرەکەت و پیت و فەڕ دانراوە، (ذات حميم)یش مانای (ذات الأشعة)ی بووە، واتە خاوەنی تیشکەکان، ئەو تیشکانەی کە لە ئاوێکی هێجگار گەرم دەچن، (ذات بوعدان)یش مانای ماوەیەکی دووری هەیە، مەبەست لەوەش ئەو خۆرەیە، کە لەزەوی یەوە دوورە، بۆ زانیاری زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە کتێبی(تأريخ العرب قبل الاسلام-ی دکتۆر جواد علي-بەرگی دووەم و بەرگی پێنجەم. ئەمەش واتە: (ئەم باسە مێژوویی یەی نێو قورئانیش) بەڵگەیەکی زانستی ی دێرینی قورئانە و دەچێتە پاڵ هەموو ئەو موعجیزانەی تر لە دەرخستنی ئەو ڕاستی یانەی، کە لە لای خەڵکی نەزانراون.
(٥) الخبء: واتە (گەنجینە)و (ڕووەك و چێنراوەکان)ی زەوی.

نامەیەك لە "سولەیمان"ەوە بۆ "بەلْقیس"

"سولەیمان" بۆ دەرخستنی ئەو حەقیقەتەی کە (پەپو) ئاشکرای کرد، نامەیەکی پێداو فەرمانی پێکرد فڕێی داتە بەردەستی "بەلْقیس"ی شاژنی "سەبەء"، داواشی لێ کرد لەنزیکەوە چاودێریی ئەو ژنەو گەلەکەشی بکات و گوێیان لێ بگرێت و بزانێت ئاخۆ چی دەڵێن و چ وەڵامێکیان بۆ نامەکەی هەیە.

(پەپو) بۆ جێبەجێگەیاندنی ئەم فەرمانە نامەکەی "سولەیمان"ی هەڵگرت و بەرەو مەملەکەتی "سەبەء" فڕی و هەڵیدایە بەردەستی (بەلْقیس). ئەویش نامەکەی هەڵگرتەوەو کردییەوەو خوێندی یەوە، پاشان هەموو پیاو ماقوولانی گەلەکەیو سەرکردەکانی مەملەکەتی کۆکردەوەو پێی گوتن: (گەلۆ من نامەیەکم لە (شا سولەیمان)ـەوەو بۆ هاتووەو ئەمە دەقەکەیەتی: (بەناوی خودای بەخشندەی میهرەبان... تکایە لەئاست من خۆتان بەگەورە مەگرن، بەڵکو دەبێت باوەڕ بێنن و بەدڵ و بەگیان خۆتان تەسلیمی بەرنامەی ڕاستی خودا بکەن)...

جادوای ئەوەی "بەلْقیس" نامەکەی بۆ خوێندنەوە ڕووی ئاخاوتنی کردە ئەو کەسانەی چواردەوری خۆی و داوای ڕاوێژو تەگبیری دەربارەی ناوەڕۆکی ئەو نامەیە لێدەکردن و، پێی گوتن: (گەلۆ خۆتان ڕێگەیەکم بۆ دانێن و تەگبیرێکم بۆ بکەن، چونکە بەڕاستی من هیچ حوکمێك نادەم و هیچ فەرمانێکیش تەبەنی ناکەم تەنها بەپرس و ڕاو بڕیاری ئێوە نەبێت).

ئامادەبوانیش لەوەڵامی دا گوتیان: ئێمە خاوەنی هێزێکی توندو کاریگەرو ژمارەیکی زۆرین، بەتەواوەتییش ئامادەی جەنگ و کوشتارین، بەڵام خۆتمان سەرپشك کردووە لە هەر فەرمانێکت دا کە بە ئێمەی دەکەیت، ئێمەش گوێڕایەڵی هەر فەرمانێکت دەبین).

ئەم ئایەتانەی قورئانیش ئەو پرس و ڕا ناوخۆیی یەی نێوان پادشا ژنەکەو گەلەکەیمان بۆ دەگێڕنەوە.. ﴿مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ [١] كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ ٱلْـَٔاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا۟ جَآءَهُمْ نَصْرُنَا [٢] فَنُجِّىَ مَن [٣] نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ [٤] ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ﴾النمل/٢٨-٣٣.

---

(١) کتاب کریم: (نامەیەکی گرنگ)، (نامەیەکی پیرۆز) بۆیە بەوشەی (کریم) ناوبراوە چونکە مۆرکراوە. گوتراویشە: شاژنەکە بۆیە وا وەسفی نامەکەی کردووە چونکە وتەی نەرم و ئامۆژگاریی لە شێوازی بانگەوازەکەدا تێدابووە.

(٢) قاطعة امراً: هیچ فەرمانێکم بەجێنەگەیاندووە.. هیچ کارێکم ڕانەپەڕاندووە.

(٣) تشهدون: واتە (ئامادە دەبن بۆ پرس و ڕاو ڕاوێژکردن).

(٤) اولوا بأس شدید: واتە زۆر زۆر ئازاو بەجەربەزەو دلێرن.

وەڵامی "بەڵقیس" بۆ نامەکەی "سولەیمان"

دوای ئەو پرس و ڕایەی "بەڵقیس" لەگەڵ سەران و فەرماندەکانی گەلەکەی‌دا بۆی دەرکەوت کە گەلەکەی مەیلی جەنگ و ڕووبەڕوو بوونەوەیان هەیە زیاتر لەوەی حسابێکی تر بۆ ناوەڕۆکی نامەکەی "سولەیمان" بکەن، بەڵام ئەم ئافرەتە پادشایە مرۆڤێکی ژیرو تێگەیشتوو بوو و بەجیدی بۆ ئەنجامی گشت کێشەو کاروبارێکی دەڕوانی، بۆیە ویستی زیانەکانی جەنگیان بۆ ڕوون کاتەوە، نەخاسمە لەسەر لایەنی تێکشکاو، لەم بارەیەشەوە پێی گوتن: ئەی گەلی خۆم... ئەی پیاو ماقووڵان و فەرمانـدەو سەر لەشکرانی سوپا. بێگومان سوپاو لەشکری پادشایان گەر پێبنێنە نێو شارێك، یان(لادێیەکەوە)وێران و خاپووری دەکەن و هەموو بیناو ساختمانێکی بەسەر یەك دا دەدەن و بەتەواوی دەیشێوێنن، تەنانەت سووکایەتی وبێحورمەتی بەدانیشتوانەکەشی دەکەن، خۆ ئەگەر ئەوانیش (واتە لەشکری سولەیمان) ڕوبەڕووی خۆمان کەینەوەو جەنگیان لەگەڵدا بکەوین ئەوا هەمان کارەساتمان بەسەردێنن لەکاتێك دا گەر سەرکەون بەسەرمان دا).

ئێنجا دوای ئەم قسەیە (بەڵقیس) بیروڕای خۆی لەو بارەیەوە دەردەبڕێت و پێیان دەڵێت: (بەڕاستی من نیازم وایە کە با سەرەتا چەند نێرراوێکمان بەدیاری یەکی گەورەوە ڕەوانەی لای "سولەیمان" و گەلەکەی بکەین و بزانین ڕادەی کاریگەریی ئەو دیاری یە لە دڵو دەروونیان دا چەندە؟ چونکە هەمیشە دیاری و شتی جوان کارایی یەکی زۆری لەدڵی پادشایان دا هەیەو واز لە شەڕوشۆڕ دێنن و ڕێز لەخاوەنی دیاری یەکەش دەگرن، جا ئەگەر " سولەیمان" ئەم دیارییەمان لێوەربگرێت ئەوە دیارە کەئەو خۆیشی پادشایەکەو بەم جۆرە شتانە قایل دەکرێت کەپادشایانی پێقایل دەبن، خۆ ئەگەر پێغەمبەریش بێت ئەوا بەهیچ شێوەیەك بەدیاری ڕازی نابێت و هەموو خواست و نیازێکی ئەوەیە هەردەبێت پەیڕەویی دینەکەی بکەین، کەوابوو ناردنی ئەم نوێنەرانەمان بۆ ئەوێ بەو مەبەستەیە کە ئەوان (واتە نوێنەرەکانمان) هەواڵێکی ڕاست و دروست و دڵنیاییمان لەسەر سولەیمان و مەملەکەتەکەیو ڕادەی هێزو لەشکرەکەی بۆ بهێننەوە).

وەفدەکەی " بەڵقیس" بەرەو فەلەستن کەوتنەڕێو چەند دیاری یەکیشیان بۆ "سولەیمان" پێبوو، کاتێك گەیشتنە ئەو وڵاتە. دیتیان مەملەکەتێکی گەورەیەو چەندین کۆشك و تەلاری تێدایەو سوپایەکی بەهێزی واشیان هەیە کە مەملەکەتی (سەبەء) لەئاستیان دا شتێکی جێی باس نییە، وەفدەکە بەدیداری "سولەیمان" گەیشتن و دیارییەکەی "بەڵقیس"یان پێ گەیاند، بەڵام "سولەیمان" ڕەتی کردەوەو پێی ڕاگەیاندن کە ئەو کاتێك نامەکەی بۆ ناردووە بەمەبەستی چاوتێبڕین لە (ماڵ و سامان)، یان (ناردنی دیاری) نەبووە، بەڵکو داوای ئەوەی لێ کردووە کە بێت بۆ لایو باوەڕ بەخودا بێنێت و پەیڕەویی ی بەرنامەکەی بکات و واز لە (پەرستنی خۆر) بێنێت.

لەم ڕووەوە "سولەیمان" بەوەفدەکەی گوت: (ئایا ئێوە بۆ ئەوە هاتوون کە ماڵو سامانێکم بەدیاری بدەنێ لەکاتێك دا خودای مەزن لەو ماڵو سامانەی ئێوەی باشتر پێبەخشیوم؟ خودا مەملەکەتێکی ئاوای خستۆتە ژێر دەسەڵاتی منەوەو تەنانەت —جن-و-مرۆڤ-و با-و-باڵندە-شی بۆ بەیدەست (تسخیر) کردووم، هەروەها خودا پلەو پایەی پێغەمبەرێتیی پێبەخشیوم. ئیتر تەماعم لەهیچ ماڵ و سامانێك نی یە، بەڵکو هیوای هیدایەت و دۆزینەوەی ڕێی ڕاستان بۆ دەخوازم، ئێوە خۆتان دڵتان بەدیاری خۆشەو لەبەر پەیوەست

بوونی زۆرتان بەخۆشویستنی دنیاو شتە سەیرو سەمەرەکانیەوە حەز لە وەرگرتنی دیاری و ماڵ و سامان دەکەن، بەڵام من وانیم و لەو جۆرە پادشایانە نیم کە چاوم بڕیبێتە دیاری ی ئەم و ئەو).

پاشان "سولەیمان" لەکۆتایی قسەکانی دا بەوەفدەکەی گوت: (بگەڕێنەوە بۆ لای گەلەکەتان و دیاری یەکەیان بۆ بەرنەوەو هەموو ئەو دیاردانەی لێرە چاوتان پێکەوت لە (موڵك و دەسەڵات و خواپەرستیمان)بۆیان بگێڕنەوە. خۆئەگەر بەدەم بانگەوازەکەمانەوە بێن و گوێڕایەڵیمان بکەن و باوەڕ بەخودا بێنن ئەوا ڕزگارو سەرفراز دەبن، بەڵام ئەگەر لەسەر کوفرو بێ باوەڕی بمێننەوە ئەوا قەسەم بەخودا سوپایەکی وایان دەکەینە سەر کە هیچ توانایەکی بەرگری لەخۆکردنیان نەبێت و دەرەقەتی نەیەن و، لەشاری (سەبەئیش) بەدیلی‌و سەرکزی و کۆیلەیی دەیانهێنینە دەرەوە).

ئەم بڕگەیەی پێشوش گێرانەوەی قۆناغێکی تری چیرۆکەکەو تەفسیری ئەم ئایەتانەی تایبەت بەو بەشەی بەسەرهاتەکەیە کە خودا تیایان دا فەرموویە:

﴿لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِۗ مَا كَانَ حَدِيثٗا يُفۡتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصۡدِيقَ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿١١١﴾ □ □□□ وَمَا تَسۡـَٔلُهُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يَمُرُّونَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا(١) يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم (٢)﴾النمل/٣٤-٣٧.

تەخت و تاراجی " بەڵقیس" لەبەردەم "سولەیمان"دا

وەفدەکە بەرێی خۆیان دا گەڕانەوەو خەبەری هەموو شتێکیان بەشاژن "بەلقیس" گەیاند، چ دەربارەی هێزی سولەیمان و لەشکرەکەی و، چ دەربارەی هۆی ڕەت کرنەوەی دیارییەکەی.

"بەڵقیس"بەبیستنی ئەو دەنگ و باسانە تێگەیشت کە بێگومان "سولەیمان" پێغەمبەرێکی نێرراوی خودایەو ڕاستگۆشە لەو هەڕەشەو گوڕەشانەی‌دا، ئەمیش، واتە "بەڵقیس" ناتوانێت هیچ سەرپێچی یەك لەفەرمانی "سولەیمان" بکات، بۆیە بەخۆی‌دا هاتەوەو خۆی ڕێکخست تا لەگەڵ پیاوماقووڵانی گەلەکەی دا بچن بۆ لای.

"سولەیمان" لای خۆیەوە زانیبوی کەوا "بەڵقیس" بەڕێوەیە بۆ لای، لەم ڕووەشەوە ویستی هەندێك لەو موعجیزە تایبەتی یانەی (کەخودا پێی داون) پیشانی بدات تاکو بەڵگەیەکی دیاربن لەسەر پێغەمبەرێتی یەکەی.

بۆ ئەم کارەش ڕووی کردە ئەو (جن)ـە چالاکانەی لەچواردەوری بوون و پێی گوتن: (کامتان تەخت و سەکۆی فەرمانڕەوایی ی-بەڵقیس-م بۆ دێنن پێش ئەوەی، کەخۆی و گەلەکەی بگەنە لام وباوەڕبێنن، تاکو

(١) لاقبل لهم بها: واتە هیچ وزەو توانایەکیان لەڕووبەڕووبوونەوەی دا نی یە.
(٢) صاغرون: واتە ملکەچ و زەلیلن.

بەوە تواناو قودرەتی ئەو خودایەیان ببینن کە بانگم کردوون بـۆ پەرسـتنی و هـەروەها تـەخت و تـاراجی پادشایی ی خۆیشیان لێرە ببینن، کە چۆن گەیەنراوەتە ئێرە لەپێش خۆیان دا).

لە وەڵامی ئەم داخوازی یەدا (عیفریت-ێك لەجن)، کە هەرە بەهێزو چالاکەکەیان بوو گوتی: (من تەخت و تاراجیت بۆ دێـنم پـێش ئـەوەی لـەم کۆبوونەوەیـەی ئـەمڕۆت هەڵسـیت، کـە دادوەری و حـوکمی تێـدا دەکەیت).- جێ‌ی باسیشە کۆبوونەوەو مەجلیسی دادوەری و فەرمانڕەوایی ی"سولەیمان" ڕۆژانە لە بەیانی یەوە، تاکاتی نیوەڕۆ بووە بۆ ڕاپەڕاندنی کاروباری خەڵکی.

هەروەها ئەم (عیفریتە) گوتی: (من توانام لەسەر هەڵگرتنی ئەو تەخت و تاراجە هەیەو دەسـپاکم لەسـەر پاراستنی هەر خشڵ و گەورهەرێکی بەنرخ، کە تێ‌ی دابێت).

بەڵام یەکێك لەو فریشتە (مەلائیکەت)انەی، کە خودا یارمەتی "سولەیمان"ی پێ دەدان و زانستی لەسـەر کتێبە ئاسمانی یەکان هەبوو بە "سولەیمان"ی گوت: (من لەماوەیەکی کەمی خێراتر لەچاوتروکانێك دا ئەو تەخت و کورسی حوکمڕانی یەی بەڵقیست بۆ دەهێنم).

ئینجا دەسبەجێ ئەو تەختەی گەیاندە لای "سولەیمان". لەو کاتەش دا "سولەیمان" کە دیتی ئەوا تەخت و تاراجی ئەو شاژنە لەبەردەمی دا دانراوە سـوپاس و ستایشـی خـودای کـردو گـوتی: (ئـەم سـەرکەوتن و پشتیوانی کردنە لەئامادەکردنی خێرای تەختی "بەڵقیس" لەبەردەممدا هەر لەفـەزڵ و بەخششـی خودایـەو تاقیکردنەوەیەکیشیەتی بۆ من سەبارەت بەوەی، کە ئایا لەسەر ئەو نیعمەتانە سوپاسی دەکەم، یان حاشـا و کوفرانەی لێ دەکەم؟ جا من بەڕاستی هەر سوپاس و شـوکرانەبژێریی پـەروەردگارم دەکـەم لەسـەر ئـەو هەموو بەهرەو بەخششانەی. دیارەو بێ‌شك سـوودی شـوکرانەبژێریش هـەر بـۆ سوپاسـگوزارەکەیەو هـەر کەسێك سوپاس بکات، خۆی قازانج دەکات)، چونکە سوپاسگوزاری مانای بەدەستهێنانی نیعمەتی زیاترو بەردەوام بوونیشی دەگەیـەنێت بـۆ عـەبدی شـوکرانەبژێر. خـۆ هـەر کەسـێکیش سوپاسـگوزاری خـوداو شوکرانەبژێری نەبێت ئەوە دیارە بێ‌گومان خودا بێ‌باك و بێ‌خەمە لە بەندەکانی‌و هیچی لێ کەم نابێتـەوەو هەر خوداش بەخشندەو دەست بڵاوە بەفەزڵو بەخششی بۆ تێکرای مەخلووقاتی خۆی:

﴿ أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأۡتِيَهُمۡ غَٰشِيَةٞ مِّنۡ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوۡ تَأۡتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ (١) إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓۗ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۗ وَلَدَارُ ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰٓ﴾النمل/٣٨-٤٠.

" بەڵقیس" تەخت و تاراجی خۆی دەناسێتەوە

"سولەیمان" فەرمانی دا نەختێك گۆڕانکاری بەسەر سیمای تەخت و تاراجەکـەی "بـەڵقیس"دا بێـنن بـۆ

(١) قبل ان يرتد اليك طرفك: واتە خێراتر لە چاونووقانێکت.. یان لەهەڵهێنانەوەی پێڵووی چاوت دوای نووقاندنی.

ئەوەی كاتێك دێت و دەخرێتە بەرچاوی و لێی ورد دەبێتەوە، دەیناسێتەوە یان نا؟ یان نازانێت كە ئەوە عەرش و تەخت وكورسی ی پادشایی یەكەیەتی؟.

جا كە "بەڵقیس" هات و تەخت و تاراجی خۆی خرایە بەرچاوی، نەختێك ڕاوەستاو هەڵوێستەیەكی بەسەرسامی و دوودڵی یەوە لەئاستی دا كردو دڵنیا نەبوو لەوەی ئاخۆ ئەم عەرشە هی خۆیەتی یان نا؟ چونكە چەند نیشانەیەكی وای تێدابوو كە وای لێ بكات گومانی هەبێت لەوەی كە ئەمە عەرشەكەی خۆیەتی.

لەوساتەوەختەدا پرسیاری لێ كرا: (ئایا ئەم تەخت و عەرشەی بۆی دەڕوانیت لەو عەرشەت دەچێت، كە لە وڵاتەكەی خۆت بەجێت هێشتووە؟).

ئەویش لەوەڵامدا گوتی: (وەك ئەو وایە)، ئینجا دوای سەرنجی تەواو و، لێوربوودنەوەی بەچاكی، بەدڵنیاییەوە بۆی دەردەكەوێت، كە ئەمە هەر عەرشەكەی خۆیەتی و هێنانیشی بۆ ئەم جێگەیە موعجیزەیەكە لەموعجیزەكانی "سولەیمان"، چونكە ئەم تەخت و تاراجە بەشێوەیەكی توندو مەحكەم لەو كۆشكە داخراوەی دا هەڵگیرابوو و كۆشك و تەلارەكەشی بەچاكی قفڵ درابوو.

هەر بۆیە خێرا دوای دیتنی ئەم موعجیزەیە "بەڵقیس" بە "سولەیمان"ی گوت: (بێگومان ئێمە لەمەو پێشیش توانای خوداو ڕاستی ی پێغەمبەرێتی ی تۆمان زانیبوو، ئەویش بەهۆی ئەركی (پەپو)ەكەوەو لەڕێی ئەو هەواڵە تازانەشەوە كە نوێنەرەكانمان بۆیان هێنایەوە دوای ناردنیان بۆ لای ئێوە. ئەو هەواڵانەش چەند بەڵگەیەكی دی بوون لەسەر ئەم ڕاستی یەو ئێمە لەو كاتەوە باوەڕمان هێناوە، بەڵام ئەوەی كۆسپ و بەربەست بوو لەڕێ ی ئاشكراكردنی ئیمانەكەمان و دەرخستنی دا ئەوە بوو ئێمە لەنێو گەلێكی بێباوەڕدا دەژین كە تا بینە قاقایان لەكفرو بی باوەڕی دا ڕۆچوو و نەماندەتوانی تاكاتی ئامادەبوونمان لەلات دەری بڕین. بۆیە شاردبوومانەوە تا گەیشتینە لای تۆ)...

ئەم بڕگەیەش واتاو ڕاڤەی ئەم چەند ئایەتەی تر بوون كە دەربارەی ئەم بەشەی چیرۆكەكەیەو خودا فەرموویە: ﴿ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِبُواْ جَآءَهُمۡ نَصۡرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَآءُۖ وَلَا يُرَدُّ بَأۡسُنَا عَنِ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدۡ كَانَ فِي قَصَصِهِمۡ عِبۡرَةٞ لِّأُوْلِي[1] ٱلۡأَلۡبَٰبِۗ مَا كَانَ حَدِيثٗا يُفۡتَرَىٰ[2] وَلَٰكِن تَصۡدِيقَ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ﴾النمل/٤١-٤٣.

---

(١) واوتينا من العلم: گوتراوە ئەم ڕستەیە لەقسەكانی (سولەیمان)ە: واتە(زانستمان پێدراوە دەبارەی خوداو توانای خودا پێش ئەوەی "بەڵقیس" ئەو زانستەی پێدرابێت) گوتراویشە ئەمە قسەی "بەڵقیس" بووەو مانای ئەوە دەگەیەنێت گوایە لەپێش ئەو موعجیزەیەدا زانستی لەبارەی وجودی خوداوە هەبووە.

(٢) وصدها: (ڕێی لێ گرت) ئاوەڵناو (ضمیر)ی (ها) لەوشەی (صدها) بۆ فەرمانەكەی "سولەیمان") دەگەڕێتەوەو واتە سولەیمان ڕێی پەرستنی خۆری لێگرتووەو حەقیقەتی ئەو ڕێگایەی بۆ ڕوون كردۆتەوە كە دەبێت بیگرێتە بەر كە (پەرستنی خودای تاك و تەنیایە). خۆ ئەگەر ئاوەڵناوەكە (ها) بۆ فەرمانی "بەڵقیس" بێت ئەوە مانای وایە هۆی دەرنەخستنی باوەڕەكەی لەوەوپێش ئەوەبووە كە لەنێو گەلە بێباوەڕەكەیدا بووە.

"بەلْقیس" لەكۆشكی "سولەیمان"

"سولەیمان" بۆ ئەوەی جوانترین شێوەی بیناسازی و شاكارێكی ئەندازیاریی ی وەهاش پیشانی "بەلْقیس" بدات كە هەرگیز جگە لە "سولەیمان" كەسی تر نەیبووەو كە ئەو شاژنەش نەیبووەو نەیدیوە، فەرمانی بە وەستایانی شارەزاو پسپۆڕانی بیناسازی كرد كۆشكێكی بۆ دروست بكەن. ئەوانیش ئەو جۆرە كۆشكەیان بۆ دروست كردو، (هۆلێكی میوانداری)یشی بەتایبەتی بۆ بنیات نرا كە ڕووبەندی زەویەكەی لەشووشەیەكی تەنك و تەخت و لووس دروست كرابوو و ئاویشیان بە ژێردا برد تا وەك حەوزێكی ئاو دەركەوێت.

"سولەیمان" لەبەشی سەرەوەی هۆڵەكەو لەسەر كورسی ی پاشایەتی لێ ی دانیشت و ناردی بەدوای "بەلْقیس" دا بۆ چاوپێكەوتنی لە كۆشكەكەدا. جا كە بەلْقیسیان هێنا پێیان گوت: (بڕۆ نێو ئەم كۆشكەوە بۆدیداری"سولەیمان").

ئەویش كاتێك كۆشكەكەی بەو شێوەیە دی سەری سوڕما و وای دەبینی گوایە پڕە لەئاو، بۆیە كاتێك پێ‌ی نایە ژوورەوە هەر دوو قاچی هەلْكرد تاكو جلەكانی تەڕ نەبن (بەڕای خۆی)، ئینجا بە هۆڵەكەدا ڕۆشت و "سولەیمان"یش خێرا دلْنیای كرد لەوەی، كە ئەرزی ژوورەكە تەڕ نی یە و هەولْی دا ئەو سەرسوڕمانەی تیا نەهێلْێت و پێ‌ی گوت: (ئەم هۆڵە لەشووشەیەكی تەنك و ساف دروست كراوە) دیارە "بەلْقیس" لەوەو پێش ئەو جۆرە شوێنانەی نەدیبوو و پێشیان ڕانەهاتبوو.

پاشان كە ئەو هەموو ڕێزلێنانە زۆرو بێ‌وێنەیەی "سولەیمان"ی بینی‌و ئەو حەقیقەتە ڕۆشنەشی دەربارەی خودا بۆ ڕوون بووەوە كەلێ ی پەنهان ببوو، یەكسەر بەزمانی پاڕانەوەوە ڕووی كردە پەروەردگارو گوتی: (ئەی خودای پەروەردگارم، بەراستی من بەهۆی پەرستنی خۆرەوە ستەمم لەخۆم كرد، جا وا لەگەلْ سولەیمان داو (وەك ئەو) ملكەچی هەموو فەرمان و بەرنامەكەتم، چونكە ئەی پەروەردگاری جیهانییان هەر خۆت شایستەی ئەوەی بپەرسترێیت)...

كۆچی دوایی ی "سولەیمان"

قورئان بەم فەرمایشتەی خودا باسی مردنی "سولەیمان" دەكات: ﴿ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ ٱلْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُۥ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ ٱلْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ٱلْغَيْبَ مَا لَبِثُوا۟ فِى ٱلْعَذَابِ ٱلْمُهِينِ ﴾سبأ/١٤..

ڕاڤەكاران و خاوەنانی تەفسیر چەندین وتەو بیروڕایان دەربارەی تەفسیری ئەم دەقە قورئانیی‌یە هەیە كە هەندێك بیروڕایان دوورە لەوەی عەقلْ پەسندی بكات. بەلاّم ئەوەی كەشایانی باسە و لەعەقلّەوە نزیك بێت ئەم گێڕانەوەیەی مامۆستا (عبدالوهاب النجار)ـە، كەبەم شێوەیە ڕووداوەكەی لەچەند سەرچاوەیەكی پەیوەستەوە گێڕاوەتەوە:

("سولەیمان" كاتێك دەمرێت، (جن) پێ‌ی نازانن، دوای ناشتن و بەخاك سپاردنی، كوڕەكەی خۆی كاروباری ولاّت دەگرێتە دەست، لەو كاتەشدا (جن)ـەكان لەشوێنێكی دووری وەك (تەدمور) دەبن و سەرگەرمی كاری خۆیان دەبن و هیچ سستی یەك لەكارەكانیاندا ناكەن لەترسی ئەوەی نەبادا "سولەیمان" سزایان

بدات.

بەڵام دوای ماوەیەك یەکێك لە (جن) بەمردنی "سولەیمان" دەزانێت چونکە دەبینێت ئەوا گۆچانەکەی لەسەر زەوی[١] کەوتووەو خێرا هەڵی دەگرێتەوەو سەیردەکات کرم لیَ ی خواردووە، ئیدی بەهۆی کرمە ڕیژبوونی (کرم تێبوونی)ی گۆچانەکەیەوە ئەوە لێك دەداتەوە کەوا دیارە "سولەیمان" ماوەیەکی زۆرە ئەم گۆچانەی لیَ کەوتۆتە سەرزەوی و، ئەمەش بەهۆی ڕووداوێکی تایبەتی یەوە بووە، یا بەهۆی مردنەوە یاخود لەبەر نەخۆشی یەك جێی هێشتووە.

ئینجا ئەو جنی یە بەدوای هۆی ڕووداوەکەدا دەچێت تا هەواڵی مردنی "سولەیمان" دەزانێت. بەمەش هەموو جنەکان بەیەقین و دڵنیایی یەوە ئەو ڕاستی یە حاشاهەڵنەگرەیان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە ئەگەر ئەوان لە نادیار (غەیب)یان بزانیبایەو زانستی ڕووداوە نەبینراوەکانیان هەبوایە ئەوا لەو سزای بێ دەسەڵاتیو بارودۆخی زەلیلی یەیان دا نەدەمانەوە). (واتە: سزای کاری سەخت و مانەوە لەو کارەدا لەماوەی مردنی سولەیماندا).

هەروەها دەربارەی ئەم ڕووداوەی مردنی "سولەیمان" گوتراوە:-

(ڕۆژێکیان "سولەیمان" لەمیحرابەکەی دا دەبێت و مردن یەخەی پێدەگرێت و ئەویش لەو کاتەدا شانی دابوو بەسەر گۆچانەکەی دا. پاشان کرم دێت و دەست دەکەن بەخواردنی گۆچانەکەو بەشێکی لیَ دەخۆن و ئەو بەشە خوراوەش هەرەس دێنێت و هاوسەنگییەکەی تێك دەدات و دەکەوێتە[٢] سەر زەوی. ئەمەش دەلالەت لەسەرمردنی دەکات . ئینجا کەسوکاری دێن و هەڵی دەگرن و بەخاکی دەسپێرن.

بەڵام پێش ئەوە لەهۆی مردنەکەی دەکۆڵنەوەو دوای لێکۆڵینەوەکەیان بۆیان دەردەکەوێت کە ماوەیەکی (نەکورت و نەدرێژیشە) کۆچی دوایی ی کردووە. کاتێك ئەو (جنی)یانەی (لەکاروبارە قورسەکان دا بەکاردەهێنران) هەواڵی مردنی "سولەیمان" دەبیستن تێدەگەن کە ئەوان ئەگەر هەواڵی نادیارو (زانستی غەیب زانی)یان هەبوایە تا ئەو ماوەیەی نێوان (مردنی سولەیمان) و (زانینی ئەوان بەهەواڵەکە) لەو سزای تەسخیربوون و سووکایەتی پێکراویەدا نەدەمانەوە)...

وەك لەمێژووی بەسەرهاتەکەشەوە ڕوون بۆتەوە "سولەیمان" کاتێك بۆ ناو میحرابەکەی خۆی بچوایەو خەڵوەتی تێدا بگرتایەو بەتەنها گۆشەگیری ی بۆ خواپەرستی بکێشایە، ئەوا کەس نەیدەتوانی بچێتە لای، مەگەر کەسێك خۆی ڕێ ی پێبدایە، وا دیارە کاتی مردنیشی لەمیحراب دا زۆری خایاندووە هەتا لەدوایی داو لەپاش ماوەیەك بەو حاڵی لەدنیا دەرچوونەیان زانیوەو بەخاکیان سپاردووە.

---

(١) هەڵگرتنی گۆچان لەو سەردەمانەدا بەنیشانەیەکی سەرۆکایەتی دانراوە. جا هەرکەسێك (وەك سولەیمان) پادشا بووبێت، هەمیشە گۆچانەکەی پێ بووەو قەت فڕێی نەداوە ئەگەر ساغ و تەندروست بووبێت.

(٢)(دەکەوێتە سەر زەوی) ئەم ڕستەیە لەشیکاری ئایەتەکەدا بۆ مانای وشەی (خَرَّ)ی ناو ئەو ئایەتەیەو مانای (موت) واتە-مرنیش-دەگەیەنێت.

بەندی پێنجەم

((چەند پەندو وانەیەك))

(وانەیەك لەسەر دادگەری - كاتە بەباش دانراوەكانی خواپەرستی - هەوڵدان بۆ دنیاو ئاخیرەت - لەخۆپرسینەوە - پیادەكردنی سیستمی ڕاوێژكاری - خۆڕاگرتنی عەقیدە لەئاست تەفرەدارێتی ماڵ و سامان دا - وانەیەك دەربارەی لەخۆبوردوویی)

وانەیەك لە سەر دادگەری

لەچیرۆكی "داود"دا دەرسێك لەسەر دادگەری هەیە، جگە لەدیاریكردنی ئەو چەمكانەی كەدەبێت دادگەرێتییان لەسەر پیادەبكرێت تاكو حاكم و دادوەر نەكەونە نێو زوڵم و ستەمەوە. ئەمەش لەو هاواری بەئاگاهێنانەوەی خودا بۆ"داود"دا دەردەكەوێت كەبەو پێغەمبەرەی خۆی دەفەرموێت: ﴿يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلۡنَٰكَ خَلِيفَةً فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱحۡكُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلۡهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدُۢ بِمَا نَسُواْ يَوۡمَ ٱلۡحِسَابِ﴾ص/٢٦.

لەم ئایەتەدا (وەك لەبەندی دووەمی ئەم بەشەی كتێبەكەدا ڕاڤەكرا) خودا پێغەمبەری خۆی (داود) ڕادەسپێرێت بەحوكم و دادوەری كردن لەنێوان خەڵكی دا بەڕێبازی(حەق). واتە بەو ڕێبازی دادگەرانەیەی، كە هەموو كاروبارێكی پێ ڕاست دەكرێتەوەو نەتەوەی باوەڕدارانیش ئیصلاح دەكات.

بەڵام ئەو هۆكارو فاكتەرانە چین، كە وا لەحاكم دەكەن لەڕێی هەق لابدات؟

بێگومان دیارترین هۆكاری ئەو لەهەق لادانە شوێنكەوتنی هەواو ئارەزووە، ئارەزووپەرستییش لەم خوونەریتە نالەبارانەدا ڕەنگ دەداتەوە:

١) حەزكردن لە تۆڵە سەندنەوە لەناحەزی خۆی.

٢) خۆشویستنی دەسەڵاتداران و خزمان.

٣) زوڵم كردن لە بێهێزان و ڕكەبەرانی خۆی.

٤) تێركردنی تەماع و ئارەزووەكانی خۆپەسندی و زیادكردنی ناوبانگ.

ئەم چوار نەریتەش دیارترین خاسیەتی هەندێك لەقازی و حاكمەكانە. هەر بۆیەش خودا دوای ڕاسپاردنی (داود) بەوەی، كە (بەڕێبازی (هەق و دادگەری) حوكم لەنێوان خەڵكی دا بكات) پێی دەفەرموێت: (دوای هەواو ئارەزووی خۆت نەكەویت = ولا تتبع الهوى).

لەدواییشدا قورئانی پیرۆز ئاسەوارەكانی هەواو ئارەزووی دیاری كردووە و تیشكی خستۆتە سەر ئەو ئاكامەی كە مرۆڤ لەڕێی خودا لادەدات، ڕێی خوداش بەدی هێنەری بەختیاریو سەركەوتنی گەورەیە لەدنیاو قیامەت دا.

هەروەها ئاسەوارێكی تری شوێنكەوتنی هەواو هەوەس، دەرچوونە لەو ڕێبازە ڕاستەی كە خودا نەخشەی بۆ كێشاوەو بەم پێیەش كەوتنەبەر سزای سەختی ڕۆژی دواییە.

ئەم راسپاردەیەی خوداش بۆ (داود) جوانترینی ئەو ڕاسپاردانەیە کە قورئان دیاریی کردوون و، کە حاکم و قازی لە کەوتنە نێو هەڵەوە دەپارێزن و ناهێڵن حوکمی تونـدو ناعادیلانـە دەرکـەن لـەو حوکمانـەی کـە سەرەنجامێکی نالەباریان بـۆ سـەر سیسـتمی دەوڵـەت و ڕێزوشـکۆی دادوەری (قضـاء) هەیـەو تەنانـەت بونیادیشیان لە بناغەوە هەڵدەتەکێنێت.

کاتە بەباش دانراوەکانی خوا پەرستی

هەر لە چیرۆکەکەی "داود"ەوە چەند وەختێك دەسنیشان کراوە بـۆ عیبـادەت، هـەروەك لـە دەسـتەواژەی ئایەتە پیرۆزەکەوە دەفامرێتەوە: ﴿إِنَّا سَخَّرْنَا ٱلْجِبَالَ مَعَهُۥ يُسَبِّحْنَ بِٱلْعَشِيِّ وَٱلْإِشْرَاقِ ﴾ص/١٨.
لەم ئایەتەدا هەردوو وەختی (العشي و الأشـراق) بەتایبەتی جیاکراونەتەوە بۆ تەسبیحات و زیکری خودا و نوێژ و بەخۆدا چوونەوە، کاتی (العشی) لە وەختی خۆر ئاوابوونەوە دەست پێ دەکات، تا بەرەبەیان و کاتی (اشراق) کەوەختی خۆرهەڵاتنە، واتە چێشتەنگاو(ضحی).
تەرخان کردنی ئەو دوو کاتە بۆ یادی خودا دەلالەتە لەسـەر شـکۆو گرنگـی پێدانیـان، بۆیـە شایسـتەی دەسنیشان کردنیشن چونکە هۆیەکە بۆ سوور بوونی مرۆڤی باوەڕدار لەسەر عیبادەت و خواپەرسـتی لـەو دوو وەختەدا.
دیارە چ (وەخت) و چ (شوێن)یش کارایی تەواویان لەچاکی و (فضل)ی ئەو عیبادەتەدا هەیە کـە تیایانـدا ئەنجام دەدرێت. چونکە لەکاتی ئاوابوونی خۆرو درێژبوونەوەی شـەوگاردا دەروونـەکانی خـەڵکی پوخـت و ساف دەبنەوەو بەوردی بۆ ئەو سروشتە دەڕوانن، کە چۆتە باوەشی هێمنی یەوەو ئەسـتێرەکانیش لـەئاسمان دا بە تیشکە ڕۆشن کەرەوەکانیانەوە دەبینرێن، هـەموو ئەمانـەش دڵو دەروون لـەو کـۆت و پێوەندانـەی (ڕۆژگاری جەنجاڵ و پڕ لەزەحمەت و بارگرانیی کارکردن) ئازاد دەکـات و وای لێ دەکـات بـە گـورجی ڕوو بکاتە بارەگای پەوەردگاری بە تەسبیحات و شوکرانەبژێری و بەرزڕاگرتنی شکۆو گەورەیی ی خوداوە.
هەمیسان کاتی هەڵاتنی خۆر لەبەیانیان دا، کە سرووشت لەدرەوشاوەترین ڕواڵەتی دا دەردەکەوێت وتیشك و پڕشنگی خۆی بەهەموو لایەك دا دەڕژێنێت و هـەموو گـرۆی مـرۆڤ و باڵنـدەو ئـاژەڵی لێ بەهرەمەنـد دەبێت، هەموو ئەمانەش هەستێکی ڕۆحی لەدڵی مرۆڤ دا دەبزوێنێت و داوای زیکـری خـودای کردگـار و پەرستن و بەرز ڕاگرتنی لێ دەکات.

هەوڵ دان بۆ دنیاو ئاخیرەت

زۆر کەس لەخەڵکی وا تێدەگەن گوایە ناشێت مرۆڤ (شان بەشانی هەوڵـدانی بـۆ ڕۆژی دوایـی) هـەوڵ بـۆ دنیاش بدات، چونکە دینداری (تـدين) بـەڕای ئـەوان ڕوو لـەدنیا وەرگێـڕان و نەویسـتنیەتیەو، مانـەوەی هەمیشەیی ی نێو مزگەوت و شوێنەکانی بەندایەتی یەو، ڕەت کردنەوەی بەش و(نصیب)ی دنیایە.
ئەم جۆرە وەهم و بۆچوونە ناڕاستانەش لەهەندێك کات و جێگەدا بەجۆرێك بڵاوبووەتەوە تا گەیشتۆتە ئـەو ڕادەیەی کە (بانگەشەچیانی کفرو بێباوەڕی) ناشیرینترین (وەسف) بۆ (دین) دابنێن و بڵێن (ئاین ئەفیونی

گەلانە)..
بەڵام مەتریالیستەکان نازانن کەئیسلام دنیاو ئاخیرەت پێکەوە دەبەستێتەوەو بەتەواوکاری یەکدییان دادەنێت. بەپێی ڕێساکانی ئیسلام مرۆڤ دەبێت بەشی پێویستی خۆی لە (دنیا) وەرگرێت و توێشوی تەواویش بۆ سەفەری ڕۆژی دوایی ی پاشەکەوت بکات. هەروەك لەم فەرمایشتەی خودادا ڕوون دەبێتەوە: ﴿ وَٱبۡتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنۡيَاۖ وَأَحۡسِن كَمَآ أَحۡسَنَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَۖ ﴾.
هەروەها ئیسلام فەرمان دەکات بەدابین کردنی ئەو ئامرازو کەرەسە پێویستانەی بنیات نانی هێز وەك چەك و تفاقی جەنگی بۆ پاراستنی نیشتمان لەدوژمنان، ئەمەش هەر بەپێی فەرمان و فەرمایشتی خودا ﴿ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِبُواْ ﴾.
ئەمەیە واتاو مەفهوومی (دین) لەدیدی ئیسلامدا و هەمان ڕاسپاردەی خوداشە بۆ "داود" دەربارەی چەك و تەقەمەنیو، وەك ڕێنمونیو فێرکاری یەك (بۆ ئێمەش): ﴿ أَنِ ٱعۡمَلۡ سَٰبِغَٰتٖ وَقَدِّرۡ فِي ٱلسَّرۡدِۖ وَٱعۡمَلُواْ صَٰلِحًاۖ ﴾. خودا لەم فەرمایشتەدا فەرمان بە"داود" دەکات کەقەڵغان دروست بکات. لەو سەردەمەش دا جەنگ و کوشتار بەتیرو ڕم و شمشێر بووە، قەڵغانیش گرنگترین ئامراز بووە بۆبەرگری لەخۆکردن.
ئەمڕۆش لەم سەردەمەدا دوای داهێنانی چەکە کوشندەکان پەرە بەچەکی بەرگرییش دراوە، پێویستە دیندارانیش هەوڵی دروست کردن و بەکارهێنانی ئەو چەکانە بدەن و بەرگرییان لەخۆیان پێبکەن لەبەرامبەر ئەو چەکە پێشکەوتووە وێرانکارییەی دوژمنان دا.
پاشان بەوردی سەرنج بدە لە دوایین ڕاسپاردەی ئەو فەرمایشتە ﴿وَٱعۡمَلُواْ صَٰلِحًاۖ ﴾ کە چۆن خودا دوای ڕاسپاردنی "داود" بەدروست کردنی قەڵغان فەرمان بەخۆیو شوێنکەوتوانیشی دەکات پابەندبن بەکاری چاکەوە بۆ بەرژەوەندی ی دنیاو ئاخیرەتیان. چونکە دنیاو ئاخیرەت لەدیدو تێڕوانینی (دین)دا پێکەوە گرێدراون و یەکترییش تەواو دەکەن. بێگومان (هێزی سەربازی) نەتەوە لە دوژمنان دەپارێزێت و ناهێڵێت بکەوێتە ژێر چنگی داگیرکەران. (هێزی ڕۆحی)یش کە لەباوەڕهێنان و کاری چاکەدا ڕەنگ دەداتەوە ڕێنموونی ی نەتەوەی دیندار دەکات بۆ سەر چاکەخوازیو ناهێڵێت خراپەو بەرکردارییەیان تێدا بڵاوبێتەوە.

لەخۆ پرسینەوە

هەروەها لەچیرۆکی "داود"دا وانەیەك دەربارەی لەخۆپرسینەوە هەیە لەسەر ئەو هەڵەو گوناە و خەیاڵە خراپانەش کە بەدڵی داهاتوون. هەروەك لەفەرمایشتەکەی خوداش دا بۆمان ڕوون بووەوە: ﴿وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسۡتَغۡفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّۤ رَاكِعٗاۤ وَأَنَابَ﴾. جا تۆ بڵێی مەبەست لە (فتناه) ئەوە بێت کە خودای مەزن تاقی ی کردبێتەوە یان گیرۆدەی فیتنە (واتە بەڵایەك)ی کردبێت؟ مانای هەموو ئەمانە لەئارادایە. بەڵام مەبەستی بنچینەیی لەفەرمایشتەکەی خودا ئەوەیە "داود" هەر کە گومانی کەوتنە نێو هەڵەی لەخۆی کردووە خێرا داوای لێخۆشبوونی لەخودا کردووەو گەڕاوەتەوە بۆ لای خودا.
ئەی داخۆ حاڵی ئەو دادوەرە چی بێت کە تەواو لێ ی ڕوونە بەهەڵەدا دەچێت یان لەهەق لادەدات؟ لەمەش

دا وانەیەکی کاریگەر هەیە دەربارەی سوور بوون لەسەر لەخۆپرسینەوەو خۆ گرتنەوەو خۆنەویستی لەکاتی پەیدابوونی خەیاڵێکی نابەجێ لەهزردا، چونکە دەسبەرداریی دەروون و جڵەو بۆشل کردنی دەبێتە هۆی شێوان و تێك چوونی ئەو دەروونە.

جا ئەی مرۆڤی خاوەن باوەڕ هەر جارێك دەروونت داوای ئەنجامدانی کارێکی نابەجێی لێ کردیت یاخود خەیاڵی ئیرەیی پێ بردن یان ڕق وکینەیەك بەرامبەر مرۆڤێکی برات بەدڵ داهات ئەوا پێویستە پەیرەویی ی "داود"ی پێغەمبەری خودا بکەیت و خێرا داوای لێخۆشبوون لەخودا بکەیت و بەملکەچی و کڕنووش بۆ بردنەوە بگەڕێیتەوە بۆ لای و تۆبەی لەلا بکەیت تاکو خوداش لێت خۆش بێت، چونکە خودا لەهەموو بیروخەیاڵێکیش دەپرسێتەوە، تەنانەت لەو خورپەو خەیاڵە پەنهانیەو شارراوانەی نێو دڵیش دەپرسێتەوە کە مرۆڤ وا دەزانێت کەس لێ یان ئاگادارنی یە: ﴿وَإِن تُبْدُواْ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ أَوۡ تُخۡفُوهُ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ﴾.

بێگومان ئەوەش شێوازێکی دانایانەیە لەشێوازەکانی قورئان بۆ چاکردنی دڵ و دەروون. دیارە کاری نابەجێ و خەیاڵی خراپ گەر هەروا بێچارەسەرکردن فەرامۆش بکرێن زیانێکی زۆر لەهەڵسوکەوتی مرۆڤ دەدەن و لەسەر ڕەفتارەکانیشی ڕەنگ دەدەنەوە.

لەم بارەیەوە (عوسمان-ی کوڕی-عەففان) (خودا لێ ی ڕازی بێت) گووتویەتی: (هەر کەسێك نیازێکی نالەبار لەدڵی دا بشارێتەوەو بەتەمای بەدکاری یەك بێت، خودا پەردە لەسەر ڕووی هەڵدەماڵێت و بەزمانی خۆیشی پێی ئاشکرا دەکات).

شاعیر (زهیر بن ابی سلمی)ش لەم ڕووەوە لەدێرە شیعرێکی دا دەڵێت:

ومهما تكن عند إمريء من خليقه وإن خالها تخفى على الناس تعلم

واتە: (مرۆڤ هەر سروشت ومیزاجێکی هەبێت و بەهەر جۆرە خەیاڵو خیلقەتێکیشی وا بزانێت لەخەڵکی پەنهانە ئەوا هەر دەزانرێت).

پیادەکردنی سیستمی ڕاوێژکاریی

ئەگەر حاکمان و دادەوەران تەنها پشت بەبیروڕای خۆیان ببەستن و ڕاوێژو پرس و ڕا لەگەڵ کاربەدەست و پەیوەندیداران و شارەزاو زانایان دا نەکەن ئەوا دوور نیە ئەم نەریتەیان ببێتە هۆی دەرکردنی چەند حوکمێکی وا کە کەم و کوڕیەیان تێدا بێت و زیانێکی زۆریش بەبەرژەوەندیەکانی گەل بگەیەنێت، مێژوو چەندین نموونەی لەم بارەوە لەخۆگرتووە. هەر دادوەرێکیش تەنها بەڕای خۆی حوکمی دابێت ئەوا بووەتە سەرچاوەیەك لەسەرچاوەکانی تێکدانی گەل.

شووراو ڕاوێژکردنیش سیستمێکی لەباری وایە کە هۆی بەدی هێنانی خێرو چاکسازی یە لە نێو گەلان دا، چونکە (بیروڕای بەکۆمەڵ) و (ڕای تێکرایی) ڕێك تر و ڕاسترە لەبیروڕای تاکەکەس و، چەند عەقڵێکی یەکگرتووش بەسوودترە لە تاکە عەقڵێك.

قورئانی پیرۆز لەم ڕووەوە دەرسێکمان بۆ پیادەکردنی سیستمی ڕاوێژکاری پێشکەش دەکات، ئەویش کاتێك بەسەرهاتی شاژنەکەی "سەبەء"مان بۆ دەگێڕێتەوە بەتایبەتیش لەو ساتەوەختانەدا کە

هەڕەشەکەی "سولەیمان"ی پێ دەگات لەمەڕ هێرش بۆ سەر مەملەکەتەکەیان و، داخۆ چ هەڵوێستێکی بۆ وەبەرنێت؟ ئایا تەنها بەڕای خۆیەوە پابەندبووەو داوای جێبەجێکردنی لێکردوون؟ نەخێر بەڵکو هەموو پیاوماقووڵان و ڕیش سپیانی گەلەکەی کۆکردۆتەوەو پێی گووتوون: (بەڕێزینە لەم بارەیەوە ڕاوێژێکم لەگەڵدا بکەن و فەرمانێکم بۆ دەسنیشان کەن، چونکە بەڕاستی من هەرگیز بەبیروڕای خۆم ڕەفتارم نەکردووەو بەبێ پرس و ڕاو ئامادەیی ئێوە بڕیارێکی سەربەخۆم نەداوە): ﴿إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا۟ جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَن﴾، لەمەش دا چەق خراوەتە سەر ئەو پرنسیپی ڕاوێژکاری یەی کە ڕێساو دەستوورەکانی حوکم لەجیهانی پێشکەوتنخوازدا پەیڕەویی دەکەن. بەڵام چەند ناوێکی جۆراو جۆریان لێ ناوە وەك-ئەنجوومەنی نوێنەران-پەرلەمان-ئەنجوومەنی پیران، ئەنجوومەنی گەل و چەندەها ناوی دیکە..

ڕاوێژکردن کۆڵەکەیەکی پتەوە لەکۆڵەکەکانی حوکمی راست و دروست و خێرو بێرێکی زۆر بۆ میللەت بەدەست دێنێت و لەهەمان کات دا بەدووریشی دەگرێت لەو زیانانەی کە زۆر جار بەهۆی هەواو ئارەزوو و تەماعکاریی چەند سەرکردەیەکەوە تووشی دەبن، لەو سەرکردانەی کە بەنیاز و ئامانجی شەخصی و تاکەکەسی ی خۆیان دەجووڵێنەوە.

"پرانسیپی شوورا" شاژنەکەی "سەبەء"یشی پابەندکردبوو بەخۆیەوەو هەر ئەمەشە کە ئیسلام داوای پیادەکردنی کردووە و کردووشیەتی بە بنەمایەك لە بنەماکانی حوکمی ئیسلامی.. ئەوەتا هەر لەقورئان دا خودا ڕووی فەرمایشتی دەکاتە پێغەمبەرەکەی خۆی (محمدﷺ) و داوای ڕاوێژکاری و پرس و ڕای لەگەڵ هاوەڵانی دا لێ دەکات: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ﴾. هەروەها لەجێیەکی تری قورئان دا خودای پەروەردگار ستایشی ئەو ئیماندارانە دەکات کە شووراو ڕاوێژکارییان کردۆتە ڕێسایەکی حوکم و دەفەرموێت: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾.

خوڕاگرتنی عەقیدە لەئاست تەفرەدارێتی ماڵو سامان دا

خۆڕاگرتنی عەقیدە لەو وتەیەی سولەیمان دا دەردەکەوێت کاتێك نێرراوانی "بەلقیس" دیارییەکانی دەخەنە بەردەست و ئەویش بەو کەرەسە دەگمەن و بەنرخانە تەفرە ناخوات و پێیان دەڵێت: ﴿أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ١٠٤﴾، بەمانای ئەوەی کە خودا پێی بەخشیوم لە ڕەحمەتی زۆریو لەپلەو پایەی پێغەمبەرێتیو لەزانست گەلێك چاکترو باشترن لەو ماڵ وسامانەی کەئێوە بۆم دێنن. چونکە-ماڵو سامان-کەرەسەیەکی کاتیەو دیاردەیەکی دنیای بڕاوەیە.

مەبەستی "سولەیمان" لەمەدا بەگرنگتردانانی لایەنە ڕۆحی یەکانە لەلایەنە مادیەکان، بۆ نمونە ئەو پێی نەگوتوون: (ئەوەی خودا پێی بەخشیوم زۆرترە لەوەی کە ئێوە بۆتان هێناوم) بەڵکو گوتوویە: (باشترە لەوە): ﴿ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ١٠٤﴾، بێگومان لەمەش دا مەبەستی لایەنە ڕۆحیەکانیەتی، چونکە لەگۆشەنیگای باوەڕدارانەیەوە زۆر زۆر باشترو چاکترە لەلایەنە ماددیەکانی، بێگومان لەسەرەتای ژیانی مرۆڤایەتیەوە خەڵکی بە ماڵ و سامان تاقی کراونەوەو گیرۆدەی بوون، هەر ئەو ماڵ و سامانەش ڕێپیشاندەری هەموو ڕەفتارو هەڵس و کەوتێکیان بووە.

"بەلقیس"یش گومانی وابووە گوایە "سولەیمان" وەك هەر خەلکێکی دی دەکەوێتە بەر کاریگەریی ماڵو سامان و بەوە تەفرە دەدرێت، هەر بۆیەش دیارییەکی تایبەتی بۆ دەنێرێت تاکو لە ناخەوە هەڵیسەنگێنێت و پەردە لەسەر کەسێتی و ئامانجی بنچینەیی ی هەڵداتەوەو پاشان ئاسەواری ئەو تاقیکاری یە لەدەروونی دا بزانێت.. جا ئایا ئەو دیارییە هۆکارێك بوو بۆ بێدەنگ بوونی "سولەیمان" و چاوپۆشی کردن لەبانگەواز بۆ ڕێی خوداو، وازهێنان لەو هێرشەی کە هەڕەشەی لەسەر پێدەکرد ؟!

نەخێر!! بەڵکو "بەلقیس" تەنها ئەم وەڵامەی لە"سولەیمان"ەوە پێ گەیشتەوە: ﴿إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٤﴾.. ئەمە وتەیەك بووە لەزاری "سولەیمان"ـەوەو، پاشان تاکو ببێتە دەستوورێك بۆ کەسانی دوای خۆی و بۆ ئەوەی هەر چاکەخوازێکی تری دوای خۆیشی بەدڵ و بەزمان بیلێتەوەو، گشت پێشەواو قازییەکیش لەبەرامبەر شوێنکەوتوانی-باطل- و بەرتیل دەران دا خۆیانی پێ ڕاگرن و بێدەنگ نەبن لە بەد کاری و خراپەکانیان و سەربۆ ناهەقی و-باطل-یان نەلەقێنن.

ئەم وتەیەی "سولەیمان" بۆ جێگیرکردنی هەموو بەهایەکی بەرزو شکۆدارو، پابەندی بەهەقەوەو، ڕوو وەرچەرخان لە هەموو سیمایەکی تەفرەداری دنیایە، سا ئیتر سیمای بەزل دانان یان ماڵ و سامان یان پایەی بەرزوگران بێت..

دیارییەکەی "بەلقیس"یش لەڕاستی و بنج و بناوان دا تەنها بەرتیلێك بووەو ویستوویەتی کارتێکردنێکی لەسەر "سولەیمان" پێ دروست کات تاکو وازیان لێ بێنێت و, لەسەر ئەو کوفرو گومڕاییەو (خۆرپەرستی)یە لەمەملەکەتی خۆیان دا بمێننەوە. وەلێ "سولەیمان" سەرزەنشتیشیان دەکات لەسەر ئەو دیاری یە و ناخی ئەوان دەخوێنێتەوەو پێیان ڕادەگەیەنێت، کە (ئەوان خۆیان) بەم دیاری یەیان دڵخۆشن، (نەك سولەیمان): ﴿وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي﴾.

"سولەیمان" بە ڕواڵەتەکانی ئەم دنیایەو شتە فریودەرەکانی تەفرە ناخوات و تەنانەت کاریشی تێناکەن، چونکە ئەو لەهەوڵی بەدی هێنانی حەقیقەتێکی هێندە گەورەو پیرۆزدایە، کە هیچ بەهایەکی (مەتریالی) هاوسەنگ و هاوتای نی یە.

وانەیەك دەربارەی لەخۆبوردویی

لەم داستانەی "سولەیمان" لەگەڵ "بەلقیس"دا وانەیەکی ڕۆشنیش لەسەر (لەخۆبوردوویی) هەیەو سەرباری ئەو هەموو پلەو پایەو دەسەلاتەش تووشی خۆبەزل زانین نابێت و لەسەر ئەو زانستە زۆرانەش لەخۆیبایی نابێت..

ئەم نەریتەش لە وتەی -پەپو-ەکەدا دەردەکەوێت دوای ئەوەی ماوەیەك برزدەبێت و دەگەڕێتەوەو پێی دەڵێت: ﴿وَلَٰكِن تَصۡدِيقَ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ﴾...

بەوردی سەرنج بدە لەو حاڵەتە و سەیرکە "سولەیمان"ی پێغەمبەر کە خودای مەزن ئەو هەموو داناییەو زانستە زۆرو جۆر بەجۆرانەی پێداوە کەچی هەندێك هەواڵ کە -پەپو-ەکە زانیویەتی، ئەم لێ یان بێ ئاگابووە، ئەم باڵندە لاوازەی کە بەو وتەیە قسەی لەگەڵدا دەکات وەك بەربەرەکانی (تحدی) یەك وایە

لەبەرامبەر "سولەیمان"داو مانایەکی زۆریش دەگەیەنێت لەبەرامبەر زانستی ئەودا، جگە لەوەش وانەیەکی گەورەی بۆ باوەڕدارانیش دیاری کردووە لەسەر ئەوەی کە هەرچەندە مرۆڤ بگاتە هەر ئاستێکی دیارو بالاّ لەزانست و زانیاریدا، هەر دەبێت لە بێدەسەلاّتترین مەخلووقاتی خوادا زانیاریەکی بالاّتر لەهی خۆی بەدی بکات، سائیتر لەهەر جۆرە بوارێك لەبوارەکانی مەعریفەدا بێت.

بەلاّم ئەی داخۆ هەلّویستی "سولەیمان" لەبەرامبەری -پەپو-ەکەدا چی بوویێت؟ تۆ بلّێی تووشی لەخۆیابی بوون بوویێت و ئەو هەوالّەی —پەپو-ەکەی فەرامۆش کردبێت" ئەی ئایا (پایەبلّندی و دەمارگیریی شاهانە) وەك ئەو سیفەتانەی کە —پادشاکان خۆیانی پێوە دەلەنگێنن- وای لە "سولەیمان" کرد کە لەسەر ئەو بەربەرەکانێیە سزای پەپو بدات؟

نەخێر.. بەلّکو تاکە وەلاّمی "سولەیمان" لەکاتی بیستنی ئەو هەوالّەدا کە پەپو پێی دەگەیاند ئەوەبوو کە لەباری ڕاستیو دروستی قسەکانی دەکۆلنەوە تا بزانن وایە یان نا ؟!: ﴿وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۗ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ﴾.

ئەمەش وتەیەکی ڕەوانە بۆ پەسندکردنی زانست لە پەپوەکەوەو بەدوادا چوونی ڕاستی یەکان. چونکە "سولەیمان" لەناخی خۆیەوە هەستی بەهیچ کەم و کووڕیو شوورەیی یەکی خۆی نەکردووە گەر بەچاکی گوێ بۆ دەنگ وباسەکەی ئەو بالّندە لاوازو بێدەسەلاّتە بگرێت ئەگەرچی خۆیشی پێغەمبەرێك بێت و بڕێکی زۆریشی لەزانست و زانیاری پێ بەخشرابێت، هەروەك خوداش وەسفی عیلمەکەی"سولەیمان"و "داود"ی لەم فەرمایشتەی دا کردووەو فەرموویە: ﴿مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يَمُرُّونَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ ۝١٠٥ وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا﴾...

ئەم ئایەتەش بەلّگەیە،کە لەسەر بایەخی زانست و گەورەیی و پایەبەرزیی ی زانستمەندان و زانیاران، هەروەك ئاگادارکردنەوەیە، کە بۆ زانایانیش تاکو سوپاسی زۆری خودای مەزن بکەن لەسەر ئەو زانست و حیکمەتەی، کە بە (فضل)ی خۆی پێی بەخشیون و، پەی بەگرنگی و بەهای بەرزی زانستیش بەرن و تێبگەن کەوا زانست لەئاستێکی بالاّی وادایە، کە هیچ هاوتاو هاوێنەیەکی نی یە. لە بەشێکی تری ئایەتەکەدا باسی بە چاکتردانانی زانستمەندانی وەك"داود و سولەیمان" کراوە لەئاست زۆر کەس لەبەندەکانی تری خوادا و ئەم بەچاکتردانانە (تفضیل)ەش دیارە ئاماژەیە کە بۆ ئەوەی کەوا کەسانی تر لەخوار ئەوانەوە دانراون، ئەمەش هەر بەپێی پایەبلّندی و بەهادارایی ی زانستەکەیە، بەم پێیەش سەرنجی زانایان بەلای ئەو ئاکارە جوانەی لەخۆبوردوویی دا ڕادەکێشێت و پێویستە ئەوپەڕی خۆبەکەم گرو لەخۆبڕاوبن چونکە هەر لەنێو عەبدەکانی تری خوداو مەخلوقاتی دیکەشی دا کەسای تر هەیە کە لەبواری زانست و زانیاری دا لەوان لەپێشتر و ئاگادارترن، وەك چۆن —پەپو- لەبوارێکی خۆیەوە ئاگادارتر بوو لە "سولەیمان" دەربارەی حالّی ئەو گەلەی خۆریان دەپەرست.

بەندی شەشەم

((پێغەمەرێتی ئیلیاس))

گەلی ئیلیاس-یش لەنەوەکانی گەلی (بنو اسرائیل) بوون، واتە لەوانەی دوور کەوتوونەوە بۆ ئەو شارەی کە ئەمڕۆ بەناوی شاری (بەعلەبەك) ناسراوە، ئەم گەلەش بتێکیان بەناوی (بەعلا)[١] دەپەرست. خوداش پێغەمبەری خۆی (ئیلیاس)ی بۆ ناردن تا بانگیان بکات بۆ پەرستنی خودای تاك و بێهاوەڵ.

(ئیلیاس) پەیامی خودای بەگەلەکەی گەیاندو پێی گوتن: (ئەرێ بۆچی خۆتان لەسزای خوداو لەرق و توورەیی ی ناپارێزن و پەیڕەویی-فەرمان بەچاکەو ڕێگری لەخراپە- ناکەن؟ ئایا (بەعلا)ی-بت-دەپەرستن و واز لە پەرستنی ئەو خودا پەروەردگارەتان دێنن، کە هەموو جیهانی بەجوانترین شێوە دروست کردووە؟ تاکە خودای شایانی پەرستن هەر (الله)یەو، پەروەردگاری خۆتان و باب و باپیرە پێشینەکانیشتانە: ﴿رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمْ الأَوَّلِينَ﴾.

بەڵام ئەو گەلە بانگەوازی پێغەمبەرەکەیان بەدرۆخستەوەو بەدەمیەوە نەچوون. سزای ئەو کارەشیان ئەوەیە کە خودا لەدنیاو ئاخیرەتیش دا خستوونیە بەر خەشم و قینی خۆی بەهۆی بەدرۆدانانی بانگەوازی پێغەمبەرکەیانەوەو تەنها ئەو بەندە چاك و دڵسۆزانەی لێجیاکردوونەوە کە بەڕاستی باوەڕیان پی هێنابوو و نەچووبوونە ڕیزی یاخی و بتپەرستانەوە.

بێگومان خودا بەرێزێکی زۆرەوە باسی (ئیلیاس)ی کردووە و لەسەرزاری ئەوانەی دوای خۆی هاتوون ستایشی هەوڵ و تەقەللای کردووە چونکە لە باوەڕدارە دڵسۆزو چالاك و ڕەوشتبەرزەکان بووە، خودای مەزن لەم ئایەتانەدا هەر هێندە باسی ژیان و پەیام و بانگەوازی ئەم پێغەمبەرەی کردووە و فەرموویە:

﴿ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴿١٢٥﴾ ٱللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ[٢] ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِلْ يَاسِينَ[٣] ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ الصافات/١٢٣-١٣٢.

---

(١) دەربارەی ئەوەی کە گوترابێت: (ئیلیاس لەشاری -بەعلەبەك-دا بووە بەپێغەمبەر) بەوتەیکی ڕاست و ساغکراوە دانانرێت. هەروەك گوتراویشە: (بەعلا-ناوی ئافرەتێك بووە کە لەجیاتی خودا دەیانپەرست).

(٢)لمحضرون: واتە بۆ سزا ئامادەدەکرێت چ لەدنیاو چ لە ڕۆژی دواییش دا.

(٣) الیاسین: کۆ (جمع)ی (ئیلیاس)ـەو مەبەست لە (ئیلیاسین)یش ئەو کۆمەڵە باوەڕدارە دڵسۆزانەیە، کە لەگەڵ (ئیلیاس) دابوون، هەر بۆیەش بە کۆ (جمع) ناوی (ئیلیاسین= واتە ئیلیاسەکان)یان بۆ دانراوە، چ بۆ (ئیلیاس) خۆی و، چ بۆ شوێنکەوتوانیشی.

((پێغەمبەرێتی ی ئەلیەسەع))

(ئەلیەسەع)یش لەپێغەمبەرانی (بنو اسرائیل) بووە و قورئانی پیرۆز هیچ شتێکی وای لەسەر ژیانی باس نەکردووە تەنها ئەوەندە نەبێت کە ناوی لەگەڵ کۆمەڵێك پێغەمبەری تردا هێناوە، واتە لەو پێغەمبەرانەی کە دەبێت باوەڕیان پێبهێنرێت-هەروەك لەدوو شوێنی وەك ئایەتی ژمارە (٤٨)ی سوورەتی (ص)و ئایەتی ژمارە (٨٦)ی سوورەتی (الأنعام) لەگەڵ چەند پێغەمبەرێکی تردا ناوی هاتووە:

﴿ وَٱذۡكُرۡ إِسۡمَٰعِيلَ وَٱلۡيَسَعَ وَذَا ٱلۡكِفۡلِۖ وَكُلّٞ مِّنَ ٱلۡأَخۡيَارِ ﴾ص/٤٨.

﴿وَإِسۡمَٰعِيلَ وَٱلۡيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطٗاۚ وَكُلّٗا فَضَّلۡنَا عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾الأنعام/٨٦.

گوتراوە ئەم پێغەمبەرە ئامۆزای (ئیلیاس) بووەو دوای کۆچی دوایی ی (ئیلیاس) بانگەوازی بۆ ڕێی خودا کردووەو داوای خواپەرستی ی لەخەڵکی کردووە لەسەر ئەو بەرنامەو شەریعەتەی، کە (ئیلیاس) پێی سپێررابوو، لەسەردەمی ئەودا تاوان و گوناهکارییش زۆربووە.

بەم ڕەنگە دەبینین قورئان بەشێکی کەمی لەبەسەرهاتی -ئیلیاس- دیاری کردووەو ئاماژەیەکیشی بەپێغەمبەرێتی ی "ئەلیەسەع" داوە، لەکاتێکدا کتێبەکانی مێژوو بەشێکی زۆریان لەبەسەرهاتی -ئیلیاس- بەشێوازی دەسهەڵبەستی جوولەکەکان باس کردووەو پڕن لەئەفسانەی (ئیسرائیلیات).

بەڵام لەم بارەیەوە مامۆستا (طبري) ڕیوایەتێکی بەسەرهاتەکەی دیاری کردووەو ئێمەش لەنێو چەندەها ڕیوایات و گێڕانەوەی تردا کورتەی شێوە گێڕانەوەکەی ئەو (واتە: طبری) هەڵدەبژێرین، ئەمەش نەك بەو پێودانگەی، کە حەقیقەتێکی پوخت وبێگرێ و گۆڵ بێت، بەڵکو تەنها لەکلاو ڕۆژنەی ئاگاداربوونەوە دەیخەینە ڕوو:

-ئیلیاس- "سلاوی خوای لێ بێت" کاتێك داوای لە (بنو اسرائیل) کرد کە واز لە بتپەرستی بێنن و پابەندی باوەڕو خواپەرستی بن، بەڵام ئەوان بەدەم بانگەوازەکەیەوە نەچوون و وەڵامێکی داواکاری یەکەیان نەدایەوە، -ئیلیاس-یش دووعاو نزای لەلای خودا کردو گوتی: (خودایە ئەوا (بنو اسرائیل) بەرپەرچی بانگەوازەکەیان دایەوەو تەنها ڕێگای باوەڕنەهێنان بەتۆو پەرستنی غەیری تۆیان هەڵبژارد. جاتۆش ئەی خودای گەورە و بالادەست ئەو نیعمەتانەی پێت بەخشیون و ئەو بارودۆخی خۆشگوزەرانیەی بۆت دابین کردوون بیگۆڕە بەبارێکی تردا)..

خوداش سرووشی پێداو وەڵامی وابوو کە: (ئێمە لەمەولا کاروباری ڕزق و ڕۆزییان دەدەینە دەست تۆ و، خۆیشت سەربەست بە کە چۆن لەوەدا فەرمانیان دەدەیت).

-ئیلیاس-یش گوتی: (دەی خوایە بارانیان لێ بگرەوە و ئیتر هیچیان بۆ مەبارێنە). خوداش بۆ ماوەی سی ساڵ بارانیان لێ دەگرێتەوەو بەهۆی ئەمەشەوە هەرچی ئاژەڵو کشتوکاڵێکیان هەبوو لەناو دەچێت و خەڵکیش دەکەونە نێو زەحمەت و ناڕەحەتی یەکی زۆرەوە.

-ئیلیاس- دوای ئەوەی دووعای لێ کردبوون، لەبەر چاویان وون بوو بوو و لەهەرجێیەکیش بوایە ڕزق و ڕۆزیی ی خۆی بۆ دەهات... تەنانەت لەم ڕووەوە کار گەیشتبووە رادەیەك لەهەر ماڵێك بۆنی (نان)یان بکردایە دەیانگوت: (ئیلیاس-لێرەیە) و بەدوایدا دەگەڕان و خراپەیان دەرهەق خاوەن ماڵەکان دەکرد.

جارێکیان -ئیلیاس- ڕوو دەکاتە ماڵی ژنێك کە کوڕێکی هەبوو بەناوی (ئەلیەسەع-ی کوڕی -ئوخطوب)

و ئەم كوڕەش نەخۆشييەكى هەبوو، -ئيلياس- دووعاى خێرو چاك بوونەوەى لەلاى خودا بۆ دەكات و كوڕەكەش چاك دەبێتەوەو ئەو نەخۆشى يەى تێدا نامينێت، بەم هۆيەشەوە باوەڕ بە -ئيلياس-و پەيامەكەى دێنێت و پەيڕەوى دەكات و پابەند دەبێت پێوەى، بۆ هەر شوێنێكيش بچێت لەگەڵى دا دەبێت.

-ئيلياس- دەكەوێتە تەمەنەوەو پيردەبێت، بەڵام (ئەليەسەع) هێشتا گەنجەو لەهەرەتى لاوێتى دا دەبێت، رۆژێكيان –ئيلياس- بەگەلى (بنو اسرائيل) دەڵێت: (ئەگەر وازتان لە بتپەرستى هێنا ئەوا منيش لەخودا دەپاڕێمەوە، كە بارودۆخى ژيان و گوزەرانتان خۆش كات و لەو تەنگانەيە رزگارتان كات)...

ئەوانيش هەموو بت و پەيكەرو پەرستراوە داتاشراوەكانيان فڕێ دەدەن و لەناويان دەبەن، ئينجا -ئيلياس- بۆيان دەپاڕێتەوەو داواى خۆشگوزەرانييان لەخودا بۆ دەكات. خوداش تەنگانەيان لەسەر هەڵدەگرێت و بەهانايانەوە دێت و بارانيان بۆ دەبارێنێت.

بەم رەنگە ولاتيان دەبووژێتەوەو دەكەونەوە نێو خێرو خۆشى. بەڵام بە تەواوەتى پاشگەز نەبوونەوە لەو حاڵەتى بێباوەڕى يەى تێى دابوون و لەسەر باوەڕى ڕاست و پەيڕەوكردنى شەريعەتى خودا جێگير نەبووبوون، -ئيلياس-يش، كە ئەو نەريتە نالەبارەى لێ بينين لەخودا پاڕايەوە، كە رۆحى بكێشێت و بيباتەوە بۆ لاى خۆى تاكو قوتاربێت لەدەستيان و چى دى بەدەستيانەوە نەتلێتەوە. خوداش ئەو دووعايەى گيراكردو ڕۆحى كێشاو بەرزى كردەوەو بۆ لاى خۆى.

بەڵام دواى ئەو (ئەليەسەع)ى بۆ ڕەوانە كردن وەك پێغەمبەرێك تاكو لەسەر بانگەوازەكەى بەردەوام بێت.

بەندی حەوتەم

((چیرۆکی یونــس))

("یونــس" بانگەواز بۆ خودا دەکات - "یونــس" لەسکی نەهەنگ دا- چارەنووسی گەلەکەی "یونــس" - ڕزگاربوونی "یونــس" و ڕێنمونی کردنەوەی گەلەکەی.)

"یونــس" بانگەواز بۆ خودا دەکات

" نەینەوا" لەخاکی-مووسڵ-دا پایتەختی دەوڵەتی (ئاشووری) بوو، واتە ئەو دەوڵەتەی دەسەڵاتی بەسەر زۆربەی وڵاتانی کیشوەری"ئاسیا"دا هەبوو, پایتەختەکەشی دەوڵەمەندترین و گەورەترین شاری خۆرهەڵات بوو لەو سەردەمەدا.

زۆریی ی ڕزق و ڕۆزی و، دەوڵەمەنـدیی ی زیـاد لـەڕادەو بـێ سنووریشـیان ببوونـە هـۆی گومڕابـوون و لەخۆبایی بوون و بەدکاری و گوناهکارییان... سەرباری ئەمانــەش خــەڵکی (نەینـەوا) بتپەرسـت بـوون و باوەڕیان بە خودای مەزن نەدەهێنا. هەر بۆیەش شایستەی سزای لەناوچوون دەبوون گەر خودای میهرەبـان بەرەحمەت و سۆزی خۆی فریایان نەکەوتایە، بۆ ئەم مەبەستەش خودا "یونـس"[1]یان بۆ ڕەوانـە دەکـات، "یونـس"یش (سلاوی خوای لێ بێت) بانگیان دەکات بۆ سەرئیمان و باوەڕهێنان بـەخودا و تەوبـەکردن و پەشیمان بوونەوە لەبەدکرداری یەکانیان. بەڵام ئـەوان هـەر ڕژد دەبـن لەسـەر ئـەو حاڵـەتی بتپەرسـتی و گومڕایی و بەدڕەفتاری یانـەیان و بـەدەم بانگەوازەکەیـەوە ناچـن. ئینجـا "یونـــس" هەڕەشـەی هاتنـە خوارەوەی سزا بۆ سەریان لێ دەکات، کە دوای ماوەیەك دەکەونە بەر ئەوسزایە.

"یونـس" لەو بڕوایەدا بوو کە ئیدی بەتەواوەتی پەیامی خودای گەیاندووەو ئەو ئەرکەی، کە خودا پـێی سـپاردبوو بـەجێ ی گەیانـدووە. بۆیـە بەدڵتـەنگی لـەو شـارەیان دەردەچـێت و بـەهۆی (یـاخی بـوون و سووربوونیان لەسەر بێ باوەڕی)یەوە بەجێیاندێڵێت...

"یونـس" پێی وابوو کە ئەگەر ئەم شارە بەبێ مۆڵەتێکی خودا جێبێڵێت ئەوا خودا لێـی ناپرسـێتەوەو سزای لەسەر نادات، بۆیە هەر دەڕۆشت و ڕێگەی دەبڕی تا گەیشتە سەر کەناری دەریاو لـەوێ پـاپۆڕێکی بینی کەئامادەی سەفەربوو و خەریك بوو دەردەچوو، ئەویش خێرا داوا لەسەرنشینانی دەکات جێگەیـەکی بۆ بکەنەوەو لەگەڵ خۆیان دا بیبەن، ئەوانیش داواکەی جێبەجێ دەکەن و لەگەڵ خۆیان دا دەیبەن.

---

(١) "یونـس"کوڕی (مەتتی) یە، گوتراوە(مەتتی) ناوی باوکیەتی، گوتراویشە ناوی دایکیەتی، هەندێك لە(أهل الکتاب)یش بە (یۆنان-ی کـوڕی ئەمتای) ناودەبەن.

"یونـس" لەسکی نەهەنگ دا

پاپۆڕەکە دەستی بە ڕۆیشتن کرد و چووە ناوەڕاستی دەریاوە، لەو کاتـە دا خـودا گـەردەلوولێکی بـەهێزی لەسەر دەریا هەڵکرد و وای لێکـرد شـەپۆلەکانی بەتونـدی بلـەرزێنێت و مەترسـی ی سـەرنگووم بـوون بخولقێنێت، کەشتی یەوانەکانیش لەگـەڵ هـەموو سەرنشـینەکانی تـردا زۆرترسـان و گوتیـان: (بەڕاسـتی کەسێکی گوناهبارمان لەگەڵدایە، بۆیە وامان بەسەر دێت). ئینجا لەنێو خۆیان دا ڕاوێـژیان کـرد لەسـەر ئەوەی یەکێکیان لەپاپۆڕەکەوە هەڵدەنە ناو دەریا تاکو خۆیانی پێ بپارێزن، بۆ ئەم مەبەستەش بەشـێوازی تیروپشك (قورعە ڕاکێشان) کەسێکیان هەڵدەدایە ناو دەریاوە، ئەوەبوو لەئەنجامی ئەو تیروپشکەدا دەبوایە پێغەمبەری خودا "یونـس" بخەنە دەریاکەوە، "یونـــس"یش باسـی بەسـەرهاتی خـۆی بـۆ گێڕابوونـەوە، ئەوانیش گوتیان: (ئەم کابرایە پیاوچاکێکەو هەرگیز ماقووڵ نی یە، کە گوناهبار بێـت و بـەهۆی ئـەوەوە تووشی ئەم گەردەلوولە بووبین، تیروپشکەکەش بە ڕێکەوت بەر ئەو کەوتووە). لەبەر ئەوە جارێکی تـریش تیروپشکیان کردەوەو دووبارە هەر کەوتەوە سەر "یونـس".

ئیتر "یونـس"یش خۆی ئامادەکرد بۆ داکەندنی جلەکانی و خۆهەڵدانە نێو دەریـاوە، بـەڵام ئـەوان پێیـان خۆش نەبوو خۆی فڕێدات. هەر بۆیەش بۆ جاری سێیەم تیروپشکیان ڕاکێشاو ئەم جارەش هەر کەوتە سەر "یونـس"، دیارە ئەوە بەخواست و ئیرادەی خودا بووەو بۆ مەبەستێکی گەورە بووە، دواجار هەڵدرایە نـاو دەریاکەوەو، لەو ساتەدا خودا نەهەنگێکی بۆ ناردو "یونـس"ی قووت دا.

خودا لەقورئان دا باسی ئەم بەسەرهاتەی "یونـس"ی گێڕاوەتەوەو فەرمووبە:

﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ [١] إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ [٢] ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ [٣] فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ [٤] ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ [٥] ﴾الصافات/١٣٩-١٤٢.

چارەنووسی گەلەکەی "یونـس"

کاتێك "یونـس" گەلەکەی خۆی بەجێهێشت، ئەوانیش لێ یان ڕوون بوو، کە گـیرۆدەی سـزایەك دەبـن و نیشانەکانی دەرکەوتبوون، خوداش نیازی تەوبەکردنی خستە دڵیانەوە تا بگەڕێنەوە لـەگوناهان. ئـەوانیش لەو کردارانەی پێشوویان پەشیمان بوونەوە و بەرگی پاکی باوەڕو شکۆدارییان پۆشی و لەخودا پاڕانـەوە لێ

---

(١) أبق: واتە (هەڵات.. ڕای کرد) مانای بنەڕەتیی (أبق) ئەو جۆرە ڕاکردنەیە کە کەسێك بۆ قوتاربون لەدەست ئاغایەکی یان لەدەسـت کۆیلایـەتی هەڵبێت.. بۆیە بە "یونـس" گوتراوە (أبق) چونکە بەبێ فەرمانی خودا دەرچووە یان لەدەست بەندایەتی(عبودیە) هەڵاتووە. ، بەڵام بەندایەتیی هەر بۆ خودا بووە و بەندایەتیی ڕاستەقینەش ئەوەیە مرۆڤی خواپەرست واز لەهەر جۆرە حەزو ئارەزوویەکی بێنێت و خۆی بۆ خودا و خزمەتی ڕێبازەکەی تەرخان بکات.

(٢) الفلك المشحون: واتە پاپۆری پڕ لەبار.. یان پڕ لە خەڵك.

(٣) ساهم: واتە تیروپشکی کرد. بەشدایی قورعەڕاکێشانی کرد.

(٤) المدحضين: واتە لەوانەبوو کە تیروپشکیان بەسەردا دەشکێتەوە.

(٥) مليم: واتە ئەو کردارە ناهەموارە دەکات کە هۆی گلەیی و گازاندەیەو ڕووبەڕووی ڕەخنە دەبێتەوە.

یان خۆش بێت. هەروەها پیاوان ژنان و ڕۆڵەکانیان تێکڕا دەگریان و مافی خوراوی هەموو کەسێکیان دەگەیاندەوەو ئاسەواری زوڵم و ستەمی یەکتریان دەسڕییەوە، ئەمەش بەڕاستی بارودۆخێکی بێ وێنەو بەسام و گەورەبوو کەبەسەریان داهات و وای لێ هات خوداش بەڕەحمەت و بەزەیی خۆی سزای لەسەر هەڵگرتن.

هەروەك دەربارەیان فەرموویە: ﴿فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَآ إِيمَـٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُوا۟ كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَتَّعْنَـٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ﴾ یونس/٩٨.

بەمانای دانیشتوانی هەر ئاوایی و شارو شارۆچکەیەك باوەڕیان بەخوداو ڕۆژی دوایی هێنابێت ئەوا باوەڕهێنانەکەیان سوودمەند بووە بۆیان، بەڵام هیچ گەلێك وەکو گەلەکەی "یونس" باوەڕیان نەهێناوە کە هەر دوای باوەڕهێنانیان خوداش سزای ژێر دەستەیی و سەرگەردانی ی ژیانی دنیای لەسەر لابردوون و نازو نیعمەتی ژیانیشی تاکۆتایی تەمەنیان پێ بەخشیون.

ڕزگاربوونی "یونس" و ڕێنموونیکردنەوەی گەلەکەی

کاتێك نەهەنگەکە "یونس"ی قووت دا، خودا ئیلهامی بەو گیاندارە دا کە هیچ ئازارێکی "یونس" نەدات، "یونس"یش لە بۆشایی سکی نەهەنگەکەدا تەخت بوو و وایشی زانی ئیتر دەمرێت. بەڵام وردە وردە هەر چوارپەلی کەوتەوە جموجووڵ و ئینجا بۆی دەرکەوت کەوا هێشتا زیندووەو، خێرا کڕنووشی بۆ خودا بردو لێ ی پاڕایەوەو گوتی: (خودایە پەرستگەیەکی وات بۆ وەبەردەنێم، کە بێوێنە بێت و هیچ کەسێکی دی ئاوا نەیپەرستبێت).

پاشان تاچەند ڕۆژێك لەسکی نەهەنگەکەدا مایەوەو بەردەوام هەموو ئان وساتێك لەزیکرو یادو بەپاك و پیرۆز ڕاگرتنی خودا (تەسبیحات) دابوو و لەسوژدەگای خۆی دا دەیپەرست.

دوای ئەمە نزای لای پەروەردگاری کرد و دانی کزۆڵی و بەندایەتی ی بەپەروەردگارێتی ی خودای خۆی دا نایەوەو دانی بەوەش دانا کە ستەمکار بووە لەکاری بەجێهێشتنی گەلەکەی دا بەبێ مۆڵەت دانی خودا.

خوداش نزای گیراکردو تەوبەو پەشیمان بوونەوەی لێ پەسند کرد و سرووشی بە نەهەنگەکەش دا، کە "یونس" فڕێ داتە دەرەوەو لەسەر زەوییەکی وشك و چۆڵەوانی دایبنێت.

"یونس" کاتێك لەسکی نەهەنگەکە هاتە دەرەوە نەخۆش و دەردەدار و ماندوو بوو، خوداش درەختێکی چڕو پڕ گەڵای وەك کولەکە(یقطین)ی بۆ ڕواند، واتە لەو گەڵایانەی، کە زۆر پان و درێژن وەك گەڵای کاڵەك و ئەو ڕووەکانەی لەسەر زەوی بەرزنابنەوە، دارێکی بەم جۆرە گەڵایانەوە بۆ دەستەبەر کرد، کە سێبەرێکیشی بۆ خۆپاراستن لەگەرمای خۆر بۆ ڕەخساندبوو.

لەم حاڵەدا ماوەیەك مایەوە تاکو چاك بووەوە و ترس و ئازاری نەماو دەروونی هێمن بووەوە، ئینجا خودا فەرمانی پێکرد بگەڕێتەوە بۆ لای ئەو گەلەی خۆی، کە بەجێی هێشتبوون و ژمارەیان پتر لەسەد هەزار کەس دەبوو، ئەویش گەڕایەوە بۆ لایان و بانگی کردنەوە بۆ سەر ڕێگەی ئیمان و خواناسی و پەیامی خودای پێ گەیاندن، ئەوانیش ڕێی هیدایەت و خوناسییان گرتەبەر، ئیدی خودا ئەو گەلەی خستە ژیانێکی بەختەوەرو ئاسوودەوە، تا لەژیان دابوون.

هەروەك فەرمووبەتی: ﴿ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ (١) ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ (٢) ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَٰهُ (٣) بِٱلْعَرَآءِ (٤) وَهُوَ سَقِيمٌ (٥) ﴿١٤٥﴾ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ مِا۟ئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔامَنُوا۟ فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴾الصافات/١٤٣-١٤٨.

هەروەها خودا لەبارەیانەوە فەرمووبە: ﴿ وَذَا ٱلنُّونِ (٦) إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبًا (٧) فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ (٨) فَنَادَىٰ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ (٩) أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّى كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَنَجَّيْنَٰهُ مِنَ ٱلْغَمِّ ۚ وَكَذَٰلِكَ نُۨجِى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾الأنبياء/ ٨٧-٨٨.

---

(١) من المسبحين: واته لەنوێژخوێنان.

(٢)یوم یبعثون: واته ڕۆژی دوایی.

(٣) فنبذناه: واته هێنامانه دەرەوە، هەڵمان دایه دەرەوە.

(٤) العراء: واته چۆڵەوانی.. بیابان.. . دەشت و سارا.

(٥) سقیم: واته نەخۆشی.

(٦) ذا النون: یان (ذوالنون) واته نازناوەکەی"یونس" وشەی (نون)یش واته (نەهەنگ) بۆیەش به (ذا النون) ناوبراوە چونکه نەهەنگەکە قووتی داوەو بەسەرهاتەکەی لەگەڵ ئەودا بووە.

(٧) مغاضباً: واته لەپێناوی خوادا زویر ببوو لێیان. بێگومان مرۆڤی باوەڕدار تەنها لەپێناوی خوادا تووڕەو زویر دەبێت لەخەڵکی یاخی و بێباوەڕ. بێباوەڕ.

(٨) لن نقدر علیه: گوتراوە مانای ئەوەیه گوایه("ئیبلیس" لەخشتەی بردووەو ئەوەی خستۆته دڵی"یونس"ەوە که هەرگیز ناتوانرێت سزایەکی بدرێت و لەتوانای ئێمەدا نی یه) ئەمەش وتەیەکی ناپەسند و ناماقووڵەو دووره له هزری پاك و نەریتی بەرزی پێغەمبەران، چونکه هەر وتنی ئەم قسەیه کفرو بێ باوەڕی یەکە، بەڵام زۆربەی زانایان له بارەی مانای ئەم فەرمایشتەوە (لن نقدر علیه) گوتوویانه: (واته یونس گومانی وابووە که ئێمه تووشی بارگرانی و سزایەکی تەنگانەی ناکەین، گوتراویشه: (مەبەست لەڕستەی (لن نقدر) ئەو قودرەت و توانایه و ئەو قەدەرەشه که دادوەری‌و قەزاوەتی پێ ئەنجام دەدرێت). واته: ("یونس" لەو بڕوایه دابوو، که ئێمه بەسزایەك حوکمی نادەین و داگایی ی ناکەین).

(٩) الظلمات: واته: "تاریکایی یەکان": (تاریکایی شەو-تاریکایی نێو سکی نەهەنگەکە-تاریکایی دەریا).

بەندی هەشتەم

((چەند پەندو وانەیەك لە "یونس"ـەوە))

((خواپەرستی) مرۆڤ لە تەنگانە ڕزگار دەكات - پەنابردنە بەرخودا لەكاتی تەنگانەدا - ئارامٍ گرتن لەكاری بانگەوازدا.)

(خوا پەرستی) مرۆڤ لە تەنگانە ڕزگار دەكات

یەكێك لەو وانەو دەرسانەی لەچیرۆكی"یونس" دا هەیە ئەوەیە (بەندایەتی و خواپەرستی) لەبارودۆخی شێنەیی و هێمنی دا ئامرازێكی گرنگی ڕزگاربوونە لە(بارودۆخی تەنگانەو ناڕەحەتی)دا.

خودای مەزن لەم بەسەرهاتەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەكاتەوە، كە "یونس" پێش ئەوەی نەهەنگ قووتی بدات وتووشی ئەو تەنگانەیە ببێت، هەمیشە هەر لەیادی خوداو تەسبیحات و عیبادەت دابووە، خودا لەبارەیەوە فەرموویە: ﴿ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾، لەم فەرمایشتەدا وشەی (من المسبحین) مانای (من المصلین= واتە لەنوێژ خوێنان و كەسانی دەم بەزیكرو دووعا) دەگەیەنێت، چونكە "یونس" لەكاتی خۆشی و ئارامی دا نوێژی زۆری دەكردو هەردەم ڕووی لەقاپی بارەگای خوابووە، خوداش لەو تەنگانەیە ڕزگاری دەكات.

لەم بارەیەوە فەرموودەیەكی بەناوبانگی پێغەمبەریش (محمدﷺ) هەیەو لە (ابن عباس)ـەوەو گێڕراوەتەوە كە پێغەمبەرﷺ ئامۆژگاری ی ئەوی (واتە-ابن عباس)ی كردووەو فەرموویە: ((**إني معلمك كلمات: احفظ الله يحفظك، احفظ الله تجده تجاهك، تعرف الى الله في الرخاء يعرفك في الشدة**)). واتە: (من چەند وشەیەكت فێردەكەم و بەپەیڕەوی كردنیان ڕات دەسپێرم:-مافی خودا بپارێزە خوداش دەت پارێزێ... مافی خودا بپارێزە و لەهەموو وەختێكا بیپەرستە(خودا لەپشتیوانی ی خۆت دا دەبینیت)... خودا لەكاتی شێنەیی دا بناسەو بەرزو پیرۆزی ڕاگرە خوداش لەكاتی تەنگانەو باگرانیتدا دەتناسێت و ئاگای لێتەو بەهاناتەوە دێت).

بەڵام بێگومان لەبیركردنی خودا لەحاڵەتی خێرو خۆشی و پڕ لەنازو نیعمەت دا و ڕوو وەرگێران لەڕێگا ڕاستەكەی، دەبێتە هۆی زویركردنی خوداو بەتەنگەوە نەهاتنی لەحاڵەتی تەنگژەو نائارامی دا...

وەك لە بەسەرهاتەكەی (موساو فیرعەون)یش دا قورئان ئاماژەی بەو ڕاستی یە داوە، كە فیرعەون لەكاتی ئاسایش و ئارامی ی دا ستەمكارێكی بێوێنەو بێباوەڕ بووەو بەو هەموو خێرو خۆشی و نیعمەتانەی خودای نەزانیوەو كاتێك دەكەوێتە دەریاكەوەو تووشی چارەڕەشی ی خۆی دەبێت و خەریكە سەرنگووم دەبێت، خێرا خودای بیردەكەوێتەوەو باوەڕی پێ دەهێنێت، هەروەك خودای مەزن لەسەر زاری فیرعەون (خۆیەوە) قسەكانی هێناوەو باسەكەی گێڕاوەتەوە: ﴿ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِىٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾، ئەی تۆ بڵێی ئەو باوەڕەی لێ وەرگیرابێت؟ نەخێر... بەڵكو پێ ی ڕادەگەیەنرێت، كە ئەو

جۆرە باوەڕە پەسند نییە و تۆ لەوەو پێش لەکاتی خێرو خۆشی و کەیف و سەفات دا هەر یاخی و گێرەشێوێن بوویت، ئیدی چۆن دەتوانیت خودا تەفرە بدەیت؟!: ﴿ ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴾.

پەنابردنە بەرخودا لەکاتی تەنگانەدا

هەروەها لەم بەسەرهاتەی "یونس"دا وانەیەکی تر بۆ ئینسانی باوەڕدار بەدی دەکرێت دەربارەی پەنابردنە بەر خوداو دووعاو پاڕانەوەو لەحاڵەتی تەنگانەو خەم و بارگرانیدا تاکو خودا ئەو حاڵەتەیلەسەرلابات.

"یونس" لەنێو سکی نەهەنگەکەدا هەر پەنا بەخودا دەگرێت و لێی دەپاڕێتەوەو دەڵێت: ﴿أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ٨٧ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾.

لەم ئایەتەدا کەلەسەرزاری ئەم پێغەمبەرەوە هاتووە، ئەو (واتە"یونس") وەسفی پەروەردگاری بەم ڕستەیە دەکات﴿أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ ﴾ئەمەش وەسفێکی تێرو تەسەل و تەواوی پەروەردگارێتی ی خوداو پاك و بێخەوش ڕاگرتنیەتی لەهەر کەم و کووڕی و درێغی و بێدەسەڵاتی یەك، هەر لەدوای ئەو ڕستەیەشەوە وەسفی خۆی ئاوادەکات: ﴿إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾. واتە:(من یەکێك بووم لەستەمکاران،کە ستەمم لەخۆم کردووە بە هۆی لاوازیی نەریتی مرۆییو کەمتەرخەمیشم لەبەجێگەیاندنی مافی پەروەردگارێتی ی خودا)

ئەم ڕستەیە لەهەمان کات دا دان نانە بە گوناهی دا و ڕاگەیاندنی پەشیمانی و تەوبە کردنە تاکو خودا ئەو خەمە گەورەیەو ئەو بارگرانی یەی لەسەر هەڵگرێت، خوداش نزاو داوای لێ وەرگرتووەو ڕزگاری کردووە.

دوای ئەم ڕستانەش بڕوانە بۆ شێوازی لکاندنی ئەم هەواڵە بەکۆتایی ئایەتەکەوە: ﴿**وَكَذَٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ**﴾، ئەم پەراوێزە قەشەنگەی ئایەتەکە بەڵێنێکە لەخوداوە بۆ باوەڕداران لەسەر ئەوەی کە لەخەم و تەنگانە ڕزگاریان دەکات گەر بەندایەتی و عیبادەتیان هەر بۆ خودابێت و هەردەم پەنابەرنە بەرخودا، وەك چۆن"یونس"ڕزگارکراوە بەو خواپەرستییە ڕاستەقینەیەی.

لەم بارەیەشەوە فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ هەیە کە (سعد-ی کوڕی ابو وقاص) گێڕاوێتییەوەو پێغەمبەر ﷺ تیایدا فەرموویە: ((**دعوة ذي النون في بطن الحوت:** ﴿أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، **ما دعا بها عبد مسلم قط وهو مكروب الاّ استجاب الله دعاءه**)). واتە: (نزاکەی "یونس"لەسکی نەهەنگەکەدا ﴿أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ نزایەکی هێندە گەورەیەو کاریگەرە کە ئەگەر هەر بەندەیەکی خواپەرستی موسڵمان لەکاتی تەنگانەیەکی دا بیخوێنێت و پەنای پێبباتە بەرخودا ئەوا خوداش نزاو پاڕانەوەی گیرا دەکات و بەهانایەوە دێت).

ئارام گرتن لەکاری بانگەوازدا

وانەیەکی دی لەبەسەرهاتەکەی"یونس"دا ئەوەیە مرۆڤی خاوەن باوەڕ دەبێت بەچاکی هەموو ڕێنموونیو ئامۆژگاری یەکی خودا جێبەجێ بکات و بەوپەڕی ئارامیو دان بە خۆداگرتنەوە بانگەواز بۆ ڕێی خودا بکات، تاکو خودا گیرۆدەی تەنگژەو ناڕەحەتی یەکی ترسناکی ئاوای نەکات کە هەرگیز لەوەوپێش بەخەیاڵی دا نەدەهات گەر خودا بەهۆی بێئارامییەوە ئەوەیبەسەربێنێت.

"یونس" پەلەی کردووە لە هەڵاتن لەو مەیدانەی کە خودا بۆی دیاری کردووەو خۆی نەخستۆتە بەر چەند ئەرکێکی تر لەئارام گرتندا. ئەمەش ڕەفتارێکی نا ئاسایی ی وا بووە کە شایانی ئەوە نەبووە پێغەمبەرێك بیگرێتە بەرو پەنای بۆ ببات لەیەکەم هەڵوێستی خراپی گەلەکەی دا، کە ڕووی لێ وەردەگێڕن و خراپەی دەرهەق دەکەن.

کەواتە هەر دەبوایە وانەیەکی وا لە خوداوە وەرگرێت، کە باری ڕاستی ی مەسەلەکەی بۆ دەرکەوێت، هەر دەبوو خودا دەرسێکی تری دابات بەو ڕەنگەی، کە لە تەنگانەیەکەوە بیبات بۆ تەنگانەیەکی تاڵترو توندتر، کە (نێو سکی نەهەنگەکەیە)و پاشان ڕەحمەتی خودا فریای کەوێت و لەو تاریکاییانەی نێو سکی نەهەنگەکەوە دەری بێنێتەوە بۆ سەر زەوی یەکی وشکانی و لەوێوە بگەڕێتەوە بۆ ئەو شارەی بەجێی هێشتبوو و دەست بکاتەوە بەبانگەواز بۆ سەر ڕێ ی ڕاستی خودا بەورەو متمانەیەکی بەهێزترەوەو بەدەروونێکی کراوەو سنگفراوانی یەکی زیاترەوە.

ئیدی خوداش یارمەتی ی دەدات لەو ئەرکە پیرۆزەی دا، خودای مەزن لەفەرمانێکی دا بۆ دوایین پێغەمبەریشیﷺ داوای لێ دەکات بەئارام و لەسەرخۆ بێت لەبواری بانگەوازکردن بۆ خوادا و وەك "یونس" لەدەست گەلەکەی ڕانەکات و بەبێ مۆڵەتی خودا بەجێیان نەهێڵێت:

﴿ فَٱصۡبِرۡ لِحُكۡمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ ٱلۡحُوتِ إِذۡ نَادَىٰ وَهُوَ مَكۡظُومٞ ﴿٤٨﴾ لَّوۡلَآ أَن تَدَٰرَكَهُۥ نِعۡمَةٞ مِّن رَّبِّهِۦ لَنُبِذَ بِٱلۡعَرَآءِ وَهُوَ مَذۡمُومٞ ﴿٤٩﴾ فَٱجۡتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَجَعَلَهُۥ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ القلم/٤٨ – ٥٠.

ژیاننامەی

زەکەریا سڵاوی خوای لێبێ
یەحیا سڵاوی خوای لێبێ
عیسا سڵاوی خوای لێبێ

١- چیرۆکی زەکەریا و یەحیا

٢- چیرۆکی مەریەم و لەدایک بوونی مەسیح

٣- پەیامی عیسا

٤- چەند وانەو پەندێک

بەندی یەکەم

((چیرۆکی - زەکەرییا - و - یەحیا -))

("زەکەرییا" داوا لەخودا دەکات کە کوڕێکی پێ ببەخشێت -
مزگێنیی بەخشینی "یەحیا" بە "زەکەرییا" - پێغەمبەرێتیی "یەحیا" و سیفەتەکانی)

"زەکەرییا" داوا لەخودا دەکات کە کوڕێکی پێ ببەخشێت

"زەکەرییا" یەکێکە لەپێغەمبەرانی خوداو تەمەنی خۆی لەبانگەواز بۆ خوداو خزمەتی (پەیکەری پیرۆز)ی نێو -قودس- بەسەربردووە، ئەو هەردەم هیوای ئەوەی دەخواست خودا کوڕێکی پێ ببەخشێت تاکو لەدوای خۆی بەردەوام بێت لەسەر بانگەوازەکەی بۆ ڕێی ڕاستی خوداو، پاشان لەترسی ئەوەی نەبادا گەلەکەی لەدوای خۆی گومڕابن. چونکە چەند نیشانەیەکی گومڕاییان لەسەر دەرکەوتبوو، بەلام "زەکەرییا" بەهۆی پیری و بەساڵاچوویی خۆی و بەهۆی پیری و نەزۆکی ی هاوسەرەکەشیەوە هیواو ئاواتی کز بووبووەوەو بەتەمای ئەوە نەمابوو، کە منداڵێکیان ببێت.. کەچی سەرباری ئەوەش"زەکەرییا"ی خاوەن باوەڕ و متمانەی زۆر بەخودای پەورەردگاری، دەیزانی،کەهیچ کۆسپ و بەربەستێك لەبەردەم قودرەتی خودایی دا نی یە و لە ئارادابێت، سا ئیتر کۆسپی پیری و پەك کەوتەیی بن، یان هەر جۆرێکی تر.

هۆی دروست بوونی ئەم متمانەیەش زیاتر لەوەوە بووە کە ڕۆژێکیان "زەکەرییا" دەچێتە نێو پەیکەرەکەوە بۆ لای (مەریەم) کە شەوو ڕۆژی لەوێ بەسەر دەبردو دەبینێت خواردن و خواردنەوەو میوەی ناوەختی لەلایەو لێ ی دەپرسێت: (مریم تۆ ئەم هەموو نیعمەتەت لەکوێ بوو)؟ ئەویش لەوەڵامدا پێی دەڵێت: (ئەمە لەلایەن ئەو خودایەوە بۆم دێت کە ڕزق و ڕۆزیی ی خۆی بەبێ حیساب و تەقدیر بەهەر کەسێك دەدا لەوانەی کە بەخواستی ئیلاهی ی خۆی پێیان دەبەخشێت).

"زەکەرییا" کە ئەم بەڵگەو نیشانە ڕۆشن و پرشنگدارانەی خودای گەورەی بۆ دەرکەوت و دیتی چۆن خودا بەکەرەم و بەخشندەیی‌ی خۆی رزقی (مریەم)ی کچ و بێهاوسەر دەدات، بەمە زیاتر هانی خۆی دەدات لەسەر بەتین کردنی هیواو ئومێدو، لەخودای گەورە دەپاڕێتەوەو دەڵێت: (ئەی پەروەردگار بێگومان وەك دەبینیت من پیاوێکی بەتەمەن و بەساڵاچووم و تووشی نەخۆشی یەکانی پیری و کەنەفتی بووم و ئەوە هەموو ئێسقانەکانیشم بێهێزو لاواز بوون و، ئەوەش سەرم کەنیشانەی پیری لێ داوەو، وێڕای هەموو ئەمانەش بەوپەڕی پەڕۆشی یەوە بەتەمای تکاکردنم لەتۆ کە ئەم داوایەم پەسندکەیت و کوڕێکم پێ ببەخشیت، من لەم نزایەمدا خۆم بەبێئومێدو بێبەش دانانێم، بەڵکو خۆم بەکەسێکی بەختیارو (نزا وەرگیراو) دەبینم، خودایە من بەم دوعایەم هیچ تەماعێکم لەدنیاو هیچ مەبەستێکی ئاساییشم لە وەچەو نەوەی زۆر نی یە، بەڵکو دەبینم ئەوا کەس و کارو خزمانم خەریکە دەبنە شەڕخوازانی نێو گەلەکەم و دڵنیا نیم لێیان کە کاروباری ئایینیان بۆ بەڕێوە ببرێت و دوای خۆم لە(پاش مردنم) کارەکانی خەڵکی بەدادگەری جێبەجێ‌کەن، جا سەرەڕای نەزۆکی ی ژنەکەشم بەلام خودایە تۆ هەر بەتوانایت لەسەر گیراکردنی دوعام و

بەقودرەتی خۆت دەتوانیت کە کوڕێکم پی ببەخشیت تاکو لەزانست و ئاییندا میراتگرم بێت و میراتگری مەملەکەتیش بێت لەخێڵی (یەعقووب)دا هەروەها خودایە بەگوێڕایەڵ و خۆشەویستی لای خۆتی دابنێ...

ئەمەی پێشوو شیکاری ئەم ئایەتانە بوو، کە سەرەتای ئەم چیرۆکە دەگێڕنەوەو فەرمایشتی خودای گەورەی لە دوو سوورەتی وەك (آل عمران)و (مريم)دا لەخۆگرتووە:

﴿ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۖ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيۡهَا زَكَرِيَّا ٱلۡمِحۡرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزۡقًا ۖ قَالَ يَٰمَرۡيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا ۖ قَالَتۡ هُوَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيۡرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۥ ۖ قَالَ رَبِّ هَبۡ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴾آل عمران/٣٧-٣٨.

﴿ ذِكۡرُ رَحۡمَتِ رَبِّكَ عَبۡدَهُۥ زَكَرِيَّآ ﴿٢﴾ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ ٱلۡعَظۡمُ مِنِّي وَٱشۡتَعَلَ ٱلرَّأۡسُ شَيۡبًا وَلَمۡ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَإِنِّي خِفۡتُ ٱلۡمَوَٰلِيَ مِن وَرَآءِي[1] وَكَانَتِ ٱمۡرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبۡ لِي مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا[2] ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنۡ ءَالِ يَعۡقُوبَ ۖ وَٱجۡعَلۡهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴾مريم/٢-٦.

مزگێنی ی بەخشینی -یەحیا- بە " زەکەرییا"

خودای مەزن نزای -یەحیا-ی گیراکردو چەند فریشتە(مەلائیکە)یەکی نارد بۆ لای تا مزگێنی ی پێبدەن کەوا (خودا کوڕێکی پێ دەبەخشێت و ناوی (یەحیا)یشی بۆ هەڵدەبژێرێت، ئەم ناوەش هەر بە تایبەتی بۆ ئەو کوڕە دانراوەو لەوەوپێش کەسی تری پێ ناونەنراوەو خێرو بەرەکەتی خودای بەسەردا دەڕژێت و باوەڕ بەکتێبی خودا دێنێت و گەورەی گەلەکەی دەبێت و لەهەموو هەواو ئارەزوویەکیش خۆی بەدوور دەگرێت).

"زەکەرییا" لەم مژدەیە سەرسام دەبێت، چونکە خۆی پیاوێکی بەساڵاچووەو ژنەکەشی نەزۆکەو لەڕۆژانی گەنجیدا منداڵی نەبووە و داخۆ ئێستا چۆن نەوە دەخەنەوە؟ لەوەڵامی ئەو پرسیارانەیدا وەڵامی دەدرێتەوە: (خودا بەم ڕەنگە خواستی خۆی جێگیر دەکات و ئەو کارەش ئاسانە لەلای. ئەی مەگەر لەمەوبەر تۆشی نەهێناوەتە بوون کە پێشتر شتێکی جێی باس نەبوویت؟)...

لەو ساتەدا"زەکەرییا" لەخودای پەروەردگاری دەخوازێت کە هێمایەکی بۆ دیاری کات تا بەهۆی ئەوەوە بزانێت ژنەکەی سکی پڕە (حامل). خودای گەورەش پێی ڕادەگەیەنێت کە هێماو نیشانەی زانینی ئەو هەواڵە ئەوەیە ئەو خۆی (واتە: "زەکەرییا") هەتا سێ ڕۆژ ناتوانێت لەگەڵ خەڵکی دا بدوێت و

---

(١) خفت الموالي من ورائي: واتە من ترسی ئەوەم لێ نیشتووە کە دوای خۆم، واتە (لەپاش مردنم) خزم و کەس و کارە نزیکەکانم دەسەڵات بگرنە بگرنە دەست و دین کزو لاوازکەن و لەبەینی بەرن.

(٢) وليّاً: واتە (کوڕێك لەپشتی خۆم)،کە صالح بێت و جڵەوی کاروبار بگرێتە دەست لە دوای نەمانی خۆم.

سەوداو مامەڵەیان لەگەڵدا بکات، تەنها بەئاماژەی دەست بزواندن نەبێت، یـان بـە جووڵـە و حـەرەکاتی چاوو سەر ڕاوەشاندن، یاخود بەهەر شێوازێکی تر لەو شێوازانەی کە کەڕوڵالەکان لە تێگەیانـدنی خـەڵکی دا بەکاری دەهێنن.

هەروەها خودای گەورە فەرمانی پێ دەکات کە لەماوەی ئەو سێ ڕۆژەدا زیکرو یادی خودا زۆر بکات , بەیانیان و ئێواران نوێژ وتەسبیحات زۆر بخوێنێت، چونکە سەرەڕای ئەوەی گەر توانای قسـەکردنی لەگـەڵ خەڵکی دا نەبێت، بەڵام خۆ توانای خواپەرستیو بەندایەتی و تەسبیحاتی هەیە.. هەروەك خودای گەورەش دەربارەی شێوازی گیرابوونی نزاکەی و هێمای زانینی فەرمووویە:

﴿ يَٰزَكَرِيَّآ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ ٱسۡمُهُۥ يَحۡيَىٰ لَمۡ نَجۡعَل لَّهُۥ مِن قَبۡلُ سَمِيّٗا [١] ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٞ وَكَانَتِ ٱمۡرَأَتِي عَاقِرٗا وَقَدۡ بَلَغۡتُ مِنَ ٱلۡكِبَرِ عِتِيّٗا [٢] ﴿٨﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٞ وَقَدۡ خَلَقۡتُكَ مِن قَبۡلُ وَلَمۡ تَكُ شَيۡـٔٗا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱجۡعَل لِّيٓ ءَايَةٗۚ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَ لَيَالٖ سَوِيّٗا [٣] ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنَ ٱلۡمِحۡرَابِ [٤] فَأَوۡحَىٰٓ [٥] إِلَيۡهِمۡ أَن سَبِّحُواْ بُكۡرَةٗ [٦] وَعَشِيّٗا [٧] ﴾مريم/٧-١١

خودای مەزن لەجێیەکی تری قورئان و لەفەرمایشتێکی تری هاوشێوەی دا دەفەرموێت: ﴿ فَنَادَتۡهُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٞ يُصَلِّي فِي ٱلۡمِحۡرَابِ أَنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحۡيَىٰ مُصَدِّقَۢا بِكَلِمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَسَيِّدٗا وَحَصُورٗا [٨] وَنَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٞ وَقَدۡ بَلَغَنِيَ ٱلۡكِبَرُ وَٱمۡرَأَتِي عَاقِرٞۖ قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفۡعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱجۡعَل لِّيٓ ءَايَةٗۖ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمۡزٗاۗ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ كَثِيرٗا وَسَبِّحۡ بِٱلۡعَشِيِّ وَٱلۡإِبۡكَٰرِ ﴾آل عمران/٣٩-٤١.

پێغەمبەرێتیی -یەحیا- و سیفەتەکانی

خواستی خودای گەورە هاتەدیو ژنەکەی "زەکەریبیا"سکی پڕبوو، جا کەماوەی سك پڕی (حمل)ـەکەی تەواوبوو —یەحیا- هاتە دنیاوە، خودای گەورەش چەند بەهرەو سـیفەتێکی گـەورەی پـێ بەخشـیبوو وەك زیرەکی یەکی هێجگار زۆرو، باش تێگەیشتن و، فەرمانیشی پێدابوو کە (تەورات) بخوێنێتەوەو بەچوست و

(١)لم نجعل له سميّاً:لەمەوبەر هیچ کەسێکمان بەوناوە نەناوە، بەمانای لەوەوپێش کەس ناوی *یەحیا* نەبووە.
(٢) عتياً: واتە لەحاڵەتێکی پیری وبەساڵاچوویی ی وا دام کە هیچ ئومیدێکی بەگەڕ کەوتنەوەی چالاکیم تیانەماوە.
(٣) ثلاث ليال سوياً: واتە سێ شەوی تەواو
(٤) المحراب: شوێنی نوێژکردن.
(٥) أوحي: واتە ئیشارەتی بۆ کردن
(٦). بكرةً: ماوەی نێوان سپێدە (فجر) و چێشتەنگاو(ضحی) یە.
(٧) عشياً: کۆتایی ڕۆژگار تا کاتی خۆرئاوابوون.
(٨) حصورا : واتە ئەو پیاوەی خۆی لەئارەزووی نەفس دەگرێتەوەو بەلای ئافرەتدا ناچێت، سەرەڕای بوونی وزەو تواناشی لەو رووەوە. گوتراویشە ئەو پیاوەیە کە زۆر خۆی دەگرێتەوەو لەهەواو ئارەزوو دوور دەکەوێتەوە.

چالاكیو ورەی بەرزەوە كار بەناوەڕۆك و ڕێساو دەستوورەكانیبكات.

خودای گەورە -یەحیا-ی هەر لەمنداڵیەوە زاناو داناو بینا كردبوو بۆ تێگەیشتن لەزانستی دین و پەیڕەویكردنی حوكمەكانی شەریعەت، هەروەها خودای گەورە لەدەریای بێپایانی ڕەحمەتیەوە دەروونێكی بەسۆزو دڵێكی میهرەبانی بە -یەحیا- بەخشیبوو، هەروەك لەبەدكاریو كرداری چەپەڵ و نابەجێیش پاراستبووی و پاكی كردبووەوەو پاشان كردبووی بە عەبدێكی گوێڕایەڵ و لەژیانیدا تاكە هەڵەیەكی نەكرد..

جگە لەوەش خودای گەورە وای لێ كردبوو كەئەوپەڕی چاك و بەئەمەك و ڕەوشتبەرز بێت لەگەڵ باوك و دایكی دا..

ئیدی —یەحیا-ش پیاوێكی دڵڕەق و خۆبەزل زان نەبوو، بەڵكو لەخۆبوردوو و دڵنەرم بوو، بەم ڕەنگەش لەخودای گەورەوە سڵاوی گەرم و هێمنی و دڵنیایی لەهەر زیان و كارەساتێك لێ كرابوو و هەر لە ڕۆژی لەدایك بوونیەوەو تا ڕۆژی لەدنیا دەرچوونیو.. تا ڕۆژی دوایی (قیامەت)یش لێی بێخەم و بەهرەمەند بوو كە بێگومان لەو ڕۆژەدا ئەویش زیندوو دەكرێتەوە تاكو حسابی خۆی لەبەردەمی خوادا لەگەڵ بكرێت

هەروەك خودای گەورەش دەربارەی ئەم بەشەی چیرۆكەكەی فەرموویە:

﴿يَٰيَحْيَىٰ خُذِ ٱلْكِتَٰبَ بِقُوَّةٍ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا (١) وَزَكَوٰةً (٢) ۖ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَبَرًّۢا بِوَٰلِدَيْهِ وَلَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا (٣) ﴿١٤﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا﴾مريم/١٢-١٥.

(١) وحناناً من لدنا: واتە سۆزو ڕەحمەت و ئەوینێك لەئێمەوە.. بەمانای خودا خستویێتیە بەر سۆزو ڕەحمەتی خۆی.
(٢) زكاة: واتە (خێرو بەرەكەت) مان پێداوە.. یان لەگوناهان پاڵاوتوومانە.
(٣) عصیاً: سەرپێچیكار لەفەرمانی خودای پەروەردگاری، واتە یەحیا ئاوا نەبوە..

بەندی دووەم

((چیرۆکی -مەریەم- و لەدایك بونی "مەسیح"))

(پلەو پایەی "مەریەم" لەلای خودا - فریشتەکان مزگێنی بە "مەریەم" دەگەیەنن - "جیبریل" و "مەریەم"- سکپڕبوونی "مەریەم" بە "عسیا"وەو لەدایك بوونی "عیسا" - "عیسا" لەسەر بێشکەوە دەدوێت)

پلەو پایەی -مەریەم- لەلای خودا

(عیمران-ی باوکی "مەریەم") لەنێو (بنو اسرائیل)دا پیاوێکی گەورەبوو و ژنەکەشی نەزۆك بوو و منداڵێکی نەبوو بوو. بەڵام ئەم ژنە پەنای بردە لای خودای گەورەو بەملکەچی و زەلیلی یەوە لێ ی پاڕایەوە کە خودای گەورە کوڕێکی پێ ببەخشێت، نەزری کردبوو گەر کاتێك خوا ئەو کوڕەی پێ دەبەخشێت تەرخانی کات (وەقفی کات) بۆ خزمەت و گوێڕایەڵی‌ی هەموو حوکم و فەرمانێکی خوداو خزمەت کردنی ماڵە پیرۆزەکەی خودا.

خودای میهرەبانیش نزاو پاڕانەوەی ئەو ژنەی (عیمران)ی گیراکرد. ئینجا ژنەکەش هەستی بە وجودی کۆرپەلەیەك لەنێو سکی دا دەکرد، بەڵام کاتێك منداڵەکەی بوو دیتی (کچە) دیارە کچانیش وەك کوڕان بۆ خزمەتی پەرستگاکان دەست نادەن، بەڵام هەر سوپاسی خودای کرد لەسەر ئەو بەخششە و ناویشی نا "مەریەم" و دوعای لای خودای گەورە بۆ کرد کە ئابڕو و شکۆی خۆی و نەوەکانیشی لە فڕوفێڵی شەیتان بەدوور کات.

جا وەك چۆن ژنەکەی (عیمران) نەزری کردبوو کە منداڵەکەی تەرخان کات بۆ خوداو خزمەتی پەیکەرەکە، خودای گەورەش ئەو نەزرو دیاریەی لێ پەسندکردو قایل بوو بەوەی کە ئەو کچە لەخزمەتی پەیکەرەکەدا بێت وەك وەفاداری یەك بۆ نەزرەکەو ئیتر لەسەر ڕەوشت بەرزی و داوێن پاکی پاراستیی.

لەلایەکی تریشەوە وا دەردەکەوێت کاتێك (عیمران) مردووە ئەم کچە بچوك بووەو پێویستی بەسەرپەرشتی و لەخۆگرتنی کەسێك هەبووە تاکو بەخێوی بکات و پەورەردەی بکات، بۆ ئەم مەبەستە دایکی دەیسپێرێت بەسەرپەرشتیارانی پەیکەرەکە.

ئەوانیش لەنێو خۆیاندا ناتەبا دەبن لەسەر ئەوەی کامیان "مەریەم" لە خۆبگرێت و سەرپەرشتیاری بێت، بۆیە پەنادەبەنە بەر شێوازی تیروپشك (قورعە) ڕاکێشان و لەئەنجامدا ئەرکی سەرپەرشتاریەکە بە "زەکەرییا" دەسپێررێت.

"زەکەرییا"ش کە مێردی پووری "مەریەم" بووە میحرابێك بۆ "مەریەم" دادەنێت تاکو جگە لەخۆی کەس نەچێت بۆ لای، ئینجا ڕێنمایی دەکات بۆ سەر خواپەرستیو بەندایەتی ی ڕاستەقینەو لەسەر ئەمە بەردەوام دەبێت تا ڕۆژێکیان دیاردەیەکی عەجیب و سەرسوڕهێنی بۆ دەردەکەوێت، ئەوەبوو هەرجارێك کە دەچێت بۆ لای "مەریەم" لەمیحرابەکەدا، دەبینێت خۆراکێکی لەلایەو ئەم خۆراکەش هیچ کەسێك بۆی

نەهێناوەو جگە لە "زەکەریبا- خۆی" کەسی دیش لەو کاتانەدا نەچوون بـۆ لای "مەریـەم". هـەر بۆیـە بەسەرسامیی‌یەوە لێی دەپرسێت: (ئەرێ "مەریەم" تۆ ئەمەت لەکوێ بوو؟) (مەریەم) لەوەڵامـدا دەڵێـت: (ئەمە لەلای ئەو خودایەوەیە کە بەویستی خۆی ڕزق و ڕۆزی بەهەر کەسێك بدات، دەیدات)..

ئەمەی پێشووش واتا وشیکاری ئەم ئایەتانەن کە خودای گەورە بەشێکی چیرۆکەکەیان تێدا دەگێڕێتەوەو دەفەرموێت: ﴿ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَآ أُنثَىٰ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلْأُنثَىٰ ۖ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۖ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا ٱلْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا ۖ قَالَ يَٰمَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾آل عمران/٣٥-٣٧..

لەلایەکی تریشەوە خودای مەزن ئاماژە بۆ ئەو ناتەبایی‌یەی نێوان سەرپەرشتیارانی پەیکەرەکە دەکات، کە بەهۆی ئەرکی لەخۆگرتن و سەرپەرشتی کردنی "مەریەم"ــەوە لەنێوانیاندا دروست بووەو قورعەی لەسەر ڕادەکێشن، هەروەك لەم فەرمایشتەی دا کە لەئاڕاستەی پێغەمبەری خۆی محمدﷺی کردووەو فەرموویە: ﴿ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَٰمَهُمْ[١] أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴾آل عمران/٤٤.

فریشتەکان مزگێنی بە "مەریەم" دەگەیەنن

"مەریەم" کاتێك گەورە بوو و وەك ئافرەتانی پێگەیشتوو بالغ بوو بوو هــەوڵو کۆششــێکی هێگجـار زۆری بۆ خواپەرستی و بەندایەتی تەرخان کردبوو. بەوپەڕی وزەو تواناشیەوە عیبادەتی خودای بەشـێوەیەك دەکرد کە بێگومان لەو سەردەمەدا هاوشان و هاو وێنەی نەبوو، ئاسەواری ئـەو تـەقواو لەخواترسانەشـی بەڕەنگێك بۆ "زەکەریبا" دەردەکەوت کە هەر بـەدیتنی زۆر دڵشـاد دەبـوو، لەبـەر ئەمــەش فریشـتەکان (مەلائیکە) مزگێنی ی ئەوەیان پێدا، کە خـودا بەتایبـەتی هەڵیبـژاردووەو لەهــەموو ئافرەتـانی دنیـای بەباشتر داناوەو فەرموویە:

﴿ وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَٱصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلْعَٰلَمِينَ[٢] ﴿٤٢﴾

---

(١) يلقون أقلامهم: واتە تیرەکانیان بۆ قورعەو تیروپشك هەڵدەدا تاکامیان ئەرکی سەرپەرشتیو پـەروەردەکردنی "مەریـەم" لەئەسـتۆ بگرێـت. گوتراوە مەبەست لەوشەی (أقلام) لەم ئایەتەدا ئەو قەڵەمانەشە کە (تەورات)یان پێ دەنووسی‌یەوە.

(٢) واصطفاك على نساء العالمين: واتە (خودا بەسەر هەموو ئافرەتانی جیهاندا فەزڵی داوی و هەڵی بـژاردووی).. مەبەسـت لەوشـەی (العـالمين) لەوانەیە ئافرەتانی سەردەمی "مەریەم" خۆی بێت یاخود تێکرای ئافرەتانی دنیا و بەم ڕەنگەش "مەریەم" لەهەموو ژنانی دنیای پێش خۆیـو دوای خۆی باشتر بووبێت.

يَـٰمَرۡيَمُ ٱقۡنُتِي لِرَبِّكِ وَٱسۡجُدِي وَٱرۡكَعِي مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾آل عمران: ٤٢، ٤٣.

هەروەها فریشتەکان مزگێنی ی ئەوەشیان پێدا کە خودای گەورە کوڕێکی پێدەبەخشێت و هەر تـەنیا بەوشەی (ببە: کُن) خەلقی دەکات (ئەمەش جودایە لەو شێوازە باوو زانراوەی زاووزێ ی مرۆڤ) ئەم کوڕەش ناوی (مەسیح ـی کوڕی ـمەریەم)ـەو خودا لەدنیادا پلەو پایەیەکی بـەرزی پـێ دەبەخشـێت و خـاوەنی دەسەڵات و ڕێزو شکۆمەندی دەبێت، جگە لەمە لەڕۆژی دوایشدا خاوەنی پلـەو پایـەی بڵنـد و هاوشـانی بەندە هەڵبژێرراوە لەخودا نزیکەکان دەبێت و لەگەڵ ئەوان دادەبێت، یەکێك لەو سیفەتە تایبەتیانەی تـری (عیسا) ئەوەشە کە لە کاتێکدا منداڵێکی ساوایە، لەبێشکەکەی دا قسەدەکات و بەشێوەیەکی دانایانەش دەدوێت کە تەنانەت کاتێك گەورە دەبێت و وەك پیاوێکی تەواوی لێ دێت هەر هێندەش توانای ئاخـاوتنی دانایانەی دەبێت، واتە هیچ جیاوازی یەك لەنێوان حاڵەتی منداڵی و گەورەیی ی دانابێت. هەروەها خودای گەورە ئەوی بە یەکێك لە پیاوچاکان و صاڵحان داناوە.

"مەریەم" سەری سوڕدەمینێت لەوەی کە کوڕی دەبێت لەکاتێکدا هێشتا خۆی کچەو شووی نەکردووە، بەڵام فریشتەکان هەواڵی تواناو قودرەتی زیاد لەڕادەی خودای پێڕادەگەیەنن لەسەر هەر کاروبارێك کە خواستی لەسەر بێت. جا خودای مەزن و باڵادەست بڕیاری لەسەر هەر شتێکدا بێت و خواستی لەسەر دروست بوونی هەر مەخلووقێك بووبێت، ئەوا پێی دەفەرموێت(ببە) و ئەویش دەسبەجێ (دەبێ).. (کن فیکون). هەروەك لەم بەشەی چیرۆکەکەدا فەرموویە: ﴿ إِذۡ قَالَتِ ٱلۡمَلَـٰٓئِكَةُ يَـٰمَرۡيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٖ مِّنۡهُ ٱسۡمُهُ ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى[1] ٱبۡنُ مَرۡيَمَ وَجِيهٗا فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ وَمِنَ ٱلۡمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِي ٱلۡمَهۡدِ[2] وَكَهۡلٗا وَمِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتۡ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٞ وَلَمۡ يَمۡسَسۡنِي بَشَرٞۖ قَالَ كَذَٰلِكِ ٱللَّهُ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ إِذَا قَضَىٰٓ أَمۡرٗا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴾ آل عمران/٤٥-٤٧.

ئەمە بوو ئەو حاڵەتانەی کەبەسەر مەریەم داهات هەر لە ناو سکی دایکیـەوە تـاکو هاتنـە دنیـایەو، پەروەردەبوونی.. بەچاکییش تێبینی ئەو حاڵەتە ناسکانەی دەکرێت کە کاتێك کۆرپەی نێو سـکی دایکـی بووە لەژێر سایەی خواپەرستی و پاکیزەییدا بووە تا کاتەکانی ژیانی دنیای و هەموو قۆناغـەکانی و هـەتا گەیشتۆتە تەمەنی گەورەبوونیش. بێگومان ئەم گەشەکردنە پاکیزەییەش سەرەتایەکی ڕێخۆش کردن بووە بۆ مەسەلەیەکی بەسام و هەیبەت، واتە: بۆ ئەوەی خودای گەورە بەخواستی ئیلاهی ی خۆی هەڵبـژێرێت وەك دایکی کەسێك کە (بەڕێساو ئامڕازە زانراوەکانی زاوزێی ئاسایی) لەم دایکە نەبێت، تـاکو ببێـت بـە بەڵگەو نیشانەیەکی بەناوبانگی خودای گەورەو هەر لایەنێکی شـارراوەو زیـادەڕۆیی تێـدا کـراویش ڕوون کاتەوە بەو ڕەنگەی کە گومانی گومانداران و زمانی هەر درۆ هەڵبەستێکیش ببڕێت، چونکە هەموو ژیانی

(١) عیسی: زاراوەی بەعەرەبی کراوی(یەشووع-ە بەمانای گەورە). (مەسیح)یش نازناوی بووە، گوتراوە (بۆیە بە "مەسـیح" نـاوبراوە چـونکە دەستی بەسەر هەر کەسێکی دەردەدارو نەخۆش داهێنابێت چاکی کردۆتەوە).. گوتراویشە (بۆیە بە"مەسیح"ناوبراوە چـونکە بـەپیرۆزی و بەرەکـەت مەسح کراوە). هەروەها گوتراوە: (چونکە بەرۆنی زەیت خۆی مەسح کردووەو پێغەمبەرانیش هەر بەوە مەسحی خۆیان کردووە).

(٢) المهد: واتە (بێشکە.. لانکە) ئەو جێیەی کە منداڵی شیرەخۆری تیا پاڵدەخرێت.

"مەریەم" ئەو جۆرە گومانە نابەجێیانە پووچەڵ دەكاتەوەو لە كەلەبەرەكانی تۆمەتباریشی دووردەخاتەوە.

"جیبریل"و "مەریەم"

" مەریەم" تەرخان (وەقف) كرابوو بۆ خزمەتی پەرستگەو خواپەرستی تێیدا، ئەویش خۆی دوورە پەرێز گرتبوو لەخەڵكی و بەتەنیا لەبەشی خۆرهەڵاتی پەرستگەكەوە دادەنیشت و خودای تێدا دەپەرست.

لەم جۆرە حاڵەتەی دا بوو كە خودا (روح الأمین)ی خۆی (جیبریل)ﷺی نارده لای. ئەویش (جیبریل) لەڕوخساری پیاوێكی ڕاست و ڕێك و بێخەوشدا لەلای دەركەوت تاكو "مەریەم" بەلایەوە ئاسایی بێت و لێی هەلنەیەت، بەڵام كاتێك "مەریەم" ئەو پیاوەی بینی بە ئادەمیزادێكی دەزانی و وای بۆ دەچوو گوایە دەیەوێت خراپەیەكی دەرهەق بكات، هەر بۆیەش بە نیگەرانی یەوە پێی گوت: (من پەنا دەگرم بەخودا لەشەڕو خراپەی تۆ و هانا بۆ خودا دەبەم كە بەڕەحمی خۆی پاكیو ئابڕووم بپارێزێت، جا ئەگەر تۆش پیاوێكی لەخواترس و بەتەقوایت ئەوا دەبێت لێم دووركەویتەوە).

(جیبریل)یش پێی گوت: (من ئادەمیزادێك نیم بەو ڕەنگەی تۆ بۆی دەچیت، بەڵكو فریشتەیەكم لە فریشتەكان (ملائكة) و خودا ناردوومی بۆ لای تۆ تاكو كوڕێكی صالح و خواپەرست و بێخەوش و گۆشكراوی نێو خێرو بەرەكەتت پێ ببەخشم).

" مەریەم" لەم وتەیەی (جیبریل) سەرسام بوو و لێی پرسی: (چۆن من كوڕێكم دەبێت لەكاتێكدا هێشتا كچم و مێردێك نەهاتووە بەلامداو، ئێ خۆ ئافرەتێكی داوێن پیسیش نیم)؟!

(جیبریل) لەوەڵامدا پێی ڕاگەیاند: (ڕاستی یەكە ئاوایە وەك خۆت دەڵێیت.. بەڵام خودای پەروەردگارت فەرموویەتی: (بێگومان دروست كردنی منداڵێك بەبێ وجودی باوكێك كارێكی زۆر ئاسانە لەلام و تاكو ببێتە بەڵگەیەكیش لەسەر توانای زۆرو گەورەم، هەروەها تاكو ببێتە هۆی ڕەحمەتێك بۆ ئەو كەسانەی، كە ڕێی ڕاستی پێ دەگرنەبەر. مەسەلەی دروست كردنی (عیسا)ش كارێكی بڕیار لەسەردراوی لەمەوپێشمان بووەو هەر دەبێت بەدی بێت))..

هەروەك خودای پەروەردگاریش ئەم قۆناغانەی چیرۆكەكە لەم ئایەتانەدا دەگێڕێتەوەو دەفەرموێت: ﴿وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَرۡيَمَ إِذِ ٱنتَبَذَتۡ[١] مِنۡ أَهۡلِهَا مَكَانٗا شَرۡقِيّٗا ﴿١٦﴾ فَٱتَّخَذَتۡ مِن دُونِهِمۡ حِجَابٗا[٢] فَأَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهَا رُوحَنَا[٣] فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرٗا سَوِيّٗا ﴿١٧﴾ قَالَتۡ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِٱلرَّحۡمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيّٗا ﴿١٨﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَنَا۠ رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَٰمٗا زَكِيّٗا[٤] ﴿١٩﴾ قَالَتۡ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٞ وَلَمۡ يَمۡسَسۡنِي بَشَرٞ وَلَمۡ أَكُ بَغِيّٗا[٥]﴾مريم/١٦-٢٠..

---

(١) انتبذت: (خۆی دوورخستەوە).. (دوورەپەرێزوخۆپەنادەر بوو).
(٢) حجاباً: (پەردەیەك) بۆ خۆ حەشاردان لێیان.
(٣) روحنا: ڕۆحەكە واتە (جیبریل)ـە، بۆیەش بە (ڕۆح) ناوبراوە چونكە گیانپەروەر _ڕۆحانی) بووە، گوتراویشە هەر لە (ڕۆح) خەلق كراوە.
(٤) غلاماً زكیاً: واتە (كوڕێكی پاڵاوتە لەهەر تاوان و گوناه و كارێكی ناشیرین).
(٥) بغیاً: (زیناكار)-لەشفرۆش -

هەروەها خودای گەورە لەم بارەیەوە دەفەرمویێت: ﴿ وَٱلَّتِىٓ(١) أَحۡصَنَتۡ فَرۡجَهَا فَنَفَخۡنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا(٢) وَجَعَلۡنَٰهَا وَٱبۡنَهَآ ءَايَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴾الأنبياء/٩١.

بێگومان ئێمەش لەو ئایەتەدا بەڵگەیەکی دیارو ڕۆشن لەمەسەلەی لەدایکبوونی (عیسا)دا (بەبێباوك) بەدی دەکەین و بەکارێکی هێجگار مەزنی بەرچاومانی دەبینین، ئەو بەڵگە دیارو ڕۆشنەش ئەوەیە: لەدایك بوونی (عیسا) بەبێ وجودی باوکێك ئەو تواناو قودرەتە بێهاوتایەی خودا ئاشکرا دەکات کە لەکاری خولّقاندنی شتەکاندا پابەندی هیچ ئامڕازو هۆکارێك نیيە لەو هۆکارانەی کە جیهانیان لەسەر بەڕێوە دەچێت و لەو سیستەمەشدا کە بۆی داناوە..

هەندێك کەسیش لە خەڵکی (دروست بوونی "عیسا" بە بێ باوك) دەکەنە بەڵگەیەك لەسەر خودایەتی ی خودای مەزن، بەڵام هەندێکی تر لە خەڵکی ئەمە دەکەنە هۆیەك بۆ تیر و توانج دان لە دایکی و گومان کردن لە وجودی"مەسیح". خودای گەورەش ڕوو لەهەموو ئەو جۆرە کەسانە دەکات و پێیان دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٖ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ (٣)﴾آل عمران/٥٩.

گومانیشی تێدا نی یە کە کاری خەلق کردنی (ئادەم) لەکاری خەلق کردنی عیسا سەرسوڕهێن ترە، چونکە (عیسا) لەمێیینەیەکی مرۆڤ و -هاوڕەگەزی خۆی- دروست کراوە، بەڵام (ئادەم) لە (خاك) دروست کراوە.

سکپڕبوونی "مەریەم" بە "عیسا"وەو لەدایك بوونی "عیسا"

خاتوو"مەریەم"ی ڕوو سوور و پاك داوێن لەو ساتەوەختەدا، کە (جیبریل-ی فریشتەی خودا)فووی پێداکرد، سکی پڕبوو، دیارە"مەریەم"ئەوەشی لەخەیاڵدابوو،کە داخۆ خەڵکی بێئاگاچی دەربارەی کچێك دەڵێن کاتێك سکی پڕبێت و، بێئەوەی مێردێکی هەبێت منداڵی دەبێت؟!

ئەم جۆرە بیرو خەیالانەش "مەریەم"ی زۆر ترساندو زۆر بێ ئارام و نیگەرانی کردو، ترسێکی زۆری لێ نیشت و حەزی لەخۆدابڕان و گۆشەگیری دەکرد.. بۆیە لەو کاتانەدا چوو بۆ شوێنێکی دوور لەخەڵکی و خۆی لێ شاردنەوەو لەبەرچاویان ون بوو.

ئینجا لەوێ کاتی منداڵبوونی هاتە پێشەوەو ژان گرتی و لەبەر ئازارو ژانی منداڵبوونی پەنای بردە بەر قەدی دارخورمایەك تاکو خۆی پێ حەشاردات و خویشی پێ ڕابگرێت، هەر لەو ساتەشدا ئەوەی بیرکەوتەوە کەوا مۆر و پەڵەیەکی ناشیرینی پێوە دەلکێنن و خەڵکی خەتاباری دەکەن، هەر بۆیەش هیوای ئەوەی

(١) والتي: مەبەست لە " مەریەم" ە.

(٢) فنفخنا فيها من روحنا: واتە (لەڕۆحی خۆمان فووی نهێنیيەکمان لەنهێنی یەکانی وجودی کۆرپەلە لەسکی دا-تێکرد) کە (عیسا) و ژیانەکەی بووە، سەبارەت بەوەی فووی تێکردووە زانایان بیروڕای هەمە جۆرولێك جودایان هەیە، هەندێکیان دەڵێن: (فووتێکردنە کە لەخودا خۆیەوە بووە، چونکە خودا شێوازی خولّقاندنی (عیسا)ی بە(ئادەم) چواندووەو دەربارەی ئادەمیش فەرموویە: (ونفخت فيه من روحي). هەندێك زانای تریش دەڵێن: (ئەوەی فووی تێکردووە (جیبریل) بووە). دوای ئەمەش ناتەبایی‌ی نێوان زانایان لەبیروڕادا لەسەر چۆنیەتی فووتێکردنەکەیە. بۆ نموونە هەندێکیان دەڵێن: (جیبریل-فووی بەباخەڵی"مەریەم"دا کردووەو (باخەڵ (جیب)یش بەگیرفانی کراس و بەفەتحەی سینەش دەگوترێت) تاکو فووەکە گەیشتۆتە نێو منداڵدان(ڕەحم)ی، گوتراویشە فووەکە لە دەمیەوە بووەو گەیشتۆتە نێو سکیو ئیدی دەسبەجێ لەو ساتەدا سکی پڕبووە).

(٣) من الممترين: واتە (لەگومانبەران).

دەخواست کە بەر لەو ڕووداوە بمردایە یاخود هێندە بێ ناو و بێ کەڵك بوایە کە لای هیچ کەسێك شایانی باس کردن نەبوایە.

بەڵام کتوپڕ لوطف و بەزەیی ی خودای پێ گەیشت و سۆزو سەرپەرشتی خودا باڵی بەسەر داکێشاو دەنگی (جیبریل)ی لەنزیکەوە بیست کە لەخواروو خۆیەوە بوو و بانگی لێدەکرد هیچ خەمی نەبێت و خودا ڕزق و ڕۆزییشی بۆ بڕیارداوە و با لەوە دڵنیا بێت، هەروەها با قەدی دارخورماکە ڕاوەشێنێت، چونکە خورمایەکی تەڕو پێگەیشتووی بۆ بەردەداتەوەو بەئاسانی و ئیشتیهاوە بۆی دەخورێت. پاشان پێی ڕاگەیاند لەئاوی ئەو جۆگەلە پاکەش بخواتەوە کە لەژێر درەختەکەوە دەڕۆیشت، تاکو خۆی پێ هێور و دڵنیا بکاتەوەو بێتەوە سەرباری ئاسایی ی خۆی و، هیچ خەم و باك و ترسێکی نەبێت.

پاشان (جیبریل) فێری کرد، ئەگەر هەر کەسێك سەرزەنشتی ی کرد و پرسیاری دەربارەی ئەو منداڵە لێکرد و لێیان کۆڵیەوە، کە داخۆ ئەمەی لەکوێوە هێناوە، با ئەویش هیچ وەڵامێکیان نەداتەوەو هەر تەنها بە ئیشارەتێك بیاندوێنێت و تێیان گەیەنێت، کە: (من خۆم لەقسەکردن گرتۆتەوەو نەزری ڕۆژووی قسەنەکردنم لەسەر خۆم داناوەو دەبێت ئەمڕۆ لەگەڵ کەسدا نەدوێم)...

ئەم بڕگەیەی پێشووی ئەم بەندەش واتاو شیکاری ئەم ئایەتانەی قورئانە، کە خودای مەزن قۆناغێکی بەسەرهاتەکەیان تێدا دەگێڕێتەوەو دەفەرموێت:

﴿فَحَمَلَتۡهُ فَٱنتَبَذَتۡ بِهِۦ مَكَانٗا قَصِيّٗا (١) ﴿٢٢﴾ فَأَجَآءَهَا (٢) ٱلۡمَخَاضُ (٣) إِلَىٰ جِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ قَالَتۡ يَٰلَيۡتَنِي مِتُّ قَبۡلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسۡيٗا (٤) مَّنسِيّٗا ﴿٢٣﴾ فَنَادَىٰهَا مِن تَحۡتِهَآ أَلَّا تَحۡزَنِي قَدۡ جَعَلَ رَبُّكِ تَحۡتَكِ سَرِيّٗا (٥) ﴿٢٤﴾ وَهُزِّيٓ إِلَيۡكِ بِجِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ تُسَٰقِطۡ عَلَيۡكِ رُطَبٗا جَنِيّٗا (٦) ﴿٢٥﴾ فَكُلِي وَٱشۡرَبِي وَقَرِّي عَيۡنٗاۖ فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ ٱلۡبَشَرِ أَحَدٗا فَقُولِيٓ إِنِّي نَذَرۡتُ لِلرَّحۡمَٰنِ صَوۡمٗا فَلَنۡ أُكَلِّمَ ٱلۡيَوۡمَ إِنسِيّٗا﴾ مريم/٢٢-٢٦.

---

(١) قصياً: دوور.

(٢) فأجاءها: ناچاری کرد.. زۆری بۆ هێناو تەنگی پێ هەڵچنی.

(٣) المخاض: سك ئێشە وژانی توندی منداڵبوون.

(٤) نسياً: واتە: شتێکی لەبیرکراوو و بێبایەخی وا کە هەرگیز شایانی باسکردن و وەبیرهاتنەوەو دڵتەنگ بوونی خەڵکی نەبێت کاتێك لەبەرچاو نامێنێت و لەناو دەچێت.

(٥) سرّياً: واتە (جۆگەلە ئاوێك) گوتراویشە مەبەست لە " عیسا" یە، چونکە (سریّ) بەو پیاوە گەورەو دیارانە دەگوترێت کە خاوەنی ڕەوشت و ئاکار وپلەی بەرزن.

(٦)رطباً جنياً: بەبەروبوومی ئەودار خورمایە دەگوترێت، کە هێشتا تەڕونەرمەو وشك نەبووەتەوە، لە ڕوانگەیەکی زانستییشەوە سەلمێنراوە کە خورمای تەڕو خاو ماددەی سەرەکی ی خۆراکی زۆری تێدایەو لەشێوەی گیراوەیەکی(بەئاسان هەرس کراو)دایە ولەڕووی تەندروستی یەوە سوودی زۆری بۆ ئافرەتانی زەیستان هەیە.

" عیسا" لەسەر بێشکەوە دەدوێت

بەڕاستی دوای ئەوەی "مەریەم" ئەو منداڵە "عیسا"ی بووە بردوێتی یە نێو گەلەکەشیەوە، وەك ڕووداوێکی هێندە قورس و لەناکاو دیار بووە لەلایان کەهەموانی پەشۆکاندووە، چ ئەوانەی ئاگاداری تەقواو خواپەرستی یەکەی بوون و چ ئەوانەش کەهیچیان دەربارەی بەندایەتی و عیبادەتی "مەریەم" نەدەزانی، چونکە شتێکی سەیرو سەمەرەی وای پیشان دان کە تا ئەو ڕۆژەش لای ئەوان بەکچێکی شوونەکردوو و بی مێرد ناسرابوو، هەر بۆیەش دیاردە کتوپڕیو لەناکاوەکە خۆی لەخۆی دا هۆکارێکی تاوانبارکردن بوو، چونکە (شتی کتوپڕی) بوار بەبیرکردنەوەو تێفکرین نادات، بەتایبەتی کەوا بەڵگەی خەتابارکردن لەئارادایەو هۆکاریش بەبینراوێکی ماددیەوە دیارە و هیچ پاکانەو پێچ و پەنایەکی تیادا نەماوەتەوە.

کاردانەوەی خاتوو " مەریەم"یش لەبەرامبەر ئەو گێژەڵووکەیەدا ئەوەبوو پەیڕەویی ڕاسپاردەو ڕینمایی یەکەی (جیبریل)ی کردو بێدەنگی ی خۆی ڕاگەیاندو بە ئیشارەت سەرنجی ئەو خەڵکەی بۆ لای کوڕە پاڵخراوەکەی ڕاکێشاو داوای لێکردن قسەی لەگەڵدا بکەن.

ئەوانیش زیاتر تووڕە بوون وپێی دا هەڵشاخان لەبەر ئەوەی وا تێدەگەیشتن گوایە "مەریەم" گاڵتەیان پێ دەکات، چونکە لەوەوبەر نەیاندیبوو منداڵێك لەنێو بێشکەوە قسەبکات لەو تەمەنەکەمەی دا، بەڵام"عیسا ﷺ" وەڵامی تێرو تەسەلی لەسەر پاکی و بێتاوانی ی دایکی ی دانەوەو بۆی سەلماندن کەخودا دەیهێنێتە ئاخاوتن و پێی گوتن: (من عەبدی خوام و لەمەولا کتێبی-ئینجیل-م بۆ دەنێرێت و دەمکات بە پێغەمبەرێك و بەسوودو موبارەکم دەکات ومامۆستای ڕینمایی کاری خێروچاکەتان دەبم، هەروەها خودای گەورە فەرمانم پێ دەکات لەسەر نوێژکردنی بەردەوام و زەکات دانی ماڵ و سامان لەماوەی ژیانم دا، جگە لەوەی کە فەرمانیشم پێ دەکات چاکە لەگەڵ دایکمدا بکەم و ڕێزی تەواوی لێ بنێم، دیسان خودای مەزن منی بەکەسێکی خۆبەزل زان و لەخوا یاخی دانەناوەو سەرپێچیکاری فەرمانی نابم، هێمنیو سەلام و ئاسایش لەسەر من بووە لە ڕۆژی هاتنە دنیام و لەڕۆژی لەدنیا دەرچوون و لەڕۆژی زیندوو بوونەوەیشم دا).

هەموو ئەم دێڕانەی دواییش ماناو ڕاڤەی ئەم ئایەتانەن کە خودای گەورە تیایاندا فەرمویە:

﴿فَأَتَتْ بِهِۦ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُۥ ۖ قَالُوا۟ يَـٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا[1] ﴿٢٧﴾ يَـٰٓأُخْتَ هَـٰرُونَ[2] مَا كَانَ أَبُوكِ
ٱمْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ ۖ قَالُوا۟ كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِى ٱلْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ

---

(١) فریاً: تاوانێکی زۆر گەورەو سەخت کە منداڵێکت بێباوك هەیە.

(٢) یا أخت هارون: واتە (ئەی خوشکەکەی هارون). دەربارەی وشەی (هارون) لێرەدا جیاوازی بیروڕا لەنێو زانایاندا هەیە لەسەر مانای ئەو (خوشك و برایەتی یە)و داخۆ (هارون) کێبێت؟ بۆ نموونە هەندێك لەزانایان دەڵێن: (براکەی-موسا-یە). مەبەستیش لەو قسەیەی خەڵکی ئەو سەردەمە بە"مەریەم" ئەوەبووە کە (ئێمە لەکاری عیبادەت و خواپەرستیتدا وەك (هارون)ی خواپەرستمان دیویت و بەخوشکێکی ئەو خواناسەت لەقەڵەم دەدەین). بێگومان "مەریەم" لەکوڕانی (هارون)ی برای (موسا) بووەو بەڕەچەڵەك براوەتەوە سەر (خوشك و برایەتی)یەك لەگەڵ (هارون)دا چونکە لەنەوەی ئەو بووە، هەروەك چۆن بە (تەمیمی)یەك دەگوترێت: (یاأخا تمیم) واتە: ئەی برایەکی(تمیم). یان کە بەعەرەبش دەگوترێت: (یا أخا العرب) ئەی برای عەرەب. هەروەها گوتراوە: لەو سەردەمەدا لەنێو (بنو اسرائیل)دا خوا پەرستێك هەبووە کە هەر خۆی بۆ خواپەرستی تەرخان

إِنِّي عَبۡدُ ٱللَّهِ ءَاتَىٰنِيَ ٱلۡكِتَٰبَ وَجَعَلَنِي نَبِيّٗا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيۡنَ مَا كُنتُ وَأَوۡصَٰنِي بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱلزَّكَوٰةِ مَا
دُمۡتُ حَيّٗا ﴿٣١﴾ وَبَرَّۢا بِوَٰلِدَتِي وَلَمۡ يَجۡعَلۡنِي جَبَّارٗا شَقِيّٗا ﴿٣٢﴾ وَٱلسَّلَٰمُ عَلَيَّ يَوۡمَ وُلِدتُّ وَيَوۡمَ أَمُوتُ وَيَوۡمَ
أُبۡعَثُ حَيّٗا ﴾مريم/٢٧-٣٣.

کردووەو ناوی (هارون) بووەو "مەریەم"یشیان لەکاری خواپەرستیدا بە خوشکێکی ئەو داناوە، چونکە لەسەر ڕێبازی ئەو پیاوە خودای پەرستووەو وەك ئەو خۆی بۆ خزمەتی ماڵی خودا و عیبادەت تەرخان کردووە... واتە وەك ئەو خۆی وەقف کردووە.

بەندی سێ یەم

((پەیامی "عیسا"))

(گومڕایی (بنو اسرائیل) – پێغەمبەرێتی ی "عیسا" - مزگێنی دان بە هاتنی "محمد"ﷺ - شوێنکەوتوانی "عیسا"- موعیجیزەکانی "عیسا"- بەربەرەکانی ی " جولەکە" لەدژی "عیسا"- کۆتایی "عیسا"- بانگەوازی "عیسا" بۆ خوا بەیەکگرتن بووە.)

گومڕایی (بنو اسرائیل)

کاتێك(بنو اسرائیل) لەڕێی راست لایان داو لە سنووری شەرعی خودا تێپەڕین و سەرنگووم بوون لە کۆکردنەوەی ماڵ و سامان چ لەڕێی حەلاڵ و چ لەڕێی حەرامیشەوە، ئیتر خودای گەورەش گەلێك شتی حەلاڵی لێ حەرام کردن لەو شتانەی کە لەوە پێش حەلاڵ بوو بۆیان، هەروەها خودای گەورە لەم بارەیەوە فەرموویەتی:

﴿ فَبِظُلۡمٖ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ[1] حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتۡ لَهُمۡ وَبِصَدِّهِمۡ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرٗا ﴿١٦٠﴾ وَأَخۡذِهِمُ ٱلرِّبَوٰاْ وَقَدۡ نُهُواْ عَنۡهُ وَأَكۡلِهِمۡ أَمۡوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡبَٰطِلِۚ وَأَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ مِنۡهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا ﴾النساء/١٦٠-١٦١.

هەروەها ئەوان لە چەند بیروباوەڕێکی ڕۆحی لایان دابوو، ئەوەبوو کۆمەڵێکیان نکوڵییان لە ڕۆژی دوایی و زیندووکردنەوە دەکرد، بەم پێیەش نکوڵییان لەسزاو لێپرسینەوەو پاداشت دەکرد... ئەمەش بووە هۆی نغرۆبوونیان لەهەواو ئارەزووەکان داو ڕۆچوونیان لەبەدکاری و هەوەسپەرستی دا بێئەوەی هەست بەسزاو لێپرسینەوە بکەن.

پێغەمبەرێتیی " عیسا"

خودای پەروەردگار عیسای کرد بەپێغەمبەر لەتەمەنی (٣٠)ساڵیدا دوای ئەوەی سرووشی (وەحی) لەپەروەردگاریەوە پێ گەیشت و فێری (تەورات) و (ئینجیل)ی کرد، هەروەك خودا خۆی دەفەرموێت: ﴿ وَيُعَلِّمُهُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ ﴾آل عمران/٤٨

﴿...وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡإِنجِيلَ فِيهِ هُدٗى وَنُورٞ وَمُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَهُدٗى وَمَوۡعِظَةٗ لِّلۡمُتَّقِينَ ﴾المائدة /٤٦

جا دوای ئەمە"عیسا" دەستی کرد بەمزگێنی دان بەخەڵکی و بە گەیاندنی پەیامی خودا پێیان و بانگی کردن بۆ پابەندی پێوەی و پەیڕەوی کردنی، چونکە وەك پێی ڕاگەیاندبوون ئەو بۆ ئەوە هاتووە، کە تەقەللا بدات لەپێناوی گێڕانەوەی جولەکەکان بۆ سەر ڕێی ڕاست و بەرگرتن لەو گومڕابوونەیان و،

---

(١) هادوا: واتە (یەهوود)-جولەکەکان.

روونكردنەوەو ڕەواندنەوەی ئەو ئیختیلاف و ناتەباییەش، كە دەربارەی ڕەواو نارەوا (حەلاڵ و حەرام) لە نێوانیاندا دروست ببوو، پاشان ئەو شتانەی لێ یان حەرام كرابوو، بۆیان حەلاڵكاتەوە بەفەرمانی خودا، هەروەك خودای گەورەش دەفەرموێت:﴿ وَلَمَّا جَآءَ عِيسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ قَالَ قَدۡ جِئۡتُكُم بِٱلۡحِكۡمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعۡضَ ٱلَّذِي تَخۡتَلِفُونَ فِيهِۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُوهُۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ ﴾الزخرف/٦٣- ٦٤.

مزگێنی دان بەهاتنی (محمد ﷺ)

یەكێك لەو هەواڵانەی لەپەیامی "عیسا"دا بوو مژدەدانە بەهاتنی پێغەمبەرێكی دیكەی خودا لەپاش خۆی كەناوی (ئەحمەد-ە) واتە: (محمدﷺ)، هەروەك خودای گەورە لەسەرزاری "عیسا"وە دەگێڕێتەوەو دەفەرموێت:

﴿ وَإِذۡ قَالَ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُم مُّصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيَّ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَمُبَشِّرَۢا بِرَسُولٖ يَأۡتِي مِنۢ بَعۡدِي ٱسۡمُهُۥٓ أَحۡمَدُۖ فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴾ الصف/٦..

واتە: (عیسای كوڕی "مەریەم" گوتی: (ئەی گەلی (بنو اسرائیل) بێگومان من پێغەمبەری ڕەوانەكراوی خودام بۆ لای ئێوەو، باوەڕهێنەرو بەڕاست دانەری كتێبەكانی پێش خۆم و تەوراتیشم، هەروەها مژدەتان پێدەدەم دەربارەی هاتنی پێغەمبەرێك لەدوای خۆم كەناوی (ئەحمەد-ە).)

"عیسا" بەزاراوەو بێژەی (پێغەمبەر) ناوی مژدە لەسەردراوەكەی دەبرد، هەروەها بە بێژەی "میسیا" و " فارقلیط"یش. بێگومان "فارقلیط" بێژەیەكی تەعریب كراوی زاراوەی یۆنانی (بیریكلتوس)ـە كە لە تەرجەمە یۆنانی یەكەی ئینجیلدا هەیەو مانای (بیریكلتوس)یش بە زمانی یۆنانی واتە (محمد واحمد)[1].

شوێنكەوتوانی "عیسا"

"عیسا" لەبانگەوازەكەیدا ڕووبەڕووی مشتومڕو شەڕەقسەی (صدوقی یەكان) بووەوە، كە تاقمێك بوون لەجولەكەكان و نكوولێیان لەڕۆژی دوایی (ئاخیرەت) و سزاو پاداشتەكانی دەكرد، هەروەها ڕووبەڕووی سەركردە ئاینی یە لارەكانیشیان بووەوە كە بەهۆی بیروڕا چەوتە ئایینییەكانیانەوە لەعەقیدەی ڕاست لایان دابوو، وەك(فریسی-و نووسەرو كاهینان). بەڵام"عیسا" بەو بەڵگە بەهێزو قەناعەت پێهێنەرانەیەوە

(١) دەربارەی وشەی (بیریكلتوس) مامۆستای زاناو عەللامە(عبدالوهاب النجار)ی دانەری كتێبی (قصص الأنبياء) پرسیارێك لە دكتۆر (كارلۆ نلینو)ی ڕۆژهەڵاتناسی ئیتالی دەكات، ئەویش لەوەڵامدا دەڵێت: (قەشەكان دەڵێن ئەم وشەیە مانای (ئارام پێدراو) دەگەیەنێت. مامۆستا (عبدالوهاب) پێی دەڵێت: (من پرسیار لەدكتۆرێكی وەك تۆ دەكەم كە (بڕوانامەی دكتۆرات لەئادابی زمان)دا هەیە، نەك پرسیار لەقەشەیەك بكەم). ئینجا دكتۆر دانی پێ دادەنێت و دەڵێت: (مانای وشەكە واتە ئەو كەسەی حەمدو سوپاسی زۆرە). دوایی مامۆستا (النجار) لێی دەپرسێتەوە: (ئایا ئەمە شایستەی بەباشتردانان و ئامرازی (أفعل) نی یە كەوا لەجیاتی (حەمد)- أحمد بێت؟) ئەویش دەڵێ (بەڵێ وایە).. قورئانی پیرۆزیش زیاتر ئەو ڕاستی یەی سەلماندووە لەم ئایەتەیدا **(ومبشراً برسول يأتي من بعدي اسمه أحمد).**

هەموویانی بێدەنگ کردو نارێکی ی ڕێبازەکەشیانی بۆ ڕوون کردنەوە، سەرەڕای ئەوەش لەسەرنکوولّی و بێباوەڕییان هەر بەردەوام بوون.

جا کاتێك"عیسا" دیتی ئەوا تەوژمی لاری و سەرپێچی لەنێوانیاندا پەرەدەسێنێت و نیشانەکانی بێباوەڕیش زیاتر لەدڵیان دەچەسپێت، بەرەو ڕووی هەموویان وەستاو پێی گوتن: (کێ شوێنکەوتووی منە لەگەڕانەوە بۆ سەر ڕێبازی خوادا؟) لەوەڵامدا خێرا ئەو قوتابیانەی کەباوەڕیان پێ هێنابوو، بەئازایەتی و چاوقایمییەوە باوەڕی خۆیان ئاشکرا کرد هەر چەندە کەژمارەیەکی کەمیش بوون لەچاو کۆمەڵانی بێباوەڕدا، هەروەك قورئان بۆمان دەگێڕێتەوە..

﴿فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾ رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ﴾آل عمران/٥٢-٥٣..

لەم ئایەتەدا وشەی (حواریون) مانای (هاوەڵانی عیساو قوتابی یە نزیکەکانی دەگەیەنێت)، ئەوانیش دوازدە پیاو بوون و بەزمانی ئەم سەردەمە بە (مژدەکاران=مبشرین) ناودەبرێن -و ئەوانە بوون کە (مەسیح) لەژیانی دا ناردوونی بۆ لای خەڵکی شوێنەکانی تر تاکو مژدەی هاتنی ئەو ئاینە تازەیەیان پێ بگەیەنن.

موعجیزەکانی " عیسا"

لەو سەردەمەدا پیاوانی ئایینی هەستیان بەمەترسی یەك دەکرد، کە گەمارۆی داون، چونکە ئەوا "عیسا" هاتووەو سەرزەنشتیان دەکات لەسەر ڕۆچوونیان لەهەواو ئارەزووپەرستی داو لەسووربوونیان لەسەر بەدکاری، ئەوەبوو دەستی کرد بە پەردەلادان لەسەر کاری نابەجێ و نهێنی یەکانیان و لەنێو خەڵکی دا ڕووی ڕاستەقینەیانی باس دەکرد و دەردەخست.

ئەوانیش بەتێکڕای دەنگ و ڕێکەوتنی نێو خۆیان بڕیاریاندا بەتوندی دژایەتیی بکەن و بەدرۆی بخەنەوە، بۆ ئەم مەبەستەش ویستیان شەرمەزاری بکەن و داوای چەند بەڵگەیەکی بەهێزیان بۆ سەلماندنی پەیامەکەی لێ دەکرد، خودای گەورەش بۆ ئەو کارە بەچەند موعجیزەیەکی گەورە پشتگیریی کرد، وەك ئەم موعجیزانە:

١- لەقوڕ شێوەی پەیکەرێکی باڵندەی دروست کردو پاشان فووی پیاکردو، بەفەرمانی خودا بوو بە باڵندەیەکی زیندووی ڕاستەقینە.

٢- چاکردنەوەی کەسێکی کوێرو نابینا کە هەر لەمنداڵییەوە بەکوێری لەدایك بووە و باوکیشی کوێر بووبێت، بەوشێوەیەی دەستی بەچاوانی دادەهێناو بەفەرمانی خودا چاوی دەیبینیو چاك دەبووەوە.

٣- دەست هێنان بەسەر کەسێکدا کەتووشی نەخۆشی بەڵەکی بووەو پەڵەی سپی کەوتۆتە پێستیەوەو بەیارمەتی خودا چاکی دەکردەوە.

٤- زیندوو کردنەوەی مردوان بەفەرمانی خوداو (لەڕێی بانگکردنیان یان دەست لێدانیانەوە).

٥- خەڵكی لەماڵەوە هەرچیەكیان بخواردایەو پاشەكەوت كردایە، "عیسا" دەیزانی و هەواڵی ئەو خۆراك و پاشەكەوت كراوانەیانی پێ دەگوتن.

خودای گەورە ئەم پێنج موعجیزەیەی باس كردووەو لەسەر زمانی "عیسا"وە فەرموویە:

﴿..إِسۡرَٰٓءِيلَ أَنِّي قَدۡ جِئۡتُكُم بِـَٔايَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ أَنِّيٓ أَخۡلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيۡـَٔةِ ٱلطَّيۡرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيۡرَۢا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ وَأُبۡرِئُ ٱلۡأَكۡمَهَ وَٱلۡأَبۡرَصَ وَأُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأۡكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمۡۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ﴾ آل عمران/٤٩..

"عیسا" موعجیزەیەكی تریشی هەبوو كە لەسەر داوای حەواری یەكان (قوتابی و شوێنكەوتوانی) پیشان دا" ئەوە بوو خوانێك خۆراك لە ئاسمانەوە نێررایە خوارەوە بۆ لایان تالێی بخۆن و بەتەواویش لەباوەڕیان دڵنیا بن و بزانن كە لەسەر ڕێی ڕاستن و ڕاستی ی پەیامەكەی"عیسا"شیان بۆ بسەلمێنرێت.

"عیسا"ش نزای لەلای خودای پەروەردگار كرد و لێی پاڕایەوە ئەو قاپەیان بۆ بنێرێتە خوارەوە كە داوایان كردبوو:

﴿إِذۡ قَالَ ٱلۡحَوَارِيُّونَ يَٰعِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ هَلۡ يَسۡتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيۡنَا مَآئِدَةٗ مِّنَ ٱلسَّمَآءِۖ قَالَ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُواْ نُرِيدُ أَن نَّأۡكُلَ مِنۡهَا وَتَطۡمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعۡلَمَ أَن قَدۡ صَدَقۡتَنَا وَنَكُونَ عَلَيۡهَا مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ ٱللَّهُمَّ رَبَّنَآ أَنزِلۡ عَلَيۡنَا مَآئِدَةٗ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدٗا لِّأَوَّلِنَا وَءَاخِرِنَا وَءَايَةٗ مِّنكَۖ وَٱرۡزُقۡنَا وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ ٱللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيۡكُمۡۖ فَمَن يَكۡفُرۡ بَعۡدُ مِنكُمۡ فَإِنِّيٓ أُعَذِّبُهُۥ عَذَابٗا لَّآ أُعَذِّبُهُۥٓ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ المائدة/١١٢- ١١٥.

حیكمەت لەموعجیزەكانی

لێرەدا خوێنەری بەڕێز پرسیارێكی بەخەیاڵدا دێت لەمەڕ ئەوەی بۆچی موعجیزەكانی "عیسا" بەو جۆرە بوون؟ دەربارەی لێكدانەوەی هۆی ئەو جۆرە موعجیزانەش گوتراوە: بۆ خەڵكی ئەو ڕۆژگارەی "عیسا" پێویست و شیاوبوون چونكە لەو سەردەمەدا خەڵكی لاریان لە (ڕۆح) هەبوو و باوەڕیان بەوجودی نەبوو، هەربۆیەش (مەسیح) بەموعجیزەیەكی وەهاوە چووە بۆ لایان كە كارێكی نائاسایی‌و سەرسوڕهێن بوو و سەلمێنەری ڕاستیی پەیامەكەشی بوو، لەهەمان كاتیشدا جارێكی ڕاستەقینە و ڕاستگۆیانەی حەقیقەتی گیان (ڕۆح) بوو و بەڵگەیەكی بنەبڕ (قاطع)یش بوو لەسەر بوونی (ڕۆح).

ئەو قوڕەی كەپەیكەری باڵندەیەكی لێ دروست كردبوو و فووی پیادەكرد و كە بەفەرمانی خودای گەورەش دەبوو بەباڵندەیەكی زیندوو، تەنیا ئەو ڕاستی یە نوێیەی بۆ دەسەلماندن كەوا شتێكی تر بەنێو جەستە قوڕینەكەدا ڕۆشتووەو لەڕەگەزی خۆیشی نیەو ژیانی بەبەردا كردووە، جا ئەو مرۆڤەی، كەمردبوو و كەعیسا بانگی دەكردو زیندوو دەبووەوەو وەڵامی بانگەكەی دەدایەوە بەڵگە بوو لەسەر ئەوەی كەوا

گیانێك لەو جەستەیەدا جێگیر دەبێت بەپێی ئەو بانگکردنەی "عیسا" و ژیانی تێدا دروست دەبێتەوە..

موعجیزەکانی "عیسا" بەپێی دانایی‌و حیکمەتی بانگەوازەکەی بووەو بۆ پەروەردەی گیانی و باوەڕ بە زیندووبوونەوە بووەو، کە بێگومان ژیانێکی تری دوای ئەم ژیانەی دنیامان هەیەو مرۆڤی چاکەخواز پاداشتی کارە چاکەکانی تیادا دەدرێتەوەو مرۆڤی خراپەکاریش لەسەر خراپەکانی سزا دەدرێت.

بەربەرەکانیی جولەکە لە دژی "عیسا"

خودای مەزن بەو موعجیزە ڕۆشن و گەورانە پشتگیری "عیسا"ی کرد کە بێگومان هەموو زمانێك لەئاستیاندا لاڵ دەبوو و هەموو خاوەن گومانێکیشی دڵنیا دەکرد و گومانی لەدڵدا نەدەهێشتەوە.

بەڵام جولەکەکان کە "عیسا"یان بۆ ڕەوانە کرابوو دڵڕەق و پەست بوون لێی و دژایەتییان دەکرد و بەهەموو شێوەیەك هەوڵیان دەدا ڕێ لەخەڵکی بگرن و نەهێڵن گوێ رادێرن بۆ بانگەوازەکەی، تا لەدواییشدا پیلانی لەدژ بگێڕن.

جا کاتێك زۆر ماندووبوون لەو فڕوفێڵانەداو شکستیان خوارد لە نەهێشتنی بانگەواز کردنی و دیتیان وا هەر سوورە لەسەر گەیاندنی پەیامەکەی و هەژاران و بێدەسەڵاتانیش بەردەوام بەدەم بانگەوازەیەوە دێن و لەدەوری کۆدەبنەوە، ئینجا دەستیان کرد بەهاندانی ڕۆمەکان لێ ی و وەهمی ئەو هەواڵانەیان دەخستە بیرو دڵیانەوە کە گوایە بانگەوازی "عیسا" بۆ لەناوبردنی موڵك و مەملەکەتی (قەیسەر) و ڕیشەکێشکردنی دەسەڵاتەکەیەتی..

لەم ڕێگەیەشەوە توانییان حاکمی ڕۆم هان بدەن بۆ ئەوەی فەرمانێکی تایبەت بۆ دەسگیرکردنی "عیسا" دەرکەن و حوکمی لەسێدارەدان (لەخاچ دان)یشی بۆ دەرکەن.. بۆ جێبەجێکردنی ئەم فەرمانە سەربازە ڕۆمانیەکان دەستیان کرد بە گەڕان بەدوای "عیسا"دا، لەو کاتەشدا لەنێو هاوەڵانیدا پیاوێکی دووڕوو (منافق) هەبوو کە درۆو دەلەسەی بۆ هەڵدەبەستن و دووزمانی و سیخوڕیی لەسەر دەکرد، بەڵام خودا ڕوخساری ئەو پیاوە دووڕووەی بەشێوەیەك گۆڕی کە لە"عیسا" بچێت و ئیتر بەهۆی ئەوەوە سەربازەکان گرتیان و وایان زانی "عیسا"یە، ئەویش پەشۆکاو زمانی تەتەڵەی دەکرد، خودای گەورەش بەئەمری خۆی بێدەنگی کردبوو وهیچی بۆ نەدەگوترا.. لەبەر ئەوە حوکمی لەخاچدانی بەسەردا دراو "عیسا"ش بێگومان خودا ڕزگاربوونی بۆ نوسیبوو و نەکەوتە بەر دەستیان.

قورئانی پیرۆز راستیی ئەم بەسەرهاتەی وەها گێڕاوەتەوە کە خودای گەورە ڕێی نەداوە "عیسا" بکوژن، بەڵکو لەدەست ئەوان ڕزگاری کردووە، هەروەك فەرموویەتی: ﴿ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا ٱلْمَسِيحَ عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَـٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا ... ﴾النساء /١٥٧..

مانای ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیەنێت کە (ئەوان بە ئیدیعا و پڕوپاگەندەی خۆشیان نەیانتوانیبوو"عیسا" بکوژن یان لەخاچی بدەن هەروەکو ئیدیعای دەکەن، بەڵام پیاوە لەوچوێنراوەکەیان لەخاچ دابوو و وایان زانیبوو "عیسا"یە کە لەخاچیان داوە، بەڵکو کەسێکی غەیری ئەویان لەخاچدابوو).

ئەم بەشەی ئایاتەکە ﴿وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ...﴾ ئەوە دەگەیەنێت کە (ئەوانەی گومانیان لەم ڕاستی

یە هەیەو لەسەر ئەو بیروڕایەن گوایە "عیسا" خۆی لەخاچ درابێت و سوورن لەسەر ئەم بۆچوونە، ئەوە دیارە بەهەڵەداچوون، چونکە هیچ زانستێکی بەڵگەدار و ڕوون وئاشکرایان لەمەڕ سەلماندنی بۆ چوونەکەیان نی یە، بەڵکو هەر بەدوای گومانیاندا وێڵن).

قورئانی پیرۆز دوای باس کردنی عیساو ئەرك و پەیامی سەرشانی، باسی مەسەلەی کوشتن و لەخاچدانیشی کردووەو پەنجەی ئاماژەی بۆ ئەوەش درێژکردووە، کە گومان و بۆچوونە هەڵەکان لەو دوو مەسەلەیەی (کوشتن)و (لەخاچ دان)ـەوە سەریان هەڵداوە، ئەم شێوە گێڕانەوەیەی قورئان ڕاستی یەکی مێژوویی یە و تەنانەت لەنێو خودی (مەسیحی یەکانیش)دا چەند تاقمێك هەبوون نکوولێیان لە ڕووداوی لەخاچ دان و کوشتنی"عیسا" کردووە، وەك (ساترینوسی‌یەکان)و (مەرکیۆنی یەکان)و (پاردیسیانی یەکان)و چەندین هۆزو تیرەی تریان لەو هۆزو دەستەو تاقمانەی کە هەرگیز دانیان بەو گومانە سەیرو سەمەرانەدا نەناوە کە گوایە (مەسیح) لەخاچ درابێت و کوژرابێت.

خۆ ئەگەر لەڕێی قورئانەوە نەبێت ئەوا پێغەمبەرێکی نەخوێندەواری وەکو (محمدﷺ) چۆن هەموو ئەو ڕاستیانەی دەزانی کە تا ئەو رۆژە لەلای گەلی عەرەبی ئەو سەردەمە نەزانراوو پەنهانی بوون؟ بێگومان ئەمەش لەو بەڵگە رۆشن و پرشنگدارانەیە لەسەر ئەو راستی یەی، کە قورئانی پیرۆز سروشێکی خودایی(وحي الهي) بووەو هەر خودا خۆی ناردویێتی یە خوارەوە بۆ لای (محمد-ی ڕەوانەکراویﷺ) تاکو ئەو حەقیقەتەی جێی خیلاف و ناتەباییو گومانداریيان بوو بۆیان ڕوون بکاتەوە و چی دی لەگێژاوی گومانە بێ‌بنچینەکاندا نەتلێنەوە.

کۆتایی "عیسا"

ئەی باشە ئەگەر "عیسا" لەخاچ نەدراوە، داخۆ چی ی بەسەر هاتبێت؟

قورئان بەم فەرمایشتەی خودای گەورە وەڵامی ئەم پرسیارەی داوەتەوە: ﴿وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ﴾ کۆتایی ئایەتی١٥٧ وسەرەتای ئایەتی ١٥٨ی سورەتی النساء.. واتە (ئەوان-جولەکەکان-و ستەمکاران بە دڵنیاییەوە نەیانزانیبوو کە ئەمە "عیسا"یەو لەخاچ دراوە، بەڵکو تەنها بەوەهم و گومانی مەزندەکاریی ی خۆیان وایان دانابوو گوایە ئەوە عیسایەو کۆتاییان پێ هێناوە).

هەروەها خودای گەورە لەم فەرمایشتەی تری دا دەفەرموێت: ﴿ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ...﴾ آل عمران/٥٥.. واتە (خودا بەعیسای فەرموو: ئەی عیسا ئەوا من بڕیاری چارنووس و کۆتایی هاتنت دەدەم و بەرزت دەکەمەوە بۆ لای خۆم و، ناهێڵم کەس بەسەرتا زاڵبێت و بتکوژێت و، دەربازت دەکەم لێیان و، پاکت دەکەمەوە لەو کردارە چەپەڵەی کە ئەوان کە دەیانەوێت بەمەبەستی لەخاچدانت توخنت بکەون)

سەبارەت بە ڕستەی ﴿وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ لەم فەرمایشتەی خوادا، زۆربەی ڕاڤەکاران و موفەسیرین باسی ئەوەیان کردووە کەوا بێگومان خودا "عیسا"ی بەجەستەو ڕۆحەوە بۆ لای خۆی بەرزکردووەتەوە. لەچەندین فەرموودەی راست (صحیح)ی پێغەمبەریشداﷺ هاتووە کە "عیسا" وەك نیشانەیەك لە نیشانەکانی هاتنی ڕۆژی قیامەت دێتە خوارەوە بۆ سەر زەوی، وەك خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ ﴾، هاتنەخوارەوەیشی بۆ ناوەڕاستی نەتەوەی موسڵمانانە و تێکەڵیان دەبێت و حوکم بەشەریعەتی ئیسلام دەکات. لەحوکم کردنیشیدا پشت بە کتێبی خودا (قورئان) دەبەستێت و ژیانی سەر زەوی خاوێن دەکاتەوەو داد و یەکسانیی تیادا بڵاو دەکاتەوە، دوای ئەوەی پڕکرابوو لە زوڵم و زۆرداری.

بەڵام بەپێی بیروڕای دووەمی ڕاڤەکاران و موفەسیرین "عیسا" تا کاتی مردنی بەگوێرەی مانا ڕواڵەتی یەکەی ئایەتەکەش وەفاتی کردووەو ئینجا بەرزکراوەتەوە: ﴿بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ﴾ واتە: (چەند پلەیەك لای خودا بەرزکراوەتەوە)، وەك چۆن لەهەمان مەبەستدا خودا دەربارەی (ئیدریس)یش فەرموویەتی ﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴾ مريم/٥٧...

جا ئەگەر بشگوترێت: دوای ئەوە "عیسا" بۆ کوێ ڕۆشتووەو چارەنووسی بەکوێ گەیشتووە؟ وەڵامی ئەمەش ئاسانەو ئەوەیە کەبێگومان خودا ئەم دوالایەنەی چارەنووسی "عیسا"ی باس نەکردووەو بۆی ڕوون نەکردووینەتەوە، ئێمەش زانیاری لەم ڕووەوە هەر بۆ خودا دەگێڕینەوەو بەبێ‌بەڵگە باسی مەسەلەیەك ناکەین کە خودا خۆی هیچی وای لەبارەوە باس نەکردبێت.

بانگەوازی "عیسا" بۆ-خوا بەیەکگرتن-بووە

گەر بەهۆشێکی ساغ و ویژدانێکی هەقپەروەرەوە ئەو ئایەتانەی باسی "عیسا" و ئاینەکەی دەکەن، بخوێنینەوە، ئەوا بەڕاستی بۆمان دەردەکەوێت قورئان جەخت لەسەر ئەو حەقیقەتە ڕۆشنە دەکات کە

"عیسا"ش هەر مرۆڤێك بووەو پێغەمبەرێكی خودا بووەو ناردوویەتی بۆ ڕێنمایی‌كردنی گرۆی بەشەر و، پەیامەكەشی بانگەواز بووە بۆ یەكتاپەرستی و خوابە یەك گرتن لەبەندایەتی و خواپەرستی دا، بەندایەتی و عیبادەتیش تەنها پاك و پوخت بكرێتەوە بۆ خودا و هەر خودا بپەرسترێت.

پاشان خوابەیەك گرتن لە (ذات) و سیفەتەكانیدا كە (ذات)ێكی ماددیو تەبەنی كراوانەی مرۆڤی نیەو لەسیفەتەكانیشی دا هیچ هاوشێوەو پێ‌چوێنراو (مشابە)ێكی نیە و نە لەكەس بووەو نە كەسی لێ بووەو، هەر وەك خودای گەورەش خۆی لەرووی گفتاری ئاراستەكراویدا بۆ مەسیحیەكان و (اهل الكتاب) دەفەرموێت:

﴿يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ (١) لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ (٢) وَلَا تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ (٣) أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۖ وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌۚ ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞۘ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا﴾ النساء/١٧١..

واتە (ئەی شوێنكەوتوانی -ئینجیل- ئێوە زیادەڕۆیی لە دینەكەتاندا مەكەن و ئەو سنوورانە مەبەزێنن كە خودا دایناوەو قسەو باسی بەتاڵ و ناهەق لەسەر خودا مەڵێن وەك ئەوەی گوایە خودا كوڕی هەیەو "عیسا" كوڕی ئەو بووە، چونكە بەڕاستی (مەسیح) "عیسا"ی كوڕی "مەریەم" تەنها پێغەمبەرێك بووە وەك پێغەمبەرانی دی و بە وشەیەك (كلمة)ی (ببە = كُن) هاتۆتە دنیاوەو ئەم وشەیەش مژدەیەك بووە بۆ "مەریەم" و دوایی گیان بەبەر لاشەی "عیسا"ی كوڕیدا كراوە، ئێوەش دەبێت باوەڕ بەخودا و پێغەمبەرەكانی بێنن و مەڵێن (سێ خواوەند هەیە) یان خودا پێك هاتووە لە سێ (أقنوم)ی-باب و كوڕو گیانی پیرۆز، وازبێنن لەم قسەو باسە پووچەڵانەو ئەم وازهێنانەشتان باشترو بەسوودترە بۆتان، چونكە بەڕاستی هەر خودا (الله) تاكە پەرستراوێكەو پاك و بێ‌خەوش و دوورە لەوەی كوڕی هەبێت، هەروەها خودا خاوەنی هەموو ئاسمانەكان و زەویو هەموو بوونەوەری نێوانیانە و هەر خۆیشی بەسە بۆ پارێزگاری و پێویستیی بەهیچ یاریدەدەرو جێگیرو وەكیلێك نی یە)..

هەروەها لەم بارەیەوە خودای گەورە فەرموویەتی:

﴿وَقَالُواْ (٤) ٱتَّخَذَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَلَدٗا ٨٨ لَّقَدۡ جِئۡتُمۡ شَيۡـًٔا إِدّٗا (٥) ٨٩ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ (٦) مِنۡهُ وَتَنشَقُّ ٱلۡأَرۡضُ وَتَخِرُّ ٱلۡجِبَالُ هَدًّا ٩٠ أَن دَعَوۡاْ لِلرَّحۡمَٰنِ وَلَدٗا ٩١ وَمَا يَنۢبَغِي لِلرَّحۡمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾

---

(١) یا أهل الكتاب: ئامڕازێكی بانگ كردن (نداء)ـەو بۆ مەسیحی‌یەكان یان جولەكەكان یان بۆ هەردوولایان پێكەوە بەكاردێت.
(٢) لا تغلوا في دينكم: واتە لەو سنوورانە تێ‌پەڕمەبن كە خودا دیاریی‌كردوون.
(٣) كلمتە: واتە ئەو كەسەیە كە بەوشەی (كُن=ببە) و بەبێ‌وجودی ئامڕازی ئاسایی (بووە).
(٤) قالوا: واتە نەسرانی‌یەكان(مەسیحی یەكان) وادەڵێن.
(٥) إدّ اً: واتە كارێكی هێگجار بەدو ناشیرین ئەنجام دەدەن كاتێك دەڵێن خودا كوڕی بۆ خۆی داناوە.
(٦) يتفطرن: درزیان تێ‌دەبێت و وردو خاش دەبن.

مریم/٨٨-٩٢.

هەروەها خودای پەروەردگار فەرموویە:

﴿مَّا ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ إِلَّا رَسُولٞ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِ ٱلرُّسُلُ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٞۖ[1] كَانَا يَأۡكُلَانِ ٱلطَّعَامَۗ ٱنظُرۡ كَيۡفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلۡأٓيَٰتِ ثُمَّ ٱنظُرۡ أَنَّىٰ يُؤۡفَكُونَ﴾المائدة/٧٥

واتە: (مەسیح-ی کوڕی مەریەم) تەنها پێغەمبەرێك بووەو لەدوای پێغەمبەرانی تر هاتووەو بەرنامەکانی پێش خۆی بەتاڵ بوونەوەو داوای پابەندبوونی خەڵکی بەو بەرنامەو پەیامە تازەیەوە کردووەو دایکیشی بە گفتارو کردار لەگەڵ خوادا راستگۆ بووەو هەردووکیان (عیساو دایکی) مرۆڤ بوون و خۆراکیان دەخواردو دیارە بەخواردنی خۆراکیش وەك هەر مرۆڤێکی دی پاشەڕۆکیان هەبووە، جا بڕوانە چۆن بەڵگەو نیشانەکانمان لەسەر ئەو مەسەلەیە بۆ ڕوون دەکەینەوەو دوایش بڕوانە ئەوان چەند گومڕان و چۆن شەیتان لەخشتەیان دەبات و ناهێڵێت لەم بەڵگەو نیشانانە وردببنەوە)...

لەو ئایەتانەدا سەرنج بدە چۆن خودای مەزن بێژەی (مەسیح)ی بەوشەی (کوڕی مەریەم: ابن مریم)ـەوە لکاندووە تاکو خەڵکی بێدارکاتەوە لەو ڕاستی یەی کەوا "عیسا" کوڕی "مەریەم"ـە نەك کوڕی خودا (سبحان الله).

لەم ڕووەوە دکتۆر (عبدالحلیم محمود) دەڵێت: (خودا کاتێك مەسیحی یەکان لەو ڕاستی یە وریا دەکاتەوە کە مەسیح و دایکی خۆراکیان دەخوارد ﴿كَانَا يَأۡكُلَانِ ٱلطَّعَامَۗ﴾، ئەوە ڕوون دەبێتەوە کەوا ئەو کەسەی خۆراك دەخوات و بەلەشی دا دەڕواتە خوارێ و لێ ی دەبێت بەخوێن و گۆشت و ئێسك و، عەرەقیشی لێ دەڕژێت و پاشان ئەوەی لێ ی دەمێنێتەوە دەبێت بەپاشەڕۆکێکی زیادەو لەلەشی دەردەچێت و گەر تێ ی دا بمێنێتەوە زیانی پێدەگەیەنێت.. جا وەك ڕوون و ئاشکرایە مەخلووقێکی لەم تەرزە هەر دەبێت مرۆڤێکی ملکەچی هەر جۆرە ڕێساو داب و نەریتێکی مرۆیی بێت لەو ڕێسایانەی کە لەپلەو پایەی پێغەمبەرێتیشی کەم ناکەنەوەو کەم و کووڕی ی بۆ دروست ناکەن)[2].....

پاشان قورئان ڕووداوێکی ئایندەمان لەم بارەیەوە بۆ باس دەکات کە لەڕۆژی قیامەتدا ئەم گفتوگۆیە لەنێوان خوداو عیسادا دێتە ئاراوە، هەروەك خودای گەورە خۆی لەقورئاندا ئاماژەی پێ داوەو فەرموویەتی:

﴿(١١٥) وَإِذۡ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ ءَأَنتَ قُلۡتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيۡنِ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ قَالَ سُبۡحَٰنَكَ[3] مَا يَكُونُ لِيٓ أَنۡ أَقُولَ مَا لَيۡسَ لِي بِحَقٍّۚ إِن كُنتُ قُلۡتُهُۥ فَقَدۡ عَلِمۡتَهُۥۚ تَعۡلَمُ مَا فِي نَفۡسِي وَلَآ أَعۡلَمُ

---

(١) صديقة: واتە (خوونەریتی ئەو: ڕاستگۆیی‌و ڕاست پەروەرییە).
(٢) بروانە کتێبی (التفكير الفسلفي في الأسلام)ی دکتۆر (عبدالحليم محمود).
(٣) سبحانك: واتە (زۆر زۆر بەرزو پیرۆزو بەدووریت لەوەی کە هاوەڵت هەبێت).

مَا فِي نَفۡسِكَۚ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلۡغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلۡتُ لَهُمۡ إِلَّا مَآ أَمَرۡتَنِي بِهِۦٓ أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمۡۚ وَكُنتُ عَلَيۡهِمۡ شَهِيدٗا مَّا دُمۡتُ فِيهِمۡۖ فَلَمَّا تَوَفَّيۡتَنِي كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيۡهِمۡۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ شَهِيدٌ ﴾ المائدة/١١٦-١١٨.

واتە سەبارەت بەو پڕوپاگەندەو ئیدیعایانەی گەلەکەی "عیسا" کە گوایە -عیسا و دایکی- دوو خواوەندن، سەبارەت بەمە خودای گەورە لەڕۆژی دوایی دا و بەئامادەبوونی ئەو گەلەو بە مەبەستی سەرزەنشت کردنیان، لە "عیسا" دەپرسێت: (ئەریَ "عیسا" تۆ لەدنیادا بەو خەڵکەت گوتبوو (خۆم و دایکم لەجیاتی خودا بپەرستن؟) "عیسا"ش لەوەڵامی خوای پەوەردگاری دا دەڵێت: (خودایە پاکی و بێخەوشی هەر بۆ تۆیەو چۆن بۆم هەبووە ئەو وتەیەیان پێ بڵێم، خۆ گریمان ئەگەر پێشم گوتبن ئەوا خۆت زانیوتە و هەر خۆیشت دەزانیت چیم لەدڵ و دەروونی خۆمدا حەشارداوە، چونکە بێگومان هەر خۆت زاناو ئاگاداری نادیارەکانیت، جا خودایە وەك خۆت ئاگاداربوویت من تەنها ئەو فەرمان و ڕاسپاردانەی تۆم لەدنیادا پێدەگەیاندن و هەرچی تۆ فەرمانت پێدابوو ئەوەم پێ ڕاگەیاندن کە دەبێت هەر تۆ بپەرستن، چونکە پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئەوانیشیت، هەروەها من شایەت و ئاگاداری کردارەکانیان بووم لەدنیادا و بەوردی چاودێریم دەکردن هەتا لەژیاندا بووم، بەڵام دوایی کە منت بردەوە بۆ لای خۆت و کۆتایی بەماوەی گەیاندنی پەیامەکەم هات، هەر خۆت چاودێرو ئاگاداری کاروباریان بوویت و دوای ئەوە من هیچ لەبارەیانەوە نازانم، جا ئەی خودای میهرەبان ئەگەر لەسەر ئەوە سزایان بدەیت ئەوە هەر بڕیارو هەڵسوکەوتی خۆتە و هەر خۆت مافی هەڵسوکەوتت لەسەر عەبدەکانت هەیەو دیارە شایستەی ئەو سزایەشن، بەڵام خۆ ئەگەر لێیان خۆشبیت ئەوە هەمیسان هەر بڕیاری خۆتەو ئەوانیش هەر عەبدو بەندەی تۆن و هەر خۆیشت باڵادەست و دانایت و هەموو کارێکی ئیلاهیانەت لەهێزو دەسەڵات و حیکمەتێکی گەورەوە سەرچاوە دەگرن).

لە م ئایەتانەدا ڕێبازێکی جوان و بەسام و شکۆداری چۆنیەتی ئامۆژگاری و بانگەواز بۆ ڕاست کردنەوەی بیروبۆچوون هەست پێ دەکرێت کە دەربارەی حەقیقەتی بارو دۆخی مرۆڤیانەی عیسایە(عليه السلام).

لە فەرمایشتەکەی خوادا کە لەسەر زاری "عیسا"وە هاتووە و فەرموویە: ﴿ إِن تُعَذِّبۡهُمۡ فَإِنَّهُمۡ عِبَادُكَۖ ﴾" دیمەنی حاڵەتێکی کرانەوەی دەروونی و سایکۆلۆژیی ی "عیسا" پیشان دەدرێت کە پڕیەتی لەسۆزو بەزەیی بۆ گرۆی ئادەمی و، لەهەمان کاتدا دان نانە بە تواناو دەسەڵاتی خوداو بەپیرۆزی و حیکمەتیشیدا لەسەر مەسەلەی (سزادانی بەندەکانی) یاخود (لێ خۆشبوونیان).

بێگومان ئەم ئایەتە شوێنەوارێکی گەورەی لەنێو دڵ و دەروونە باوەڕدارەکاندا هەیەو لەم بارەیەشەوە لە پێغەمبەری خودا (محمد(صلى الله عليه وسلم))ەوە گێڕراوەتەوە کە شەوێکیان هەستاوە بۆ نوێژکردن و تابەیانی ئەو دوعایەی نێو ئایەتەکەی ﴿ إِن تُعَذِّبۡهُمۡ فَإِنَّهُمۡ عِبَادُكَۖ .. ﴾ خوێندووەو وتووەتەوە.

ئایینی "نەسرانی" و زۆرترین ڕێز و خۆشەویستی بۆ ئیسلام

یەکێك لەو ڕاستی یە گرنگانەی کە زۆر کەس نایزانێت ئەوەیە ئیسلام بەتەنیا ئاینی نەسرانی یەکانی بەهۆی ڕێزو خۆشەویستی یەوە لەهەموو ئاینەکانی دی جیاکردووەتەوە، چونکە ئاینی "نەسرانی" لەگەڵ ئەوەشدا کە نکوولّی لە (خواوەندێتیی مەسیح) و (لەخاچ دان) و بیروباوەڕی بە سیان دانان (التثلیث)[1] دەکات لەهەمان کاتدا بەئاشکرا ڕایگەیاندووە کە نزیکترین ئاینە لەئیسلامەوە لەڕووی سۆزو خۆشەویستی بۆ نواندنیەوە، هەروەك قورئانیش بەم فەرمایشتەی خودا دووپاتی دەکاتەوە: ﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلَّذِينَ أَشۡرَكُواْۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقۡرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَٰرَىٰۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنۡهُمۡ قِسِّيسِينَ وَرُهۡبَانًا وَأَنَّهُمۡ لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ﴾المائدة/٨٢..

واتە: (ئەی محمد تۆ بێگومان دەبینیت لەنێو ئەو کەسانەی-أهل الکتاب-دا ئەوانەی خۆشەویستی و سۆزیان زیاترە بۆ باوەڕداران ئەو کەسانەن، کە گوتوویانە: ئێمە نەسرانی یەکانین, ئەم وتەیەشیان لەگیانێکی لەخۆبوردوویی و میانڕەوی و هەست ناسکی یەوەیە و زووتریش مل بەهەق دەدەن، ئەمەش چونکە چەند پێشەواو زانایەکی وایان هەیە، کە بەچاکی شوێنکەوتوانیان پەروەردە دەکەن و هێندە سەرگەرمی دنیاو خۆشی و ئارەزووەکانی نین و بۆ خواپەرستی یەکلابوونەتەوەو،وەك جولەکەکانیش لووتبەرزو خۆبەزل زان نین).

هەروەها خودای گەورە لە شوێنێکی تری قورئانـدا ستایشـی ئـەو کەسـانەی کـردووە کـە بەڕاسـتی شوێنکەوتووی مەسیح بوون و لەسەر ڕێبازەکـەی ڕۆیشـتوون و بەڕەوشـت و ئاکـاری ئـەو جوولاّونەتـەوە: ﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً ﴾ الحدید/٢٧.

جا دوای ئەوەی باسی لێوەکراوە چ لەم ڕوانینەی قورئاندا بۆ (مەسیح-و بۆ- دایکی) و دانان نـان بـە پێودانگ و ئەرزش و بەرزیی پلەو پایەی لای خودایان داو، چ لەوجودی ئەم جۆرە ڕێزو خۆشەویستی یـەی نێوان هەردوو ئاینەکەش دا، پێویستە ئەم جۆرە باسانە موسڵمانەکان و مەسـیحی یـەکانیش هـان بـدات لەسەر سۆزو خۆشەویستی یەکدی و هاوکاری ی نێوانیان لەسەر بەدی هێنانی چاکەو بەرژەوەندیە ڕەواکانی مرۆڤایەتی و وەستان لەدژی ئەو کفرو بێباوەڕی و ئیلحادەی کە خەریکە سەرانسەری جیهان دەگرێتـەوە و تەنگ بە کۆمەڵانی ئیمانداران هەڵدەچنێت.

---

(١) بیروباوەڕی بەسیان دانان، یان دانانی سێ بنچینەی خوایەتی (التثلیث) بەو سێ‌کوچکەی پیرۆزییە دەڵێن کە لەهەر سێ ئەسلەکەی لای خۆیان پێك دێت واتە لە (باوك و کوڕو ڕۆحی پیرۆز) پێك دێت و بە (عەقیدەی-تثلیث) ناودەبرێت و گوایـە لـە (ذات)ی پەرسـتراوێتی (ألوهیة) دایـە. (وەرگێڕ)

بەندی چوارەم

((چەند پەندو وانەیەك))

(خواستنی نەوەی باش - پاریزکاریو سوودەکانی - بانگەواز بۆ سەرخستنی ئایینی خوا)

خواستنی نەوەی باش

خواستن و ویستنی منداڵ خوویەکە لەدەروونی مرۆڤایەتی و ئاروزیەکی ئاسایی و سرووشتیشیەتیو بە ڕەمەك (غەریزە)ی مانەوەی ڕەگەز ناودەبرێت... بێگومان ئیسلامیش فیطرەت و غەریزەی مرۆڤایەتی ی بەدوور نەگرتووەو پێچەوانەشی نی یە، هەروەك لەچیرۆکی پێغەمبەری خودا (زەکەریبیا)شدا سیمای سروشتی مرۆڤ دەکێشێت لەخواستن و خۆشەویستنی منداڵ و هەوڵبۆدانی دا. لەمەشدا "زەکەریبیا" نموونەی پێشەنگێکی چاك پیشان دەدات، چونکە پیاوێکی بەتەمەن و بەساڵاچوووەو ژنەکەشی لەتەمەنی شیاوی سکپڕیو زاوزێدا نەماوەو، لەگەڵ ئەوەشدا لەقاپی ی ڕەحمەتی خودا دەدات و بەنزاو پاڕانەوە داوای لێ دەکات لەو تەمەنەدا نەوەیەکی چاکی پێ ببەخشێت: ﴿رَبِّ هَبۡ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةٗ طَيِّبَةً﴾.

ئەمە ئامۆژگاری یەکە بۆ ئێمەش لەسەر ئەوەی خوازیاری ڕۆڵەی باش بین و سووربین لەسەر پێگەیاندنی وەچەیەکی صالح و ڕەوشتبەرزو جێ ی شانازیمان بن، ئێمەش لەگفتارو کردارماندا سەرمەشق و پێشەنگیان بین تاکو ڕۆڵەکانمان هۆی خۆشی و ئاسوودەیی ژیانمان بن و پاڵپشت و یاریدەدەریشمان بن لەهەر ڕووداو و کارەساتێکدا کە تووشمان ببێت، جگە لەوەی لەدوای مردنیشمان گەنجینەیەکی بەنرخی پاشەکەوت کراومان دەبن و بەنزاو دوعاکانیان شادو بەهرەمەند دەبین.

هەر بۆیەش پێغەمبەری خودا محمدﷺ فەرموویەتی: ((**اذا مات الانسان انقطع عمله الاّ من ثلاث: صدقة جارية، او علم ينتفع به، أو ولد صالح يدعو له**)).. واتە (کاتێك ئادەمیزاد دەمرێت هەموو کارو کردەوەیەکی چاکەشی کۆتایی پێدێت تەنها لەسێ بواردا نەبێت: (١)خێرێکی بەردەوام وەك چاندنی درەختێك یان دروست کردنی مزگەوتێك یان هەر شتێکی هاوشێوەیان. (٢)بەجێهیشتنی زانستێك، یان گەیاندنی زانستێك کە سوودی بۆ خەڵکی هەبێت، (٣)ڕۆڵەیەکی چاك و خواناس کە نزای لەلای خودا بۆ بکات.).

ئەوەی جێی ئاماژە پێدانیش بێت ئەوەیە "زەکەریبیا" کاتێك ڕووی کردە قاپی ی ڕەحمەتی خوداو لێ ی دەپاڕایەوە کە کوڕێکی پێ ببەخشێت، لەوپەڕی ملکەچی و پێزانین بەنیعمەت و بەخشندەیی خودا دابوو، دانی بەلاوازیو دەستەوسانی ی خۆی دادەناو، بەتەمای بەدیهاتنی ئاواتەکەشی بوو.

ئەمەش وانەیەکە بۆ باوەڕداران لەچۆنیەتی پەنابردنە بەر خوداو لێپاڕانەوەی بۆ هەر شتێك کە لێی دەخوازن. پاشان لەکاتی گیرابوونی نزاو پاڕانەوەو بەدیهاتنی ئاواتدا پێویستە مرۆڤ بەڕادەیەکی زۆر سوپاس و ستایشی خودا بکات. خودای خۆی بەرزو پیرۆز ڕاگرێت و بەپاك و تەواوی بزانێت لەهەر کەم و

کووڕیەك، چونکە "زەکەرییا" کاتێك دوعاکەی گیرابوو بوو و مژدەی منداڵێکی پێ درابوو، ئیشارەتی بۆ کەسوکارو شوێنکەوتوانی کرد کە ئەوانیش(وەك خۆی) خودا بەپاك و پیرۆز ڕاگرن و بەیانیان و ئێواران هەردەم (تەسبیحات)[١] بکەن.

وانەیەکی تر کەلەم چیرۆکەوە دەری دێنین ئەوەیە گەر منداڵان لەنێو باوەشی کەسانی خواناس و بەتەقوادا پەروەردە بکرێن ئەوا بەدوور دەبن لە بەدکاریو، پاشان لەهەر جۆرە مەترسییەکیش دەپارێزرێن، پێشڕەو و سەرمەشقیشمان لەم ڕووەوە ئەو جۆرە پەروەردە نایابەی "زەکەرییا"یە بۆ "مەریەم". ئەوەبوو ئەم کچە کاتێك کەوتە لای زەکەرییا و ئەویش بەو شێوازە ڕاست و دروستە پەوەردەیی یە لە ماڵی خودادا بەخێوی دەکردو لەهەموو ئامرازێکی خراپ و لەهەر جۆرە هۆیەکی کاریگەری نالەباری دوور خستبووەوە.. دیارە بەم ڕەنگەش کچێکی خواپەرستی وەك "مەریەم" دەگاتە ئەو پلە بەرزەی لەخواترسان و نزیك بوونیش لەخوداوە. تەنانەت قورئانیش بەم جۆرە ستایش و ڕێزلێنانە گەورەیە ستایشی دەکات و لەهەموو ئافرەتانی دنیای بەچاکتردادەنێت: ﴿ وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَٱصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾.

پارێزکاری و سوودەکانی

خودای مەزن ڕزق و ڕۆزیی خەڵکی لەم ژیانی دنیایەدا بەپێی چەند هۆکارو ئامرازێك دابین کردووە. بەڵام مرۆڤ بەهەوڵ و تەقەللای زۆرو سەختی خۆی بەدەستی دێنێت. ئەم هەوڵ و تەقەللایەش بەشێکی دیاری هۆی دابین کردنی ڕزقی خودایە. هەر بۆیەش خودای مەزن فەرمانی بە باوەڕداران کردووە کە چەند کاتێك بۆ کۆشش و کارکردن تەرخان بکەن: ﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَٱبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ ﴾.

بەڵام خۆ هەموو ڕزق و ڕۆزی یەك هەر تەنها بە هەوڵ و کارکردنی زۆری مرۆڤ بەدی نایەت، چونکە بێگومان خودای گەورە هەندێك جار بەبێ‌هۆکارو ئامرازو، بەخواستی ئیلاهی ی خۆی بەشێکی فرەی ڕزق بەچەند کەسێك لەعەبدەکانی خۆی دەبەخشێت لەو عەبدانەی کەوا بەپێی مەرام و دانایی یەکی خۆی پێیان دەدات، بێ‌ئەوەی ئەو کەسانە هەوڵێکی زۆریشیان بۆ دابێت، هەروەك خودای گەورە خۆی لەم بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾.

ڕزق و ڕۆزی یەکانی خەڵك بەندە بەڕازو نهێنی ی خودای گەورەوەو دەیبەخشێت بەهەر کەسێك کە خۆی خواست و قەدەری لەسەربێت و بەپێی فەرمان و حیکمەتێکی پێویستیشی بێت، هەندێك لەو ڕازو نهێنی یانەی زۆربوونی ڕزق کە قورئان دەری خستوون ئەوەیە: بێگومان لەخواترسان و پارێزکاری (التقوی) هۆیەکی بەدەست هێنانی ڕزقی پاکە، هەروەك خودای گەورە خۆی فەرموویە: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْقُرَىٰٓ ءَامَنُوا۟

(١) تسبيحات: (التسبيح) گوتراوە لێرەدا بەمانای بەپاك ڕاگرتنی خودا لەهەر خەوشێکە، گوتراویشە مانای نوێژی گەیاندووە لەلای ئەوان.

وَٱتَّقَوۡاْ لَفَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَرَكَٰتٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾.

هەروەها لەچیرۆکەکەی "مەریەم" و "عیسا"شدا قورئان نهێنی تەقواو لەخواترسانی بۆ دەرخستووین. بۆ نموونە "مەریەم" پاکترین خۆراکی بۆ دەهات و دەیگوت: (ئەمە لەخوداوەیە)، دیارە ئەمەش هەر لەئاسەوارەکانی ئەو پارێزکاری و تەقواو لەخواترسانەیە کە خودا وەك ڕەوشتێکی پاك بەتایبەتی پێی بەخشیبوو: ﴿كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيۡهَا زَكَرِيَّا ٱلۡمِحۡرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزۡقٗاۖ قَالَ يَٰمَرۡيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَاۖ قَالَتۡ هُوَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيۡرِ حِسَابٍ ﴾ لەم ئایەتەدا وشەی (المحراب) سەرنجت ڕادەکێشێت بەلای ئەو کەشە عیبادی یەی کە مەریەمی تێدابووەو هەر ئەم کەشە خاوێنەشە کە سیفەتی تەواوی (پارێزکاری و دووربوون لە گوناهان) بەو جۆرە خواپەرستانەوە دەلکێنێت.

هەروەها بیرکەرەوە لەو چرکەساتە ناسکانەی، کە"مەریەم" منداڵەکەی هەڵدەگرێت و لە حاڵەتێکی ناخۆش و شەرمەزاری ئاوادا چاوی بە گەلەکەی دەکەوێت، کە بەڕاستی مرۆڤ تیایدا تەریق دەبێتەوە و چاودا دەخات و زمانیشی لە گۆ دەکەوێت لەبەر گەورەیی و زۆری ی ئەو ترس و لەرزەی کە لە هەڵوێستێکی پڕ لەعەیب و عارو شوورەیی ی ئاواوە تووشی دەبێت. بەڵام خێرا لەوێدا خودا ئیلهامی ئەوە بە "مەریەم" دەگەیەنێت، کە بۆ وەڵام دانەوەی هەر توانج و پلارێکی خەڵکەکە، با ئیشارەت بۆ منداڵەکەی بکات، ئەویش بەئیشارەت سەرنجی ئەوان بەلای منداڵەکەدا ڕادەکێشێت و، منداڵەکەش لەنێو پێخەفەکەیدا دێتە قسەکردن و باشترین شایەتی و گفتار لەسەر دایکی دەدرکێنێت، ئەمەش هەر موعجیزەیەکی "عیسا" بووەو مایەی ڕێزو کەرامەتیش بۆ دایکە ڕەوشتبەرزو پاك داوێنەکەی بووە، چونکە خودا هەرگیز عەبدە چاك و پارێزکارەکانی فەرامۆش ناکات و پشتیوانییان لێ دەکات.

هەروەك لەفەرمایشتی بەرزو پیرۆزیشی دا دەربارەیان دەفەرموێت: ﴿ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مَخۡرَجٗا ﴾... ﴿وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مِنۡ أَمۡرِهِۦ يُسۡرٗا ﴾.کەوا بوو تەقواو خۆپارێزی لە گوناه و لەسزای خودا هۆو ئامرازێکە بۆ پەیدابوونی ڕزق و خۆشگوزەرانیو ڕزگاربوون لە تەنگانە. ئێمەش زۆر زۆر پێویستمان بەو سیفەتە بەرزو جونانایە تاکو ڕەوشت و ئاکاری خۆمانی پێ بڕازێنینەوەو توێشووی سەفەری قیامەتمانی لێپڕکەین، بۆ ئەوەی چ لە دنیاو چ لە ڕۆژی دوایی (ئاخیرەت)یشدا بەختەوەرو شادمان بین. چونکە بەڕاستی هەر (تەقواو خۆپارێزی) باشترین توێشووی کاروانی ژیانە، هەروەك خودای گەورەش لەم ڕووەوە فەرمان بە تەقواکاران دەکات کە توێشوویان پڕکەن و پێیان دەفەرموێت: ﴿وَتَزَوَّدُواْ فَإِنَّ خَيۡرَ ٱلزَّادِ ٱلتَّقۡوَىٰۚ ﴾...

بانگەواز بۆ سەرخستنی ئایینی خودا

بانگەواز بۆ سەرخستنی ئایینی خودا لەو وتانەی "عیسا"دا بۆمان دەردەکەوێت کاتێك لەگەڵ گەلەکەی دا دەدوێت و هەست بە وجودی گومان و کەم و کووڕی لەباوەڕی هەندێکیاندا دەکات و، هێڵێکی

جیاکەرەوە لەنێوانیانـدا دادەنێـت: ﴿فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنۡهُمُ ٱلۡكُفۡرَ قَالَ مَنۡ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِۖ﴾.. دیـارە وەڵامی شـوێنکەوتوان (أنصار)یشـی بەڕاسـتی و بـێپێچ و پـەنا ئـەوەبووە: ﴿نَحۡنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشۡهَدۡ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ٥٢ رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلۡتَ وَٱتَّبَعۡنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكۡتُبۡنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ﴾.

لەم ئایەتەدا قورئانی پیرۆز دەستی ڕێزو گەورەیی و ستایش بۆ ئـەو کۆمەڵـە کەسـە ڕادەکێشـێت کـە باوەڕیان بە "عیسا" هێناوەو ئیمانەکەشـیان ئاشـکرا کـردووەو، ئامادەبیـان دەڕبریـوە بـۆ سەرخسـتنی ئاینەکەو باکیان نەبوە لەوەی کە چەندە قوربانی و خۆبەخت کردنی بوێت.

بە ڕاستی ئەمەش نموونەیـەکی قەشـەنگی بـاوەڕداریو قوربـانی دانـەو، خـودا دەیخاتـە بـەر دیـدەی باوەڕداران تاکو شوێن پێی ئەوان هەڵگرن و لەسەر ئاکارو داب و نـەریتیان بـڕۆن، خـودای گـەورەش لـەم بارەیەوە فەرمان بەئیمانداران دەکات کە وەك شوێنکەوتووەکانی "عیسا" بن و هەمان هەست و عەقیدەو ورەی ئەوانیان هەبێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُوٓاْ أَنصَارَ ٱللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ لِلۡحَوَارِيِّـۧنَ مَنۡ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِۖ قَالَ ٱلۡحَوَارِيُّونَ نَحۡنُ أَنصَارُ ٱللَّهِۖ﴾..

هەر باوەڕی ڕاستەقینەشە مرۆڤی باوەڕدار هان دەدات بۆ سەرخستنی ئایینی خـوداو بـەرز ڕاگرتنـی شان و شکۆی و، گەیاندنی مژدەی سەرفرازی بە خەڵکی و، مردن لە بـەرگری لێ کردنـی دا و گرتنەبـەری هەموو ڕێبازێکی خۆبەختکاری بۆی... چـونکە سەرخسـتنی ئـایینی خـودا سەرخسـتنی دادپـەروەری و چاکسازی یەو، جێگیرکردن و چەسپاندنی هەق و لەناوبردنی ستەم و خراپەکاری یە.

بابەت	لاپەرە
((دروست كردنی ئادەم و ڕێزلێنانی))	٧
((ئادەم و ئیبلیس))	١١
((چەند وانەو پەندێك))	١٨
((چیرۆكی قابیل و هابیل))	٣٢
((پێغەمبەرێتی ئیدریس))	٣٦
((چیرۆكی نوح))	٣٩
((لافـاوەكە))	٤٧
((چەند پەندو وانەیەك))	٥٥
((چیرۆكی هود))	٦٧
((چیرۆكی صالّح))	٧٤
((چەند پەند و وانەیەك))	٨٠
" ئیبراهیم ... باوكی پێغەمبەران "	٨٧
((ئیبراهیم ودیاردەی بتپەرستی))	٨٩
((ئیمانی ئیبـراهیم))	٩٩
((چیرۆكـی ئیسماعیل))	١٠٤
((لە خاسیەتە بەرزەكانی ئیبراهیـم))	١١٣
((چـەند پەندو وانەیەك))	١٢٢
((چیرۆكـــی " لـوط "))	١٢٨

((چەند پەنـدو وانــەیەك))	١٣٤
((چیرۆكی " ئیسحاق " و " یـەعقوب "))	١٤٠
((" یوسف " و فیڵی براكانی))	١٤٥
((" یوسف " و نەریتی چەواشەكاریی ژنەكە))	١٥٠
(("یوســـــف " لەزینـــــدان دا))	١٥٥
((یوســـــف.. وەزیری پادشا))	١٥٩
((یوسف و ناسینەوەی براكانی))	١٦٥
((بەیەك گەیشتنەوەی " یـەعقوب" و " یوسف"))	١٧٤
((چەند پەندو وانەیەك لەچیرۆكی -یوسف-ەوە))	١٨٢
((چیرۆكی شوعەیب))	١٩٤
((چەند پەندو وانەیەك))	٢٠١
((چیرۆكی ئەیـوب))	٢٠٥
((چەند وانەیەك لە "ئەیـوب"ەوە...))	٢١٠
پێغەمبەرێتی-موســا-و-هــارون-	٢١٤
((ژیاننامەی-موســا-پێش پێغەمبەرێتی))	٢١٧
((پێغەمبەرێتی " مـوســا" و "هارون"))	٢٢٤
((تێكۆشانی " موسا" و گەلەكەی))	٢٣١
((چارەنووس خراپی فیرعەون و گەلەكەی))	٢٣٩
((لەرێگادا بەرەو خاكی ژوان -أرض المیعاد-))	٢٤٦
((چەند پەندو وانەیەك لەچیرۆكی "مـوســا" وە))	٢٥٧

((موسا و عەبدە صالّحەكەی خودا))	٢٧٦
(("طالوت" و "داود"))	٢٨٥
((چیرۆكی "داود"))	٢٩٣
((چیرۆكی سولەیمان))	٢٩٩
(("سولەیمان" و شاژنی " سەبەء"))	٣٠٥
((چەند پەندو وانەیەك))	٣١٥
((پێغەمەرێتی ئیلیاس))	٣٢٢
((چیرۆكی یونس))	٣٢٥
((چەند پەندو وانەیەك لە "یونس"ـەوە))	٣٢٩
((چیرۆكی - زەكەرییا - و - یەحیا -))	٣٣٣
((چیرۆكی -مەریەم- و لەدایك بونی "مەسیح"))	٣٣٧
((پەیامی "عیسا"))	٣٤٥
((چەند پەندو وانەیەك))	٣٥٦
ناوەرۆك	٣٦٠

زانکۆی ئازادی دیراساتی ئیسلامی (زادی)

ئامادەیی ئامەد

ماڵپەر

zadyreman.com

فەیسبووك

fb.com/zadyreman

هەژماری تویتەر

twitter.com/zadyreman

هەژماری ئینستاگرام

instagram.com/zadyreman

ئیمێڵ

zadyreman@gmail.com